

ALİ ŞERİATİ
**DİNLER
TARİHİ**

İSMAİL AKGÖZ
YAYINLARI

Çeviren: Erdogan Vatansever

KIRKAMBAR KİTAPLIĞI

İÇİNDEKİLER

BIRINCI DERS.....	13
Burjuvaziydi, İlim Degildi.....	20
Bugünkü İnsanın Burjuvazi Cennetinde İsyani.....	41
Gelecek Ders.....	46
İKİNCİ DERS.....	53
Bedevi Toplumu Nasıl Tanıyalım?.....	63
Dinlerin Ortak Özellikleri.....	89
ÜÇÜNCÜ DERS.....	93
Dinin Tanımı.....	95
İlâhî İnsan Sürgünde.....	113
DÖRDÜNCÜ DERS.....	124
Becerî Medeniyet Döneminde Dinlerin Başlangıcı.....	125
Çin ve Hint Dinleri.....	126
Batılı Ruh ve Kültürün Özellikleri.....	130
BESİNCİ DERS.....	158
Çin.....	160
Taoizm.....	166
Yang ve Yin.....	168
Zalim ve Mazlumı Doğuran Medeniyet.....	179
İsyancı İnsan.....	180
Taoist Fikrin Bizim Tasavvufuyla Uygunluğu.....	180
Taoist Fikrin Yöntemi ve Anti-Medeniyetçi Olan Jean Jacques Rousseau'nun Ekolü.....	182
Konfüçyüs.....	184
“Li” Nedir?.....	188

Konfüçyüs'ün Özellikleri.....190

ALTINCI DERS.....194

Hint.....194

Hint Dünyasına Giriş.....199

Hint Tenbelliği.....201

Hint ve İran Âryaîlerinin Dinleri.....204

Veda Dini.....204

Sınıflı Hint Toplumunu.....215

Tevhid ve Sirk.....223

Yaratılış İlâhîsi.....224

YEDİNCİ DERS.....234

Hint.....234

Yaz Tatili.....236

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılması.....238

Ümitvarlığın Zirvesinde.....243

İnsan.....249

İnsanın Tanımı Etrafında.....253

İnsanın Kâmil Bir Tanımı.....254

İnsanî Özellik Olarak Bekleyiş ve Sorumluluk.....255

İnsanın Yaratılışı.....256

Sirk Meselesi.....268

Tevhid.....271

Teslis.....273

Âhirete Yönelme ile Dünyaya Yönelme Arasında Gidip Gelen Toplum.....275

SEKİZİNCİ DERS.....280

Sia.....	282
Adâlet-Kist.....	310
Diktatörlük ile Devrimci Liderligin Farki.....	319
Vesayet.....	323
DOKUZUNCU DERS.....	324
Akil ve Refah.....	325
Veda ve Diger Ilimler.....	332
Riyazet.....	337
Brahman.....	342
Nirvâna.....	348
ONUNCU DERS.....	351
Ibrahim.....	367
“Varliklik” ve “Hiçlik” iliskisi.....	372
Buda’nin Hayati.....	378
ONBIRINCI DERS.....	384
Giris.....	384
Buda.....	387
Kurtulus Yolu (Muksha).....	391
Nefsin Aldatmasi.....	394
Tanrilar ve Aracilar.....	402
Hakikat ve Akil.....	405
Adalet Ne Demek?.....	407
ONIKINCI DERS.....	415
Son Tahlilde Hinduizm.....	415
Hinde Toplu Bakis.....	418

Hint Dinlerinin özellikleri.....420

Çağdas İnsanın İdeolojileri.....434

“Ben”in Zindanları.....439

ONUÇUNÇU DERS.....444

İran’a Giriş.....444

Mitraizmin Temeli: Büyü.....415

Yeni Din ve Eski Ruhaniyet.....453

Mübedlerin Zerdüşt’ü.....464

ONDORDUNCU DERS.....469

Sabitlik, Değişim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taslaşma.....469

Evrensel Din İslâm.....473

Tahriften Korunmuş Kutsal Kitap: Kur’ân.....483

Sınıfların Asaleti.....488

Ruhanîyetin Asli.....490

Yakın İlâh Allah: Şimdi Ne Kadar da Uzak.....493

Zerdüşt Dininde Kıyamet.....495

Soru ve Cevaplar.....498

Ekler.....516

Dr. Ali Seriatî

23 Kasım 1933’te Horasan eyaletine bağlı Sabzi-var’ın Mezinan köyünde dünyaya gelir. 1950’de Meshed’teki öğretmen kolejine girer. 1952’de Meshed’in yakınlarındaki Ahmedabad köyünde öğretmenliğe başlar. 1955 yılında Mektebi Vasita’i yazar. Ebu Zer-i Giffari’yi tercüme eder. 1956’da Meshed Üniversitesi’ne girer. “Ulusal Direnis Hareketi”ne üye olduğundan babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklanır. 6 ay tutuklu kalır. 1959’da Alexis Carrel’den Dua’yi tercüme eder. Üniversiteden başarı ile mezun olur. 1960’da Fransa’ya gönderilir, orada Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerine çalışır. Cezayir Kurtuluş Hareketi’ne aktif olarak katılır. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris’te tutuklanır. Bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi değişik dergilerde yayınlanır. Sosyoloji ve Dinler Tarihi üzerinde doktorasını tamamlayarak 1962’de İran’a döner ve sınırda tutuklanır, aylarca hapsede kalır. Öğretmenlik

ve Meshed Üniversitesi'nde asistanlık yapar. Meshed, Hüseyiniye-I Irsad, Tahran Üniversiteleri ile diğer merkezlerde konferanslar vermeye başlar. Hüseyiniye-i Irsad 1973 Eylül'ünde kapatılır. İran gizli servisi Savak, Seriatî'yi aramaya başlar. Kendisini bula mayınca babasını tutuklar. Babası bir yıl tutuklu kalır. Seriatî teslim olur ve 18 ay hücrede kalır. 1975-77 arası Savak'ın takibinden sürekli kaçarak, baskalarının evinde kalarak çalışmalarına devam eder. Sabahlara kadar süren konuşmalar yapar. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret eder. 30 gün sonra İngiliz istihbaratı'nın da yardımı ile Savak tarafından şehid edilir. 27 Haziran 1977'de Sam'daki Hz. Zeyneb'in türbesinin yanına gömülür.

Elinizdeki kitap, şehid öğretmen Dr. Ali Seriatî'nin 1971 yılında Tahran'da Hüseyiniye-i Irsad'da verdiği "Dinler Tarihi ve Dinleri Tanımak" isimli derslerinden derlenmiştir.

Bu derslerin bir araya toplanıp hazırlanması için Seriatî'nin hayattayken faaliyetleri sırasında tanzim edilmiş olan kasetler den ve teksirlerden faydalanılmıştır. Bu metinlerde, Dr. Seriatî'nin sonradan çeşitli konularda kasetlere ek olarak söylediklerine mutabik kalmıştır. İşin hızlı olması için o zaman çıkarılmış olan metinler de eklenmiştir.

Şehid Seriatî, bazı derslerin sonunda, sorulan sorulara cevap vermiştir. Bazen mecburî olarak açıklamalar yapmıştır. Tamamen kasetten kitaba aktarılan bu cevaplar ve açıklamalardan derslerin muhtevasiyle ilgili olanları, konunun sonuna eklenmiştir. Konuyla ilgisi olmayanlar ise ekler bölümünde verilmiştir.

"Dinler Tarihi ve Dinleri Tanımak" adıyla verilen derslerin tamamı on dörttür. Her biri yediser ders olmak üzere, iki cilt halinde düzenlenmiştir. Her cildin sonundaki ek ve fihristlere ilaveten kavramlar ve deyimler indeksi de verilmiştir. Yedinci ve sekizinci derslerdeki konuların, derslerin genel gidişatıyla doğrudan bir ilgisi yoktur. Bu derslerde Şehid Seriatî, yanlış anlaşılmalara ve tahriflere önlemek için, birçok temel İslâmî konu hakkındaki anlayışlarını ve düşüncelerini açıklamıştır. Şehid Seriatî, konuları parçalamaktan sakınmak, genel şartları göstermek hatta dinler tarihi derslerinin hararetini korumak için mecburen kendi itikâdi anlayışını açıklamıştır.

Şehid öğretmenimiz, dürüst kişiliği, yeteneği ve baskın İslâm olmak üzere diğer kültür ve ideolojileri vukûfiyetiyle her türlü kavram ve deyimleri yerli yerinde kullanmıştır. O'nun, İnkilâbî, mektebi akîdesiyle düşüncelerini iyice araştırmak, tanımak, ki şaka O'nun mirasından istifade etmek gerekir.

Bu dersleri bir araya toplarken, derslerin verildiği zamandaki kronolojik sırayı korumayı tercih ettik.

Aziz okuyucuların dikkatini son olarak aşağıdaki noktalara çekmek istiyoruz:

1. Ara başlıklar, sözkonusu kasetlerden aynen alınmıştır.
2. Konuların kasetlerden kitaba aktarılmasında emanete riya yet edilmiştir. Zorunlu olarak eklenen bir kelimenin ve ibarenin belli olması için [] isareti kullanılmıştır.
3. Kasetlerdeki soruların metni aynen aktarılmamıştır. Önemli durumlarda kısaca verilmiştir. Sorulardan anlamsız ve gerekli olmadığı halde sorulmuş olanlar, bazı paragrafların başlangıcında, "...." isareti ile gösterilmiştir.

Dr. Ali Seriatî'nin Eserlerini Bir Araya Toplama ve Düzenleme Bürosu

ve DINLERİ TANIMAK

BIRINCI DERS

“Sizden, iyiye çağıran,

dogrulugu emreden ve kötülükten

sakindiran bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Önce İrsad Kurumu’na tesekkür ediyorum. Hak edilse bile tesekkür etme ve övme gibi bir âdetim yoktur. Sebebi de su; memlekette tesekkür ve övgü o kadar artmış ki, gerekli olduğu yerde bile insan tesekkür etmekten korkuyor. Ama sundan te sekkür ediyorum ki, konuşma programlarımı ders programları na çevirmeyi kabul ettiler. Ben sahsen, belli tiplerin konuşma ve nutuk yoluyla topluma bir hizmet yapabileceklerine inanmiyorum. Yani, hem ben hatipligime inanmiyorum, hem de halk. Sa yet bir öğretmen olarak elimden bir iş geliyorsa, o da bildiğim ölçülerde ders vermektir. Bu nedenle burada, her zamankinin aksine kendimi suyun içindeki bir balık gibi hissediyorum. Bu rada istiyorum ki, hür düşüneyim, hür konuşayım; eger imkân olursa derste öğrenciler tarafından tenkit yapilsin, sorular sorulsun, onlara cevap vereyim. Sinifin değeri daha çok bu yüzden artmaktadır. Ama maalesef buna da imkân yok. Çünkü bu si-14

nifin mevcudu oldukça fazla. Vakit olarak da ders süresi içinde bu, fiilen mümkün değildir. Siz hanım ve beylerden, çaresiz ola rak dersten sonra, yani programın bitmesinden sonra sorularını zi yazmanızı rica ediyorum. Arkadaşlar, yazdığınız soruları ge lip alacaklar, sonra kuliste fırsat bulduğum ölçüde sorularınızı cevaplandıracağım.

Bu derslere devam eden hanım ve beylerden küçük bir di ger ricam da sudur: Ahlaken bütün derslere gelme sorumlulu gunu tasisinlar. Yani dersin bütün döneminde hazır bulunsun lar. Zira, evvela genel olarak dersin konuşmadan farki sudur: Ders, konuşmanın aksine basli basına bağımsız bir ünite değil dir. Bu yüzden genelin sadece bir dersin sonunda hüküm ver mesi eksik bir sey olur. Eger biri, incelenen konu hakkında bir veya iki oturuma katilip, üçüncü oturuma katılmazsa, o iki ders hakkında vereceği hüküm konuşmaci ve konu açısından eksik olmakla kalmayacak, belki bazen söz konusu olana aykiri bile olacaktır. Söyle ki, bir oturumda giriş ve usul Ortaya konuyor. İkinci oturumda bir teorinin çeşitli yönleri ve ona aykiri teoriler inceleniyor. Üçüncü, dördüncü veya besinci oturumda ise kesin sonuca ulaşılıyor. Bu orta kısımlardan birine gelse, sonra gider se ve buna dayanarak hüküm verirse, bu durum ilmî ve ahlâkî açıdan zor bir mesele dogurur. Bu şekilde hüküm vermek, ava min ve halki aldatanların isidir.

İkincisi, dersleri sonuna kadar takip etmek, benim özel egi tim yöntemimdir. Ulemadan bir beyefendi söyle buyuruyordu: "Çok acemi bir vaiz konustugu zaman, Islâm'in usûlü 28'dir de yip baslar; 27 tanesini söyleyip birini unutursa yuhalanir. Ama tecrübeli bir vaiz söyle der: Usulen Islâm su sekildedir. Bunların dördünü bile söylese basarilidir." Bazi sahişlar tecrübelidir. Bir teoriyi veya bir dini söz konusu yapmak istedikleri zaman, di ger teorilerin ve konuların hepsini kolaylıkla reddedebilecek se kilde ortaya koyarlar. Önce karsi olduğu o din veya teorinin ta rifinde, tahlilinde öylesi bir giriş sıralaması yapar ki usulen yan lis olusu, zayıf olusu, mahkûm olusu herkese karsi sabitlessin. Böylece onu kolaylıkla reddedebilsin. O noktaya ulaştıktan

sonra, kendi inancının konusu olan teorinin parlaklığını arttırır. Bu kurnaz adam elbette basarili olacaktır. Fakat sadece propa ganda açısından. Genel yönü açısından da basarili olması muhte meldir; ama ilmî açıdan dürüst bir insan değildir.

Dürüst insan, kendine özgü bir dine ve ideolojiye inandığı halde, kendisine aykiri olan görüşleri, hatta dinleri bile tanıtma ve araştırma aşamasında o görüşe muhalif değilmiş gibi ortaya koyan Insandır. Bütün ilmî inanç ve inceleme ahengiyle tarafsız ve insafli olarak meseleyi ortaya koyması gerekir.

Bu şekilde, elbette is zorlasir. Ama zor da olsa bu şekilde reddediniz. O dini veya teoriyi gerçekten red d ettiyseniz, sonra bu reddin kendi dininizi ispat ettiyseniz, zihinlerde bu dinin hakikati ve mantikli ispatı kalacaktır. Ama eger diğer dinleri, böyle parça parça eder, başlangıçta aykiri, inatçı ve düşman bir şekilde tahrif edip, çirkinleştirir ve hakaret ederek hatırlatırsa niz, daha sonra da kendi hakikatınızı kolayca ispat edebilirsiniz. Ama bu, ilmî olarak dinleyenler için yeterli olmayacaktır. Bura da reddedilen görüşü ve teoriyi yarım bir makale halinde bile okuyacak olursa burada söylediklerimizin yanlış olduğunu anlayacaktır. Düşmanca seyler olduğunu, dinî kinden kaynaklan dığını veya ilmî taassup olduğunu anlayacaktır. Neticede çok sade olarak, o makaleyle dönüş yapar. Bu dinin veya ideolojinin bir asığı da

geri çevrilmiş olur.

Yeniçagdaki însafli(!) Avrupalı bilginlerin Islâmla ilgili açık lamaları tipki Ortaçag'ı ruhanilerinin düsmanca, tepkici tanıt maları gibidir. Ama ben o derece kurnazlığa sahip degilim. Özelligim sudur: Bir teoriyi dinî ve ilmî açıdan muhalif oldu gum halde, onu inceledigim zaman dinleyicimin muhalif oldu gumu hissetmeyecegi sekilde ortaya koyuyorum. Dinleyicimin kendisini de bu teori ile basarılı oldugunu hissecegi sekilde tahlil ediyorum. Dinleyici daha önce bundan baska bir sey de-miyordu. Bu yüzden onu elestirdigimde teorinin gerçekten ilmî ölçülerle tahlil edildiğini, tanınmış oldugunu iyice anlar. İlim ve mantik ölçülerine göre, ne telkin edildiğini, ne de taassup, men faat ve dinleyicilerin hosuna giden sekilde red edildiğini his-16

DINLER TARİHİ

seder. Böyle olunca da bir dine ve ideolojiye dayanılırken o da yanma ilmî bir degere ve inceleme degerine sahip olmus olur.

Önceki yıllarda, Meshed’de verdiğim dinler tarihi derslerin de, her dini, ders olarak incelediğim zaman, bagimsiz dinleyici ler merak için bir oturuma geliyorlardı; sonra diger oturumlara gelmiyorlardı. Benimle ilgili hükümleri, o oturumda verdiğim dersten ibaret oluyordu. Onlara göre nisanın son haftasında Lao-Tsucu, mayisin üçüncü haftasında Konfüçyüsçü, mayisin son haftasında ise Müslüman idim. Bu tarz hükümlerin, bireysel açıdan önemli olmadığı doğrudur, ama hükmü veren kimse açı sindan usulen doğru değildir. En azından bunun kendisini tat min etmemesi gerekir. Bu nedenle bütün meseleler, topluca arz edilip, bir araya toplandıktan sonra bu ders tamamlanmıştır. Bir devre tamamdır. Sonra bu devrede, bütün ilmî teorilerin ve ekollerin ortaya konulmuş olduğuna emin olabiliriz. Konu, ilmî bir üniversite sınıfında, dinî taassuptan uzak olarak, gerektiği gibi arzedilmiştir. Bu arada, istedikleri herseyi söyleyeceklerdir: “İslâmî Irsad Kurumu’nda, dinlerden bahsedildiği zaman netice nin hangi dinin faydasına olacağı bellidir. Tarafsız ve ilmî kala maz.” Evet ama, eger inceleme tarafsız ve garazsız, ilmî bir neti ce verirse o zaman onu mecburen kabul etmek gerekir. Zira ben, fikrî garaza karsi olduğu gibi, bugünkü âlimlerin söylediği ilmî tarafsızlığa da karsiyim. Zira düşmanlık ile tarafsızlık disında üçüncü bir yol var. O da fikrî sorumluluktur. Bu, muhtaç oldu gumuz bir seydir.

Ancak bu dönemde, yasadığımız bu toplumda bir ilerici olarak, îslâmî bir toplum olarak bu mevcut zorluklarla, -bilahare yirminci asrın bir insani olarak sahip olduğumuz zorluklarla-usulen din meselesinin, dinler tarihinin veya din sosyolojisinin ortaya konulmasında ne gibi faydalar vardır? Su anda buradaki isimiz olan dinler tarihi, bu neslin ihtiyacı olan bir mesele mi dir? Yoksa bu is üniversitenin bir kösesinde incelenmesi gere ken bir ilmî inceleme dali midir? Genel düzeyde zihinleri bu meseleye çekecek bir konu değildir. Din fenomeni öyle bir sekil de ortaya çıkmıştır ki, bir grup dindardır ama sahip olduklarıyla

yetiniyor, onunla amel ediyor. Bir grup ise dindar değildir; fakat gerçek hassasiyetlerin, hedeflerin, dertlerin, eziyetlerin pesindedir, onlarla meşgul oluyor. Bununla beraber din meselesinin bu şekilde ortaya konulmasının, bu zaman için ne faydası vardır? Öncelikle yanlış anlaşılmanın aksine, var olan şeyin, doğru tasavvur edilmesi gerekir. Dini tanınmanın ve dinler tarihi meselesinin bizim için iki nedenle acil ve hayati bir yönü var.

Birinci neden, anlamaktır. Biz aydınlar veya bu toplumun eğitilmiş insanları tek başına sosyal bir grup değiliz. Aydınların en büyük hatalarından birisi, kendilerini toplumun özel bir grubu, kesimi veya sınıfı olarak görmeleridir. Bu “entellektüelin alınyasyonu”dur. Bu mesele, ondukdüncü asırdaki bilimsel felsefe ve bilimsel sosyalizmde sözkonusu edildi. Eğitim gören insanın, yavaş yavaş kitapların, bilgilerin, araştırma yaptığı konunun içi ne oldukça fazla dalması ve batması mümkündür. İlmî, edebî, dinî ve felsefî konularda çok titizlesiyor; olaylardan, gerçekler dünyasından, halkının ve toplumunun günlük hayatından uzaklaşıyor, onlara yabancılaşıyordu. Aydın, kendisini toplum ve zamandan soyutlanmış, ayrılmış bir grup olarak hissediyordu. Bu ise, entellektüelliğin bir hatası ve hastalığının sonucudur.

Dünyada, düşünceğimiz her düzeyde, düşünceğimiz her huyda, iman, felsefe ve ideolojiye göre sahip olacağımız her imanla bu özellik hepimizde ortaktır. Sosyal bir beden, yani küllî bir topluma bağımlı bir üyeyiz. Bu toplum, gördüğümüz gerçek bir toplumdur. Dünyanın bu köşesinde, bu bölgede ve bu topraklardadır. Beseri safların bu safındadır, bir gerçeğe sahiptir. Olduğu her şekliyle, duygularıyla, ilişkileriyle, özellikleriyle ve mevcut dertleriyle vardır. Biz aydınlar, bulunduğumuz her durumda, sahip olduğumuz her görüşle bu topluma bağlı üyeleriz. Bu toplum ise dinî toplumdur. Toplumumuzun dinî toplum oluşundan ve tarihimizin dinî tarih oluşundan ilmen süphe edilemez. İran tarihine bakalım; en azından ondört asırlık İslâmî bir geçmişi vardır. Gerçek dinî hassasiyetlerle, faktörlerle şekillenmiş ve meydana gelmiştir. Kültürümüz dinî kültürdür. Yunan kültürü veya Roma kültürü değil ki, dinî olmayan bir kültür ol-

DINLER TARİHİ

sun veya daha çok felsefî bir kültürdür denilebilsin. Millî veya laik değildir, dinîdir. Onu da geçin; simdiki toplumumuz, sosyal ilişkileri, gelenekleri, düşünce tarzları, kültürel konumu, vicdan ve ruhuyla yüzde yüz dinîdir.

Aydinin bütün toplumu kendi zevkine ve kendi grubunun aydınca iç ilişkilerine göre genellestirmemesi gerekir. Bu aydinin hatalarından birisidir. Dinî bir toplumda yaşıyoruz, dinî bir tarihe bağlıyız, dinî bir kültür atmosferinde nefes alıyoruz. Böylece kültürümüz dinî kültürdür. Eğer aydın suurlu ve kendi toplumunu suurlanmaya yöneltme sorumluluğunu kendinde hisseden bir gruptan ise, bu aydinin her şeyden önce “kendisi ile toplumu arasında bir köprü” meydana getirme düşüncesinde olması gerekir. Böyle bir köprü, dine dayanmak, dini bilmek, dini ilmî yönden dikkatli bir şekilde incelemek ve toplumumuzun ruhunun özünü yapan dini tanıtmaktan başka bir şey değildir. Birinci söz budur.

ikincisi, bizler aydın sıfatıyla diğer bir konuma daha sahi biz. Bu, dünya aydın zümresine fikrî ve ruhî bağlılıktır. Biz, fikrî ve ruhî yönden toplumumuzdan, tarihimizden, milletimizin sosyal hayatından beslendiğimiz gibi, aynı zamanda evrensel fikrî ve ideolojik ortamın da etkisindeyiz. Biz dogulular “maki-naizm”, “bürokrasi” veya “teknokrasi” hakkında konuştuğumuz zaman sanayi kapitalizminden, rekabetçi kapitalizminden ve uyumdan bahsettiğimiz zaman bu, doguda bizim de bunlara mahkûm olduğumuzdan bunlardan bahsediyoruz mânâsına gelmez. Teknokrasiye, bürokrasiye, fasizme, modern teknokratlara vb. mahkûm olduğumuz anlamında da değildir. Bir asra bir dile ve evrensel ilişkilere bağlıyız. Bu ilişkilerde de birtakım meseleler söz konusudur. Bu asırda yaşadığımız için asrın en temel meselelerini görmemezlikten gelemeyiz. Simdiki insani tanımanın en temel şartlarından ve faktörlerinden birisinin, dinin yeni den sosyal, siyasî, felsefî; ilmî ve fikrî yollardan ortaya konulmuş olması enteresandır. Zira din yeniden, özellikle ikinci.dün-ya savaşından sonra, yeni insanın arasında söz konusu olmuştur. Hangi şekilde söz konusu olmuştur?

Bu eski dine bir dönüş müdür?

Hayır, geriye dönüş, durumu değildir. Belki insanın bir gelişim durumudur. Bugünün insanı Ortaçağ'a geri dönmek istemiyor. Eski Yunan ve Roma dinine geri dönmek istemiyor. İlimsiz ve ilimden alt düzeydeki dinlerin ipini boynuna geçirmek istemiyor. Dönüş dinlere değildir. Dönüş "Din"edir.

İlmî gelişiminde, ilim ötesi bir duyguya ihtiyaç hissediyor. Bunun adı bir çeşit maneviyattır, bir çeşit dindir. Bugünkü insan bunu aramaktadır ve bunu böyle isimlendirmektedirler. Bugünkü insan, böylesi bir dinî, İmani bulmanın telasi içerisinde. Yeni hayatta bunu kaybetti. Bostalığını su anda hissediyor. Biz büyük bir dinî kültüre ve tarihin en büyük dinlerinden birine bağlıyız. Tarihin en son büyük dinine bağlı insanlar olarak, bu günkü aydınların ve düşünürlerin genel telasında, insanın muzdarip ve arayış içindeki ahenkli ruhunda, ilim ötesi bir imani meydana getirmek için, (ama mantıklı ve makûl bir iman meydana getirmek için) ortak bir telas ve gayret içinde olalım. O büyük ideali bulma yolunda insanlığa yardım edelim. Bu işin gereği şudur: Bizim ilk önce kendimizi ve kültürümüzü, su anda elimizde olan yıkılmış ve donmuş şekliyle değil, kaynayan, canlı bilinç ve fikrî hareket yaratan bir ideoloji şeklinde değil, belki gürültüsüz, tezahürsüz, çok sade ve samimi ders yaparcasına çalışmamız gerekir. Çabuk geçen hislere, tekrara, telkine, mevcut zihniyetlerin uyutmasına ve çoğunluğun sefkatlarına daya narak değil, belki çok yavaş ve yapıcı bir sabırla, adım adım, tipki bir araştırmacı ve öğrenci gibi başlayalım. Bir dönemi araştırmacı olarak geçirelim; bu vesileyle geniş bir genel ortam hazırlayalım. Siz o zaman bir kültür devriminin öncüleri gibi, bu taşlaşmış toplumun ve asrın bostalığında, İslâm'ı yeniden ve bilinçli tanımanızla, payınıza düşeni ve sorumluluğunuzu ifa edeceksiniz. Bu asra ve bu topluma bağlı aydın unvanıyla fonksiyonu nuzu yerine getirin. Bu, her halükârda bu büyük yolda küçük bir adımdır. Ama bu küçük adımı doğru atmak gerekir. Bunun birinci usulü, sabir ve tahammüldür. Bir öğrencinin işi gibi bir iştir. Heyecan, doyum ve zevk veren konuşmaların yerine yo-20

DINLER TARİHİ

rucu dersleri seçelim. Tahammül edelim. Geçmiste heyecan, tahrik, telkin gerekiyseye bile, artık yeter. Tanımayı düşünmek gerek. Eger sadece suursuz bir iman yeterli olsaydı, milyarlarca müslümanla bir şeyler yapılmış olması gerekirdi. Mucizevârî İşler yapan iman, tanımdan sonra gelir.

BURJUVAZİYDİ, İLİM DEĞİLDİ

Su anda sözkonusu olan mesele, bugünkü insanın yenilgisi-dir. Bugünkü insanın heyecanlı bütün ideallerinin yenilgisi.

Avrupa’da Ortaçağ döneminde (bizim halkımız da böylesi bir dönemde yaşıyor) büyüklere saygı, geçmişle övünme, edebî ve dinî şahsiyetlerle Övünme, dini merasimler, ahlâki değerler, millî, kavmî ve ahlâkî geleneklerin hepsi kutsaldı. İnsana ve dünyaya hakim mutlak hakikatler ve apaçık meseleler idi. Her toplumda, her dinin usulü söyleydi: “Gerçek budur, bundan başka gerçek yoktur.”

“Gerçek budur bunun dışında bir şey yoktur” esasî gökten gelmiş ve doğruluklarında hiç bir şüphe olmayan yüce hakikatler sıfatıyla, o dönemin bütün fertlerince kabul görmüştü. Bu emin ruh, şüphe kabul etmez imani görüş, halkın hayatına sükûnet veriyordu. Bizim dindar halkımızda olan ve bütün Ortaçağ boyunca batıda olmayan şey ise dinî izdiraptır. Zira din, onu kaplayan bir bütün olarak sosyal geleneklere, insanî ilişkiler, ahlâk ve inançlar bütününe cevap veriyordu. Kendisini takip edenlerin, manevî ve fikri ihtiyaçlarını giderebiliyordu. Yüklülüklerin tümü ortadaydı. Dünya büyük bir çadır şeklindeydi. Küçük ve ayrıntısız bir dünya. Bir kapı ve vücutla bağlıydı, belli ve açıktı. Dört unsurdan yapılmıştı. Altta insanlar, yukarıda tanrı ve melekler; bütün esrar ve varlığın dindeki hakikatleri... Bütün dinler arasında sadece Hıristiyanlık dini, azizlere, ruhanilere, halkın ve tanrının işlerini temsilcilerine sahipti. Diğerleri hiç bir şeye sahip değildi.

Her dindarin görüşüne göre, meselâ, Ortaçağ’da bütün dünya, kuzeyden başlayıp, Lizbon’a doğudan jenuvadusa ka

21

dardır. Bu, bütün dünya idi. Oradan ötesi ise, yani doğu, bizim yaşadığımız yerler kâSristandı. Lizbon’dan o tarafı ise karanlıklar deniziydi. Gökyüzü hakim bir tavan gibi, kapalı bir kubbe dir. Yukarıda bir tanrı var; bazen Ruhü’l-Kudüs şeklinde, bazen Baba şeklinde, bazen ise Oğul şeklindedir.

Gökteki bu tanrının yer yüzünde bir temsilcisi var. Kimdir? Papa! (İnsanların babası, Allah’ın ümmetinin pederi!)

O, dinin temsilcisidir; “Kutsal Ruhun” Tanrı’nın Ruhunun veya Mesih’in Ruhunun getiricisidir. Gökyüzünde bu ruh, ince ve teferruatlı ahiret işlerinin idare temsilcisi olan kilise teşkilatı aracılığıyla Papa’ya ve kardinallere veriliyor. Bu ele ele mertebeler dizisi şekilde, küçük köylere kadar uzanıyor. Bu köylerde, ruhanlar vardır. Bunlar o ruhu taşıyan idarenin görevlileridir, ruhanilerdir.

Bu ruhaniler de o ruhu, “cismaniler” arasında yayıyorlar. Yani, halkın yasayış felsefesi, yaratılışın gayesi ve hayatın yönü de oldukça açık ve bellidir. Bir tek kelime; arınma, ilk günahattan arınma.

Âdem, cennette günah işledi. Âdemogulları bu “ilk günahın” cezası nedeniyle ebedi olarak tanrının

gazabına ugramışlar dir, daimi olarak cennetten çıkarılmışlardır. Bu günaha bulas mis, mahkûm insanın hedefi nedir? Beraat etmektir.

Dinin isi nedir? Bu ruhun aracılığı ve ruhanilerin yardımcıyla insanın kesilmiş olan bağlılığına ve Cennet'e tekrar ikinci defa kavusmaktır. Religion, yani din budur. (Re) önceki tekrar anlamındadır, Latince olan (Legar) kelimesi de varlığın bütün esrari ile âlemin ve Adem'in ilk yaratılış anından zamanın sonuna kadar birleşme anlamındadır; amellerin, ahlâkin, insanın hayat fel sefesinin hepsi vardır. "Ve kefanâ kitabellah!"

Görev ve sorumluluklar da belli ve açıktır. Kiliselere üyelik, papayı izlemek, bütün felsefî, ilmî, itikadî, insanî ve siyasî meselelerde resmî ruhanilere itaat etmek, bilahare vaftiz guslü, sarap içmek, kutsal ekmegi yemek ve Pazar günleri ayınlara katılmaktır (cemaat namazı). Yön belli, yol belli, hedef belli, hayat sakin ve alinyazisi itaatkârdır. İste kurtuluş yolu! Dünya bu, ahiret o,

DINLER TARİHİ

hepsi belli; sınırlı, sabit, açık. Artık başka ne istiyorsun? “Ölüm istiyorsan, mezarlığa git!”

Artık izdirabin anlamı yok. Bu tarz hayatta, böylesi bir dün yada ‘bilmiyorum’ diye bir şey yoktur; şüphe, müphemlik peri sanlık yoktur.

Dünyanın gurbeti, insanın yalnızlığı, alinyazısının karanlığı, hayatın boşluğu, ruhun isyanı, felsefî karamsarlık, fikri ümit sızlık, hakikatin belli olmayışı yoktur. Boşluk yoktur. Bu âlemin hiç bir kösesi çatlak değildir. Gökyüzü daima dönen bir kubbe dir, yeryüzü serilmiş bir yataktır. Avrupalı insan, Katolik mezhebi, Tanrı, Peygamber, Baba, Ruhú'l-Kudüs, Cebrail, Hedef, Yarattılar, Mesih, Sigınaklar, Kilise, Peder, Başkan, Allah'ın koyunları ve Koyunların çobanı, yani Papa ve Halk; hepsi bellidir.

Ansizin haçlı seferleri geldi. Dünyanın bütün kapalı ve eski dar duvarları parçalandı. Yeryüzü kâinatın merkezi, gökyüzü tavan olmaktan çıktı. Lizbon ve Cenova dünyanın ortası ilân edildi. O tarafta Amerika keşfedildi. Bu tarafta bütün doğu, İran, Arabistan, Türkistan, Hind, Çin...

Diğer dinler gelip bunlara karşı boy gösterdiler. Hasmetli tarihler, zengin ve çeşitli medeniyetler, daha büyük ve güçlü kültürler; düşünceler; inançlar, ideolojiler, biçimler, toplumlar, ve diğer her şey sarsıldı. Düşünce hürriyeti, hareketli kültür, de gışken ruh; İslâm medeniyetinin, hür içtihadın, İslâm dininin ve toplumunun birkaç nesil boyunca Hıristiyan halk kitleleri ile temasının bulunması, Ortaçağ'ı değiştirdi. Hıristiyan alemindeki dogma, taassup ve dar görüşlülük yıkılmış oldu.

“Mukaddesata” itiraz başladı (Protestanlık). Sonra hareket, değişim ve yeni medeniyet. Haçlı seferleri, Ortaçağ boyunca durgun olan Batı Hıristiyan aleminin ansizin iki farklı cepheden saldırıya uğraması neticesini doğurdu.

Bunlardan biri, Batı toplumunun maddi temelini ve iktisadî ve itikadî alt yapısının, dünya görüşünün dağılıp yıkılmasıydı. Ortaçağda Batı, alt yapısı feodalite, üst yapısı din olan bir toplumdur.

Bu her ikisine birden saldırıldı. İkisi birlikte dağıldı. Fiilen dinsizlik tarihini ele aldıktan sonra dinler tarihine ulaşalım. İki saldırı birlikte başladı, bu tesadüf değildi. Bunların her ikisi za hiren her ne kadar ayrı görünüyorsa da, birbirlerinin sebep ve sonucudurlar. Ben insanî meselelerde, özellikle sosyolojik meselelerde illiyetin aslini doğru görüyorum. Ama felsefedeki illiyet ile tabiat ilimlerindeki illiyet arasındaki fark, sebep ve sonuç ilişkisinin tek taraflı olma yerine iki taraflı olmasıdır. Bir aradaki iki sosyal isaret arasında daima sebep ve sonuç ilişkisi olur.

Meselâ, tabiatla ateş, (sebep) suyu kaynatıyor (sonuç); ama suyun kaynaması, yani sonuç, ateşin yakması üzerinde artık bir etki bırakmıyor. Sonuçtan sebebe olan yol, kapalıdır. Sosyal işaretiler arasındaki ilişkilerde de sebep, sonucu meydana getiriyor; ama sonuç ortaya çıktığı zaman sebebin üzerinde etki bırakıyor. Yani sebebin rolünü, ona karşı oynuyor.

Konusmaci (sebep), topluluğu heyecana getiriyor (sonuç), topluluğun heyecanı ise, konuşmaciyi etki altına alıyor; onu heyecanlandırıyor. Bu heyecan tekrar topluluğun üzerinde etki bırakıyor. Bu iki kutup sebep-sonuç ilişkisi, bu ikisi birbirleriyle ilişki içerisinde oldukları sürece devam eder. Karşılıklı bir etki tesim (gidis-gelis) vardır.

Bir toplumun iktisadi alt yapısı ile itikadî üst yapısı arasında da böyle bir ilişki vardır. Marksizm bu ilişkiyi tek yönlü olarak görüyor.

Antimarksistler sosyolojide illiyeti (nedenselliği), ya inkâr ediyorlar veya başarısız bir şekilde, üretimde düzensiz ve iktisatsız bir alt yapı önerip diğer bir faktörü onun yerine koymaya gayret ediyorlar. İrk, coğrafya, tabiatla savaş, içgüdü, kültür vb. gibi faktörler.

Ama ben, tarihin bütün sosyal devreleri için hepten bir ka nuna inanmıyorum. Bedevi toplumlarda (kabilelerde) coğrafya nin tam etken olduğuna inanıyorum. Coğrafya, toplumun yapıcı ve tayin edici alt yapısıdır; toplum kurumlarının, bu cümleden olmak üzere iktisadın tayin edicisidir.

İlerlemiş toplumlarda iktisadi üretim; alt yapı ve aynı zamanda tayin edici bir etkidir. Üçüncü aşamada, yani Durkheim'ci anlamıyla "İndividualizmin" gerçekleştiği çağda, insanî su ur, bilgi, görüş, antropoloji, sosyoloji ve tarih sosyolojisi daha çok ilerliyor, insanlar, toplumu yapan unsurlar, tarihe hareket veren kuvvetler, çetin kanunlar, değişme, yıkılma ve toplumun yükselmesi hakkında daha suurlu, daha bilgili oluyorlar. Temel faktör insanın kendisidir; yani onun kendi bilincinde olmasıdır. Diğer bir tabirle ideoloji, fikir, irade ve onun tekniğidir.

Bu, çok hassas, karmaşık ve geniş bir konudur; su anda onu ortaya koyma imkânı yoktur. Ama burada söylemek istediğimiz şey şudur: "Karsılıklı illiyet" kanunları, alt yapı ile sosyal üst yapı arasındaki ilişkilerde de doğrudur.

Eğer şahsın fikri değişirse (üst yapı), iktisadi hayatı ve işi de değişiyor (alt yapı). Bunun gibi eğer işi ve maddi durumu değişirse, düşünce tarzı da değişecektir. Bu ikisi birbiriyle daima iki yönlü karşılıklı sebep ve sonuç ilişkisine sahiptir. Ortaçağ Avrupasının alt yapısı feodalizm, itikadi üst yapısı ise din idi. Dünya görüşü, ahlâk, felsefe ve gelenekleri bir araya toplayan, açıklama ve takdir eden Katolik mezhebiydi. Katolik mezhebi, bunların sosyal düzene uygun olmasını sağlamaya çalışıyordu-Zira topluma hakim olan resmi dinler, daima bilinçli veya bilinçsiz olarak böylesi bir fonksiyonu üzerlerine almışlardır. Eğer böyle bir düzene aslında aykırı olmuşlarsa, egemen düzenin boyutlarından biri olan resmi temsilciler grubu eliyle çirkinleştirilip, tahrif edilmiş ve sonuçta istenilen sosyal düzene uygun olacak şekilde getirilmişlerdir.

Su anda anlattığımız ortaçağdaki sosyal ve iktisadi hayat, feodaliteye dayanmaktaydı. Feodalite isimli çeşitli birimler mevcuttu. Herbirinin kendine ait ordusu, geleneği, baskanı, merası mı, halkı, vergi gelirleri ve müstakil hayatı vardı.

Birbirinden ayrı olan bu sosyal birimler, aynı zamanda, bir merkezden kaçış durumundadırlar. Ortak bir diziyi teşkil etme arayışının pesindedirler ve birbirleriyle irtibat halindedirler. İşte

irtibatı sağlayan bu vasıta Katolik kilisesidir. Dünyada "Katolik Mezhebi" isimli, evrensel bir güç mevcuttur.

Mesih'in dini, Avrupa'da sağlam olmayan bir sıfatla dağınık feodalite unsurlarını bir araya topluyor, birbirine bağlıyor, çeşitli feodal kesimlerden bir Hıristiyan ümmeti meydana getiriyor.

Feodalite kapalı bir düzendir.

Aristokrasi, gelenekleri ve adetleriyle büyük bir mülkiyet; efendiler ve halk çelişkisi. Kapalı bir düzen ve dış yüzü toprağa bağlı.

Kapalı düzen nedir?

Kapalı düzen iki özelliğe sahiptir: Biri kapalı bir dünya görüşü, diğeri ise kapalı bir üretim ve ekonomidir.

Kapalı üretim ve kapalı ekonomi ne demektir?

Bir köy, kapalı bir üretim ekonomisine sahiptir. Bugdayı ve arpayı tarladan getiriyor. Arpayı merkebine veriyor, bugdayı kendisi tüketiyor. Pamuğu hanımına veriyor, o da ondan bir el bise dokuyor, kendisi giyiyor. Ineginin sütünü veriyor, yumurta alıyor. Meyvesini yün ile degistiriyor. Baska bir sahis ise yünü nü, peynir veya lorla degistiriyor. Peynir verip sogan alıyor.

Bu köy kalesinde üretim ve tüketim, kapalı bir dairenin et rafında dönüyor. Sayet bu kaleye dikkatle bakarsiniz, kapalı bir toplumu gözlerinizle göreceksiniz.

Iran'da bu tür kaleler henüz mevcuttur. Bu kalelerin çevre sinde birer hisar görürüz. Genellikle dört burcu ve bir kapisi olan hisarlar. Bu, kapalı bir toplum oldugunu gösteriyor. Toplu mun kapalı olusunun isaretlerinden biri, kapalı üretimdir. Üretim ve iktisat birbirini bir daire üzerine takip eder. Kapalı ekonominin temel özelliklerinden birisi, üretim ile tüketimin bera ber olusudur. Böyle bir köye bir adam gelip, derin bir kuyu ka zar. Bir defada îkiyüzbin tümenlik bir pancar isi yapip, bu pancar isinden dörtyüzbin tümenlik bir gelir elde edince, bu kapalı daire birden kirilmis olur. Burada üretilen bütün pancar, köyün iç üretim dairesine dahil degildir. Bu pancarla kamyonlar vasi-26

DINLER TARİHİ

tasiyla 10 km. veya 20 km. uzaklıktaki seker fabrikasına gitmek tedir.

Üretimin kapalı dairesinin, burada dış pazarlar tarafına doğru açıldığını görüyoruz. Pancarın seker fabrikasında sekere dönüşerek bütün iç ve dış pazarlara gidip, dağıldığını görüyoruz.

Kapalı dünya görüşü ne demektir?

Sadece, insan zihninin dünya hakkında sahip olduğu tasavvurdan ibarettir. Hangi insan?

Kapalı bir ekonomide yaşayan insanın, dünyası da kapalıdır. Bütün gökyüzü onun köyünün etrafını saran bir örtüdür. Diğer taraflardan hiç haberi yoktur. Dünyası kapalıdır, küçüktür.

Bizim köye yakın bir köyün bir ağası var, zavallinin durumu da iyi değil. Bir çift sebilden başka bir şey kalmamış. Köyün halkı önceleri onun raiyyesi idi, onun sayılıyorlardı. O büyük lük onların zihinlerinde hâlâ var.

Onlardan biri bana şöyle diyordu: “Siz yabancı ülkelere gittiniz, oradalarda da bizim bu Hacı Ağa’yi konuşuyorlar mı?” Ondan bahsediyorlar mı?

Bu adamın gözünde dünya, ortasında Hacı Ağanın bulunduğu büyük bir saraydan ibarettir; yukarıda da Hacı Ağanın Allah’ı vardır.

Ortaçağ’da böylesi bir toplum vardı. İki unsur geldi, hem Ortaçağ’ın dünya görüşünü hem de ortaçağın kapalı ekonomik üretim alt yapısını açtı. İki unsurdan biri, feodalitenin zirai üretim sistemi bünyesinde hızla gelişen burjuvazi hareketi, diğeri ise, materyalist dünya görüşünün yeni aydınların düşüncesine vurduğu darbeydi. Bunların her ikisi birbirinin sebep ve sonucu.

Aslında burjuvazi nedir?

Küçük bir köyü göz önüne alınız. Bazı konuları kitaplardan okumaları gereken Avrupalıların aksine, biz bu konuları toplu—

mumuzda görebiliriz. Çünkü değişme halinde olan bir toplumumuz var. Kapalı bir zirai iktisat sisteminden, tüketimci ve komprador bir burjuvazi sistemine geçmekte olan bir toplum. Dolayısıyla bu toplumda sosyolojik eserler görebiliriz. Üretimi, zirai üretim esasına dayanan eski, kapalı bir köye baktığımızda, bu köye bir dükkân açılmadan önce bir seyyar satıcının geldiği ne sahit oluruz. Köye, birkaç top basma, çeşitli ufak tefek şeyler getiriyordu. Bunları sehirden veya çevre köylerden getiriyor, köy meydanında bagiriyor, mallarını tahıl, pamuk, yün gibi zirai ürünlerle degistiriyor, sonra gidiyor, ertesi hafta veya ertesi ay tekrar geliyordu.

Genel işlemler ve toplu takaslar, tarlaların kenarında kurulan mevsimlik pazarlarda oluyor, bu görünüm sonra yavaş yavaş köy dükkânına dönüşüyordu.

Dükkân ortaya çıktığı zaman, feodalite bünyesinde burjuvazi ziraatın ilk çekirdeği meydana geliyordu. Dükkânının ismi, bu köydeki diğer insanların isminden farklıdır. Onlar mahsulleri topraktan üretiyorlar, bu ise tüketim mallarını sehirden satın alıp buraya getiriyor.

Onlar zirai üretim yapıyor, bunlar ise el üretimine veya küçük sanayi üretimine sahip. Bu parça satıyor, o bugday satıyor. O mal takası yapıyor, bugday verip yün alıyor. Ama bu para ile alıs-veris yapıyor.

Para ile yapılan alıs-veris, mal takasının yerini aldığı anda, orada burjuvazi meydana geliyordu. Bu burjuvazi, ister küçük bir grup şeklinde olsun, isterse bir fert şeklinde olsun sonuç aynıydı.

Bu dükkânci ne iş yapıyor?

Geliyor, sehirden veya diğer çevre köylerden para ile yeni çeşitler satın alıyor (çünkü parası var) getirip bu köyde halka sunuyor. Bu malların tüketiminin, bu köyde henüz bir geçmişi yoktur. Halkın zevkleri yavaş yavaş değişiyor. Halk bu elbiselerle, esyalarla, yiyeceklerle ve yasayış gereçleriyle tanışıyor, bunları satın alıyor. Böylece dükkânci köye yeni bir tüketim sokmuş, fakat yeni bir üretim getirmemiştir; masraf yenidir. Ama

küçük mülk sahibi (feodal) veya ailesi şimdiye kadar paralarını biriktiriyor, fazla arazi satın alabiliyor, mevcut mülk ve arazi rini daha mamur yapıyor, fazla sürü alabiliyor. Mekke, Kerbelâ ve Meshed'e gidebiliyor veya düğünler, senlikler yapıyor, bahsisler veriyorlardı. Şimdiyse bütün o paralar, bütün o topraklar, hatta bütün o sürüler yavaş yavaş bu dükkâna gidiyordu.

Kendisinin elbisesi değişiyor. Cübbeyi çıkarıp, ceketli ve pantolonlu oluyor. Hanımı âdi pamuktan olan çarşafı bir kenara atıp, şehir çarşafı giyiyor. Sonra davetlerin ve ziyafetlerin şekli değişiyor. Evinin döşemesi değişiyor. Evinin binası ve yapı şekli değişiyor, sonra sivesi değişiyor. Üretimden başka, yavaş yavaş her şeyi değişiyor.

Tüketim hızla yukarı çıkıyor; üretim ise, klasik bir biçimde düşüyor veya en azından sabit kalıyor. Dükkânci borcumuzu hesap defterine yazıyor. Paranı alabilmemiz mümkün değil de yip, borç alıyoruz. Borcumuz yavaş yavaş üç bin, dört bin beş bin tümeneye ulaşıyor. Böylece, ikinci sene daha fazla tüketim oluyor, daha çok mal sunuluyor. Dükkânın mal listesi artıyor, takas artıyor. Devamlı Hacı Aga'nın ambarına giden harmanım şimdi birden Mirza'nın dükkânına gidiyor!

Mesele, bu ailenin bir sene boyunca yapmış olduğu tüke tımdır. İkinci sene, tüketim daha çok artıyordu. Ama üretim ve harman sabittir, artmamıştır. Dükkânciya iki bin tümen fazla ve rirse, kendine harmanın dibini kalıyor ve ödeyemiyor. Gelecek yıl la devrediyor, vakti gelince o yılın masrafı da eklenince tekrar dan artıyor. Üçüncü yıl, dördüncü yıl, devamlı borç, devamlı taksit, devamlı daha çok ve daha çeşitli tüketim ve masraf. Mahsul artık dükkânciya cevap veremiyor. Arazinin tapusuna el atıyor. Bağ gidiyor, koyun gidiyor, parça parça mülk gidiyor. Yeni tüketim ve masraf hücum ediyor; bir dükkân iki oluyor, iki dükkân üç oluyor, hep boş anbarlar-dolu dükkânlar. Hacı aga her gün içten tükeniyor, dükkânci onu emiyor. Burjuvazinin tüketim güvesi, feodalitenin canına düşüyor. Bu sayın Hacı Aga'nın mecbur kalıp gece yarısı köyden kaçmasına kadar devam ediyor. Yani feodalite yıkılıp, yerine burjuvazi geçiyor.

Feodalitenin içinde, burjuvazinin meydana gelmesi denilen sosyolojik aslin anlamı budur. Burjuvazi yavaş yavaş geliyor, yeni bir tüketim meydana getiriyor. Sonra tüketim düzenini de gıstiriyor, feodalite düzenini zayıflatıyor, kendi düzenini daha da egemen kılıp burjuvazi devrimini noktasına kadar ulaşıyor.

Burjuvazi devrimini, artık o mülk sahibi aganın egemen olmadığı, beyefendi burjuvanın egemen olduğu zamandır.

Hanlar, derebeyler, agalar, asiller, hacı agalar, hacizadeler ortadan kalkıyor artık devran yeni gelmiş köksüz ve bassız para babalarının eline geçiyor. Asillığın artık bir değeri kalmamıştır. Para, ticari hayat ve esnaflık, büyük mülkiyete dayanan zirai üretimin yerine geçmiştir. Şimdi yeni bir örnek verelim: Bu konu, sosyolojinin iktisadî bir konusudur. Konumuzla ilgisi nedir?

Konu sınıfsal ahlâk ve düşünce tarzıdır.

Eğer bu meseleyi dikkatli bir şekilde açıklayabilirsek, dünya aydınlarının zihninde kötü bir şekilde ortaya konulmuş olan bir mesele açıklığa kavuşmuş olacaktır. O feodalite döneminin özel bir ahlâkı vardır:

1. Asillige dayanma,
2. Kapali dünya görüsü,
3. Durgun hayat,
4. Sabit ve degismez kurallar,
5. Asil, köklü ve degismez sosyal gelenekler,
6. Donmusluk, geçmisse tapma, ecdatperestlik, ailevî âdet ve geleneklerle övünme,
7. Gayret, mertlik, cesaret, cömertlik, misafirperverlik, bü yüklere saygi, fedakârlık, kavmi taassup, manevi degerlere sevgi... gibi kendine özgü ahlâkî degerlere genel bir dayanma. Bila hare kuvvetli dinî duygu. Bu özellikler, bu dönemin ahlâkî hayatının bazı esaslarıdır.
8. Yenilikçilik ve yenilikte getirilmesine karşı duyulan korku. Degisim ve dönüşümden korku... Disarıdan yüklenen unsurlara karşı daha çok direnme, kapali feodalite dönemi toplumunun özelliklerindedir.

DINLER TARİHİ

Yeni olan hiçbir şeyi kabul edemiyor. Hatta süslenmesini bile değiştirmeye hazır değildir, korkuyor. Elbisesini değiştirmiyor, yüzünün süsünü değiştirmiyor boynunu vermeye hazırdır ama biyigini vermeye asla! Geleneksel usul, âdetler, tesrifat, sosyal tören, milliyetçi duygular, ekonomik ilişkiler, ahlâkî meseleler de din vasıtasıyla destekleniyor, kutsallık kazanıyor. Efendiler ve halkın ilişkileri, geleneksel mülkiyet ilişkileri, sosyal ilişkiler, hatta giyinme, süslenme, geleneksel hayat tarzı din aracılığıyla kutsallık kazanıyor. Bu kutsama, dinin resmi temsilcileri vasıtasıyla yapılıyor; bunlar egemen sınıfa bağlı olup, halkın efendilerine bağlanmalarını bile din vasıtasıyla temin ediyorlardı.

Gelenek, ahlâk, din, sosyal ilişkiler ve mülkiyet haklarının hepsi bir dokuya sahiptir. Dünyanın kutsallaştırılması, bu dönemdeki dini anlayışın en büyük özelliklerinden biridir. Onun yenilik getirilmesine karşı direnmesi, yeni bidat ve hayatın değişmesine karşı çıkışıdır.

İnsanî ruh, bu dönemde geçmiş ile övünmektedir. Ecdadiy-la, babasıyla, dedesiyle, babaannesiyile, ailesiyle, ecdadının geleceği ve hatırasıyla övünmektedir. Eskiye, her şekliyle korumak istiyor, onunla iftihar ediyor. Geçmişe tapmaktadır, ikincisi, yeniye karşı şiddetli direnme ve karşı koyma, gelecekte korkma. O halde feodalite döneminde duygular, ahlak ve ruh açısından iki temel esasa dayanmaktadır denilebilir:

Geçmişle övünme -veya geçmişe tapma ile gelecekte korkma-yeniliğe karşı direnme. Gelişmiş dükkânci ve burjuvanın tam aksine. Bu burjuva, o feodalın aksine köylü sınıfından çıkmıştır, şimdi orta sınıfı meydana getirmiştir. Bu orta sınıf, köylüden yukarıda, efendilerden aşağıdadır. Ecdadi hanzade, ağazade, asilzade vb. lâkaplarla anılan kişiler değildir ve olmamıştır; kendi toplumunda bir kökü yoktur. Halk ona asil unvanıyla bakmıyor, alınlmış basit bir insan olarak bakıyor; sadece yeni bir işin esnafıdır, zamana yetmiştir, yeni bir kesesi var, parası var, zengindir; ama şahsiyetsizdir, ailevî ve kan asaleti, şerefi yoktur; toplumun nazarında o bir “yeni yetmedir.”

Geçmiş yenilenen, geçmişin hatırasının zevk ve övünç verdiği feodal için geçmiş, artık hakaret sayılmaktadır.

Feodalın geçmisse tapan ve geçmisin gelenegini seven biri olması oranında, burjuva geçmisten bilmistir. Gelenegi yok etmek, geçmişle ilgiyi kesmek ister. Zira geçmiş, feodal ile ilgiliydi. Geçmiste feodal için hürmete inanılıyordu, ama burjuva şimdi başlamıştır. Feodal bitmek üzeredir, burjuva ise başlamak üzeredir. O, kendiliginden geçmisi istemektedir, bu ise geçmişten bilmistir. O, geleceğe ve yenilik getirilmesine karşı direnmektedir, zira her değişim ve yenilik onu sarsmakta, aksine burjuvaya istikbal hazırlamaktadır.

Burjuva, sadece yeniyi kabul eden değil, aynı zamanda yeniye tapandır. Bu yüzden burjuva, açık ve değişen bir dünya görüşüne sahiptir. Bunun aksine, feodalın dünya görüşü kapalıdır, sabittir. Yaşam sınırı, sadece kendisi, atının merası, sürüsü, kabilesi ve arızisidir. Sadece bunları görmüş, dışarıyı tanımamıştır. Ama burjuva, şehri, çevre köyleri, etraftaki kabileleri görmüş tür. Çünkü esnaflik hareketlidir, çeşitli üretim sistemlerini ve çeşitli insanları, daha açık bir dünyayı görmüştür. O halde burjuva dünyayı daha açık ve daha geniş, değişim ve hareket halinde görüyor. Geleneg, sosyal âdetlere ve merasimlere düşmandır. Geleceğe, değişime, dönüşüme, her şeyi döküp yeniden yapmaya asıktır. Eğer bunların ikisini ahlâkî ve fikri görüş açısından birbirleriyle karşılaştırsak, burjuvanın mümtaz bir özelliğe sahip olduğunu görürüz. O da şudur: Burjuvada değişim yeteneği, ilerleme yeteneği geniştir. Çünkü hareketli bir tiptir, açık bir dünya görüşüne sahiptir, geleceğe yönelmeye yatkındır, geçmişe bir bağlılığı yoktur, sabit ve gelenekçi sınırların esaretinde değildir. Halbuki onun rakibi, yok oldu veya yok olmak üzere dir. Donmuş, sakin ve durgun bir haldedir; toplumu geçmisteki gibi istiyor; görüşü dardır, daima geçmiş üzerinde düşünüyor.

Burjuva görüşünün sahip olduğu özelliklerden birisi, ahlâkî değerlere insani faziletlere, kutsal sosyal geleneklere ve kendi toplumunun dinine olan inançsızlığıdır. Köylerde, dini merasimlere, büyülücülüğe, köyün kutsal sahiplerine -halkın kendileri için kutsiyet ve hürmete inandığı, seyyid, molla, agazade ve köyün asillerine-saldıran, alay eden, tenkit edenin bu adam olduğunu görüyoruz. Evine ilk defa radyoyu alan bu adamdır.

DINLER TARİH I

Oglunu, hatta kızını ilk defa modern okula gönderen yine odur. Yeni şehir elbiselerini ilk defa giyen, süslenmesini değiştiren, geleneklerin aksine bu çevrede değişik bir giyimde sahip olan kadın onun karisidir. Niçin? Çünkü hiç bir şey onu geçmese bağlamıyor. O toplumun değişmesinde daha çok şahsiyet kazanıyor, çünkü onda eski değerler yoktur, yeni değerler kazanmak için çaba gösteriyor. “Hanımefendi teyze” olmayan kadın “hanım” olmak için çaba gösteriyor. Halbuki rakibi toplumun değişmesinde şahsiyetini kaybetmektedir. Böylesi bir millette burjuva meshurdur: Biz ona, esnaf, tüccar, para babası veya zengin diyoruz ya!

Ardarda sunları diyebilir: Burjuva görgüsüz bir sınıftır, rüşvet ve paraya düşkündür, asagiliktir, köksüzdür, geleceğe yönelemez, ilerici ve hareket sahibidir, açık bir görüşle geçmişe karşıdır, gelenekten bıkıştır, yeniliğe ve bid’ata asiktir, değişime kapalıdır. Asaleti yoktur, inançsızdır, manevi değerlere inanmaz, tüketime tapar, asiri maddecidir. Bos ve hareketli bir dünya görüşüyle büyük bir iradede, yüce faziletlerden, mertlik huyundan uzaklaşmıştır, “menfaatperestlik” (otilitarizm) dine inanmaktadır, çıkarıcıdır, hakikati tanımaz. Bilahare hesapçı ve tüccar bir ruha sahiptir.

Tarihte, onaltı ve onyedinci asırlarda Avrupa’dan aydınların geldiklerini okuyoruz. İşte o gelenler bunlardır (burjuvalardır).

Bunlar bir sınıf şeklinde ortaya çıktılar. Özellikle onaltıncı ve onyedinci asırlarda bir burjuvazi sınıfı şeklinde. Yani feodalite, sınıfı, tamamen bunların eli altında ezildi. Bu sınıf, tüccarlar, fabrikatörler, zenginler ve sermayedarlardan oluşuyordu. Bunlar işbaşına geldiler. Bunlar, Avrupa’da geleneklere, âdetlere, törelere, merasimlere, hatta feodalite döneminde kiliseler tarafından yerine getirilen ibadetlere karşı çıktılar. Karşı çıktıkları şeylerden birisi de hakim dinin hükmettiği şekildi. Çünkü o tarz şekildir, feodalite dönemine uygundur. Burjuva sınıfsal suura sahip hareketli bir tiptir; yenilikçidir, geçmişten bıkıştır, açık dünya görüşüne sahiptir, değişime ve dönüşmeyi siddetle kabul

eden bir tiptir. Bu adam dine karsidir; iki anlamda dine karsi ol masi mümkündür. Birisi su anlamdadir: Toplumdaki halkin, es kiden iman ettigi genel din görüşünü kabul etmiyor, bir dinî re forma taraftardir. Yeniçagdaki protestanlar bunlardir. Yani mevcut dine, katoliklige, kiliselere itiraz eden kimselerdir.

Protestanizmi takip edenler, burjuvaziye bagli dindarlardir. Yani sermayeder ve sanatkâr sinifa baglidirlar. Ortaçagin sonla rinda Avrupa'da ortaya çiktilar. Bunlar Katolik kilisesi ve pa payla zitlastilar. Çünkü Katolik kilisesi ve Papa ortaçagdaki feo dalite düzenine bagliydi.

ikincisi bu burjuvaziden olan kimselere daha çok dinsiz ve dine karsi olma yanlisi demek gerekir. Çünkü dine karsi olanlar sonradan meydana geldi. Dine karsi olan cephe protesto edip, protestanizmi meydana getiriyor.

Katolik mezhebini bir mezhep çesidi olarak kabul etmiyor. Hangi fikirden dolayi kabul etmiyor? Hiçbir fikirden dolayi. As lında dini bir korku ve endiseleri yoktur. Adamin eline geçen her çesit silahla eski geleneklere karsi mücadele etmesi gerekiyor. Yeni toplumu yeni tüketimlerle, yeni masraflarla, yeni halkla, yeni degerlerle ve yeni iliskilerle meydana getirebilmesi için mücadele etmesi gerekiyor. Böylesi bir ortamda, orada iktisadî ve sermayedarlikla ilgili faaliyetlerini daha iyi yapabilsin. Hangi durum sermayedari daha zengin yapıyor? Genel tüketim.

Yeni bir harcama biçimi gelistiren burjuva eski geleneklerle; bu cümleden olmak üzere, gelenekleri ve geçmisteki tipi koru yan din ile mücadele ediyor ki, toplum yeniligi kabul etmeye, degismeye ve yeni tüketime karsi direnmesin; toplum burjuva üretiminin tüketim ve satis pazari olsun. Haçli savaşlarından sonra Avrupalilar dogu ile temas kurdular. Daha sonra Müslü manlardan modern gemi yapim teknigim, yer haritasini yapma yi, pusulayi, deniz yollarini öğrendiler. Burjuvazi bunlari öğren dikten sonra, denizcilik basladi, sonra Amerika keşfedildi, daha sonra Afrika'da, Latin Amerika'da, Kuzey Amerika'da sömürge cilik meydana geldi. Dogu ve bati ticareti basladi.

DINLER TARİHİ

Durgun ve kapalı feodalite yıkıldı. Sermayedarlık, köle tica retı, fabrikatörlük ve uluslararası ticaret gelişti. Burjuvazi, feodaliteyi ortadan kaldırdı. Tam bu sırada burjuvazinin dikkatli gelişmesi, burjuvaların kuvvet kazanması, para hayatı, ticaret ve tüketimin ilgi toplaması, maddi hirs isteginin artışı, “iktisatperestlik” ruhunun kıvamını bulması, hirs ve servet yığmaya karşı yeni ask, milletlerin ve yeni ülkelerin sömürülmesi, Avrupa’nın iktisadi ve maddi kuvvetinin üst düzeyde tutulması, iktisadî, sosyal ve üretimsel alanlarda burjuvazinin feodalite aleyhine iş yani ile uyumlu olarak fikrî ve itikadi alanda uyum halinde olan, aynı hedefi paylaşan iki hareketin ortaya çıktığını görüyoruz. Hayret edilecek şey, bu iki hareketten birinin dinî olması diğeri dine karşı olmasıydı.

Biri Protestanizm mezhebi idi, diğeri ise Realizm mektebi idi. Bu ikisi arasında durum çok açıktır. Yeni burjuvazinin maddeci ruhunun her iki tecellisi aynı zamana ulaşmıştı. Luther onaltıncı asırda Katolik kilisesine itiraz ediyor, Hıristiyanları papanın sultasına karşı isyana, piskoposları ve kardinalleri papayı katletmeye çağırıyordu. Gerçekte ise gelenekçilik, dindarlık ve feodal dönemin dine karşı itiraz eden, itirazcı burjuvazinin sesini yükseltiyordu.

Protestanizm, Katolik mezhebinin ahirete yönelişinden doğan aynı Hıristiyanlıktır. Protestanizm de dünyaya yönelik ruh ve yönü dolasmaktadır. Maddi hayata, sanata, işe, servete bile hare kapitalizme asiktir.

Şimdi de, Max Weber’in dediği gibi, Avrupa coğrafyası Protestanizm ile kapitalizmin ilerlemesi arasında hayret verici bir uyum ve dayanışmanın olduğunu gösteriyor. Korkunç “Sen-barthelmi” gecesinde Katoliklerin Fransa’da onbin Protestanın basını kesmesi, aslında darbe yemiş feodal asılların, eski değerleri inkâr eden burjuvaziye itirazı idi. Feodal sınıfın hükümeti nin devamını sağlamak için onları susturmaktı. Protestanlık, Hıristiyanlığın (sonradan) paracı ve maddeci hali idi.

Bu sırada realizm hareketi de genişledi. Yani maneviyatçı kafa yapılarından, irfani duygulardan ve ahlâkî ideallerden dö-

nüs, maddi hayatın gerçeklerine ve olaylara yönelis. İktisadî hayatın, dünyacı ruhun ve zemimi görüşün asaletine yönelistir. “Hakikati arama” esasi yerine, Bacon’un bahsettiği “kudret iste gi” aslinin ilânidir. Natürizm, Materyalizm, Rasyonalizm, Radikalizm, Liberalizm (hürriyet, ama maddi içgüdüleri ahlâkî sınırlamalardan kurtarmak için hürriyet, rekabet ve ticaret hürriyeti, ticaretin gümrük sınırlamalarından ve sınırlayıcı kanunlardan kurtarılması hürriyeti), hatta Demokrasi (orta sınıf olan burjuvazinin, egemen sınıf olan asillerin yerine geçmesi) bilahare “fart ve menfaat” dini (individualizm ve utilitarizm) isimleriyle, bütün bunlar yeni doğmuş burjuvazinin konustugu yeni bir din idi.

Burjuvazi Alimleri:

Hatıpler, gelenekçi sınıfa, eski asillere, yok olmak üzere olan dini ruhanilere bağlı kimselerdi. Yeni burjuvazi sınıfına bağlı hatıpler ve sözcüler, maddeci aydınlardı. Dolayısıyla ilmin din ile zıtlaması, tesadüfi bir şey değildi. Bize ve bütün aydınlara sunları söylemeye çalışıyorlardı: Onaltıncı ve onyedinci asırda bir anda ortaya bazı dahiler ve aydınlar çıktı. Ansizin, ortaçağın alçalmış olduğunu, dinin el ve ayak kesen bir şey olduğunu anladılar(!) Dine muhalefet edilmesi gerektiğini ve toplumu kurtarıp bağımsızlığa kavuşturmak gerektiğini anladılar. Bilginler, bu yeni asır döneminde ansizin “aydınlandılar”O) < ilim, dinin sınırlamasından kurtuldu ve dinin hurafe olduğunu anladı. Böyle bir şey ne oldu, ne de sosyolojik açıdan böyle bir şeyin olması mümkündür. (Çünkü) iktisadi bir köken, sınıfsal bir kök tasması gerekir.

Meseleyi, itikadî dayanağına göre tenkit etmediğimi görüyorsunuz. Dine karşı olan bu düşünce tarzına dini açıdan saldırı miyorum, belki meseleyi sınıfsal sosyoloji temelinden, hatta iktisadî alt yapı ve toplumun maddi değısmecI kanunu esasına göre ortaya koyuyorum.

Bu aydınların, Yeniçağ’ın başlangıcındaki aydınlar hareketinin, bugünkü Avrupa medeniyeti ve ilminin iktisadi alt yapısı nedir?

Bu fikri ve ilmi degışmenin iktisadi alt yapısı, burjuvazinin ve burjuvazi üretiminin gelişmesidir; zirai üretiminin ve feodali te sistemi üretiminin ortadan kalkmasıdır. Bu nedenle onaltı ve onyedinci asırlarda din ile mücadele eden aydının silahlı felsefe ve ilim idi. Ama kökü burjuva sınıfıdır. Ruhî durumu, hedefi, ahlâki, burjuvaziye özgü ahlâk ve ruhtur.

Burjuvazi ne istiyor? Din ile niçin zıtlı? Daha önce de söylediğimiz gibi Katolik mezhebi, feodal geleneklerin bekçisi idi. Burjuvazinin o gelenegi ve o sınıfı ortadan kaldırması gerekiyordu. Toplumunu maddeci bir topluma; bir pa zara dönüştürmesi gerekiyordu. Yani toplumu modern tüketimlerle burjuvalaştırması gerekiyordu. Burjuvazinin silahlı neydi? Silahlı: “1-İlerleme 2-İlim 3-Hürriyet 4-Maddi gerçeğe ve (ve materyalizme) yönelis idi. Onsekizinci ve ondokuzuncu asırlar da bu silaha, “hayatın lezzeti”, “ferdin asaleti veya kendi ekseni etrafında olma”, dinlerin vadettikleri cenneti yeryüzünde kurma felsefesi; tüketimin asaleti felsefesinin bütün diğer felsefî ve ahlakî asaletlerin yerine okunması ilave edildi. Yani, “değerleri bırak, kendi menfaatına yapıs, her şey budur!” felsefesi. Bu burjuvazinin yöntemindedir. Bu sebeple burjuvazi, ilmi alıp, bir silah olarak dine çevirdi. Yeniçag’da sebepsiz yere, bir zaru ret ve sınıfsal hareket almadan, parlak dehâların dogmasıyla, il ham, kesif ve ilmî gözlemlerle bu şekilde dine karşı çıkan, ilmin kendisi degildi. Tıpkı Ortaçag’da dinin feodalizmin elinde bir silah olması gibi. Burjuvazinin başarıya ulaştığı dönem olan Yeni-çag’da da ilim, burjuvazinin elindeki bir silah oldu. Daha önce dediğimiz gibi hedefi dini ortadan kaldırmaktı. Din, feodalite döneminin kültürel alt yapısı idi. Burjuvazi döneminde, yeryüzünde bir burjuvazi cenneti icad etmenin pesindeydi. Burjuvazi cenneti ne demektir? Burjuvazi cenneti, maddi hayat için özel bir felsefe meydana getirmektir. Hangi felsefe? Refah felsefesi.

Müreffeh bir hayat ve maddi tüketim. “Hakikati tanımaya ulaşmak için yasayalım” diyen, geçmişteki dinî parolanın aksi ne, şu slogan ortaya çıktı: “Hakikatları tanıyalım ki güzel yasa yalım”, “hayat için tüketim” sloganı “tüketim için hayat” oldu.

“Asayis temin etmek için, hayat araç ve gereçlerini yapmak” sloganı “hayati yasayis araçlarına feda etmek” oldu. Daha sonra “hakikati aramada ilim” yolunu degistirip “kudret kazanmada ilim” oldu. Bu sloganlar yeryüzünde daha iyi yaşamak için, burjuvazinin tüketim cennetini icad etmektir. Dini, ask, tapma, fedakârlık, ahlâkî değerler, ruhî ve manevi yükselis, kendini feda etme, şahadet, temizlik, dindarlık ve insanî mükemmellige mükâfat olarak ulaşacaksınız, dediği cenneti burjuvazi ve burjuvazi felsefesi, “biz onu yeryüzünde yapıyoruz” diyordu. Neyin yardımıyla? Bütün onların yerine sadece iki şeyle; “sermaye” ve “ilim”. Sermaye ve ilim el ele verip teknigi doguruyorlar, teknik dinin yerine geçiyor.

Burjuvazinin ilim ve sermayeyi uzlaştırıp birlikte yorumlaması budur. Para ile ilmin gayri mesru evliliğinden yeni teknik dogdu.

Makina, ilim ve paranın birleşmesini gayri mesru çocuğudur. Âlim ile zengin birbirleriyle evlendikleri zaman hangisinin kari, hangisinin koca olduğu bellidir, ilmin yeni işlevi, yani dinin davacısı ve muhalifi olması, insanlığın hidayeti iddasında olması ve ilme yapılan bütün o övgüler burjuvazinin işiydi. Bu nu, ilmin kendisine ilerleme ve kudret ortamı sağlaması, yeryüzünde paranın egemenlik alanını genişletmesi için yapıyordu. İnsanlık için ilan edilen yeni slogan, “kudret, servet” idi, bu slogan burjuvazinin sloganıydı. Ama âlim de onun lisaniyle bu sloganı söylüyordu. Biz şimdiye kadar bu slogan tarafından

alda tildik. Çünkü geçmiste sairin sözüyle daima söyleydi: “Bilgi ve istek, -nergis ve gül aynı yerde birlikte tomurcuklanmazlar-her ne bilgiyse istenmiş olan değildir, her ne istenmiş olansa bilgisi az olandır.” Bilgi ve para, nergis ve kırmızı gül gibidir; birlikte tomurcuklanmazlar. Kim bilgiye sahipse, paraya sahip değildir. Kim paraya sahipse, bilgiye sahip değildir. Ama burada bu şekilde ortaya çıkmadı. Bu iki daimi düşman, yani paraya daima muhalif olan ve maddi hayattan bıkmış olan ilim ile ulema ya ve ilme ihtiyaç duymayan maddi hayat, birlikte bir anonim şirket kurdular. Yani bağlar, ilişkiler ve bugünkü insan meydana-38

DINLER TARİHİ

na geldi. Bu, tüketim hayatının insasidir. Bu, ilmin paraya sagla digi yardimla dogan yeni hayat felsefesidir. Ama bunlar alimce sloganlardı. Ilmin sadece dine muhalif olmakla kalmayıp, aynı zamanda felsefe ve ahlâka da aykırı olmaya devam etmesi, tesa düfi bir şey değildir. Aslında ilmin yönü ve durumu da degisi yor. Ilmin her zamanki endise ve kaygisi, esyanın özünü ve zati ni arastirmakti; insanın gerçegini, hayati ve hedefi tanımakti. Daha sonraki hedefi, hakikati arastirmakti. Ilim bu hedefinden saptı. Benim sadece isaretler, esyanın zahiri özellikleri, Isaretler arasındaki iliskiler ve maddi tabiat kanunlarını keşfetmekle isim var, dedi. O da hakikati bulmak için değil, bunları kudret ve menfaat kazanma yolunda istihdam etmek için.

Bu sesin, ilmin taklit ettiği burjuvazinin sesi olduğunu gö rüyoruz. Bu ilim, hiçbir sirri ve gizliliği keşfetmeye, hiç bir meç hule ve tabiat ötesine muhtaç değildir. Ölümden sonrayı düşün müyor. Aslında ölümden sonra diye bir sınırlama da yoktur. Her şey budur; bundan başka bir şey yoktur. İçinde bulunduğu muz, ömür adını taşıyandan başka bir şey yoktur. İnsan hayatı, refaha ulaşmak ve bunun yolu olan tüketimi temin etmekten başka bir şey değildir. Bunun vasıtası ise ilimdir. Ama hep zen gin ve burjuva sınıfının faydasına! Burjuvazi iktisadî asalet ve tüketim asaletinin temellerini niçin sağlamlaştırmak istiyordu? Ilim, paranın yardımıyla dinin söylediğinin aksine, bu hayatta teknik, makina ve tabiatı tanımanın aracılığıyla, tabiatı istihdam ederek Cennet yapabiliyordu.

Cennet nedir?

İslerin kolay ve çok az bir çabayla olduğu yerdir. Çünkü, ilim ve teknikle bol tüketime, geniş masraflara, müreffeh bir ha yata, ve iktisadi refaha ulaşılabilir. İnsan için madde ötesi fazi letlere, harikulade değerlere, bütün o tabiat üstü ideallere ina nan, insani Allah'ın ruhunun görüldüğü yer olarak gösteren ve bunu isteyen ilim, ansizin görüşünü degistirdi. İnsan, iktisadî bir hayvandır dedi! Eger tüketimi temin edilirse artık başka hiç bir şeye ihtiyacı yoktur, dedi.

İlmin ansizin tavisir degistirmesine hangi olay sebep oldu? Görüsü neden bu kadar asagilik oldu? İnsan ilmin nazarında ne den bu kadar hakir oldu, yükseklere yönelisi kaybetti? İlim dini hizmetinden çıkıp takva, ahlâk, insanî tekâmül, alinyazisi, âlemin taninmasi ve yarin için olan kaygisini, varlık âleminin sirrini, vücudun hakikatini, dogru yolu ve olmasi gerekeni orta dan kaldirdi.

insanın zâtından kaynaklanan, dinin ve felsefenin daima ce vap verdikleri; son kaygisini yok etti. Niçin?

insani, burjuvazinin kirli emellerine hazirlamak ve onu si nirli yapmak için. İktisadî tüketim ve üretim hayatini diger ta raftan burjuvazinin ideallerini, sermayenin ve paranin hevesle rini, ilmî kudretin ve mantigin yardimiyla yeryüzünde gerçek lestimek için yok etti. Bu yüzden onalti, onyedi, onsekiz, ondokuzuncu asirlarin ve yirminci asrin ilk yillarinin heyecanlı slo gani su idi: “Ey insanlar! Bu vesveseleri bir tarafa atiniz; o söz lerle hiçbir isiniz olmasin; onların hepsi hurafedir; bu görünen lerden baska hiçbir sey yoktur; hepsi dinî hurafelerdir, felsefî ef sanelerdir. Yiyelim, içelim, içgüdülerimizi doyuma ulastiralim, bunun disında baska hiçbir seyle isimiz olmasin; gerçek hayat ve Realizm budur. Bunu, ilim söylüyordu, ama bu sive burjuva zinin sivesiydi. Burjuvazinin hayat ilkesi, yeryüzünde cennet icad etmektir. Hayat felsefesi tüketim asaleti idi. Burjuvazinin hayat ideali neydi?

Hüküm oldukça, daha çok faydalanmak. Ama hangi faydalanma?

ilmin burjuvazinin yardimiyla, daha dogrusu burjuvazinin, ilmin yardimiyla yapmak istedigii faydalanma.

Nasil bir faydalanma?

Maddî faydalanma. Para, iman yapmiyor; para, mal yapıyor. Eger bütün ihtiyaçlarımız üretilen mallarla doyuma ula sirs, kendisi yeni ihtiyaçlar uyduruyor, onlari tekrar kendisi gi deriyor.

DINLER TARİHİ

Propaganda ne yapıyor? Evinizde oturuyorsunuz. Maddî hayatınız için gerekli her türlü araca sahipsiniz. Sofranızdaki malzeme ve yiyecekler de yeterli. Evinizde yeterli mobilya ve mefrusat da var, hiçbir şeye ihtiyacınız yok. Meselâ, evinizdeki radyonun veya televizyonun düğmesini açıyorsunuz, size yedi tane yeni sun'î ihtiyacı zoraki yüklüyor. Ertesi günü malları satın almanız için sizi, esinizi ve çocuğunuzu peslerine gönderiyor. Sonsuza kadar yeni masrafların pesinden kosmanız gerekiyor. Burjuvazi, sadece tüketim mallarını üretmiyor ki hepsine sahip olsun, tüketim ihtiyacını da yaratıyor. Bununla hiçbir zaman nihanin yok har.

1962 yılında Avrupa'da (ev ekonomisiyle ilgili) bir sergi vardı. Ben ev ekonomisi ile ilgili araç ve gereçlerin sayısı ne kadar ki uluslararası bir sergiyi gerektirsin diye düşünmüştüm?

Sonra ikinci sene bu mağazaya gittiğim zaman mutfak araçlarının sınırlı olduğunu gördüm. Araçlardan birisi tereyağı alma masası idi. Bunun tek görevi, masa başında oturan hanımların, onunla tabağın içinden tereyağı alıp yiyeceğinin üzerine bırakması idi.

Tereyağı alma masası, geçen sene 3-4 çeşitten fazla değildi; ama bu sene 700 veya 800 çeşittir, bu sonuç insanı gerçekten şaşırtıyor. Serginin özel bir bölümü tereyağı alma masalarına mahsus. Bu beyefendi ve hanım daha önce tereyağını kasıkla (yemek yediği kasıkla) alıyordu. Ama şimdi, eğer tereyağı almak istiyorsanız, bu masayı almanız gerekir. Eğer tereyağını ekme gine veya yiyeceğine yıldız şeklinde sürmek istiyorsanız, onu almak gerekir. Eğer nergis şekli vermek istiyorsanız, bunu almak gerekir, baklava şekli vermek istiyorsanız diğerini almak gerekir. Evet, kaç tane gül şekli ve geometrik şekil var?

Sayısız mı? O halde, bunların tamamını, (en azından 10-12 tanesini) satın almamız gerekir. Eskiler gibi davranmak olmuyor, istekler var. Eskiden kasıkla tereyağı alınıyordu, tereyağı alma masası yoktu.

Burjuvazinin bize sadece tüketim ve masraf vermekle kalmadığını, aynı zamanda bize yeni ihtiyaçlar da verdiğini görü-

yoruz. Çünkü ilim onun emrinde, onun istegine bağlı. Sosyoloji, psikoloji, teoloji, ahmak tanıma bilimi, edebiyat, propoganda, reklam, sanat... hepsi onun emrinde ve onun istegine bağlıdır. Böylece durmadan ihtiyaç yaratıyor, yeni ihtiyaçla yeni insan ti pi yapıyor, sonra onun İhtiyaçını da kendisi gideriyor.

BUGÜNKÜ İNSANIN BURJUVAZI CENNETİNDE İSYANI

Tarihin bütün nesillerinden daha çok eziyet çekmemize rag men, sevinerek söyleyeyim ki biz çok mesut bir nesiliz. İnsanın dert ve yenilgi dönemlerini gördüğümüz için mesut bir nesiliz.

Acaba gerçek dert ve yenilgi, yalancı ümit ve sevinçten da ha iyi değil midir? Suurdan doğan dert akılsızlıktan doğan dert sizlikten daha iyi değil midir?

Ben yirminci asrın ikinci yarısında olduğum için çok sevini yorum. Eger ondokuzuncu asırda olsaydım, burjuvazinin yir minci ve yirmibirinci asırda yeryüzünde yapmak istediği Cen net için ahmakça slogan atardım. Şimdi burjuvazi cennetinin gerçekleşmiş olduğu bir zamanda, gözlerimle üç asırdır ilmin, Samiri'nin paradan buzagisi olduğunu görüyorum. Altından ya pilmis ve aldatici bir şekilde, ama ruhsuz, ruhaniyetsiz, mânevîyatsiz, yalancı, sahte banka parası ortaya çıktı ve ahmak lari kendine secde ettiriyor.

Su anda kurulmuş olan, burjuvazi cenneti ne demektir? Bütün insanlar için değildir! Bu burjuvazi cenneti, bu tüketim ha yati, kapıdan ve duvardan Avrupa'nın yüzüne yagan bu nimet bolluğu, havadan gelmemistir. Birbuçuk, iki milyar İnsanın açlık bedeli ile meydana getirilmiştir. Ama her halükârda kendisi için, yani Avrupa burjuvazisi için, üç asır önce yapılmıştır. Ora da herseyi bulmak mümkündür. Tanzanya elmasını, Misir kene virini, Kamerun kahvesini, Küba seker kamisini, Cezayir sara bini, Hind çayini, Vietnam kauçugunu, Ortadoğu petrolünü bul mak mümkündür. O halde bütün dünya, onların yeme, içme,

yatma ve yiyecek çiftliğidir. Onların sömürüsüne uğramış bütün milletler, Avrupa'nın bu kirli cennetinin karneli ve ücretli işçileri değil midir?

Bütün bunlara rağmen bu cennette, Avrupalı insanın nasıl yaşadığını görmek gerekir. Sasılacak şey sudur ki, bu insan, şimdi üç asırdır söylediği sloganlara ulaştı. Yani faydalanma ve tüketim zirveye ulaştı. Şimdi onun iktisadî mal kalemlerinin %10'u temel ve gerçek masraflarıdır. %90'u ise eğlenme masraflarıdır.

Bu faydalanmadan çok, başka neyi istiyor? İkinci olarak da ilim, ideal ve iddiasına ulaşmıştır. Yeryüzünde maddî hayatı ve tabii kuvvetleri uyusturmak için bir tek nik meydana getirmiştir. Tüketim asaletine dayanan bu hayatı kurmayı başarmıştır. Ama tahmin edemediği şey, yirminci asırdaki hayatın ve bugünkü insanın en büyük hakikati, bu insani böylesi bir burjuvazi cennetinde isyan etmesidir.

Kur'an'ın deyimiyle, tıpkı Adem'in ilk cennet bahçesinde "isyan etmesi" gibi. Herseye sahipti, gönlü neyi isterse onu yi yordu, buna rağmen isyan etti. O, yasak ağacın meyvesinden yedi. Tüketim hayatına bağlı olan bugünkü Batı insanı ve ilerlemiş burjuvazi hayatı, dünya emperyalizmi aşamaktadır. Dün yaya, uzaya, göklere egemendir; dünyanın beseri bütün sofralara rına ve nimetlerine el uzatmış, yiyor. Ama isyan etmiştir. Mürefeh hayatta, yararlanmada ve refahta isyan etmiştir. Bugünkü insanı isyana tesvik eden yasak meyve nedir? İnsanî suurdur, uyanıdır. Ansizin ilmin de var olduğunu hissetti. İlim ise üç asırdır ona yalan söylüyor. Kapitalizmin usagidir, insanın zahit-ligini hidâyete yönelten kılavuz değil. Ona "sen İnsansın" demi yorlar, bu ne demektir?

Bugünkü insanın bu kudret ve tüketim sloganı artık yeterli değildir. Zira her ikisine de ulaşmıştır, başka birsey istemiyor.

Bu slogan ve isyan. Özellikle dünyadaki bütün geçici maddî eziyetlerin ve açlıkların giderildiği bir zamanı başlatmıştır. O zaman, üç asırdır ilmin gizlediği, halkı vazgeçirdiği, burjuvazinin ticari görüş ve kültürünün yaydığı dışında, dünyayı an layacağı bir dünya görüşüne ihtiyaç duyuyor. Hayatın anlamı nedir? Ne için olması gerekir? Bu kadar kudretle ve bu kadar refahla geçirdiği simdiki hayatın yönü nedir? Bu hayatta, nereye gidiyoruz? Bu burjuvalaşmış ve para düşüncesinde olan ilmin reddettiği, fakat daha iyi ihtiyaçlar olan iman, ideal değer, ahlâk, ruh, ask, tapınma, akide ve faziletin yerine hangi şeyi koymak gerekir? Tekrar tüketimi mi? İnsan, isyan ediyor!

Ne ilim cevap veriyor, ne teknik, hatta ne de beserî ilimler. Bütün bunlar el ele vermiş sadece bir sınıf için, (yani burjuvazi sınıf için) yeni tüketimler yaratıyorlar. Bunlar, onaltıncı ve onyedinci asırlardaki bütün o iddia, heyecan, dinamiklik, ümit ve geleceği güçlü bir iman tasimanın aksine, tüketim hayatıyla ilgili fonksiyonlarının sonuna ulaşmışlardır. Bugün yaşlılığın ve yenilginin sonunda, yok olmayla yüz yüzedirler. Hile ve büyük ci nayetlere giristiklerini görüyoruz.

Dün irtica, diktatörlük ve çürümüş aristokrasilerle mücadele eden, büyük Fransız devrimini yapan burjuvazinin, şimdi celal ve katil olduğunu görüyoruz. Şimdi o, Fasizmi doğuruyor, milletleri yiyor, savaş, sömürü ve katliam yaparak ancak ayakta kalabiliyor.

Onbesinci ve onaltinci asirlarda Ortaçag'i yok etmenin, ilmi mahkúm etmenin, kilisenin büyük kudretini yenmenin sarhos lugunu yasayan, ardarda ilerleyen, icadlar yapan Ilmin; bugün, aksine bir çikmaza girdigini görüyoruz. Berest söyle diyor:

“Bugünkü insan ilimden bikmistir. Zira Fasizmi meydana getiren ilim idi” ve bunu insanliga zoraki yükledi. Dünyada ilk defa insanligin üçte ikisinin aç olmasi düzeyinde açligi ilim meydana getirdi.

Sinifsal sömürü ve artik degerin yagmasini bu dereceye çı karan ilimdir. Sömürüyü ilkel, basit ve açık seklinden alip bu kadar güçlü, derin, köklü ve siddetli yapan ilimdir. Dünya mil letlerinin kültürel sömürüsünü ortaya çıkaran ilimdir. Üçüncü dünyayi çirkin kurtların esiri kuzular yapan ilimdir...

DINLER TARİHİ

Evet yalan söyleyen ilim, dinin sınırlamasından kurtulmuş ama, şimdi de tanrılarını değiştirmiştir. Allah'ın yerine parayı kendi ilâhi olarak almış ve para için her işi yapmıştır.

İnsanı çirkinleştirip, burjuvazinin sipariş ettiği şekle sokmuş tur!

Bugünkü insanın dine ihtiyacı, iki sorusuna cevap vermesi içindir:

Birincisi, büyük bir manevî dünya görüşü vermesidir, Alla-me İkbâl'in sözüyle: "Varlık âleminde, ruhanî bir tefsirin" anlaşılmasıdır. Hür insanın yaptığı şekilde, egzistansiyalizmin dediği şekilde, -su anda doğru söylüyor-kendisini onda yabancı ve meçhul hissetmesidir.

İkincisi, yaşamak için insanın hedefine bir yön gösterilmesi veya icad edilmesi. Zira diğer bütün hayvanların aksine insanın en seçkin özelliklerinden birisi budur. Diğer hayvanlar niçin ya sadıklarını anlamıyorlar. Ama, insana; yasa dedikleri zaman, "hangi şekilde" diye sormadan önce, "niçin?" diye soruyor.

Bu yüzden ki insana, sadece hangi şekilde yaşamayı öğretilmesi yetmiyor. Aç olduğu sürece alımsız hayat nimetlerinin ve bağışlarının pesinden gider. Aç olduğu zaman bu sorudan az veya çok uzaklaşır. Ama bu ihtiyacı giderildiği zaman, insan olmanın temel ihtiyaçları, nerede olması gerektiği sözkonusu olur. Bu yüzden gerçek dine, mutlak dinî duyguya bugün daha çok, daha ciddi, daha hayâtî bir şekilde ihtiyaç vardır.

Dini (dinleri) dikkatli ve âlimce tanımayı gerektiren meselelerden birisi de sudur: Dinler tarihinin dikkatli bir şekilde incelenmesi bize su büyük hakikati gösteriyor; tarihin gidiş yolunda din iki akıma sahiptir: Biri insanî akım, diğeri ise tarihî akımdır.

İnsanî akım ve insanî gidiş daima canlıdır. Bugünkü insan, belki geçmişteki insandan daha çok dine ve dinin insanî gidişine muhtaçtır.

Niçin muhtaçtır?

Çünkü, geçmisteki insani gelenek ve geçmîse saygı, mil liyet, toprak ve kan övünmeleri tatmin ediyordu. Maddî hayat için gösterdiği telas onu mesgul ediyordu. Yeniçag'ın insanını, ilmî ve teknik kesifler bile ikna ediyordu. Ama bugün artık bunların hiçbiri bir seye yaramıyor. Bütün bunlara sahip olmasına rağmen insan yine isyan ediyor. Ölüm ve cinnet derecesine ulaşan bir isyan. Medeniyetin yıkılması ve bugünkü insan topluluğunun yok olması korkusuna doğru giden bir isyan. Bu, geçmişi aksinedir. Geçmiste insanın cehaleti, zaafi, korkusu ve maddî ihtiyaçları din ile karıştırmıştı; her şeyi dinden almak istiyordu. Şimdi, ilim çoğu ihtiyaçları kaldırıyor, ama kaldırmadığı şey, yüce dindir. İnsana ve hayata anlam bağışlayacak bir din. Bugünkü insan, her zamandan daha fazla bu dine muhtaçtır.

İkinci akim, olumsuz akimdir; tarihe hakim olan akimdir. Bu, insanî ve dinî yönün zıddıdır. Egemen güçler tarafından, halkın zararına ve aleyhine, mevcut durumu açıklamak için kullanılıyor.

Bu iki din, tarih boyunca birbirlerine karşı daima mücadele ve savaş halindedir. Bu tarihin sonunda, biz şimdi dini iki görüş açısından inceliyoruz:

Biri bizim zamana ve asra bağlılığımız açısından. Bu asır ilim ötesi bir yorum arıyor; insanın yaşamı için bir anlam, bir ruh, bir iman ve yüce bir ask arıyor.

İkincisi ise, bizim bir dinî kültür ve topluma bağlı olmamız açısından. Dinin o olumsuz akimi bütün tarihimiz boyunca hakaret ve hakimiyet sahibi olmuştur. Halka, dinin kendisine tarihimize, halkımızın hareketine ve toplumumuza karşı bir fonksiyona sahip olmuştur. Bu fonksiyonu göstermek gerekir.

Bu unsur, dinler tarihini ve dinleri tanıma konusunu, yeni den ilmî bir şekilde baştan başlayarak gözden geçirmemizi gerektiriyor.

Bu konuyu bitirmek için vaktimiz az, onun için gelecek konuların başlıklarını, konularını şimdi arz ediyorum. Not almanızı rica ediyorum.

GELECEK DERS

1. Din nedir? Sosyologların, tarihçilerin, filozofların yapmış oldukları din tarifleri.
2. Filozoflara, tabiat âlimlerine, sosyologlara, antropologlara göre dinin meydana gelmesine sebep olan çeşitli faktörler. Bunların ortaya attığı görüşler: Korku faktörü, esyanın sebepleri konusundaki cehalet faktörü, mülkiyet, Durkheim'in teorisi (bir toplumun ortak ruhu) veya başka bir deyimle toplum vicdanı), David Hume'un teorisi, (Dinin meydana gelmesinde ve değişmesinde tabiat faktörü), Freud'un teorisi (ruhsal faktör), Young'un teorisi (özel dinî vicdan), sosyal vicdanın aşamalarından biri, o sosyal vicdanın kendine özgü aşamalarından biri "insanın inkıstansı"dir.

Fitrat faktörü, uyku dini, (uyusturan din) uyanık dini, ilim den aşağı olan din ve ilim ötesi din.

Arastırma ve Tercüme İçin Teklif Edilen Konular

Şimdi küçük bir hatırlatmada bulunuyorum. Bu sınıfın benim on, onbes günde bir gelip, ders verip gittiğim bir sınıf şeklinde düşünülmemesi gerekir. Bu kurumun müstakil program-ramlara sahip olduğunu ve bunları icra ettiğini bilmeniz gerekir. Ama benim ve sizinle ilgili olan şey buradaki talebe programıdır, biz bununla sorumluyuz.

Bu programa, sahip olduğumuz imkânlarla sorumlu bir fert olarak kendimizi katılıyoruz. Bu programı genişletiyoruz ki bir sahaya bağlı program olmasın, benim olmayışımınla programlar iptal edilmesin.

İsminizin böyle bir şekilde ilerlemesi gerekir ki, diğer branşlarda da bu programa paralel programlar büyük ve tecrübeli uzmanlar tarafından hazırlanabilsin, isminizin bu diğer programlara paralel devam etmesi gerekir. Özellikle öğretim sonrası ve bu klâsik şekilde değil, belki diğer çeşitli faaliyet dallarında da çalışılmalıdır. Bu cümleden olmak üzere, sanat faaliyetleri, sosyal

faaliyetler, edebî faaliyetler ve diğer faaliyetlerde programlar yapılması gerekir. Bu yönde çeşitli yönlerden bu neslin ve zamanın üzerinde etkili olabilelim. Toplumumuzun suurlanmasında bir fonksiyona sahip olabilelim. Bendenizin bu konuda yapabileceği şey şudur; din, sosyoloji veya İslâm konularında araştırma yapabilecek durumda olan ve bunu seven kişiler özel bir uzmanlık branşı şeklinde bir risale yazsınlar. Hatta bir mesele hakkında birkaç sene bir araştırma yapsınlar. Ama, bilgi sahibi olduğum sahalardaki çeşitli konuları veya sizin teklif edeceğiniz konuları ortaya koyabilirim. İstekli olan herkes, bu konularda araştırmalar yapıp, çalışmalar yapabilir.

Elbette ben, yardımcı olmak için kaynakları söyleyim, ismin planını göstereyim veya gerekirse kitap, mikro film, belge vb. araçların hazırlanmasını irsad kurumundan isteyeyim; bunları emrinize versin ki bir konudaki ilmi araştırma ve özel bir konudaki inceleme sonuçlansın.

Ayrıca sunu hatırlatayım, burada şu anda birkaç bin cilt ki tabaka sahip bir kütüphane var. Henüz ismin başlangıcındaki bu kütüphane, sizin emrinizdedir. Zira daha çok sizler bu kütüphaneye ihtiyaç duyacaksınız. Onun idaresinde, genişlemesinde ve ondan istifade etme konusunda birinci derecede bir role sahip olabilirsiniz. Tam anlamıyla emrinizde ve istifadenizde olabilsin diye daha fazla kitap satın alınması için uygun bir bütçenin de temin edilebileceği konusunda ümitliyim. Daha fazla kitap bu lunsun ki kaynaklar, deliller ve nüshalar açısından sıkıntı çekmeyelim. Halk için ve hepimiz için bir araştırma kaynağı olsun, bu sahada ilmi araştırma yapmak isteyen herkes için istifade kaynağı olsun.

Bir sinif gibi çalisalim (ama sonunda yasal imtiyazlari olma yan bir sinif). Aldigimiz diger lisanslar, diplomalar hep ücret diplomalaridir. Gelip, burada bizim için ne ekmek ne de su ola cak bir diploma alalim. Ama su var sadece, aydinlar ve tahsil yapmis olanlar halklarına ve zamanlarına hizmet edebilirler. Bunlar baslarini ekmek ve su çiftliklerinden kaldirsinlar, dünya yi görsünler, hür ve dindar olarak düşününler. Gerçek an-48

lamiyla böyle düşünen kimseye aydın fikirli diyorlar, tasdik edici değil! Vesselam.

Şimdi bu maksatla, örnek olarak size birkaç konuyu arz ediyorum, not almanız gerekebilir. Konu olarak hangisini beğenirseniz onu seçiniz veya bunlar dışında aklınızda olan bir konu varsa onu araştırınız.

Bu araştırmayı neticelendirip bitirdikten sonra bu sınıfta bir konferans şeklinde verebilirsiniz veya bir risale şeklinde bastırıp yayınlatabilirsiniz.

Herhalükârda faaliyetlerimizin çeşitli alanlarda, daha derin, sağlıklı ve zengin olması için gayret gösterilmelidir. Toplum da bu derslerden daha çok faydalanmış olur. Özellikle kuru bir sınıfta, fert eğitilip yetistirilmiyor. Sınıfta sadece fikir (ide) almak gerekir. Sonra bu fikri, kitap okuma, kitap tanıma, tartışma ve araştırma işinde devam ettirmek gerekir. Kendinizi yetistirmek ve eğitmek gerekir. Sınıf, bunları destekleme dışında yapıcı olamaz.

Konulara gelince:

1. “Yenilgide parlak zekânın ortaya çıkması.” Maksudum, İran tarihinde görülen özel ve hayret edilecek tekniklerdir.

İran, İslâm’dan önce millî hakimiyet döneminde idi. Ama o dönemde bir dehâ görülüyor. İslâm’dan sonra yenildiğini görüyoruz. Medeniyetsiz Arap ve yabancı bir hilâfet, ona hakim oluyor; bütün millî ve kavmi kudretleri ondan alınıyor. Hatta bedevi Arap, efendi şeklindeki medenî İranlı’yı kölesi olarak götürüyor. Böylesi bir baskı ve zorluk dönemi yani birinci, ikinci ve üçüncü asırlar, zahiren onun yenilgi ve çöküş dönemidir. Bu dönemde İranlı parlak zekâ bütün boyutlarıyla açılıyor:

Askeri açıdan Ebû Müslim, edebî açıdan Firdevsî, ilmî açıdan Harzemî, felsefî açıdan Ebû Ali ve Razi gibi dâhiler ortaya çıkıyor. Kısacası bu zeki ve yetenekli millettten, bütün sahalarda dünya çapında büyük dâhilerin çıktığını görüyoruz. Bunun ne deni, bu büyük zorluktur. Kültür medeniyet dünyasında, evrensel bir şöhrate sahip olan İranlı dâhi, niçin yenilgi devresinde ortaya çıkıyor? Bu büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir sorudur, buna cevap vermek çok büyük bir ilmî arastırma gerektirir.

Çoğu İranlıların, bütün İslâmî ilimlerin İranlılar vasıtasıyla tedvin edilip, geliştirildiğini bilmemesi muhtemeldir. En büyük tefsircilerin, hadisçilerin, tarihçilerin, fakihlerin, İslâmî ilimlerin çeşitli branşlarındaki büyük âlimlerin çoğu hep İranlıdır. Sasıla cak şeydir; Ehl-i Sünnet’in altı sahih hadis kitabının müellifleri, Sia’nın “Usûl-u Erba’a” müellifleri, yani genel din konularını ve mes’elerini, bütün mezheplerin usul ve furu’unu kapsayan on kitap... Müellifleri istisnasız İranlıdır-Bundan daha hayret verici şey ise Arap dilinin, lügatinin, âdabının İranlılar vasıtasıyla düzenlenip, tanzim edilmesi ve mükemmelleştirilmesidir.

2. Yeniçağ’daki Avrupa’da hangi dinle, hangi faktör kavga ya tutustu?

3. Her sene tekrarladığım ve daima çeşitli cevaplar aldığım sorudur:

Peygamber ve Ali, aynı dine aynı topluma, aynı yola, sahip iki şahsiyettir. Aynı halka iş yapıyorlar; biri

isinde zafere ulasi yor, kudreti ile aliyor. Ama digeri yenilgiye ugruyor.

Peygamber niçin galip geliyor? Ali niçin yeniliyor?

(Öğrencilerimden biri: Bir bilgine sordum “Allah’in istegi dir! diye buyurdu”, diyordu. Bu cevap tatmin edici degil. Geylân-i Dimaskî’nin sözüyle. “Bunlar günahi da Allah’a ait kili yorlar!”)

4. Peygamberin ashabi bize hiç kimsenin veremeyecegi dersleri verebilir. Çünkü onlar bizler gibi insanlardi. Peygamber ve imamin huyu, zâti bizden farklıdır denilen konu, en azından bunlar hakkında geçerli olmuyor. Zira onlar bizim gibiydiler, dünyada öylesine büyük bir fonksiyonu ifâ ettiler. İnsanî tekâmül açısından böyle bir büyüklüğü gösterdiler. Niçin? Son ra hangi büyükleri gösterdiler, kendi varliklari ve yasamlariyla bugünkü insana hangi dersleri verebilirler?

DINLER TARIHI

Bu sahsiyetleri, simdiye kadar niçin tanımamısız? Neden tanıtılmamışlar? Biz simdiye kadar ne yapıyorduk, hangi işlerle meşgul idik, hâlâ ne ile meşgulüz? Bilemiyorum.

Biz bunları tanımıyoruz, yılda bir defa bazılarında bilinmeyen isimler halinde tekrarlanıyor. Bazılarının isimleri ise hiç hatırlanmıyor. Bu insanların, İslâm hareketinde ve tarihimizde büyük bir yerleri ve emekleri var; insanî açıdan büyük öğretici lerdir. Fakat henüz meçhul insanlar... Bizim bunları tanımamız gerekir, zira bizden başka tanıyacak kimse yok.

Diğerlerinden beklemenin, eleştirmenin faydası yoktur. Bizim ise başlamamız gerekir. Bunları tanıyalım; bunları tanımak, ihya etmek, bu sahsiyetlere tapan fakat bunları tanımayan topluma, tanıtmak için gayret gösterelim.

Bunları topluma tanıtmak, gerek fikrî ve kültürel açıdan, gerekse iman ve hareket açısından toplumu zenginleştirmek de mektir.

Bu dostların tek tek bilinmesi gerekir. Simdiye kadar bu konuda birtakım kitaplar yazılmış. Bunların ancak bazıları okunmaya değer. Selmân, Ebû Zer, Ammâr, Yasîr gibi. Ama bazıları hakkında ise bir tek satır bile mevcut değildir. Halbuki toplu olarak kendilerini Sii bir toplum sayıyor. Onlar, İslâm tarihinin başlangıcında ileri ve gerçek Sii'yi başlatan sahsiyetlerdi. Onları tanımamak bizim açımızdan korkunç ve utanç verici bir şeydir. Cehaletimizi göstermektedir. Ben herkesin onlardan birisini seçmesini ve hakkında bir risale yazmasını rica ediyorum. Bu risaleler basılsın ve halkın eline ulassın. Bu toplum 1400 sene sonra Sii olmayı, bu askla yaşamayı arzuluyor. Sii'nin birinci derecedeki sahsiyetlerini, en azından 20 sayfa ölçüsünde tanısın.

5. Sii tarihindeki çok büyük meselelerden birisi Hz. Ali (a.s.)'nin tanınmasıdır. "Ali (.as.) çeyrek asır sustu" bu konu da bir risale konusudur.

6. Üniversitelerde ortaya koydukları şey, genellikle kalıpcı olarak hüküm veren yazarların düşünceleridir. Tıpkı küp sekerler gibi hep aynı biçimde.

İslâm'dan sonra Araplara karşı millî bir İran direnişi meydana geldi; direnişin liderlerine baktığımız zaman Efsin gibi bilerini de o kahramanlardan biri olarak görüyoruz. Efsin, kendi toprağını Arap hakimiyetine bıraktı kendisi de halifenin bir hizmetçisi oldu. Halifenin "Esrosine" idaresini ona vermesini ümit ediyordu, bu konu çarpıtılarak şu şekilde gösterilmiştir! İranlılar'ın ve bu kahramanların, birinci ve ikinci asırdaki isyânı Araplar'ın, dolayısıyla İslâm hükümetinin aleyhine olmuştur. Halbuki mesele'nin aslı başka şekildedir. Söyle ki; İslâm'ın Zer-düstlük veya milliyet aleyhinde bir meselesi olmamıştır. Belki mesele, İran esraflığının (Asillerin) meselesi idi. İslâm'dan sonra aile ve saltanat hükümetlerini kaybetmişlerdi. Kendi saltanatla rına kavusmak için Emevî ve Abbasî halifelerinin İslâmî hilafet-leriyle -Arap esraflığıydı, İslâm hilafeti değil-savastılar.

İran asillerinin Arap asilleriyle olan bu savaşın sonucu ne dir? Taviz!

Safârî, Sâ mânî, Tâhirî vb. hükümetler bu tavizin neticesidir. Zira Arap hilafeti (İslâm hilafeti değil) geldi, İslâm'ı bunlarla bir alıs-veris konusu yaptı; İslâm'ı bizimle bir irtibat aracı olarak bizden alın, dönüste biz mahallî hükümeti tekrar size vereceğiz, dedi.

O taraftan da Araplar İslâmî oyunu bu rakip asillere verince, onun Arap topraklarındaki hükümetinden vazgeçmesini istedi. Böylece onlar eski hükümetlerinin makamına geri döndüler.

O halde bu İran esraflığı ile Arap esraflığı arasında bir alıs veris meselesidir. Yoksa, İran'ın İslâm'a karşı millî bir isyânı de gildir veya bir milletin diğer bir millete karşı isyânı değildir (bir iki konu müstesna). Dolayısıyla bu, milletimiz için bir iftihar şekli değildir.

Bir millete hizmet etmek, onun hakkında "yalan iftiharlar" uydurmak değildir. Sonra millet suurlanıp bu iftiharların yalan olduğunu anlayacaktır. Ayrıca bütün gerçek ve doğru iftiharları rını da bir tarafa atması ve hiçbir iftiharına inanmaması da hiz—

DINLER TARİHİ

met değildir. Simdiki gençler ve aydınlar arasında durum böy ledir.

En büyük hizmet sudur: Neslimize tarih ve milletini dikkat li ve ilmî bir sekilde tanitmaktır. Gerçek ve dogru iftiharlari ona tanitmaktır. Milletimiz büyük iftihar kaynaklarına sahiptir. Ebú Müslim ve Efsin gibilerine ihtiyaci yoktur.

Çünkü, bu çok hassas bir konudur, bugün buna oldukça fazla dayaniliyor. Genellikle müstesrikler, İranli yazarlar ve arastirmacilar bu konuya fazla dayanıyorlar. Ama çoğunlukla özel bir anlayisla, ön yargıyla, çıkarci sonuç almalarla.

Tercüme İçin çeşitli İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça eserlerin bir listesini not almistim, bu dilleri bilenler tercüme edebilirler. Bunların bazisi çok hassas ve ilmîdir.

Bir kitabi yayinlamak veya tercüme etmekle bir neslin dü süncesinde büyük bir imanî etki birakilabilir. Eger hepimiz gay ret gösterirsek, kalemle, atacagimiz tutarli adimlarla, azimle bu asirda, bu nesil için bir sey yapmis oluruz. Vesselam.

İKİNCİ DERS

“Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu
emreden ve kötülükten meneden
bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Önceki oturumda 16. ve 17. asırlarda Batıda orta sınıf veya burjuva sınıfı adıyla yeni bir sınıfın meydana geldiğini söyle mistik. Yani parayla iş yapan bir sınıf, ticaret ve esnaflıkla uğrasan, sanayi ve el sanatı malları satarak zamanını geçiren bir sınıf.

Burjuvazi oluştuğunda, yeni fikrî hareket de şekillendi.

Bu sınıfa su açıdan orta sınıf diyorlar: Ortaçağ’da, feodal toplumda ve büyük mülkiyetlerde toplum iki sınıfa taksim ediliyordu.

Birisi asiller (esraf) sınıf veya efendiler. Bunlar her şeyin sahibidir. Hem toplumun maddî ve iktisadî kuvvetlerine sahiptir, hem de -bu delil ile-toplumun, manevî, ahlâkî, fikrî, edebî ve sanatsal kuvvetlerine ve güçlerine sahiptir.

ikinci sınıf ise köylü, çiftçidir. En genel anlamıyla gerek serflik dönemindeki “serf”, yani köle olmayan köylü (bunlar toprağa bağlıydı, mülk sahibi arazisini sattığı zaman köylü de satılmış oluyordu) gerek kölelik dönemindeki köle (köle toprağa

DINLER TARİHİ

bağlı değildi. Ama mülk sahibinin mallarından biriydi, tipki hayvanlar ve esya gibi alınıp satılıyordu. Efendisi onun can ve varlığının sahibiydi), gerekse daha ileri ve gelişmiş şekliyle olsun. (Köylü köle değildir, toprağa bağlı değildir, resmen alınıp satılmıyor, ama herseyden mahrumdur, hiçbir şeyi bulunmamaktadır.)

Bu iki sınıfa genel bir tabirle, hakim sınıf ve mahkûm sınıf denilebilir. “Hakim sınıf “hakim heyetinden, ayırılır. “Hakim heyet” topluma hakim olan hükümet biriminden ve hükümeti ellerinde bulunduran kimselerden ibarettir. Siyasî otorite, yasalar, askeri güç ve kudret onların elindedir. Bir gruptur, bir sınıf değildir. Ama “hakim sınıftan maksat sosyal ve maddî-manevî güçleri ellerine geçirmiş olan sınıftır. (Bütün kudretler bu sınıfın elindedir). Hatta siyasî meselelere girseler, siyasî makama sahip olmasalar bile, bu sınıftan olanları herbiri sermaye, kudret ve bir grup üzerinde sahip olduğu nüfuzu ölçüsünde hakim sınıfın bir parçasıdır. İsterse hükümetle direkt bir ilişkisi olmasın, hatta ona muhalif bile olsun.

Hakim sınıf ile mahkûm sınıf arasında bu şekliyle eskiden -kölelik, feodalite, serflik döneminde-mutlak bir boşluk vardı Eski toplumlarda -hatta köylerde bile-açıkça görülebilecek bir sınıfsal ikilikti. Hatta bu ayırım, çeşitli şekleleriyle mimariye bile yansımıştır. Bu iki sınıf birbirine tamamen uzaktır. Sosyal bir yolun iki noktasıdır. Eski mimaride (köylerde şimdi bile) efendilerin evlerinde misafirleri kabul ettikleri odaların özel bir şekle sahip olduğunu görüyoruz.

Önce odanın tamamını oluşturan büyük bir dikdörtgen vardır. Bu dörtgenden sonra -yani bu dörtgene giristen sonra ona ilave edilmiş olan başka bir dikdörtgen veya kare daha vardır. Horasan köylerinde bunlara “Sahnelerin” (odanın içinde bas taban oturma yüksek, özel bölüm) diyorlar. -Diğer yerlerde başka bir isim tasması mümkündür.- Bu kısmın asıl odadan ayrı olduğu bellidir. Üç müstakil duvara sahiptir; dördüncü duvarda asıl odaya ulaşılıyor.

Bu binaya girdiğimiz zaman yanyana iki oda görüyoruz biri büyük diğeri küçüktür, ikisi birbirine bitisiktir, aralarında kapı ve duvar yoktur. Bu iki kısım birbirine zıt şekilde döşenmiştir. Küçük kısımdaki eşyalar daha pahalidir, büyük kısımdaki eşyalar daha ucuz ve sadedir.

Gerçi bu iki oda birbirine bitisiktir, ama herşey farklılığı anlatır. Döşeme, perde ve süslemeden tutun, tavanın yüksekliğine kadar. Küçük kısım -sahnenin- daima daha yüksektir.

Kisinin "tagar"ı (kisinin evlerde ısınmak için altında mangal, üstünde yatak bulunan büyük kürsü) sahnenin kısmı koyuyorlar. Çünkü bugünkü durumun aksine bunun bir asillik yönü vardır. Odun veya kömür sobasını ise genel kısma kuruyorlar, burada ne yastık ne döşek vardır.

Mimar ve eski mimari sınıfsal ikiliği ve çelişkiyi göstermek için bütün bu çabayı gösteriyor. Mimar bu ikiliği odanın içinde, seklinde, pencerelerinde, mimarî süslemesinde, dekorda göstermek ve ona gerçeklik kazandırmak istiyor.

Söyle ki, korkunç sınıfsal çelişkide efendiler, işin çeşidi açısından işçi veya köylü ile doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Bir oda da toplanmaları ve bir çatının altında oturmaları gerekir. (Kapı talimat düzeninin aksine. Kapitalistin işçinin yüzünü asla görmemesi, ismini isitmemesi, onu tanımaması mümkündür. Özellikle bugünkü uyum kapitalizminde. -Büyük tröstler ve karteller şeklinde- Binlerce işçi onların çeşitli müesseselerinde çalışıyor; hiçbirisi o müessesenin, tröstün veya kartelin sermayedarının - sermayedarlarının- kim veya kimler olduğunu bilmiyor.)

Bu dönemde din, bu iki zıt kutbun arasındaki uyum ve koordinasyonu sağlama rolünü oynuyor, bir örtü oluyor. Yani bu iki sınıfın, siddetli sınıfsal ihtilaflarını dinî ortaklık ile örtüp, kapatıyor. Bu iki ayrı ve zıt sınıfı uzlaştırıyor, bir araya topluyor.

Burada elbette dinden maksadım, hakim sınıfın üç somut boyutundan biri olan dinî yönüdür, Sonuçta din ya çirkinleştiriliyor veya tahrif ediliyor. Bunu, din böylesi bir sosyal rolü oynatabilsin diye yapıyorlar. Bu din, efendiler sınıfının ve halk (raiy—

ye) sınıfını özel dinî törende bir yerde topluyor. -Mersiyelerde ve mevlitlerde olduğu gibi.- Ama mimari bu çeliskiye göstermeye uğraşiyor; bu iki sınıfın zorunlu olarak toplanmasında da sınıfsal ihtilaf korumaya çalışıyor. Efendilerle, raîyyenin yanına oturmasını engelliyor.

Efendiler onlara bağlı olanlar, sahnesin'de ve yüksekte oturuyorlar, köylüler ise aşağıda, giristeki basit odada oturuyorlar. Bu durum, dükkâncinin kellesi görülene kadar devam ediyor. O, düne kadar sade bir köylü ve çiftçi idi, yeri efendilerin odaından aşağıda olan büyük oda idi. Simdiyse başka makamlar ve mevkiler kazanmaya başlamıştır bile. Çünkü para sahibidir, efendiler ve efendilerin ailesi ona muhtaçtır.

Sermaye ona bir şahsiyet sağlamıştır, ama asil bir soya ve irka sahip değildir. Agazâde, hacizâde, asilzade değildir. Basit avam sınıfından da gösterilemez, fakat diğer taraftan asilsiz ve köksüz oluşu efendilerin yerinde oturmasına engeldir.

O halde ortak bir sınırlama tespit edilmesi gerekir, öyle yapıyorlar. Tagarın kürsünün alt basamağını (her halükârda asilliktir, ama biraz alt tarafını) ona veriyorlar. Böylece asiller ile avam arasında bir yere yerleşmiş oluyor.

Burada, orta sınıf meydana geliyor. Artık ne basit avam, ne de asilzadedir. Pratikte efendidir, ama asilsizdir, köksüzdür, efendisinden aşağıda gösterilmektedir.

Orta sınıf başlangıçta gelişiyor, yavaş yavaş iş başına geliyor. Öyle bir yere ulaşıyor ki, tagarın kürsünün etrafını işgal ediyor, asilleri dışarı atıyor. Bu, yeni orta sınıfın devrimidir, burjuvazi devrimidir. Büyük Fransız Devrimi bu gruptandır. Yeni, zengin, aydın görüşlü, mütefekkir, değişken orta sınıfın devrimi; çürümüş, anlamsız irksal farkları, övünmeleri ve ailevî ayrıcalıkları üstünlük sebepleri sayan eski esraflığa karşı idi.

Orta sınıfın devrimi, ölçüleri ve kıstasları değiştiriyor. Dün üstünlük ölçüsü kan, toprak, ırk, soy ve aile idi; bugün ise iktisat, para, sermaye oldu.

Orta sınıf (burjuvazi), hürriyetçi bir devrimi başlatıyor. Çünkü kendisini ve toplumu onu reddeden bütün kayıtlardan ve sınırlamalardan kurtarmak istiyor.

Orta sınıf iş başına geliyor, kudret ve hakimiyeti ele geçiriyor. Bu dönemde din ile -Ortaçağ'daki değerlerin, bakış açıları'nın sosyal düzen ilişkilerinin koruyucusu olan eski şekliyle-mücadele ediliyor, iki çeşit görüş meydana geliyor. Birisi değişim kazanmış dinî görüştür; dünyaya yönelen bir görüştür (bu pro-testanliktir). Diğerisi ise din dışı bir görüştür. Aslında dine, dinî duygu ve din felsefesi ismiyle saldırmaya başlıyor. Her ikisi -özellikle ikinci grup-toplumdaki çeşitli dinî şekillerle veya inandığı din duygusuyla mücadele etmek için ilim silahına gerek duyuyor. Din dışı eski edebiyattan -din dışı Roma ve Yunan edebiyatı gibi-yardımla alıyorlar. Rönesans'ın belirgin özellikleri -16. asırdan 17. asra kadar-onun din ile savaşıdır. Gerek da ha yeni bir din ve daha yeni bir dinî görüş şeklinde olsun, gerekse ilim, tabiat ilimleri, beserî ilimler, felsefî istidlal, mantikî istidlal şeklinde ve gerekse yeni itikadi mektepler ve ideolojik mücadele şeklinde olsun.

Yani bu grupta, yeni sinif ve eski sinif vardir, -iktisadî açi dan-yansima buluyor, yeni fikir ve eski fikir unvaniyla yansi yor. Felsefeye ise aklî, Israkî ve ihsasi felsefe unvaniyla yansiyor. Sonra kapali dünya görüsü ve açık dünya görüsü adıyla yan siyor.

Islâm ülkelerinde -genel olarak Doguda-yetismis olan ay dinlarimizin çogu maalesef itikadi, fikrî ve zihnî dayanaklarini Bati kültüründen aldıkları için onların sosyal alt yapı temeline göre, kendilerine özgü dinleriyle, Ortaçagi ve Ortaçag'daki sosyal düzeni kuvvetlendirici rol oynayan dinleriyle zitlasmaları gibi, bizim aydinlarımız da kendi dinleriyle zitlastilar, kavgaya tutustular. Avrupali aydinlar, kendi siniflarının ilerlemesi ve siniflarını ileri götürmeleri için hareketin ve genel insanî ilerlemenin zararına olan çogu durgun kanunları, anlasmaları, itikatları ortadan kaldirmek için Katolik mezhebine karsi ideolojiler ve

DINLER TARİH

ekoller bina ettiler. Biz böylesi bir konumda olmadığımız halde, dinimiz onların dinî gibi bir role sahip olmadığı halde, onların düşüncelerini aldık ve Batının itikadî temelleri üzerine sosyal bir inanç oluşturduk.

Bu yüzden -16. ve 17. asırlarda-aydının Ortaçağ'da mevcut ve hakim olan dine karşı mücadelesi, sadece geçici ve kendi za manından kaynaklanan mücadeledir. Ama o sözlerin, aydınlarımız tarafından tekrarlanması olumsuz bir fonksiyon meydana getirir. (Söyle ki, o inançların kendi çevresinin sosyal deneyimi ile bağlılıkları yoktur; onun dini ile Avrupa'nın dini arasında bir benzerlik yoktur. Genel olarak kendine özgü bir sosyal duruma ve sınıfsal çelişkilere sahiptir).

Batılı aydınlar -yeni inançlarıyla 16. ve 17. asırlarda-olumlu bir fonksiyon ifâ ettiler. Hareketli ve yapıcı bir sınıfa şekil kazandırdılar, ilmin ilerleme yolunu açtılar, çeşitli ilmî kesiflerin ve icatların yapılmasını sağladılar.

Ama 16. ve 17. asırdaki aydınların aynı sözleri düşünceleri, kavramları, görüşleri ve sloganları, Müslüman Doğuda sadece iki netice meydana getirdi:

Birincisi sudur, toplum aydınların ne dediğini anlamadı (söyle ki, aydın grubun ve zümrenin ortaya çıkmasından sonra, toplumumuzda birkaç nesil gelip geçmiştir, toplum henüz onların varlıklarını hissetmemiştir) çünkü toplumumuz aydının dili ni anlamıyor. Aydınların dayandığı, tenkit ettiği noktaların halkın yasayışıyla hiçbir alâkasi ve uygunluğu yoktur. Halbuki Avrupa aydınları toplumlarının, Katolik kiliselerin, toplumun dinî tören ve inançlarının içinden geliyorlardı; balık gibi toplum ve halk denizinden yüzüyorlardı. Yol gösterme, fikirleri tasfiye etme, hurafelerle mücadele etme; kendi inandıkları dindeki hurafelerle mücadele etmekle uğraşıyorlardı.

Ama bizim aydınlarımız halkın içinden çıkmadıkları için, dışarıda yetişmiş ve eğitilmiş oldukları için, toplum ile aralarının da büyük bir uçurum vardır. -Buz ve su gibi-topluma ve halka nüfuz edememişlerdir. Bu yüzden Dogu toplumunda aydın zümresi vardır; ama aydın hareketi yoktur.

İkincisi, dışarıda eğitilmiş ve yetişmiş böyle sun'î bir zümre nin meydana gelmesi, vatanlarında sosyal birliğin parçalanma sına ve yenilgiye sebep oldu. Çünkü bu grup az da olsa düşünüyordu, suurları ilimle donanmıstı; suurlarını toplumun içine götürecekleri yerde, toplumun bütün bedenine ve halk kitlesine verecekleri yerde, halktan ve toplumdan uzak kaldılar, toplum dan ayrı soyutlanmış bir zümre olarak ortaya çıktılar. Bu parça lanmadan düşman faydalandı. Düşman bu boşluktan istifade ederek yer seçti. Böylece, Doğu ve İslâm ülkelerinde, Müslüman -ve Doğulu-halklar arasında siyasî ve kültürel sömürüyü halk ile aydın arasındaki boşlukta aramak gerekir.

Gerçek aydının hedefi, bu boşlukta halk ile kendi arasında bir köprü kurmak olmalıdır. Bu köprüyü anlayış ortamını sağlama, meydana gelmiş olan tehlikeli ayrılmayı bağlamaya, anı silmeye, tanıtmaya ve aynı sorunu çözmeye dönüştürmelidir. Bu köprü kuruluncaya kadar halk, kendi durgunluğunda kalamaz. Aydın da kendi yabancılaşması ve dışlanması sırasında, şehrin yukarısındaki cafelerde oturup sözde geri kalmış toplum lardan, ileri toplumlardan, falanca ideolojiden filanca ideoloji den bahsederek sadece kendisi için var olacaktır. Aydın, kendisi için yasıyor halk ise onun varlığını bile hissetmiyor. Eğer aydın hissedilmek istiyorsa o merdivenlerden aşağı inmesi, o yüksek evleri ve kafeteryaları terketmesi, kendisini halkın arasına bırakması gerekir. Onların dertlerini ve ihtiyaçlarını hissetmesi gerekir ki kendisi de hissedilebilsin.

İlerici bir aydın -ki benden çok daha ilerici biridir-bana serzeniste bulunuyor ve diyor ki: “Niçin böyle yapıyorsun? Üni versite prestije ve ilme sahip olduğun halde dinî toplantılarda konuşuyorsun?”

Dedim ki: “Sen konuştuğun zaman, zihniyetlerle, adamlarla karşılaştığın zaman öncü bir aydın, ama kendi fitratına ve duygularına döndüğün zaman, grupçu, aristokrat, bencil, sınıfa tapan ve halka karşı bir insansın. Hedefin sadece ve sadece kendi şahsî mesleğinin haysiyetini korumak ve ona haysiyet kazandırmaktır.”

DINLER TARİHİ

Bu çeliski niçin?

Bu yüzden aydinin zihnindekiler bir yerde, vücudu ise bas ka bir yeredir. Bu ikiligi ortadan kaldırıp halk ile aydin arasin da bir köprü kurmanız gerekir. Böylece aydin, halka giden yolu bulabilirsiniz; halk aydinin muhatabi olsun ki aydin, aydin olsun. Aydin halkin imanında bir yer bulsun. Bu, su anda olmayan, fa kat olması gereken birseydir.

Eger biz Avrupa'yi taklit ediyorsak, onların güzel tecrübe rinin taklit edilmesi gerekir. Bunlardan biri su: Ortaçağ'ı tahrip eden, Yeniçağ'ı meydana getiren şey yeni din idi. Fikrî/dinî de-gismeseydi, dine karşı olan mücadele olmazdı. “Yeniçağın ve yeni medeniyetin meydana gelmesinde Protestanlığın rolünü” Max Weber herkesten daha iyi açıklamış ve incelemiştir. Eger fırsat olursa gelecek programlarda onun tezi üzerinde duracağız (bizim için sonsuz bir öğretici yani var.)

Onaltıncı ve onyedinci asırlarda din ile mücadelenin felsefî, mantıkî ve zihnî bir yönü vardır. Ondokuzuncu asırlarda din ile mücadele başka bir şekli aldı. Veya diğer bir deyişle, din hakkındaki tavir farklı oldu. Eskiler gibi zihnî, aklî, felsefî akıl yürütmeler yerine, toplumu tanıma, insanın gerçek tarihini tanıma üzerinde düşünölmeye başlandı. İnsanın değişmeler tarihi, insanın kını, başlangıçtan şimdiye kadar insanın idrâkine ilgi duyul du ve bu konular açıklanmaya başlandı.

Ondokuzuncu ve yirminci asır, dini tanımak için su sözü başlık yaptı: ‘16. ve 17.nci asırlarda aydinlar, dini kesimlerden daha iyi tanımadan onunla mücadele ettiler.’ Bunu, şimdi kendi gözlerimizle görüyoruz ki, muttaki ve dindar bir insan din hakkında, kendi dinî esaslarıyla ve dinî inancıyla bir çeşit yanlış tanıma sahiptir. Dine karşı olan ve dini ezmek isteyen aydinlarla biz de tıpkı o dindar gibi din hakkında yanlış bir tasavvur ve bilgiye sahiptir.

iki kutup görüyoruz ki bunlar, başka bir şeyi din olarak düşünmüşlerdir. Aydinlar Cennet, Cehennem, Âhret, İman, sosyal ve fizikî hayatın ihtiyaçları ve imamlar hakkında, gerçeklere aykırı, kendilerine özgü tasavvura sahiptirler. Sonra birisi bu yan

61

lis zihnî tasavvura inanıyor adı dindardır, birisi de muhaliftir ve o da dine karşı olandır. Ama ne biri gerçek dine inanıyor, ne de öbürü doğru dinin muhalifidir. Çünkü aslında, burada bir din sözkonusu değildir.

19. ve 20. asırlarda dinin değişme tarihini tanımak, böylece insanlık tarihinde dinin meydana geliş keyfiyetini tanımak için diğer bir metoda başvurdular. (“Auguste V’in aksine; o üst yapı ve metafizik âlemini hayalî bir şekilde gruplandırıyor. Veya mantıkî açıdan gerçekten dini reddetmiş olduklarını düşünen 17. ve 18. asırların filozofları. Meselâ, hayatının önceki devresinde de Voütaire’de olduğu gibi). Zimnen insanın çeşitli yönlerini, insanlık tarihinde ve insan toplumunda dinin çeşitli yönlerini tanıma çalıştılar. Ama hangi şekilde? Bunu tarihte üç ayrı dönemde görüyoruz. Bu üç dönemdeki bütün insanî meseleler zaman esasına göre gruplandırılabilir. Birincisi: Beseri toplumun eski ve bedevî dönemidir. Bu dönemde henüz yazı yoktur; kitap, eğitim, öğretim ve öğretim kurumları yoktur. Toplum, de neyimini, kavramlarını, anlayışlarını, edebiyat, şiir ve dinî inançını belli bir şekilde kaydedemiyor, diğer nesillere aktaramıyor; ki biz onların eserlerini düşünce tarzlarını, dinlerini inceleyebiliyoruz.

Bu yönüyle birinci dönem, bedevî toplum veya vahsi toplum dönemidir. Sosyologlar edebe riâyet etmek ve saygılı davranmak için “vahsi toplum” demiyorlar. “Arkaik” veya “eski toplum” diyorlar; yani her iki kavram da saygıdan dolayidir.

İkincisi: tarihî toplumdur. Tarihî toplum, medeniyetin, kitabetin, isbölümünün, eğitim ve öğretim kurumunun bulunduğu bir toplumdur. Kendine özgü bir eğitim ve öğretime sahiptir, okul meydana gelmiştir, önceki nesillerin tecrübelerinin sonraya aktarılması imkânî doğmustur. Sanat eserlerinin, kitabelerin, el yazmalarının, kısacası çeşitli eserlerin üzerinde inceleme yapılabılır. Yapılan incelemeyle onları tanımak mümkündür.

Üçüncüsü: çağdas dönemdir. 15. ve 16. asırlarda başlayıp şimdiye kadar geliyor.

DINLER TARİHİ

Çağdas dönemi ve tarihî dönemi tanımak kolaydır. Ama bedevi dönemi, yani resmî tarihten ve yazıdan önceki “arkaik” dönemi tanımak en doğru anlamıyla zordur. Fakat o dönemi ta nımak acil, zarurî ve hayatî bir konudur. Sunun için; “Bash-nard”ın sözüyle; “Tarihten önceki ilkel bedevi toplumlari dikkat li bir şekilde tanımadığımız sürece, toplum felsefesi ve sosyoloji hakkında dikkatli, gerçekçi ve ilmî görüşler ortaya koyamayız.” Çünkü toplum bir gerçektir; ne çağdas dönemde, ne Ortaçağ’da, ne de tarihî dönem (tarihin başladığı dönem) ve medeniyetlerin başladığı dönemde meydana gelmiştir. Belki bedevi dönemde meydana geldiği söylenebilir.

Bu toplumun hangi sebeple veya sebeplerle, hangi faktörle rin etkisi altında (iktisadî, sosyal, fikrî, zihinsel, dogal, coğrafik veya dinî) değişime ugradığını, değişimin hangi kanunlara uy gun olarak meydana geldiğini, bir dönemden diğer döneme na sil geçtiğini anlamak için, bedevi toplumunu tanımamız gerekir. Çünkü ilk önce toplum orada meydana geliyor, çok açık faktör lerin ve sebeplerin etkisi altında değişime uğruyor.

17. ve 18. asırlarda her sosyolog, Eflatun’un “Cumhuriyet” kitabını okumakla insan toplumunu, avucunun içi gibi tanıdığı ni zannediyordu (bizim aydınlarımızın birkaç tercüme eser oku duktan sonra artık sosyolojide problem yok diye zannetmeleri gi bi.) Ama bugünkü sosyolojide 18. asrın aksine birisi çıkip toplum, toplumun keyfiyeti, toplumun değişmesi ve toplumun de ğişme yasası ile ilgili 198 dikkatli ilmi kanun (teori) va’z edebiliyor. Fakat bunları söyleyen sosyolojide bir tek açık ve kesin ka nun itiraf etmeye hazır değildir.

“GurviclV”ın sözüyle; “İlim ilerledikçe daha mütevazı oluyor.” Bütün ilimlere el atmış olanlar ve herseyin kendileri için açık olduğunu sanan kimseler, gerçek ilim aşamasında bir adım bile atmamış olan kimselerdir.

BEDEVİ TOPLUMU NASIL TANIYALIM?

Kendi toplumumuzu tanımak için öncelikle bedevi toplu mu tanımak gereklidir, dedik. Dini tanımak, din duygusunun nasıl oluştuğunu bilmek, dinî amellerin, ibâdetlerin, din ismiyle sahip olduğumuz inançların nasıl meydana geldiğini tanımak için de çaresiz bedevî toplumu tanımaya mecburuz. İnsan toplumunun bu dönemini ve bu dönemdeki beseri kültürü ve anlayışı tanımamız gerekir.

Arkeoloji adında yeni bir ilim dalı vardır. Eski Arkeoloji. Yoksa lafzî benzerlikler, kelime benzerlikleri İran'da da çoktur. Kelime benzerlikleriyle bütün dilleri tanıma iddiasında olanlar var. Zevklerine uygun birseyle bütün inançları ispat ve kesfe denler var. Kirk yıl önce Türkiye'de bir kongre yapıldı ve Ziya Gökalp isimli teorisyen (yürürlükte olan bu tarz alısılmış ülkelere teorisyenleri gibi bir teorisyen) dedi ki: "Bütün medeniyetler Akdeniz'in etrafında Türk ırkından doğmuştur, bütün insanlığin dilleri Türk dilinden doğmuştur, onun dallara ayrılmış kişimlidir..."

Bizim bazı filologlarımız da Kureys kelimesi, "kures" keli-mesindedir. Abbas kelimesi de "esb" (at) kelimesinden gelmiştir dediler. Birisi de aslında Arapların bir dili yoktu, diyordu: Eger kelimelerine bakarsanız, değişmiş, eğri büğrü Farsça kelimeler olduğunu göreceksiniz. Bu dili Araplara, Arap topraklarına kağan Mazdekîler götürdüler. Onların bir dili yoktu! Konusmayı öğrettiler! Sonra da Zerdüş diniyle mücadele etmek için geçici olarak Islâm'ı ortaya attılar..."

Görüyorsunuz, böylesi ulema(!) için tarihî, dinî ve ilmî meseleler ne kadar kolay. Gerçek ulema içinse en küçük ilmî mesele ne kadar zor. Bu yeni arkeoloji -eskiyi tanıma bilimi-eski tapınakları, eski sanat eserlerini, ceset kalıntılarını, mezarlarda kal mis eşyaları tanımak yoluyla, modern kimyanın yardımıyla (onların tarihinin nasıl meydana geldiğini tanıyabilmek için), eski

DINLER TARİHİ

filolojinin yardımıyla, medeniyetleri takip ediyorlar. Böylece kaynaklarını tanımaya ve bulmaya çalışıyorlar.

Meselâ, dünyanın en büyük filoloji üstadı olan ve gerçekten yetmiş küsur lisân bilen sayın Emile Benveniste kelimeleri ve Asya, İran, Hind ve Avrupa lisânlarının gramerlerini karşılaştıran, Aryaların dilinin ilk kelimelerini (vahşi Arya kavminin, henüz göç etmemiş oldukları dönem Aryaları) buldu.

Sonra bu araştırmayı diğer lisânlar konusunda da yaptı, ilk dilleri buldu, o zaman ırklarının ilk dilleri arasındaki mukayese şu hakikati gösterdi; “İnsanlık başlangıçta bir tek dili konusu yordu.” Peder, mader (anne), birader, zemin gibi kelimelerin İngilizce, Farsça hatta Arapça gibi kökeni ayrı olan dillerde müsterek oluşu dilin birliğine bir örnektir. Görüyoruz ki eski filoloji yardımıyla (yani eski lisânları tanıma) insanlığın dil birliğine ulaştı.

Toplum konusunda da, bedevi toplumlar nasıl meydana geliyor, nasıl sınıflara dönüşüyor, hükümet, din nasıl ortaya çıkıyor sosyal teşkilâtlar nasıl şekilleniyor gibi incelemeler yaptılar. Din konusunda da böyle çalışmalar yapıldı.

Burada arz etmek istediğim şey, bir öğretmen olarak öğrenmelerime verebileceğim en büyük ders. Bu benim ilk ve son sözümdür, başka ne derssem bu temele ve sonsuz öneme sahip olan bu meseleye örnek vermek içindir. O da şudur: “Dini tanımak için, dine karşı olan âlimlerin, dinsiz âlimlerin, hatta hedefleri din ile mücadele olan âlimlerin gittiği yoldan gitmek gerek.”

Ben bu yolumda, sosyoloji ilmi, iktisat, tarih felsefesi, antropoloji diye nitelendirilen ilimlerle dini veya dinin tabiat ötesi köklerini inkâr ettikleri lisânla konuşuyorum: İlmî ve beserî meseleleri incelemek için bu lisânı en iyi lisân olarak görüyorum.

Avrupa'nın 19. asırdan sonra bütün boyutlarıyla insanî meseleleri (hatta tabiat meselelerini ve maddî meseleleri) incelediği ve gidip Allah'ın inkârına, tabiat ve insan toplumunda dinin inkârına ulaştığı metodla (onların silahıyla) iş yapıyorum. Görüşünüz gibi sınıfsal ve iktisadın asaleti metoduyla dinî mesele—

leri inceliyorum. Ama, tabii bir şekilde ve özel bir taassup olma dan. Onların ulaşmadığı bir sonuca ulaşıyorum; örneği benim bugünkü dersimdir, gerçekten söylüyorum.

Dini tanımak için ilkel dinleri tanımak gerekir. İkel dinler, en eski ve en antik dinlerdi. Kitap yoluyla onları tanıyamayız. Kitaplar en fazla üç-dörtbin yıl önceki dinlerden bahsediyorlar. Bu dinler, şu anda da bulunan ileri dinlerdir.

Eski filoloji ve arkeoloji o dinin geliştiği çevreyi gösterebilirler. Ama bu tek araç değildir, diğer bir yol daha vardır. O da kendine özgü, medenî toplumlardan uzak kalmış, kendi ilkel bekâretini korumuş kabilelerde, gruplarda ve irklarda ara maktır.

Ondokuzuncu asırda bu bedevî kavimler vardı. Şimdi de biraz değişmiş olmakla birlikte mevcutturlar. Fakat medenî toplumlarla temas ettikleri için asaletlerinin bir kısmını kaybetmişlerdir.

Bütün bunlara rağmen, henüz ferdî olarak yaşayan topluluklar var. Bu topluluklarda henüz aile meydana gelmemiştir. Sosyal bağlilikler, yöneticiler, kendine özgü dinî düzen, iktisadî teşkilât, üretim sınıfları veya tüketim sınıfları ayrılmamış ve müshhas olarak meydana gelmemiştir.

Avustralya'da, Kuzey Amerika kızilderilileri arasında, Afrika'nın bazı bölgelerinde halen ilkel bir şekilde yaşayan toplumlar var. Öylesi şartlarda yaşıyorlar ki, bu şartların biz medenîlerin 20-30 bin yıl önce yaşadığı şartlar olması muhtemeldir.

Sosyolog, din bilimci, sanat tarihi ve edebiyatta araştırma yapan kimse, bu bedevî toplumlarda dinin keyfiyetini, sosyal ilişkilerin insanî boyutunu, akaid, ahlâk ve onların dilini araştırıp inceleyebilir, kanunlar bulabilir; bu kanunları toplum tarihinin oluşması dönemine indirgemekle çok değerli sonuçlar elde edebilir. İste Durkheim, Leoroul gibi şahıslar bu türden çalışmaları yapmışlardır.

Leoroul, Tayor, Max Müller, Spencer, ilkin 18. ve 19. asırlarda, sonra 20. asrın başlarında, orman köselerinde, uzak adalarda

DINLER TARİHİ

yasayan toplumlara gittiler. Çalışma ve zahmetlerinin neticeleri ni kitaplara geçirdiler. Durkheim, kütüphanelerde oturdu, oku du; ve henüz elbise bile giymeyi bilmeyen toplumların hayatla rini yazdı.

Bu toplumlarda isbölümü meydana gelmemistir. Is, av veya savas için aletler, yazi ve kayıt mevcut degildir. Çok sinirli bir dünya görüsleri vardir birkaç kilometre ötelindeki kabileden bile haberleri yoktur.

Böylesi ilkel toplumlarda, bedevi kanunlari, toplumun ilk teskilini, dinî inancin olusumunu, felsefî ve sanatsal inanci Incelemek mümkündür. Sonra bütün tarih boyunca dinin nasıl mey dana gelmiş olduğu veya ilkel dinin nasıl olduğu söylenebilir.

Böylesi incelemeler, dine karsi olan sosyologların veya as lında dine muhalif olanların isi olmustur. Bunlar dine karsi mü cadele etmiyorlarsa en azından dinsizdirler. Inceleme yapmaya daha çok, yüce ve metafizik bir hakikat durumunda olan dini inkâr ve reddetmek için gidiyorlardı. 17. ve 18. asırlardaki tabiat bilginlerinin fizik ve kimya yoluyla Allah'ı inkâr etmeleri gibi bunlar da Allah'ı inkâr etmek istiyorlardı.

Bunlar 16. ve 17. asırlardaki aydınların fikirlerinin etkisi al tındaydılar. Bugün bunlar çok eskimistir. Dine karsi olan en ye ni hareket, benim su anda söylediğim harekettir. Ancak benim sinifim ve derslerim, din ile (gerçek olmayan din ile) mücadele etmek istemeyenlerin isine yaramaz.

Ahlâkî bir kişilige sahip bir arkadasa (büyük bir sosyolog veya büyük bir âlim degildi) dedim ki: Ne propoganda yapıyo rum, ne de gelip dini teblig etmeni istiyorum. Dinin hak veya bâtil olduğu konusunda da birsey söylemiyorum. Ama sen di nin köküne vurmak istemiyor musun? Buranın halki müslü-mandır, sen din ile mücadele etmek için Islâm'ı öğrenmeye mec bursun. Sen kendi tabirinle aydın sorumlulugunun bilincinde, din ile mücadele etmek için sorumluluk yüklenmiş birisin. O halde mücadele et ki aydınlığını koruyabilesin, ama sosyologların tabu ile ilgili konularıyla... Sosyologların bedevi dönem için tabu benzeri sözkonusu ettikleri kanunlarla insanlık tarihinin

DINLERTARİHİ 67

yeni ve modern dini olan Islâm'la mücadele edemezsin. Çünkü Islâm çok yüce bîr zihne ve kültürel donanima sahiptir. Sen yü ce bir medeniyetten faydalanan Islâm'la pençelesemezsin. Bedevi dinin delilleriyle, tarihin en ileri dini olan Islâm'la müca dele edilemez. Bu sebeple seni, en azından kendin için Islâm'ı tanımaya davet ediyorum. Kur'ân'ı aç ve ne yazdığını gör.

Bu dine saldirman için bu dinin kitabini, Kur'ân'ı açman ge rekir, baska kitapları degil. Sen birini tanımissin, ama ondan ayrı birini vurmak istiyorsun. Sen birseyi reddediyorsun, bunlar baska birseye inanıyorlar. O halde nasıl bunların, dinlerini bira kip senin arkandan gelmelerini bekliyorsun?

Bunlarla ruhunu doyuruyorsun dediğin zaman, meselâ Vol-e gibi olmissun. Çünkü o da, böylesi sözler söylüyordu. Ama sen kendi toplumundaki aydınların düşüncesinde bir de gisme yapmış olan Voltaire gibi kendi toplumunda asla bir etki birakamazsın. O kendi dinini ve dininin dilini taniyordu. Hiris tıyanlığı kavramisti. Ama sen dinini ve dilini, Islâm'ı anlamadan tanımak istiyorsun. Bu sadece sekli taklid etmektir, içeriği degil. Toplumunu tanıman gerekir. Dinini kavramış olman, inançla rini tanımis olman,

kitaplarında ne yazılmış olduğunu bilmen gerekir. Ancak o zaman mücadeleyi başlatabilirsin. Ama şimdi sen öylesi şeylere dayanıyorsun ki, o kendi dininde bunların ak sını görüyor. O, senin duygularının boş ve desteksiz olduğunu biliyor.

Sen diyorsun ki: “Din, ferdi toplumda tek başına ortaya çıkmaz, yalnız bırakan bir faktördür.” Müslümanca İslâm’ın bütün esaslarının, emirlerinin toplanması ve bir araya gelme temeli ne dayandığını görüyor. Hacc’da, belli günlerde bütün ülkelerden, her ırktan insanlar gelip toplanıyorlar. Mescidi mabedidir ve ismi “cami” (toplanan yer)dir.

Sen asılsız İddialarınla, halktan dini alacağın yerde, onları derin düşünmeye sevk ederek kendi bilgisizliğini anlamaya teşvik ediyorsun.

Ezilmek ve mücadele etmek istediğin şeyi tanı! Başka bir şeyi tanıyip onunla alakası olmayan şey aleyhinde bağırıp çağırma!

Bedevi Din

Arastirmacilar Mikronezya, Polinezya, Avusturalya, Güney Afrika, Kuzey Amerika kizilderilileri ve bazi Asya kabileleri arasinda yapmis olduklari incelemelerle, benzer dinî sekillere, merasimlere, inançlara ve hepsinde benzer ibadetlerin oldugu sonucuna ulasmislardir. Çünkü, bunlarin hepsi bedevi toplum lardi ve çok ilkel bir halde yasiyorlardi. Su sonuca ulastilar; in sanlik, usulen tarihinin baslangicinda bu sekilde bir dine sahip olmustur. Din ilkel toplumlarda meydana gelmistir ve böylesi bir fonksiyona sahip olmustur. Sonra birtakim kanunlara uygun olarak degismis ve ileri dinler seklinde ortaya çikmistir.

Ilkel Dinler Hangilerdir?

Ilkel dinler oldukça fazladir. Çünkü hedef dinler tarihinin bir dönemini genel olarak dile getirmek, dinleri genel olarak ta nimaktir. Hedef, tek tek ve özel biçimde dinlerden bahsetmek degildir. Bütün dinlerden bahsedilemez. Çünkü hepsinden bah setmek birkaç yıl alır. Bu kısa süre zarfinda ise ancak en temel dinlere ve bütün dinlerin bütün usullerine Isaret etmek müm kündür.

Durkheim (Les Elements Rudimentaire de la Vie Religieuses) “Dini Yasayisin Ilkel Unsurlari” adli eserine, Lui Brawl da kendi eserine, bedevi din ile ilgili yapılan bütün en yeni arastirma ve incelemeleri toplayarak baslamislardir. Ama bu arastirmalardan dinin aleyhine sosyolojinin en yeni tezini tedvin edip hazirlaya-bilenlerin en büyüğü Durkheim’dir.

Durkheim dine karsi olanlarin bütün eski sözlerini terk et mis din aleyhinde en yeni tezi ortaya atmistir.

Bizim aydinimizin bilmesi gerekir ki; “usul, âdetler, gele neksel akaid (dinî ve millî) eskimistir” diyorsa, kendisinin dine karsi söylediği çoğu inançlar da (kültüre karsi veya gelenege karsi olanlar inançlar, ilmî veya felsefî söz olarak ortada dolasan seyler de) eskimistir. Elbise eskidigi zaman 300 yıl öncesinin ve ya 8 yıl öncesinin mali olmasinin ne farki var? Her halükârda es kidir. Giyilmesi mümkün degildir, yenilenmeye ihtiyaci vardir.

Maalesef yenilikler, Övünme, sadece filmlerde ve modada dir. Avrupa dili bizim sinemalarımızda daima aynı anda sergile niyor. Ama ideolojik ve felsefî meseleler, asırlarca yolda kaldık tan sonra bize ulasiyor. Meselâ, bugün Avrupa'nin bize bozul mus diye verdiği aydin'in benzerini (yarım aydini) Avrupa'nin 1700 tarihli eserlerinde aramak gerekir.

Fetisizm

Spencer ve benzerlerinin bütün insanlign dini diye kabul ettikleri; diger dinlerin kendisinden dogduguna inandiklari dine “Fetisizm” veya “Ruhperestlik”tir. Önceleri iki ayri din olarak düşünülüyordu. Bugün bazı düşünürler ikisini bir tek din olarak kabul ediyorlar.

Fetis aslında bedevi bir isimdir. Sosyologlar özel isimleri o dinden almışlar ve sosyoloji kavramı yapmışlardır. O halde bu incelemede isittiginiz isimler, Batili isimler değildir. Belki (peri-feri'nin) çevrenin kendisinden alınmış olan isimlerdir. Fetis bunlardan birisidir.

Fetis, boncuk, küçük taslar, bedevi kabilenin taptığı müte ber esya şeklindeki şey veya esyadır.

İnsanların ilk tapınakları ve bedevilerin ibâdet yerleri dağ mağaraları olmuştur. Onların keşfinden sonra boncuklar bulun du. Bunlar dikkatli şekilde işlenmiş, delinmişler ve bunlara özel iplikler yapılmıştı. Çeşitli şekillerde o tapınaklarda korunmuşlardır. Bedevi, onlara el vurmakla, mesh etmekle veya onları öpmekle ibâdet etmiştir.

Fetis, böylece bazı tabii esyalara inanmak ve onları kutsal lastirmek anlamındadır.

Animizm

“Anim” ve “anime” kelimesi, tahrik etmek, heyecana getirmek anlamındadır ve ruh kelime esindedir. Ruh veya ruha tapıcılık bir çeşit ilkel dindir. Veya dünyanın en ilkel dinidir. Yani usulen din bilimi, dini tanımayı ortaya koymak için (benim

DINLER TARİHİ

inancima göre dini ispat etmek için de) bu meseleye dayanmak gerekir. Ben dinbilim (teoloji) konusunda, onların dini inkâr etmek için dayandıkları kaynaklara dayanıyorum, o kaynaklar dan naklediyorum. Her ikimizin kaynakları birdir, tümü aynı ürünlerdir.

Ruhperestlik su anlamdadır; ilkel kabileler, görünmeden özel ruhların varlığına inanıyorlardı. Bu ruhlar hangi özelliklere sahiptir? Birinci özellikleri sudur: İnsanî bir şahsiyet sahibidirler bilinç sahibidirler, irade sahibidirler. Kinleri vardır, nefret, ask ve sevgileri vardır. Hizmet ediyorlar veya ihanet ediyorlar. Ugursuzdurlar veya kutsaldırlar. Bu ruhlar hayirdir veya serdir.

Bu özelliklerin hepsi ruhlara verilmiş insan sıfatlarıdır. Bu ruhlar insanî ruhlardır; insana hayat, yasayis ve hareket bahse diyorlar.

Ruhun ikinci özelliği, onun kalıcı oluşudur. Bedevi diyor ki, insan öldüğü zaman ruhu baki kalıyor (“ruhun baki oluşu”nun beserî felsefede mevcut olan ilk kelime olduğunu görüyoruz). Ruh ölmüyor, kalıyor, gökyüzüne geri dönüyor, karanlık yerler de hayatını devam ettiriyor. Ormanların derinliklerinde veya sehirlerin tekkelerinde. Veya o bedevî kabilelerin çoğunun tabiriyle, kendi cenazesinin yanında kalıyor, sürekli kendi cenazesini koruyor.

Bu yüzden ruh, kendi cenazesinin koruyucusu gibidir ve kendi bedeninin alinyazısına, bedenine gönülden bağlı olduğu için, ihtiram kazanıyor. Cesedi hürmetsiz yapma yerine, hürme tını kaldıracağına, ruhun cesedin koruyucusu olmasını uygun görüyor. Eger saygısızlık yapmissa darbe yiyor, saygiya sahipse cenazeye yiyecek vermiş, elbise giydirmiş, ölünün süsünü ona geri getirmiş siddetli bir şekilde ona hürmet etmiştir. -Cenazenin ruhu onlara saygi gösteriyor hatta onları koruyor. Ailenin bir nöbetçisi ve muhafizi gibidir, bu ailenin fertlerini korur ve onlara bereket sağlar.-

Bu ruhların bazıları bedenleri öldükten sonra, ormanlara veya denizlere gidip, oralarda yaşıyorlar. Nerede hayatlarını devam ettiriyorlarsa -deniz, ormanın derinlikleri, veya başka her—

hangi bir yer-bir tabiat kuvvetinin veya isaretinin ruhuna dönü süyorlar. Bu yüzden tufan dalga veya denizdeki su ve yağmu run her biri bir ruh sahibidir. Bu ruh daha önce bir insanın ruhu idi; bedenın ölümünden sonra tabiat alâmetlerinden birine dö nüsmüştür. Bu şekilde her ağaç, her orman her hastalık her hayvan ve hersey bir ruha sahiptir. (Dogru dikkat buyurunuz, bu konu çok derin bir konudur.)

Bu dinde -animizm veya ruha tapicilik-temel görüs ve inanç, ruhun asaletidir. Ruhtan maksat, insanda -ve insanlarda-ayrica hayvanlarda mevcut olan gizli bir kuvvettir.

Lui Broivl diyor ki: Bu ruh, bizim ruh hakkında sahip oldu gumuz tasavvur ve inançtan farklıdır. Animistler -yani bu ruha inanan bedeviler-ruh, esyada ve insanlarda mevcut olan gizli kuvvetten ibarettir diyorlar. Halbuki biz maddî esyanın ruha sahip olmadığına inanıyoruz, ruhu bedenimizin hayat, sıcaklık, hareket faili olarak biliyoruz-Ama o, cisim ve beden dışında üçüncü bir parçaya inanıyor.

Eskimolar da böylesi üçüncü bir parçaya inanıyorlar; insan ruhtan, cisimden, isimden meydana gelmiştir.

Halk kitlesi bazı isimlere siddetle inanmaktadır. Meselâ, diyor ki: Eger bu işi yaparsam, ismimi bu cinse çeviririm. Bunun için isim, ferden vücudunun üçlü parçalarından biridir -en önemli parçadır-ruhtan ve cisimden daha yukarıdadır. Bu, ruhperestlik felsefesinde ruhun isim almasıdır. Can, bedenın hayatî bir kuvveti olarak isimlendirilmiyor. Bu yüzden ferden ölümünden sonra, ruh kalıyor, sonra esya ruhu -veya tabiat ruhu-şeklinde ortaya çıkıp, tabiat kuvvetlerine giriyor. Hatta bazı şahsi yetler savas sırasında ruhlarını bedenlerinden bir başka yere alabilirler. Meselâ, savasta zarar görmemesi için bir ağacın üzerine bırakıp, sonra savasa başlayabilirler (kabilelerin reislerinden birisi böyle bir iş yapmıştı. Başlangıçta ok atsalar da değmi-yordu. Ağaçların arasına koymuş olduğu ruhuna nisan aldılar, öldürdüler, o da ruhsuz olarak kabileye geri döndü.)

O halde, ruhun can anlamında olmadığı belli oluyor. Ruha tapicilik insanın ilkel bir inancıdır. Kendisinin yegâne veya dün—

DINLER TARİHİ

yanın ikili oluşuna inandırıcıdır. Su anlamda; maddî dünya ve tabiiattaki esya, ruha sahiptir. İnsan, ruh isimli görünmeyen gaybî bir unsurun sahibidir, ki bu unsur insanın insanî değeridir. Daha da önemlisi bu ruha inanmakla insan tabiat ile kendisi arasında bir çeşit yakınlık hissediyor. Çünkü bedevî insan, tabiatın esyasını da ruh sahibi olarak biliyor. -İnsanî ruh olarak-Bizim tabiat esyasını ölü hissedişimiz gibi onu ölü olarak hissetmiyor, donmuş olarak kabul etmiyor. Tabiat ile kendisi arasında bir çeşit birliğe ulaşıyor.

İkincisi, ruhun tenasühü meselesidir. İlkel dinlerden özelikle animizm'de bu inanç mevcuttur.

Tenasüh su anlamdadır; bedenin ölümünden sonra ruh bakî kalıyor, diğer bir bedene dönüp hayatına ikinci bedende devam ediyor. İkinci cismin ölümünden sonra ya ruhlar âlemine geri dönüyor veya üçüncü bir cisme giriyor. Bu üçüncü, dördüncü, besinci... bedenin bazen insan olması bazen hayvan, bazen bitki, bazen taş olması mümkündür. Hint dinlerinde ve bazı gayri resmî İslâm mezheplerinde de olan tenasüh fikri, çok ilkel bir fikir ve dünyanın en ilkel dinlerinden birisinin düşüncesidir.

Totemizm

Durkheim'in ikinci asamada dayandigi, bütün sosyologların doğrudan veya dolaylı olarak onun tezinin etkisinde oldukları meshur din, totemizm dinidir. (Bunu Durkheim va'z etmemiştir, belki Spencer, Langeton vb. kimseler ortaya koymuşlardır. Ama Durkheim onu sosyolojinin din aleyhindeki bir tezi olarak ileri sürmüştür. Sosyolojinin faydasına, hem de dünyanın dine karşı yeni bir tezidir.)

Totemizm, bedevî kabilelerin -ve bu gün Afrika, Kuzey Amerika, Avustralya'da bedevî dönemde yaşayan kabilelerin dini. Herbiri bir seye veya bir hayvana -daha çok hayvana-tapi yorlar.

Kabile bir hayvana veya kendine özgü bir kusa tapiyor. Eger, niçin? diye sorarsak -meselâ, papagana tapiyorlarsa-biz papaganiz, diyorlar. Nasıl papagan oluyorsunuz? diye sordugu—

muzda cevaben, en büyük ceddimizdir, hepimiz ondan bölünüp dallara ayrılmışız, diyorlar. İsminin dağılmış olmasından sonra beyaz bir papagan şeklinde ortaya çıktı. Papagan, şimdi kabile nin ceddinin ruhudur. Kabilenin etrafında doluyor, kabileyi himaye ediyor, kabile için bereket ve selâmet diliyor.

Buna göre papagan, kabilenin o büyük ceddinden ibarettir. Bu şekilde ortaya çıkmış ve değişime uğramıştır. Çünkü papa gan cinsi daima vardır, falan papagan ölse de cinsi kalıcı ve Ölümsüzdür. O halde kabilenin cediti, papagan görünümünde daima ebedîdir.

Papagana taptıklarında kendi cedlerine (dedelerine) tapmış oluyorlar. Kendi vücutlarına taptıklarında da kendi toplumları nin bütün fertlerinde olan ortak ruha tapmış oluyorlar.

Her kabilenin bir totemi vardır. Kabilenin fertleri ibâdet merasimlerinde, elbise giydiklerinde, süslenme ve hareketlerin de totemlerinin jestlerini yerine getirmeye çaba gösteriyorlar. Onun gibi süslenmeye, o şekilde elbise giymeye, saçlarını onun tüyleri veya basi biçiminde yapmaya çalışıyorlar. Bu şekilde büyük cedlerini takip ettiklerini ve onlara itaat ettiklerini göstermeye çalışıyorlar. Bununla, kendilerini mesru yoldan doğuran biri olarak -kendilerinde ve toplumlarının ruhunda- ispatlamak istiyorlar.

Her kabile, toteminin etini yemeyi haram kabul ediyor.

Sunu açıkça bilmek gerekir ki, eğer Hindistan'da inek etini haram kabul ediyorlarsa, bu başlangıçta -bugünkü dinlerinden önce, inegin Aryaîlerin totemi olması nedeniyle- şimdi de to temleridir-, O halde bir hayvanın etine saygı gösterilmesi, onun totem olmasıyla. Yani büyük cedlerine canlılık bağışlıyorlar. Ona bir kutsallık ve saygı özelliği veriyorlar.

Bir bilgin(!) Toteme saygı gösterilmesi konusunda bir tercü me yapmış, sonra da kendi görüşünü açıklamış: "İslâm'da domuz etinin haram edilmesi domuzun kutsallığı sebebiyledir" diyor. Yani kıyas binnefs (benzeriyle mukayese). Halbuki Müslü manlar, domuzu pis olusu nedeniyle haram biliyorlar, takdis nedeniyle değil).

DINLER TARİHİ

Asiret kökenli öğrenciler aracılığıyla totemizmin İran'daki etkilerini aradım ve buldum.

İran'ın batısında birtakim kabileler var. İsimleri "Segvend" "Segalvend" "Çerkvend"dir. "Vend" in aidiyetin son eki olduğunu görüyoruz. Hasanvend, Hasan'a mensup olan demektir, onun babasının veya büyükdedesinin -veya onların-Hasan olmasına işaret ediyor. Hasanvend benzeri isimler İslâm'dan sonra takılan isimlerdir. Ama Segvend -yani köpeğe mensup olan-gibi isimler, İslâm'dan önce konulan isimlerdir. (Segalvend, çakala mensup). Kendilerini hayvanlara mensup ediyorlar.

Araplar'da da böylesi isim takımları vardır. Meselâ, Benî Kilâb, Benî Kelb (Köpek oğulları) Benî Sa'leb (Tilki oğulları)...

İnsanoğlunun, insani hayvan oğlu diye çağırması çok acıip bir şeydir. Ama totemi tanıdığımız zaman, hayvan değil de insan ruhu olduğunu anladığımız zaman hayretimiz biraz azalmış oluyor.

Bu tür isimler, Araplarda künyedir. İsimlendirme yöntemi şöyledir: Meselâ, çocuk doğduğu sırada, lohusanın hasta yattığı çadırın önünden bir hayvan geçmiş ve göze çarpmıştır. O zaman, o hayvanın adını lâkap olarak seçmişlerdir. Yeni doğan çocukla aynı anda doğmuş olarak kabullenmişlerdir. Bu çocuğun teskil edeceği ailenin fertleri bu hayvana mensup olmuşlardır. Dedeleri doğumu sırasına onu lâkap olarak almıştır.

Her halükârda Arap ve İran kabilelerinde totemizm inancının olduğunu görüyoruz. Dünyada çok genel bir inanç olarak ortaya çıkıyor.

Durkheim bu yüzden, dînin kökenini bulmak istiyor. Yoksa bir kabilenin fertleri mabutları olan totemlerine tapmakla yüksek ve üstün sevgilerine, ebedî bir hakikata ve üstünlüğe -kabilenin hamisine (koruyucusu)- ve büyük cedlerine tapmıyorlar mı? Ama bu tapınmaya ne ihtiyaç var? Bunun için; ortak ced, kabilenin bütün fertleri ve çeşitli aileleri arasında tek ortak yöndür.

Uzaklaşanlar bu şekilde birbirlerini yaklaşıyorlar, ikinci de birbirlerine bağlanıyorlar. O halde bir kabilenin ortak fertleri

totemlerine tapmalarına rağmen, ortak cedlerine tapıyorlar. Ortağ cedlerine taptikları zaman, kendilerinin tek ortağ yönlerine tapmış oluyorlar. Toplumlarının çeşitli fertlerinin ortağ yönüne taptikları zaman, kendilerinin topluluk ve grup ruhuna tapıyorlar. O halde totemizm, toplumperestliğe (topluma tapmaya) dönüşüyor. (Durkheim'in sözlerinin tamamı ve özeti budur). Bir bayrak altında yaşayan, bayrağı kutsallastıran fertlerin bayrağına tapması durumunda, tapma hepsinin ortağ yönüdür. (Herkesi tanımayan ve doğrudan akrabalığa sahip olmayan) bedevî inşanlar toteme tapmakla, hepsinde ortağ olan toplumlarının ruhu övüyorlar.

Totemin kutsallastırılması da bu açıdandır. Toplumlarını kutsallastırmaya inanan, bu büyük cedin canlı ruhudur ve bizim hamimizdir diyen fertlerin durumu da böyledir. Yani topluluk ruhu canlıdır ve daima fertlerin hamisidir. Fert veya fertler ölür, ama toplum vardır. O halde toplum, nesillerden ve şahıslardan ayrıdır. Ama fertlerde baki olan bir hakikat var. Ebedîdir. Bu hakikat toplumun ruhudur, bu ruhun kendisi kolektiftir.

Totemistin, totem için inandığı kutsal olma ve böylece totem ile kendisi arasında hissettiği akrabalık ve yakınlık, fertin topluma karşı hissettiği yakınlık gibidir. Çünkü fert toplumdandır.

Bunun için de, bütün fertler kendilerini totemden doğmuş biliyorlar. O halde totem toplumun ebedî bayrağıdır, fertler geçicidir. Toplum ve toplum ruhu kalıcıdır. Kutsal oluşu da bu ebedî oluşu nedeniyle.

Diğeri bir mesele de şudur: Totem, kabile fertleri için aynı zamanda güzellik kaynağıdır. Kabilenin fertleri, ibâdet ettiklerinde, özel günlerde süslenmiş onları taklid ediyorlar. Bu yüzden Durkheim'in deyişimiyle, bu totem mabuda ve tanrıya dönüşüyor. "Tanrı bizim yaratıcımızdır" diyen fikir, gelmiş olan o bedevî fikirdir. Totemist kabilenin fertleri şöyle diyorlardı: "Totem bizim yüce ceddimizdir. O halde yaratıcımızdır." Totemistlerin totem konusunda inandıkları hürmet, üstünlük için olmuştur. Sonraları tanrı ve tanrılar için inandıkları hür-76

met oradan doguyor. Ezelî olusa inanç, tanrının ezelî ve ebedî olusuna inanç, oradan dogmustur ve bedevi kabilelerin inanç larinin devamidir. Totemi -kendilerinden önce ve sonra-ebedî biliyorlardi. Çünkü onlar ölmüs, totem (kabilenin toplum ruhu) baki kalmistir.

Durkheim buradan su neticeye ulasiyor: Teknik, felsefe, gü zel sanatlar, sanat, zaman ve mekân kavrami, sag ve sol gibi di ger zihnî ve itikadî kavramların hepsi toplumdan alınmistir. Din; din duygusu mabudu kutsallastirma ve övme duygusu, ferdin toplum ruhunu kutsallastirmasından baska birsey de gildir.

Durkheim'in bu tezi hem sosyolojide, hem de dine karsi olan düşünce çevrelerinde en yeni tezdır. Ama bu tezin nereye kadar önem tasidigini (ve ne derece dogru oldugunu) görmemiz gerekir.

“Dini Hayatin İlk Temelleri” kitabının baslangicında Durk heim, agzından birsey kaçiriyor. Ben digerlerinin kitaplarında da bunu arastirdim. Bu onun kendi tezi aleyhine söylediği bir sözdür. Durkheim'in kendi sözlerine uygun olarak iddiası suy du: Dinsel tapma, kavmi ve toplumsal tapmadan ibarettir. Çesit li tanrılarının olmasının nedeni her klanın veya her kabilenin top lum ruhunun tecellisine ihtiyaç duymasidir. Her kabile, diger kabilelerden bagimsiz ve müsahhas olmaya ihtiyaç duymakta dir. Totem bunların her ikisini yerine getirmektedir. -Buraya ka dar dogru-Dolayisiyla genel olarak din, bir toplumun fertlerin zihninde tecelli etmesidir. Tanrı, bir toplum ruhunun bireysel ruhta tecellisidir.

Kul ile mabudun iliskisi, ferdin toplumsal ruhu ile iliskisi dir -kabilesine nisbetle-. Böylece totem çehresiyle din bir toplu mun diger toplumlara karsi bagimsizliginin tecellisidir. O halde kendiliginden nasıl ki totem tanrı veya fertlerin toplumla iliski si, ferdin kendi toplumu ile iliskisi ise, aynı zamanda bir toplu mun ruhsal tecellisidir.

Totemizm dininin en belirgin yönlerinden biri, bir toplumu diger toplumlara karsi teshis etmesi ve o topluma bagimsizlik

vermesidir. Meselâ, bu toplumun totemi köpek, o toplumun to temi karga, diger toplumun totemi papagan, bir digerinin ki ayi veya domuz.

Burada Durkheim söyle diyor: Bazi sosyologlar, dini bir kavimden veya bir toplumdan baska bir kavme veya topluma geçisinin tekâmül etmiş medeniyetlerdeki insana ve büyük din lere mahsus oldugunu saniyorlar. Halbuki Spencer, Müller, Taylor, vb. -hem Avustralya'da hem de Kuzey Amerika'da-dini veya dinî inançların bir kabileden diger kabilelere nasıl geçtiği ni, diger kabilenin o kabilenin dinî inançlarını nasıl kabul ettik lerini göstermişlerdir!

Güzel... Burda çeliski olustu. Diyelim, ben totemin kavimsel ve toplumsal bir tecelli oldugunu kabul ediyorum. Ama eger to teme inanç ve ona karsi beslenen duygular o kendine özgü dinî duyguyada ondan baska birsey degilse, o zaman bütün tekâmül etmiş sekline kadar din, özel bir toplum ruhuna şahsiyet verme, bir toplumu diger toplumlardan ayirma ve belirgin bir sekle koyma rolüne sahip olmuştur. O halde toplumlar bu toplumun dinî ruhunu, dinî inancını, nasıl kabul edebilirler? Çünkü din, -dinî inancında-toplumunu diger toplumlardan ayirmak istiyor. Durkheim'in görüşüne göre aynı zamanda diger toplumların görüşlerini kabul ediyorlar. Durkheim'in sonraki görüşüne göre tipki su sekildedir: Biz bayragimiz

aracılığıyla -bayrağın kendisi bir çeşit totemdir-Iran toplumunda ve diğer toplumlarda İranlı olmamızı hissediyoruz, bu şekilde diğerlerinden ayırıyoruz; diğer ülkeler de bu şekilde.

O halde bayrak, diğerlerinden ayrı olmanın ve bağımsızlığın işaretidir. Diğerleri bizi bayrağımızla tanıyorlar, biz de diğerlerini bayraklarıyla tanıyoruz. Ama bu arada meselâ Fransızlar bayrağımızı görürlerse, rengi hoşlarına gidiyor ve bayrağımızı seçiyorlar, biz de onların bayrağının rengini beğeniyoruz ve onu kabul ediyoruz. Halbuki, bizi onlardan, onları bizden ayıran bayrağı, toplumlar birbirlerinin içinde erimedikten sonra kabul etmezler.

DINLER TARİHİ

Ama Durkheim'in kendisi, felsefesini ve onun bütün sözlerini çok avamca taklid eden, öğrencisi Fellisin Shale onun konularını Durkheim'in tezi adıyla (zımnen kendi tezi de olsa) pekiştiriyor. Her ikisi de te'vid ediyor ki, Malinezya adalarında bes ayrı kavim, yani bes ayrı kabile, bes ayrı toplum arasında, bes ayrı totemin olması gerekirken; gerçek canlanma adıyla, bes ayrı toplum ruhuyla birbirlerinden ayrı olmalarının hem fertler hem de kabileler arasında müsahhas olması gerekirken, A kabilesi ayrı bir toteme, B kabilesi ayrı bir toteme sahip olması, toplumlarının da birbirlerinden ayrı olmasına rağmen çoğu inançları, kanunları, dinî ayinleri A kabilesinden alıp kabul ediyor, onlara inanıyor, sonra o ayini yerine getiriyorlar.

O halde eğer dinî duygu, ferdin kendi toplumu ile olan ilişkinin tecellisi ise, bu fert kendi toplumunda başka bir ferdin ve başka bir toplumun ilişkisini taklid edemez, onunla diiygulana-maz. Böylesi bir şey mümkün değildir. Ancak totemizm, ferdin toplumu ile olan ilişkisinin tecellisidir, dinî duygu başka bir şeydir. Her ne kadar bedevi kavimlerde her ikisi birbirine karışmış bir denilebilirse de dinî duygu ayrıdır. Söyle ki; bayragımı övdü gün zaman, bayragım vasıtasıyla toplumumu diğer toplumlar dan ayırıyorum ve ayrı hissediyorum. Aynı zamanda başka bir yerden gelmiş diğer bir dine de sevgi besliyorum veya iman edip dinimi değiştiriyorum. Her ne kadar bedevi kavimlerde hatta Yunan mitolojisinde dinî yardımcıları, destekleyicileri, ülkenin -Atina sehrinin veya Isparta sehrinin-koruyucusu olmuşlarsa da, fakat bu ölçü sözkonusu olunca, bu ikisinin birbirinden ayrılması, yani millî yardımcıların sabit kalıp, dinî yardımcıların değişmesi iki duygunun bir olmadığına isarettir. Zira bir fert, bir topluma bağlı olup dini de o toplumun ruhunun tecellisi olursa, toplumunu değiştirmeden, dinini nasıl değiştirebilir?

A toplumundaki şahsın, B toplumunun dinini aldığı belli oluyor. Halbuki B toplumunun toplum ruhunu ve grup ruhunu değil, diğer bir duyguyu almıştı. Çünkü İranlı olan benim için Fransa bayragını almam mümkün değildir. Ama Fransa tekniğini, yazarlığını veya felsefesini alabilirim. Çünkü teknik, yazar—

lik, felsefe, Fransız toplum ruhunun tecellisi değildir. İnsanî dü süncenin isidir. İranlı olmama rağmen onu taklid edebilirim veya Fransa bizim siir ve irfanımızı taklid edebilir. Çünkü, siir İranlı olmadığı gibi toplum ruhunun tecellisi de değildir; bu çok tuhaf bir konudur. Ama bundan daha tuhaf olanı ikinci açıklama. Durkheim diyor ki; bir toplumun fertleri totemlerine tap tıkları zaman, toplumlarının ruhuna tapıyorlar. O halde bir ka bilen fertleri tapmaları gereken ortak bir ruha sahiptir. Ama bedevi toplumlarda; bir dine sahip olan bu toplumda, başka bü yük bir toplumun parçası olan bir azınlık görülmüştür. Bunlar din değişimine uğramışlardır (içinde oldukları toplumun dinine inanmaktadırlar). Yani toplumsal açıdan ve bağımsız bir zümre olma açısından kendisini, kendi totemine tapıyor. Ama dinî ba kimdan, dini başka bir toplumdan aldığıni gösteriyor. Din duy gusunun çesidi, sosyal ruhun çesidinden ayridir. Gerçi Yahudi lik dini gibi, çoğunda sosyal ruh dinde tecelli etmiştir. Veya dini ruh toplumun irkinda tecelli etmiştir. Yunan'daki sosyal dini gi bi. Din, Yunan ruhunun tecellisi ve onun toplum ruhudur. Ama bu iki konuda tarih, Roma İmparatorluğu'nun kurulduğu za man, Yunan dinlerinin dinî zühür kaynaklarını ve dini yardım cılarını aldığıni gösteriyor. Halbuki o sırada Yunan toplumunu (kendi bünyesinde) eritmştir. Kendisi başka bir toplumsal ruh edinmiştir. Yahudi dini de Arapların arasına, özellikle çoğu Ye men -Zi-Nüvas döneminde-kabilelerinin arasına nüfuz etmiştir. Yani bunlar Benî İsrail olmadıkları halde Yahudi dininden idiler!

Bunların ayrı oluşu tarihte tam olarak görülebilir. Burada dinin tabiat ötesi olduğu konusunda akıl yürütmek istemiyo rum. Durkheim'in sözünün aksine sunu söylemek istiyorum. Dinî mabuda tapmak, toplumsal sembole tapmakla aynı cinsten değildir. İnsanın dinî mabudu ile olan ilişkisi, ferдин toplum ru huyla olan ilişki değildir. Ferдин yüce ceddiyle olan ilişkisinin, büyük ve geniş bir tapma veya övme olması mümkündür. Ama, insanın Allah'a karşı, tanrılara karşı, gaybî mukaddeslere karşı olan dinî duygusundan cinsinden değildir.

DINLER TARİHİ

Eğer din, toplum ruhundan ayrı bir şey olmasa, bir ferdin içinde bulunduğu toplumda din değiştirmesi mümkün değildir. Bundan dolayı, Durkheim'in tezinin yanlış olduğu konusunda iki delilimiz var: Birisi sudur; totemde tecelli eden toplumsal ruha tapmak, din cinsinden değildir. Çünkü bir toplumdaki, bir kabilededeki fertlerin toplumsal ruhları değişmediği halde, diğer bir toplumun dinini almışlardır. İkincisi de sudur; bir toplumda hepsi totemlerine inanıyor, ama büyük bir kısmı da bir dine inanıyorlar, az bir kısım ise başka bir dine inanıyor. Yani bir toplumda bir çeşit totem ve bir çeşit ecdada tapma vardır, ama o toplumda iki tane, üç tane bazen birkaç tane din görülebiliyor.

Bu da gösteriyor ki, toplumsal ruh veya ortak ruh, dinî ruh ile aynı olamaz. Onu da geçin, totemizm diğer dinlerin de ondan ayrılmış olduğu tek ilkel din değildir. Çoğunun inancına göre fetisizm ve animizm ortak dindir, totemizm değil. Sayısız kuvvetlere, belirsiz büyücü kuvvetlere, tabiattaki esyanın ruhu na tapmak olan fetisizm ve animizm, taifelerin veya tapan kabilelerin toplumsal ruhunun tecellisi olamaz. Bu dinde ruhların ve büyücü kuvvetlerin toplumun gerçek canlanmasıyla bir ilişkisi yoktur. Belki daha çok tabiatın ve varlık âleminin ilkel yorumu ve tahlil ile ilgilidir. Dünyadaki isaretlerin, insan ve ilişkileri konusunda delil ve sebep getirme ile ilgilidir. Ferdin toplumuyla olan ilişkisiyle değil.

Spencer gibi bazıları, fetisizmi animizm dininin (veya ruhlara tapmanın) bir çeşidi olarak kabul ediyorlar. Bu dini, ilkel toplumlarda insanlığın dinî duygusunun açık bir belirmesi olarak tanıyorlar.

Bu dinde insanlar insan ruhlarına veya insan ruhunun benzeri ruhlara inanıyorlar. Bu ruhların bütün yeryüzünde ormanların derinliklerinde, denizlerde, tabiat alâmetlerinde yasadıkları, insanın hayatına müdahale ettiklerine inanıyorlar. Bu ruhlar sonraları tabiat ruhları, yağmur, tufan, orman, ağaç, su, dağ... gibi tabiat alâmetlerinin ruhu olarak ortaya çıkıyorlar. Bu dinde ruhun bir cisimden ötekine geçtiği bellidir. Fert öldüğü zaman onun ruhu, ruhlar topluluğuna gidiyor. Sonra kendini

geri dönmeye ve İkinci bir bedene girmeye hazırlıyor. Dedenin, ecdadin ruhu toteme de girmistir. Tek tek kabilenin bütün fertlerine giriyor; onları terk ettikten sonra diğer fertlere ve diğer nesillere dönüyor.

Gaybî Kuvvet, Kutsallık, Saneviyet (Düalizm) veya Eşya ve İşlerin İkiliği

Özel ruhlara sahip olan bir kısım eşyayı, gizli bir kuvvet sahibi, büyüğü ve sihirli olarak bile totemizm, fetisizm gibi bedevi dinler ve dünyayı kaplamış tabiatın bütün eşyasında ve işaretlerinde olan sayısız ruhlara tapan animizmde insanın totem eşya ve ruhlarla olan ilişkilerinde dünyayı ve bütün eşyayı “le sacre” ve “le profane” diye taksim ediyorlardı. Le Sacre: Kut sal ve mübarek olan şey. Le profane: Kutsal ve mübarek olma yan şeydir. Bazıları Profane’i Farsça’ya “pelid” (kirli, pis) olarak tercüme etmişlerdir; halbuki bu anlamda değildir. Profane, dinî ve kutsal olmayan her şeydir.

Kendi toplumumuzda şimdi bazı eski inançları, Islâm’dan önceki bazı inançları görmemiz gibi. Meselâ; bir bitki parçasını kutsal bir yere çekmekle onu kutsallastırıyoruz. Yani “le sacre” yapıyoruz. Ama bu isten önce “le sacre” değildi “le profane” idi.

O halde “le profane” yani kutsal olmamak, maddî ve âdi olmak, kirli ve pis olmak değildir. O halde bu nedenlerle eşya, ruhlar veya kutsal eşyayla ilgili içerisine girince kutsal oluyor.

Meselâ alni ve eli, kutsal bir türbenin sandukasına degen bir şahsın eli ve alni bazıları için kutsallık kazanabiliyor. O alina ye min ediyorlar. Bu o kutsal ruhla bir ilişkidir. Kutsal olmayan bir ruha giriyor ve onu kutsallastırıyor.

Dünya, kutsal ve kutsal olmayan diye bölünüyor. Dünyada ki bütün eşyalar ve bütün sosyal işler. Meselâ, fetisizm -veya animizm-dininde İs yapmak kutsal değil (profane)dir, bazen lanetlidir, iş yapmayan işe kutsal ve mübarektir.

Yani maddî hayat “profane”dir. Sonra günlerin de mübarek günler, mübarek olmayanlar -veya uğursuz- diye taksim edildi—

DINLER TARİHİ

gini görüyoruz. Meselâ; onüçüncü günün uğursuz sayılması gibi. Bunlar animizm döneminin zihinlerimizden kalan etkileridir. Veya Araplarda “öğleden sonraları iş yapmak haramdır” denilmesi gibi. Bu vakti helâl olarak geçirmek için(!) bu vakitte bey hude işler yapıyor veya boş sözler söylüyorlardı. Asr sûresi gelince, Allah’ın zamana (ikinci vaktine) yemin ettiğini gördüler, öğleden sonraları ve ikinci vakitleri daha fazla iş yapmaya başladılar.

Kutsal ve uğursuz güce, insan hayatında ve zerreleredeki kötü ve iyi kuvvetlere, onların etkilerine inanç esası, insani bir dizi özel yöntemlere ve hükümlere tesvik ediyordu. Bu anlamda onlardaki korku, kaçış, ümit ve hürmet tahrik ediyordu. O kuvvetler ve gaybî etkileri kabul etmek veya onları uyusturmaya hazırlanmak için çabalar gösteriyordu, tedbirler alıyordu.

Bu nokta, ibâdet, dinî merasim ve ameller, özel sistem, ruhî, fikrî, ahlâkî ve dinî eğitim, nihayet onun gereği olan riyazet, bir takım amellerin haram edilmesi, bazı şeylerin kullanılması, adı tabu olan haram bazı şeylerden sakınılması gibi meselelerin olduğu yerdir. Tabu, gizli yönler taşıyan haramlardır. İlkel dini mensubu için tabunun mantikî ve aklî suur açısından sebebi açık değildir, ama onunla amel etmektedir.

Bugünkü milletlerin bütün halkları arasında da etkileri kalıktır. Meselâ, hayızlı kadın veya cünüp erkek, İslâm’ın bu konudaki hükmünün dayandığı mantıklı hifzissihha (koruyucu hekimlik, iman ve çevre sağlığı) meselesi dışında, halkın nazara giren gizli bir etkiye ve pislige sahiptir. Onların bakışları ve kendileri uğursuz sayılır. Diğerleri üzerinde etki bırakıyor; de nilir.

Halkın pâk ve temiz kavramlarını ayır d etmesi bu görüşü anlatır. Çok temiz ve strelize edilmiş bir şeyin necis telâkki edilmesi mümkündür. Bu fikir (tabu), İslâm’ın mantıklı, düzenli ve dikkatli esaslarının avamdan olan bazı takipçiler arasında hifzissihha ve temizliği temin edememesine sebep olmuştur. Öyle ki avamın tabucu görüşüne göre -cünüp veya hayız olmayan-yaslı bir kadın veya erkek ömrünün sonuna kadar hamama gitmeye-DINLER TARİHİ

83

bilir. Elbiselerine ve bedenlerine kir, ter ve diğer “pâk pislikler” dökülse bile, temiz kalırlarsa hamama gitmeyebilirler.

Dünyadaki bütün esya, adı “Mânâ” olan öze! bir ruha sahiptir. Spencer diyor ki: Bir bedevîye sordum. Bu fetişleri niçin bu kadar saklayıp koruyorsun? Saygıyla onlara el ve yüz sürüyor sun, onlarda kutsallık arıyorsun, bu nedir? Toplumunuzun bu büyücüsünden ve bu kutsal sahsından -bazı sahipler kutsal sayılıyorlardı-niçin bu kadar çekiniyorsun? Onun elbisesini veya dizini öpüyorsun, ona saygı gösteriyorsun veya eğer hasta isen onun salyasını veya ağız suyunu içiyorsun? (Simdi bile hâlâ âdettir, hatta ilerlemiş toplumlarda bile. Meselâ, falancanın eli kutsaldır, falanın ayağı hafiftir, nefesi sifadır, yüzük parmağının sevabı vardır. Çerez sıkıntı giderir, ağaç dilek verir... gibi inançlar vardır, niçin?) Bana cevaben bunların içinde “Mânâ” var, dedi.

Meshed’in caddelerinden birinde, büyük bir kutsal tas var. Eger bir hanım onu kaldırabilirse çocuğu erkek

olur, eger kaldi-ramazsa kiz olur diye inaniyorlar. Onda da “Mânâ” var(!)

Milletler küçüldüğü zaman, büyük şahsiyetlerin de onların zihinlerindeki değerlerini kaybettiklerini görüyoruz.

Onların yüce değerleri meçhul kalıyor, çünkü millet bu değerleri tanımıyor, tanıdığı değerleri yontuyor ve onlara isnat ediyor.

Meselâ, halk, Islâm Peygamberi'nin olağanüstü bir İnsan ol duguna inaniyor. O zaman diyorlar ki, onun gölgesi yoktu -farz edelim ki olsun. Gölgenin olmayışının insanlık âlemi için ne faydası var?- Ali, yüksek ve derin insanî değerler ile dopdolu bir insandır. Ama bu değerler, yıkılmış siasinin dar anlayışına, yıkılmış beynine sığmıyor. Onun için kendi zevklerine, huyları na ve suurlarına uygun değerler yontuyorlar. Ali için değeri ol mayan meselelere dayanıyorlar.

Meselâ, Zülfikâr (Hz. Ali'nin kılıcının adı. -ç) iki baslıdır, diyorlar. İki baslı kılıcın kına giremeyeceğini düşünemiyorlar. Ki kına girse bile, geri çıkmaz. Kinina girse, çıksa bile bunun bir

DINLER TARİHİ

değeri yok. Zülfikâr'a değer kazandıran, Ali'dir. Zülfikâr, Ali'ye değer kazandırmıyor.

Yine Meshed'de, halk İmâm Rıza'ya (a.s.) karşı asiri sevgi besliyor. Hatta onun kabrini tavaf etmeyi, bazıları İbrahim'in Kabe'sini tavaf etmekten daha üstün sanıyorlar -O'nun kabrinin her tavafı yedibinyedyüzyetmişyedi Haccu'l-Ekber""dir! diyor lar. Ama aynı zamanda, İmam'ın toplumun ve sonraki devrimlerin üzerinde bıraktığı etkiyi, söylediği sözleri, hilafetin rezale tını, baskısını ve aldatmasını halka göstermedeki fonksiyonunun, toplumu ve halkı, fikrî yönden ihya etmek için gösterdiği çabaların ne olduğunu bilmiyorlar. Onun gerçek değerlerini ta nımıyorlar, başka değerler icad ediyorlar. Diyorlar ki, o Hazret Meshed'e geldiği zaman, Meshed'in etrafındaki dağlarda istirahat etmişti. O tepelerden birindeki taşlara yaslanmıştı. O za mandan şimdiye kadar çanak ve çömlükleri, güveç kablarnı -Meshed'de "herkare" dedikleri kazanları-o dağın taşlarından yontuyorlar, o toprağı kullanıyorlar, hatta bu kablarda âbgúst (bir çeşit nohutlu haslama et yemeğı -ç.) pisirdikleri zaman çok güzel kokulu, lezzetli de oluyor. Çünkü içinde "Mânâ" vardır!

Bizim aramızda bazıları "mohr"u kutsal sayıyorlar. Halbuki "Mohr" bir tas parçasından başka birşey değildir -eger bu konu yu söylemezsek mezhebimizin dünyadaki haysiyetini heba et mis oluruz. Onun derin değerlerini gizlemiş oluruz- "Mohr" bir tas parçasıdır. Mohr'un seçilmesi de tesadüfen çok ileri fikir ol mustur.

Aydınlar diyorlar ki: su anda olan şekliyle ve halkın onun hakkındaki anlayışıyla kabulü asla mümkün değildir. Doğru. Değil ve çok kötüdür, çünkü bir çeşit putperestlik zuhur ediyor ve öyle anlaşıyor.

Halbuki "mohr" aslında çok ileri bir fikir idi. Çünkü secde nin toprağın üzerine yapılması gerekir. Sakif, Taifteki bir kabi leydi. Gururlu, mutaassip insanlardı, peygamberin yanına gelip: "İslâm'ın esasları nelerdir. Kabul etmek istiyoruz" dediler. Peygamber İslâm'ın esaslarını açıkladı. Dediler ki: "Biz namaz dışın da hepsini kabul ediyoruz. Çünkü bu alçaklık'tır, eğilip topırağı

kapanmak insanın zilletidir.” Peygamber kabul etmedi. Onlar da, “bizi istediğin kadar cihada gönder, ama rükû ve secdeye gönderme; bundan muaf tut”, dediler.

Peygamber, o gurur ve kibrinizi yenmeniz için topraga kapanmanız gerekir, dedi. Yani secdeye varmanız gerekir. Secde etmek bu insanlar için -özellikle aristokratik, sınıfsal, kabilevî övünmelerin olduğu cahiliyye döneminde- çok zor bir işti. O, büyük kudrete karşı, zilleri göstermektedir. Bu şekilde sınıfsal ihtilâflar ve esraflık gösterişleri ortadan kalkıyor. Çünkü yol yürümeye herkes ayrı şekilde yol yürüyebilir, elbise giyiminde herkes ayrı tarzda giyebilir, törende şahsiyetinin sınıfını ve soyunu gösterebilir ve ayırabilir. Ama topraga kapanmada ayrı çeşit olmaz. Meselâ, ayrı bir tarzda secde edeyim ki insanlar muharem biri olduğumu anlasınlar diye bir şey olmaz. Ama istediğim her şey üstünde secde edebilme serbestisi verilirse, o zaman ellibin tümenlik hali üstünde secde ederim, altın üstünde, bakalarının sahip olmadığı tek parçalık bir akik taşı üstünde veya kilimin üstünde secde ederim, bu şekilde üstünlüğümü gösteririm.

Üzerinde secde edilen şeyin genel bir uyum ve ahenk arzemesi için hiç kimsenin secde halinde kendi yalın sosyal değerlerini başkalarına satmaması ve göstermemesi için, bir taraftan da secde ile üzerinde secde edilen şeyin hep aynı olması için, hepsinin bir şey üzerine secde etmeleri ilân edilmiştir. Onun da toprak olması gerekir. Toprak her yerde esittir; hakirliğin, zelillığın, itibarsızlığın işaretidir. Toprağın, yerin bu alımsız örtüsünün üzerine secde edilmesi gerekir. Her şeyin üzerine secde edilmesi caiz değildir. Toprak üzerine secde etme zorunluluğu olmasa gösterişçi, kibirli, asillike düşkün biri altın üzerinde secde edebilir; akik taşı, ipek parçası veya nefis yumuşak yün kumaş üzerinde secde etmesi muhtemeldir. Bu aptalca oyunlar için yol açılmış olur. Hatta secdede bile sınıfsal ve aristokratik imtiyazın belirme ihtimalinin olması gerekir. Bu ihtimalin olduğu yerde beraberinizde toprak götüünüz.

DINLER TARİHİ

“Mohr” yani tasınması mümkün bir parça toprak. Ama bu nun kendisi sonradan asalet kazanıyor; kutsal birsey oluyor sirlı birsey oluyor sevap sandviçi oluyor.(!) Her tarafını kirin, pisli gin, terin kapladığı, rengi degismis bu “mohr”un üzerinden bira zini yontuyorlar ve suyun içine karistiriyorlar, o suyu hastalığa karsi sifa kazansin diye çocugun gözüne, kulagina veya agzina sürüyorlar!

Babam diyordu ki: “İçme suyunuzun ve kullanma suyunuzun bir olması gerekir” diye bir rivayet var. Yani su anlamda ki, kullanılan su içüebilecek kadar temiz olmalıdır. Alisilmis olan sekilde degil. Çünkü su getir diyorlar, içme suyu mu, kullan mak için mi? diye soruyorsunuz. Halbuki temizlik yapılan ve yıkama için kullanılan suyun içilen sudan olması gerekir.

Meselâ, falanca mukaddes ve kuruntulu sahsin eger elbise sine bir damla kan bulasirsa, tedbir için bütün elbiselerini yıka digini, temizledigini, kurutmak için bir saat günesin altında dur dugunu görüyoruz. Yine bir adamin üçte biri su, üçte ikisi ise diger seyler olan bir su kaynagina gittigini görüyoruz. Çünkü rivayetin gizli anlamıyla amel etmek istiyor. Kendisini temizle dikten sonra; diger din kardeslerinin döktüklerine ilâve olarak o da herseyini su kaynagina veya su haznesine döküyor. Cusül-den sonra o haznedeki sudan -üstelik sümük, agizsuyu vs. pis liklerle karisik bir su-biraz alıp gargara yapıyor ve sevap olsun diye birkaç avuç da alıp içiyor. Niçin? Çünkü, rivayetlerde gu-sül suyunun içilen suyun cinsinden, yani içilecek su kadar temiz olması gerekir denilmistir. Beden ve çevre sagliginin en büyük unsuru olabilecek bir esasın, bütün hastalikların geçis ve bulas ma unsuru yapilabildigini görüyoruz.

“Mohr”, kutsal bitkiler, as, helva, çerez, tilsim, dilek agaci, türbe topragi bütün bunlarda “mânâ” var.

“Mânâ” nedir? isimsiz, gizli bir kuvvettir. Bazi esyalarda az, veya çok vardır, hatta bazi sahislerde çok fazla ve kuvvetlidir. Büyücü isleri, dualar, özel virdler büyücü veya özel bir güce, bilgiye sahip olan sahislerin araciligıyla bu gizli güce sahip olan güçleri celb ediyoruz ve zapt ediyoruz. Yine onlara tevessül et—

DINLER TARİHİ 87

mek, sarılmak onlara el sürmek ve onlari öpmekle “mâna”yi kendimize geçirmis oluyoruz. O kudretten onların kutsalligin dan faydalanmis oluyoruz.

Hiristiyanklıkta ruh “mânâ”nin tekâmül etmis ve taltif edil mis seklidir. Mesih, “mânâ” sahibidir. Çünkü kutsal bir cins, ya ratilis ve tabiata sahiptir. Digerlerinin topragından ve suyundan degildir. Son aksam yemeginde içtigine inandıkları ve henüz bir miktarı kalmis olan kutsal sarabi, iki bin yıldır aynı sarabi su ile karistiriyorlar, büyük bir kadehe döküyorlar hepsi ondan içiyor. Sonra onun bir miktarını diger bir kadehe döküyorlar hepsi on dan içiyor. Sonra onun bir miktarını diger bir kadehe su katarak içiyorlar. Bu is simdiye kadar devam etmistir. Killiselerin ve pa panin bütün azameti bundandı. O, kutsal su, sarap ve kutsal ek mege sahiptir. Papa, kesisler, patrikler o “ruhu” tasimaktadırlar. Avamda bu bulunmamaktadır ve avam cismânîdir.

Ben, ruh sahibi olmayan cismânî bir adam olarak (profane) sayet elden ele dolasan saraptan biraz içersen Mesih’in kanın dan içmiş oluyorum. Eger kutsal ekmekten yersem Mesih’in cis minden yemiş oluyorum, diyorlar. Bu vesileyle “mânâ” bana hu lul etmiş oluyor. Bu sekilde, ben Mesih’le mukaddes bir birlik kazanıyorum, onunla akrabalık kazanmış oluyorum, onun yaki ni oluyorum. Zâtım bütün insanlarda olan ilk

günahtan -Âdem'in günahi-temizleniyor, ilâhî ve Isevî bir şahsiyet kazani yorum.

Benim kanaatime göre bu, Fransız Lui Brown'un meşhur teorisinin tekâmül etmiş şeklidir. Bir kısım hatıralarının topladığı ve ölümünden sonra yayınlanan (Karneha) kitabında bu teori den bahsetmektedir: Katılım teorisi (Participation). Bir kabilenin fertleri kendilerini somut bir şahıs olarak bildikleri halde, büyü cüler veya dinî vasıtaların tavassutu ile yerine getirilen dinî törenlerde, danslarda, o amellerde ve hatta tavirlarda kendi kabilelerinin toteminin şeklini taklid ediyorlar. Böylece totemlerinin kendilerine girdiğini sanıyorlar. Meselâ, kanguru olduklarını sanıyorlar.

Bu ruh kimin elindedir? Ruh tasiyanların elindedir. Ruh tasiyanlar da Hristiyan ruhanîlerdir. Bu açıdan bütün cismânî sahihların kiliseye üye olmaları gerekir. O ruha sahip olmak için kesilere tâbi olmaları gerekir. Bu şekilde ancak ruh onlara girer. Ancak bu şekilde “saint esprit” ile kontak kurmuş olurlar. Bagis lanirlar ve Adem’in günahından beraat ederler.

Bu yüzden Yeniçag’ın baslangıcında yüzbinlerce Hristiyan, kilise merkezine üye olmadan ve resmî ruhanîlerin aracılığı olmadan, Hristiyan olmak istedikleri için katledildiler. Hatta Ge-orge Danue gibi çoğu din âlimlerini bile ateste yaktılar.

Fetisizm, animizm ve totemizm toplumlarında “surinka” isimli bir güç vardır. Toplumda sadece özel bir grup buna sahiptir, bunlar ruhanîlerdir. Bu kuvvetin yardımıyla ruhlara ve gizli kuvvetlere nüfuz edebilirler, dinî törenleri, ayinleri, duaları ve ibadetleri yerine getirebilirler. Halki dine bağlayabilirler, ibâdet merasiminin, çeşitli riyazetlerin ve çeşitli dinî ayinlerin sonunda adakları ve dilekleri yerine getirebilirler.

O halde bunlar halk kitlesi ile gaybî kuvvetler ve dinî kaynaklar arasında kutsal araçlardır. Bu sınıfsal imtiyazın sebebi, onların kendilerine özgü tekelcilige ve özel fonksiyonlara sahip olmalarıdır. (Surinka) gücüne sahiptirler ve kutsal ruhu taşı maktadırlar.¹

Bu dinlerdeki bir diğer ortak inanç ise sudur, ormanlar, denizler, yeryüzü ve gökyüzü bizim hayatımız üzerinde etkili olan ruhlarla doludur. Bu anlamda mesela sadece basımdan bir yara almam, attan veya ağaçtan düşmem benim ölümüne sebep olamaz. Gerek hayvancılıkta, gerekse ziraatta mahsul sadece benim çabamın neticesinde olmamıştır. Kisacasi tabiatın işaretlerinde, hayatta, toplumda ve sahista etkili olan unsurlar sadece bu gör-1- Islâmî metinlerde ruhani kavramı yoktur. Belki, bunun yerine âlim kelimesi kullanılıyor. Bu iki kavram aynı değildir. Çünkü ruhanî özel bir şahsiyete ve gizli bir kuvvet sahiptir, kutsaldır, etkin bir rolü vardır, gizli bir nûranîliğe sahiptir. Eli, elbisesi ve ayakkabısının öpülmesi gerekir. Agzini suyu (salyası) sifa dir, sevaptır... Ama âlim, basit bir insandır, dini iyi tanıyor, bu tanıma da tahsil, araştırma ve ictihâd ile elde edilmiştir. Dolayısıyla onu taklid etmek ve cahilin ona olan ihtiyacı akıllı ve mantıklı bir ihtiyaçtır, gizli ve özel değildir.

düklerimiz değildir. Is basında olan diğer gaybî unsurlar da vardır. O halde bunların ortak inançlarından birisi bizim gördüğümüz yakın sebeplerin etkili varlığına inanmaktır.²

Dünyada olan ve görünmeyen çoğu gerçeklerin, mevcutları varlığına inanmak, böylece varlık âlemini hayır ve ser, kutsal olmayan -Durkheim, usulen bütün dinlerin ortak yönü olarak, diğer bir deyimle dinî görüşün ve duygunun kaynağını, kutsal fsacre) kavramının meydana gelmesine bağlı biliyor-diye ayır mak ve fertlerin, bedevi insanının hissini ötesinde olan gaybî kuvvetlerle birlesmesine ve bag kurmasına itikat. -Elbette halk ile gaybî kuvvetler arasında bir araç olan kimseler aracılığıyla bir bag-. Tabiatdaki esyada bulunan, bizim hayatımızda etkili olup hissedilmeyen bütün ruhlara ve kuvvetlere itikat. İnsan onlarla (resmî ruhanîlerle) bunları celbedebilir veya zaptedebilir.

Bunlar totem inancı şeklinde beliren ortak yönlerdir. Fetis şeklinde veya sayısız güçler ve ruhlar şeklinde beliriyor.

DINLERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

İlkel İnsanların Ağzından Dinlerin Ortak Özellikleri

İlkel dinlerin hepsinden -fetisizm, animizm (ruhlara tapma), totemizm, mânâ'ya itikat, tabuizmin kutsallaştırılmasından tutun, diğer çeşitli ilkel dinlere kadar- çıkardığım ortak Özellikler kısaca şunlardır. Bunları kısa başlıklar şeklinde söylüyorum, çünkü şimdiye kadar söylediklerim, bu ilkel dinlerin tanınması için yeterlidir.

2-Bir ibaret ve alâmet ardarda sebeplere sahiptir. Onu meydana getiren son sebep “yakın sebep”tir. Bu sebepler dizisinin başlangıcında bulunmuş olan sebep veya sebeplerdir. Birkaç sebep sonra, o isaretin meydana gelmesiyle sonuçlanan, aracı olan sebep veya sebepler ise “uzak sebepler” adını taşımaktadır. - Meselâ, çöl otları üzerinde yağmurun olması daha yakın bir sebeptir. Bu suyun, çığden kaynaklanması ise daha uzak bir sebeptir. (Bu uzaklık ve yakınlık nisbîdir), yoksa uzak sebebin sebebi de daha uzak sebeplerin sonucudur-Bu ilk sebebe kadar varıyor, onda çaresiz olarak durmak gerekir. Bugün bile burası felsefi ve ilmî zihnin tipki bedevî insan gibi hissedilenin ve mantığın ötesindeki konularda durduğu yerdir.

DINLER TARİHİ

İlkel dinlerin ortak esasları fihristinden şu sonuç alınıyor. Toplum ilk defa teşkil edildiği ve insan vücut kazandığı zaman -toplumsuz insan asla olmamıştır, eğer olursa bir hayvan şeklinde olmuştur, simdiki şekilde değil. İnsan bu mevcut şekliyle, ilk defa bedevi şekilde ortaya çıkmıştır. Sonradan çeşitli kabilelere, çeşitli ırklara ayrılmıştır. Kutuplu eskimo, Amerikalı kızılderi, Avustralyalı bedevi veya Afrikalı zenci- çeşitli mekanlar da ve zamanlarda din daima onun yoldası olmuştur. Daima onunla beraber olmuştur. Hatta çeşitli düzenlerde, gerek denizdeki avcılık, gerekse ormandaki avcılıkta bütün bu aşamalarda dine sahip olmuştur. Ama çeşitli şekillerde bir din olmuştur.

Bu çeşitli şekillerin herbiri, dinî bir duygu şeklinde belli-riyordu. Çeşitli farklı kalıplarda -dinî ayin, ibâdet, riyazet, hür met şeklinde-gösteriyorlardı Bunlar, insan toplumunda dinin ilk belirme aşamasında görülen bütün dinlerin temel karakterleri ve parçalarıdır. Materyalist sosyologların tanıdığı araştırma kaynakları, etnograflar, 19 ve 20. asrın etnologlarının ve sosyologların ilmî araştırma kaynaklarının dedikleri gibi -bunların çoğu dinsizdir veya dine karsıdır)

Çıkarmak istediğim sonuç şudur; dinin tarifini bir filozof tan, bir dindardan, dini yapay olarak tarif eden bir ruhanîden almak veya önceki filozofların ve yazarların alışılmış yöntemle rine uygun olarak yapmış oldukları birkaç din tariflerinden bahsetmek, tek tek incelemek, karşılaştırmak veya reddetmek, bu nunla sonunda ise yarayacak mantıklı bir tarife ulaşmak istemi yorum. Bunun yerine, ilmî metodla inceleyip, ona ulaşmak istiyorum.

Din, gaybî varlıklara olan kalpteki inançtan, gizli merhamet duygusundan... ibarettir, diyen bu tarz tarifler, din bilgisi kitaplarında bulunan Avrupalı sosyologların vb. nin yapıları tariflerdir. Böylesi tarifler çok yüzeysel tariflerdir. Oturduğu yerde tarif bulmak gibi bir şeydir. İlmî konuda böyle tarif olmaz. O halde nasıl tanımak ve tarif etmek gerekir?

Her şeyi tanımak için ilmî yöntem şu şekildedir: Eger, dini tarif etmek istiyorsak, bütün ilkel dinleri ilk şekilleriyle çeşitli

toplumlarda çeşitli dönemlerde etraflica incelememiz gerekirse bütün dinlerdeki ortak yönü bulmamız gerekir. Bütün dinlerde, bütün dönemlerde, olan bu ortak yön dinin temel esasıdır, tarih teki, toplumdaki ve insandaki din duygusudur.

Böylece, dinin bu tarifini, bütün dinlerin ortak yönü esasına göre çıkarılmış bir tarif olarak bilmek gerekir. O halde dinin ta rifi, bu ortak zaî sifata ve karakterlere sahip olan, hakikat duy gusundan ibarettir.

Dini, sosyolojiyi, antropolojiyi veya diger bir isi arastirmek için iki metod var. Biri “achronique” metoddur, digeri “diachronique” metoddur. Meselâ, eger siirin bir içgüdü veya sonradan bir isaret oldugunu, insanin içgüdülerinin bir parçası olmadigini anlarsak bir defa “achro niaument” inceliyoruz, bir defa da “diachroniquement” inceliyoruz. Eger her iki metodla ilmî yönden siir yüzde yüz insanin fitratının bir parçasıdır diyebilirsek, her iki metod bunu dogrular ve te’yid ederse, bu sekilde amel ede riz: Bir defa genis bir sekilde gözönüne aliyoruz, yani su andaki bütün milletlerde ve toplumlarda inceliyoruz. (Bu durumda za man birdir, ama yerler çeşitlidir). Su anda Iran’da, Türkiye’de, Araplar arasında, Japonlar, Amerikalılar, Avrupa ülkeleri ve bedeviler arasında her yerde oldugunu görüyoruz.

Buradan bir sonuç aliyoruz, “siir insanin ruhunda olan bir seydir, bir isarettir” diyoruz. Çünkü hem achroniquement sekil de, hem diachroniquement sekilde inceledik, her dönemde ol dugunu gördük. Bütün beserî meseleler için, bu iki metod ilmî arastirmadır. Bu yolla dinin fitrî olusu, sosyolojik metodla ince lenebilir.

Bedevî sosyolojiyle ilgil mütaalaların toplami dinlerin karsi lastirilmesi: Animizm, fetisizm, tabuizm, totemizm hatta sonraki sekillerinde meselâ çeşitlerin tanrisina (Rabbul enva’) tapma, ta biat kuvvetlerine tapma -bunlar dinin insan toplumunda tekâmül etmiş ve daha üstün sekilleridir-Dinin su özellikleri önceden beri Ortak ve geneldir:

1-Din, varlık âleminin anlamlı olusunu ispat ediyor.

2-Dünyada, insana ve tarihte nihaî bir sona, nihaî bir gaye ye inanç.

DINLER TARİHİ

- 3-Vücutun, insanın ikiligi, saneviyyet veya dualizm.
- 4-Kâinata kutsallık.
- 5-Bütün esyanın, işlerin, gerçeklerin hissedilenler ve hisse dilmeyenler diye bölünmesi.
- 6-Dinin sosyal ruh tasıması.
- 7-Dinin uluslararası oluşu.
- 8-Tabiat ve insan birliği.
- 9-İnsan, tabiat ve varlık âleminin ruhunun birliği.
- 10-Endişe, telaş ve birleşmeye yöneliş.
- 11-Sorumluluk kavramı. Kendini yetistirmeye inanç. İnsan da iradenin oluşuna inanç. Daha iyi bir alinyazisi yapmak için gayret.
- 12- Çelişki esasına inanç. Mücadele esası ve savaş; diya lektik.
- 13-İllyet (nedenseîllik) kâinatın mantikî tahlili.
- 14-Beka esası.
- 15-Dünya görüşünün genişliği.
- 16-Olan şeyden kurtuluş olan şeyin esaretinden kurtuluş.
- 17-insanın korunması ve muhafazası, hayatın ve toplumun korunması kavramı.
- 18-Tanım ve tecessüs.
- 19-İstihdam ve seçme unsuru.
- 20-Güzellik ve sanat. 21-Ask ve tapma.

Hüseyniye-i İrsad'da Verilen Dersler Dizisinden

UCUNCU DERS

“Sizden, iyiye çağıran,
dogrulugu emreden ve kötülükten
sakindiran bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Bu konuların girişinde -ilk oturumda böyle bir asırda, böyle bir konuyu niçin ortaya koymamız gerektiğini, buna halkın hangi tür ihtiyacının olduğunu-veya benim deyimimle, ileri ülkelerdeki bir toplumun, özellikle İslâm toplumlarının bir çeşit dinî suura sahip olması ve kendi dinini dikkatli bir şekilde tanınması gerektiğini anlatmıstım.

Bu tanımayı ve kendini bilmenin gereğini tesadüfi olarak seçmediğimi görüyorsunuz. Dinî bir inanç ve iman oluşturmak için çaba sarfetmemiz gerekir demiyorum. Zira dinî iman ve inanç, tanıma, bilgi ve suura bağlıdır. -Bu cümleden olmak üzere dinî suurdur.- Eger dini tanıma, bilgi ve suura bağlı olmazsa, dinin, inancın ve imanin kendisi bir derde deva olmaz. Belki de derlere bir dert daha ekler.

DINLER TARİHİ

İslâm, ileri, hareketli, toplumu yapıcı yetistirici bir dindir. İslâm'ın dışındaki diğer dinler uyusturucu ve uyutucu dindir. Bu ikisi arasındaki sınırları belirleyen, bu iki sıfat arasındaki ayrılığın gerçekleşmesini sağlayan dinî suur, bilgi ve tanimadır. Bu yüzden tanımadığımız İslâm, diğer her din ile esittir. Hatta tanımadan ulaştığımız her kör, sağır inanç ve ideoloji ile esittir. Aslında -İslâm toplumlarında-dinî suur, bilgi, sosyal'suur, do kudugu toplumu bilme, suur ve kültürel ruh, din ile karismistir, dedim. Aslında din, onun gerçekleşmesinde esaslı bir role sahiptir. İslâm toplumundaki aydın, bu suurla toplumunun tarihî geçmişini tanımaya ulaşır. Toplumun kültür ve geleneginin için- ^ de - aydın gelenek ve kültürü tanımadan hiçbir temel ise el ata maz-bir yer buluyor.

Bu yüzden ben alisilmis klâsik metodu takip etmiyorum. Meselâ, tarihle ilgili on veya yirmi kitap seçip dinlerin sırasını söyleyerek bırakmıyorum. Bu uzun süreli ve faydasız bir istirdir. Benim seçtiğim metod, belki en temel meselelerin ortaya konulmasıdır. Dînlerin değişmesine dikkati çekmek, bunu açıklamak, bütün tarih boyunca dinî görüşün tekâmül etmesini ortaya koymaktadır.

Dinler tarihi yerine, daha çok dinlerin tahlili, incelenmesi ve tanınması demek gerekir. Bunların hepsi, onun girişleridir. Bu gün asrımızın simasına -su anda bile, yansıyan insanlığın kül türleri ve değişmesi tarihini tanımak için, bugünkü dünyada insanlığın sosyal değişmelerinde, alin yazısında, henüz isin içinde olan dini derin bir şekilde incelemek gerekir. Tarih sosyolojisi açısından bugünkü dünyada, dini incelemek gerekir. Hepsinden daha önemlisi İslâm'i tanımak, bizim tarihimize, kültürümüze, sosyal görüşümüze, kültürel görüşümüze, siyasî görüşümüze, felsefî ve sosyal ilişkilerimize, toplumumuzun dünya görüşüne şekil veren temel unsur olması nedeniyle zorunludur. Nihayet aydının kendi halkının hayatı arasına girmesi, halkın vicdanın derinliklerine, karanlıklara inmesi gerekir. Doğulu aydınlar topluluğu için daima tanınmamış ve meçhul kalan toprakları tanıması için özellikle İslâm'i tanınması gerekir...

Çok süratli olan bu incelememiz, Önceki dersimizde tarih teki bütün dinlerin -Özelliklerin ilkel dinlerin- ortak özelliklerin de kalmıstı.3 Bu yönteme ve özelliklere dikkat edilerek dinin dikkatli bir tarifinin yapılabileceğini söyledim.

DININ TARIFI

Dinler tarihi kitaplarını okuyarak, kendinizi bu sınıfta anlatılan konuları daha iyi, daha detaylı anlamaya hazırlayınız. Bu konulara, daha fazla çaba ve birikimle dikkat ediniz. Çünkü bu rada inceleme ve tahlil, not yazdırmaktan daha ağırlıklı. Kitaplarda görüyorsunuz, geçmiş yazarlar, -hatta yeni yazarlar bile-ilk önce dinin tarifini yaparlar. Yapılan tariflerin âdeta bir liste sin verirler. Meselâ, falan: “Gaybî varlıklara inanmaktır” diyor. Diğer biri: “Din; egemen sınıfın halkı uyusturmak için uydurdu-3- Daha fazla okumak ve anlamak isteyenler bu konuyla ilgili Farsça kitaplara müracaat etsinler. Özellikle “Dogu ve Batı’da Din” diye fevkalâde güzel, aynı zamanda küçük bir kitap var. Bunu, Hindistanlı büyük bir politikacı yazmış. Rada Kriyfenan. Cumhurbaşkanlığından önce dikkate değer ilmi, fikrî ve kültürel işlerle uğraşıyordu. Burada sunu söyleyeyim ki maalesef Dogulu tahsil yapmışların bir diğer eksikliği de şudur: Batılı kültür adamlarını kendi kültür adamlarından daha iyi tanıyorlar. Asya Ve Afrika’nın büyük düşünürlerini, hatta Islâm toplumlarının düşünürlerini bile sadece Afrika’nın büyük düşünürlerini, bile sadece tanımamakla kalmıyor. Bazen çoğunun isimlerini bile duymamış olabiliyor. Halbuki her öğrencimiz az veya çok Batı’nın düşünce adamlarını tanıyor. Bu bir çeşit kendinden uzaklaşma ve kendine yabancılaşmadır. Okumamız ve tanımamız gereken kitap ve sahihlerle ilgili bir liste hazırladım. Bunlar çoğunlukla tanımadığımız kimselerdir. Hatta İran’da isimlerinden bile bahsedilmez. Kültürel araçlarımız olan çevirmenler tipki sadece Batı’nın tüke tim mallarını getiren iktisatçılarımız gibi, aydınlarımızın tüketmesi için Batının manevî mallarını da bunlar getiriyorlar. Halbuki düşüncenin derinliği, fikrin genişliği, özellikle ruhunun derinliği açısından Batıda, “Radha Kriyenan” gibi insanlar yoktur. Geçmiş zaman içinde Batı’da Pascal veya Alex CaneI -hakkında bilgim var-gibi insanlar olmuştur ve şu anda da var. Ama Dogu’daki kötü iktisadî durumlarına rağmen bu küçük mânevi kutupları, Dogu’nun bu ümit mayalarına ve güneşlerine göre Cırlar birer küçük yıldızdır. Dogu, şimdi de canlı bir ruha sahip, dâhiler doğurabilir. Onu terbiye edip besleyebilir. Radha Kriyenan’dan diğer bir kitap daha tercüme edilmiştir. Adı, “Dogu Dinleri ve Batı Fikri”dir. Okumaya değer bir eser. Baska bir kitap; çok titiz bir eser olmakla beraber, toplum için güzel ve alışılmış türden olup, Filyisen Shale’nin “Az Fikirli Çok Yazan” isimli kitabı. Diğer bir kitap ise John Nass’ın “Dinler Tarihi” kitabıdır. Gerçi sonuç alma, akıl yürütme açısından zayıftır, ama ders açısından ve çeşitli ekollerin muhtelif volilerini anlatma açısından çok kapsamlı bir kitap. Çevirisi de nisbeten güzel. “Büyük Dinlerin Tarihi” isimli baska bir kitap var, bu kitap Hâsim Rıza’nın kitabı. Bu kitapları not alınız!

DINLER TARİHİ

gu seydir” diyor. Diğer biri; “Din, ilkel insanın tabiat kuvvetlerinin serrinden kurtulmak ve kendisini koruyan kuvvetleri celbetmek için yaptığı birtakim yalvarış, yakarış amellerinin ve inançların toplamı dindir, o halde din insanın tabiata olan korkusundan doğmuştur,” diyor. Başka birisi: “Din, insanın esya ve tabiatın işaretilerinin sebeplerine karşı olan cehaletinden ibarettir.” Çünkü tabiatın işaretilerini ve olaylarını ilmî açıdan tahlil edememiş ve in-celeyememiştir. Depremın oluşunu gerektiren nedenlerin ne olduğunu, rüzgârın hangi sebeple estiğini, yağmurun hangi unsuru etkisiyle yağdığını bilememiştir. Bu sonuçları, tanrılar, ruhlar veya tabiat üstü kuvvetler adı verilen şeylere dayandırıyor ve buradan da din meydana geliyor. Bir diğeri: “Din, ruhlara ve insanın kaderi üzerinde etkili olduğunu düşündüğü varlıklara olan esrarengiz inancından ibarettir—.”

Bu tarifler hiçbir derde derman değildir. Bunlarla din red veya ispat edilemez. Eskilerin ve bizim klâsik yazarlarımızın haşası, hemen başlangıçta bir tarif vermeleri olmuştur. Tariften sonra gelen her şey boşunadır. Çünkü ilmî yöntem tarifi sonunda gösterir, başta değil. Eğer başlangıçta tarifi yaparsan, sonra söyleyeceğin her şeyle başlangıçtaki tariften uzaklaşmış olursun. Halbuki söylediğin her şeyin giriş ve tarife ulaşman için akıl yürütme olması gerekir.

Bu karşılık, yazarın önceden yaptığı tarifi neticesidir. Sonra söylediği her şey, başlangıçta yaptığı tarifi açıklaması oluyor. Halbuki araştırmacı, hakikati elde etmek için çaba göstereceği yerde tarife ulaşılıyor. Öncekilerin tümü yazarın ispat etmeye çaba gösterdiği hükmün delilleridir. Sonraki yazdıklarının tümü—se esasa ve gerçeğe ulaşmak için giriştir.

Bir konu hakkında başlangıçta bir inanca sahip olup, sonra onu ispat etmeye çaba göstermek ilmî araştırmada olmaz bir hastalıktır.

Bu, araştırma değildir; propagandadır. Araştırma sudur: Önceden bir inanca sahip değiliz, meseleleri incelemeye, karşılaştırmaya tahlil etmeye, başlıyoruz (ve bunun üzerinde düşünürüz). Sonra mantık ve ilmî araştırma bizi kabul etmemiz

gereken bir sonuca ulaştırıyor. Hatta İnançlarımıza aykiri bile olsa. Bu ilmî metoddur, araştırma metodudur. Sosyal meseleler de sözkonusu olan metoddur, sosyologların seçtiği metoddur, tabiat ilimlerinde de geçerli olan metoddur.

Geçmiste Aristo veya Eflâtun “insan konuşan bir hayvan dir” diyorlardı. Veya “insan zihinsel şekil yapan, idealizm düze yindeki bîr hayvandır” diyorlardı. Sonra bunu ispatlamak için parçaları kendi yaptıkları bu bütüne zoraki yüklüyorlardı.

Önce “insan gülen bir hayvandır” diyorlardı, sonra her mev cudun insan olduğunu ispatlamak için onu gidikliyorlardı!

İnsan olduğunu nasıl anladık? Güldü! Bu metod, bütünden parçaya gitmektir. Yani önce bütünü kabul etmemiz gerekir, “tümevarım” ve yeni ilmî metod bunun aksidir. Bütün olanı he nüz tanımiyoruz ve parçaları inceliyoruz. Sonra bütüne ulasan biz degiliz, ilmî araştırma bizi bütüne ulaştırıyor.

Geçmistekiler kusu tanıyorlardı, kusun uçan bir varlık ol dugun biliyorlardı, özel bir varlığı tanımak için ilk olarak önceki tarifi uyguluyorlardı ve hüküm çıkariyorlardı.

Ama yeni metod -ilerlemeler daha çok bu metodun sonucu dur-kiyas, tümdengelim ve zihniyete yönelik metodunu orta dan kaldırıp, gerçek deney metodundan, tahlili incelemeden ve mantıksal tümevarımdan yardım aldı. Meselâ kusu tanımak için, diğer çeşitli kusları araştırmak gerekir. Ortak olmayan yön leri atmak, ortak yönleri almak ve toplamak gerekir. Ancak o za man “kus uçan bir varlıktır” diye tarif yapılabilir.

Elli bin, kırk bin, otuz bin çeşit kusun incelenmesinden ve parçaların mütalâa edilmesinden sonra - parçaları karga, güver cin, serçe, kumru...dur-kusun tarifine elastik. Bütün bu kusların arasında sadece yarasanın yavrulayan bir tür olduğunu -bir is tisna-anlıyoruz. Bu tariften su ikinci tarife ulasıyoruz “kus yu murtlayan bir varlıktır” diyoruz.

Bu ilmî kanunları sonra buluyoruz. Sonra bir süre inceleme, araştırma ve mütalâalar. Bu şekilde ilim adamı yeni bir kesif yapıyor, ilmî bir kanun elde ediyor. Bu kanun aynı zamanda dog—

DINLER TARİHİ

rudur, çünkü onun esası üzerine tekniği ve ilmi meydana getiri yor. Tabiatın isine müdahale ediyor. Doğru olarak da ortaya çıkariyor.

O halde, bu şekilde kanunlar bulmanın, tabiat meselelerinden bu şekilde hüküm çıkarılmasının doğru olduğu belli oluyor. Ama insanî ve sosyal meselelerde bu kanun sabit ve istisna ka bul etmez bir kanun değildir. Ama eskilerin tündengelim meto duna göre bu metod emin olmayı sağlayan bir methodur.

Dinin tarifinde de böylesi bir methodan, yararlanmak gerekir. Meselâ, bu is için bir tarifi seçip 49 tanesini reddederek biri ni ispatlamak yerine dini çeşitli dönemlerde inceliyoruz, ortak yönlerini buluyoruz. Bütün irkların ve kıtaların dinlerinde olan ortak yönler -Kuzey Amerikalı kızıl derililerden, Batı Afrikalı zencilere kadar. Sâmi Arap dinlerinden, Aryâî Hind dinlerine kadar, medenî İranlı dinlerinden vahsi Avustralya kavimlerinin dinlerine kadar-bu ortak yöne dikkat edilerek, ilmî ve inkâr edilmesi mümkün olmayan bir tarif elde etmiş oluyoruz.

Bu araştırmadan sonra elde edilen şey, dine sahip olmaya bağlı bir tarif değildir. Bu dine karşıdır ve dini olmayan bir tarif tir. Bu ilmî ruhu tanıyan ve ilmî ruh sahibi olan kimse, bu tarifi kabul etmek zorundadır.

Önceki oturumun sonunda gördüğümüz şey, ilmi inceleme nin neticesidir. Dinden bir tarifi, ortamidir. Dinlerin ortak özel likleridir. İnsanlığın ilk dinlerinde sözkonusu olan açıklanmaya, yoruma, fikir yürütmeye ihtiyaç duyan şeylerdir. Bugünkü eg zistansiyalizm, materyalizm, idealizm vd. bütün felsefelerde de sözkonusu olan meselelerdir, bütün bu felsefeler bu meseleler ile kusatılmışlardır.

Şimdi dinlerin ortak özelliklerini yanyana dizmekle, bir ke lime bir hakikat ve din için bir tarif elde ediyoruz.

Tarifte, “Gaybî varlıklara inanmak”-denilen deyimle birsey açıklığa kavuşmuyor. Bütün dinlerin gaybî varlıklara inandıkları doğrudur; ama bu din çeşidinin özelliklerinden ve hakikatlarından biridir-Bu din tarifi, dinin bir dis sıfatıdır, dini görünüm lerinden biridir, din asla bu küçük sıfatla sınırlandırılmaz. Ger

—

çi dinlerin bir parçası da gaybî mevcutlara inançtır, ama bu hakikat dinin toplamını göstermediği için mükemmel bir tarif de değildir.

Jung,4 bilinçli vicdandan (conscience) başka, bilinçsiz vicdan yani batinî suur ve megmule vicdan (Inconscience), vasıta bir vicdanın olduğunu söylüyor.

Freud bilinç ve bilinçsizliğe inanıyordu. Bilerek seçtiğimiz ve yaptığımız şeyler -meselâ bilet satın almak, otobüse binmek, üniversiteye gitmek... gibi-suurlu vicdani emriyledir. Bilmeye rek seçtiğimiz, yaptığımız ve tutkun olduğumuz şey ise suursuz vicdanın emriyledir.

Meselâ, bilmeden bir rengin hosumuza gitmesi, diğer renk ten ise nefret etmemiz, birinden nefret etmemiz, bir elbisenin hosumuza gitmesi, yüksekte korkmamız gibi! Bunların sebebi hep suursuz vicdandır, bu vicdanın bir akımı vardır. Ama Jung bu iki vicdan arasına aracı vicdani koyuyordu. Aracı vicdan, bu iki vicdanın cinsinden değildir, bu ikisinin arasındadır, yarı bilinçlidir. Bu üçüncü vicdani “consaencesocial”, yani “sosyal vicdan” olarak adlandırıyor.

Sosyal vicdan, ferdi toplum tarafına çeken bir güçtür. Tek başına yemek onun tabiatına uymuyor -Yeme, burjuvaziyi öyle yapmış ki tek başına hayat, onun için tahammül edilemez bir şeydir. Gerçi evinin gizli köşelerinde, şahsiyetini hissetmek için ve bireysel aski için siiri söylemiştir. Ama siiri nüve oluşturduğu ve şekil aldığı zaman okuyucunun ardında doluyor, onu ya yinlamak istiyor. Halki kendi varlığından bir çeşit haberdar etmek istiyor. Bütün bunlarda insanın toplum tarafına yönelişin

4-Jung Cari Gustov, Freud’un görüşlerini gösteren çok büyük ilim adamı idi. Bundan altı-yedi sene önce İsviçre’de öldü. Jung’ün eserlerinden birisi “Gizli İnsanî Ruhun incelenmesi” adlı eseridir. Gayretli birinin onu tercüme edip Farsça’ya ve kültüre büyük bir hizmet yapmasını ümit ediyorum. Bilmiyorum, İran’da niçin hi.TS.ey tahsilliler ve çevirmenlerimi/ aracılığıyla kalbura çevriliyor? Bazı özel kitaplar, meselâ Bachelard’ın bütün eserleri tercüme edilmiş veya ediliyor. Ama Bachelard’ın kendi itirafıyla da kendisinden daha kuvvetli olan Hliat’tan bir tek yazı bile tercüme edilmemiştir. Jung da tercüme edilmemiştir, tanınmıyor, tanınması gerekir.

DINLER TARİHİ

belirtileri görülmektedir. Bu ferdiyetten toplum tarafına kaçış, ferdin toplum ruhu ile bağliligidir.

“Jung”, bu özel sosyal vicdani tarif ediyor. Bu sosyal vicda nin kendine özgü safhalari, bölümleri vardır. Siyasî iktisadî ve ilmî safha. Jung’un deyimiyle hepsinden daha derin ve etkin olan özel safha bu dinî ve irfani vicdandır.

Jung’un bu sözü bir yere kadar doğrudur. Dinlerin ortak özelliklerinde saydık. Bu özelliklerinden biri -6. sırada olanı-di nin sosyal ruha sahip olması idi.

Sosyologların -bu cümleden olmak üzere Freud ve Durkheim- hepsi, büyü ile dinin arasındaki farkın bunda olduğuna ina niyorlar. Büyü ferdiyet tarafına yöneliyor, din ise toplum tara fina yöneliyor. Din, daima ferdi topluma feda etmek istiyor. Fer di menfaatlari, toplum menfaatlarına feda etmek istiyor. Fertten toplum ve diğerleri için fedakârlık istiyor.

Halbuki büyücü diğerlerinin menfaatlarını kendi müsterilerin menfaatlarına feda ediyor. Düğümü diğerlerinin zararına ferdin tarafına açmak istiyor. Versay’ın özel kilisesi mabedinde, Versay kilisesinin alt tarafındaki büyücünün müsterilerine dü güm açmak için, kanlarından ilaç yapmak üzere Öldürdüğü bir çok 6 günlük çocuk cesedi ortaya çıkmıştı. Büyücü 6 günlük ço cunun ölümü pahasına meselâ müsterisinin düşmanı musibete uğrasın diye çeşitli efsunlar okumuştur! Bu büyücü ve cadinin daimî seklidir. Kabilenin büyücüsü düşmanı yok etmek istiyor. Düşman kabileyi sel felâketine uğratmak istiyor. Ineklerini yok etmek ve sütlerini kurutmak istiyor.

Bunların hepsi, toplumun ferdi için feda edilmesidir. Ama din, büyüün aksine daima ferdi kendinden dışarı çıkarmak is tiyor. Ferdi toplum ruhu düzeyinde hatta kabilesinden daha üst bir düzeyde hareket geçirmek istiyor.

Bu, dinin özelliklerinden biridir. Burada Jung’un diğer ince lemesinde dini duygu dediği duygu, insanın sosyal vicdanının en temel dizilerinden, en temel bölümlerinden biridir. Sosyolog ve sosyoloji tarihi, din ruhunun sosyal olduğunun sonucuna

ulasıyor. Hatta âhirete yönelen dinler ve irfani dinler bile sosyal, ümmetçi, toplumcu dinlerdir (sapma dönemleri dışında).

Ama ‘Jung’un tezi bir yere kadar doğru’ dedim. Zira bu tez -her ne kadar doğru da olsa-dini açıklığa kavuşturan bir şey de gildir. Jung insan fitratının derinliğinde özel bir yeri insanın yarı bilinçli sosyal vicdani olarak gösteriyor. Ama bu duygunun ne olduğunu söylemiyor. Çünkü bunu söylemek Jung’un ismi değil dir. Psikolojinin ismi hakikatları, merhametleri duyguları tanımak değildir. Belki bu merhametler arasındaki ilişkilerin sebebini bulmaktır.

Çok güzel bir eser olan “Din veya İnsanın Dört Boyutu” adlı kitaptan okuyoruz, şöyle diyor: “Dünya üç maddî boyut -uzunluk, genişlik, yükseklik- dışında bir zaman ve mekân boyutuna, yani “Einstein” in deyimiyile bir perestansa sahiptir. -Einstein izafiyetinde- insanın ruhunda da dördüncü boyut vardır, din bu özel insanî boyutun görünümü ve tecellisidir. Eger dinin kökü içimizde müphem bir derinliğe ve zihinsel tasavvurla ifade edilmesi mümkün olmayan bir yere ulaşıyorsa, bu insan zihninin hissedilen ve açık boyutlarından dogmamıştır. İktisadî meseleler yönelis, cinsel yönelis, şahsın kendisini savunması gibi insan şahsının temel çabalarından biridir. Nereden kaynak aldığını ve nereye gittiğini biliyoruz, sebebini ne olduğu bellidir. İnsanın hangi boyutunun belirmesi olduğu bellidir.

Ama irfani duygu, zihin tarafından tasavvur edilmesi mümkün olmayan bir çeşit yönelis, felsefe ve karışık bir özel asktır. İnsan zâtının, müsahhas, açık sınırlı iç güdülerinin belirmesi değildir. Belki dördüncü boyut olarak adlandırılan gizli boyuttan dogmustur.” Bu doğru ve kabul ettiğim bir teoridir. Bir çeşit daima tapma, bu boyutun özelliklerindedir.

Bütün bunlara rağmen, bu bile din hakikatının ne olduğunu dikkatli bir şekilde söylemiyor. Niçin ve yönünü hangi tarafa doğru olduğunu söyleyemiyor. Ama su gerçeği açıklığa kavuşturuyor, din tabiat unsurlarından, cehaletten, korkudan veya meselâ iktisadî ve sosyal unsurlardan dogmamıştır. İnsanın fitratından, insanın zâtının çeşidinden doguyor. Bu insanın

DINLER TARİHİ

zâtından, insanın genlerinden, insanın ruhunun boyutlarından-dir. Kendine özgü özel bir yere sahiptir. Ama biz meseleyi daha çok, daha dikkatli incelemeye ve mantıklı bir tahlil elde etmeye muhtacız. Dinin ne olduğunu? Açıklığa kavuşturmamız gerekir.

Bilgi sosyolojisi, yeni bir ilimdir. Sosyolojiden daha yenidir. Bilgi sosyolojisi, bilgilerin, tanımların, maariflerin, kültürlerin milletlerin ve çeşitli toplumlarda dinî, ilmî felsefeyi, sanatı yapmış olan vicdanların sosyolojik şekilde incelenmesidir.

Felsefe, sanat, din, edebiyat, irfan vb. çeşitli dönemlerde bir toplumda ortaya çıkıyor, yapılıyor, besleniyor. Bunlar sosyal köklere sahiptir. Bu kültürel ve ilmî özlere bahsedilen sosyolojik ve ilmî kökler, sosyolojik incelemeler, tahliller, bilgi sosyolojisi veya bilgi teorisi adını alır.

19. asrın eski sosyolojisi tanımayı, bilgiyi kültürü temel meseleler şeklinde incelemekten çok sade bir şekilde meselâ “iş araçlarının etkisindedir”, veya “üretimin etkisi” altındadır diyor.

Bilgi sosyolojisi bu etkileri inkâr etmiyor. Ama bunları sosyal kalıplarda müzahhaslaştırıyor. Mantıkî bir sıra takip ettikten sonra, alt yapıya ulaştırıyor. Halbuki 19. asrın sosyologları çok sade bir şekilde ve avamca bir üslûpla “alt yapı”dan “üst yapı”ya uçuyorlardı. Yapıyı tutmadığı zaman da zoraki tutturuyorlardı. Tutmayan tahminler yapıyorlardı. Şimdi de yaptıkları gibi. Bilgi sosyolojisinin işi, bilgilerin sosyal boyutlarını göstermektir. O insanî bilgilerden ve maariften birisi de dindi.

Gunvich’in deyişiyle -elbette benim diğer ekollerle yaptığım tariflerle “İnsan, çeşitli kültürlerde ve devirlerde, çeşitli manevî tecellilere sahip olduğunu gösteriyor.”

Bu meselenin şeklidir, yani insanın her boyutuyla parlak bir renge sahip olan, yayılmış ruhudur. İnsanın tek boyutlu ve tek kaynaklı vicdani değildir. İnsan genel olarak her toplumda ve her dönemde birkaç müzahhas vicdana sahiptir, diğerlerinin

5-Bilgi sosyolojisinin son görüşlerini ve teorilerini -en azından Fransa Sosyoloji ekolünde-onun derslerinde isittim 1959-1960 yıllarındaki, onun altı aylık derslerini burada altı dakika gibi çok kısa bir zaman zarfında da olsa söylemek zorundayım.

vicdanından tam olarak uzaktır. Bu birkaç vicdan bütün insanlık tarihi boyunca insanın fikirselsel, bedenselsel ve kültürel tekâmülüne uygun olarak, hem bedevi toplumlarda hem de uygar toplumlarda belirgin ve bagimsiz belirmelere sahip olmuştur.

Binâenaleyh insan kültür ve medeniyeti, sosyolojik açıdan çeşitli insanî vicdanların ve görüşlerin esasına göre taksim edilebilir. (Dikkat ediniz bu esas, Bilgi Sosyolojisi ilmidir):

1-Felsefî vicdan: Felsefî vicdan, insanın aklî görüşünün dünyayı, kâinatı, insanın alinyazısını ve bütünsel isaretler arasındaki ilişkileri tanıma, tahlil etme ve açıklamadaki tecellisinden ibarettir. Bugün ne yiyoruz, yarın ne yapalım ki daha iyi para kazanalım, hangi işi bulalım ki istikbâl va'd etsin! Ve bu çeşitli ger sorulara felsefe cevap verir. Felsefenin yarını, ölümden son-rasidir. İlimin yarını ise, yarın sabahdır. Felsefe insanın zâtında daima kaygısı duyulmuş olan genel sorulara cevap veriyor. Bu soruların ve cevapların toplamı, sormaya ve cevap isitmeye olan ihtiyaç felsefesidir.

2-İlmî vicdan.

3-Teknik vicdan veya sanayi vicdani.

4-Pratik siyasî vicdan -Pragmatizm böylesi bir vicdanın belirmesidir.-

5-Sanatsal ve edebî vicdan. Güzel sanatlar bu vicdanın belirmesidir. Felsefe, ilim, teknik ve pratik meseleler ile tam olarak ayrı olduğunu gösteriyor. Sanatsal vicdan güzelliği tanıyor, ona karşı duyarlılık gösteriyor. Halbuki, ilmî, mantikî, iktisadî ve felsefî bir mesele değildir. Usulen güzellikleri teshis eden ve ayrı bir baska bir vicdandır. Sanatı ve sanatın güzelliğini anlıyor.

6-Sonuncusu ise irfani ve dinî vicdandır.6 Sokrat, Eflâtun, Aristo, Râzi ve Ebû Ali Sina gibi adamlar, felsefî görüşe sahiptir.

6- ürkek arkadaşlardan biri geçen oturumda, “niçin çok önemli olan falanca meseleyi en sona aldınız?” diye sormuştu: Önemli olduğu için dedim. Bazıları, toplumlarda önemli adamları yukarıya oturttukları gibi. Önemli meseleleri de önce söylemeleri gerektiğini sanıyorlar. Halbuki reddedilmesi gereken yüzeysel ve basit meselelerin önce ortaya konulması gerekir. En önemli meseleden önce göz terilmesi gerekir. Bu ilmî metoddur

DINLER TARİHİ

“Sartre” gibi bir adam âlim değildir. Ne fizikçidir, ne kimyagerdir, ne doktordur, ne teknisyendir, ne sanatçidir, ne irfânî duy guya sahiptir. Diğer vicdanları ya zayıftır veya aslında tesirsiz kalmıştır.

İlmî vicdanda da ilmin filozoftan ayrı olduğu görüyoruz. Bazı filozofların aynı zamanda âlim de oldukları doğrudur. Ama bu iki kavram tam olarak birbirinden ayrıdır. Meselâ, birinin felsefî meselelerde zirve düşüncelere sahip olduğunu, ama fizik, kimya, matematik, cebir ve bunların benzerlerinde daima sıfır aldığını görüyoruz. Sonunda (böyle birini) okuldan uzaklastiriyorlar. Ama aynı adam Sartre'nin yazılarını okuyor, hoca sindan daha iyi anlıyor. Bu yüzden felsefî vicdan, ilmî vicdan dan ayrı bir şeydir.

Teknik vicdan konusunda en güzel örnek, bizim kendi köylülerimizdir-Batılıların “Doguluların beyinleri irfani ve sairânedir. Teknikten, fenden bir şey bilmezler, otomobil arızala nırsa yol ortasında kalırlar. Dogulu soför arabadan anlamaz, an lasa bile elinden bir şey gelmez” diye itham etmelerinin aksine, kahvenin olduğu ve boş sözlere tahammül edilen o köylerin birinde bir adama çıkıp arabaya bakıyor. Ne makineyi tanıyor, ne sanayi ve ne de teknikten bir şey anlıyor-Köyden bir defalığına bile olsun dışarı çıkma imkânı bulamamış olan bu adam, bir iplik, seker, tel, küçük bir degnek parçası, küçük bir çekis ve küçük bir teneke parçasıyla arabayı tamir ediyor, araba yoluna da vâm ediyor. Arabada oturan iki mühendis ise elbiseleri kirlen mesin diye bakmıyorlar bile. Bu teknik yetenek ve görüştür, tek teknik vicdandır.

Fikrî açıdan veya akıl açısından çok aşağı bir düzeyde olan -hatta ortalama düzeyden bile daha aşağıda olan-bazı çocukların evde ve okulda herkes için alelade olmayan şeyler yaptıklarını görüyoruz. Bu teknik yeteneğin ortaya çıkmasıdır.

Çoğunlukla teknik ve bilimsel yetenekleri -Özellikle zamani mizda-aynı şey olarak biliyorlar, ama sosyoloji, hatta psikoloji bu ikisini birbirinden ayırmıştır.

Bazı toplumlar, felsefî açıdan kuvvetlidir. Meselâ, Atina gibi. Bazıları ilmî açıdan kuvvetlidir; Fransa gibi. Bazıları ise teknik açıdan kuvvetlidir; Almanya gibi.

Çeşitli medenî ve ileri toplumlarda bunun tam olarak belirgin olduğunu görüyoruz. Bizim toplumumuzda da böyledir. Teknik işler usulen bir kabilenin elindedir, ziraî işler de o işe yeteneği olan diğer bir kabilenin elindedir. Pikniklerde bir çoğunun annesinden ayrılıp, seçilmediği halde kendiliğinden bir grubun liderliğini ele aldığını görürsünüz. Diğerlerini çekmek ve onlara liderlik yapmak için özel bir yeteneğe sahiptir. Herkesi nasıl istihdam edeceğini ve işe nasıl tesvik edeceğini biliyor.

Tarihte, dünya liderlerinin ne filozoflardan, ne âlimlerden ne teknisyenlerden ve ne de ediplerden olmadığını görüyoruz. Belki bu yeteneğe kuvvetli -özellikle çabaların başlangıcında-bir şekilde sahip olan kimselerdir. Bu sebeple daima diğerlerinden önde olmuşlardır—

Sanatsal ve edebî vicdan, insandaki özel duygudur. Ne aklın ve felsefenin, ne de ilmin; bunların hiçbirinin parçası değildir. Gerçi bugün sanatı veya güzel sanatları toplumun, felsefenin ve ya düşüncenin hizmetine arz edelim denildiğini duyuyoruz. Ama sanatın kendisi onların cinsinden ayrı bir şeydir.

Satir Abbas Sahubî'nin siirine baktığınız zaman, hayret ediyorsunuz. Sonra onu görünce, ekmeği tandıra koyan usta (yani satir) olduğunu, ekmeği pisirdiğini fark ediyorsunuz. Bu iki alâmet (siir ile ustalık arasında hiçbir benzerlik göremiyorsunuz. Çünkü okuma yazması yok. Felsefe bilmiyor, ilimden haberi yok, hatta siirin divanını bile okumamıştır. Ama söylediği siir, yüzlerce üstad filozof ve edip arasında kimsenin benzerini söyleyemediği kapasitede bir siirdir.

Bütün edebî ekolleri okumuş, eski ve yeni edebî metinleri görmüş, ders veren bir hocanın bir tek beyit siir ve bir tek satir nesir bile yazamadığını görüyoruz. Bazen zoraki bir siir söylese bile, ondan bir şeyler ümid edenler sözüne kulak tıklarlar. Buna karşılık tip tahsili yapmış, edebiyat branşında tahsil görmemiş

DINLER TARİHİ

olan birinin, en güzel siirleri ve nesirleri sundugunu görüyo ruz.7

Güzelliği yaratma ve tanıma insandaki özel bir vicdanî ye tenektir. Bütün sanatlar bu kudretten dogmuslardir.

O görüslerin hepsi sanatkârla alay ediyor, sanatkâra saldı rıyor; sanatkârin kendine özgü bir mantığa ve istidlale sahip ol dugunu kavrayamıyorlar. Akıl ve mantığı kabul etmiyor. Ama güzelliği tanıma duygumuz ve sanatsal vicdanımız siddetle ka bul ediyor. Aklî istidlalden daha iyi kabul ediyor. Meselâ, mum, ilmî, felsefî ve teknik açıdan bir parça mumdur, içinde de bir miktar pamuktan iplik vardır, kelebek (pervane) ise tesadüfen onun etrafında dönen ve onun atesiyle yanan bir hayvandır. Ama edsbî vicdan açısından bu büyük bir insani meseledir:

“Mumun vefasına olan nazım her an yandıktan sonra

Matemdeki kul rengim pervane döküyor.”

Bu alâmet (mumun yanması), karsısında niçin bir vicdan lezzetin ve güzelliğın doyum noktasına ulasıyor? Diğer bir vic dan ise niçin burnunun ucuyla bununla alay edip, ‘yalan’ diyor? O halde bu işaret, iki hâkimin karsısında durmuştur. İnsanlar ruhsal yönden anlaşma konusunda mesafe katettikçe, onlardaki bu vicdanlar da kuvvetlenir. Yani fayda değerin kenarında yer alıyor. Değer, faydaya egemen oluyor. Değer faydadan ayrı bırseydir- Dinî ve sanatsal kavramlar, daha çok değer esasına da yaniyor, fayda esasına değil. Fayda ve değer sosyolojik bir ko nudur. Sosyolojide fayda; bizim maddî ihtiyaçlarımızdan birini gideren kendine özgü bir menfaattir. Değer ise; bir işaret veya hakikat için inandığımız hürmet ve asalet duygusundan ibaret tir. Meselâ; bir hasta için, adamin biri bir demet gül, diğeri bes kutu elma kompostosu, üçüncü biri ise ona hayatında kendisine ve ailesine yarayacak olan bir sini veya çaydanlık götürüyor. Burada gülü seçen değer esası üzerine hareket etmiştir, diğeri ikisi ise fayda esasına göre.

7-Sairlerimizin ve yazarlarımızın geçmişine, dikkat edersek çoğunluğunun ede biyat öğrencileri olmadığını görürüz. Bununla beraber İran edebiyatına zengin lik kazandırmışlardır, san.nl okulu öğroncisi olan İhvan-u Salis ve diğeri.

Baska bir örnek: Henüz fikri olgunluga erismemis bir adam sehrimiz gelmist. Söyle diyordu: “Bizim kabilemizde iki kisi vardi. Lorel ve Hardy gibiydiler. Bu çeliski kendilerine özgü ba zi sakaların meydana gelmesine sebep olmustu. Ikisi hep bera berlerdi. Aynı odada iki talebe idiler. Biri “nun”, diğeri “elif” gibi birlikte yasiyorlardı. “Birlikte gelip, birlikte gidiyorlardı.” Hem sehrimiz onlara hafif ve komik demek istiyordu... Söyle devam ediyordu: “Bunların biri diğeri gülstanda gül derme değeri biçiyordu- Diğeri Se ona firincilik değeri biçiyordu.” Biz, ikinci nin durumuna acimaya baslamistik. Ama sakayı anlatanın, “gü lü deren”e karsi Özür dileme tavrına girdigini gördük. Anladık ki hakarete ugrayan firinci, ekmek pisirdigi için hakaret edili yordu. Gül ise hiçbir ise yaramiyor. Hatta ot eken veya yonca eken hiç olmazsa esegi memnun ediyor, ama gülcülük ise bos bir istir!

Bizim hüküm vermemiz ile onların hüküm vermesinin birbine zıt olduğunu görüyoruz. Çünkü onlar fayda esasına göre, biz ise deger esasına göre bakıyoruz.

Saygi duygusu, tazim, zâti asalete inanmak, bizim hüküm vermemize etki eden isaret, degerin özelliklerindedir. Ama fayda ve menfaatta birsey için saygi ve kutsiyete inanmıyoruz. Bizi onun tarafına çeken, zaruret ve ihtiyaçtır. Onu tasidigi fay da için istiyoruz, kendisi için değil. Usulen sanatsal vicdan ve duygu, fayda esasi üzerinde degildir, deger esasi üzerinedir. Sa nati toplumun ve sosyal ihtiyaçların hizmetinde kullanmak iste yen kimseler, sanati sosyal faydanın hizmetinde kullanmak istiyorlar. Ama bu sanatın alçalması degildir. Çünkü sosyal fayda fert için degerdir. Yani halka ekmek temin etmek için kendi ek meginden vazgeçen kimse, “halkın ekmeği”ni deger seklinde ortaya çıkariyor, fayda seklinde değil. Her ne kadar ismi ekmek ise de, degerdir.

Klâsik sairler, eski sanata ve “sanat için sanat’a taraftar sanatkârlar, “eger sanati toplumun maddî hizmetine verirse sa nati asagilatmis oluruz” diyenler ya anlamiyorlar veya bir çeşit safsataya başvuruyorlar. Çünkü sanati toplumun hizmetine sok—

DINLER TARİHİ

mak “değer”in, “fayda”ya dönüştürülmesi değildir, toplum için menfaattir, fert için menfaat değildir. Bunun kendisi de bir de gerdir.

O halde sanatı toplumun hizmetinde görevlendirmek, sana ti bireysel ve kuramcı vehimcilikten kurtarıp yüce insanî değerlerin yüksekliğine çıkarmaktır. Bu sanatın yücelmesidir, düşüsü değil.

İrfanî ve dinî vicdan, insanın içindeki çeşitli diğer vicdanlar gibidir. Müsahhas bir görünüme de sahiptir. Ama su mesele de var; dine zihinsel ve “sübjektif” bir yön vermek istemiyoruz. Ay rica iktisadî ve sosyal isaretlerden ayırıp mücerret olarak incele yelim dermek de istemiyoruz. Hayır, bu sosyolojinin konusudur. Din, felsefe, teknik, siir ve sanat gibi iki cilveye sahiptir demek istiyoruz. Dinden iki şekilde bahsetmek mümkündür. Birisi, in sanda olan vicdan ve duygu şeklinde (Felsefe, siir, teknik ondan yapılmış siyasî ve sosyal akımlar ondan doğmuş oluyor). Diğer de, felsefenin, sosyal meselelerin, siirlerin kendisi ve mevcut sanatlarıdır. Bunlar, gerçekliğe sahiptir ve dış dünyada vardır. Bunlar, dinler gibi, gerçek, sosyal, harici ve iktisadî olan meselelerle ilişki içindedir. Ama vicdan ve bilgi sosyolojisi ile ilgili olan bizzat siir ve sanattır. Bizzat felsefe ve kısımları kök olarak, teknik veya ilme dayalıdır.

O halde burada irfanî duygunun kendisi insanın özelliğindedir. Dolayısıyla bugünkü sosyoloji açısından din gerçeği -dinler değil, çünkü bu özel ve ayrı bir konudur, bunun hakkın da herbiri ayrı olan tahliller yapmak gerekir-insanın zâtında ve fitratında özel bir vicdan ve özel bir bilgi “Conscience”dir. Bu felsefî, ilmî, teknik, siyasî ve sanatsal vicdandan ayrı bir şeydir. Bu vicdanlar ve dinî vicdan, insanî kültürü yapıyor. Dinî vicdan, her dönemde, her kültürde bu mayaların en kuvvetlilerin den biridir.

Meselâ, Yunanda, Mesih’ten önce felsefî vicdan, dinî ve teknik vicdandan daha kuvvetlidir. Eski Roma’da, siyasî vicdan sosyal vicdan veya pratik vicdan kuvvetlidir. Roma kültürü ve medeniyeti bu vicdanın tecellisidir. Bugünkü Avrupa ve Batıda,

teknik vicdan güçlüdür. Bugünkü İtalya'da meselâ Amerika'ya oranla, sanatsal vicdan, teknik ve pratik vicdana oranla daha güçlüdür. Bu bilgi sosyolojisinin din hakkındaki bir konusudur.

Diğer bir söz de, benim kanaatime göre en büyük ve en güzel ilmî tariflerden -felsefî veya kelâmî⁸ değil- birisi de Darwin'in. Onun evrimini türlerin değişmesinde ispatlamak istemi yorum. Darwin türlerin sabitliği düşüncesine karşı -her tür sa bittir, birden yaratılmış sonra aynı kalmıştır, diğer bir türe dönüşmüyor-diyor ki amipler gibi hayvan türleri sürüngenlere, sürüngenler kuşlara, suda yaşayanlar karada yaşayanlara, yu musak vücutlular kemiklilere, kemikliler memelilere, memeliler tekâmül etmiş hayvanlar?., tekâmül etmiş hayvanlar maymuna, maymun insana dönüşüyor. Belki sudaki canlı tek hücreli varlıklar evrim yasalarının etkisiyle hayatta için çekisme, daha iyi kalma vb. evrim türüne ve daha mükemmel türe dönüşüyorlar, ama bu fizyolojideki evrimdir.

Suda yaşayan hayvan evriminde karada yaşayan asamasına ulaşınca, durumu -meselâ akciğerler, ayaklar, eller...- değişiyor, insana kadar ulaşıyor. Bunlar hep fizyolojideki değişimlerdir, bedendeki değişimlerdir, sonra ilk tür meydana gelince, önceki en tekâmül etmiş türüyle -ki tipki insan ile çok yakın komşu olan tür idi-fizyolojik bir farklılığı yoktu. İnsan görünüşlü maymun, maymun görünüşlü insanın benzeri idi.

Burada artık beden organlarında ve yapısında bir değişme yoktur, belki insan türünü meydana getiren ilk düstur, insani kendinden önceki türden ve diğer hayvan çeşitlerinden ayrı; zatî, ruhî ve manevî özellikleri yapısına ve düşüncesine kâ zandırdı. O filiz vurulması ve irfanî duygu idi. İrfanî duygu bütün dünya dinlerinin temel kaynağı olan duygudur.

8-Bunlar çok itimada değer değildir. Felsefenin okunması mümkündür, ama itimat edilmesi mümkün değildir. Hiç kimsenin felsefe okumaya muhtaç olmadığı söylenemez veya kendisini muhtaç değil kabul edemez. Ama hiç kimsenin felsefeyi, inançlarının temeli olarak almaması gerekir. Felsefe sadece, zihnin spor egzersiz ve oynaması için güzeldir. Felsefeden inanç doğurmamak gerekir. Durduğuna inandığın zaman felsefe hareket içindir. Felsefeyi geçmek için okumak gerekir, durmak için değil.

İnsanın kaynağı ve düsturu onun irfani duygusudur, onun sezgisidir. Bu, onu yeryüzündeki hayvanlar arasında Darwi-nizm'in evrim zincirlemesinin sonunda yeni bir tür olarak meydana getirdi ve zuhur ettirdi.

Bu anlattıklarım Darwin'in sözleriydi. Burada maalesef bütün özellikleri söylemek ve konuyu tartışmak için fırsat yok, so nuç almaya mecburuz.

Esas mesele, din hakkında, çeşitli açılardan yapılmış veya yapılan tariflerden, temel tariflerin yeni oluşu ve azca sözkonusu edilmesidir. Bu tariflerin bizi dikkatli bir ilmî metoda yöneltmediklerini söyledim. Gerçekten din olan şeyi, göstermiyorlar.

Ama, dinin insanın zâtında özel bir yere sahip olduğunu ispatlıyorlar. Montesquieu'nun sözüyle: İnsanın vicdanının derinliklerinde maddî ve sınırlı hayatın ötesindeki hakikatlarla tabiat ötesi hakikatlarla doldurulması için boş bir çukur var. Bu hakikatlar ona bu "kapalı hayaf"ın dışında ve "kapalı tâblat"ın dışında da hidâyet ediyor. O boş çukur, insanın kalbinin ve ruhunun gizli kösesi, eğer yüce, yapıcı ve aydınlatıcı hakikatlarla doldurulmazsa, hurafelerle dolar ve boş kalmaz. Bu söz ne kadar doğru! Ne kadar gerçek! Din ile din, İslâm ile İslâm arasındaki çelişki buradadır. Dini bilginin içindeki boşluk Ebû Zerlerin vicdanındaki hakikatlarla doldurulamadığı zaman, bunun hurafelerle doldurulduğunu görüyoruz. Böyle bir durumdaysa keske boş kalsaydı!

Bu yüzden din, toplumun alinyazisini yapıcı olduğu ölçüde, tarihteki hareketlerin meydana getiricisidir. Will Durant'ın sözüyle; kudretlerin, hareketlerin, sınıfların, kültürel ve manevî kurumların teskil edicisi beserî medeniyetlerin, kültürlerin, hat ta idarî teşkilatların icad edicisidir. Aynı ölçüde insan toplumlarının durgunluk, uyusturma, duraklama unsuru ve etkeni de olmalıdır ve oluyor-Teklif ettiğim metodda, kusur tarifini örnek verdim. Dindarın ve dinsizin çaresiz olarak kabul edecekleri bir sonuca ulaşım, bu ilmî metoddur. İlim her sağlam ve ilmî düşünceyi ikna ediyor. Bu metodla bütün dinlerin ortak özelliklerine ulaştık.

İleride inceleyeceğimiz her dinde bu özellikleri yer yer göstereceğim. Bu yüzden hiçbir tahlil yapmadan sadece başlıkları verdim. Bunlara birkaç taneyi daha ilave ediyorum, şu anda her dini tek tek tahlil etmeyi bırakıyorum.

Önceki oturumda 21 tane ortak özellik saydım. Şimdi:

22-İdeale yöneliş veya bir çeşit ideal ve ütopyacılık. "Ütopya" hayalî şehirdir, bizim kültürümüzde bilinen "Medinetu-Fazıla" (Fazilet şehri)dir. Bu görüş dine özgü değildir. İnsana özgüdür. Yine idealist olmak ve ideale yöneliş insanın özelliğidir. Hayalcilik ve kuramcılıktan farklıdır. Bu husus İran'da, birbirine karışmış bir yumak gibi, sasilacak bir şekilde ortaya çıkmıştır.

İran'da aydınlarımız idealisti kuramcı ve zihniyete yönelen olarak tercüme etmişlerdir. Halbuki zihniyet ve gerçeklik (aynı yet), "Objective" ve "Subjective"nin tercümesidir. "Ideal" ise real'in karşısındadır. Idealizm, zihniyete yöneliş (kuramcılık) değildir, ideal ve ülkü istemedir. Idealist, mevcut şeyi beğenmiyor. Bütün sosyal, iktisadî, bireysel hayat, sosyal hayat, beserî ilişkiler, kültür, maneviyat, din,

sanat, ahlâk vb. konularda olan herseyi, hatta tabiati bile olan sekliyle kabul etmiyor. Bunlarin hepsi mevcut durumdur. (Ofitiko'dur). O bunun hepsini kabul etmiyor yüce ideal tarafina, en yüksek ihtiyaçlari bulma ve ulasma tara fina veya daha üstün bir medeniyet ve toplum yapma için hare ket ediyor.

Bu idealisttir; ideali isteyendir, hareketçidir, yapicidir, tesli miyet kabul etmez bir insandır. Diğer taraftan idealist olmayan ise, olan herseye teslim olmuştur, kabul ediyor ve hareketsiz ka liyor. Halbuki idealist, mevcut durumu reddediyor. O halde idealizm mevcut duruma karsi istenen durumu meydana getir mektir.

Hayyam diyor ki:

“Eger felegime Yezdan gibi el verirsen Ben bu felegi ortadan kaldirim

Öyle bir felek yaptim ki

Özgürce kolayca gönlüm muradina erdi.”

DINLER TARİHİ

Ütopya, yapıcıdır. Bu Allah'a itiraz değildir, dünya Allah'ın insana emanet ettiği bir emanettir. "Jan Eyzule" "Güneş sehi"yle bütün mevcut şeytanî sehirlerle karşı boy gösteriyor, ütopya ya pici (ütopyacı) olduğunu ilân ediyor. Mitoloji, efsaneler, destan, film kahramanları, tiyatrolar ve kissaların hepsi bu arzunun peşindedir, başlarını kaldırmışlardır. Hikâye (story) kahramanları, olmayan ama olması gereken insanlardır.

Bizim "İnsan-i kâmil" "İrfan" ve "İman"ımız olması gereken ideal insandır, imam İslâm esası üzerine ortaya çıkmış bir nümunedir, modeldir. Müslüman imam tarafına olan hareketlerin de, kendi ideal çehresine yaklaşıyor.

23-Bekleyiş (intizar) - Bütün kültürlerde, âdetlerde hatta dinî kissalarda, mitoloji ve destanlarda bekleyiş mevcuttur. Bacht'ın "Godot'yu Bekleyiş"nde aydınca bekleyiş vardır. Bacht bekleyiş hissediyor, ama "bu insanın sükût ve aczinin ilânıdır", diyor.

"Godot'nun Bekleyiş"nde, bekleyiş reddetmeye çaba gösteriyor. Çünkü onun bekleyiş reddedilecek cinstendir. Heyecan ve hareketin bulunmadığı bir bekleyiştir, bekleneni çürüten bir bekleyiştir.

Ama benim söylediğim bekleyiş, bütün dinlerin özellikle rinden biridir. Çürümüşlükten bir kaçış hareketidir. Bu bekleyişin sahsında itiraz vardır. İtirazcı olmayan, bekleyen değildir, bekleyen itirazcıdır. Bu "Camus'un dem vurduğu insandır. Soruyor. Niçin itiraz ediyorsun? Eğer itiraz etmesem yokum. Ben itiraz ediyorum o halde varım, diyor.

"Düşünüyorum, o halde varım" diyen Descartes'in aksine. Bekleyen insan, dalga gibidir, cevap olarak sahile çarpmıştır. Diyor ki: "... Eğer gidiyorsam varım, gitmezsem yokum" İktbal bu bekleyen insanın görüşünü, dalga olarak isimlendiriyor. Baska şekilde olan sair "diğer bir doğum" kazanıyor. İtiraz sesini yük seltti:

".. Kus ölücüdür, uçmayı hatıra emanet et." Uçmanın kendi hareketin kendisidir, yani itirazcı insan.

Bugün “Benim okum var, o halde varım” diyorsa maksat ne dir?..

O halde son olarak birkaç özelliği daha, bütün dinlerin or tak özelliklerine ilave ediniz:

22-Ideal ve ideal insan, fazilet sehri.

23-Bekleyis, mevcut duruma itiraz, istenenin tarafına dog ru hareket.

24-Tabiatin bilinçli olusu.

25-Tesadüfün reddi, tesadüfe ve hiçlige inancin olmayisi. Burada sözü “Kevir” (Çöl) kitabında da yer verilmiş olan,

benim “din ve insan”la ilgili anlayisimi veren makale ile bitiri yorum.

İLÂHI İNSAN SÜRGÜNDE

Allah, insani çamurdan9 yaratti. Sonra ona kendi ruhundan üfledi; kendi sureti üzere yaptı.10 Ona isimleri öğretti ve O, emanet’i yere ve göklere arz etti; kabule yanasmadılar; insan al di. Sona bütün meleklerle ona (Insana, Adem’e) secde etmelerini emretti.!J

Bu insanin simasini, daima bir “sikinti” ve keder kaplamis tir. Tarihin ilk günlerinden beri, kendisini ve cihani düşünmek için daima gamdan ve sikintidan uzak bir köseye kendini atmış tir. Bu karamsarlık ve yüz burusturma, çatık kaslar biçiminde bakısına yansimistir. Simasina izdiraptan bir dalga oturmıştır. Zira daima kendini bu âlemden “daha çok”, “olan hersey”i ken dine yetersiz görerek (duygularini) hislerini bu varlık âleminin sinirindan ve olan “herseyden” “ötelere” geçiriyor. “Olan sey” so na eriyor fakat o devam ediyor ve “sonsuz”a dek etek uzatıyor-j~ Rahman sûresi, âyet 14. |0-Bakara sûresi, âyet 33. ‘1-Bakara sûresi, Syet 34

DINLER TARİHİ

O zaman bu “harabâbâd”ın simasında kendi temiz yaratılışıyla ve “kendinin berrak kendisiyle” zâti yabancılığını görüyor. Onu, “kendinden yapmak, onunla bağlılık kurmaktan ümitsiz oluyor. Kendi vicdanının derinliklerinde gariplik duygusu hissediyor. Öylesine dertli bir şekilde yol alıyor ki, aşağılık, beyinsiz ve ona yabancı olan tabiat, efendiliğini onun yüzüne vurmuş Huzursuzluğu onu (tabiatı) bile kendine benzetmeyle itmiştir. Tabiatın varlığından ve kendi varlığından bezgin düşüyor.

Bu dünyada gariplik duygusu ve yabancılıktan bıkmama (bu dünya ile elele olan kendisinden ve diğerlerinden bıkmama) onu, “vatan” ve “akrabalığa” karşı feryad ettiriyor, işte burası belki ser felsefesinin en köklü temeli olan “sanaviyet’in (düalizmin) onun imanında yer edindiği, onun imanını mesken tuttuğu yerdir. İlkel insanın beyninde şekillenmiş olan ilk ham ve müphem “alttaki dünya” tasavvurları, boşuna değildir. ‘Altaki dünya’ düşüncesi ve “alt dünya” kavramı her lisanda, her kabiledede, her yerde ve her zamanda vardır. Burada kararsızlık, orada düşkünlük. Ona yaklaşma ve temas için arzu ve telaş; en heyecanlı kaygıları ve kalbinin çarpıntıları, tarihin başlangıcından şimdiye kadar onun manevî hayatının toplamı olan ruhunun telaşları halinde ortaya çıkarmıştır.

İnsanın, tarih kalesinin yüksekliğinde “o tarafa bir yol bulmak için göğe doğru el kaldırdığını görüyoruz. Gözlerini güne se dikmiş, gizli bir sullenin ve kararsız ateşin karşısında oturmuş, hayrete düşmüştür.”Kurtuluş” arzusu ve “niyaz” nesesi, “ihlâs” ve “İstekle” dopdolu olarak, kendisiyle mirildanıyor. Zira o beldenin “süpheye bulanmış esrari” her üçünün simasında okunmakta. “Aydınlığı” -bu kederli ve yabancı toprak evinde-diğer göklerden bu soğuk saraya düşen koyu bir gölge olarak tasavvur etmiştir.

Bu tanınmayan toprağın kayıp insanı, kendini bu gökyüzünün altında kusur ve gariplige müptela görmüştür. Muzdarip ve sersemce, o kaybolmuş cennetini bulma yolunda olduğunu biliyor. O kadar süre geçmesine rağmen, ondan bir işaret bulun—

ca diz çöküp yalvarıyor. Ondan netice alamayacağını zannettiğinde, hep onun yakınında olduğunu bilmeden “bilmiyorum neresi?” boşluğuna yol bulup, derhal diğer bir isareti takip etmiştir. Bilmeden her tarafa yorgunca kosmuştur. Ancak asla suskun dolasmamıştır. Bu acıklı feryatları, onu gariplige bağımli kılmıştır. Hâlâ yorgun bir şekilde bu âlemin duvarını yumrukluyor, dışarıya bir delik ve pencere açmak istiyor.¹² Cevapların çeşitliliği, çeşitlilik, tecellilerin tezadı, dert birliğini ve ihtiyacı gözü müzden gizlememiştir.

Gıgamisin, Sümer semâsi altındaki muzdarip ve perisan feryatları, Budha'nın “Kâremâ”dan kurtuluş ve “Nirvana”ya ulaşmak için iskenceyle karışık çabaları, Ali'nin (s.a.) Medine'nin etrafındaki hurmalıklarda sessiz gecelerdeki dertle kari sık inleyişleri, Sartre ve Camus'un isyan öfkeleri, ümitsizlikleri hep muzdarip İnsan ruhunun çeşitli görünümüdür. İnsan kenârîni bu toprağın üzerinde ve bu zindanî gökyüzünün altında yalnız ve yabancı görüyor. “Bu evin, kendi evi olmadığı”ni biliyor.

İnsan niçin her zaman, günlük kavgadan ve daha iyi bir yaşamdaki ziyade, bu dünyayı ve kendini düşünüyor. Derin düşünce ve şüphe dolu kalp atışlarında, yüksek hayallerde boğulup kayboluyor. Dert, kalbine çökmüş, tanınmayan bir gölge vücutunadüsüyor. Nes'e ve sevinçten uzak, kendi sıkıntılı yalnızlığında oturuyor. Basını iki elinin arasına alıp “ya ri ağlamakli bir şekilde kendi kendine konuşuyor.” Ölüm günü ne, buradaki hayatının sonuna, “o dünya”ya yaklaştıkça sevinç duyuyor; çocukça nes'eler'e kendini bir serçeden daha hafif hissediyor!

12-Fetis (fetiche), tabu, totem, mânâ put, yıldız, güneş, ateş, çeşitlerin üâhi (Rabb-ul enva') ve gi?li ruhlar (animisme), cennet, âhiret ve tabiat ötesine... iman edilmesi, hep insanın aralıksız v? alevli arayışlarını hikâye etmektedir. Başlangıçtan şimdiye kadar süren arayış. Hayatının tarihindeki aşamalarda, o görünmeyen gizli, tabiat ötesi dünyayı mlmak için “bilmiyorum ne, bilmiyo rum neresi?!” , “o!”, “bu değil” ve tek kelimeyle “gayb!”.

DINLER TARİHİ

Derinlik ve yükseklik, can ve ruh, düşünce ve sanat niçin daima sikintiyla; ahmaklık, alçaklık ve çöküş ise sevinçle içi-çedir?

Niçin, Aristo zamanından beri insanın sanatta derinleştikçe ve ciddileştikçe “kederli”, sathi ve siradanlastıkça “sevinçli, nes’eli” sayılması temel bir kaide olmuştur.¹³

Niçin insanlar, yüceldikçe üzüntü verici sanat eserlerini arzuluyorlar, kederi seviyorlar. Sikinti, daha üstün ve daha yüksek bir ruhun tecellisi olduğu için mi? Darlık ve el darlığı dün yayı daha iyi hissettiği için mi?

İnsan, kendi fitratının derinliğinde daima “mutlak”, “son suz”, “ebedîlik”, “ezelîlik”, “aydınlık”, “daimî ve sonsuz olma”, “zamansızlık”, “mekânsızlık”, “sinirsizlik”, “renksizlik”, “mutlak mücerretlik”, “kutsallık”, “hürriyet ve mutlak serbestlik”, “başlangıcın ilki”, “sonun en sonu”, “gayTet-i mutlak”, “mutlak mü kemmel”, “gerçek saadet”, “mutlak hakikat”, “kesin anlayış” “ask”, “güzellik”, “mutlak hayır”, “güzelliğin en güzeli”, “temizle rin en temiz”... arzusunda olmuştur. Kendisinin o gerçek “ben”i-ni, bu maverai anlamlara yakın görmüştür. Onlara siddetli ihti yaç duymuştur. Bu dünya ise nisbî, sınırlı, arizî, ortalama, kötü, eziyet verici, bulasık, soguk, bilgisiz, mekân ve zamanın aşağılık bîr kölesi, noksanlığın ve ölümün esiridir. Fu heyecan verici ideallerle, insanın yüksekte uçan ruhuyla *abana ve uyumsuz dur. O halde bu anlamlar, insanın kalbine nereden düsmüştür?p*

Daima insanın Tuhunun derinliklerinde coşup kaynayan hayret verici bu gaybî çeşmeler nereden kaynaklanıyor?

Bu susamış, yaralı, yorgun ruh, aldatıcı bir seraptan başka birseyin olmadığı bu yakıcı çölde sebest bırakılmış ve kendi evinin yolunu kaybetmiştir.

Evet böyledir. İnsanın topraktan olan bu büyük zindana bi rakılmasından bu yana, onun vicdininin derinliğinde “izdirap” yer edinmiştir. Karamsar, meraklı, asi olmuştur. Kaçışa sevgi beslemiştir.

13-Kederli olan hersey derin ve ciddi<ir, demiyorum. Bilâkis, derin olan hersey ciddi ve kederlidir.

Bu gizemli ev daima insanla birlikte olan ve maddî olmayan üç hayret verici tecelliye basvurmudur: din, irfan ve sanat.

Din, insanın kendisiyle varolan dünya endisesinden kendi ni arındırarak topraktan Allah'a geri dönmesidir. Din, "dünya"¹⁴ olarak gördüğü tabiat ve hayata kutsiyet¹⁵ bağlayıp âhirete dönüştürmektir. Kutsallık Durkheirr'in deyişiyle dînin bir bö lümü, hatta onun asil cevheridir.

Irfan, insanın fitrî âleminin tecellisidir. Kendini burada ga rip buluyor. Tümü kâinatın mevdatından olusan yabancılarla aynı evi (dünyayı) paylaşıyor. İçinde esir bulunduğu bir kafeste yorgunca oyalanmakta, kendini saga-sola vurarak çirpinmekte, uçmak için çaba göstermektedir. Uzak düştüğü vatanının hava sine hasret duymakta. Onun esaretinin mayası ve "kendisinin örtüsü olmuş olan" vücudunu ortadan kaldırmak istemektedir.

Sanatta varolanın seyred em eddiği ruhtan kaynaklanan bir yansimadır. Kendine karşı varlık âlemini az, soğuk ve çirkin bu luyor. Hatta Sartre onu "ahmak!", mânâdan arınmış, ruhsuz ve duygusuz buluyor. O, izdirap, acı, akıbet endisesi, yüksek uçan bir kalbe, büyük bir düşünceye, mânâ, duygu, bilgi sermayesine sahiptir. Dertsiz, ruhsuz, asâgılık, zevk ve eğlenceye müptelâ olan insanlık arasından çıkıp gelmiştir. Kendisini diğerlerine karşı hep yalnız görüyor. Bu yeryüzü, gökyüzü ve ikisi arasında olan herşey e yabancı.

Sanat, böyle bikmiş bir görüsten ve varlık âlemi hakkındaki

böyle acı bir duygudan doğmuştur; onu mükemmel les tir meye,

olan" seyi, olması gerekene yaklaştırmaya, daha sonra bu

âleme, olmayan seyi bağışlamaya çabalamakta. Irfan ve dinin,

burada sanatta yollar ayrılıyor. O ikisi, insanın gurbette vatana

'Şİ-Asâgılık, kötü, az, ruhsuz, anlamsız, zillete bulasmış ve yüce olmayan her îey dünyevidir. Güzel, sevimli, iyi, ebedî, hakikat ve mânâ, yücelik ve büyüklük 'İp dolu olan her ev ise Şiretle ilgilidir. Yakın ve el altında olan, İnen, "kârli" olan herşey dündür. Daha üstün, daha uzak, yüce ve "değerli" olan ise âhiretle

idilidir.

İİ-Niçin hayatın ilk günlerinden itibaren insanın ruhunda ve düşüncesinde 'sal" (bacre) kavramı ortaya çıkmışlır? Niçin daima onu, pesinde sürükleyip

DINLER TARİHİ

gitmesine kılavuzluk ediyor, olayları hakikate yaklaştırmaya çalışıyor. Din ve irfan buranın kararsızlıklarıdır. Felsefe de kaçış-ır. Onlar bir yere, bu ise “burada olmayan her yer”e!..

Ama sanat, kalıs felsefesidir. Çünkü o buranın kalıcı olma-eliğim biliyor. Kendi evinde, vatanından ve oradaki hayatından sahip olduğu bir tasavvuru, bir sözü, bir hatırayı buraya, sanat sal eserler ve dil ile getirmek istiyor. “Gözükmeyen tanidik ve güzel diyar”a ait sesleri, sekilleri, renkleri bu “gözükken ve kötü” diyarda taklid etmek istiyor.

Burada sanat, Aristo’nun dediğı gibi “drame” (taklid)dir. ama onun dediğinin aksine, tabiatan “drame” değil, belki tabiat ötesinden “drame”dir. Tabiati onun sekinde ortaya çıkarmak

istiyor.

Sanatkâr da din veya irfan adami gibi bu dünyanın simasını kendine yabancı buluyor. Ama bu ikisinin aksine. -Çünkü tanı sıklıkta herhangi bir emare biliyor. Onun klavuzluğu ile ask ve güzelliğini ondan hareket ettiği “nihaî inceliğı” ve kendi yaratıcı gücünü, her durumda kendine yaşamaya mahkûm bildiğı bu yabancılığın çehresine, tanısıklıktan bir renk vurmaya çalışıyor. Kendi “zindanını” kendi “evi” gibi süslemek istiyor.

Bu yüzden sanat, insanın yaratıcı içgüdüsünün tecellisidir. Allah’ın yaratıcılığının tecellisi olan bu varlık âleminin devam etmesinde, bu âlemde hissettiğı noksanlığı telâfi etmeye çalışıyor. Bu şekilde kendi bikkiniğini ve kararsızlığını, onun için yapmadıkları bu sarayı hafifletmeye çalışıyor. Bu guibette yaşamaya çalışarak, yabancılığın sıkıntısına tahammül etmeye çalışıyor- !J

yor.16

Teknik (sanayi) de, sanat gibi insanın yaratıcı içgüdüsünün Ş tecellisidir. Ama sanatın aksine gurbet duygusunda, izdiraptan |

16-Burada sanatta sözkonusu olan ve henüz bir yere varmamıs, çözülmemiş olan meselesi de, açıklığa kavuşuyor. Birisi, “Sanatkârın islevi ve sorumluluğı” konusudur. Böylesi bir islevi ve sorumluluğı var midir? Digeri de sudur, “Sanat sanat için inidir?” veya “Sanat toplum için midir?”. Sanat için böylesi bir açıklama sadece bu meseleye açık bir cevap vermekle kalmıyor, belki “Sanat sanat içindir”in dilsiz anlamım ve “Sanat toplum içindir”den çıkarılan çeşitli çeliski, sapmış, karmasik kavram ve deyimleri de apaçık gösteriyor.

“olan şey”den hosnutsuz olmaktan kaynaklanmaz? Bilâkis ona (olan seye) daha çok yaklaşmak ve almaktan kaynaklanmakta-dır. Amacı kurtuluş değildir, daha çok esarettir. Sanat insanı ta biatta olmayan şeyden faydalandırmak istiyor, sanayi ise onu tabiatta olan şeyden daha çok faydalanmaktan istiyor.

Ama her sanat, hatta sanatın en aşağı aşamaları olan; taklid, eğlence ile özellikle en yüce çeşitleri, üstün ve çetin olanı... insanî kaygının belirmeyidir. (Sanat) dünyanın eksikliğinden inliyor veya onu yaratıcılıklarını gösteren şeylerle, onu “mükemmel” göstermek istiyor.¹⁷ Bu açıdan din ve irfan, bu zindanın di sine açılan birer “kapı”dır, sanat ise bir “pencere”.

Genellikle güzelliği, sanatın özü, mayası ve onun sebebi olarak biliyor. Sanatın hedefi güzellikleri sergilemektir, diyorlar.

Bu söz eğer tamamen yanlış olmasa -ki tamamen yanlıştır- en azından müphemdir. Aynı zamanda yüzeyseldir. Halbuki güzellik de sanatın bir eseridir; sanatkâr güzelliğin bulunmadığı bu dünyada onu yaratıyor. “Bu gül güzel değildir, ben onun güzelliğini ortaya çıkarıyorum.” Bunun gibi ressam onun tasvirini, sair de onun vefasızlığını ortaya çıkarıyor.

Güçlü, azametli safak vaktinde, büyücü bir zümrede, çeşme baslarında, şehrin mesaj getiren melteminde, grub vaktinin kanlanmış gözlerinde, sabah yıldızının semavî ahenginde, parlak gecelerin yarısında, suskun bahçelerde bir gözün askin yor günlüğünden kırılmasında, göl ile ayın tebessüm ederek temiz şekilde kucak kucaga olduğu anda, bakışta, mehtapta, rüzgârın yüksek dallarla olan gizli oyununda ve kavgasında, ufkun batı sindaki kızılıklarda, safakta ve bizi kendimizden dışarıya götüren herşeyde, tıpkı derinlik ölçüsünde mânâ, sır ve güzellik gizlenmiş olduğunu bilmeyen gerçekten kimdir?! Hatta gecedeki kalan yara izinde bile, bir mânâ yok mudur?!

Dünyasının böyle olmasını isteyen, bu zavallı insandır; ama olmuyor. Bu âlemde kendini yoksul, asgiler, kötü, darlık içinde

>7- Yani sanat iki iş yapıyor: Açıklama ve yaratma.

DINLER TARİHİ

müptelâ gören odur. Sanatın aldatmasıyla, onu kendisinin “ilâhî yarisına” lâyük bir “saray” tarzında süsleyen odur.

Bu açıdan sanat, bütün çeşit ve asamalarında bu “yari top-rak-yari ilâhî”nin endisesinin yansimasıdır. Bu “iki sonsuzun j toplanırdır. “İki ziddin toplamıdır! Izdirap, sikinti, ask, karar sizlik, hosnutsuzluk, bikkinlik böylesi ikili bir yapının gereğidir. Bir basi, bu bulasığın hasınlığında, bu kokusmuş maddede, ardarda gizlenmiştir. Diger basi ise, yaratılının sinirından geçiyor; bu iki dar ve bogucu “zaman ve mekân dört duvari”ni parçali yor, yüksek ebedîlik semasına, melekler âleminin zirvesine geçi-yor,İft orada kelimelerin çoğu yaniyor, insanın hayali yolun yan-j smda geri dönüyor. Sanat -Âdemogullari’nm icadi kalem- “Cen netken “Yer”e atılmış oldu. Kalem, çirkin ve solgun yeri, daha önce onun Özel yeri olmuş ve olacak olan Cennet gibi süslemek istiyor. Sürgün hayatını da ilk hayati gibi geçirmek için, çaba gösteriyor.

Herkes, daha iyi siir düşününüz ve söyleyiniz demistir. Onun tesbih ve kudreti tabiatta halsiz ve güçsüzdür, ona sahip olmadığı istiare gücünü veriniz. Dile, bu dünyanın cansız, güç süz esyasi olan kelimelerin sahip olmadıkları ve disa çekmek Is tedikleri kinaye ve sir gücünü veriniz. Onun komsuları olan öl müs, dilsiz ve ona yabancı olan esyaya Mesİhvarî sekilde mecazen parmak ucuyla dokunun. “Aptal” yerin ve göğün asına olmayan simalarına unsurların birikimi olan bu halka, hayat,

18-Burada sanat tarihinin problemi de, açıklığa kavuşuyor; niçin daima dinin veya esraflığın hizmetinde olmuştur? Din ve sanatın dostluğu, aynı derdi, aynı dili paylaşımlarından ve ikisinin yakınlıklarından doğmuştur. Ama sanatın, es-raflığın eteğinde beslenmesi, müreffeh olan bu zümrenin daha çok faydalanabilmesi içindir. Onun eksikliğini daha çok hissediyor (velev ki sapmış sekilde bile ülsa) Asiller böylesi bir duygunun sana İz edeleridir (sanata çarpılmislari!. Ama eli bos, fakir ve işçi halk ise, bu dünyada olan çoğu seylerden mahrumdur. On lar daima kazanmanın telasi.içerisiiidcdır. Dünyayı rengin düşünüyorlar, kendi fakirliklerini doyuruyorlar. Âlemin fakirliğini, sınıflar psikohisini; Avrupalı’nın, Amerikalinin eziyetlerini Asyalı ve Afrikalı’nın eziyetleri ile karşılaştırmayı de gil İşçinin ve köylünün maddî veya realist ihtiyaçlarıyla, burjuva ve kapitalistin asilsiz ve idealist ihtiyaçları, bu meseleyi dalla iyi açıklığa kavuşturuyor.

dil, suur, asinalik verin. Aliskanlik, mânâ, duygu ve yakinligin rengini vurun.19

Zira tabiatin çehresinde olan hersey kendisiyle dert oTtakli-gi ve benzerlik istemiyor. Dert ortakligi ve yakinlik, insanlik ru hunun en çok susadigi arzusudur. Saf gökyüzü, yildiz, yagmur ve yazın sakin ve piril piril gece yarisi, rahat ve dertsizdir. Muzdarip ve semavî “tintouer”in tutkunu olan ruh, tutkunluk ve muzdariplik istiyor. Semavîligi istiyor, maviligi degil. Belki de sariligi! Âlem izirabi ilham edecek olan bu sari gökyüzüne sahip degildir. Sari gökyüzünün “cel ceta”smda “tintouer”i, kendi ya ratiyor.

Picasso’nun, sanati, “tabiati taklid etme esaretfnden kurtar mak için olan çabalardi, her sanatın fitratında olan isyani açık bIT isaretidir. Ruhsal izdirabin yansimasidir. Kendisinin yüksek ihtiyaçlari karsısında tabiatın eksikligini acikli bir sekilde hisse disidir.

Sartre’nin deyimiyle, Picasso, öyle bir kibrit kutusu yap maya çalisiyor ki, gece yarisi yarasa oluversin ve kibrit kurusu olusundan da birsey kaybetmesin.20 Niçin? Zira tabiat iki ziddi bir araya toplamaktan âcizdir. İnsan bu acizlige tahammül ede miyor.

Sabahın suursuzca gelisini bütün kâinatın kendisiyle birlik te düşünmesi gerektiğini sanan bir sair, ister ki ruhunun duygu suzlugunu ve iradesizligini bütün varlık âlemi hissetsin! Bu da yeterli degil, sabah cesur bir kahraman gibi ansizin ufkun geri sinde baskaldırm, hançerini çekip gecenin siyah yakasından yakalayarak göbeline kadar hançerleyip yırtsin.. Yarının, cosan altın çesmesini dün geceye bulasmis bu çölün genisligine açmak istiyor.. Tabiatta öyle bir sabah yoktur. Sair bu sekilde yaratıyor:

19-Burada, sanati sabit, belirgin kalip ve kaidelerle sinirlendirmek isteyenlerin çabalarının beyhude oldugu belli oluyor. Sanat için kaide vaz’ edilmesi, bir kim senin “üzülmek” veya “öfkelenmek” için ince âdâb ve esaslar düzenlemek iste mesi gibi gülünç bir durumdur.

20- “Siir nedir?”, Sartrc, Benim “Name-i Parsi”deki tercümem. 1961, Paris. Hir-mend 1966, Meshed.

“Sabah, felegin hamailinden hançerini çıkardi!”

Öyleyse Leonardo De Vinci’nin eseri nedir ki? Gülümseyen hanım “Mona Lisa”, dudagında bir tebessümO), Ressam tabiatta olan seyi taklid etmistir, dersiniz.

Hayret! Burada tabiatın eksigi daha apaçiktir. Tabiat, bir ka dinin anlam dolu, acikli, sefkatli, yumusak sirlı tebessümlü du dagında gösterilmistir. Hem de De Vinci böylesi tebessümü, bîr toprak parçasının sicakligi üzerine bagislamistir. Tabiatta bulun mayan sey budur.

Bir kadın endaminin düşüncesine, anlam dolu bir bakisin sessizligine, bir mabedin ruhanî büyüklüğüne, bir avuç boya maddesiyle renk kazandıran ressam, estetik bir güzellik yarat mamis midir?!

Hiç şüphesiz, farklı mesafelerdeki “nazlilik” ile “Allah’ın ru hundan bir üfleme”r.in arasında yer alan insanlar gibi, sanatlar da yerden mesafe aldıkları ölçüde, izdirabm sadık tecelli yeri ve hasret kaynagi

oluyorlar. Kimin insanlığı daha fazlaysa, dertliliği de daha fazladır.

“O halde olandan daha aşağı olan eserler”, sanat dünyasında, sanat için gösterdiğimiz bu yüksek gidiş yolunu okumuyorlar mı?! diyeceksiniz. Okuyorlar! Eğer bu eserler gerçekten asagilik, olan herseyden daha eksikler burada, Asolion’un sözüyle; ihtilaf sahit ve delildedir, kavramda degil. Kendisini oldugundan daha çirkin gösterecek şekilde süsleyen ve nefret edilecek bir şekilde sokan kadın ile sanatın aldatıcılığıyla göz, kas, dudak ve vücudunda olmayan güzellikleri yaratan kadın, duygu ve hedef açısından ortaktır. Burada diğer bir konuyla karşılaşıyoruz. Bu, sanatın yaratılmasında ve özel hüküm sahasında olan sebeplerin, unsurların, derecelerin ve değerlerin ortaya konulmasında başarı ve başarısızlık durumudur. Burada paranın işlevi büyüktür, onun etkin olduğu bir alandır.

Din, irfan ve sanat arasındaki yakınlığa, tarih de sahit olmalıdır. Sanatlar, bu dünyadaki mevcutların en dinî ve irfani

olanlarıdır. (Bu sanatlar) din ve irfanın eteğinde dogmuşlardır, bu iki memeden süt emmişlerdir. Her sanat bir miraç veya mi raç sevkidir. Sanatkâr, sanat ile yükünü daha da hafifletir.

(Sanatın) en son sinin, yerden daha uzaktır. Tabiat ötesinin aydınlığın sıcaklığını, temizliğini daha çok hissediyor. Gerçeğin soğuk ve çirkin yüzü, sanatın tedbiri ile “hakikat” in güzellikleri-le süsleniyor.³¹

Sanat, öteden, tabiat ötesinden sözdür. Olması gereken, ama olmayanın açıklanmasıdır. Böyle değerlendirildiğinde Fars kültür ve edebiyatında sözkonusu olan karmaşık mesele açıklığa kavuşur. Çünkü irfanımız gözünü açtığı günden beri, siirin kucagina düşmüştür. Daha uygun bir deyimle agzini açtığından beri siirle söz söylüyor. Bu iki dert ortasının, iki yakının, birbi riyle karşılaşması anlam dolu doğu maneviyat tarihinin en güzel ve en heyecanlı olaylarından biridir. Gerek gurbet acısının kararsızlaştırdığı irfan, gerekse bu âlemin konuşma dili olmadığı belli olan siir, siirsel kelimelerin yardımıyla -ki melekle üst âlemin hafif kanatlı ve hızlı uçanlarıdır-yine onun Özel isaretiyle (Ema Sezer’in deyişiyle): “Bu, varlık âlemi sahilinde, düşünce dalgalarının çarpışma sesidir.” Yorgun ruhun, bu sürgün yerinin dilsiz ve bogucu kalesinden uçuşunu kolaylaştırıyor.

21-Bu yüzden sanat, gerçekten uzaklaştıkça “revaçta olan aklın” beğenisinden uzaklaşıyor. Daha büyüleyici, daha güzel bit sekile dönüşüyor. Zira gerçek, boş kafalılık, akıl ise bu yerin yerlisi olmaktır. Sanatın daima gurbet duygusu duyduğu yer. Bu ülkenin yerli hâkimi olan aklın fermanını, boynuna geçiriyor. Bu yüzden akılların onun üzerine koydukları kayıtların, sınırlamalarını altına asla girmemistir. Basına mantıktan bir yular geçirmek isteyen herkese karşı, isyan etmiştir ve zinciri koparmıştır.

Hüseyiniye-i Irsad’ın İlmî ve Dînî Araştırma Dersleri Dizisinde

en

DÖRDÜNCÜ DERS

(31/2/135 Cuma Milâdî 1971)

“Sizden, iyiye çağıran,

dogrulugu emreden ve kötülükten

sakindiran bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Bu sinifin en esasli proramlarından biri, her zamanki arzum olan soruların ortaya atılması, tenkitlerin yapılması ve onları ce vaptandır. Ama ne yazık ki, şimdiye kadar, bu en esasli programı icra edemedik.

Verdiğim derslerde, isittiklerinizden dolayı zihninizde ce vaptı verilmesini istediğiniz çok sayıda soru ortaya çıkıyordu. Çogu zaman, düşünce de direniyordun Bu, sinifin ve dersin hep canlı olmasının isaretidir. Soru ve tenkid yoksa sinifin canlı olmasından emin olunamaz.

Tartışma ve tenkide o kadar değer veriyorum ki, her yerde konum, tartışma ve tenkitten başlıyor, sonra metne varıyor. Bu, o halde metni sorularla süslüyorum, anlamında değildir.

Burada da böyle yapmak istedik, ama olmadı. Bu birkaç se bepten dolayı olmadı; evvela, değerimden daha çok gösterilen ilgi ve lütuf, sınıf mevcudunu tahmin edilenin çok üstüne çıkar di. Bu birikme, dersi soru ve tenkidlerle süsleme fırsatın ortadan kaldırdı. Diğer sebep de sudur, önceki oturumlarda geçen vakit te sirf kendi fikrimi açıklama ve izah etme durumu oldu. Bu da soruların sorulması fırsatını ortadan kaldırmış oldu.

Sınıfların en temel programlarını bütün bunlarla süslemek, hepimizin daima arzusu olmuştur. Bu arzunun ardından, yeni bir yol bulduk. Söyle, her dersten sonra ara verelim. Sonra açık ligu kavusmamış meseleleri olan ilim araştırmacı arkadaşlar, so rularını ve tenkitlerini Hüseyiniye-i Irsad'ın aşağıdaki salonuna tesrif edip söylesinler dinleyelim. Oradaki ortam daha derli toplu ve daha samimidir, fırsat ve hazırlık daha fazladır.

Hanımlar, beyler! Her soruyu sormada serbestsiniz. Ama ben, ortaya koyduğum meseleler konusunda cevap vermekte bağlanmış durumdayım. Burada benim durumum kendiliğinden sizi de bağlamış oluyor. Soru ve cevap, sınıfta ortaya konmuş meselelerin eksenini etrafında dönmüş oluyor.

BESERÎ MEDENİYET DÖNEMİNDE DINLERİN BASLANGICI

Bundan önce ilkel dinlerden bir özet yaptık. İlk dinlerin esasları ve bütün dinlerin ortak esasları üzerinde dine ve su soruya ulaştık: Din nedir?

Cevap veya bazı cevaplar bulduk, bir çeşit tanıma ulaştık.

Meselenin o şekilde ortaya konulması ve sonuçlara ulaşma, benim gücüm dahilindeki bir istiydi. Ama asla din ile ilgili bütün meseleleri ortaya koydum diye bir iddiada bulunmuyorum. Çünkü bir âlimin, bir fizikçinin, bir kimyacının, bir doktorun meseleyi benim isim olmayan bir tarzda ortaya koyabilecekleri ni biliyorum. Bir kelâmcının veya filozofun benim ihtisasım olmayan bir yöntemle ortaya koyabileceklerini biliyorum. Ama

DINLER TARİHİ

benim isimin sınırlı ortamında ortaya koyduğum özel metod, J yeni bir tez ve mevcut farklı anlayışlar arasında yeni bir anlayıştir. Veya bulunabilecek anlayışlar arasında yeni bir anlayış.

Şimdi ileri kültürlerdeki ve tarihin seçkin toplumlarındaki tekâmül etmiş büyük beserî dinleri incelemeye başlıyoruz.

İlerleme, büyük medeniyet dönemine giriyor. Bu arada din de insanların zihninde daha çok tekâmül ediyor. Din kavramı etrafında gelişen hisler, kavrayışlar tekâmül ettikçe insanlık tar-hinin büyük ve canlı dinleri de şekillenip beliriyor.

ÇİN VE HİNT DİNLERİ

Kendine özgü en eski ve en derin dinî düşüncelere sahip olan Çin'den başlıyoruz. Çin, Hind'in kenarında dinî duyguyla dopdolu eski kaynaklardan biridir. Hind, beserî dinlerin müze sidir. Bütün tarih boyunca en seçkin irfani duygunun kökü Hint'tedir. Bütün dinlerde, hatta bugünkü materyalist Avrupa ideolojileri ve ekolleri üzerinde bile derin bir etki bırakmıştır. Bugünkü batıda yeni neslin ve genç ruhun isyanında Hint irfani duygusuna yönelik çok kuvvetlidir.

Çin, Hind'i tanımak için bir giriştir. Hind'i tanımak, sadece insandaki din duygusunu tanımak değildir, aynı zamanda belki ilk ve en eski beserî dinî kültürün sermayesini tanımadır.

Hind'in -bütün tarih boyunca-en büyük risâleri bütün toplumlara, medeniyetlere, kültürlere ve sanatlara irfani duyguyu saçmış ve yaymış olmasıdır. Şimdi de Hintli düşünce, parlak dinî zekânın doğusu halindedir. Hind'i tanımak, aynı zamanda Hicrî ikinci ve üçüncü asırlardan sonra, özellikle bes, altı ve yedinci asırlarda şiddetle Hint kültüründen beslenen, büyük İslâm kültür ve medeniyetini tanımak için bir giriştir. Usulen İslâm irfan ve tasavvufu adı verilen şey -burada maksat İslâm dini değil, belki sözkonusu olan maksat İslâmî medeniyet, tarih ve kültürüdür. -Ortaçağda, yani İslâmî medeniyet ve kültürünün büyüklük ve parlaklık döneminde gözle görülür bir şekilde

irfanî Hint kültürü ve ruhunun siddetli etkisi altındadır. Hint kültür ve medeniyeti de dolaylı veya dolaysız olarak İslâm kültüründen etkilenmiştir.

Medeniyet döneminde bütün beserî dinler, medeniyetler, kültürler, genel olarak insanın maneviyat ve kültür ruhu, meselelere karşı tavrı ve görüşü, iki şekle bölünebilir. Birbirleriyle çok sayıda ortak yönü olan iki şekil. Ama daima ikisini birbirinden ayıran belirgin özellikler olmuştur. Bugün bile kültürlerin, sanatların, felsefî ve sosyal fikirlerin birbirinden farklı olmaları na ve ihtilaflarına rağmen bu ortak ve aynı zamanda aynı yöne belirgindir.

Günümüz Avrupasındaki beserî ilimler topluluğunun re vaçtaki konularından birisi bu kutbun görüşünün diğer kutub-tan farklı oluşudur. Kültürlerin, medeniyetlerin, sanatların, düzenlerin, dogulu ve batili diye iki esasa dayandırılacak bölüme müdür.

Medeniyetleri, kültürleri, dinleri, sosyal ve hukukî düzenleri dogulu ve batili diye ikiye ayırırlar. Bu hep ruhun zuhuru dur ve insan görüşünün tecellisidir. Bu nedenle “dogulu ruh ve görüş”, “batili ruh ve görüş” demek gerekir.

Dikkatli bir tarzda, batili ruh ve görüş dediğimiz zaman, kavram olarak maksat Yunan kültürü, mitolojisi, sosyal düzenleri, dinleri ve sanatıdır. Sonra da onun mirasçısı olan Roma’dır.

Batili Ruh ve Görüş

Yunan M.Ö. besinci asırda çok seçkin bir felsefe, sosyal kültür, medeniyete ve sanata sahiptir. (Yunan kültür, medeniyet ve sanatı) batı dünyasının kültürlerinin, dinlerinin ve ilimlerinin atasıdır. Büyük ölçüde, dogu da isin içinde olmuştur. M.Ö- 5., 4. ve 3. asırlarda zirveye ulaşan bu Yunan kültür ve medeniyeti, Sokrat, Eflâton, Aristo, Fizyokratlar ile Yunanlı parlak zekâ, kudret ve gücünün zirvesine eristikten sonra aşağı düşüyor. Bu yük Roma İmparatorluğunu’nun sosyal kudretinin cazibesine kapılıyor.

DINLER TARİHİ

Yunan toplumu, Roma İmparatorluğu'nda çöktü. Fakat Yunan düşünce ve kültürü, Roma kültür ve düşüncesini oluşturdu. Roma, Yunan'ın varisi, Yunan'ın kültürel ve manevî rolünün, etkinliğinin devam ettiricisi oluyor.

Roma, Yunan düşünce ve kültürüyle zirveye çıkıyor. O yükselişin zirvesinden sonra, yokus aşağı iniste barbarların saldırganlığı ile dağılır. O zaman -dogulu bir din olan-Hıristiyanlık, onu zapt ediyor ve Ortaçağ başlıyor.

Avrupa'nın Ortaçağ'ı Miladî 4. ve 5-asırlarda başlıyor ve Miladî 15. asra kadar devam ediyor. Yani bin yıl. Bu devir dogulu kültür ve sanatın hakimiyet devridir. Dogunun Hıristiyanlığı günde ayağa kalkmış ve batıyı zapt etmiştir. Yunanlı, Romalı ruh ve kültürü -yani batılı ruh ve kültürü- durdurmuştur.

Rönesans'ın başlangıcı Ortaçağ'ın sonudur. Miladî 15 ve 16. asırlarda başlayan bu hareketin hedefi Eski Yunan ve Roma dönemine dönüştür. Yani dogulu kültürünün hakim olduğu dönem ortadan kaldırmaktır. Batı ve ölmüş batı ruhunu tekrar ele almak ve ihya etmektir. Bugünkü batının, Eski Yunan ve Roma'nın altın dönemine, yani eski batıya bağlanmasıdır.

O halde Rönesans'ın işi "sarkizdelik" ile mücadeledir. Orta çağ'ın üzerini kapamak, -dogunun batıya hakim olduğu dönem-ve bugünkü batı ile Müaftan önceki eski batıyı birleştirmektir. Rönesans zafere ulaşıyor. 15 ve 16. asırlarda -özellikle 17. asırda-eski kurumların temeli. Yunan ve Roma ruhu üzerinde Avrupa'ya göre şekilleniyor.

Dogulu kültürünün hakimiyeti ile durmuş olan Yunan, Roma kültür ve ruhu, bir defa daha Rönesans ile harekete geçiyor. Avrupa'nın son üç asrı, Yunan ve Roma'nın altın döneminin zirvesiyle birleşiyor.

Böylece batılı görüş: Milattan önceki Yunan görüşü, Eski Roma, Rönesans'tan bugüne kadar ve bugünkü Avrupa görüşüdür.

Dogulu Ruh ve Görüş

“Dogulu ruh ve görüş”ü kavramsal ve tarihî anlami ile gö-zönüne almak gerekir. Aydınlar genellikle bu kelimenin tarihî ve kültürel anlami ile cografi anlami karistiriyorlar. Sonra da yanlisa mahkûm oluyorlar.

Cografya’da dogu, Çin, Hind, Endonezya, Japonya, Iran, Ortadogu, Küçük Asya’dan ibarettir. Tarih ve kültürde dogu, Hind ve Eski Çin’dir.

Iran, Arap, Sâmi, Yehûd, Küçük Asya vb. dogu cografyasin-dadir, ama kültürel ve kavramsal anlamiyla dogulu ruhun zu hur yeri degillerdir.

Bizim ve çogu âlimlerin düsündüklerimizin aksine, islâm dini, usulen Islâm medeniyeti ve kültürü, bütün Sâmi ve Arâmiler dönemindeki Mezopotamya, dinlerinin hepsi, dogulu kaliplari kabul etmediler. Bütün dogulu özelliklere sahip degil lerdir. Belki dikkatle ve mükemmel bir sekilde bakilrsa, Islâm kültür ve medeniyeti, bu bölgenin -Iran, Arap, Filistin Misir-tekâmül etmis ruh ve kültürü olarak isimlendirilebilir.

Bu, bati ile dogu (en özel anlamiyla Hind ve Çin) ve Yunan -Cografi bakimindan-ruh ve görüş bakiminda, din bakimindan -yani dinî yönelis-yapmis oldugu medeniyetler ve kültürler, da ima dogulu ve batili ruhun sarsintilari altinda olmustur. Öyle ki islâm medeniyeti, Islâm ruhunun Çin ve Hint medeniyetleri malzemesinden olusan bir bedenle karismasi, ona Yunan ve Roma medeniyeti malzemesi ve yararli islerinin üflenmesinden ibarettir. Daha açık söylemek gerekirse bizim medeniyet ve kül türel yapimiz, yerin bu bölgesinde, tarihin bu döneminde dogu nun -Çin ve Hind-ve batinin -Eski Yunan ve Roma-yararli isleri ve malzemesi ile yapilmis bir binadir. Meselâ, Islâm medeniye tinde tasavuf ve irfan ekolü daha çok doguya ilgi duymustur. Felsefi kültürümüz, filozoflarimiz, bilgelerimiz daha çok Yu-nan’a ilgi duymuslardir. Bu gösteriyor ki Iranli ruh, Islâmî ruh ve bizim Islâm’dan önceki görüşümüz, haliyle bu bölgenin bü tün kültürleri arasinda sarsilip sallanmislardir.

DINLER TARİHİ

Bizim ruh ve görüsümüz, revaçta olan bilimsel kavramı ile yüzde yüz dogulu ruh ve görüs degildir. Avrupalıların dogulu kültür, sanat ve ırk konusunda söylediklerini, tamamen dogru lamıyor. Bir fırsat olursa sonra bunların hepsini söyleyeceğim.

BATILI RUH VE KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ

1. Kuvvet Asaleti:

Batılı ruh, başlangıçtan beri kuvvet asaletin pesindedir. Kuvvetten maksadım, insanın güçlülük ölçüsüdür. Hedeflere ulasma, içgüdülerin iyileşmesi, ihtiyaçların karşılanmasıdır. Ge nel olarak insanın kudret ölçüsü ve tabiata hakimiyetidir.

Yunan kültüründe “kudret” çok canlı bir kelimedir. Ro-ma’da medeniyet, kudrete dayanmaktadır, sembolü kurttur. Bu günkü Avrupa Rönesans’tan beri kuvvet temelinde dayanan bü yük bir yapıdan ibarettir. Bu, maddî kuvvet, tabiata hakim olma kuvveti, iktisadî kuvvet, siyasî ve sosyal kuvvettir.

Batıda, teknigin dogudan daha ileri olması, hayatta kudret arayan ruhun tecellilerinden biridir.

Ortaçag Avrupası, dogu ruh ve kültürünün hakimiyetinde olduğundan hakikati istemektedir. Bu, dogu ruhunun özellikle rinden biridir. Rönesans’tan sonraki Avrupa, kudret pesindedir. Bu da batı ruhunun özelHklerindenidir. Yeni görüs ve ruhun en seçkin düşünür ve kurucusu Francis Bacon, ilim hakkında su sö zü söylerken batının kudret isteme ruhunun apaçık ve canlı ör negini sunmakta: “İlim, bütün tarih boyunca hakikati arıyordu; kâinatın sırrını, hayatın sırrını, Allah’ın sırrını ve aski keşfetmek istiyordu, tnsan, ilk mevcut ve son ahnyazısmdan haberdar ol mak ve bilgi edinmek istiyordu. Eşyanın özüne, iç boyutuna yol bulup, dis görünüşlerin ve isaretlerin altındaki eşyanın gerçeği ni ve hakikatini kavramak istiyordu. Ne hakikata ulastı, ne de kendi hayatına. İnsana bir hizmet yapamadı. Bu yüzden, Yunan ilmi kudretinin zirvesinde, bütün insanî dehalariyle, Atina’nın kölelerine ve yalın ayaklarına bir hizmet yapamadı. Ne bir set

yaptı, hatta ne bir kaldıraç. Bilginlerin hepsi günlük hayatla uğraşmak yerine, hakikatin peşinde idiler ve hiç bulamadılar.

“Bugün onun hepsini bırakmanız gerekir. İlimin ve felsefenin daimi sloganı olan “hakikat nedir?”den el çekmeniz gerekir, kudret’i “hakikat”ın yerine geçiriniz, ilmin sloganı “kudret iste mek” olsun.

Bugün bütün ilimlerin, kuvvet ve kudret aradıklarını görüyoruz. Mantık, felsefe, fizik, kimya, matematik... hepsi kudret arıyor. Teknik ve sanayiye ulaşıyorlar. Tabiatı başka şekle sokuyorlar. Tabiat kuvvetlerinin, tümünü maddî hayatın hizmetinde görevlendiriyorlar.

Geçmişte eğer Astronomi okuduysalar tabiatın sırrını keşfetmek ve yıldızların insanın alinyazisi üzerindeki etkileri için okurlardı. Kendi inançlarına göre “hakikat”ı elleriyle bulmak istiyorlardı.

Ama bugünkü insan gezegenleri inceliyorsa, uzaya gidiyorsa, bir hakikatin peşinde değildir. İktisadî ve askerî kuvvet icad etme arzusunda. Usul olarak bugünkü ilmin ruh ve değerini aralıksız olarak hemen hayat için kudret talep etmeye dönüştürmektir. Bu simdiye kadar tasavvur edilen aksinedir, iktisadî düzenin dogması yeni bir şey değildir, batı ruhunun özelliklerinden biridir. Bugün daha çok belirmiş ve daha çok kuvvetlenmiştir.

Ama doğuda asla, hiçbir âlim, düşünür ve filozofun sloganı “ilmin kudrete dönüşmesi gerekir” şeklinde olmamıştır. Belki ilmi, daima yüksek ve temiz bir makamda yaşamıştır, kendine (t’zgu bir ruhanî ve manevî takvaya sahip olmuştur. Bu yüzden ilim ve âlim zihinlerimizde henüz maddî hayat ötesi kutsallıklarını korumaktadır.

Avrupa’da âlim, bir mal ve esyadır. Dikkatli bir şekilde maddî değeri tayin edilebilir. Eğer bir bilgin bir fiyatı kabul etmezse bir hakaret tasavvur ettiğinden değildir; belki kıymet ve fiatin miktarını kabul etmediği içindir. Kendisini, belediyenin tayin ettiği fiyattan fazla bulduğu içindir!

DINLER TARİHİ

Meselâ, Sorbon Üniversitesi, mezun olan öğrencilerini ilân ediyor. Cinslerini, fizik, kimya, atom, sosyoloji, psikoloji hatta felsefe.. Tahsilini bitirenleri müzayedeye arttırmaya koyuyor, tipki model, sistem.. Ve silindirine göre fiyat takdir edilen bir otomobil gibi, bu ilmi bitirenlere fiyat konuluyor! Bir fiyat belirliyorlar, müşteriler aceleyle geliyor, fiyatlar ilân ediliyor, herkes kendini daha pahalı satın alan yere veya birine satıyor. Eger biri satılamazsa, sebebi degersiz olusudur.

Doguda ve dogulu görüste, kârli olan sey bir deger kazan miyor. Degerin kistasi, fedakârlık ve kârdan vazgeçme ölçü südür.

Kuvvet asaleti, Yunan'da boy gösteriyor, Roma'da zirveye ulasiyor, Rönesansla Francis Bacon kudrete ilmî bir sekil kazan diriyor ve bugünkü Avrupa, kudreti slogan yapıyor. Öyle bir yere ulasiyor ki bugünkü Avrupa'nin hümanisti bile söyle diyor: "Batının en büyük risâleti insanliga ve dünyadaki medeniyetten mahrum bütün milletlere medeniyet bag isla ma sidir, 'sömürü' yeryüzündeki bütün harabe yerlerin güçlü batili eller tarafından mamur edilmesidir. Batının kudret isteme sloganinin belirmesidir."

Her yerde -gerek Yunan'da, gerek Roma'da gerekse bugün kü Avrupa'da-konusulan ayni seydir. Bu da batili görüstür.

2. Tabiat Asaleti:

Batili düşüncenin en bariz özelliklerinden birisi de tabiat alâmetleri hakkındaki görüsüdür. Yunanlı ve Romalı tanrılar, daha çok tabiatın yardimcilaridir. Bu tabiat yardimcisi, sonra ya vas yavas insanî bir sahsiyet kazanıyor ve Yunan mitolojisi tan rilarina dönüsüyor.

Eski Yunan'da bir okul seklinde ortaya çıkan ilk felsefe, fiz yokratların felsefesi idi. Bunlar Sokrat, Eflâtun ve Aristo'dan ön ce tabiatın asaletine inanan felsefî ekole mensup kimselerdir.

Yunan fizyokrat filozoflari; tabiat atesten mi, sudan mi ya pilmis konusundan ihtilaf ediyorlardı. Birisi Thales gibi dünyayı

sayılardan biliyor, biri Pisagor gibi dünyayı birkaç unsurdan mütesekkil bir macundan yapılmış olarak kabul ediyor. Biri Lo-ustik ve öğrencisi Epikuros gibi tabiatı atomdan -parçalanmaz küçük zerrelerden-yapımcı olarak biliyordu. Ama hepsi, tabii tin esas maddesini arıyorlardı, tabiatın maddî bir unsurdan yapılmış olduğu aslına inanıyorlardı. Ama tabiatın maddî oluşunu da itfak ediyorlardı.

Bu maddeci fikirlerin arz edilmesine karşı doğu, ruhun ve yaratılışın sırrını bulmanın peşindedir. Tabiatın maddî isaretle rinin peşinde daima bir sır aramaktadır. Bir sırlar topluluğunu veya büyük bir sır aramaktadır.

Bu sebeple tabiatçılık görüşü Yunan'da, Roma'da ve bugün kü Batı'da vardır. Söyle ki Avrupa, Yeniçağ'da tabiat ilimlerinin yayılması için esaslı bir çaba sarfediyordu. Bundan önce ise, Es ki Yunan, ilk defa tabiatı mantıklı bir şekilde inceleme ve tahlil etme fikrindeydi, ilk ve büyük hakikatları arayacağı yerde, tabii atın ilk maddî unsurunu arıyordu.

3. Hayatın Asaleti:

Eğer burjuvazi kültüründeki batılı ruhu araştırırsak, bunun "yaşam dini" olduğunu; hem dindar hem de dine karşı olanlarca -tüm Avrupa m ille ti erince-kabul gördüğünü anlarız. Yani insanın maddî ve tabii içgüdülerinin doyuma ulaştırılması...

Bir apartmanda kalıyordum, dindar, katolik, dinî, irfani ve insanî duyguları kuvvetli bir ailenin komşusu idim. Henüz bir birlerini sevebilen, birbirlerine hizmet eden, birbirleri için şahsî menfaatlarından vazgeçebilen, anne, baba, sevimli çocuklar ve kızkardeşle sade bir hayat yaşayan bir aileydi. Böylesi dindar ve sefkatli bir ailenin komşusuydum. Bu ailenin fertleri, kadın, ko casi iki üç yaşlarında iki çocuk ve kadının kız kardeşiydi. Komşulukları iyiydi. Kadının kız kardeşi, üniversite birinci sınıf öğrencisiydi.p>

Bu aile yazın deniz kıyısında tatil yapmaya çıktılar. Apartmanda yalnız kaldım Bir süre sonra bir mektup geldi. Düzenli

DINLER TARİHİ

ve tertipli bir şekilde tenbih etmişlerdi: Meselâ, 1. madde: Aldığın her şeyi yerine bırak! 2. madde: Yasayış yöntem ve düzenin de düsturlar. 3. madde: Kocam bir süre sonra geri gelecek, biz henüz buradayız. Eğer yemeginizi birlikte yerseniz masrafınız daha az olacaktır. Dört, beş veya kaçıncı madde ise: - Kızkardeşim-18-19 yaşlarındaki öğrenci denizde boğuldu. Ne kadar çabala-diysem kurtaramadım. Ölümü bizi üzüntü içinde bıraktı. Ama tatilin sonuna kadar kalacağız; güneş güzel, çocuklar yanmayı seviyor. Asla bu kadar güzel ve güneşli yaz geçirmedim. Allah'a ismarladık.”

Bu mektuptan önce, kızcağızın ölümünü isitmistim. Bütün acım suydü, dönüşlerinden sonra yüzlerine nasıl bakayım, söze nasıl başlayıp, ne söyleyeyim, sorularını nasıl cevaplandırayım ki onları teselli edebileyim? diye düşünüyordum. Evi kızcağız-siz gördükleri zaman tahamül edemezler diye düşünüyordum...

Ben köylü ruhumla bu düşünceleri taşıyordum; kadın -yani genç yaşta ölen kızcağızın ablası;- “yemeklerinizi kocamla birlikte yaparsanız masrafınız daha az olur” diye yazıyordu. Farklılığı görüyorsunuz?

Avrupa'dan İran'a -meselâ trenle-geldiğiniz zaman, Paris istasyonunda genç bir kadın ve erkeği vedalastıkları anda görüyorsunuz, birbirlerini öpüp ayrılıyorlar. Ayrıldıkları anda ne bu onun ardından bakıyor, ne de o dönüp bana bakıyor. O istasyona geçmiş gitmiştir, bu ise trende mesgalelerin pesindedir. İtalya'da veda anlarında az da olsa birbirlerine gülüyorlar -en azından gençler arasında veya özel bir zümre ve grup arasında-son vedalaşma anına kadar trenin camisi arkasından irtibatlar süüyor, hareket edince bitiyor. Doğu Avrupa ülkelerine ulaştığımız zaman, vedalaşma anları bazen yarı ağlamalı sahnelerle süsleniyor.

Sonra İstanbul yakınlarına ulaşıyoruz. Kısa süren durma anında ağlama, inleme, gözyaşı ve gülme ile karışmış gürültülü sesler, feryatlar dikkatimi çekiyor. Tren birini mi ezdi? diye düşünüyorum, soruyorum, diyorlar ki: “Hayır, bir şey yok. Bunlar yazın yalnız mevsimlik iş için Yunanistan'a giden Türk işçileri;

şimdi geri dönüyorlar, arkadaşları, komsuları, aileleri onları karşılamaya gelmişler. Ama beklemek için sabırsızlanmadıklarında, İstanbul'dan veya daha uzaktan yedi sekiz saatlik yoldan buraya gelmişler arkadaşlarını daha erken görmek istemişler.”

Doğulu ruhtur, bu kadar siddetli sevgi ve sefkat. Bu kadar güçlü ask. Doğunun sefkati ve muhabbet duygusu hakkında sahipsiz olduğum en etkili tasvir, Yugoslavya ile Türkiye arasındaki tren yolculuğunda zihnimde kalan tasvirdir.

Orada -50-55 yaşlarında-yaslı yolcular gördüm. Yol arkadaşı sordum: “Yolcular niçin genelde yaslı?” dedim.

Dedi ki: “Bunlar iş arayan Türk erkekleridir. Yapabilecekleri hangi iş olursa olsun Doğu ve Batı Avrupa'ya gitmişler; bütün gençliklerini emeklik, hamallık; üzüm dermek; kafelerde, restorantlarda çalışmakla, kısacası ellerine gelen her işi yapmakla geçirmişler. Şimdi, emekli olmuşlar veya işleri bitmiş, vatanları na geri dönüyorlar. Eğer evlerimizde yaşamak için bir yer bulamazsak bile, hiç olmazsa orada ölmek için bir yer bulalım, diyorlar.”

Görüyorsunuz, kırk yaşından sonra evine geri dönüyor ki kendi toprağında ebedî uyku için bir yer bulsun. Adeta bu, bütün hayat ve işinin hedefiymiş gibi: Memlekete geri dönüş, acı ve sevgi duygusunun kendisini doldurduğu yerde ölmek. Bu doğulu merhametli ruhtur, o ise batılı hesapçı ruhtur.

Batılı ruhun şekil almasında, hiç şüphesiz iktisadî düzen etkin olmuştur; ama tek etken bu değildir, insanî ruh ve sefkate, hesapçı aklî tahlillerle ve hesaplarla incelenemez; öyle inceledi mi ruh ölür. Ruh gül gibidir. Eğer gülü susuz bırakırsak, parmaklarla yapraklarını sayarsak, enini ve boyunu ölçersek, gülü kaybederiz. Zira ellerimiz onu soldurmuş olur, bütün o güzellik yok olmuş olur. Onu o temiz, bütün, kutsal haliyle bırakmak gerekir. Çoğu insanî duygular ve anlamla süslenmiş hayvanlar da bu çeşittendir.

Batılı düşüncenin aslı, hayat asaletidir. Çünkü çeşitli boyutları onun ruhunu son derece iyi yaşamaya vakfettirmiş.

DINLER TARİHİ

Seksen, doksan yaşlarında yaslı bir kadın taniyordum. He nüz kız (bakire) idi. Orta sınıf hayatı, cinsel özgürlükler, fevkalâde ümitler, arzular ve diğer sebepler sonucu evlenme mek ve yaslı bir kız olarak kalmak zorunda bırakmıştır. Bazı adamlar vardır, cinsel heves ve heyecan zamanını geçiriyorlar ve unutuluyorlar; ikinci ve üçüncü nesilleri de olmadığından yalnız kalıyorlar. Saatlerce pencere kenarında oturuyorlar ve anlamsız şekilde ufka bakıyorlar. Bu bekleyen, ümitsiz, intizarsız, üzüntülü yaşlıların pencere çerçevesi gerisindeki yüzleri, Avru pa’da görülen en acıklı tasvirlerdendir. Bunların maddî hayatı temin edilmiştir. Ama ruhsal açıdan hayatlan korkunçtur. Onun da bütün Avrupalı yaşlılar gibi bir durumu vardır.

Yaslı kadın bakkal idi. Tek dostu ise veremli bir köpekti. Kulagi tirmalayıcı, salyalı Öksürüklerini, eve peynir veya kay mak götürdüğümüz zaman isitiyorduk. Bir gün köpeği göreme dim sordum. Yaslı kadın bir ah çekip: “Artık köpeğim de yok, öldü ve ben yalnız kaldım,” dedi.

Görüyoruz ki emekli bir hanım, tam bir refah içinde, maddî yasantsi temin edilmiş, tek basma, ve kimsesiz. O zaman yakınlık duyduğu, konuşabileceği siir söyleyebileceği, birlikte oturma cagi, kalan tek şeyi bir köpek mezarıdır.

Yaslı kadın bir süre sonra köpeğin çukurunu kapatmaya ve süslemeye başladı, sürekli -onun dertli ayrılığını tekrarlayacak-bir siir bulup, köpeğin mezar tasma yazmak için, siir kitapları nin sayfalarını karıştırıyordu-Yıllarca birlikte yaşamış bu yaslı kadını, sadece bu hayvan anlamış! Ama şimdi, yaslı kadın için sadece bir mezar kalıyor. Bir köpeğin mezarı. Tanıdığı, muhata bi, yakını, akrabası komsusu olmuş ulun bir köpeğin mezarı. Mezarın kenarında oturuyor, ölümü bekliyor. Yalnızlık meselesi budur.

O halde hayatın asaleti, insan ruhunun bütün tecellilerinin, günlük hayat için gerekli olan şeylerin teminine münhasır kilin masıdır.

Fransızların sözüyle; hayatın zevkidir.

4. Düzen (Intizam):

Intizam, teknik ve sosyal ilerlemenin gerekli boyutlarından biridir. Gelişmiş batı teknokrasi ve bürokrasisi, intizamin sonu cudur. Batili ruhun bağımsız ve belirgin görünümünden biridir.

Batili, başlangıçtan beri, kaç şey görüyorsa onları düzenli dizmeyi düşünüyor. En küçük meselelerde bile bu düzenliliği arama özelliği açıkça gözlenir.

Avrupa'nın en büyük ve en ciddi işlerinden birisi -özellikle İtalyan, Fransız ve İngilizlerin-kahvaltı ve öğle yemeği masala rini düzenlemeleridir. Hatta tek basına olsalar ve tek kişilik sofraya hazırlasalar bile. Avrupa'nın sofraya teskilatı, bir bakanlık gibi teskilata sahiptir. Evini o kadar tertipli ve düzenli diziyor ki, en küçük bir şeyin yerinin değişmesiyle, bir tahtanın üzerinde iz olmasıyla, birinin geldiğini veya gittiğini anlıyor.

5. Faydalanmak veya Tüketim Asaleti:

Tüketim asaleti, hayat asaletinin bir boyutudur. Hayatın asaleti, felsefi bir meseledir. Faydalanmak ve tüketim asaleti ise iktisadi bir meseledir. Derli toplu yemek yemek, güzellik bir zevk için inanmak ruhsal bir mesele olup, mümkün oldukça da fazla faydalanmaya ve insanî etkinliğe dayanmaktadır.

Daha çok tüketim ve daha çok faydalanmak için dogulu da çaba gösteriyor, kaygı duyuyor, lâkin bunu hastalık olarak biliyor ve kendi hastalığını hissediyor. Ama batili, "faydalanmaya" ve "tüketime" asalet vermekle etkinliğini, mesajını ilan ediyor ve temel felsefesini tarif ediyor.

"Faydalanmanın asaleti" -eskiden-"tüketim asaleti" veya "tüketim asaleti felsefesi" bugünkü sosyoloji ve iktisadın dilinde yeryüzüne -batili için-bir cennet görünümünü bağışlamıştır. Burjuvazinin ve batili ticarî kültürünün, temel sloganı olmuştur.

"Yeryüzünde" cennet fikri, bu batili ruhun zuhuru, batili ticarî kültürünün, burjuvazinin temel sloganıdır. Bu yüzden batili

DINLER TARİHİ

“daha çok tüketme” ve “daha çok maddi faydalanma”yi insanî, felsefî ve ahlâkî asalete tercih etmiştir.

6. Herseyin Akilci Tahliline Yönelis:

Batili, baslangıçta tabiati tanımak istiyor. Onun kökünü di sari çekmek ve hallaç pamugu gibi atmak istiyor. İnsani, ruhu, ahlâki, mukaddesati, yaratilisin sirlarini ve böylece Allah’i tahlil etmek, incelemek istiyor; sebebi bilmek istiyor; asil ve kökeni ta nimak istiyor. Çözümlemek ve tahlil etmek istiyor.

Ama dogulu herseye ve her meselenin üzerine bir müphemlik perdesi çekiyor veya özlü ve sade sekilde birakiyor. Bati li görüs, özellikle Yunanlı görüs, her meseleyi -ruhsal meseleleri bile-tipki maddî isler gibi tahlil etmek istiyor.

Söyle ki: meselâ İran bile siirde en yüksek yerlere ulasmis tir, ama “edebiyat tarihi’nde ve “edebî tenkitte bir dayanaga sa hip degildir. Siirimiz var, ama siirin tarifi yok. Buna karsilik Yu na M.O. dördüncü ve üçüncü asirlarda siire kelimenin gerçek anlamiyla sahip degildi; ama onlarda siirin en dikkatli tarifi, gruplandırılması, tahlil ve çözümlenmesi vardi. Aristo’nun “Siir Teknigi” kitabi ikibinikiyüz ikibinüçyüz veya ikibindörtüyüz sene boyunca trajedi, komedi ve siir sanatının temel kaynagi olmus tur. Su anda bile temel kaynak. Ama en büyük siirleri yaratmis olan bizleT, siirin tam bir tarifine sahip degiliz. Eger bir tarif yapmissak bile, sanki tekrar siir yazmaya oturmus gibi tarif ya piyoruz. Meselâ, Melikü’s-Suara Behar, siirin tarifinde söyle di yor: “Siir nedir? Akil deryasından bir murattir, güzelliiktir, süp heyle karisik ezeli esrardan bir isarettir. Sair; güçlü, meshur ve siirin “ümit” kardesidir.” Diger bir tarif daha veriyor; bu en gü zel Çağdas siirlerden biridir, ama siirin tarifi degildir. Siiri bir kusa benzetiyor, sabahleyin bos kuTSak ile yuvadan uçuyor; da ga, ovaya, çöle, harmana, suyun kenarina ve bir bagin içine ko nuyor, bir tane kopariyor ve kursagini dolduruyor ve yavrusu için götürüyor. Sair, zayif bir ihtiyari, ümitsiz bir fakiri, viran ol mus bir evi, ufku, nehri, gülü vb. gönnekle ilham aliyor, içinde bir kivilcim parliyor, isik saçiyor. Eve geldiginde kivilcimi alev-DINLER TARİHİ

139

lendiriyor, yangina çeviriyor ve kelimeler seklinde kâgida dö küyor ki bir kalbi yaksin veya bir beyni isyan ettirsin...

Yunanli beyin, mantikî bir beynidir. Hatta ahlâki bile mate matik gibi tasnif ediyor, ayiriyor. Eflâtun diyor ki: “Ahlak; vücu dun çeşitli kuvvetlerinin ve içgüdülerin itidalinden ibarettir. Muhalif, isyanci nefsin saglam kalmasi için, kan, mide salgisi, safra ve balgamin uyumlu olmaları gerekir. Ahlâk; kin, intikam, sevgi, tecessüs, ilim isteme, kuvvetli olmayi isteme vs. içgüdüle rin ilimli ve sakin olmalarini korumalaridir.”

Görüyorsunuz ki dogulu için, büyük, acaip, gizli, esraren giz olan ve Allah’in özelliklerinin insanda zuhur etmesi olarak gördüğü tabiat ötesi bir kök tasiyan ahlaki, batili, ilmî ve mantikî bir görüsle inceliyor. Dikkatli bir ilmî ve aklî tahlil ediyor.

“Selon” dogu felsefesinin esrarından olan ve tarif edilmesi mümkün olmayan “saadef’i, batili bir görüsle sade bir sekilde tarif ediyor: Saadet, vücut güzelligi, beden saglamligi, hastalik tan uzak olmak, rahat hayat ve çocuklar açisından murada er mekten ibarettir. Böyle gördüğün herkeste bil ki senin istedigün sey

var, yani saadet (mutluluk) var.”

Pisagor diyor ki: “Bütün varlık âlemi düzenden; düzen ise sayıdan ibarettir. Müzik de sayılardan yapılmıştır. Tabiat, dağ ve çöl de sayılardan yapılmıştır. Sonra bütün sayılar da ‘bir’den yaratılmıştır.”

Batinin bütün meseleleri, akilci ve mantikî bir şekilde tahlil ettiğini görüyoruz. Bu, bir taraftan insana yardım ediyor; zahi ren tabiat kanunlarını ve işaretlerini tanıyor -bu tanıma sebebiyle biz dogululardan daha ilerlemiş durumdadır-bir taraftan da insani bir düzeyde bırakıyor, o hissedilen şeylerin tarafına doğru uçmasını engelliyor, âciz kılıyor.

7. Toplum Asaleti:

Batıda tanrılar, sehrin (Çite) bekçisidir. Asil olan “sehir”dir, “Mabet” ise fer’i olandır. Yani doğunun aksinedir. Doğuda sehir

DINLER TARİHİ

mabedin etrafında inşa ediliyor, batıda ise mabet şehrin bir kenarında kalıp muhafızlık yapıyor.

Doğuda hiçbir şehirde, maddî meselelerin temelleri üzerine de kurulmuyor. Belki bir yere şehir kurulmasının sebebi, bir ef sane ve dinî meseleler oluyor.

Meselâ, bu şehirde “Süleyman peygamber” gömülüdür, o şehirde “Adem peygamber” gömülüdür. Diğerleri bir imamin yolu üzerindedir.

Meshed yakınlarında sifali bir maden suyu var, her taraftan hastaları -özellikle cilt hastalarını-kendine çekiyor. Üçyüz yıl önce bu suyun üzerinde üstü kapalı bir salon yapmışlar, insan hayret ediyor. Çünkü maden sularının bu kadar ilerlemesine rağmen, diğerleri niçin bundan mahrum kalmışlar? Salon olukça temiz ve düzenli, bütün bu temizlik o banyolar, yasayış tarzı daha çok hayret verici. Salonun yapılmasının ve temiz tuşulmasının sebebi araştırılınca, konu açıklığa kavuşuyor.

Halk suya gitmiş ve cilt hastalıkları, bu su ile sifa bulmuştur. Maden suyunun bu iyilestirici kuvveti ve özelliği, doğru görüştü maddî bir sebep bulamamıştır. Belki hissedilenlerin ve akıl yürütmenin ötesinde bir açıklama bulmuştur.

Diyorlar ki: “Hz. Ali (a.s.), Muaviye ile yaptığı savaşta bura dan, Meshed yakınlarından geçmiştir. Yakıcı güneş, şehâdet yolunda alman çok sayıda yaraların kan kaybının şiddetlenmesine sebep olmuştur. Yaraları bağlamak için ne birşey vardı ne de bir ilaç. Sonra Hz. Ali (a.s.) kılıçla bir taş parçasına vuruyor, taş ya nlıyor ve su fiskiriyor. O zaman: “bütün Siffîn yaralılarını ‘Sahan Kaplicasında’ yıkayınız!” diye emrediliyor. Yıkadılar ve yaralar dan bir eser kalmadı. “Sahan Kaplicasının bu sifali etkisi o za mandan kalmadır. Bu kutsallık yönü halkı önce kendilerini yi kamaya, kir ve pislikten temizlemeye, ondan sonra sifali kutsal suya gitmelerine tesvik ediyor.” Üçyüz yıllık güzel ve temiz sa lonun yapılmasının sebebi de bu kutsallıktır.

Doğuda her şehrin böyle bir açıklaması vardır. Belh’te bir tepe var, bazılarının inancına göre Hz. Süleyman, bir grubun inancına göre Zerdüst, diğer bir inanca göre de Hz. İbrahim Ha—

lil OTada gömülü. Bu, dünyadaki mümtaz şahsiyetlerin Belh'e gelip ev yapmalarına, Süleyman peygamberin Zerdüst'ün veya hangi kutsal şahsiyet ise, kabrinin kenarında olmalarına sebep olmuştur.

Doğudaki her şehir, madde ötesi böyle bir kökene sahiptir-Ama batıda asalet toplumdandır ve maddî hayatın esasına da yanır. Şehrin kendisi kutsallığa sahiptir, mabet şehre tâbidir, şehir mabete değil.

Fransız komedi yazarlarından biri şöyle diyor: Yunan ve Roma tanrıları ve dinleri özel bir duruma sahip idi. Halk kitlesi Hıristiyanlıktan önceki çok sayıda dinleri kabul ediyordu. Ama filozoflar hiçbirini kabul etmiyorlardı, hekimler bütün dinleri çiracı ve çiracı olarak kabul ediyorlardı.

Tanrılar hep Yunan şehirlerinin belediye başkanlarıdır. İran'da Zerdüst'ten önce olan Mehr atesi, ilâhî atestir, Ahuramazda'nın atesidir. Roma'ya gittiğinde -Hıristiyanlıktan önce-Roma atesi oluyor, Roma toplumunun kudret, azamet, parlaklık ve medeniyet kaynağı oluyor.

Mehr atesinin ilâhî şekilden düşüğe ugradığını, toplumsal şekilde ortaya çıktığını görüyoruz. Durkheim'in: "Din, toplum kudretinin ve toplum ruhunun zuhurudur" diyen sözü, Yunan dinlerinde çok müsahhastır, ama doğu dinlerinde ise tamamen yanlıştır.

Doğuda asalet sahibi olan ferttir; batıda toplumdur. Hitler Almanyası, "bütün Almanlar Germen ruhuna fedadır" diyor. Böyle bir toplumdur, böyle ahmakça ve cinnetle karışık bir slogan kalıyor. (Germen ruhunun Alman fertlerin içinde olduğunu düşünemiyor. Güya Hitler'in babasının ruhu o kadar değerli ki baki kalıyor.) Bu bir düşünce tarzının mübalagası ve batılı fikrin boyutlarının bir parçasıdır. Bütün fertlerin kurban edilmesini gerektirecek kadar değer kazanmış bir toplum asaleti.

8. Egoizm:

"Ego" "kendi"; "center" ise "merkez" anlamına gelir, "izm" ise ekol veya İdeolojinin son ekidir. Binâenaleyh egoizm (egocentrism), kendini her şeyin merkezi olarak görme eğilimi

DINLER TARİHİ

anlamına gelir. M.Ö. besinci asırda Eski Yunan'dan bugünkü Avrupa'ya kadar bu, batili düşüncenin eksenini olmuştur. Hâlâ da böyledir.

Yunan'da egosantrizim -kendini bütün evrenin merkezi olarak görme eğilimi-söyleydi: Sofistler diyorlardı ki: "Dünyada gerçeğin ne olduğu belli değildir. Hakkı ve batili değerlendirmek için bir ölçüye ve delile sahip değiliz. O halde neyi batıl görüyorsak batıldır, neye hak diyorsak haktır." Allah'ı bütün evrenin merkezi gören doğu düşüncesine karşı, insani evrenin merkezi gören batı düşüncesi, bundan (sofizmden) kaynaklanmaktadır.

Doğu'nun "Allah'ı merkez gören" düşüncesinde insan büyük ezeli bir kutba tâbidir, bu Allah'tır. Ama Yunan düşüncesinde de insan temel kuttur, tanrılar ve bütün varlık onun etrafında döner.

Roma'da "İnsanın eksen oluşu", "Roma'nın merkez oluşu" şeklinde ortaya çıkıyor. "Roma" insanın yerine geçiyor. Dünya'nın merkezi ve eksenini -kabul ettikleri-insanın yerine Roma evrensel bir merkezlik kazanıyor. Bu durum, bütün değerleri Roma değerlerinin tayin etmesi gerektiğini ilân ediyor.

Bunlar Roma kültüründe tam olarak belli olan konulardır: Roma, dünyada kudretlerin kudretidir. Roma bu kudret tahtını gösterir. Roma, kuvvetinin faydasını ve kârını temin eden hak dindir. Bugün bile insanperestlik döneminde demokrasi, liberalizm, hatta Avrupalı sosyalistlerin düşünce tarzlarında egosantrizim ve kendini evrenin merkezi görme düşüncesi yine vardır. Ama bu Egosantrizim iki şekildedir. Birisi, Rönesans'tan daha kuvvetli olan Almanya'nın ve Alman irfanının eksenini olan Nasyonalizm'dir. Nasyonalizm, sonra Fasizm ve Sovyetizm şeklinde ortaya çıkıyor. Her ikisi de Nasyonalizm'in sonucudur; şiddetli ve sınırsız bir milliyetçiliktir. Çünkü Fasizm bir çeşit cinnet de recesinde asirliktir ve cahildir. Bu şekildeki Egosantrizim'de "ego"nun yerine "millet" oturmuştur. Kendi egocilik (ben içincilik) millet egocilik (millet içincilik) olmuştur.

Fasizm, propogandasında söyle diyordu: Felsefede, teknik te, ilimde, dinde ve ahlâkta hakikat, Almanya'nın faydasına olandır, batıl ise Almanya'nın zararına olandır.

Güzel bir piyes olan ve Farsça'ya da tercüme edilmiş olan Adaleti icra”da, piyesin esas oyunculari üç saniktir. Biri marksist, biri yahudi, üçüncüsü ise bir Alman fasistidir. Her üçü bir birinden sikâyetçidir ve adliyeye basvurmuşlardır. Hakim diyor ki: “Dosyayı dikkatle inceledim. Alman fasistinın haklı olduğu nu biliyorum, hatta o, diğer iki kişiyi dolandırmış oisa bile, ama problem su, o ikisi arasında hangisini mahkûm edeceğimi bile miyorum.”

Bu problemi halletmek için hakim devletten yardım istiyor. Devletin adliyeye cevabi sudur: “Her ikisini mahkûm ediniz.” Hukukî meselelerin bile millet ekseni modeline göre tayin edil digini görüyoruz. Diğer Avrupa ülkelerinde durum tam olarak böyle degildir; bundan biraz daha zayıftır; ama temel budur. İngilizlere bakınız; ingiltere’de adalet, saygi, edep, bağışlama ör negidirler; dışarıda ise yirtici, vahsiinin, barbarlığın ve pislğin örneğidirler.

İslâm’ın övünülecek yönlerinden birisi de sudur: Bütün ırklar ve bütün dinî azinliklar İslâm’ın olduğu yerlerde rahatça ya samislerdir. Bütün insan haklarından faydalanıyorlardı. Ama bugünkü Avrupa’da kiliselerin bir kenara bırakılmış olmasının üzerinden 300 yıl geçmiş olmasına rağmen, henüz zencilere restoranlarda servis yapılmıyor, bütün Avrupa’da hatta Fransa’da Avrupalılar’ın dinleri dışındaki dinlere, resmî olmayan milletle re ve azinliklara karşı baskı vardır. Bu baskı gittikçe de ağırlaşmakta ve şiddetlenmektedir. Bu durum, hep problem, kin, nefret ve ırkçı düşmanlıklar ortaya çıkarmıştır. Bu Avrupa ülkelerinde az sayıda bulunan Müslümanlar da gittikçe güçlerini kaybediyorlar.

Mesîh, Avrupalı bir görünüme sahip; Meryem “Tuigi”li bir hanım şeklindedir. Halbuki Filistinli bir kadındır, oğlu da Filistinli bir erkektir. Sonra Avrupalı Mesih, Tanrı şekline dönüştü-

DINLER TARİHİ

rülüyor, Avrupalı ve Latin bir şahsiyet olarak beliriyor. Aslında kilise, papa ve kardinaller, imparatorlugun, Sezar'ın ve Roma senatörlerinin yeni isimleridir.

Mesih'in Avrupalı yapılması itikadi bir tepkidir. Bu tepki nin bir benzerini de Elijah, Amerika'da gösteriyor ve 'İslâm Peygamberi zencidir' diye ilân ediyor. Beyazların kendisinin dinine ve mezhebine girmesine, inanmasına asla izin vermiyor, onlara sefaat etmiyor—

Kenya Cumhurbaşkanı Cuma Kinyâtü -fıkrî, ilmî ve edebî açıdan büyük bir bilginidir-yazdığı kitapta şöyle diyor: "Asânesiyon gününde (Hazreti İsa'nın miracı) Kenya'nın zenci kabileleri beyazların tanrısı Mesih'ten (Avrupalıların yaptıkları tarzda) binlerce heykel yapıyorlar ve atese verip yakıyorlar ki beyazların tanrısı yanmış olsun."

Bu zencinin deyişini değildir, Mesîh'i tanrı şeklinde ortaya çıkaran ve kendi tanrısı unvanıyla Afrikalıya yükleyen, onu tam olarak batılı ırkçılığın sembolü ve yardımcı yapan Avrupalıdır.

İrkçilik, faşizm ve nasyonalizm sıfatlarıyla 1933, 34 ve 35 yıllarında kuvvet kürsüsüne oturan egosantrizmin diğer bir çeşidi de "Oksidantalizm"dir. Aydınlarımızın herseyden önce (osi-dantalizmin) vahşetine karşı uyanık olması gerekirken-maalesef böyle değil-Hatta iyi, doğru ve temiz fikirli aydınlarımızı bile aldatıyor.

Oksidantalizm, egosantrizmin bugünkü bir zühurüdür. Anlamı da, batıcılık (batiperestlik) dinidir.

Hatta, bugün Avrupalı büyük bilginlerin çoğu bile -ki aynı zamanda büyük hümanistlerdir, bazıları sosyalist ve sosyal adaletçidir-batıcılığa, batiperestliğe ve batının asaletine müptelâdir.

"Oksidantalizm" yani batıcılık dini; bugünkü dünyada sadece bir medeniyetin olduğuna, bunun da batı medeniyeti olduğuna, diğerlerinin ya batı medeniyetini seçip medenî olmaları gerektiği veya böyle yapmazlarsa vahşi halde kalacaklarına inanmaktadır.

Bu, ilân ettikleri, daima söyledikleri, dünya aydınlarının çoğunun fiilen kabul ettiği bir slogandır. Çoğunun aklına mede—

nîlesmek için, batı medeniyetinin düzenlerini, malzemelerini al mak ve bunları tüketmek dışında başka birsey gelmiyor.

Batinin asaleti âdeta basariya ulasmis gibi. Bugünkü kültür de belli bazı değerler görüyoruz ki hepsi batili değerlerdi. Spor şampiyonunun seçilmesi, zeka şampiyonunun seçilmesi, insanî yeteneklerde şampiyonunun seçilmesi ve bütün kahramanları ve şampiyonları tayin edici batili değerlerdir. Milletlerin temsilcileri batili kıstaslar dışında kıstaslara, sahip değildi. Bu kıstaslar değismezdir ve batıda yapılmıştır. İran, Çin, Hind, Türkiye, Asya ve Afrika'da "Güzellik kraliçesi"ni seçiyorlar. Asya seçilen, bütün kültürel ihtilaflara ve yerli özelliklere rağmen batiliya ya rasir kızın bir kopyasıdır. Eger Hintli, Çinli, İranlı, Asyalı, Afri kalı kadın, batili kalıplara uygun değilse, sadece batinin gözün de uygun olmamakla kalmıyor, vatandası da onu uygun görüyor. Diğer bütün meselelerde de uygunluk ölçüsü böyledir.

"Vensan Munte" isimli bir bilgin bir raporda şöyle yazıyor: "Dünyada Nobeî ödülü kazanmış olan bütün romanlar -siyasî bir yön taşıyanlar, bir telefon emriyle ödül almış olanlar; Nobel ödülü alışı bu nedenle doğal olanlar dışındaki azınlıklar-batili kıstas ve esaslarla daha çok okunmuş olan eserlerdir. Ama batili esaslara uymayan, büyük sanat, siir, edebî asil saheserler ise as la Nobel almamıştır. Nobel ödülü almayan bir eser batı tarafın dan teyid edilmeyene kadar, kendi ülkesinde de bir eser değeri ni kazanmıyor."

Avrupalı olmayan geleneklere taraftar olup asil ve yerli de gerlere inanmayan, eski kalıpcı, irsi değerleri, 600-700 sene ön ceki görüs ve zevkleri Islâm adıyla korumus olanlar, bugünkü batinin felsefe, ilim ve teknigini bâtil bilenler, Islâm Peygamberi'nden bin yıl önceki Yunan felsefesini Islâmî biliyorlar. Niçin?

Çünkü Islâmî kitaplar Hicrî dördüncü, besinci asırlarda ya zilmistir, eskidir. Fikirleri de antika oluşlarına göre değerlendirir diklerinden ne kadar çok eski ise, o kadar çok değerli biliyorlar.

Sanat, siir, edebiyat, felsefe, tarih, antropoloji ve ahlâkta ba-'ih değerleri dikte eden kimseler kabul edilmişlerdir ve bunlar basarili olmuştur. Kendi yarattığı değerler ve esaslarla yazmak

DINLER TARİHİ

isteyen, siir söylemek isteyen kimse, felsefe ahlâk ve insan konusunda yerlilerden söz etmek isteyen kimse yenilgiye uğruyor. Tanınmamış kalıyor. Çünkü kıymetli ve asli esaslarla yaratılmış olan bu yeni eseri tartacak, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyacak biri yoktur.

Bati, olmuş ve olan herseye batili bir şekil vermiştir. Bugün küllerin değeri, hep batilidir. Tarih, felsefe, din ve ahlâk için bile Avrupalı kökenler buluyorlar!

Meselâ, Zerdüşt M.Ö. altıncı asırda doğmuştur. Musa'nın hareketi ise M.Ö. 1290-1300 yıl öncedir. Yani Mûsâ 3290 veya 3300 yıl önce, Zerdüşt 2600 sene önce, İbrahim ise M.Ö. yani 1970 ila 1980 yıllar; yani yaklaşık 400 yıl önce yaşamıştır.

Ama birden bir yazarımız ve düşünürümüzün Zerdüşt'ten 4000 yıl önce dünyaya gelmiştir diye yazdığını görüyoruz, yani Âryailer Hz. İsa'nın doğumundan 1400-1500 yıl önce -bundan 3500 yıl önce- İran'a gelmişlerdir. Ve -Zerdüşt dört bin yıl Önce-bir rivayete göre 5000 yıl, diğer bir rivayete göre 6000 yıl, bir diğerine göre 7000 yıl önce dünyaya gelmiştir! Aryaîlerin İran'a gelmesi ve risâletini isitmeleri için arada en az 500 senelik bir boşluk kalıyor!

Şimdiki yeni aydınlar, niçin bu tarihî devirlere el uzatıyorlar? Bu, çok iyi açıklanması gerekli bir konudur.

Bati, olan herseyde, batili bir kök bulmuştur. İlim, felsefe ve sanatı Yunan kaynaklı olarak alıyor. Bütün milletlerin ve ırkların Avrupalı olan o kaynaktan içtiklerini kabul ediyor. Ama batili, din konusunda Yunanlı bir kök yapamamış ve bulamamıştır. İnsanları, putlara, hayvanlara, bitkilere, esyaya tabiat kuvvetlerine tapmaktan kurtarıp tevhide ulaştıran büyük dinler, Yunan'da doğmuştur ve Avrupa'nın iftiharidir diye bir iddiada bulunamamıştır. Zerdüşt için yeni doğum tarihleri uyduruyor, birkaç bin senelik bir farkla söyleiyorlar. "Meselâ, İbrahim'in tevhidi ve Musa'nın dini Âryaî Zerdüşt'ten vücuda gelmiştir, bütün büyük dinlerin babası Âryaî peygamber ve Âryaî ırkidir." ("Mezdisna ve Onun Fars Edebiyatındaki Etkisi" gibi, Farsça li-DINLER TARİHİ

147

sanlı Müslümanlar tarafından Farsça yazılmış kitaplara dikkat ediniz)

Batinin ve garpzedenin yaptığı yeni hesaplara, bütün dinler kendiliğinden Germen ırkına ve Âryaî ırkına dönüyorlar. Bunlar aynı zamanda batı felsefesinin ve ilimlerinin kurucularıdır, (bunların kuruculuğunun da Germen ve Âryaî ırkların tekeline ve riyorlar). Hem de Doğu ahlâk, irfan ve dinlerinin kurucuları oluyorlar, hepsi hatta Buda Lao-Tsu, Konfüçyüs ve Çinli peygamberler de Âryaî olmaya başlıyorlar.

O halde bütün ilimler Cebir'den tutun Geometri, Fizik, Kimya ve Sosyal ilimlere kadar ahlâk, din, irfan ve olan hersey, Atina ve Fransa arasında olan hat üzerinde cereyan ediyor. Doğu guda daima duygularda bir müphemlik, hayaller, asilsiz şeyler olmuş ve oluyor. Sadece Yunan insandır, Yunan olmayan herkes barbar, vahşidir)

Bu Yunan düşünce tarzıdır. Onların tarih kitaplarına bakiyiz, bizimle onlar arasındaki savaş, Yunanlıların ve barbarların savaşlarıdır, İran ve Yunan savaşları değil. Şimdi de bu tarz düşünce var.

Jean Paul Sartre, Fanon'un (Yeryüzünün Lanetlileri) kitabı nın önsözünde, Avrupalının üslubuyla ve alayla yazıyor "Bü tün dünya 500 milyon insan -Avrupalılar-ve birbuçuk milyar yerli arasında taksim ediliyor."

Bu, Yunanlı -barbar, dogulu-batili, yerli-insan, batili insa nin asaleti (bir çesit kendine tapma, egosantrizm) gibi ayirimlar simdilerde bile büyük düşünürlerin yakasini birakmamistir.

Meselâ, Emest Renan gibi bir sosyolog ve hümanist düşünür diyor ki: "Tann, kurtulus için Avrupalıyı akilli, idareci yap mistir. Onlari ise içi yapmistir ve hizla yeryüzünde çoğalıyorlar. Zira is, daha az isverene ve daha çok işçiye ihtiyaç duymaktadır.

"Bu yüzden her yüz Avrupalı'dan senede bir kisi, heT yüz doguludan senede alti kisi doguyor. Biz % 1, onlar ise % 6 çoğa liyor. Binâenaleyh Tanrı veya tabiat onlari işçi bir irk, bizi ise is veren ve idareci bir irk yapmistir."

DINLER TARİHİ

Ve Milletlerin Ruhu'nda: "Caddelerde yanlarından ilgi duymadan geçtiğiniz bu mavi gözlüler, eğer Afrika'ya veya Hindistan'a giderlerse en büyük bakanlık teşkilatlarını yönetebilirler. Ama doğuda, büyük fikri, İrfani, ahlâki şahsiyetler ve zaatları bile, iki memurla bir subeyi idare etmekten âcizdir." diyor.

Önce Yunan, Atina, sonra Roma, Germen milleti, Fransız, İngiliz ve bütün Avrupa, şimdi de fertte, egosantrizmin olduğu nu görüyoruz.

Ortaçağda papa ile karşı karşıya olan kâfirler, kilisenin kâfir saydıkları ve savaş ilân ettikleri Hıristiyanlardır. Ki, her milletin, İncil'i kendi diliyle okuması gerekir, diyorlardı. Halbuki papa, Latince, Tanrı'nın dilidir, diyordu. Ama İncil'in dili İbrani'dir. Fakat Arap ve Filistinli Hıristiyanın kendisi bile Latince bilmiyordu. Onların Latince'yi Allah'ın dili olarak kabul etmeleri sebebiyle, Roma dilini Avrupa dilini, batı kültür ve dilini boyunlarına geçirmek istemiyorlardı. Bunun için kâfir ilân edilmişler. Kilise, onlarla savaşmak için ayağa kalktı.

9. Hümanizm:

(Bu isim Farsça'dan çok tekrarlanıyor. Revaçta olan bir kelime, anlamı da çok karışık ve birbirine girmiştir. Bu yüzden söylediklerime daha çok dikkat buyurmanızı rica ediyorum.)

Hümanizm, aydınların çoğunu kendine çekmiş bugünün en seçkin ekollerinden biridir. Kendisini insanın ahlakına dayalı ekol olarak kabullenir. Sartre'nin Egzistansiyalizmi de kendisi için hümanist bir temele inanıyor.

Eski Yunan'da insanın ahlakı açık bir anlamı sahip değildir Hümanizm, Tanrı veya tanrılara karşı insana ahlakla bağlıdır.

Bütün tarih boyunca konu, hep dünyanın asıl mihverinin Tanrı, tanrılar, veya insan olduğu meselesi olmuştur. Dinler asıl eksen olarak Tanrı'ya bağlıdır. İnsanın değerini Tanrıya veya

22-Rönesans aydınları.

tanrılara olan yakınlığa bağlı görüyorlar. Tanrı'ya itaata, tanrıya veya tanrılara karşı olan riyazete bağlı görüyorlar. O halde dinlerde bütün değerlerin sebepleri, Tanrı veya tanrılardır. Buna Teizm diyorlar.

Ama Hümanizmde, insan asıldır. Kendini tanrının bir kopyası yapmaya ve eğitmeye iüzüm görmüyor. Kendisi değerler den, yücelikten, yaratılardan, güzellikten, iyilikten ibaret bir bütündür.

Humanizm'in, Allah'a karşı insana asalet bağışladığını görüyoruz. İnsan için bağımsız ve belli özelliklere inanıyor.

İnsanın böyle asalet bulması, her yerden önce Yunan düşünçesinde şekillenir ve Batının dinî fikrinin en temel ve en belirgin yönlerinden biridir.

Aslında Yunan'da, insanların tanrılarla ilişkisi kul ve mabut, yaratıcı ve yaratık, aşağı ve yukarı, değerli ve değersiz ilişki değildir. Dünyayı zaptetmek ve kendi kaderini değiştirmek için savaştıkları iki dünyevî kudretin ilişkisidir.

Yunan'da tanrılar genel olarak, insanın rakibidirler, insanın kaderini kendi eline geçirmek istiyorlar. İnsanın uyanıklık, götü, bilge sukuruna engel olmak isterler. Çünkü insan kendi bilincine varma düzeyine ulaşarsa tanrılarının seviyesine çıkar. Zeus'un kudret ve imparatorluğunu sarsar.

Tanrılar ilâhî atese sahip oldukları için ebedîdirler. Görüş, bilgi ve sukur sahibidirler. Daimî olmaları, dünyanın kaderini ellerinde olması ve tanrılık yeteneğine sahip olmaları nedeniyledir.

Ates, kudret, aydınlık ve görüşün sembolüdür ve tanrılarının elinde ve tekelindedir. Tanrılarının hepsi insanın yeryüzünde ka ranlık bir varlık perdesi şeklinde yaşaması, bu ilâhî atesten mahrum kalması ve tanrılarının pençesinde esir olması için çaba harcıyorlar. İnsanın kendi kaderinde asla bir etkiye ve değiştirme kuvvetine sahip olmaması için çaba harcıyorlar. Bunların her ikisi tanrılarının egemenliğinde ve tekelindedir.

Yunan kültüründe insan, tanrılarının iradesinden haberdar olup bunun bilincine varınca ve onların iradesinden kurtulmak,

DINLER TARİHİ

kudret ve kaderi eline geçirmek isteyince tanrılar telaslanmaya başladı.

Yunan kültüründe insan, Tanrı'ya yaklaşma düşüncesinde değildir. Bilâkis tanrılar aleyhinde isyan ile kudreti ele geçirmek ve kendi kaderine hakim olmak istiyor. Suur ve görüğe ulaşip, semavî atesi elde ettikten sonra bunlara ulaşmak istememesi mümkün değildir.

Yunan fikrinde insan, kendisini tanrılarının esaretinden kur tarmak için daima savaşıyor. Tanrılar da daima insani kendi egemenlikleri altında tutmak için savaşıyorlar. O halde yeryüzü ve gökyüzünün ilişkisi, iki düşman kutbun ilişkisidir, insan ve tanrının ilişkisi, daima savasan iki rakibin ilişkisidir. Biri hakim, olan tanrı. Diğer mahkûm olan insan.

İnsanın asaleti' düşüncesi, buradan doğuyor. İnsanın değeri onun tanrılara yaklaşması ve tanrılarının ona değer vermesinden dolayı değildir. Belki insanın kendisi, ilâhî ates elde etmekle tanrılarının makamına yükselebilir.

O halde insanın hedefi, Zeus'un, Herkül'ün ve diğer tanrılarının kenarında kendisi için bir yer bulmasıdır. Tanrılarının çabası ise ortaya çıkan böyle bir yolu daima insanın yüzüne kapamak ve insanın tanrılarının yüksek kalesine ulaşmasını engellemektir.

İnsan, Prometheus'un yardımıyla semavî atesi elde ediyor, dünyanın yaratıcısı, tanrısı, kendi kaderinin yapıcısı hak ve bâtilin, güzelliğin esası oluyor.

“Egosantrizm”de dedim ki, sofistler kendilerini esas ve delil almakla hak bildikleri şeyi hak diyorlardı, red ve tard ettikleri herşeye de bâtil diyorlardı, ister istemez herşey ve herkes varlığını sebebi ve esası olan, onların varlıklarına bağlı oluyordu. Hümanizmde de insanın asıl olarak kararlaştırılması böyle bir sonuç veriyor, hak ve bâtil insanın beğenmesi esası ile anlam kaza niyor.

Yunan ve Roma sanat eserlerinin belirgin özelliklerinden birisi heykeltıraşlık ve ressamlıkta çıplaklıktır. Heykeltıraş ve ressamın bütün çabası âdeten güzel vücutları, çıplaklaştırmak ve el bisesiz teşhir etmektir.

Ama Asur ve Hegamensi'de -Taht-i Cemsid ve Biston'da da görmek mümkündür-genel olarak bütün dogu ressamliği ve heykeltrashginm özelliklerinden birinin, hayret verici bir örtün me olduğunu görüyoruz. Elbiseler genistir, vücut mümkün ol dugu ölçüde örtünmüştür, hatta çoğu erkeklerin yüzü bile. Bu giyinikliği Ortaçağ eserlerinde de görmek mümkündür. Bu dö nem Dogu düşüncesinin hakim olduğu ve Allah'ın asil sayıldığı zamandır.

Ortaçağ'daki dogulu ve Avrupalı heykeltras, yaratilisi, insa nin yaratilisini, güzelliği, Tann'yi, gökyüzü nurunu, Isa'nin sa gir, kör ve dilsiz sifa veren ve ölüyü diriltten mucizesini göstermek istiyor.

Ama hümanist heykeltras ise, vücut güzelliklerinin tamamı ni gösteren biridir. İnsan onun delili ve esasıdır. O, insani çıplak göstermekle, vücudun güzelliklerini göstermekle, gökteki tanri ların ve meleklerin güzelliği ile rekabet etmek istiyor.

Ortaçağ'da yapılan azillerin heykellerinde, onların yüz ve beden güzelliğine ilgi gösterilmemistir, onların ruhaniyetine ve dindarlığına ilgi duyulmustur. Ama kilise hükümetinden önce ve rönesanstan soma, çıplak ve üryan heykellerle karsilasiyo ruz. En güzel yüz ve vücutları bakislara tehir etmişlerdir. Çün kü insan herseyin asli olmustur, hak ve bâtil, güzellik sadece bu mihenk tasiyla ölçülmektedir.

Bu düşünce de giyim, güzellik eksikliğinin veya çirkinliğin gizlenmesidir. Çıplaklık ise, giyinmeyi gerektiren utanılacak, çirkin birseyin olmadığının isaretidir. Dogulu ise insani giyindi riyor. Dogulu'da güzelliğin asli Allah'tır. O, güzelliğin zâtıdır. Onun disındaki hersey, noksan, çirkin ve utanmayı gerektiren dir. Ama batili hümanist, insani çıplaklastiriyoT; onun disında baska esas tanımıyor; noksanlık ve çirkinlikleri de güzellik ola rak görüyor.

Defalarca söylediğim gibi, Prometheous destanı Yunan ru hunu gösterir: İnsanın yaratıcısıdır, gökyüzü atesini insana ver mek için tanrılardan çalmıştır. İnsan atese kavusmakla, görüs, suur, bilgi ve uyanıklık kazanmıştır; artık bir daha Zeus'un em rinin altına girmiyor, kendi bagimsizliğini ilân ediyor.

DINLER TARİHİ

Ibrahim! dinlerde, özellikle Islâm dininde ve Islâmî mezheplerde Promethous, şeytan görünümünde beliriyor. Ama su farkla, Promethous Yunan’da Insanın dostudur, insanin azame tinin zuhur ettigi yerdir, şeytan ise insanin düşmanidir; çünkü Yunan düşüncesinde tanrı ve insan rekabet halindedir; burada ise asik ve masuk, âbid ve mabut iliskisi vardır.

“Promethous” ve”Şeytan”, her ikisi yasak meyveyi uyanıklık ve haberi insana veriyorlar, ama insanin tanrini rakibi oldugu Yunan düşüncesinde Promethous bir kahraman çehresi kazanıyor. -Insanın Allah’ın kulu, ibâdet edicisi ve asığı olduğu-Islâm’da ise şeytan insanin düşmanidir. Bu hümanizmin,²³ gök yüzünün, tabiat ötesinin ve ölümden sonraki hayatın asaletine karşı insanin asaletine inanan bir düşünce tarzidir. Maneviyata karşı maddiyatin, “olan şeyin” “olması gereken şeye” karşı maddiyatin, “olan şeyin” olması gereken şeye” karşı asaletidir. Tabiat güzelliğine karşı, insan güzelliğinin asaletidir. Veya ruh güzelliklerinin tabiat ötesine karşı asaletidir. Bunların hepsi, din, felsefe, hem de sosyal hayati yansimaktadır.

Dine su şekilde yansimistir: Doğulu tanrılar -Hatta sirk dö nemindeki küçük tanrılar-yüce bir seçkinliğe madde ve insan ötesi bir yüceliğe sahiptir. Tevhid döneminde, muvahhidî din anlayışında Allah, mutlak oluyor. Mutlak güzellik, mutlak mü kemellik, mutlak kudret ve hakimiyet, mutlak ask ve sevgi; in sanin tasavvur ve hayaline gelecek olan herseyden uzak ve mü cerret oluyor.

Bu yüzden en güzel anlamını, su Islâmî sloganda buluyor: “Allahu Ekber!” su açık anlatımla karşılaşıyoruz; “Allah en bü yüktür, vasıflandırmayla ortaya çıkandan daha büyüktür.” Yani, asla bir metod, bir sıfat ve bir niteliği zihinde Allah’a isnâd et memek gerekir. Çünkü böyle yaparsak Allah’i onda sınırlamış oluruz?.. İlkel Doğulu dinlerinde de yücelik ve en üstün kutsallık; tanrının, yerden, tabiattan ve maddeden olan uzaklığı, mesafesi kolaylıkla anlaşılabilir.

23-Hümanizm (insanın asaleti).

Ama Yunanistan'da mitoloji tanrıları insandır; insanla aynı sıfatlara sahiptirler, hakirler: Meselâ, Zeus'un 9 kızı vardır. Her biri dokuz çeşit sanattan birinin (siir, musikî, resim, hey-keltraslık vb.) zühür kaynağı ve yardımcıdır, daima dağın üzerine oturmuşlardır. Bütün özellikleri ve hassasiyetleri ile kızlar sadece askı bekliyorlar; birinin askına talipler veya birinin sevgi-lisidirler. Bir düşman veya rakipleri vardır. Babalarıyla bir ihtilafları veya zoraki onlara yüklenen istekler vardır. Zeus'un kenisi de alımsız bir insan gibidir. Kin ve hasedi var, spor yapar, düşmanlık yapar, fikrinden vazgeçer, sözünden cayar. (Zeus, Prometheus'u zincire vurdu, sonsuza kadar ayaklarından zinciri çıkarmayacağına yemin etti. Sonra, Herkül rapor vermek için Mısır'dan Yunan'a döneceği sırada Kafkas dağlarına dağlandı. Prometheus'u zincirli gördü. Zinciri okla vurdu ve Prometheus'un ayaklarındaki zinciri açtı. "Bunu Zeus bağlamış" dediler. "Hata etmiş" dedi:

Sonra Herkül Zeus'un istediği her şeyi yapmak için Atina'da bekledi. Zeus, Herkül aleyhine yapılacak her işi faydasız ve sonuçsuz bir savaş olarak gördü. Böylesi bir kahramanla savaş yapılamayacağını anladı! Prometheus'un serbest bırakılmasını razı oldu. Ama yemin ettiği için, zincirin bir halkasının ayakta kalması gerektiğini söyledi. O da kabul etti (kadının erkeğe karşı bir çeşit köleliğinin işareti olan halkanın buradan ortaya çıkmış olması muhtemeldir.)

Bu hikâyede Yunan mitolojisinin en büyük tanrısının ve diğer tanrıların ruh halini iyice tanımak mümkündür.

Yunan düşüncesinde de diğer her din gibi, âhiret ve gayb alemi vardır. Ama bu., maddî dünya ile sirt sirtadır.

Tabiat ötesi gökyüzü mevcuttur. Tanrılar, ruhlar, mücerretlikler vardır, ama tam bu gökyüzü tavanının arkasındadırlar. Tanrılar vardır, ama daha çok millî kahramanlar gibidir-Bunların keramet ve mucizeleri, meselâ Rüstem, Zal vb. kahramanların gibidir. Yunan tanrıları insan benzeridir, doğudaki gibi gerçek, yüce, mutlak, akıl ve vücut ötesi anlamda değildir. Yunan düşüncesi, Tanrı'yi küçültüyor insana daha çok yaklaştır-154

DINLER TARİHİ

mak istiyor. Dogu düşüncesi ise, insani büyük ve en büyük ya pıyor, insani tanrisina götürmek istiyor. Bu her iki düşünce de dinidir. Ama birbirlerine tamamen karsidirlar.

Yunan'da iTfanî duyguya sahip olan ve yüce tabiat ötesine inananlardan biri Pisagor, digeri de Eflâtun'dur. Her ikisi de do gunun etkisi altındadır ve dogulu görüse sahiptirler. Daha Önce de söylediğim gibi Yunanlı görüs (batili görüs), dar bir görüstür. Ama Yunan'm fikrî ve felsefî yönü çok derindir.

Yunanlı kudret ve akli, genis ve yüksektir, hakikat ve aski ise çok asagilik ve azdir. Bu yüzden eger Dogu ve Batiyi iki fikir tarzi olarak birbiriyle karsilastirmak istersek sunlari söylememiz gerekir:

Doguda, ruh, daima varlik alemindeki hakikat ve aski ara maktadır. İnsan ile Allah ve gayb arasında bir >liski bulma çaba sinin pesindedir. Asagi olan ile yüksek olanin iliskisi, avare ile siginilacak yerin iliskisi, muhtacin hakikata olan ihtiyaci, susa-misin suya olan ihtiyaci seklindedir. Bati düşüncesinde ise raki bin rakip ile olan iliskisi seklindedir. (Küçük rakip insandır, bü yük rakip ise Tann'dir) Bilen ile bilinen iliskisidir. Bâtili âlim Ask ve tanima ile degil, belki hile ve akillilikla tabiat kuvvetleri ni istihdam eden bir ihtiyaç sahibidir.

Dogulu dünyayi karmasik bir muamma seklinde görüyor. Hakikatlardan olan yansima ve yagan esrar ile kalbi daima bu yagmurun altında muzdarip ve susamis duruyor. Halbuki Yu nanli dünyayi birkaç unsurun yaptigi çok sade bir teskilat ola rak görüyor. Kolayca taninabilecek, arastirabilecek bu dünyaya ait ve maddî ihtiyaçların yardımlariyla giderilebilecegi bir tes kilat.

Bu yüzden orada kudret iktisadidir. Maddî hayat hep ilerle mistir, ama duygu hakikat ve ask daima sinirli kalmistir. Burada (Dogu'da) irfan, insanî duygu ve Insanın gaybî, olaganüstü ve. mucizevî bir ayna olarak yeryüzünde zuhuru ve sürgündeki bir ilâhi varlik olarak telakki edildi. Gerçi maddî ve sosyal hayat da ruhun bu atlama ve uçusunun etkisi altında gölgede kaldı.

Batıda sehrin idarî düzeni, “politik”tir. Batili; sehrin belediye başkanından istiyor. Batili hükümet; ülkeyi, belediye başkanının sehrin idare ettiği gibi idare ediyor. Yani yasayış, düşünce ve sosyal ilişkilere bii-dereceye kadar olduğu gibi bakıyor. O da güzel idare etmek ve güzel korumaktır. Bu görüşün esası nede niyle Yunan demokrasisi gelişiyor. Avrupalı hareketlerin ve teskilatların yönü demokrasiye doğrudur.

Çünkü demokraside seçmenler vardır, seçilen ve seçilmiş olan en iyi yöneticiler bütün seçmenlerin isteklerini celb edecek kimselerdir. Bu demokrasi fikri ile uygundur, hem Yunan’da hem Roma’da hem de modern Avrupa’da meydana geldi. Ama doğuda siyasettir, eyer kabul etmeyen, dizgin almayan asi tayla ra dizgin vurma anlamında, onların yumuşatılması, terbiye edilmesi ve necip yapılmasıdır. “Siyaset” (Politik kelimesinin müa dilidir (Politic=şehir kökündendir, Yunan toplumunun ve sehrin idare tarzı anlamındadır). Ama tam bir doğulu görüşle, üzerindeki dikta ve halkın eğitilmesi liderliğinin her ikisi de siyasettir. (Bunlar iki zıt boyut ama, her ikisi de yönetme seklidir. Biri, diğerinden suiistifadedir). Batının hükümet ve siyasî görüşü;24 çoğunluğun istediği esasa göre halkın demokratik şekilde yönetilmesinden ibarettir. Ama doğulu görüşe göre hükümet, rehberlik eden, değerleri değistiren, halkı terbiye eden, yıkılmış sosyal ilişkileri ve gelenekleri değistiren toplumu hazırlamak için fertlerin tekâmülünü sağlayan devrimci bir kudrettir. Onlara kılavuzluk eder, onları diğer bir menzile basına diğer bir duruma, diğer bir vafa yöneltir.

Batili görüş, mevcut durum muhafaza ediyor. Asayışı ve daha çok faydalanmayı arttırıyor. Doğulu görüş ise; hidâyet, terbiye mevcut durumu istenen tarafa doğru değistirme esasları üzerinde dönmektedir.

Batıda görüş, toplumun çevrilmesi esasına göredir. Sehrin idaresi halkın sahip olduklarına ve istediklerine göredir. İyi yaSamak isterler, hayatın asaleti esastır, asalet toplumdandır. Do—

24-Siyaset; zorlama, binis için tayin eğitilmesi, kavramsal anlamıyla halkın bir hedefin esasına göre eğilimi ve değistirilmesi.

DINLER TARİHİ

guda asil olan toplum degil ferttir, hakikat gönülde gizlenmistir, bu ferdin asaletinin isaretidir.

Eger doguda toplum asalet kazanmissa bu yine ferdin asaletinin hatiri içindir. Biri bir sahsi öldürürse bütün halki öldür müs gibidir. Bir ferdi ihya eden ise, bütün insanligi yasatmistir. Kur'ân, ferd unvaniyla asaleti insana veriyor, topluma karsi olan ferde degil.

(Yanlis anlasilmasin topluma karsi olan ferde degil, toplum daki ferde asalet veriyor) Ferdin toplumun asaleti gölgesinde yok olmasini önlemek istiyor. Ferdin reddedilmesini önlemek istiyor. Belki asaleti insanî ferde “ben’ler”e verip, sorumlulugu “ben’ler”in omuzuna birakmak istiyor. Degisme ve devrimi, fert fert insanin içinde alevlendirmek istiyor. Eger topluma asalet verilmiş olursa, bunun fertlerin hür olarak gelismesi için olması gerekir; topluma asalet verme ugruna bütün fertlerin kurban edilmesi için degil.

Bütün peygamberler ayni zamanda getirdikleri dinin esasi na göre insanî bir toplum meydana getirmenin pesinde olmus- | lardir. “Kalb”e, “ruh”a, “sana” diyorlar ki:

“Ayaga kalkiniz, degisiniz, bu Yunanlı ve batili kaliplarin çerçevesinden, bu egosantrizmden, mutlak tarafina dogru uçu nuz.” Bu, dogulu fikrin sona erisidir, nihayetinde de Islâmî fikir vardir. Islâm insani mutlak olana çağiriyor.

Eger dogulu ve batili görüşleri birkaç kelimeyle açıklamak istersek, “hayat” i iki nokta olan, dogu ve bati olarak görmemiz gerekir.

“Bandra” Eski Yunan’da diyor ki: Hayat bahçesi, açan iki gülden fazla birsey degildir: Basan ve söhret.²⁵

25-Kuzey Tahran’daki cafelerde bir kahveyi yedi tümene içip, sonra da fakirin talihsizligi ve fakirlik hakkında siir yazan küçük burjuvazi sairlerinden biri olan “Tehranî kendisinden hayatiyla ilgili bir siir almaya gelen Mezinan’li bir zaval-liva söyle demisti: 1 Hayat bir güldür.. Haya! bir bagdir...”

Bu degisen beyitlerin devamim d.i okumak isteyince zavalli köylü diyor ki- “Be nim karim ölmüs, oglum gençligim gitmis Senin için hayat zorunlu olarak rengarenk güllerden bir bagdir.”

Buda diyor ki: “Maceradan geçerek, hayata dönmek²⁶ In sanin döktüğü gözyasları bir araya toplanırsa yeryüzündeki bütün okyanusların suyundan daha fazla olacaktır.”

Bütün bu eziyet, Doğulu ruhun esasıdır. Eziyet, madalyo nun bir yüzüdür. Diğer yüzü de asktır. Bu eziyet yüce olduğu kadar, yer ölçüsünden. Yunan ve Batı egosantrizm görüşü ölçü sünden daha yüce ve daha yukarıdır. O ölçüde de ask, kudret, risâlet ve madde ötesi yücelige sahiptir.

Ama imanî ruha bağışladığı büyüklük ve harekete karşılık bir kurban da vermiştir. Bu, maddî hayat ve maddî medeniyet olmuştur.

Doğulu ruhun daima pesinde olduğu bu yüce ask, insana bütün bu a/.amet ve ilâhî yüceliği bağışlamıştır. İnsani tanrılara doğru veya tevhid dinlerinde Allah’a doğru çekmektedir. Bu yüce ask halkın hayatını, açlığı, zaafi ve ekmeği çoğunlukla unutmamıştır.

Doğulu dinlerden, sadece İbrahimî gruptaki dinler, ruhu dar çerçeveden kurtarabilmiş (riyazet ve ekme yememekle de gil) melekut tarafına uçurabilmişlerdir. Diğerlerine ekme ver mek ve diğerlerinin ekmeği için açlığa tahammül etmek çabası da (bir nevi riyazettir) ruhun kurtuluşunu temin ediyor, insanın Allah’a doğru uymasını sağlıyor.

2b-Buda’nm tenasühe inandığını biliyoruz. (Gelecek oturumda bu konudan bahsedeceğim.). Buda diyor ki: “İnsan Öldükten sonra ruhu tekrar başka bir be dene girer. Daima gider ve geri gelir.” Buna “Karema” vani tenasüh dolabi (dö ner çark), diyor. Bu, insanın mübtelâ (âsik) oluşudur. Üi ahmakça devirden ve sbe;, dönüsten kendini kurtarmak gerekir. Bütün dinlerde ve dinimizde olan bir kurtuluş. Ama Budizm dininde insanın tutkusu, gidis ve bu hayata geri dönüş Seklindedir. Hepimizin mübtelâ olduğu kader gibi bir kader. O, tenasühe inaniyor, biz ise buna inanmıyoruz. “Buda”, hayati şöret ve başarı diye açılan bir Sülün buludugu bir bağa benzetenlere, Francis Baron ve ondan da önemlisi Ba tili görüğe karşı diyor ki: İnsan, kudreti ele almak için gelmiştir.” Düşünceleri, jiep hümanistçedir. Günlük adı hayata karşı, şiddetli bir acı düşünce ve insanî bir eziyetle. Doğulu ruhu takatsız bırakıp yoran çok büyük ve derunî bir başka güzü yaslı ve dertli konudur.

BESİNCİ DERS

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Doğu ve Batı dinlerinin ortaya konulmasında alt yapı unvanıyla Doğulu ve Batılı görüşün müzâkeresi:

Medeniyet asri dinlerinin dönemine giriş için, Doğulu görüş ve Batılı görüş diye iki görüşten bahsettim. Medeniyet asri dinlerinin giriş sırasında kültür ve medeniyetler tarihinde bu iki görüş elle tutulur değerdedir. Şimdi de sözkonusu olan bu iki görüştür.

Önceki oturumda Doğulu görüş usulü ve Batılı görüş usulü adıyla, psikologlar, medeniyet bilimciler ve antropologlar arasında sözkonusu olanları arz ettim, ki bunlar alt yapıyla ilgiliydi. Doğu ve Batı dinleri için arz edeceğim de alt yapıyla ilgili olacaktır. Binâenaleyh bu bölümde din adıyla -doğuda ve batıda- arz edeceğim şeyi sizin, kendine özgü doğulu görüş ve batılı görüşün esasına göre karşılaştırmanız gerekir. O özellikleri bu dinlerde olan özelliklerle tartınız. Bir dinin doğulu ve batılı olması nin belirgin özelliklerini çıkarınız.

Medeniyet asri dinlerine giriş için, doğudan başlıyoruz de dim. Zira medeniyet doğuda başlamıştır. İster istemez medeniyet devrinin büyük dinleri de doğuludur.

Medeniyet Döneminin Başlangıcında Batı, Daha Üstün Olan Dini ve Büyük Kültürü Doğudan Aldı

“Niçin bütün dinler Doğu’da ortaya çıkmıştır ve bütün peygamberler Doğu’da zuhur etmiştir; Batı dine sahip olmamıştır?” diyenlerin sorusu tarihten habersiz olmalarından kaynaklanan bir sorudur. Çünkü dinler asla sırf Doğu’ya özgü olmamıştır, Kur’ân-i Kerîm’in açıkça anlatmasına ve ayrıca dinlerin tasdikine göre bütün milletler ve ümmetler dine sahip olmuştur. Hatta çeşitli dinlere. Avusturalya vahsileri, Kuzey Amerika kızılderilileri, Doğulu ve Batılı toplumlarda fark etmiyor; hepsi dini olmuştur.

Dünyada daha çok mensubu bulunan dinler niçin Doğulu peygamberlerin dinleridir? Büyük medeniyet ve kültür, Doğu’da başladı da ondan. Medeniyet döneminin dini de insanlık medeniyetinin çeşitli boyutları gibi -edebiyat, felsefe, yaşam ve hukuk düzeni gibi-Doğu’dan Batı’ya gitti. O halde Batı dinsiz değildi ki, dini Doğu’dan aldı. Kendisi de din sahibiydi. Ama dinleri, medeniyet ve kültür dönemine uygun olanları ilkel dinler gibiydi. Bu yüzden batı medeniyet asrına giriste Doğu’dan aldığı medeniyetin diğer yönleriyle birlikte, dini de alıyor ve kendi ilkel ve bedevi dinlerinin yerine geçiriyor.

Batı Medeniyetinin Etkisi Altındaki Doğulu Aydın

Doğunun kendisi -Iran, Ortadoğu, Uzakdoğu, Yakındoğu; Asya ve Afrika-filozof, sanatkâr ve edebiyatçı sahibi değil mi dir? O halde niçin aydınlar Batının felsefe, sanat ve edebiyat mekteplerinin etkisi altında kalıyorlar? Çünkü medeniyet, şimdi Batıdadır. Batı medeniyeti daha ileridir. Biz kendiliğinden tele vizyonu onlardan aldığımız gibi, hukukî ve sosyal düzeni, felsefî mektep ve görüşleri de onlardan alıyoruz. Bu filozofların daima Batı’da olduğu, Doğu’da filozof ve felsefenin olmadığı anlamında değildir. Hiç şüphesiz Doğu’da da filozof ve felsefe vardır. Ama kültür ve medeniyetimizin diğer boyutları düze yinde çaresiz olanları daha üstün bir medeniyete muhtacız. Tıpkı daha üstün medeniyetin maddî meselelerini aldığımız gibi, da-160

DINLER TARİHİ

ha üstün medeniyetin ruh ve görüsünü de alıyoruz ve onun et kisinde kalıyoruz.

Biz bugün Batı medeniyetinin etkisi altındayız. Tabii olarak aynı zamanda Batı felsefesinin de etkisi altındayız. Ceçmiste Ba ri, Dogu medeniyetinin etkisi altındaydı ve haliyle daha üstün olan dinin de etkisi altındaydı.

Bu yüzden büyük dinlerin tarihine Dogu'dan ve en eskilerinden başlamamız gerekir.

Bütün Dogu'da hükmetmiş olan büyük dini, kültürle ve manevî mektepleri tanımak için Dogu kültür ve medeniyeti bir giristir. Bu kültür ve medeniyet iki kaynaga sahiptir. Biri Mezopotamya (Beyne'n-Nehreyn) ve dalları, diğeri ise Hind ve dallarıdır. Büyük ve derin Hind dinlerine ve kültürüne geçmek için Çin iyi bir giristir.

ÇİN

Çin'in İlkel Dinleri

Çin de diğer bütün milletler gibi bir bedevilik dönemi geçirmiştir. Kabile ve ilkel toplumlar döneminde Çin dinleri ister isemez bedevî dinler olmuştur. "Totemizm", "Tabu", "Mânâ", "Fetisizm" ve "Animizm" de bedevî dinler için bahsettiğimiz meseleler, Çin medeniyeti için de geçerlidir. Yani Hz. İsa'nın doğumundan bin-ikibin yıl önceki bedevî ve ilkel Çinliler, Ruha Tapıcılık, Fetisizm, Tabuizm ve Totemizm gibi dinlere sahipti. Bu yüzden belirgin bir şekilde bu döneme girip, incelememiz gerekmez. Çünkü bedevî dinleri genel olarak tanıyoruz ve Çin'in bedevî dinlerini onunla kıyas edebiliriz, karşılaştırabiliriz.

Çin'in Yüce Dinleri

Çin dinleri, bir aşamada, yüce bir mektebe ve üzerinde iyice düşünülmesi-mümkün bir şekilde dönüşüyor. Bunun, medenîleşme döneminin dinleri olarak isimlendirmek mümkün olabilecek meshur ve belirgin iki din şeklinde zuhur ettiğini göT—

inekteyiz. Biri “Taoizm”dir. Çin’in en esaslı görüşü ve en büyük dini.

Biri de “Konfüçyüs” mektebidir. Aklî bir fikir mektebi, kül tür ve Çin dini unvaniyla bir sonraki islah ve reform devresini gösteriyor.

ÇINLI BAKIS: Tao’yu, Çin’in derin ruhunu, ince dinî ve felsefî görüşünü tanımak için Çinli bakisi tanımak gerekir.

Çinli’nin bu dünyaya bakisi kendine özgü bir bakistir. Renkleri ve şekilleri tanıma çeşidi, tabiat esyasi ve insanla ilgili anlayış şekli Çinli’ye özgü bir renk tasir. Sanatında, dininde, fel sefesinde, hukukunda, tarih ve toplumunda belirgin olan bir renk. Çinli’nin şahsiyeti olan bir renk...

ÇINLI RUHUN ÖZELLİKLERİ: Tezat, Çinli ruhun belirgin özelliklerinden biridir. Bu milletin ruhunda belli olan tezat, bü tün sarı ırkla ilgili bir tezattir. Çin ulusunun tarihinde zuhur etmiş olan, en yüce ve en gelişmiş ırk cilvelerinden biridir.

Çinli ruh, iki zıt cilveye sahiptir. Bir taraftan savaşçı ve cengaver olusu ki bu özellik bütün tarih boyunca meydana gelen olaylarda açıkça göze çarpar. Sarı ırkın tarihi boyunca olan savaşlara, bu ulusun katılması bu ruhu anlatır. Uzakdoğu’da yine sarı ırktan olan, Mogaiların saldırısı geçmisten bugüne devam eden çeşitli mücadelelere -çeşitli boyutlarıyla bu son otuz, kırk sene zarfında olan olaylar-ve Japonların ikinci dünya savaşı sırasında savaşı bu ruhun görünümüdür. Çinli savaşıyor. Bunlar mücadelede ve savasta kendine özgü bir özelliğe ve görünüme sahiptir. Bu özellik ve görünüm Çinli ruhtan kaynaklanmaktadır. Çok şiddetli bir sertlik, ölümü hafife alma ve kani kolay görme özelliği.

Diğer taraftan Çinli ruh, insanın en ince, en hassas görünümüne sahiptir. En güzel ve en ince siirsel, ahlâkî ve irfani durular, tasviri imkânsız bir hayret ve şiddette Çin siir ve sanatında belirgindir. Bunlar, sefkatli ve hassas Çin ruhunun neti cesidir. Çin sanatının belirgin özelliklerinden biri zerafettir. Minyatür, zarif Çin sanatının bir dalıdır. Çin musikî ve siiri, hâlâ insanlığın en güzel musikî ve siirlerinden biridir.

DINLER TARİHİ

Bu iki zit ruhun belirmesini saldırgan Mogolların kaderinde görürüz. İran'ın istila ettikleri zaman diğer her yer gibi her tarafı yıldırım gibi yakıp yerle bir ettiler. Kabalığı, acımasızlığı son haddine vardirdılar. Ama henüz bir nesil geçmişti veya geçme misti ki tarihimizin en yumuşak, en muti, en arif hükmedenleri ne dönüştüler. Cengiz, Muhammed Hudabende oldu; seccade ve mihraptan zorla kalkıp siyasetine vakit ayırabiliyordu.

Koyuna dönüşen bu vahşi kurtların (Mogolların) irfan ve tasavvufa ilgi duyması -gerçi Mogolların bu ilgisi komplolardan ve siyasî garazlardan arınmış bir ilgi değildi- Çinli ruhun hasas ve ince yarısını göstermekte. Kaba, sert ve ağır olan diğer yarısı ile mükemmelleşmektedir.

Alman şairi Haine'nin deyişiyle: "Hülagu, bir şehre vardı ginda katliam yapıyor, şehri ateşe veriyordu. Alevlenmiş bu şehirden ayrıldığı zaman bir subayından veya askerden soruyordu: Bu şehrin adı neydi?" Bu aynı adam, her şehirde, her isten önce mezarlığa gidiyordu ve mezarlara saygı gösteriyordu. Bu durum bir arifin durumudur, hunhar bir bedendeki irfanî bir ruh.

"Haine" güzel bir şiirinde Hülagu'nun kabirlere olan ilgisine işaret edip şöyle diyor: "Taves'e gelince burayı mezarlığa çevirdi, Firdevsî'nin mezarı başında durdu, kabrin üzerini kaldırma larını istedi. Kabrin üzerini kaldirdılar, kırmızı gül ile doluydu. Sonraları Uzakdoğu'da Cengiz'in kabrinin başına gitti. Kabrin üstünü kaldirmalarını istedi-Kaldirdılar; kan ile doluydu."

Çin Ruhunun Diğer Özellikleri

Milliyetçilik:

Milliyetçilik ve kavmiyetçiliğe şiddetli yöneliş, Çin ruhu nun diğer özelliklerinden biridir. Öyle ki bu kavimden olan bazı uluslar uluslararası olmaları ve insanlığa ilgili duymalarına rağmen gurur kaynakları yine Cengiz'dir. Cengiz'i tarihte kudret ve gururu yaratmış biri olarak görürler.

Sonraları dinde de kendini gösteren Çinli ruhun birbirine bağlılığı, onu çok milliyetçi ve kendine tapan bir ulus yapmıştır.

Öyle ki milliyetçilik, geçmişe yönelis ve taassup bu kavmin ulu sa! ve geleneksel sosyal Özelliklerinden biri olmuştur. Bütün ta rih boyunca bu böyle olmuş ve olmaktadır. Çinli ruh, aynı za manda evrensel ve insanî bir yönelis felsefesine de sahiptir. Bu yüzden Avrupalı sosyologlar ve antropologlar bugün bile Çinli ve sari irktan olan Marksistler!, Sari Marksistler, Arif Marksist ler veya Sofi Marksistler olarak adlandırıyorlar!

Bu, onların irksal özelliklerini materyalizmde bile koruduk larını gösteriyorlar. Bu sebeple bunlar uluslararası milliyetçiler dir. Bu şimdi de görülen bir çeliskidir. Onların materyalizmleri kendi uluslarına özgü bir materyalizmdir. Hümanizme kendi uluslarına özgü rengi vermişlerdir.

Tabiata Yönelis:

Çinli ruhun çeliski üçgenini tamamlayan boyutlardan biri de Çinli'nin tabiata yönelisidir (natüralizm). Ama Çin natüraliK-mi, Batı natüralizminden farklıdır. Natüralist Avrupalı, hissedilenlerin düzeyinde; dokunulan ve fayda getiren tabiatın üzerin de kalıp bunun dışındaki herşeyi inkâr ediyor. Ama Çinli, maddî tabiatın ortasında irfanî ruhu ve dinî idealizmi görüyor ve buluyor.

Çinli ruhunda bu çeliski çok büyük ve önemlidir. Bu çeliski, esrarlı Çin ruhunu tanımanın anahtarıdır. İran'da hatta Avru pa'da biri hayattan, iktisat ve maddiyatin gürültüsünden maneviyata sığınmak istediği zaman, bir mağaranın kösesine, bir evin kösesine veya bir mabedin kösesine kaçıyor. O tenhalık ta kendi iç dünyasına dalıyor ve riyazete çekiliyor. Ama Çinli, maddî sosyal ve iktisadî hayattan kaçtığı zaman, tabiatın ortasına ve tabiatın kucagina sığınmıyor. Tabiat onun için tabiat olduğu gibi, aynı zamanda tanrıdır. Aynı zamanda tabiat ötesinden bir cilvedir. Onun için tabiat, aynı zamanda ruhun madde olmasıdır.

Bu yönelisin etkileri Çin resim, edebiyat, sanat, heykeltıraşlık ve kültüründe belirlemektedir.

Çinli Sairlerin Deyimiyle Çinli Ruh

Çin'in ve belki de dünyanın en büyük sairi "Su YI" hayattan, heyecandan kargasadan kaçtı. Ama zaviyelere ve tekelere sigi nan ariflerimizin ve sofilerimizin aksine dedi ki: "Yasayis, heye can ve hayatın serrinden, bu sehirden ve kızgın duvarlarından kaçmayı seviyorum. Tabiatın kucagina, hiç ayak degmemis, hiç bir gözün görmediği bakir ormanların kalbine dalip gitmek isti yorum. Orada iri soguk çigleri tan vakti içmek istiyorum. O za man sefkatli ellerimle avlanayim. Ama bütün ömürleri boyunca korku, ürkeklik görmemiş olan kuslari öldürmek için degil. Hiç bir insan ayaginin ulasmadigi ve tahrip edemedigi yerde kuslari sefkatli avuçlarıma alayim, sefkatli nefesimle kanatlarına üfleye-yim, ki telekleri belirsin..."

Hayattan kaçan, kendine geri dönen tabiata sigman adamın terennümü siir midir, felsefe midir? Din midir, irfan midir? Maddiyat midir, ruhaniyet midir?. Bunların hepsidir.

Anlamak için çaba göstermek gerekir.

Çinli Sairin Azametli ve Arifane Ölümü

Sair'in ölümü de böyle arifçe ve yüce olur. Bir aksam vakti, bir nehrin kenarından geçiyordu. Cosku ve cezbe halindeydi. Adam nehrin kenarından geçerken gözü Ay'a ilisti. Ay çıplak olarak suda yüzüyordu. Adam durdu. Bir süre Ay'ın sudaki çip lak endamini seyretti. Heyecanlandı. Ay'ın sudaki el ve ayak çarpmasının sesini iyice isitiyordu. Ay yüzüyordu. Dalgalar bir birine çarpıyordu. Kulaga gelen musikî, Ay'ın geçekten suda yüzdüğünün alâmeti idi. Adam bir süre düşünceye dalarak sey retmeye basladı. Cezibeye kapıldı. Kendinden geçti. Çilginlik ve cinnetle karisik bir sevkle Ay'ın kucagina atladi; akan nehrin eteginde Ay'ini kucagina aldı. O kadar sikti ki, suya batti ve öldü.

Bu, Çinli'nin tabiata bakisidir. Bu bakis onun felsefesinde ve dininde vardır. Minyatür, siir ve romanında da bu vardır.

Çinli Ruh'un, Siir, Roman ve Minyatürde Yansimasi

Sonralari Iran'da daha çok tekâmül eden Çin minyatürü çok modern bir ressamliktir. Gogen, Van Gogh ve benzerlerinin ar zu ve iddia ettikleri resim.

"Su" diyor ki: "Biz empresyonistlerin ressamlikta veya ro manimizda, tabiata fazla girdigimiz dogrudur. Bizi, maddî esya yi çok düşünüyorsunuz diye kiniyorlar!" Öyle ki empresyonist lerin romanlarına ve resimlerine baktigimiz zaman, tasavvufun bir oda düzenim ondaki bütün esyayi tasvir ettigini görürüz. Duvar böyâe idi, perde söyle idi. Soba burada ve su sekilde. Otu ran sahis burada oturuyordu, bu elbiseyi giyinmişti. Eli böyley di, basini saga veya sola egmisti, söyle bakiyordu...

"Su" tenkidçilere cevap veriyor: "Bütün bu maddî hayati ve dogal isaretlerin parçalarını açıklıyoruz diye bizi tenkit ediyor lar. Meselâ, bizim resimlerimizde ati dikkatli bir seklide tarif et tigimiz, niteledigimiz dogrudur. Ama bu at tavlada olan at de gildir. At arabasina veya faytona bagladıkları at da degildir. Yeryüzünde ve gökyüzünün altında olmayan bir attir. Bu olan bir at degil, olmasi gereken attir. Benim

yarattığım bir attır, tabii atın yarattığı at değil.”

“O halde, empresyonizm esyayı, resime ve romana sokuyor. Ama olduğu şekilde değil, belki sairin, yazarın ve ressamın olmasını istediği şekilde. Bu sadece atın tabiatından alınan küllî cevheridir.”

“Yeryüzünün, dünyanın göğü mavidir. Ama ızdırıp ateşin den yanan benim veya sanat eserimin kahramanı için mavi gök, dertsiz ve anlamsızdır. ızdırabimizi ve perisanlığımızı söylemiş olmak için gökyüzünü sanatı tavsir ediyorum. Tabiatında san gök yoktur. Ama empresyonist sanatkar böyle bir göğü yaratıyor.”

Modern resim, roman veya şiir ekolü esyada olan anlamı keşfediyor, yaratıyor ve esyaya anlam kazandırıyor. Bu, minyatürün yaptığı bir iştir.

Minyatürde bazen mevcut insanlarla bir benzerliği olmayan insanlar görüyoruz. Bu ressamın doğal insanı çizemediğinin işareti—

DINLER TARİH I

reti değildir. Belki büyük ressam felsefesince, böyle insanları çizmekle bir amacı hedeflemektedir.

Minyatürlerde bazen bir nehrin mor renkle tasvir edilmiş olduğunu görüyoruz. Hiç şüphesiz ressam da bizim kadar nehrin mor olmadığını biliyor. Ama eğer simdiki elestirmenler olsaydı, gazetelerde “ressam, nehrin renginin mor olmadığını biliyor, ama mor renkli bir nehir istiyor. Tabiatta olmayan bir nehir.

Minyatürde esya, olduğu gibi değildir. Belki ressamın olmasını istediği şekildedir.

M.Ö. Altıncı asra ait minyatürde bu dönem, Çin ressamlığının ilkel dönemidir. Ressam sarı bir gökyüzü tasvir etmiştir. Bu, güneşin yakıcılığının siddet ve hararetinin gösterilmesidir. Ama yeryüzü kar ile kaplıdır, ağaçlar kristal görünümünde ve kisin kalbi gibidir. Gökyüzünde temmuz güneşi yeryüzünde kışın ve ağaç.

Ressam bu çelişkiyi bilerek ve isteyerek yapıyor. Tabiatta olmayan ama onun ruhunda olan bir çelişki. Kendi ruhunun çelişkisine dışarıda bir canlanma kazandırmak istiyor. Minyatürsel bakış. Çinli'nin tabiata bakışidir ve gördüğü tabiattır; Avrupa'nın gözüne görünen tabiat değildir. Avrupalı tabiati olduğu gibi, fizik ve kimyanın açıklayabildiği şekilde tanıyor. Ama Çinli, tabiati kendi renginde ortaya çıkarıyor. Şeklini tabiata bağlıyor; tabiata diğer bir boyut veriyor, onu istediği şekilde yapıyor, olduğu şekilde değil-Bu yüzden Çinli bakış, felsefede de böyledir. İrfan ve derin tasavvufa sahip olan bir tabiatçılıktır.

TAOİZM

Çin bakis ve kültüründe üç asil vardır. Bunlar aynı zaman da “Taoizm” mektebinin temelleridir. Taoizm Çin’in büyük bir mektebidir, (ikinci defa yine söylüyorum, dinlerin ortak esasla rini tekrarlamıyorum; kendiniz yöntemi bulup bahsettiğim bu mektebe tatbik ediniz.)

Birincisi; vahdeti vücut:

Tabiatta ve varlık âleminde birliği öngörür. Bu yüzden Tao izm, Çin’de vahdeti vücudu savunan en bariz ve müsahhas ekollerden biridir. Ay, yıldız, yer, gök, maden, su, insan, kötü, iyi, hayvan ve cansız varlıklar çokluktur. Hepsi ayrı ve çeşitlidir. Ama Çinli hemen ve başlangıçta, M.Ö. ikibin yıl kadar önce bu ihtilafların altında ortaklık ve bu çoklukların altında birlik gör müs ve aramıştır.

Çinli, bir insani, bir insani öldürdüğünü, diğer bir insanın, bir insan yolunda kendini feda ettiğini görüyor. Bir deprem ge lip sehri yok ederken, yağmur yağıp ovayı yeşillendiriyor. Bun lar tezattir. Çinli’nin, tabiat ve insanda gördüğü tezat. İnsan ve tabiatta niçin tezat olduğunu anlayamıyor. Ama tabiat ve insan da, bütün hareket, değişim ve dönüşümlerde olan bu tezati gö rüyor, adaletsizlikleri hissediyor. Buna rağmen hepsinde bir bir lik ve düzen görüyor. Bir zerrede, bir yaprakta, bir haserede, bü tün yeryüzünde ve gökyüzünde bir birlik görüyor: Dünyaya ha kim olan bir nizâm.

(Bu konuya bütün dikkat ve ilginizi vermenizi rica ediyorum. Bu konu her ne kadar yorucu görünüyorsa da, özellikle Hordâd’ın son cuması olsa bile.³⁷ Bunun anlaşılması ile hem Do gu irfani anlaşılabilir olur; hem de materyalist ve diyalektik Batı felsefesi. Bu yorgunluğa tahammül etmekle, bir yıldan sonra, bir iş yapabildik diye iddia edebiliriz. Yoksa faydasız, neticesiz an larla devami olmayan çeşitli heyecanlarla gönül eglendirmiş oluruz. Bu durumda da, gelecekle bir isimiz kalmamış olur).

Evrende olan bu düzen, tezat, birlik ve çokluğu Çinli nasıl Çözümlüyor?

-7- Öğrenim döneminin son günü anlamında.

YANG ve YIN

(Çin Düşüncesinde Olumlu ve Olumsuz Kuvvet)

Çinli diyor ki: Bütün esya, sahişlar, ruhlar, tabiatın bütün maddî veya manevî isaretleri iki kuvvete sahiptir.

“Yang” fail bir kuvvettir, erkek bir kuvvettir, olumlu, yapıcı ve yukari giden bir güçtür. Yin, olumsuz, edilgen, kabul edici, etkilenen ve disî bir güçtür.

Günes, yere yansiyip parlıyor. Yagmur, yere yagıyor, yeri ve yesiilikleri yesertiyor. Isik ve yagmur gönderen gök Yang’a sahiptir. Yagmuru, isigi ve günesin sicakligini kabul eden ve ge be kalan yeryüzü ise “Yin”e sahiptir. Yang -gök-ve Yin -Yer-“in toplamından bir dogum ve sonuç meydana geliyor. Bu, yesilliktir.

Hareket eden nehir Yang’dır, rutubeti kabul eden sahil ise Yin’di. Nehrin kenarındaki yesillikler ve agaç ise bu ikisinin ne ticesidir.

Bütün mevcutlar, hatta ruhlar, mücerret varlıklar, gaybî varlıklar “Yang” ve Yin” sahibidir.” Melekler “Yang”, Cinler ise “Yin” sahibidir.

Bir insanın hareketleri de böyledir. Ayaga kalkmak Yang’dır, oturmak Yin’dir. Varlık âlemi bütün isaretleriyle “Yang” ve “Yin” savasının sahnindedir. Bütün fertler, madde ötesi bütün ruhlar, bütün hareketler ve olaylar, bu savasın neti cesidir. Bu ikisi arasındaki savastan, yeni esya ortaya çıkıyor.

Sabitlik ve Degisine Nazariyesi Doguya mi Batiya mi Ait?

Bu görüsün esasini, düşünme tarzini ve özel mantigini, Av rupalılar kendilerine mal ederler. Diyalektik mantigi kendilerine ait biliyorlar. Halbuki dogulu görüsün temelidir. Avrupalılar -özellikle yeni sosyologlari-daima diyorlar ki: “Dogulu sabit dü sünüyor, sabit fikirlidir. Yani her isaret ve hersey için, mantigin da bir kısım özellikler sayıp, tarif ediyor. Meselâ, diyor ki: “Madde böyledir, insan söyledir. Yerin tarifi budur, gökyüzü-

nün tarifi sudur. Bu tarif kötüdür, o tarif iyidir. ‘Kin’in böyle bir tarifi var...’ Hersey ve herkes için sabit bir tarifi vardır, öyle ki bunların, hep sabit isaretler ve sabit hakikatlar olduğuna inaniyor. Halbuki biz Batililer, onların inaniyoruz. Hersey, her an başka bir esyaya dönüşme halindedir. Kalıcı olmayan gerçekler olup, olma, dogma ve ölüm halindedirler.

Bu nedenle dogulu mantıksal düşünüyor (sabit mantık an lamında), batili ise diyalektiksel. Bu yüzden yasantisi hareket ve değişim halindedir. Herseyin seçilebileceğini ve yok edilebileceğini düşünüyor. İnsanda değiştirme gücü vardır. Halbuki dogulu herseyi ezelî ve mukaddes biliyor. Değişime imkânım düşün meksizin teslim oluyor.

Batili, herseyi itibari ve değişim halinde biiiyor. Herseye saldırıyor ve yok ediyor yapıyor ve egemen oluyor. Ama dogulu viran eden ve yapan biri değildir; sabit düşünüyor.

Bütün bu buyruklar doğrudur! Ama, tam aksi doğrudur. Çünkü sabit mantık, Aristo’ya aittir ve Hicrî üçüncü asırda İslâm kültür tarihinde İslâm adını da alarak ilim çevrelerimizde ‘İslâmî Mantık’ adıyla tedris edilmiştir.

İslâmî fikir ayrı birseydir, İslâmî ilimler ise daha başka birseydir:

Bir öğrenci: “Diyorlar ki, “Kur’ân’da dünya öküzün boynuzunu üzerinde(!) boynuz öküzün üzerinde(!) öküz balığın üzerinde, balık suyun üzerinde... diye yazıyormuş.”

- “Hangi Kur’ân bunu yazmış?” dedim.

Dedi ki: - “Ben bir adamdan ders alıyordum. Arapça, eski ilimler ve astronomi tahsili yapıyordu. Astronomi kitabı böyle yazmıştı.”

Dedim ki: - “Bu astronomi ashnda Babil astronomisi olup İslâm peygamberinden bin yıl öncesi ile ilgilidir.”

Bu yüzden İslâmî ilimler adıyla tedris edilen şeylerin bazen İslâm’la bir alâkasi yoktur. Arapça sarf ve nahiv ilmi de İslâmî ilimler arasında sayılmıştır. Ama dilbilgidir ve İslâm’la ilgili değildir. Fransızca dilbilgisi veya başka bir dilbilgisi gibi. Cahil—

170 DİNLERTARİHİ

liyye siiri de -İslâm’in mücadele ettiği bozuk cahiliyye dönemi sairlerinin Mualakat-i Seb’asi-tedris ediliyor, o halde bunlar da mı İslâmî?

Aristo mantığı Aristo’nundur. Aristo, Hz. İsa’dan üçyüz küsur yıl önce, İslâm Peygamberi’nin de en ise bin yıl öncedir. Bu nun İslâm, İslâm medeniyeti, İslâm kültürü ve İslâm tarihi ile ne alâkasi vardır?

İslâm tarihinde bu şekilde olan birçok şeyler daha vardır. Meselâ, çinicilik İslâm medeniyetinin bir parçasıdır, ama acaba Kur'ân'da çinicilik diye bir şey var mı? Bunlar İslâm ile ilgili değildir ama İslâm'a acıip şekilde yapmış ve karışmışlardır. Aydın en büyük ismi, İslâm mektebini, İslâmî ilimlerin, kültürün ve medeniyetin pençesinden kurtarmaktır. İslâm'ı Bilâl'in anladığı şekilde anlamalıdır. Ebu Ali'nin anladığı gibi değil. Molla Sadra, Muhyiddin Arabî ve Gazâlî'nin anladığı gibi değil, İslâm'ı çöl yolcusu Ebu Zer'in anladığı şekilde anlamak gerekir. İslâm kül türünü, İslâm'a girmiş kültürlerden ayırmak gerekir:

İslâm'ı öyle anlayalım ki, ideolojiyi İslâm kültür ve eğitimi minden kurtaralım. Hiç şüphesiz İslâm kültür ve eğitimi çok azizdir, insanlığın övünç kaynaklarından biridir. Ama İslâm ideolojisi ayrı bir şeydir.

Kültür ve eğitim ile ideolojinin farklılığı iki ihtilâftir. Meselâ, Ebu Zer'in, Ebu Ali Sina ile olan ihtilâfi ve farkı gibi. Ebu Ali'nin bildiği şeyi Ebu Zer bilmiyor, ne "Kanunu" anlıyor, ne de "Sifa"yı. Eğer "cevher" "heyula" (madde, her şeyin aslı) vb. şeyleri okusaydı tepesi atardı. Ebu Zer'in bildiği ve hissettiği şeyleri Ebu Ali, Molla Sadra, Muhyiddin Arabî ve bizim kültür ve medeniyetimizde büyük işler yapmış olan diğer dâhiler bilmiyorlar ve hissetmiyorlar. Ebu Zer'in dert ve görüşü ayrı bir şeydir. "Ebu Ali"nin dert ve görüşü ayrı şeydir.

İslâm'ın görevini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Hangi gözle görmemiz gerektiğini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Kur'ân'ı, Ali (a.s.) Ebu Zer ve Bilâl'in gözüyle mi okumamız gerekir? Yoksa filozofların, ariflerin, kâlimaların büyük rivayetçi-lerin, hadisçilerin, mantıkçıların, usulcülerin vb. gözüyle mi?

Bunları birbirinden ayırmak gerekir. Eger ayırmazsak Aris to mantigi kültürümüzün bir parçası sayılır. Islâmî ilimleri oku dugumuz zaman Aristo mantigini da okumak gerekir. Çogun luk bunun Atina mantik ve felsefesi oldugunu anlamıyor. Isken deriye'yi dolastiktan sonra yeni Eflâtuncularla Islâm'a gelmiştir. Degismis ve tekâmül etmiştir. Ama kökeni Atina'dır. Yunanlı görüstür. Aristo'nun va'z veya tedvin ettiği bir yöntemdir, bu nedenle batilidir.

Dogu mantigi ve dogu dini veya bu asilda ortak ulan Ibra him'i din esyanin ve cevherlerin ayırma ve sabit olmayisi âdem-i çubût esasina dayanmaktadır. Dogulu görüste asil, olus ve yok olustur. Olus ve yok ulus diyalektiksel bir görüstür.

Zira Yunanlı filozof: "Bir irmaga bir seferden fazla girilmez' yani ikinci defa ne adam ayni adamdir, ne irmek ayni irmaktır, o halde (sadece onun bu sözüne istinaden) diyalektik Yu-nan'dandır{!)

Dedim ki; "eger hersey degisme halindedir" esasi, felsefenin ve felsefî mektebin kökeni olursa, o halde hepimiz en derin, en açık, en sarıh birer filozofuz, "bu da geçicidir." (Dünyanın tama mi handir. Hersey bir kapidan geliyor, diger kapidan çikiyor.) "... O'ndan baska hersey yok olacaktır; hüküm O'nundur; O'na dön dürüleceksiniz. " (Kasas/88). Bu sabit olan "O", kimdir?

Bu, degisim görüsüdür. Dünyadaki herseyi sürekli degisim, ebedî olmayis ve degisme halinde görmektedir.

Tezat esasi, diyalektigin özüdür. Dogu kültür ve görüsünün aslidir. Dogu kültüründe tabiat, tarih ve insan diyalektikseledir. Yani çeliski esasina dayanmaktadır.

Islâm'da İnsan, İki Ziddi Toplami Olarak Tanitilmiştir

Islâm'da -"Islâm'i Tanima" konusuna gelince bunu tüm yön leriyle söyleyecegiz-insan, iki ziddin toplami olan bir isarettir. Mantigin özelligi su ki, iki ziddin toplamim kabul edemiyor. Mantik daima, 'iki zit birlikte toplanamaz' diyor. Hem gündüz, nem gece olamaz. Bir sey hem iyi, hem kötü olamaz. İki zit bir-

DINLER TARİHİ

biriyle toplanamaz ve giderilemez. Halbuki biz iki ziddin toplanmasını görüyoruz.28 Çoğu insanlar ne iyidir, ne kötüdür, ne ölüdür, ne canlı.

Diyalektik diyor ki, iki zıt bir arada toplanıyor. Bir açıdan kötü olan şey, diğer açıdan iyidir. İnsan, bir taraftan çamurdur, diğer taraftan Allah'ın ruhudur. Bu diyalektik bir alâmettir. Bu nedenle bir insan, müsahhas ve sabit bir tarife sahip değildir, insan bir "olma"dır. Bir sabretme halidir. Ruh ve çamurdan yapılmıştır. O halde kendi nedir? Bir seçmedir, bir dhadır. Bir mücadeledir. Bir "olma"dır. Kendisi sabit değildir. Çamur ve Allah'ın ruhu, bunların ikisi ayrı ve zıt işaretlerdir.

Vücuda üflenen Allah'ın ruhudur. Ama Aristo mantığı şöyle diyor: İnsan konuşan hayvandır, insan gülen hayvandır. Yani konuşan ve gülen her varlık insandır. Bu tarifler sabittir. Oysa İslâm şöyle diyor: İnsan iki ziddin toplamıdır; hem ilâhî, hem şeytanî. Allah'a sığınmak için bir imkânı vardır. Şeytan'ın oyuncağı olmak için de bir imkânı vardır.

Bu iki zıt imkân, insanda bir araya toplanmıştır. Bu diyalektik bir işarettir. Tarih ve kültür de diyalektik esasa göre zuhur etmektedir.

Dinlerdeki Tarih Felsefesi Tezat Esasına Dayanmaktadır

Tarihin tamamı -Zerdüşt dininde, Buda dininde, Taoizm dininde tarih felsefesi tezat esasına dayanmaktadır. İslâm'da da tarih felsefesi tezat esasına dayanmaktadır. İki zıt kutup arasındaki savaş, tarihi yaratıyor. İbrahimî din anlamıyla İslâm'da, insanın -o başlangıçtaki insan, insanlığın babası Adem'in-Allah'ın ruhu ve çamurdan yaratılmasıyla tarih doğuyor; savaş başlıyor.

28-Ziddiyet iki şekildedir Meselâ siyah ve beyaz, gece ve gündüz gibi. Ama asıl zıtlık, bir şeyin olmamasıdır. Meselâ, bir şeyin olma ve olmamasının, bir yerde ve aynı anda olması gibi. Bu yüzden onların toplanması ve giderilmesi aklın muhalidir. Meselâ hem Zeyd olması, hem de olmaması mümkün değildir. Veya hem olmaması hem de olması mümkün değildir. Ama giderilmeleri mümkündür. Meselâ bir şey bir yerde ve bir durumda hem siyah hem de beyaz olamaz Ama ne siyah, ne de beyaz olmamasında bir problem yoktur, belki kırmızı veya mor olabilir

Habîl ve Kabil'in savaşı, bütün tarih boyunca devam ediyor ve zamanın sonuna kadar da devam edecektir. Bütün tarih sahnesi başlangıçtan zamanın sonuna kadar savaş sahnesidir. Bu diya lektiktir.

Taoizm'de ve Çin kültüründe, diyalektik görüş çok müsah hastır. Bütün esya "Yang" ve "Yin" esasi üzerinde sürekli bir sa vasin içindedir. Bütün esya, bu savaşı neticesidir. Hareketler de.

Bir ağaç parçasını gözönüne alınız. Toprağa gömdüğünüz zaman, gökten yağmur ve güneş alıyor, yeseriyor. Bu "YhV" dir, gökten "Yang"ı kabul ediyor. Sonra çiçek ve meyve vermeye başlıyor bu "Yang" ve "Yin" in asılmış olmasının sonucudur.

Diğer taraftan "Yin" oîan ağaç "Yang" a sahiptir. Çünkü ateş yaktığımız zaman "Yang" alev de alıyor. O halde ağaçta ve odunda hem Yang vardır hem de Yin. Hem tezdır, hem antitez dir. Bu yüzden birseyde bazen "Yang" yeteneği galip geliyor, ba zen "Yin" yeteneği.

O halde "Yang" ve "Yin", bütün esyanın bünyesinde gizlenmiş olan iki zıt kuvvettir. Hersey kendi içinde bir savaş ile kusa tilmistir. Bu esas, herseyde ve her alâmette olan diyalektiktir. (Meselâ, atoma bakınız. Elektron ile protonun savaşı, artı ve eksi yüklerine bakınız.)

"Tezat" Fikrî Marks ile Sosyolojiye Giriyor

Diyalektik, Marks ile sosyolojiye giriyor. Toplumda asiller var, köylüler var. Kapitalist var, proleter var. Biri tez, diğeri antitezdir. Devrim bu ikisi arasındaki savaşın neticesidir. Eletron ile proton arasındaki savastan atom hareketinin ortaya çıkması gibi.

Diyalektik savaş, herseyin içinde vardır. Meselâ, yumurta tezdır. Yumurtayı gözönüne alınız. Onu tavugun altına koyuyorum, sıcaklığı kabul ediyor ve her gün içinde "antitez" geliyor. Yumurta "tez" dir, her gün içinde gelişen "yumurta olmayan" ise antitezdir. Bu savaş her gün antitezin yani yumurta olmayanın faydasına devam ediyor, antitezin bütün yumurtanın içeriğini tezi

DINLER TARİHİ

doldurduğu ve dışarı sürdüğü yere kadar devam ediyor. O za man kabuk gagalanıyor, kırılıyor ve civciv (sentez) dışarı fırlıyor.

O halde yumurta hem tezdır, hem antitez. Bu ikisi arasında ki savaşın neticesi civciv görünüşü ile doğan sentezdir. Bu, Hegel diyalektikinin iki bütün hareketlerinin ben zetme esisidir. Hem tarih, hem insan hem de tabiatta açıklıyor.

Bu “Yang” ve “Yin”i herseyde mücadele halinde gören Çin sözünün aynisidir. Bütün işaretleri ve esyayı bu mücadele ve hareketlerin neticesi görüyor. Esyadaki “Yang” ve “Yin” neticesi dir bu mücadele; değişim ve bambaskalık devam ediyor. Bu se kilde tabiat daima bambaska olma halindedir. Hiçbir sey sabit değildir. Bu iki unsurun, vücudunda savaşa tutusmadığı birsey bulunamaz. Eger “Yang” halinde ise “Yin”den etkilenmemesi, eger Yin halinde ise Yang’dan korunmuş olması mümkün de gildir.

Tezat Felsefesi Yani Çin Diyalektigi

Bütün bu savaşların, hareketlerin, zıtların toplamının, bambaskalığın ve dünyadaki herseyin hareketinin, değişmez ve istisna kabul etmez bir tek düzenin esasına göre şekil aldığıni görüyoruz. Dünyaya ve herseye (insan, hayvan, tuzlu, acı, ruhlar, tabiat ötesi mevcutlar, bitkiler, cansız varlıklar) hakim olan, düzen özelliği ve küllî namustur. Lao-Tsu’nun “Usul” kitabında ni telediği gibi; ezeli, ebedi, küllî, örtülü, kapalı, gizli (yani gaybî) ve her yerde bellidir. Hiçbir yerde aklın pençesine gelmez. Bütün zıt esyada bir beraberlik mevcuttur. Her sey onun istek, irade ve arzusuna göre olmakta ve geçmektedir. Hayatın varlığının bütün sahnelerinde, madde ve mânâda olan bütün zıt işaretlere, çeşitli savaşlara düzen ve yön bağisliyor. Herseydir ve hiçbir sey değildir, adı “Tao”dur,

Tao Nedir?

M.O. 5. ve 6. asırlarda yani 2600 yıl önce yazılmış olan “Tao Usulü” kitabının kendisinde bile “Tao’nun nitelenmesi mümkün değildir” diye itiraf ediliyor. (Tıpkı bizim “Allah” hakkında sa—

hip olduğumuz kavram gibi, idrâk ve akla sığmayan ama her yerde mevcut ve hazır olan kavram.) Gaybîdir, ama hiçbir yerde kayıp değildir. Hiçbir şey “O” değildir, ama “O” herseyde mevcuttur. Usulen ondan başka birsey yoktur, hersey onun tecellisidir. Hatta iyi ve kötü, güzel ve çirkin onun iradesine tâbidir ve “O” “TAO”dur.

“Tao”nun lügat mânâsinin anlaşılması, onun tanınmasına daha çok yardım edecektir. Tao lügatte “Su yatağı” anlamına gelir. “Nehrin yatağı” sabittir, ama oradan geçen su hareketli ve degiskendir.

“Nehir yatağı”nın diğer bir anlamı daha var; “yatak”, suyu dagdan ve ovadan çıkis kaynagından, asil varis yeri olan okya nusa yönelten bir gidis yoludur.

O dinî ve felsefî kavramı ile, bu lügat mânâsi arasında ne tür ve hangi ilişki var? Tao, bütün küçük ve büyük dalgaların, sürekli olmayan kabarcıklarının, yani bütün alâmetlerin, bütün çeliskilerin, bütün esyanın tamamının onun üzerinden geçip, onlara yol gösterilip, o yoldan, mükemmel sınır olan okyanusa veya kendi vücutlarının gayesine ve nihayetine ulasmalarından ibarettir. O halde Tao, su yoludur.²⁹ Yol herseydir. Bütün esya ve bütün varlıkların tâbi oldukları bütün kanun. Tao varlık âlemine egemen olan bir iradedir. Bütün mevcutlara egemen olan bir kanundur. Esyanın birlik ve beraberliği hep Tao seklinde, tezat ve savaşlar ise Yang ve Yin esasına güredir.

Taoist Sairlerden Biri Konusuyor

Su agaca bakiniz, niçin hiçbir zaman izdiraba mahkúm ol muyor? Niçin hiçbir zaman úzüntüye kapilmiyor? Baharin bas langicinda tomurcuk veriyor, yeseriyor, gençlesiyor, yaprak açi yor, çiçek veriyor, meyve veriyor. Sonbahar sonlarında sarari-yor, sonunda yapraklarını döküp çiplak kalıyor, Sakin bir sekil de kis uykusuna giriyor. Mart baslarında veya ortalarında tek rar canlanıyor, kendi gidisatina devam ediyor.

29-Seriat ve ser'a gibi. Su yolu, nehir tarafina dogrudur.

:

DINLER TARİHİ

Niçin izdirap çekmiyor? Niçin hiçbir ağaç intihar etmiyor? İsyan etmiyor, öfkelemiyor, bikmiyor, felsefi ümitsizliğe kapıl mıyor?

Çünkü tabiat kanununu, Tao'yu takip ediyor.

Niçin perisanlık hastalık, savas, zorluk, ihanet, izdirap, ümitsizlik, kötülük, gam, eziyet insanda var? Çünkü evrende herseye hükmeden düzene karsi, cüz'î akli ile baska biT yol se çiyor.

Merihli Yolcunun Yer Küresi Hakkındaki Raporu³⁰

Çok meshur yazar sayin Muhammed Hicazî'nin bir hikâyesi var. Hikâye söyle:

“Yeryüzünde bir bilgin, Merih'e gitti. Merih caddelerinde yürüyordu, sinema afislerine ve kültür haberlerine bakıyordu. Ansizin gözüne bir haber ilisti. Haber söyle diyordu: ‘Merihli fa lanca profesör, meshur bilgin, füze ile yeryüzünden geri döndü. Yer küresi ile ilgili araştırmalarını, yeryüzündeki canlı varlıkları konu edinen yeni keşfini, sayin dinleyicilere arz ediyor!’”

Dünyali olan bilgin diyor ki:

“Kendim dünyali olduğum için Merihliler'in bu konferansı na katılmak istiyordum; konferansın konusunu sevdim ve katıl dim. Merihliler acaip bir heyecanla, profesörün sözlerini dinli yorlardı. Çünkü Kâinat'ın hiçbir yerinde Merih küresi dışında, hayat olmadığını düşünüyordlardı. Şimdi bu bilgin, yeryüzünde çok sayıda canlı varlığın olduğunu keşfetmişti. (Melikü's-Suara Bahar'ın sözüyle: Bu okudugum yer küresi nedir ki? Tastandır, dedi. Orada tekmelenmiş birileri var.)

Profesör diyor ki: “Bizim heyetimiz gidip orada burada araştırma yaptı. Yeryüzünde çok sayıda canlı varlıkların oldu ğunu anladı. Hepsinden daha gelişmiş veya en azından hepsinden daha iddialı olan, “insan” isimli bir varlıktı.

³⁰-Muhammed Hicazî'nin “Ayna” isimli kitabına yeniden bakmanız, iyi olur. Nepiün gezegeninin keşfi ile saniyorum Babilliler hayal düşüncesiyle Neptün'e gidiyor demek istiyor. Orada bir topluluk görüyor; insanın özelliklerinde. O topluluktan çok güzel sözleri hitab şeklinde naklediyor.

Bu varlığı tasavvur edebilmeniz için ne diyeyim? Sadece bîr tulum gibi olduğunu söyleyebilirim. Dört tutanağı var, iki tane de delik. Yerin üzerinde sürünüyor. Acaip bir hirs, heyecan ve tecessüsle herseyin canını almaya çalışıyor. Yeri, dağları, esyayı, hayvanları ve ağaçların hepsini yagmalıyor. Yagmalamadan başka, iki ayakları üstünde birbirlerinin canına kasdediyorlar. O kadar birbirlerini öldürüyorlar ve öldürmekten acaip bir zevk alıyorlar ki, bir kısmı kalınca en fazla öldürenler kahraman ilân edilip madalya alıyorlar tarihlerinin en seçkin şahsiyetleri, kendi cinslerini en çok öldürmüş olanlardır.

Acaip bir iş daha yapıyorlar. Bütün büyüklük, zekâ ve kur nazlıklarına rağmen doğal meyveleri, tabiatın çok güzel ve hoş kokulu sebzelerini, hayvanların sağlıklı ve doğal bedenlerinden aldıkları etleri, olduğu gibi yemiyorlar. Onları kablara koyuyorlar, biber, zerdeçal gibi baharatlar ve çeşitli yağlar ekliyorlar, ateş üzerine koyuyorlar, yakıp pisiriyorlar sonra yiyorlar. Ardından derilere hastalıklara yakalanıyorlar. O zaman muhterem) adamlardan yardım istiyorlar, para veriyorlar midelerindeki ilaç ve iğne zoruyla dışarıya çıkarmaya çalışıyorlar. Niçin böyle işler yaptıklarını anlayamadım.”

Bu, Merihli'nin insan hakkında yaptığı tenkidtir. Ama Tao-izm, insani tabiat ve Tao'ya tâbi olmadığı için tenkid ediyor. Tao'nun onun emrine arzettiği yiyecekler dışında şeyler yediği ve bunlardan faydalanmak için kendisine bağışlanan el ve mi deyi -tabî yiyecekleri yeme yolunda-kullanmayıp başka yiyecekler hazırladığı için tenkid ediyor. Doğal evini bırakıyor, kendi yaptığı eve gidiyor. Savaş haset ve kine müptela oluyor. Kendisi daha ileri gitmek için hemcinslerini yok ediyor. Diğerlerinin daha erken hedefe ulaşması için yok oluyor. Daima muzdariptir. cinnete, sinir ve ruh hastalıklarına, felsefî ve itikadi hastalıklara müptelâ oluyor.

Taoizm'in -ölüm döşeginde olan, büyük şahsiyetlerinden birine talepleri sordular:

- Ölüncü seni nereye gömelim, nerede kefenleyelim?

DINLER TARİHİ

- Mezarım yeryüzü. Mezarımın tavanı gökyüzü. Mezarımın kandili geceleyin ay, gündüzleri güneştir, dedi.
- Eger seni toprağın üzerinde bırakırsak; kuslar ve haserlar yerler, dediler.
- Onları niçin Tao'nun kendileri için yarattığı yiyecek ve ri-ziktan mahrum ediyorsunuz? dedi.

Bu, "Tao" düşünce tarzıdır.

Kurtuluş Yolu Neresidir?

İnsan, güneşin altında ve yerin üstünde yaşayacağı yerde üstü kapalı sun'î evlerde yaşıyor. Bu yüzden isiksizliğe veya havasızlığa mahkûm oluyor ve çeşitli hastalıklara yakalanıyor.

"Tao", insana hareket aygını bağışladı. "O", ayaklan hare ket güçleri olmayan, sadece "kendilerini bırakmaya" gücü yeten şekilde yaptı.

Bu insan Tao'nun gidis yolundan dışarı çıkmıştır. Tabiatı kaplayan geniş ufukları bırakmış kendini şehir isimli dar duvarların, sokakların ve caddelerin arasına sıkıstırmıştır. Tabiatın ona bağışladığı güzelliklerden faydalanamamış, sun'î güzellikler yapmıştır.

-Kilosu üç riyal olan-tabii karpuzdan istifade etmiyor, bes-bin tümene bir karpuz tablosu satın alıyor.

Şehir yapmış, idaresi için kanun va'z etmiş, hukuk, emniyet ve emana muhtaç olmuştur. Gelip halka hükmediyorlar. Hükümetle beraber daima zulüm dogmakta. Bir kısmı efendiler bir kısmı köylüler oluyor. Bir kısmı serefliler, bir kısmı adiler.

Kısa zamanda hedefe ulaştıracak bazı ilimleri bilmeye ken dilerini mecbur hissediyorlar. O ilimler sonra bir grubun elinde diğerlerini aleyhine bİT silah olmaktadır. Bu onun nihaî neticesi dir. Bunlar araç, teknik, zekâ ve tabiatı tanımakla dopdolu ser vetleri toprağın bağrından çıkarabilirler. Ama bu servetler, onları köpekler gibi birbirlerinin vücuduna düşüren bir lokma gibi olmaktadır.

Sonra da ilişkileri, hayvanların ve vahşi canavarların ilişkileri olmaktadır. Aldatma, yalan, zulüm, faciye ortaya çıkmakta, fesat yaygınlaşmaktadır. Beyhude yasalar ve sınırlamalar yapıyorlar, bir kısmı onlara bağlı kalmakla çirkinleşiyor. Bir grup ise, o yasalara ve sınırlılıkların aleyhine isyan ediyor, mücrim ve hain oluyor. Bir kısmı ise bunlarla mücadele için egemen ve zalim oluyor.

ZALIM VE MAZLUMU DOGURAN MEDENIYET

Bir kısmi isyan ediyor, cinayethâr ve gûnahkâr bir kısmi ise bunlarla (isyancılar ve canilerle) mûcadele için egemen ve zalim oluyor. Bir grup da her ikisine kurban ediliyor. Bõylesi çilginlik la karisik bir topluluk, "sehirlesme" adıyla, medeniyet adıyla ya piliyor. İnsan, kendini buna kaptiriyor. Tipki agiz salyasi ve ca niyla zerafet ve gûzellihte sanat harikasi o ipek kozasini yapan ipek bõcegi gibi. Ipek bõcegi koza yapiyor, sonunda da eserinde kendisini boguyor. Bu medeniyettir.

Medeniyetin Isaretleri

Bütün tarih boyunca medeniyetin isaretlerine bakalim. Biri si Misir medeniyetinin sembolü olan piramitlerdir. Binlerce kö lenin, dibinde kurban oldugu piramitler. Misir medeniyeti basi ni ancak böyle kaldirmistir. Birisi de büyük Çin medeniyetinin sembolü olan Çin seddidir. Her tas ve tuglanin geldiği yerde, bir insani çamurlarda sürün dürmüştür. Hiçbir güçlü insan bu du vardaki isini bitirememisir. Taslarin ve aralarındaki harcin yeri ne, nice insanlari gömmüslerdir.

Bu medeniyetler, yalan, aldatma, cinayet, katliam ve köleli gin toplamidir. Medeniyetlerden faydalananlar ya “Ojen Iones-co”nun kahramani gibi gergedan idiler. Alinlarinin önündeki boynuzla öldürüp, çigniyorlardi ve gidiyorlardi veya Kafka’nm kahramani gibi çirkinlesiyorlardi. Talihsiz köle insanlar, seçkin insanlar... Temiz ve seçkin milletler... Süvarileri yok eden millet ler..

DINLER TARİHİ

Bütün tarih ve medeniyet boyunca insanda ne gelişti? İnsan; öldüren ve öldürülene, köle sahibi ve köleye, aldatan ve aldatılana, sömüren ve sömürülene dönüştü Bunların hiçbirisi insanî özellik değildir. Bu, medeniyetin ve medenî insanın gelişmesidir.

ISYANCI INSAN

Çevik ve yetenekli balıklar vardır; gidis yoluyla yoldas ol mak yerine ırmakta kalırlar. “Nasıl yasayalım?” sorusunun pe sindedirler. Biri bu köseyi seçiyor, diğeri o köseyi. Biri bir kaya parçasını, biri bir yosunun tavanını, hepsi yeni birşey yaptıkları için ve kendilerine ait bir sığınak seçtikleri için mutludur. Ama asla denize gitmiyor ve özgürlüğe ulaşmıyorlar.

Bütün varlık âleminin ve esyanın hareketine kilavuzluk eden Tao’ya karşı bir gidis yolu seçen insan, ideal, arzu, medeni yet oluşturmakla, kâinatın gidis yolundan başka bir yol seçmek le kendi cüz’î, fuzulî aklının müptelasi olmuştur. Bu şekilde hem kendini denize ve Tao’nun nihaî hedefine ulaştırmaktan mahrum etmiştir, hem de âlemin tekâmül ve hareketinde gecikme meydana getirmiştir. Eger bu lüzumsuzluklar, bu kötülükler, zaafı, serler, medeniyetler olmasaydı, insan kendini tabiata emanet ederdi. Tabiat düzeni esasına göre yani Tao’nun irade ve istegine göre hareket ederdi ve hedefe ulaşmış olurdu.

TAO’YA GÖRE KENDİNE DÖNÜS

O halde, Tao’ya göre kendimize döndük. Kendi, kendisine geri dönmek ne demektir? Çünkü akla döndüğümüz zaman akıl lüzumsuz şeyleT yapıp, yol gösteriyor, ideal oluşturuyor. O halde aklın kenarından geçip fitratıma dönüyorum, insanî fitra tima, halis ve saf kalbimin ilham verdigine; kalbimin tam ortası nin dediği seye dönüyorum. İçimdeki sakinliğine dönüyorum. Akl-i küll olan zâtıma sigmiyorum. Bütün esyada cari oân akıl,

bitkiyi baharda yeserten akıl, yazın meyve vermesini sağlayan ve sonbaharda uykuya çekilen bir akıl. Bu tabiatın bir parçası olan bende de vardır. Onu keşfediyorum, kendimi ona emanet ediyorum, ona teslim oluyorum.

Bu aklın altında Tao duygusuna nasıl ulaşılabilir? İnsan, kendinde Tao'yu nasıl bulabilir? Özel bir marifetle. Aldatıcı olan ilimle bulunamaz; tehditçi ve fuzulî olan akılla da-O zaman insan, bitkinin gençliğine, tabiatın bağrında bir alâmetin eminliği-ne, selâmetine ulaşır. Sonra bütün eziyetleri, itilafları izdirir, kinleri yok olur. Onların yerini Tao'nun aşkı doldurur.

Fakirlik ve Riyazet Elbisesi ile

Insan, aki!, düşünme ve istidlal ile dünyanın ve kendisinin Tao'suna ulaşamaz -Tadarın her ikisi birdir- İlim ve mantıkla ulaşılmaz. Bu yolda ask denemesi, rakstan ve musikîden daha iyidir. Veya ibadetten daha iyi olan riyazet ile. Riyazet, yani in sanin fuzulî akıldan, şehirdeki lezzetlerden, sun'î lokmalardan kendini kurtarmasıdır. Kendini medeniyette yapılan lokma ve lezzetlere muhtaç olmaktan kurtarmasıdır. Kendini fakirlik ve medeniyete muhtaç olmama elbisesi ile süsleyip, tabiatın bagri na gidip, kendini Tao'ya teslim etmesi gerekir; cosku, cezbe ve ask ile ona dalması gerekir.

TAOCU FIKRİN BİZİM TASAVVUFLA UYGUNLUGU

Bu kavramların bizim sufi kavramların aynisi olduğunu görüyoruz. Bizim kendi kültürümüzde bulunan “vahdeti vücut” fikridir. Akıl gözüyle gördüğümüz bütün farklılıkları eğer ilham ile görürsek evrensel birliğe dönüşüyor. İstek ve coşku ile ona dalarak bu kendini göstermeyi yenilgiye ugratıp o olusa ye tismektir, bu her yerde riyazetle mümkündür. O, Allah’tır, bütün cilveler O’ndandır. Yani, bizi maddî hayata bağlayan bütün hevesleri yok etmektir, fuzulî aklın birbiri üstüne biriktirip bağ-182

ladığı şeylerden kurtulmaktır. Bütün ihtiyaçları ve bağlılıkları koparmaktır, hürriyete ermektir. Bu şekilde o birliğe ulaşılabilir. O zaman baharın bağrında yasayıp, bahara, çiçeğe, meyveye kavuşan bir bitki gibi bahara kavuşuruz, çiçek ve meyve vermeye başlarız.

Bu, Lao-Tsu'nun önder olduğu, Taocu mektebin fikridir. Lao-Tsu M.Ö. 604 yılında doğan bir bilgedir. Bu mektebin kuru cüsudur ve bu mektebin elçisi oldu. Düşünce tarzının aslında tasavvufî olduğunu görüyoruz, bizler de bu düşünce tarzına âsinâyız.

Acaba tasavvuftaki "tarikat" kavramı, Tao'nun tercümesi değil midir? Veya gitmek veya yolda seyahat etmek anlamında olan "sülük" o Tao yolunda gitmeye davet değil midir? "İnsanın akli, bir yere götürmüyor" "Akilcilerin ayakları çürüktür"; "İlim bostur askî hakikatin yolundan gitmek gerekir" diyen düşünce acaba "Tao"ya davet değil midir?"; "Genel ve küllî hakikata dalıp, kalp ile ona yönelmek gerekir" sözü, akıl ve irade ile Tao'ya ulaşamaz diyen sözün aynisidir.

TAOCU FIKRİN YÖNTEMİ VE ANTİMEDENİYETÇİ OLAN JEAN JACQUES ROUSSEAU'NUN EKOLÜ

Medeniyet, akıl, irade, ilim ve insanın tabiatı, tabiatın keşfinde tabiatla karşı yaptığı bütün lüzumsuzluklar ile mücadele, insanın kendi bireyselliğine ve evrene egemen olan düzene dönüştü. Yani Tao'nun iradesinin belirmesine dönüş... Mutlak mükemmellik olan nihai menzile gidis; sadece Tao yolunda gidilerek elde edilir. İnsan, tefekkür, bid'at, teknik yerine "Tao"yu keşfetmeye, müşahade etmeye teslim olmalıdır. İsmi Tao'nun iradesinin uhdesine vermelidir.

Bunlar Taocu okulunun prensipleridir. Bu Jean Jacques Rousseau'nun 18. asırda ilân ettiği medeniyete, ilme ve tekniğe karşı olan bir mekteptir. Jean Jacques Rousseau diyor ki:

"İnsan sosyal anlaşmayı yaptıktan sonra fesat, savaş, ayrılık ve zulme müptela oldu. İnsani içinden bogan bütün bu yalancı yasaları kırmız. Bunlar insani güçlü ve zeki kıldı, ama asalet, vahşi ve cani yaptı.

Tabiatın o saflığına, gökyüzünün altındaki özgürlüğe in sanlara egemen olan bu karmaşık düzenlerden önceki kardeşliğe, eşitliğe ve beraberliğe dönünüz. Akıldan, sevmeye ve aska ulaşalım."

Bunlar Rousseau'nun sözleridir ve Tao'dur. Lao-Tsu Taocu-lugunun sözleridir.

Bireye Yönelis Mektebi Çin Toplumuna Darbe Vurdu Ama, bu kendine, bireye yönelis mektebi, medeniyet, ilim ve iradeden bıkınlık, Çin toplumu ve medeniyetine büyük bir darbe vurdu. Çünkü büyük mektebi Taoculuk olan irfan (bireyin en büyük terbiye edicisidir ve bunu her yerde tekrarlıyor) ruhu o kadar yüce olan bir İnsan yapıyor ki, onu maddî hayat ötesine ulaştırabiliyor. İnsani yere ve günlük hayata bağlayan her şeyden kurtarılmış bir fert haline getiriyor. Ama toplum için uyusturucu bir maddedir.

Bu yüzden ferдин daima irfan ile eğitilmesi, toplumun ise, akıl ve iktisat ile eğitilmesi gerekir. Ferдин ask ile temizlenmesi gerekir. Toplumun akıl ile idare edilmesi gerekir. Bu ikisi aslin da iki ayn mizaçtır.

Tasavvufa Yönelis Toplumunu Bozar

İslâmî irfana bakınız, ne büyük şahsiyetler oluşturuyor. O büyüklüğü ile Gazali, o azametiyle Sems-i Tebrizî, o kadar büyük Mevlâna ve Senâî. Ama eger toplumuna dayanırsa, herseyi bunlar düşünüp, iş yaparlarsa toplum korkunç bir toplum olur. Bu toplumda hatta taksiye binmek bile olmaz. Eger, binerse ne fark eder, dünyanın yönleri hep itibaridir!

O halde toplumun, akıl, iktisat ve adalet ile yaşamasi gerekir, İnsan, imkân bulabildiği yere kadar gelişebilir.

DINLER TARİHİ

Lao-Tsu Taoizculüğünün hayri, Çin toplum ve medeniye-tindeki fesatla mücadelesi idi. Sosyal iktisada karşı bir tepki idi. Ama kendini bireysellik, bireysel maneviyat, âhirete yöneliş, mücerret ahlâkî faziletlerle o kadar süsledi ki toplumu zayıflattı.

KONFÜÇYÜS

Konfüçyüs, Lao-Tsu'ya karşı bir tepkidir. "Li" de "Tao"nun yerine geçirilmek için bir esastır, "Li" nedir? Li, sağlam toplumdun, onun temeline göre şekillendiği, idare edildiği tekâmül kazandığı usûl ve yasalardır.

Konfüçyüs diyor ki: Toplumun insani bozduğunu, medeni yetin insanın ahlâkını yok ettiğini, insani güçlü yaptığını, ruhun faydalanmasını sağladığını kabul ediyorum, ama insani aşağılık, canî, kan dökücü yapmıştır. Fakat bu toplum yüzünden değildir, belki toplumun idare edildiği, doğru olmamanın kanunları değil,1 deniyedir.31

Eğer Toplum "Li" Esasına Göre İdare Edilirse Tao Tekâmülüne Ulaşacaktır

"Lao-Tsu'nun hatası sudur: Hasta bir tarzda olan, insanî olmayan kanunlara göre idare edilen çirkin toplumu, ideal ve mutlak toplum olarak almıştır." (Bu Lao-Tsu'yu seven Konfüçyüs'ün sözüdür).

"Ben, Lao-Tsu'nun toplum aleyhine olan bütün tenkitlerini kabul ediyorum ama onun aksine, bu toplumun tabiata aykırı olması ve medeniyetin Tao'ya aykırı olması nedeniyledir demi yorum.

Bu toplumun Tao'ntm aksine olduğunu kabul ediyorum, ama inanıyorum ki eğer toplum ve medeniyeti "Li" -toplumsal namus-esasına göre oluşturulur ve idare edilirse, o toplum sadece Tao'ya aykırı olmamakla kalmayacak, belki Tao'nun gidis

L

31-Konfüçyüs'ün sosyal [emelleri, insanlık toplum ve medeniyetini l-ti köklü bir tarzda savundugunu görüyoruz.

yolunda “Taoculuk”un tekâmülüne doğru hareketi hızlanmaktadır.

Balık örneğini kabul ediyorum, ama insani bozan bu top lumdur. Gelin örneği değiştirelim. “Bu nehre ve denize gönül vermeleri gerekli, kendi hiçlik ve lüzumsuzluklarını gidis yolu na teslim edip denize ulaşmaları gerekli dediginiz balıklar, eğer zekâ, akıl ve ilimlerini isin içine sokar, bir gemi yaparlar ve gemiyi normal hızdan daha süratli bir hızla nehrin gidis yoluna birakılırsa, o zaman bu gemi sadece nehre ve Tao’ya aykiri olma makla kayacak, belki balığı daha hızlı ve erken denize kavuşacaktır.

O halde eğer toplum “Li” esasına göre oluşturulursa, toplu ma Tao esasına göre daha hızlı ve daha seri bir hareket kazandırmis olacaktır-İnsan eğer tabiatın gidis yolunda tek başına kalırsa, bitki ve hayvanın ahengi ile gelişir, ama eğer “Li”, toplu munda yer alırsa, Tao’nun gidis yolunda daha seri gelişir. Çünkü “Li” Tao esasına göre hareket eden toplumsal düzendir.”

Onsekizinci asırda Fransa’da, Voltaire ile Rousseau arasında olan savaş, Konfüçyüs ile Lao-Tsu’nun savaşidir.

Konfüçyüs’ün insanî medeniyet ve toplumun sosyal temeli ni en köklü şekilde savundugunu görüyoruz. (M.Ö. Altıncı asır da). Voltaire, İS.nd asırda Konfüçyüs’ün aynı sözünü Rousseau’ya karşı söylüyor. Rousseau, toplumdaki önceki bireysellik hayatının ahlâk, dindarlık, fazilet ve insanî maneviyatin hamisi idi, Voltaire ise medeniyet, ilim, ilerleme, maddîyat, sanayi ve savaş taraftan idi. Bu ikisi arasındaki savaş, Konfüçyüs ile Lao-Tsu arasındaki savaştır. Tam 24 asır sonra 18.nci asırda, bu savaş ikinci defa Fransa’da ve bütün dünyada oluyor.

Hippilerin savaşı bu çeşittendir: Şimdi de devam ediyor. Amerika’da mevcut olan en derin ve insanî harekettir. Kapitalist Amerikan toplumu ile hippilerin savaşı; bilgini, filozofu, hakimi ve sosyal düzeni, “insan yiyen insan”, yaratmak isteyen bir toplumda bunlar “yeme” ve “yemeye tapma” aleyhine isyan ediyorlar.

Hippi ile Sohbet

Bunlardan biriyle Meshed’de sohbet ettim. Çok derin bir adamdi; açıkça Nixon’dan iki kat daha suurlu idi.32 Onunla tar tismam çok tatli oldu. O Amerikalı bir gençti, ben Müslüman ve dogulu bir gençtim. Ben maddiyati savunuyordum, o mane viyati savunuyordu. Ama onun maneviyati benim için taham mül edilmesi imkânsiz birseydi. Diyordum ki: Ben, senin savu nucusu oldugun maneviyati kabul ediyorum, sana saygi duyu yorum; ama siz medeniyetin kalibini ve bedenini yok etmekle bu maneviyati kurtarmak istiyorsunuz. Ben diyorum ki, bu maddî düzeni bir beden ve kalip gibi almami gerekir ve ona insanî ruh vermemiz gerekir. Su anda olan vahsilik, düşmanlık ve materyalizmin yerine Amerika’nin beden ve kalibina insanî ruhu üfleyin -yani Hind ruhunu-veya Amerikan medeniyetini Hint’te insa edin. O zaman hem büyük arifler gibi, nefsî gidisati islah eden insanlara sahip oluyoruz, hem de Apollo süvarileri (astronotlari) gibi ufuklara seyahat eden insanlara sahip olmus oluruz.

Ama bunlarin damlarinin tepesine çıkmak ve oradaki karla ri temizlemek için sağlam bir merdivenleri bile yoktur. Diger ta raftan jete biniyorlar. Apollo’ya biniyorlar. Bulutlarin üzerine, ama suur ve ahlâklari bir hayvanin düzeyindedir. Ve niçin gidi yorlar? Bütün bu yukarilara, elmas, petrol atom ve nükleer aras tirmalari için.

Eger medeniyetin yaptigi cazibeyi kiran uzayi ve manzume yi geride birakan bu büyük makinaya büyük bir ruh üfleyebilir-sek, o zaman artık sanayi ve medeniyet mahkûm olmaz. Genç bana cevaben sunlari söyledi: “Bunlarin hepsi beyhudedir. Dün ya bir günestir, gerisi ise onun bölünmeleri ve isinlaridir. Günes, Tanrı’dır. Bölünmeler ise Tanrı’nin isinidir; onun disindaki

32-Falanca diyordu ki: Filân fahis sehrin en bilgin ve âlimidir. O sehrin ilim merkezinin âlimleri ve faziletleri bu sahsin öğrencileridir. Kendisinin ise bir esekten daha az suuru var. Ben de “laklid için en iyi simalar hippilerdir” diyerek hippiligi savunmuyorum. Bu, bizimli ilgili birsey degildi. Mezmanli adamin (sa ire cevap alarak söylediği) deyimiyle; benim hanimim ölmüs, genç oğlum zo runlu olarak (askere) gitmis, sen: Hayat bir bahçedir, hayat güzeldir, diyorsun

herşey ise karanlıktır. Bu yüzden, insani ev ve elbiseye bile ihtiyacı yoktur. Ben insanları tanıyorum, onlara karşı sevgi besliyorum; su ve güneş ile yaşayabilirler.” Çünkü eğer biri Allah’ı severse ve Allah’a taparsa, ona askla bağlanırsa, bu ask ile beslenebilir, bu sevgi ile yaşayabilir. Bu büyük kudret, insanın içinde var. Ama maddî hayat onu zayıf ve zelil yapıyor-Tüketim düzeni yapıyor. İnsani öyle bir hale sokuyor ki eğer kravatının renginin gömlegine uymadığını görürse, evden dışarı çıkmıyor. Batılı genç, bütün derdi kudretperestlik ve paraperestlik olan medeniyetten kaçıyor.

Bu, bugünkü batılı gencin mantığıdır; Taoçuluk’a bir çeşit geri dönüştür. İnsani bozan medeniyetten Taoizm’e geri dönüş. Ama Konfüçyüs’ün dediği gibi “Bozucu özelliğe sahip olan medeniyet değildir.” İnsani bozan, böyle medeniyet (batılı medeni yet) veya öyle medeniyettir (M.Ö. 6. asırda Lao-Tsu’nun savas açtığı medeniyet).

Eğer medeniyet, kudret kölelerinin ve paragözlerin emrinde den çıkıp suurlu insanların emrine girerse insanî tekâmüle vesile olur, bozulmaya değil.

Eğer insanlık, maneviyat, fazilet ve herşey medeniyete feda oluyorsa, bu, medeniyetin, anti medeniyetin elinde olması nede niyledir. Vahşi, makinalı silahlı eline almış; canı jette oturmuş ve Nemrut Apollo’ya binmiş. Ama eğer bunların hepsi düşünce ve fazileti anlayan insanın emrinde olursa o zaman medeniyet, insanı bilmemek ve çirkinleştirmemekle kalmaz, belki insanın gelişmesine de katkıda bulunmuş.

Eğer medeniyet büyük bir ruhun emrinde olursa, televizyon, tiyatro, sanat, kitap ve genel olarak toplu iletişim araçlarının dan, bu büyük ruhun bütün dünyaya yayılması için yardımcı olabilir. Bu; kültür, ahlâk ve maneviyati, bir anda ve bir günde dünyanın en vahşi ve ücra kösesindeki insana kadar ulaştırabilir. Bütün insanlığa daha hızlı bir tekâmül bağışlayabilir.

Eğer medeniyet, ruhun eline geçerse, eğer insanî toplum “Tao” ile beraber “Li” esasına göre yapılırsa, insan o toplumda

DINLER TARİHİ

taocu tekâmül ve faziletle daha çok gelisir, çünkü “Li”, “Tao”ya karsi degildir, Tao’nun devam ettirilmesi esasi üzerindedir.

“Li” NEDİR?

Konfüçyüs buraya varınca, isi bozuyor. Aslında tenekeden olan bes gümüs esastan bahsediyor:

Birincisi: Çocugun babasına itaati.

Konfüçyüs burada çok güzel konusuyor. Ben onu Sokrat’tan daha yüksek bir şahsiyet olarak görüyorum. Ama tek ayibi, Do gulu olması ve Büyük Fransız Devrimi’nde kadının gegirmesi için heykeller yapan, siirler yazan, akillara biyografiler veren Batililerin olmayışidir. Bundandır ki en hakîr Batililer bizim nes-limizce tanınmışlardır. Ama eğer neslimizin Settar Han’ın resmini sadece tesadüfen özel günlerde bir gazetenin ön sayfasında görebildiğini, hatta bugün bile onun kabrinin yerini bilmedikle rini görürseniz sasmayın. Konfüçyüs de Dogulu olanlardandır, tanınmamıştır. Yoksa o, Sokrat’tan bile daha yüksek bir seviye dedir. Güzel sözler söylüyor: “Evlât! Daima seni yasından daha küçük gösteren elbiseler giy ki, annen ve baban sana bakmakla ömürlerinin geçtiği konusunda endiselenmesinler” (Meselâ, eğer yirmi yasında bir genç isen önlük giy eline oyuncak ve dü dük al ki babacığın, büyüdüğünü hayal etmesin! Bu söz, incelik olarak güzeldir, ama sadece güzeldir.)

İkincisi: Küçük kardesin büyük kardedese itaati.

Dönemin babaerkil dönem olduğunu biliyoruz. Babanın herseyin sahibi olduğu babaerkil dönemlerde baba öldüğü za man, varis büyük kardestir. Herseye, hatta babanın kadınlarını bile. Bu cümleden olmak üzere kendi annesini miras olarak devralıyor. Konfüçyüs sisteminin bu esasi onun mektebinin bes temelinden biridir ve o dönemin neticesidir.

Üçüncüsü: Kadının kocasına itaat; (Erkeğin reis olduğu dönem). Tam bir itaat. Yani kocanın söylediği ve yaptığı herseye

kadının itaat etmesi, kendisinin bir anlayış ve görüşünün olması gerekir.

Dördüncüsü: El altındakilerin elin üstünde olanlara itaati. Besincisi: Halkın devlet başkanına (hükümdara) itaati. Eğer toplum Konfüçyüs'ün bu bes esasına dayanırsa:

Bu bes "Li" esası (Özgüven) -güdüden bes asıl-Konfüçyüs'e ait ve toplum bunlara dayanırsa tekâmülde zirveye ulaşır (onun zamanına göre).

Bütün faziletler, bu bes asıl riâyet esasına göredir. Çünkü kadın itaat ettiği zaman, kocası vefadar kalır. Küçük kardeş itaatkâr olduğu zaman, büyük kardeşin himayesinden faydalanır. Çocuk itaatkâr olduğu zaman, baba da terbiye edici olur. O halde "Li" esasına dayanan bu toplumun dini nedir? Bu neslin ve bu halkın kendi temiz geçmişlerine dönmeleridir.

Geçmişte "Fu Shi" veya "Fer Hesi" gibi "Li" esasına göre hükmeden hakanlar olmuştur. Fu Shi adıldı, halkın hayrını istiyordu, halk ise onu seviyordu ve ona itaat ediyordu. Bu nedenle dünya adaletle doluydu. O halde iyilere ve ecdada saygı gösterelim gelenekçilik yapalım. Ruh nasıl geliştirilebilir? Edep ile, adab ile, gelenek tefsiri veya musikî ile.

Konfüçyüs geçmişin bu geleneklerine ve âdetlerine niçin bu kadar tapıyor? Çünkü "gelenekperestlik" Çinli görüştür. Konfüçyüs gelenekperestliğin ve muhafazakârlığın zahir kaynağıdır, itaat, onun muhafazakar görüşünün temelleri olan itaat.

Geçmişte tapma, geleneğe tapma hakan Fu Shi'ye ve tarihin ilk dönemlerinde Li'ye ulaşmış olan hakanlara dayanarak, bunlar Konfüçyüs mektebinin zayıf noktalarıdır, diyorlardı. Halkın geleneklere ve geçmişe dönmelerini istiyordu. "Hu Shi Pi" döneminde dönmelerini istiyordu. Hu Shi Pi döneminin tıpkı bizim mitolojik "Cem" dönemimiz gibidir. Adalet hakimdi, herkes zevk, sefa ve sevinç vb. şeylerle meşguldü.

DINLER TARİHİ

KONFÜÇYÜS'ÜN ÖZELLİKLERİ

Ruhu, âhiretle maddî hayatın dışında bireyselcilik ve ruh-baniyetle ilgili sayan Taoizm'in aksine, Konfüçyüs ruhu toplum ve sosyal yaşamla alâkali sayarak bu dünyaya davet ediyor. Bu davet, ruhbanîyet ve irfana yönelişin karsitidir.

Benim kanaatima göre -kendi deyimiyle-Sokrat'm felsefeyi gökten yere getirmesi gibi, çeşitli ilâhi (rabb-ul enva'), gökyüzü, tanrıların savaşları ve diğerleriyle ilgili olan felsefeyi, hayat, ahlâk ve ruhun tekâmülü için sosyal yaşam ve sosyal ilişkilerle ilgili bir felsefeye dönüştürdü. Sokrat, felsefeyi gökten yere getirdi. Konfüçyüs de dini. Onu sosyal yaşamın ve bu dünyadaki yaşamın gelişmesi için bir araç yaptı. Ruhsal, bireysel meselelere ve zahitliğe tamamen batmış olan fikirleri sosyal hayat çekti.

Gelenekçiliği ve sosyal muhafazakârlığı, egemen sınıfın yararına ve halk kitlesinin zararına kuvvetlendirdi.

Konfüçyüs'e ait fikrin etki, kudret ve ragbeti Çin'de 2400 yıl yakın kendine özgü acaip bir durum yaratır. Bütün bu dönem boyunca Çin toplumu ne vahşi ve geri kalmış bir toplumdur, ne de gelişmiş mükemmel bir toplumdur. Ne ileri bir hareket meydana geldi, ne de vahsetle karışık bir yıkılma. Belki vasat bir düzümde kaldı; ne iyi, ne kötü bir durum.

Bu dönemde Çin, ilerlemiş fakat durgun, monoton, hareketsiz ve devrimsiz bir medenîyet ve sanata sahiptir. Bu hep Konfüçyüs'ün kuvvetlendirdiği gelenekçilik nedeniyledir.

Konfüçyüs, Çin toplumunu 254 yıl bu durumun üzerinde tuttu. Çünkü gelenekçilik ve muhafazakârlık yıkılışa ve yükselişe engeldir. Anlamı da toplumu ve bireyi mevcut olan durumu ile korumaktır. Yeni dönem, Konfüçyüs'ten sonraki bütün döneme ve onun Çin'e hükmetmesine bir tepkisidir.

Çin düşünce tarzında yer düzdür, gökyüzü tavandır. Yerin ortası Çin'dir, Çin'in ortası 'Hakan'ın sarayıdır. Hakan, göğün oğludur. Bu -başlangıçta ve sonraları- Çin dünya görüşüdür. Konfüçyüs besli yöntemi ile bu toplumların içinde kendi öğretisi—

sine dayanan daima kalacak bir düzen kurup, istikrara kavuş turmak istiyordu.

Konfüçyüs, toplumcu, dünyacı, akilci ve felsefidir, irfana yönelen, bireyci, ahlâkî fazilete taraftar ve toplum karsiti olan Lao-Tsu'nun ziddidir.

- Çin, Hind, Yunan dinlerinde ve İbrahimî dinlerde liderin farkı nedir?

Konfüçyüs ve Lao-Tsu'nun ortak bir yönü vardır; her ikisi de asildir. - 'İslâm Senasi" de peygamberlik rolü oynayan bütün Çin, Hind, İran, Yunan peygamberlerinin (sosyolojik anlamıyla peygamber, İslâmî kavramı ile değil) istisnasız olarak Aristokrasi'ye bağlı olduklarını söylemistim-Konfüçyüs'ün kendisi esraf tandir. Sehzadelerin öğretmeni olduktan sonra "Lu" hükümetin-ni bakani olmuştur. Lao-Tsu'da asilzadedir. Hem Çin hükümeti nin devlet senet ve belgelerinin hazinedari oldu hem de sonraları irfan, bireysellik ve ruhsal devrim ile uğraştı.

Esraflık Lao-Tsu'da irfana yönelis, Konfüçyüs'te ise gelenek çilik şeklinde beliriyor.

Bu dinlerin her ikisi de refah ve Aristokrasiden doğmuştur. Bu, istisnasız olarak ümmetin -yani halkın-bağrında kaynayan İbrahimî dinlerin aksine bir durumdur, İbrahimî dinler, yapıcı, dünyaya yönelici, degistirici ve devrimcidir.

Eğer Lao-Tsu ve Konfüçyüs'ün mektepleri birleştirilseydi, mükemmel bir mektep olurdu.

Ama hurafe, büyücülük ve asilsiz seylere batmış olan -hura fe ve büyücülük Taoizm'de siddetle artmıştı-Çin düşüncesini, Konfüçyüs kurtardı ve sosyal yasama kavuşturdu.

Ondan önce Çinli'nin bütün kaygısı "ölülerin ruhuna nasıl hizmet edebiliriz" düşüncesi idi.

Öğrencilerinden biri bu soruyu hocası Konfüçyüs'e sorunca, Konfüçyüs dedi ki: "Evlât! Sen canlılara nasıl hizmet edileceğini bilmiyorsun. Hayatta oldukların da senden bir hizmet görmüyorlar, öldükleri zaman anlara nasıl hizmet edebilirsin?"

DINLER TARİHİ

Tekrar sordu; “Ölümden sonraki hayati bize söylemiyor musun?” cevaben sunu isitti: “ölümden önceki, simdiki hayati tanimiyorsun, o halde ölümden sonraki hayati sana nasil tani tayim?”

Ondan Ta ocu ibadeti, sihir ve büyüü yerine getirmesini istedikleri zaman söyle diyor: “Benim hayati, ibadetimdir.”

Bu dünyadaki yasama yönelis Çinli görüse olumlu, akilci ve yapici bir yön ekledi. Ama Taoizm’de olan maneviyat ve fazilet tekrar aldı. Çünkü her ikisi tek basına tahrip edicidir, ama ikisi nin terkibi yapicidir. Eger Konfüçyus ve Lao-Tsu’nun sahsiyetle ri bir liderde toplanirlarsa, o sahis mükemmel bir lider olur. Konfüçyus ve Lao-Tsu mekteplerinin toplami ve terkibi, mü kemmel bir mektep olarak bir insanin ihtiyacini karsilayabilirdi.

- Biige, insancil ve mükemmel insanin taraftan olusu:

Konfüçyus gelenekçi. Aristokrat ve bu esaslara dayanan dü zenin taraftaridir. -Daima egemen sinifin çıkarlarini savunan bir düzen-. Aynı zamanda insancil ve mükemmel insan taraftari bir bilgedir. Sahsiyetinin açıkliga kavusmasi için, onun hayatından bir örnek veriyorum:

Öğrencileri ile bir sahradan geçiyordu. Çölde bir mezarın basında aglayan bir kadın gördü. Bir öğrencisinden kadının ha lini sormasını istedi. Kadın: “Bu benim kocamin babasının meza ri, dedi. Bu topraklarda çok sayıda bulunan vahsi parslar onu öldürüp, yediler.”

Öğrenci, diger bir mezara isaret etti. Kadın: “O da benim ko camin mezari. Bu arazilerde ziraatle ugrasiyordu; onu da pars parçaladı” dedi.

Öğrenci diger bir mezari daha gösterdi. Kadın: “O da benim oglumun mezari. Onun kaderi de babasının ve dedesinin kaderi gibi oldu. Bu son mezar ise kardesimin mezari, onu da diger bir parsin pençesi parçaladı.”

Öğrenci geri döndü, isittiklerini hocasına anlattı. Konfüçyus öğrencisinden böyle tehlikeli bir durumda niçin burayı terk etmediğini, parsların, yırtıcı hayvanların olmadığı bir yere göç etmediğini sormasını istedi.

Kadın şöyle cevap veriyordu: “Bu toprakların hükümeti adildir, kalmamın sebebi budur.”

Konfüçyüs burada kültür ve düşünce tarihi açısından çok değerli bir cümle söylüyor:

“Talebelerim! Sunu hiç unutmayın: Zalim hükümet, parstan daha vahsidir.”

Hüseyiniye-i Irsad'ın İlmî ve Dinî Araştırma Dersleri Dizisinden

ALTINCI DERS

28/3/1350 (1971)

“Sizden, iyilige çağiran, dogrulugu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..”

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

HINT

Bugünkü derslerin baslangicinda, bir defa daha öğretmen-vari bir ilmî tavsiyem var. O da su: “Öğretim ile teblig arasında fark vardır.” Teblig: Bir mesajı bildirme, açıklama, izah etme ve o mesajı ispat etme esasına dayanmaktadır. Ama öğretimin iki aşaması vardır.

Öğretimin İki Aşaması

Öğretimin birinci aşaması; öğretmen ve öğrencinin bir fit bir eseri doğru ve görüş belirtmeksizin anlamalarıdır. Bi ideoloji veya bir dini...

Birinci ilmî araştırma aşamasını, doğru ve emin olarak geçirebilelim. Ilmî ve fikrî riyazet ile itikadi ve keyfi kalıplardan ge leneksel ve terbiyevî yönelislerden hatta dünyevî meselelere, dinî, sosyal, sanatsal, duygusal hayat meselelerine oranla, sahip olduğumuz inançtan disari çikalım. Bütün bedenimizle hür an layısa hazır olalım. Bir dini veya eseri kavrama, anlama anında ruhumuzun bütün duygusal boyutlarını bir boyut yapalım.

Eğitimin ikinci aşaması: Birinci aşamadan geçmiş olan biz ler; meselâ bir dini, o dine inanan ve onu tanıyan bir âlim gibi anlamısız ve o din hakkında hüküm vermemize izin vermektedir. Kabullenelim-kabullenin ey elim, iyi ve kötü yönlerini ortaya koyalım, inceleyelim, bir kısmını kabullenelim, bir kısmını red.. Her halükârda, her çeşit tartma değerlendirme izin ve ruhsatına sahibiz.

Alınacak birinci aşamadan geçtikten hemen sonra ilmî ba kimdan hiçbir hüküm verme hakkına sahip değiliz. Çünkü bu aşamada kendi inançlarımızın esasına göre o meseleleri ortaya koyamayız {koymamız gerekir). Eger ortaya koyarsak, avamdan biriyiz, araştırmacı bir âlim değil.

Jojman De Fot ve Jojman De Valure

Yaptığım bütün araştırmalar için -gerek bu sınıfta gerekse diğer sınıflarda-veya incelediğim her kitapta ve tartip ölçtüğüm her eserde ilmî isin iki metodu var. Simdi onlardan bahsedeyim.

Bir aşamanın teknik ve resmî kavramı {Jojman de fot)dur. Diğer aşama ise (Jojman de valure) veya De valure-dir. Jojman hüküm verme ve karar verme anlamındadır. (Fot) ise olup-bi ten şey, zahirde olan şey ve gerçek olan anlamlarına gelir.

Birinci aşamada: Jojman de fot aşamasında “fot veya rotları” (gerçek veya gerçekleri, bulunanları) inceliyoruz, araştırma asa masını geçiriyoruz—

İkinci aşamada yani Jojman ve valure aşamasında, tanıdığımız şeyi değerlendiriyoruz, iyi ve kötü diyoruz, ona Inaniyo-

DINLER TARİHİ

iruz veya inkâr ediyoruz. İyi veya kötü olduğuna, hak veya bâtil olduğuna hükmediyoruz.

Avamdan olan, bu İki asamayı birbirinden ayırıp teshis edemediğinden hemen başlangıçta Jojman de Valure baslıyor. He nüz başlangıçta değerlendirmede bulunuyor. “İyi” veya “kötü” diyor, “hayır” veya “ser” diyor, “inaniyor” veya “inkâr” ediyor, “seviyorum” veya “sevmiyorum” diyor. Bu, öncelikle Jojman de fot’la başlaması nedeniyledir. Bununla başlayıp gerçeği ve bulduğu gibi tanımı gerektirdi.

İslâm’ın İran’a Girişi

Meselâ, İslâm’ın İran’a girişi konusunda araştırma yapıyoruz. Bazı bilgilerin hemen başlangıçta Jojman de Valure giriştiklerini görüyoruz. Diyorlar ki: “İslâm İran’a gelince İran’ı ihya etti, büyük bir medeniyet meydana getirdi, İranlıları doğru yola hidayet etti...”

Bu hemen başlangıçta Jojman de Valure asamasına varmak ve İslâm’ın bütün eserlerini İran toplumunda başlangıçta güzel saymaktır. Veya hemen başlangıçta İslâm’ı kötülemeye baslıyor ve diyor ki: “İslâm, milliyetimizin bütün bağlarını kopardı ve geçmişimizi yok etti. Ahlâk bozuldu: Arapların egemenliği altına girdik...”

Bu sahîs da Jojman de Valure ile düşünmüştür. Jojman de fot asamasından geçmeden değerlendirme yapmıştır.

İslâm Hakkında Birinci Metodla Araştırma

Ama bir araştırma metodunda hem inkâr edenin hem de inananın İslâm ile ilgili olumlu ve olumsuz düşüncelerini bir kenara bırakmaları gerekir. Eğer dindar, dine karşı -veya dinsiz-müslüman veya gayri müslim ya da diğer bir dine inanıyorlarsa bile onlar için fark etmemelidir. Mensup oldukları din, onların araştırma yöntemini ve varacakları yeri etkilememelidir.

“Jojman de fot” asamasında, meselâ eğer İslâm’ın İran’a girişinin ve İran üzerinde bıraktığı etkileri incelemek istesek, Sasa—

niler döneminde İran'da kaç üniversite, kütüphane, âlim, dâhi, filozof, tabiat bilgini, doktor ve sanatkârın olduğunu gösterme miz gerekir. Sonra Hicrî birinci, ikinci ve üçüncü asırlarda öl çüm yapıp tekrar kaç üniversite, kütüphane, öğrenci ve öğret mene sahip olduğumuzu ve nasıl idare edildiklerini gösterme miz gerekir.

Bu asırlarda kaç dâhinin olduğunu ve daha çok hangi branşlarda -edebiyat, fıkıh, felsefe, sanat-dâhiligin zirvesine ulaşmış olduğunu görelim.

Bunların hepsini istatistikle ve olan bilgilere dayanarak he saplıyoruz.

Burada ben ister Islâm'a taraftar olayım, ister muhalif olayım, ister inanayım, isterse inanmayayım hiç fark etmiyor. Çün kü her durumda ve her inanç ile araştırıldığında Hicri birinci asırda onsekiz üniversitenin olduğu görülür. Bu onsekiz üniver site de fot'tur.)

Hicrî ikinci ve üçüncü asırlardaki büyük matematikçileri mizle ilgili bir listeye sahibiz. -Rical kitabından çıkardıklarımıza dayanarak-Elimizde bir tane de büyük sairlerin ve ediplerin lis tesi var. -Bunların divanları var ve isimleri tezkirelerde geçmek tedir.- Sanatkârların, mimarların, çini ustalarının, çeşitli deko rasyon sanatkârlarının bir listesi var. Mantıkçıların doktorların, müzisyenlerin, fakihlerin, yazarların ve çevirmenlerin birer lis tesi var.

Bunların hepsi "fof'dur. Ve çeşitli inançlar için esit ve ay nidir.

O halde Hicri birinci asırda bulunanları incelemekle ve Sa-sani hükümetinin son döneminde bulunanları incelemekle onları birbirleriyle karşılaştırmakla Jojman de fot aşamasından geçtik. Bu olayın, olumlu ve olumsuz değerlerini tartip Ölçebiliriz, değerlendirip hüküm verebiliriz,. Islâm'ın İran'a girişinin bir hizmet mi ihanet mi olduğunu, medeniyet mi, vahset dönemine mi dönüştüğünü tespit edebiliriz.

DINLER TARİHİ

İlim ve ahlâkî fazilet ortamını, bilgi, felsefe, sanat, sosyal kudret, teşkilatlar, iktisadî, hukukî ve sosyal kurumları yukarı düzeye çıkardı, sarstı ve bozdu.

Bu inceleme ve değerlendirme sonunda karar vermemiz ve hükmümüz ilmîdir. Bu son asama yani hükmü ve karar verme aşaması, (Jojman de valure)dir.

Jojman de fot aşaması, âlim için zarurî ilk aşamadır. Usulen araştırma ve ilim buradan başlar. Fotlar - Mevcut dış gerçekler ve bulunanlar-tanınmadan ilmin başlaması mümkün değildir. Bu aşama (Jojman de fot), nefis ile cihat ve ilmî cesaret aşamasıdır. Cesaret ve gözüpeklik sadece yumruk vurma ve kılıçla dövmeye özgü bir şey değildir. Ruh, düşünce ve ilimde daha üstün ve daha büyük bir cesaret ve gözüpeklige ulaşırız.

Carlyl'in İslâm Hakkındaki Araştırması

Carlyl'nin İslâm Peygamber hakkındaki araştırması, ilmî cesarete bir örnektir.

Cariyi gibi dünyada kalemden başka bir şeyi olmayan, onsekizinci asırda, yüksek sosyal mevki, ahlâkî şöret, ilmî ve edebî şöreti, bütün topluluklardaki nüfuz ve sevilmesi ile kilisenin bütün büyük kudretlerinin İslâm Peygamberi aleyhine seferber edildiği, daima itham, hakaret yaydığı bir dönemde; İslâm ülke lerinin sömürülmesinin başlandığı bir dönemde; batının bütün yönlerden İslâm toplumunu, İslâm dinini, tarihini, kültürünü ve şahsiyetlerini ezdiği, yok etmeye çalıştığı bir dönemde, İslâm'a karşı böylesi kara görüşün ve kötümserliğin olduğu bir zaman da "Cariyi" gibi bir insan, onsekizinci asırda İngiltere'de bir âlim, en yüce ve en güzel tabirlerle ve bir âlimin ruhsal cesaretiyle bir kahramanın ruhundan daha üstün bir cesaretle İslâm Peygamberini öyle savunuyor, öyle güzel savunuyor ki bütün bu iki asır boyunca hatta bir müslüman bile, onun gibi bir şey yazmamıştır. Kahraman budur. Düşüncede kendi konumunda olmamak budur. Haysiyeti, sevilmeyi vb. düşünmeden, bütün bunlara rağmen, hakikata aşık olmak ve onunla yolunda herse-DINLER TARİHİ

199

yi, canı ve candan da üstün olan haysiyeti kurban etmek, onun sıfatıdır.

Araştırmacı "Jojman de fot" aşamasından böyle bir cesarete muhtaçtır. Tanıdığı bir ekolün hakikatini iyi, güzel, sadık ve âlimce, dikkatlice anladığına, derinliğine indigine emin olması için buna muhtaçtır. Kendi kabuğundan dışarı çıkması, inanç ve zevkini "geçici olarak" bir kenara bırakması gerekir. İyi ve kötü her şeyden arınmış ve temizlenmiş olması gerekir ki, sadece his setmeye ve "anlamaya" dönüşsün. O zaman bu aşamayı geçirirse -fotları tamamlarsa, üst üste dizesse-inceleme kudret ve liya katinden, fayda aramış ve tanımaya ulaşmıştır. Bütün inançları na zevklerine, düşünce tarzına tekrar dönebilir. Kendi yerine oturup kendi gözlüğü ile değerlendirmeye başlayabilir. Artık hüküm ve karar verme iznini bulmuştur.

İste biz birinci aşamadayız -Jojman de fot'da-Daha çok, sadakat, cesaret, akıllılık bilgi ve suura ihtiyacımız var.

Simdiye kadar söylenenler, bu dünyaya girmek için girişler di. Dünyanın eski dinleri tarihine, en derin, en hassas, en siddetli ruhsal yönelişlerin olduğu dünyaya giriş için.

Hint, iki bin yedi yüz -iki bin altı yüz hatta üçbin yıllık tarih boyunca, medeniyet, kültür, tasavvuf ile kaynaklı bir irfan kaynağıdır.

Hint ruhunu tanımak, aklî bakımdan oldukça zor bir iştir. Çünkü Hint, simdiki aklî idrâkimizle zor anlayabileceğimiz bir sırta sahiptir. Çünkü Hintli ruhun ve duygunun bu tadını tatmak, bu ruha yaklaşmak büyük bir çaba ister. Ancak o zaman üç bin yıl sonra etrafında dönmüş olan Hint ruhunu -çesitli bo yutları, mektepleri ve dinleriyle-anlayabiliriz. Bu çabanın bu lunması, çesitli devirlerdeki Hint irfanî mektebini ve çesitli Hint dinlerini anlamamızın anahtarıdır.

DINLER TARİHİ

Hint ruhunun dünyasına yol bulma konusunda ikinci problem, o ruhun tek yönlü olmasıdır. En siddetli ve tek yönlü dinî ruh, Hintli ruhtur. Tek boyut ve tek yönelis siddetli bir yönelis, abartma ve asiri bir yapıya sahiptir. Hint dini ruhunun dünyada ortaya koyduğu bütün güzellikler, Hintli dîni tek yönlü düşünmesinin neticesidir. Hint tarihinde ve medeniyetinde gördüğümüz bütün yıkılmalar ve zaafılar da Hintli dini ruhun tek yönlü düşünmesi ve bu düşünceye dalmasının neticesidir.

Büyük sanatkarların isinde de böyle bir problem var. Öyle sanatkar vardır ki bir saat resim yapar, bir saat spor yapar, bir saati de sosyal ve siyasî işlere ayırır, birçok saatlerini de dostlarıyla görmeye, onlarla görüşmeye ve yararlı şeyleri düşünmekle geçirir. Bu çok yönlü olmaktır. Eğer bir işi biter ve kapanırsa, yaşamak için birçok bahanesi daha kalıyor. Ama ressam Van Gogh için hayat, sadece resim yapmak içindir, gerisi ise bir hiçtir. Hayatının bütün zaafıları, tek taraflı bu çılgınca aska ve sanat işine batmanın neticesidir. Bütün sanatsal ve duygusal değerler, bütün o ruhsal yükselisi, sanatını dopdolu yapmıştır. Bu da böylelesine bir Hintli ruhun benzer neticesidir.

Aryaîler'in Hint, İran ve Avrupa'ya Göçleri

Hint irfanî ruhunun ilk tecelli ve coskusuna ulaşmak için. Arya ileri tanımamız gerekir.

Aryaîler beyaz derili bir kavimdir. Hazar denizinin kuzey bölgelerinde, Avrupa'nın kuzeyinde veya Türkmenistan bölge sinde M.Ö. 17. 16. asırlardan 12. asra kadar yaşamışlardır. Yani 3300 ile 4000 yıl önce çeşitli kabileler ve gruplar şeklinde yasa mışlardır. Nöbetlese bir şekilde, Hint tarafına doğru indiler. İran'ın yüksek ovalarına ve çöllere girdiler. İran ve Hint Aryaîleri'ni oluşturdular. Başlangıçta ayrı devlet degillerdi, belki birbirine yakın düşünen çeşitli kavimlerdi. Bu yüzden ilkel Hint ve İran dinlerine baktığımız zaman benzer tanrılar görüyoruz, isimleri de benzer isimlerdir. Benzer inançları olan, hatta ortak bir dilleri olan iki millettir. Eski Farsça ve Sanskritçe bir dilin iki lehçesidir. Sonraları Aryaîler iki kısım oldular ve iki ülkeye -İran ve Hint- yerleştiler. Çünkü coğrafi açıdan birbirleri

DINLER TARİHİ

201

den ayrı kaldılar, dil açısından da ayrıldılar. İran ve Hint milleti ni oluşturuyor. Göçlerinin devamında sonra batı tarafına, Yunan ve Roma'ya ulaşıyorlar ve batılı medeniyetleri meydana getiriyorlar.

Büyük Medeniyetler Hicretten Dogmudur

O devirde göç etmiş olan bir Hintli ve Avrupalı ırk var. Göç ettiler, büyük Hint medeniyetini, büyük İran medeniyeti büyük Yunan ve Roma medeniyetini inşa ettiler.

(Bu, Hüseyinî-i İrsad'da "Medeniyet ve hicret" adıyla yaptığım bir konuşmaya ait nazariyenin örneklerinden biridir. Usulen medeniyet, hicretten dogmudur. Kendi topraklarında kalmış olanlar ve kalıcı olanlar, yıkılmış ve çürümüşlerdir. Hicret etmiş olanlar, sadece ülkelerini topraklarını degistirmekle kalmamışlar belki kendilerini de bambaşka yapmışlardır. Kendilerini ve huylarını degistirmekle vahşilikten medenîleşme asasına girmişlerdir. Sonra ardarda dinler, kültürler, sanatlar ve büyük toplumlari inşa etmişlerdir.) Bu muhacir Aryaî kavminin asil ocakları olan Hind'de hareket, yapıcılık hazırladıklarını görüyoruz.

Batili Sosyologların Deviminde HINT TENBELLİĞİ

“Hint tenbelliği” diye sosyolojik bir hüküm var. Bu sifati kullananlar daha çok batili sosyologlardır. Hint haleti ruhiyesi bu açıdan sakin, gayretsiz ve hareketsizdir. Kendi içinde daima tabiat ötesini düşünür. Aryaîler, Hint topraklarına vardıklarında burası bereket dolu bir yerd, sık ormanlarla kaplıydı. Deniz onların emrindeydi, yiyeceklerini temin etmek için çetin tas, dag ve topraklarla mücadele etmeleri gerekmedi. Çok sayıda ırmak lar vardı. Bizim çöllerimizin aksine. Meselâ, bizde 200 metre es men gerekir ki bir damla suya ulaşabilesin! Toprakları is yap madıkları halde, susuzluklarına cevap veriyordu. Ağaçları ken diliklerinden meyve veriyorlardı. Böylesi hazır ve çaba gerektir-202

DINLER TARİHİ

meyan bir dünyada, sanat meydana gelmez. “Ben” şekil almaz. Bu durum, medeniyeti, insan ile tabiat arasında kavganın olma dediği yerde, insan durgun, atil ve tembel olur. Örneği Rizaiye gölündeki iki adadır. Haberini gazeteden mutlaka okumussunuzdur. Düşman ve avcı korkusu olmadan yaşayan hayvanlar, evcil hayvanlara ve kuşlara dönüşmüşler. O zekilikten ve hareketlilikten bir eser kalmamış, hatta başlarını bile çevirmiyorlar. Yanlarına ne varırsa varsin, kuşlar, uçmuyorlar bile! Öyle ki orada âdeta ölüm sessizliğine bürünen yırtıcı, vahşi hayvanları bu hal den kurtarmak için ada hayvanlarının hareketlere geçmelerini teşvik etmeyi bile düşünmüşler. Yumusaklık ve uysallıkları ile mücadele edip, bir hareketlilik meydana getirip nesillerinin tükenip bitmesini engellemeye çalışmışlardır.

Bu yöntem ve kanun geneldir. İstisnaları oldukça fazla olmakla beraber bunu doğrulayan konular pek çoktur.

Dopdolu tabiat sofrasında yiyen Hintli ruhun iktisadî açıdan ihtiyacı temin edilmiştir. Derin düşünce, hayal, içe yöneliş, cezbe ve coşku ile bezenip süsleniyor ve bunlarla uğraşıyor. İnsan bir işi olmadığı zaman, hayallere ve soyut düşüncelere müptela olur. Çevrenin ve günlük hayatın dışında düşünür. İnsan durumuna ve mevcut fikrî yönelmeye uygun olarak, manevi hayatın da boş hayalinin de gelişmesi mümkündür.

Ekonomik ve Mânevi Meselelerin Birbirleriyle Bütünsel Bir İlişkisi Yoktur

Bu bir sınıra kadar doğrudur. Avrupa burjuvazisi sınıfına baktığımızda; sanatının, fikrinin, felsefesinin soyutlanmaya doğru gittiğini görüyoruz. Ekonomik açıdan ihtiyaçları temin edilmiş soyut zihniyetler; belirsiz derpler ve ruhu cüzzam hastalığı gibi yiyen, isimleri belli olmayan eziyetler...

Avrupa burjuvazisi bu eziyetlerin, kavramların, böyle sanatın ve bu düşünme biçimlerinin pesinde gidiyor. Ekonomik açıdan ihtiyaçları giderilmiştir. Ama işçi sınıfı, eziyet, açlık, ihtiyaç, borç, arzular ve noksanlıklarla, kusatılmıştır. Hayata karşı daha gerçek, maddî ve objektif düşünür.

Ne dertsizlik dertlerine müptela oluyor. Ne müphem üzümlere duçar oluyor. Ne de belirsiz eziyetlere sızlanmalara... Çünkü sızlanmaları açıktır, dertleri bellidir.

Hintli ruh böyle yetismistir. İçe, kuramcılığa yönelen bir-ruh. Dis dünyayı elde ettiği için, iç dünyaya yönelmiştir.

Bütün bunlar Hintli ruhun karakterleridir. Ama bütün açık laması budur, denirse bundan şüphe ederim. Eger böyle olsaydı ve bu söz tamamen doğru olsaydı Kuzey Amerikalı kızıl derililer Hint halkından daha derin, daha ruhanî daha soyut düşünmeli, daha güzel duygulu olmaları gerekirdi. Çünkü orası Hint topraklarından çok daha bereketli ve bol ürünlüdür. Simdiki Amerikalıların irfan, tasavvuf ve maneviyata yönelen kimseler olmaları gerekirdi. Ama durumlarını görüyoruz!

Hint'ten böyle bahsedenler ve ekonomik ihtiyaçların sağlanmış olmasını irfana, ruha ve içe yönelik sebebi sayanlar ve onları tenbellikle niteleyenlerin kendileri tenbeldir. Çünkü çok karmaşık bir mesele olan insan ruhunu böyle basit -ellerine ne geçerse onunla-açıkliyorlar ve âdetâ bir kesif(!) yaptıklarına kendilerini inandıyorlar.

Aryaîler'in Ataları Yerlilere Karşı Kaba ve Acımasız Davranmıştır

Aryaîler'in Hint ve İran'a girişlerinden Önce, buralarda bireraz daha koyu renkli yerli kavimler yaşıyorlardı. Simdi de Kirman yakınlarında bunlardan bir grup yaşıyor. -Bunlar daha çok Zerdüşt dinindedir.- İrk bilimciler, muhtemelen bunların İran Aryaîler'inden önceki yerliler olduğunu sanıyorlar. Hint'te de "Paryalar" veya "Deravidiler" var. Bunlar (kast) olarak adlandırılıyorlar ve necis bir gruptur! Bunlar, yerlilerden arta kalanlardır ve Hint topraklarının asil sahipleridir. Bunların ecdadını Hint Aryaîleri katletmiş veya köle edinmişlerdir.

Son araştırmalar, "Deravidilerin" (bugün necis, pis olarak isimlendirilenler) Aryaîlerin girişinden üçbin yıl önce çok parlak bir medeniyete sahip olduklarını göstermiştir. Ama, çok hasin

DINLER TARİHİ

ve acımasız bir kavim olan Âryaîlerin saldırısıyla medeniyetleri, geçmişleri ve izzetleri hep ortadan kalktı.

Âryaîler yerli kavme karşı hem İran'da,!, hem Hint'te acıma siz ve tam bir katilikla davrandılar. Âryâi ruhunun kabalığı ve hasınlığı konusunda İbrahim-pur Davud gibi Âryâi irkçisi olan bir adam bile "Bijen ve Menije" adlı eserinin Petrol Şirketince yapılan baskısına şöyle yazıyor: "İran'ın bazı güney ve güney batı lehçelerinde Âryâ ve Âryaî kelimesi kan döken, hasın, vah si, insan öldüren ve katil anlamlarına gelir. Bu kelime Âryaîlerin İran yerlilerine saldırmaları döneminden kalmıştır ve o dönemin hatırasıdır. Buda ve Budist yazarlar usulen Âryâ kelimesini mu kaddes, yüce, asalet ve soyluluk dolu olan anlamında kullanırlar. Hatta manevî meseleler için meselâ, "Âryaî bir söz", "bu Âryaî bir duygu", "bu Âryaî bir düşüv", "bu Âryaî bir insan dir" diyorlar."

Anlaşıldı ki, Âryâ ve Âryaî kelimesine vermiş oldukları ha sin, katil, kan dökücü, merhametsiz anlamlarına karşı, Aryaîler, bu kelimelere asil, şerefli, yüce,büyük, seçkin ve mukaddes anlamlarını zoraki yüklemişlerdir!

HİNT VE İRAN ÂRYAÎLERİN DİNLERİ

Âryaîlerin Hint ve İran'daki ilk dinleri Totemizm, Fetisizm, Animizm (ruha tapıcılık) Büyücülük ve tabiat esyasına tapma gibi ilkel dinler olmuştur. Bedevi dinler konusunda söyledikleri miz, Âryaîlerin dinleri konusunda da geçerlidir. Bunlar o genel kanunları doğrulayan şeylerdir. Bu yüzden ikinci defa aynı izahları yapmıyorum.

VEDA DINI

“Veda dini, Hind’in eski medenî ve köklü dinidir.” Dinler tarihi müsahhas, medenî bir dinden bahsettiği za man “Veda” dini ile karsilasiyoruz. Veda dini Hind’in en eski

köklü ve medenî dinidir. Brehmen, Cinizm, Sitizm, Buda dini vd. hep “Veda” dininin degismis, reform ve islahu ugramis se killeridir.

Bütün bu dinlerin ortak esaslari “Veda” dininin esaslaridir. Eger “Veda” dinini anlarsak, sonraki bütün dinlerin temel esas larini anlamis oluruz.

Veda dininde, Totemizmin bir kisim etkileri vardir-Bunla rin bu dinin, ileri dinler (IbrahimKdinleri gibi) ile, bedevi dinler (Totemizm, Animizm ve Fetisizm gibi) arasinda bir vasita olma sina isarettir.

Inek ve Diger Âryâ Totemleri

Inek, Hint'te kutsal bir hayvandır. Zerdüst metinlerinde kutsal bir nehrin kenarında iki yesil kamis oldugunu görüyoruz. Biri nehrin bu tarafında, digeri o tarafında. Buradan “Kiyúmers” -ilk insan-ortaya çıktı oradan da inek. O halde Zerdüst dinine göre, ilk İnsan ile ilk inek aynı anda dogmudur. Inegin Zerdüst ve Hind dinindeki fonksiyonu, inegin Âryâîler'in totemi oldu gunu gösteriyor. Büyük ataları inekte canlanmıştır.

Inek basi seklindeki sütunlar, inegin totem olduguna Isaret tir. Kisa bir süre öncesine kadar evlerin kapilarına koçların bas larini koyuyorlardı (Hatta mescitlerin kapilarındaki kulplara koydukları tokmalara bile). Horasan'in bazı şehirlerinde henüz mescit kapısının kulpundaki gül demeti diyeceklerine mescidin koçu diyorlar (Koç, Hegâmensîler zamanındaki totemden kay naklanmıştır).

Hint'te totem seklindeki inek, bugün kutsal bir hayvan sek line getirilmiştir. Etini yemiyorlar. Çünkü totemin etini yemek, ona tâbi olanlara haramdır. Totem, büyük atanın ruhunun zu hur ettiği yerdir. Büyük atanın etini yemek hiç olur mu?! Uzak-doguda meselâ, eski Hint ve Çin'de tapınakta yılan vardı, çünkü yılan bu kavimlerin “totemi” idi.

Geçmiste maymun da totem olmuş, maymuna tapılmıştır. Hatta tenasül organlarına tapılan mabetler bile olmuştur. Kisa—

DINLER TARİHİ

cası Hint, acı, garip ve çok farklı dinlerin koleksiyonu olmuştur. Aynı çeşitlilikte, aynı zamanda ortak bir usul ve ruh. Bu çeşitlilik, Hintli dinin ruhunun özelliklerinden biridir. Çok karmaşık, çeşitli cilve ve tecellileriyle, derin irfani, dinî ruh ve görüşü.

Veda Dini

“Veda” kelimesinin anlasilmasiyla, Veda dininin esasi anla silmis olacaktır.

“Veda”, Veda dininin bütün tarihi boyunca yazilmis olan tüm kitaplarin adidir. (Veda dinin Muaftan 900, 800 ve 700 yil kadar Önce yani bundan 2700 yil kadar önce dogdugunu tahmin ediyoruz.) Çok hayret edilecek birseydir, Hint hailemin çogunlu gunun inandigi Veda dini gibi bir dinin bir peygamber veya peygamberleri yoktur. Bu dinin va’z edicileri taninmamistir.

Bazi Veda metinleri, insani hayrette birakacak kadar güzel, derin ve mânâ doludur. İnsan, nasil olur da bunlarin gayb ile ir tibati olmaz diye hayret ediyor.

Sükûnet Veren Bir Din

Âryâ kavimleri, 2800 ila 2900 yil Önce Hind’e girdikleri za man vahsi, büyüye tapan, totem ist kavimlerdi. Nasil oldu da birkaç asir sonra, bugünkü filozof ve düşünürleri bile hayrette birakan metinleri olusturabildiler.? Hatta Shopenhauer gibi bir adam söyle diyor: “Upanisadlari okumaktan o kadar zevk aldım ki, bütün ömrüm boyunca okudugum diger metinlerin hiçbiri bana o zevki vermedi.

Bu kitabi okumak benim için bir zevkti; dinlenmem ve tekâmülüm için bir vesile idi. Sadece yasadigim dönem degil ölüm ve ölümden sonraki hayata bakisimi da etkiledi.

Upanisadlarin bazi paragraflarinda, yazilarinda ve ilâhî lerinde öyle yüce bir irfani ruh ve düşünce dalgalaniyor ki, “bunlar gayb ile ilgili” diye düşünemedem edemiyoruz. Bunlarin hangi yolla, kimler vasitasiyla geldigini ne ben biliyorum, ne de tarih. Eger gelecekte bir fırsat bulursam bu metinleri, özellikle

Upanisadlar”i izah edeceğim. Diğer metinlerde de karşılaştıracam.

“Veda” yaklaşık olarak M.Ö. 2000-2500 yıl kadar önce yazılmış olan ilk kitap ve metnin adıdır. Bilgi ve marifet kitabı anlamına gelir.

“Veda” “Videya” kökündendir. “Videya” görüş anlamına gelir. Görüş ilmi veya basiret. Bir çeşit görüş. Bu “Deri Farsçasi” kökenli bir kelimedir. Deri Farsçasi ve Sanskritçe’nin bir dilin iki lehçesi olduğunu söyledim. Hinduca ile Farsça arasında ortak kelimeler pek çoktur. “Diden” (görmek) bu lisanın “diya” kökündendir. “Bines” “bina” görmek anlamında olan Fransızca’daki “vevvar” ve gören anlamına olan “vevolian” videya, görüş ilmi anlamındadır. Veda ise bu ilmin kitabı veya marifete özgü kitap anlamına gelir. Aydınlik ile aynı köktendirler. Bu kelimededen çoğaltılmıskelimelerdir.

Tevhid, İnsana Açık Görüş ve Suur Verir

“İslâm Senasi” kitabında, “Bütün beserî sapmaların kökü, ruhsal açıdan korku, menfaat ve cehalettir. Tevhid ise, bu üçünü yok eden bir unsurdur.” demistim.

Tevhid, insani dünyada bağımsız ve Allah’a dayanan bir şahsiyet haline getirir. Böyle bir insan, binlerce tehlikeye odaklı rindan bile korkmaz. Gölgelemlerden, hayaletlerden, insanlardan, gizli güçlerden korkmaz. Çünkü dünyada bir dayanak yeri ve bağımsızlığı vardır. Menfaat temini için gösterilen her zillet, aşağılık ve dalkavukluk insani çirkinleştirir. Hiçbir şey, hiçbir şekilde dalkavukluk kadar insani bozmaz-Tevhide inanan insan bunlardan uzaktır.

Tevhide inanan, sahip olmak ve korumak için dalkavukluğa, iki yüzlülüğe tesebbüs etmez. Muvahhid, dünyayı bir tek parça halinde, suurluca, iradeli, duygu ve hedef sahibi olarak algılar. Çünkü böyle bir dünya görüşüne sahip olan cehaletten korunmuş, ümitsizlik ve karamsarlığa mahkum olmaktan kurtulmuştur. Bilinçli, açık bir dünya görüşüne sahiptir.

DINLER TARİHİ

Sapmaların kökü olan bugünkü cehalet ilme karşı değildir. İlimin, bu cehaleti ortadan kaldırmadığı görüyoruz. Çok şükür(!) o kadar çok cahil âlim görüyoruz ki, böyle ilim, cehaleti yok et meksizin insanın zihnine sadece bir miktar ilgi sokuyor.

Bu ilimli cehalet, suur ve aydın görüğe karşıdır. Çünkü bunların ikisi birbirinden ayrıdır. Kendini bilme ve aydın görüğe, Ebu Ali Sina gibi bir büyük âlimin bile sahip olmadığı bir şeydir. Ama Bilâl gibi okuma yazması olmayan Habesli bir köle buna sahiptir.

Bu öyle bir görüştür ki, günümüz dünyasında sade bir işçi ve köylünün bu görüğe sahip olabildiğini, ama bir üniversite hocasının, bir sosyolog, bir din bilimci ve her şeyi bilen birinin sahip olmadığını görebiliyoruz.

İlim, özel kavramları bilmektir. Ama bu bilime, aydınlık ve suur vermez. Tıpkı bütün evlerin numaralarını ve içinde oturanların ismini öğrenip, ezberleyerek diğerlerinin bilmediğini bilen biri gibi. Ama bu, bilen kişiye suur ve bilgi ilmi kazandırmamıştır.

Böyle ilim, ilim değildir dememiz mümkündür. Bu ise sadece ona ihtiyaç hissetmediğimiz için sözkonusudur. Eğer muhtaç olursak, o da ilim olur. Ve ilme, yasal haklarından ve imtiyazlarından faydalanılsın diye diploma veriyorlar! Bu görüğe, insanlarda meydana gelen sanat, felsefe ve teknik ötesi ilim eğitim ve öğretimle bir ilişkisi olmayan ilimdir.

Kim Sokrat'ın "Sophia"sına Sahip Olursa; Sürçmez

Bu ilmi, Sokrat'ın "Sophia" olarak isimlendirdiği ilimdir. Diyor ki: Biz hepimiz "Sophia'nın pesindeyiz,, "Sofist" olmaya çalışıyoruz.

Pisagor diyor ki: Sofist olamıyoruz ve "Sophia"ya ulaşamıyoruz. Biz "Philosophia'yız. Yani "Sophia'yı sevenler. Bilgiyi arzulayıp sevenleriz. Fakat ona ulaşamıyoruz. Çünkü o, çok yüksektir.

O halde Pisagor'un nazarında böyle yüksek olan ve ele geç meyen ilim, revaçta olan ilim degildir. Revaçta olan ilme ulasila bilir ve tecrübe edilebilir.

Sokrat ve Pisagor'un maksadi maveraâî bilgidir, maveraâî gö rüstür. Sokrat'in deyimiyle: Kim Sophia 'ya sahip olsa asla sürç mez.

Bunun ilim ötesi, maveraâî bir görüs oldugu açıktır. Ahlâkin, gidisatin, fitratin ve insan huyunun üzerinde etkide bulunur. In-Sanm kontrol edicisi ve mükemmelestiricisidir, âlimlestiririsi degil.

Eski Iran'da Beyaz Akil

Ş

Eski iran'daki Zerdüst gibi büyük sahsiyetler ve bazi anla yislar için "beyaz akıl", "kutsal akıl" "spend dermez" veya "spend men" diyorlar; yani "beyaz ben". "Men" yani "mantalite", görüs, görüs sahipliği. Yunan'da "Sophia" dedikleri sey. O halde beyaz görüs ilmî, felsefî ve sanatsal görüsten ayri bir seydir. Siyah gö rüs olması da mümkündür.

Aydinlik Bagislayan Kutsal "Videya" Kivilcimi

Bu, Hint'te "Videya" olarak isimlendirilen görüstür. Bu ne denle "Videya" insanin anlayisinin ve duygusunun derinliginde bir çesit özel görüs ve kutsal aydinliktir. Kivilcim çakinca evre nin hakikatlarini insanin saf ve temiz içine yansitmaktadır. O zaman insan, o aclin ve o görüsün gücü ile hakikati bulabilmek te, kendisinde hakikatları hissetmektedir. Hakikat insanin içinde yer edinir. Hakikat ile kendisi arasında yakınlık duygusu hisse der. İnsan olduğu için zatî degisim gösterebilmektedir.

Bu, "Veda" dinini ve "Veda" kitaplarının, hep "Videya"nin pesinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân'da Ilim ve Hikmet Nurdur

"Sophia", Kur'ân'in "hikmet" olarak adlandirdigi seydir. Hatta eger ilim diyorsa bile, yine hikmet anlaminadir. Bir

DINLER TARİHİ

rivayette söyle denir: “İlim bir nurdur. Allah (onu) dilediğinin kalbine koyar.”

Bu ilim, Mevlâna'nın bahsettiği adi ilimlerden değildir.

Bu nurdur, o ise bir araçtır. Bu nurdur hidâyet ediyor, o bir araçtır güç veriyor. Bu Prometheus'un insana bağladığı mave-raî bir aydınlıktır.

Hikmet Mü'minin Yitigidir

Bu hikmettir ve “hikmet mü'minin yitik malidir” el-hikmetü dallehü'l-mü'min”. Bazıları “Dallehu'yu sapıklığa ugratıcı anlamını vermişlerdir. Bunun sebebi sudur: Sonraki asırlarda hikmet Yunan felsefesi anlamına almışlardır, ki bu felsefe sapıklığa düşürücü olmuştur. Bu anlam, Yunan felsefesi için doğrudur da. Halbuki hikmet, Kur'ân'ın metninde var. Yunan felsefesinden arınmış ve temizdir. Mü'minin felsefe ötesi kayıp mal anlamındadır. Yani iman, kudret, “videya”, “Sophia” ve “kutsal be yaz akli” aramaktan ibarettir.

Veda dininin deyişiyle; “Videyâ'yi tasımayan, ondan uzak olan, görüyle beraber olmayan her ilim “Âvidyâ”dır, cehalettir. Cehalet ilmi kör ilimdir.

Veda ilâhîsi

Veda ilâhîsinde daima “böyle isit” deniyor. Dün geceki ince lememde birden su noktayı anladım; Vedâlarda ilâhîler, daima bu tarzda basılıyor veya bu kavrama dayanılıyor. “Bu söz isitil-mistir”, “böyle isit”, “isit”, “falan üstat birinden isitti”. Yani Isit meye, isitme duygusuna, kulaga dayanılmaktadır—

Vedâ'nın isitmeye ve isitme duygusuna dayanması çok has sas bir konudur. Bu benim için çok önemlidir. Her ne kadar ilmî dayanacağı bilmiyorsam da. Yeni anladığımdan bunu çok önemli olarak hissedebilirim. Belki de gerçekten önemli olusundan bu hisse kapılıyorum.

Farsça'da bu türden çok sayıda deyim vardır. Meselâ: “İnsanın kulak yoluyla sismanlaması” veya “söz duyan adam”, Bun—

dan da kulaga önem veren Özel bir görüşün olduğu anlaşıyor. Doğru anlayan, doğru gören, doğrulayıcı... adam denmiyor. Söz isiten deniyor da söz söyleyen denmiyor. Burada şimdi "Mc Do-ulin" teorisini daha iyi kavrayıp önemini anlıyorum.

Mc Doulin Teorisi

Mc Doulin Teorisine göre öğretimin ilk asamasi, kulak ve isitme yoluyladir.

Mc Doulin'in "Insanlik Tarihinde Kùltürlerin, Egitim ve Öğretim Tipinin Degismesi" isimli bir teorisi var. Diyor ki : "Insanî kùltürlerin degismesi tarihi; (egitim-öğretim, ilim ve marifet) üç dönem katetmiştir. Birincisi, kulak dönemi/isitme dönemidir." Yani ne bir kitap ne okuma, ne de yazma olmuştur. Meselâ, bu dönemin sairi, ne bir divan okumustur; ne kitap, ne mektup, ne gazete, ne makale. Gözle birsey (bilgi) edinmemistir.

Cahiliyye Dömeminde Isitmeye Dayali Öğretim

Imru'1-Kays gibi Arap cahiliyye sairleri, deve üzerinde çöl de gittikleri zaman, güneşin batis ve doğusunda, çölün kalbinde siir söylemiştir. Siirindeki her konu, Ukaz Pazarı'nda isittiği şeylerdir veya Mescidül-Haram'da, falanca kabile arasında isittiği konulardır. Kisacasi onun bilgi ve haberleri isittikleridir, okudukları değil.

Cahiliyye dönemi sairi, bir yerden bir yere yaptığı yolculuğunda, siirlerini ya dostları veya yol arkadaşları için okumustur. Onlar bunu isitmiş, öğrenmiş ve yaymışlardır.

İslâm'ın İlk Döneminde Öğretim Nasıldı?

İslâm'ın ilk döneminde, Peygamberin (s.a.v.) yazılmasını emrettiği, Kur'ân âyetleri dışındaki konular da böyle idi. Bu onlar için çok zordu. Okuma yazmaları kitti. Söyle ki Hazret, Me dine'ye geldiği zaman kâtibî, edebî yazılar için bir Yahudi idi. -Entelektüel henüz meydana gelmemişti, sonra meydana geldi ve işleri bozdu.- Peygamber'in konuşmaları isitilip, kaydedili—

DINLER TARİHİ

yordu, kalbten kalbe dolasiyordu. Mü'minlerin Emiri Ali'nin (a.s.) hutbeleri (Nehcu'l-Belaga) zihin ve kalblerde dolasiyordu. Sonraki dönemlerde bu isitilenler, yazıya geçirildi. Konusmalar, rivayetler, hadisler ve hutbeler tedvin edilip, yazıldı.

O halde yazı ve kitabetin olmadığı, zihinsel ve fikrî kültürün meydana gelmediği dönem, isitsel dönemdir. Öğretimler, hep isitme ve onu ezberleme kolaydır. Sonra yazı ve kitabe meydana gelince halk fikirlerini, inançlarını ve mesajlarını isaretler veya kelimeler şeklinde -duvar, kemik, tahta, tas, deri ve kâğıt üzerine yazdı-Bunları artık isitmiyor, okuyorlardı, düşünüyörler ve fikir yürütüyorlardı. O halde kültür adamlığı böyle isitsel değildir, zihinseldir, görmeye dayanır, nazarıdır. Göz, te fekkürün aracıdır, kulak ise anlamı doğrudan alıp zihne ile tendir.

Bugünkü Öğrencilerin Görsel Bilgileri

Eğer bugünkü öğrencilerin bilgilerini gözden geçirerseniz yüzde doksan, defterlere, kitaplara, fotokopilere, teksirlere ve yazılara dayalı olduğunu görürsünüz. Isitmeye dayananı ise muhtemelen yüzde on veya bu civardan fazla değildir. Halbuki bedevi insanın sözünü nakletmesi, daima isitme yoluylaadır. O 'dedem söyle dedi, ben cevaben söyle dedim.' Bu ise, 'falan ki tap, falan sayfa, falan makale, falan gazete ve dergi' diyor. O, söyleyen ve isten insanların adını veriyor. Bunun kültürünün, zihinsel (ve kuramcı) olduğu bellidir. Onun ise isitsel olduğu. Vedâîar ve Veda kültürü, toplumun henüz zihinsel gelişmeyi ve tekâmülü kazanmadığı, öğretim ve kültürün isitsel olduğu bir dönem ile ilgilidir. Islâm'da ise her iki dönemi görüyoruz.

Bugünkü Yapay isitsel Öğretim

Mc Doulin diyor ki: "Bugün öğretim ve tefekkür, ikinci defa tekrar isitsel döneme geri dönmüştür. Ama yapay bir şekilde. Devir sinema devri, televizyon, tiyatro... devridir." Bunlar gün geçtikçe kitabın yerini alıyorlar. Pek çok modern toplum bilgile—

rini sinemadan, kasetten, ilmî konferanslardan, tiyatrodan vb.'den alıyorlar. Hatta öğretimde televizyon etkin bîr şekilde sözkonusudur. (İsitsel döneme geri dönüş.)” Bununla varmak istediğim sonuç şudur: Veda toplumu okuma yazma bilmeyen bir toplum gibi, gelişmemiş bir kültüre sahiptir. Dinî kitabı isitmeye ve kulaga dayanır. Bu sebeple Mc. Doulin'in teorisine uygun olarak -yüzde yüz ilmî ve apaçık bir tezdır, bir varsayım değildir-Veda kitabı gibi Kur'ân'ın da, peygamberin ve milleti nin ümmî olması, toplumunun henüz zihinsel öğretim aşamasına geçmemiş olması nedeniyle isitsel olması gerekir, daima kulaga, isitmeye ve isitilmemiş olmaya dayanması gerekir.

İslâm Peygamberi

İslâm Peygamberi okumamıştır, yazmamıştır, çobanlık yapmıştır.

Kur'ân'da da sarıh olarak belirttiği gibi peygamber kendi eliyle bir yazı bile yazmamıştır, okuma bilmiyordu. Bazıları diyorlar ki; okuyabilirdi ama okuma bilmiyordu. -Bazıları diyorlar ki; okuyabilirdi ama okumamıştır! Bu nasıl bir sözdür? Peygamberin son iftiharî onun okuyamamasıdır. Meselâ, “Cambridge” diplomasına sahip olmayı iftihar sananlar, kendi hayallerine göre Peygamberi de böyle yüceltiyorlar!

Bir beyefendi, bana samimiyetle (!) -ki kendilerini severim-beni, niçin İslâm Peygamberi çobanlar zümresindedir dedim diye ayıplıyordu. “Halbuki esraftandır”, diyordu. Nerenin esrafi? Kureys esrafi mi? Onların bir hayvan derecesinde bile değere sahip olduğunu kabul etmiyorum. Aristo'nun savunduğu bütün dünyadaki sadece yirmi veya otuz aile(!) Bu arada Kureys asilleri de bizim Mezanin'in hanları kadar değere sahiptirO) O halde esraflığın Peygamber için ne iftiharî var?

“Okuyabiliyordu ama okumamıştır” demek ne anlam taşıyabilir? Resûlü Ekrem'e (s.a.v.) hangi şerefi kazandırıyor? Onun zamanı ümmîdir, toplumu ümmîdir; hepsinin bilgisi isittiklerdir. Toplum bir medreseye bile sahip değildir ki zihinsel aşama—

DINLER TARİHİ

ya girmis olsun. Böylesi bir durumda Kur'ân, diger kitaplara koydugunuz isimlerin (Meselâ: Farsça bir dilbilgisi kitabini el-Bahru'l Mevac fi Derrehu'd-Dibac diye isimlendirmeleri gibi) aksine sade, mesaj getiren ve tayin edici bir isimdir.

Kur'ân'ın İlk Mesajı “Oku”dur; Isit Degil

Kur'ân, yani okunacak sey kavraminin zihinsel dönemin kavrami oldugunu görüyoruz. Gelmiş olan ilk mesaj, derin, hayret verici ve oldukça dikkate degerdir.

Ummi bir topluma teblig edilmesi için, ümmî bir insana gelen ilk mesaj isit degildir. “Oku”dur. Eger isit olsaydi ümmî peygamber rahat olurdu, ‘isitiyorum’ derdi, ama “oku”dur. Cebrail vasitasiyla gelen isitme seklindeki bir mesaj degil, belki ipek ku mas üzerine yazilan, gözleri önünde bulunan âyetlerdi. “Oku” diyor. “Okuyamıyorum” diyor, bogazini o kadar sikiyor ki ölü mü hissediyor, birakiyor ve “Oku!” diyor. Tekrar “okuma bil mem” diyor. Tekrar sikma, ölüm duygusu ve ferman: “Oku!” Ancak üçüncü defa okuma gücü bulabiliyor ve okuyor. Ve ta rihle okuma dönemi basliyor. İnsan, zihinsel asamaya, fikrî öğretim dönemine giriyor. Aynı zamanda bu hareketi, bu fikrî ve zihinsel kültür dönemini baslatan kimsenin kendisi ümmîdir; okuma bilmiyor, yazma bilmiyor bundan önemlisi isitsel bir toplumdadir; toplum okuma ve yazma ile asina degildir.

Kur'ân'ın Zihinsel Öğretim ve Kültürel Sembolleri

Mürekkep, kalem ve yazmak, Kur'ân'da zihinsel ve kültürel semboller gibidir.

Hayret verici olan sey, bunların düşünme ve tefekkür degerine sahip olmasidir. Yoksa Apollo 13'ün atilisından sonra bunu Kur'ân'dan çıkarmamız gerekmez! Mürekkep, kalem ve yazdığı seyler... Sembollere dikkat ediniz, hepsi tam olarak zihinsel öğretim ve kültürel devrenin sembolleridir. Kur'ân'ın diger bir ismi “Kitap”tir. Alinyazisi, bütün varlık âlemini döndüren seyin, bütün hakikatların, kanun ve âlemin kanunlarının onda tutul dugu (korundugu) kitap.

“Levh-i Mahfuz’dur, “Kitab-i Mübin’dir, “Suhuf’tur. Kıya met de, hesap ve kitap dönemidir, incelemeler dönemidir. Amellerin tartılması, kader, keyfiyet ve incelemelerin tümü yazıya ve kitaba dayalıdır. Herkesin amellerinin sonucu ve ka deri sağ eline veya sol eline verdikleri kitapta ve bir yazıdadır.

Bu sembollerin hepsi öğretim döneminin sembolleridir. İstisna ve kulaga dayanan kültür dönemine bağlı olan bu cebri ve apaçık kanunun aksine, simdiki dönemde söylenen her şey o dönemin zıddıdır. O dönemin karakterinin zıddıdır, o dönemin milletinin zıddıdır.

SINIFLI HINT TOPLUMU

Hint inancinin ilk esaslarını ve tanrılarını bir diğer oturum da anlatacağım. Şimdi o dinlere giriş olacak birkaç anahtardan bahsedeceğim. Bu, zor olan isimizi kolaylaştıracaktır. Hint toplumunun sınıfsal olması bu cümledendir. Hint toplumunun sınıfsal olması Hint toplumu açısından nihayetsiz derecede Önemli dir. Çünkü, Hint toplumu her toplumdaki gibi çok sınıflı bir toplumdur.

Bugün sınıflar, resmî ve kanunî haklarını çoğunlukla kaybetmişlerdir -gerçi resmen kaybetmişler ama fiilen sahip değiller.-Ama Hint'te henüz "kast" anlamı ile sınıflar mevcuttur. Dünya'nın en kuvvetli, en sürekli, en somut sınıfı şeklinde sınıf akiminde ve dünyadaki "sınıfsal toplum" bakımından en belirgin özelliklere sahiptir.

Birincisi: Savaşçı çehreler. Bunlar saldırgan kabilelere liderlik yapıyorlar. Aryaîler, Hind'e ilk geldikleri zaman, ilkel kavimleri bir kenara atar ve toplumu teşkil edince sınıfsal açıdan iki çehre belirir. Birisi, saldırgan kavme liderlik yapan sima. Yerlilerin topraklarında yerlilerle savaşır. Yerlileri yok edip kendisi orada yaşama arzusunda.

Tipki Avrupalıların, Amerika'ya göçlerinde yerlilerin ipe çekilmesi, kadınlarının evde hizmetçi yapılması gibi. Acımasız

DINLER TARİHİ

olan saldırganların, bunların efendileri olmaları gibi. Böyle bir yerin düşünürlerinin malzemesi, hokkabazlıktır. VWestern filmle rinde Amerika'nın keşfedilip ele geçirilmesinde millerin liderlerinin çehresi güzel belli olmaktadır.

Âryailerin İran ve Hind'e göçlerinde de bu savaşçılar, söval yeler, süvariler ve maceracı küstah halk, basit halktan ayrılmak tadir ve belirgindir.

Hindistan'da bunlara "Kaseserya", "Kisaterya" veya "Kaça-terya" diyorlar. Savaşçılar anlamına gelir.

Bunlar, Kasateryalar, isbasına geldikleri gibi hükümet kuru yorlar, siyasî ve sosyal kudreti ele geçiriyorlar. Hükümeti vera setle ailelerine geçen sekle dönüştürüyorlar. Kasetaryalar, Yani Hint sehzadeleri ve sultanları silsilesi, Âryailerin Hind'e gelmesi ile doğan bu ilkel zümreyi göstermektedir.

İkincisi: Halkın ruhsal ihtiyaçlarını gideren "azizler" in çehresi.

İkinci sima, azizlerin ve kutsalların simalarıdır. Bunlar Hint halkının mânevi ve ruhsal ihtiyacını gidermişlerdir. Aryaîler ör tülü ve gaybî kuvvetlere inanıyorlardı. Daha önce de söylendiği gibi ruhperestlik ve animizm onların ilkel dini idi.

Tabiatın; ormanların, ırmak kenarlarının, dağların ve karanlıkların habis ve serli ruhlarla, cinlerle dolu olduğuna inanıyorlardı. Düşman ruhlarının, başlarının etrafında dolastığını ve her an kendilerine darbe vurmalarının mümkün olduğuna inanıyorlardı. Hayır tanrıları da vardı. Atalarının ruhları. Kurban, saygı, övgü ve hatırlanmaya muhtaç atalar.

O halde yerlileri teslim alacak ve onların topraklarını zaptedecek savaşçılara, Kasetaryalara muhtaç oldukları gibi, kötü ruhları ve ser kuvvetleri zaptedecek hayır ve sevgi kuvvetlerini ve tufan tanrısı, bugday tanrısı, yer tanrısı, yağmur tanrısı... gibi büyük tanrıların sevgisini celb edecek şahsiyetlere de ihtiyaç duyuyorlardı. Bu kötü ve ser kuvvetlerin defedicileri, hayır, sevgi ve sefkat kuvvetlerini, tanrıları celb ediciler, Brahmanlar veya ruhanîler idi.

Böylece hemen başlangıçta bu saldırgan kabilede iki sınıf somutlaştı. Biri Brahmanlar, diğeri ise Kasateryalar.

Üçüncü ve dördüncüsü: Çiftçi ve sanatkâr:

Çiftçiler, yerleşik oturma seçümesinden ve ziraatin başla masından sonra ortaya çıktılar, üçüncü sınıf sayılıyorlar. Sanatkârlar ve köleler ise dördüncü sınıfı teşkil ediyorlardı.

Söyle ki, daha önce dediğim gibi sanat işi ile uğraşanlar ziraat dönemlerinde çiftçilerden daha düşük bir makam sahiptir. Bunun örneğini şimdi köylerde ve asiret yasantılarında görüyoruz.

Hiç toprak sahibi olmayan çiftçi, efendinin toprağı üzerinde iş yapıyor, sosyal prestij (meselâ) kilit yapan bir demirciden, yular yapan bir sanatkârdan veya diğeri sanatkârlardan daha üstündür. Bu yüzden sanatkârları, kölelerle aynı saftan sayıyorlar.

Besincisi: Âryâi olmayan necis yerliler!

Besinci sınıf “Deravî d Herdir, yani Âryailerin dışındaki yerlilerdir. Bunlar Âryâi Hint toplumunda yaşayan necis sayılan bir sınıftır. Bunlar şimdi de vardırlar.

Gerçi Gandi, ilk defa onları Allah’ın kulları olarak isimlendirdi ama halk buna inanmamıştır. Şimdi bile efendiler (veya Racalar) bu necis(!) ücretliler para verdikleri zaman parayı yaprak bir şeyin içine sarıp alıyorlar. Veya ellerinde tuttukları tasma atıyorlar ki; nefislere bulasmasınlar! Çok insancıl olanlarf!) artık yiyeceklerini ormanlar ve necislerin olmadığı yerlere götürüp bırakıyorlar ki, sonra mahrum, yoksul ve aç necisler gelip yeşinler.

O halde Hint’te beş sınıf görüyoruz. Bunlar sırayla, Brahmanlar, Kasateryalar, çiftçiler, köleler, sanatkârlar ve esnaflar, necis ve yabancı sınıf.

Brahmanlar (Ruhanîler)

Brehmenler, Hint toplumunun en güçlü sınıfını teşkil ediyorlar. Büyücülük ve totemizm döneminde seçkin bir sınıf olduklarına inanıyorlar. Bunlar insanlar ile ruhlar, gizli ve gaybî

DINLER TARİH

kuvvetler arasındaki araçlar olmuştur. Onların tekelinde olan bir teknik ve fenne sahiptirler. Sonra makamlarının devrini irsî bir esasa dayamışlardır.

Brahmanların En Büyük İsi, Kurban Kesmektir

Brahmenler en büyük görevleri, tanrılar ve iyi ruhlar için kurban kesmektir. Kurban kesmekle sadece tanrıların ilgisini çekmiş olmuyorlar. Belki tanrı ve tanrılar açtır, kan ve et istiyorlar, kurbanı muhtaçtırlar. Bu meselenin, ilkel dini ruhun gizlemi yönlerinde hatta ileri dinlere bile mevcut olduğuna dikkat ediniz. Bu dinlerin kendisinde değil, fertlerin dinî ruhlarında. Merasimin başlangıcında çok sade olan bu ameli, pederin okuduğu gibi kendisi de yerine getirebilirdi. Çünkü çok açık mena-sık ve amellerin toplamı olan bu sade duygusal iş, âdeta bir lo garitma cetveline dönüşüyor ve özel bir sınıfın tekelinde ortaya çıkıyor. Onların dışında kimse için içinden çıkamıyor. Kendiliğinden onların bu işin sorumluluğunu yüklenmeleri gerekiyor. Çünkü diğer birinin sonuçlandırması mümkün değildir.

İş Karmasik Olsun Diye İlaveler Yaptılar

Meselâ daha önce üç memurun idare ettiği bir sosyal iş, (hatta çoğunluk bu işte biri fazlaydı) aradan iki sene geçtikten sonra aynı iş için bağımsız bir teskilata sahip oluyoruz. Genel müdürü, bazen bağımsız bakani bile oluyor. O zaman o üç kişiyle bir günde sonuçlanan iş, bu geniş, uzun ünite, çok karmaşık, acı ve garip esaslara birbirine girmiş teknikle, o kadar çok idarî kademelere, çeşitli sorumluluklara ayrılıyor ki işe kendiliğinden gem vurulmuş, işler aksamış oluyor. Eğer iş basit olarak yerine getirebilirse kendim “yapabilirim” diyebilirsin. Ama seni öyle korku sarıyor ki, hirsinden baruta dönüşüyorsun. Zor iştir, basit olarak yerine getirilen bir şey değil diyorsun.

Ask Bağlantısında Bekletmek ve Oyalamak Niçin?

Meselâ, birini, gelip bir kadınla erkeğin evlilik akdini yap, diye çağırıyorlar. Akdi yapacak olan aydın fikirli bir ruhanî idi. “Öğleden sonra gelirim” dedi. “Öğleden sonra iki saat vaktiniz var mı?” dediler. (Ruhanî): “Niçin iki saat? Bir dakika yeterlidir,” dedi. “Nasıl?” dediler. “Geleceğim göreceksiniz,” dedi. Geldi, durdugunu gördüler. Çay içerken de akti yaptı,.(isini bitirip) yo la düstü. “Bunun, bir merasim olmadığı acaba doğru mu?” dedi ler. “Niçin olmasın?” dedi. “O halde niçin o kadar karmasik ya piyorlar” dediler. “Eger yapmasalardı, yoluna kelle sekeri ve bir kaç havlu atardınız. Ama şimdi zorluk ve masraf oluyor. O hal de teknisyene ihtiyaç duyulması isin teknik!estirilmesi gerekir.

Mezarların Basında Kur’ân Okunması da Ortaya Birtakim Hesaplar Çıkartıyor

Sade bir amel olan kurban kesme işlemi, öyle şekillere büründürülerek ortaya çıkıyor ki, kurban kesme merasimiyle ilgili birkaç bin sayfalık; üç ciltlik kitaplar yazılıyor. Koyunun basının kesilmesi o kadar basit değil diyor. O adamdan geride su söz kalıyor. Mezarlıktan hayret ve sikâyete başladı, “bugün annesine-babasına kızan herkes gelip Kur’ân okuyucusu oluyor. Kur’ân okuyuculuğunun ve hafızlığının basit birşey olduğunu düşünüyorlar.” Devamla, medresenin kapısı dışında isittiği şeyleri söylemeye başladı, “meselâ: Asil olan mastardır, mastardan dokuz tarz ortaya çıkıyor, her tarzdan birkaç tarz, eger hepsini söylemek istersen basın agrir.”

O halde insan Kur’ân okumak istediği zaman, bütün bunların hesabına vakif olması gerekir, yoksa kabul olmaz.

Görüyorsunuz ki ortaya teknik çıkmış oluyor. Eger tekniği ni yapmazsa ufak bir para verip gidiyorsunuz. Ama müstak, bab, çeşitli bölümleri saydığı zaman 5 tünden az vermeye utani yorsun.

(Bahsettığımız teknik budur, dikkat ediniz!) Mekanik bir işi sonuçlandırdığınız zaman, ne hedefiniz ne de niyetinizi etkili—

DINLER TARİHİ

yor. Suyu atesin üzerine koyduğunuz zaman yüz derecede kay-nacaktır, hata yaptığınız yerde kaynamaz.

Suyu tahlil edip, çözümlediğiniz zaman katalizörü unutu yorsanız çözümlenmeyecektir. Eger dökerseniz şartlar hazırsa siz kim olursanız olun, niyetiniz ne olursa olsun, bu is olacaktır. Çözümleme olacaktır, ister elde edilen oksijenle insani öldür mek isteyin, isterse bir insani ölümden kurtarın bu is olacaktır. Teknik is için fark etmez-

“Riyg Vedâ”da söyle yazıyor: “... Kurban eger gerekli, dik katli şartları ve hükümleriyle yerine getirilirse hedef ve mükâfatına ulaşır. Ahlâkî uygunluğu tasimasa bile. Amelin te miz ve halis hedefini yerine getirmemis olsa bile. Bu iste hiçbir sekiide suur ve bilgi olmasa bile.”

Bu bir teknik istir. Tıpkı teknik hükümlere göre yerine geti rilmesi gerekir, Eger yerine getirilirse hedefe isabet ediyor yoksa hiçbir şekilde bir etkisi yoktur!

Hacc Menasiklerinde Acemi Bir Sahsi Yersizlige Zorlama Mekke’de gördüm. Biri, bîr adamin yakasını tutmuş ve söy le diyordu: “Eger bu harfleri ve “za” harfini kendine özgü haliyle telaffuz edemezsen (ki Araplar da edemiyorlar) senin bütün bu haccin, orucun, namazın bâtildir. Bu bâtilhk nedeniyle hanimin da sana haramdır.”

Güzel, biz nasıl Arap olalım ki evliliğimiz doğru olarak or taya çıksın? Birincisi, “ben kendim okumadım. Para verdim be nim için okudular. Fiyatı da bellidir. Rivayetlerde 20 ila 80 riyal olarak nakledilmiş” dedi. Sonra bırakmıyordu; “gel senin niyeti nin kiraatini düzeltelim” diyordu. Bu ne tuhaf sey? Niyetin kiraati?! (niyetin kiraata uygun okunusu da ne demek?)

Islâm “Ameller niyete göredir” demis bakınız ne kadar de gerli! O halde niyeti kiraata uygun olarak düzgün okumak gere kir diyordu.

Teknik olduğunu görüyorsunuz. Halbuki ameller teknige göredir demiyor. Amel eden adam, eger bu harfleri, dünyanın

büyük müzisyenlerini, filozoflarını, hayrette bırakacak şekilde telaffuz eder de kendisi uygun bir insan değilse, suur ve uygun-luguyla yaptığı anda bir değişiklik oluşturmuyorsa bunun bes paralık değeri yoktur.

Niyet ve Amelin Her ikisinin Doğru Olması Gerekir

Bu tekniğin red ve inkârî anlamındadır. Her işin kendi ka nuna uygun olarak, doğru amel edilmesi gerekir. Bunda hiç kimsenin süphesi yoktur. Ama şekli, muhtevayı ortadan kaldıracak şekilde karmaşık yaptılar. Her şeyin karmaşık ve kâla balık olmasına sebep oldular.

O halde formu korumak gerekir. Ama asalet, formdan dolayı değildir. Form, muhteva ve ruh için bir araçtır. Bütün değerler ruh ve muhtevadadır.

Bu, idarî veya teknik bir iş değildir. Ask, duygu, ihlâs ve fedakârlık işidir. İman işidir. İnsanın kendine karşı ve ask beslediği şeye karşı doğru ve dürüst olması gerekir.

Bu yüzden, dinî amelleri sadece Brahmanlar yerine getirebiliyor. Brahmanların dışındakilere haramdır. Niçin büyüçülük, ruhları zaptetme, nezir, tanrılar için yakarış, toplu namazların edası, toplu ihtiyaçlar hep brahmanın tekelindedir? Zira sadece ve sadece brahman gizli kuvvet olan “Surnigâ”ya sahiptir.

Surnigâ, sadece brahmanda ve çeşitli devirlerdeki ruhani-yette olan özel kutsal ruh ve insan ötesi özel bir yetenektir.

Hatta Hıristiyanlıkta bile ruhanîlerin “esprî”ye sahip olduklarını görüyoruz.

“Espri”, Brahmanda ve büyüçüde olan, diğerlerinde olma yan “Surnigâ”nın aynisidir.

Brahman, Surnigâ ve yukarı ile irtibat kurabilir.

O halde Özel bir grup surnigâ sahibidir. Yani üst âlem ve ta biat ötesi kuvvetlerle irtibat kurma ruh veya yeteneğine sahiptir. Bütün dini amellerin ve bütün dinî emirlerin yerine getirilmesi bu sınıfın tekelinde bulunmaktadır. Bu sınıfsal tekelleşme, sur—

niğâ yeteneginden dogmudur. Bu onların fitratlarında mevcut tur. Bu nedenle bunu çocuklar için miras olarak bırakırlar.

Tevrat'a bakınız. Tanrı, 70 sayfada Musa'ya kurban kesme yi, süslemenin, parçalarının seklini söylüyor. Meselâ perdelerin nasıl olusu, perde püsküllerinin yapısı bunlardandır. Eger bütün cüz'iyat ve teferruatla amel etmek isterlerse Apollo için harcanandan birkaç misli bir masraf ve harcama yapmaları gerekecektir.

Ruhanîlikleri Aynı Zamanda İrsidir

Bu kurban meselesi, o kadar karmasık ve hassastır ki, hayret doğrusu-İnsan Yahudi din ruhanîlerinin (hahamların) bile bütün bunlarla amel edebileceklerine ve isin içinden çıkabileceklerine inanmıyor. Çünkü insanın zihnine sığmayan şeyler. Bundan da Önemlisi bütün Yahudi ruhanîlerinin Musa'nın kardeşi Harun'un çocukları onun soyundan olmalarıdır. Yani orada da ruhanîyet irsîdir.

Söyle ki, Yahudilik, Hristiyanlık ve "Veda" dinlerinde ruhanîyetin en fazla ilmî bilgi ve tanıma esasına, en fazla ilmî ve felsefî suur esasına dayanmadığını görüyoruz Surnigâ esasına dayanıyor. Yani Hristiyanların deyimiyle "esprî"ye sahip olmak, Yahudilerin sözüyle Harun'un verasetine sahip olmak, Veda dini mensuplarının, yani vedaîlerin deyimiyle Surnigâ'ya sahip olmak. Bu özel bir ruhtur. Meseîâ bizim: Beyefendinin bil gisi yoktur, ama nefsi iyidir (kalbi temizdir) dememiz gibi.

İslâm'da İlim ve Takva Esasına Dayanan Taklid Mercinin İmtiyazı

İslâm'ın en büyük İftihari, ruhanîyetin ilim esasına dayanmasıdır. İslâm'da dinî iş ile uğrasan kimseler, surnigâ ve ruhanîyet sahibi kimseler değildir. Miras ve irsiyetle birsey götüren kimseler değildir. Alisilmis sıradan adamlardır, diğer bütün adamlar gibi. Diğerlerine göre imtiyazları ilim elde etmek için göstermiş oldukları gayrettir. Ulastıkları ilmî tanıma seviyesidir.

Doktor, cerrah, fizikçi, kimyacı gibidir. Tarihçi, edebiyatçı gibidir. İslâm'ın din işi ile uğrasanlar için resmî kavramı "âlim"dir, âlim olmaktır. Halkın bunlarla ilişkisi öğrenci öğretmen ilişkisidir. İlim bilmeyen bir kimse ile ilim sahibi olanın ilişkisi su anda bir kalb cerrahi, fizikçi ve kimyacı ile sahip olduğu ilişki gibidir.

Bu aklî bir ilişkidir. Alisilmis hayatın diğer boyutları gibi dir, gizli ve esrarlı değildir. Tekelcilik talebinde de bulunamaz. Çünkü veraset ve gizli ruh esasına dayanmıyor. Bilgi ve ilmi kazanma esasına dayanır. Söyle ki Sia'da imami zaman (a.s.)'in nabî olan şahsiyetin (aynı zamanda imami zamanın yerinde ve onun vekilidir) söyle demediğini görüyoruz: "Ben sizin için yu karıdan ve gaybtan tayin edildim bana itaat etmeye mecbursunuz." (Böyle birsey demiyor) Belki bilgi ve halkın seçmesiyle tayin edilmiş oluyor. Halkın seçmesinin sonsuz bir önemi vardır.

Halk diğerlerinden daha âlim olanını seçiyor. Bu çok aklî ve alisilmis birseydir. O diğer konular gibi değildir.

Din sosyolojisinde bahsedeceğim gibi, başlangıcın sirk ol duguna, insan ruh ve düşüncesinin tekâmül etmesiyle insanın tevhide yöneldigine inanan David Hume'un aksine, ben önce tevhid inancının olduguna inanıyorum. Din sosyolojisinin bir konusunun esasına, tarihî ve dinî bir konuya göre böyle olduğu na inanıyorum. Bir dine mensup olanların kulluk etmeleri esasi na göre olmuştur. (Âdem'in varisi Imam Hüseyin kitabında) de digim gibi sirkin alt yapısı, toplumdur. Aynı zamanda sirk dö neminde de insan tevhide görüşünü muhafaza edebiliyor. Çok seylere tapan kimseler oldukça fazla sayıda olduğu gibi, bir tek Allah'a inanan kimseler de vardır. Merhum Seyh Cafer Susterî'nin bir vaazındaki deyi miyle: Bütün peygamberler: "Ey insanlar hiçbir seye tapmayınız, sadece Allah'a tapınız demek için gelmişlerdir, ben de diyorum ki ey halk, siz çok seylere tapi yorsunuz geliniz bunu degistirip Allah'a da tapınız!"

DINLER TARİHİ

Bütün tarih boyunca sirk, çeşitli şekilleriyle mevcut olmuş ve hâlâ da mevcuttur. Sirk'in bağrında tevhid de vardır. Hintli sirk'in bağrında -en büyük sirk dinlerinden biri, Hint dini dir- çok yüce ve güzel bir tevhid vardır.

YARATILIS ILÂHÎSİ

Son olarak bir ilâhî okuyorum ki, veda ilâhîlerini (Upanisadlar'ın) eğer okursanız nasıl okuyacağınız, nasıl çözümleyip tahlil edeceğinizi bilirsiniz. Bu sembolik, sairane ve felsefî şekil de beyan edilen bütün destanları, kıssaları tahlil etmek, çözümlemek için bir örnektir. Çok güzel, derin ve karmaşıktır. Alışılmış sade zihin okuduğu zaman ya alay eder, ya saskına döner veya bunları mahkûm eder. Ama eğer bir zihin, çeşitli boyutları ni birlikte anlarsa hayret etmeye dâcâr olur-Sirk'ten Tevhid'e

Dinî kıssaların çoğunluğu, özellikle insanın yaratılışı ile ilgili olanlar böyle sembolik, acı ve hayret verici bir şekilsizliği beyan ediyorlar:

“Biri, “ey üstâd! -üstâd ihtiyar, rehber anlamındadır; Brahman kastedilmektedir-tanrıların sayısı kaçtır,” diye soruyor. Diyor ki: “Üçbinüçyüz tane diyor,” -Bu, upanisadların yöntemi ve soru tarzıdır.- Diyor ki: “Ey üstâd! Doğru söyle, gerçekten tanrıların sayısı kaç tanesidir?” “Üçyüz, otuz ve üç tane,” diyor.

“Ey üstâd! Bildim, ama tanrıların gerçek sayısını tekrar bana söyle,” diyor ki: “Otuz ve üç tane” “Üstâd! Bunu bildim, tanrıların gerçek sayısını bana tekrar söyle.” -Bu dinî kitabın açıklama yöntemi böyledir- “Üç tane” diyor. Soruyor: “Ey üstâd! Bildim, gerçek sayısı bana tekrarla.” “İki tane” diyor. “Ey üstâd! Tanrıların sayısını tekrar söyle,” diye soruyor. “Birbuçuk” diyor. “Bildim, ey üstâd! Tanrıların gerçek sayısını bana tekrar söyle diyor. Diyor ki: “Birdir.”.”

(Bakınız -bizim için yorucu görünen-nasıl yapıcı bir konu ile dinleyicinin ruhunu çokluktan birliğe getiriyor!)

Bir diğeri üstada soruyor: “Bana Zât-! Hakiki’den ve tanrı lardan bahset” diyor. “Git, o agacı gör”, diyor. Diyor ki: “İncir agacı!” “İnciri kopar getir,” diyor. “İnciri ikiye bölüp yar!” diyor. Varyor. “Ne görüyorsun?” “Renkli küçük bir çekirdek.” Diyor ki: “Talebem! Bu küçük bir çekirdeğin içinden, bu kocaman incir agacı disari çıkmış ve büyümüştür.”

“İçini yar?” diyor. Yarıyor. “Ne görüyorsun?” “Hiç!” “Biricik Zât’ın sirri budur!” diyor.

Deniliyor ki, bu açıklama, bu övgü, vahsi Aryalardan iki-binsekizyüz yıl önce mi? Nasıl olur?

Veda İlâhîsi

“Akılcılar, biricik Tanrı’ya çeşitli isimler takıyorlar. Onu “Ageni” (Ates Tanrısı) ve Mitra (Sevgi ve Akil tanrısı) olarak isimlendiriyorlar.)

(“Ageni” ask tanrısıdır, “Mitrâ” akil tanrısıdır. Burada ask ve akil yan yana bulunmaktadır. Bunun için, dünyada önce ates meydana geliyor. Sonra”Mitrâ”, akil).

Akıllılar biricik tanrıya çeşitli isimler koyuyorlar. Onu “Ageni” “Mitrâ” ve “Yanina” (ates tanrısı, akil tanrısı, gök tanrısı) olarak isimlendiriyorlar.

Burada tevhid tam olarak açıktır. O ki, canlı yapıyor, kuvvet veriyor, onun himayesi ebedîdir, (çok derin olan Hintli ruhun tanıma yöntemlerinden biriyle Allan anlayışı) gölgesi ise ölümdür.

Kurbanlarımızla övdüğümüz tanrı kimdir? Dağlar, kuslar, denizler ve uzak ırmakların vücudu onun zâtındandır (vahdeti vücut). Gökyüzü, melekût âlemi onun iradesindedir. O bütün tanrıların ötesindedir. O tanrıyı biz, kurbanlarımızla övüyoruz.”

Bu tam olarak tevhidi gösteren veda ilâhîlerinden biridir. (Aynı zamanda vahdeti vücudu da gösteriyor) Yani Tanrı sade ce bir olmakla kalmıyor, belki bütün varlık tanrının parçasıdır. Bu vahdeti vücut, Hint’in temel fikirlerinden biridir ve su, en güzel yaratılış ilâhîlerinden biridir:

Yaratilis İlâhîsi

“Ne vücut vardı, ne yokluk, -ezel sabahi-ne gökyüzü ve ağaçlar vardı, ne koyu yeryüzü. Ne gece vardı, ne gündüz. Ne ölüm vardı, ne hayat. Hangi şey hepsini kendinde gizliyordu? Acaba sudan vücutlar ve şekiller miydi?”

Ölüm yoktu, hiçbir şey ebedî de değildi. Biricik zât tek basi na nefes alıyordu. (Yaratilisin başlangıcı) O'nun vücudu vardı. O'nun dışında hiçbir şey yoktu. Karanlık derindi, her şey onda belirsizdi. Okyanus aydınlık değildi, hayatın özü o gayb perde içinde gizli idi. Biricik zât onu, yakıcı bir alev in içinden zühür et tirdi.”

Tipki, Hâfiz'in siiri gibi!

Tipki, söyle diyen Hâfiz'm siiri gibi:

Yüzü bir cilve yaptı, melegin aska sahip olmadığını gördü.

Bu gayretten tipki ateş oldu ve Meryem, Âdem'i çarptı.

Bu yalnızlık, ask ve güzelliğin, yaratilisi yapan üç kelime ol dugunu görüyoruz. Bu üç kelime ile Allah dünyayı yapıyor. Yalnızlık, güzellik, ask.

Tasavvufumuz diyor ki: Allah ansizin kendinde ask, tapıl ma, güzellik ve cemâlinin arzusunu buldu. Kendine asik oldu, güzellik o kadar zirvedeydi ki cebren aska ardarda sahip oldu.

Bizim edebiyatımızda hüsn ve ask kelimeleri ile olan bütün bu oyunlar, tasavvufumuzda yaratilis felsefesinde derinliği ifa de ediyor. Beslendiği temel kaynakları Hint'ten almış bir felsefe.

Tanrı kendini süsledi, kendine asik oldu, bu asktan yaratilis atesine kivilcim çıktı.

Sofî der ki, emanetten maksat atestir. Allah, mutlak güzelli ge, mutlak cemâle, aska ihtiyaç duydu. Melekte ask yoktu. Dağ lar aska sahip değildi. Yer, gök güzelliği anlamıyorlardı. Bu ko nudaki Kur'ân âyeti şöyledir: “Dogrusu biz sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup türemişlerdir. Pek zâlim ne cahil olan insan ise onu yüklenmiştir.” (Ahzâb/72).

Bu emanet asktır. Cemâl-i Mutlak aska ihtiyaç duymakta dir. Ask emanetini insan yükleniyor.

“Gökyüzü emanet yükünü taşıyamadı. Kur'a ve fal, adımı deli koydular.”

Bu nedenle insan ile Allah'in bağliliği asik ile güzelin, ask ve güzelliğin bağliliğidir.

Bu yüzden tasavvufta Allah'i, akıl yürütme ve ilim yoluyla tanımamak gerekiyor. Bu yolla -akıl yürütme ve yararı düşünen ilim ile-asik, ask, güzellik ve sevgiliye ulaşmıyor. Ask ve sevgi yoluyla kavusma şekli

alir. Çünkü asik hesapçı akıl yürütmeye müptela olduğu ölçüde sevgiliden uzaklasir, iki görüslü veya çok görüslü olur. Akıldan kurtulup, kalp ve aska bağlandığı öl çüde ona ulasir.

Israkin esasinin, bu felsefeye -Allah'i tanımak için kalb ve duyguya dayandigini görüyoruz.

“... Biricik zât tek basına nefes aliyordu, gayb perdesinde gizli olan hayatın özünü, biricik zât yakici bir alevin içinde zu hur ettirdi. O zaman ask meydana geldi ve aklın yeni kaynagi kaynadi sonra asirler, kalbin içten gelen düşünme, cosku ve cez-besiyle: Yaratilmiş olan insan ve dünya ile, yaratılmamış ve ka dim olan Allah arasındaki bağliligi anladılar...”

Sair, akıl ile aradigini anlıyor; ama ilmî akıl yürütme ile an lamak isteyenler anlayamıyorlar. Alexis Carrel'in bunun gibi ol dukça güzel derin bir sözü var, diyor ki: “Sevmeyi anlayan kim se için Allah'i anlamak da o derece kolaydır. Kokulu bir gül gibi koklanıyor; “anlamayan” elverisli olmayan anlamıyor, uzaklasi yor.” Yani ne kadar çok aklî, mantikî düşünürsek Allah'i zihni mizde uzaklastirmiş oluruz., ne kadar çok bunları kenara bira kirsak, kendimizi ve kalbimizi, Allah'in zâtının parlaklığının yağmuru altına bırakırsak kalbimizde onu biriktirmiş oluruz.

“... Sonra tohum sikistirildi. Güçlü kuvvetler ayağa kalktılar. Tabiat O'nun yukarıdaki güçlü idaresinin altındadır.

DINLER TARİHİ

Bu yöntem konusunda suurlu olan kimdir? Burada kim onu perdeden disari çıkarıp bu rengarenk yaratılisin nereden kay naklandigini söyleyebilir? O bu büyük yaratılisin kaynagidir, göklerin en üstünde yer alan, en büyük görendir. O, bu sirdan haberdardir (yani insan asla bu sirdan haberdar degil midir?) Biricik zâtın baska hiçbir sey yoktu. Biricik zât yalnızlıktan ezi yet çekiyordu. O'nda çifte yönelis ortaya çıktı; O'nu anlayacak, O'nu koruyacak bir çifte yönelis.

Güzelligini taniyacak ve ona ask besleyecek bir çift.

Onda çifte yönelis ortaya çıktı. O, öküz oldu, kendinden ve kendi zâtından inegi yarattı. Onunla yatmayı arzuladı, inek utanmadan dolayı gizlendi. O, benim kardesim benimle nasıl yatabilir, dedi. Onunla yattı ve yeryüzünde inek sürüleri mey dana geldi. O, at oldu ve ondan kısarak ortaya çıktı, onunla yat ma arzusu duydu, kısarak utancından gizlendi. Benimle nasıl ya tabilirsin, sen benim kardesim sin?..

Onların ikisinden at sürüleri doğdu. O güvercin oldu ve on dan disisi güvercin ortaya çıktı...”

Bu şekilde birer birer adı geçen hayvanlar oluyor. Baslan giçta biricik zâttir, tek basınadır, kendisinden disisi bir hayvan meydana getiriyor, onunla yatarak bir nesil meydana getiriyor. Bir tabiat isareti, canlı bir isaret meydana geliyor. Yeryüzünde hareket eden bütün hayvanlar ve sürüngenler yaratılmış oluyor. Biricik zât “Yâmâ” oluyor ve O'ndan “Yâmi” meydana geliyor (Adem ve Havva) ve insan yaratılıyor.”

İlâhî'yi Okuduğumuza Göre Şimdi Neyi Elde Ettik?

Birincisi; Tevhidi. Çünkü biricik zât ve tek basına nefes alı yor. Ondan baska birsey yoktu. Bu en eski Veda metinlerindeki tevhidi görüştür.

İkincisi; Yalnızlık. Bu kavram, felsefelerin ve yaratılisi kisa larinin çoğunda vardır.

Üçüncüsü; Ask. Yaratılisi başlangıcı unvaniyla, yaratılisin hedefidir. Hareketi, hatta yaratmayı meydana getiren ates, Biri—

çik zât'a çifte yönelis meydana getirdi. Kus oldu, O'ndan bir kus meydana geldi ve onunla yattı... Bu asktir.

Dördüncüsü; vahdeti vücut. Hepsi biricik zâttir. Daga, de nize, kuslara ve hayvanlara dönüsen O'dur. Bütün esya ve tabia tin bütün isaretleri O'dur, O'nun tecellisidir. Çesitli tavirlarla, boyutlarla ve sekillerle ortaya çikiyor. Bunlarin hepsi degisken dir, çokluktur. O ise bir olan zâttir.

Besincisi; Çoklukta vahdet. Yani tabiatin bu çesitli hayvan lari ve kuslarinin çoklugu altında birlik vardır.

Mirfendreski'nin deyimiyle:

“Bu yıldızlarla dolasmanla ne kadar güzel, hos ve latifsin

Yukarıda olan seyin aşağıda da bir sureti var.”

Hatîf İsfahani, “kilise”, “havra”, “mescit” ve “meyhane”de onun vücudunun ruhun ve onun nurunu görüyor.

Biri var ve ondan başka hiçbir şey yok.

O birdir, O'ndan başka tanrı yok.

Bu, çoklukta birliği tekrarlıyor.

Altıncısı; Tezatta aynı cinsten olma. İsairetler tezat halinde dir, “inek” ve “Öküz”, Çin kültüründeki “Yang” ve “Yin”dir.

Tez ve antitezdir. (Diyalektikte söyledim) olumlu ve olumsuzdur. Ama diyalektigin aksini anlıyor. Olumlu ve olumsuz, burada aynı cinsten iki zittirler. Her ikisi aynı cinstir. Biricik zâtin kendisi at oluyor ve kendisinden kısrağ yapıyor, bu iki ziddin toplamından diğere şeyler meydana geliyor. Bu olumlu ve olumsuz çiftin sentezi varlık âleminin ve tabiatin bütün esyasını yaratıyor.

Âdem ve Havva

Bunda, diyalektik görüşün esasının olduğunu tekrar görüyoruz. Biricik zât, (Yâmâ) ve (Yâmî'yi) meydana getiriyor. Yâmâ ve Yâmî, Âdem ve Havva'dir. Erkek olan Yâmâ ve kadın olan Yâmî ile bizim Adem ve Havva arasında hayret edilecek bir benzerlik vardır.

DINLER TARİHİ

Tanrı Yâmâ'ya ask yapma ve Yâmî ile yatma demis. Yâmî, Yâmâ'yi yatmaya davet ediyor, o direniyor.

Orada yasak, ağaçtır, meyvedir -Prometheus destanında atestir-burada yatmaktır, asktır veya Yâmâ'yi yatmaktan ve sevgi beslemekten men etmedir.

Yâmî diyor ki: “Benim yarmaktan amacım, -yasak olan-ask değildir, nesli devam ettirmektir. Eger yatmaya razı olmazsan ölürüm, devam etmem ve ebedî kalmam?”

Bu tipki seytanın, Havva'ya; eger Allah sîzi bu meyveden yemenizi men etmisse bunun sebebi, cennette ebedî kalmanızı istemeyisidir. Çünkü bu meyve ebedîlik meyvesidir, eger yerse niz Allah'in benzeri gibi olursunuz. Allah size haset ettiği için men ediyor, demesi gibidir.

Yâmî isyan kaynağıdır ve aska davet ediyor -çünkü ask ve isyan bir madalyonun iki yüzüdür- ebedîliğe davet ediyor.

Kaynakların uzak ama birbirine çok yakın olduklarını görüyoruz. Bunlar üçbin yıl önce Avrupa'nın kuzeyinden veya Ha zar denizinin kuzeyinden gelmiş olan Aryaîler'dir ve onlar Samî Arapları, Aramîler, İbraniler, İsrailîler veya Filistinliler'dir. Tam olarak birbirlerinden uzak tarihî ve irksal birer kökene sahiptirler. Tarihte geriye gittikçe bunların birbirlerinden daha da uzak lastiklerini görüyoruz.

Bu iki yaratılış felsefesi -bütün yaratılışlar ve yaratılış felsefeleri- arasındaki benzerlik oldukça fazladır. Bu konulardan bahsetmek için daha elverişli bir zaman ve konuma ihtiyaç vardır.

Yaratilis Felsefesi ve Fars Siiri

Simdi dersin sonunda Hâfiz'dan birkaç siir okuyorum ki bu itikadin -ask, yalnızlık, güzellik ve ilk yaratilis felsefesi olan vahdeti vücudun-edebiyat irfan ve tasavvufumuzu doldurmuş olduğunu bilesiniz.

“İns ve ülfet olan vücudun fonksiyonu yoktu

Devir, bu zurnani değil, sevgi insanini ortaya koydu.”

Bunun sade ve alisilmis gazel manâsiyle hiçbir anlami yok tur. Ancak yaratilis felsefesi manâsiyle anlam tasiyabilir. Vücut yoktu ama ask tasarimi vardı. Çünkü biricik zâta ask ortaya çıktı. Melik-üs Suara Behâr söyle diyor;

“.. Yer olarak isimlendirdigin bu yuvarlak küre nedir?

Eskimis, tekmelenmis bir tasdir, dedi.

Bu gökyüzü sarayindaki uyur gezer ates parçasi nedir?

Tabiatin sakalina yukaridan gelen tükürüktür, dedi.”

dedim

dedim.

Yaratilis felsefesinin, yaratilis sirrinin ne oldugunu sorusu na “süslenmis meclisindeki sevgili kendine asik oldu, yaratilis sirri budur!” diyor.

“Ezelin esrari nedir söyle, dedim. Dolasmadir, dedi Kendi cilvesinin asigi, süslenis meclisinin sahidi Dolasip kendine âsik oldu, döndü ve cilve gösterdi

O cilveden bir súra ve istilâ olustu Bastanbasa varlik, bu asktan ve cilveden istedi. Bu kissa, ezel esrarından bir ifsa olsun...

Sofilerin kitaplarında bunun benzeri anlamda bir hadis gö rüyoruz “Gizlilik hazinesi idim -biricik zât tek basına nefes ali yordu-taninmis olmayi arzu ettim, beni tanimalari için halki ya rattim.”

Bizim irfanımız, marifeti almiyor, insanın Allah’a bagliligi unvaniyla sevgi ve aski aliyor.

“Bir cilve yaptı, yüzünü gördü. Melek aska sahip degildi. Tipki ates oldu, bu gayretten Âdem ‘e çaldi.”

DINLER TARİHİ

Bunun için meleklerden Âdem'e secde etmelerini istiyor. Çünkü melek askin ne olduğunu bilmiyor. Melek yaratıldığı gibi davranır, emredildiği gibi hareket eder. Kendisi teshis ve ira de sahibi değildir.

(Ey saki melek askin ne olduğunu bilmez ki...)

Bu kadar derin bir mesele için en yüce imkânlardan birine, -en azından Farsça lisanında-siire sahiptir, bunları anlamak sadece bizim irfan ve ebediyatimizi tanımaya yardım etmekle kalmıyor. Belki çok ilmi ve dikkatli bir şekilde Veda dini irfanını ve Hint tasavvufunu tanımaya da yardım ediyor.

“Dün gece, seher vakti -seher vakti dün gecenin seheri de gildir, yaratılış gecesidir, ezel gecesidir-beni gamdan kurtardı lar.” “Gecenin karanlığının nadirliğinde yaratılışın başlangıcı-ab-i hayatımı verdiler.”

“Beyhude olarak ışığın sa'sasından zâtını yaptılar.” Çünkü biricik zât asikâr oldu, güzelliği tecelli etti ve insan o güzelliğe asik oldu. İnsanın sak ve izdirabi, bu askin neticesi ve insanın o güzellik ve cemâle karşı karar kılmıştır.

“Sonra tecelli kadehinden sıfatını yaptılar.”

Yaratılışın zâtından ve onun zâtından bir sıfat olan güzellik tecelli etti. Çünkü bir sarap, beni mest etti.

Yaratılış gecelerini tekrar çok meşhur diğer bir gazelde tarif edip niteleniyor:

“Dün gece gördüm melekler meyhaneyi vurdular. Âdem'in toprağını yogurup kadehe vurdular.” Kadeh askin zuhur kaynağıdır. Bu, o “Emanef'tir. Âdem'in toprağı ve fitratı ask ile yogurulmuştur. Bundandır ki bir insan eğer kendi fitratına dönerse, Allah'ı bulacaktır.

Bütün bunlar Hint dininin verdiği bir derstir.

“Dün gere gördüm melekler meyhaneyi vurdular Âdem'in toprağını yogurup kadehe vurdular Harein'in sakinleri, meleklerin bas ve iffeti Benimle yola oturdular, sarabın sarhos oldular.”

Tüm bunlardan sonra, insanın Allah ile ilişkisinde -Veda yaratılış felsefesinin dediği şekli ile-sadece Dünya'ya tanıma ile ilgili bir dünya görüşü değil, tevhidden bir tanıma insandan bir tanıma. Vahdeti vücut ile ilgili, insan ile dünyanın ilgisi. İnsan ile Allah'ın arasındaki ilişkisi hakkında bir tanımadır. Belki toplu olarak "Veda" felsefî dünya görüşünü meydana getiriyor. Dünya görüşü felsefesi kudret sahibi olduğu ölçüde, insanın ruhunu açıklamada güzel ve derindir.

Bizim sofilerimizden olan "Melik Dinar'a nerede olmuştun (dogmuştun)?" diye sordular: "Çölde oldum; yağmıyordu yer ıslanmıyordu. Gülbahçesinin insan ayagının batacağı şekle dönmesi gibi, ayagım aska batıp gömülüyordu" dedi.

Ariflerin bu görüşü ile dünyaya bakmak diğer bir görüştür, diğer bir anlayıştır, insani, bu duygunun, ruhun, dünya ötesi ocağın ilişkisinin zirvesinde eğitiyor. Ama ne yazık ki akıl, adalet, iktisat temeline dayanan hayat ise duruyor.

Hüseyiniye-i İrsad'ın İlmî ve Dinî Araştırma Dersleri Dizisinden

YEDİNCİ DERS

(13 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

HINT

... Simdi Hint konusuna geldik. Hint ve Hint dinlerinin dik katli sekilde taninmasi için israr ediyoruz. Anlattiklarim, Hint'te israr edisimizin delilidir.

Hint Dinlerini Tanima Gereginin İlk Sebebi

Bu hayret verici, büyük ve derin kültürde, incelik duygusu ve tefekkür hayali görüyoruz. "Atina"dan "Benars"a, M.Ö. bes, dört, üç ve ikinci asirlardaki Yunan'in -Sokrat, Eflâton, Aristo vb.'inin döneminden-Hind'e, Eflâton Cumhuriyetinden

“Vedâ”ya, Upanisadlara geldigimiz zaman kendimizi yüksek bir uçusta görüyoruz. Lise döneminden yüksek öğrenim dönemi ötesine geçtiğimizi hissediyoruz. Öyle ki, ben, gençliğimin filo-zofik ve bilginlik demlerinden; birdenbire bütün varlık âlemini kusatan hayretler dolu bir ruha varmistim.

Simdi söyle bir duyguya sahibim: Sartre ve Camus’un soh betleri ve isittigim sözlerini birakip “Tagor” ve “Radha Kriysenan’la hemhal olma fırsatini elde ettigim zaman, âdeta bir tale benin huzurundan büyük bir üstadin huzuruna ulastigimi his sediyorum. Bu yıkilmis, geri kalmis dogu, simdi bile irfanî, ruhanî, dâhiler yaratiyor.

Hint Dinlerini Tanima Gereginin Ikinci Sebebi

Makina, maddê yasanti, dünya burjuvazisinin tüketimci kültürü, insani iktisadî bir hayvana dönüştürmüştür. İnsanligi ilmî ve teknik kudretinin zirvesinde içi bos, kuru, yüzeysel yap mistir. İnsanlari güçlü, kurnaz, fakat çok asagilik ve hakir kil mistir. Ahlâkî ve ruhî açıdan çok zayıflatmistir. Bugünkü insani, kendine hazirladigi maddê yasantiya karsi isyan ettirmistir. Ticarî kültüre, sinaî kültüre ve tüketim toplumuna karsi isyan ettirmistir.

Bu yüzden bugünkü Amerika, Fransa ve İngiltere’de ferdî isyan ruhu doguya ilgi duymustur (Dogu, yani Hint).

Simdi aydin, bilinçli batili gencin arzusu, sanayi hayati, ha va kirliligi, kuru, monoton ritimli, ruhsuz ve güçlü tüketim ha yatina karsi isyan etme ve kurtulus bulmaktır. Kendini ruhaniyet, ask ve maneviyatla dolu bir atmosfere çekmektir. -Bunun Hint olduguna inanıyor-Büyük sanayi binalarından kurtulup, binlerce esrarengiz mesaj tasiyan, insana huzur veren sakin ma betlerde sükûnet bulmak istiyor.

Bu siddetli “sarkzedelik” vesvesesi batiya; bunun gibi “garp-zedelik” vesvesesi de doguya hakimdir.

Garpzedeligimizde batiyi tanimadigimiz gibi, çirkinlesmis bir anlayistan dogan bir tür olumlu ve ileri unsurlardan yarar—

DINLER TARİHİ

lanmayı arastırmadan, batı medeniyetini iktibas ediyoruz. Batılı genç ise, asiri ruhanîliğe, manevî zahitliğe, insanî inceliğin zir vesindeki insanî, irfanî ve dinî duyguya siddetle ihtiyaç hissetmektedir.) Batılı genç, dünyanın sömürülmesi, istismarı, kor künc cinayetler ve bütün insanlığın yağmalanmasının bedeli olan, babalarının efendi hayatına tahammül edemiyor. Bütününden geçiyor, dünyanın bu tarafına doguya geliyor ki maneviyat, ruhanîyet ve Hind'in irfanî ve dinî ekollerinden il ham alsın. Çünkü doguyu - ona duyduğu bütün ihtiyaçla-tani miyor. Bizim batıyı tanımadan ona ihtiyaç duymamız gibi, çok ileri bir olgu olarak gördüğü dogudan faydalanmak yerine, ace mice işlerle uğraşmaktadır.

Hind'i tanımak, büyük bir milletin tarih ve dinlerini tanıyıp simiza veya salt Islâm'i tanımadan bize yardımcı olmakla kal mayıp, onun yapıcı unsurlarından biri olan irfanî ve israkî duygu ile özel irfanî ruhanîyeti de isimize yarıyor. Edebiyat, kültür ve tarihimiz, baskın bir tarzda Hint'ten ilham aldığından, Hint irfanî mektebinin etkisi altında olduğundan edebiyat, kültür ve tarihimizi tanımakta da yardımcı olmaktadır. Belki bugünü de tanımamıza yardımcı olabilmektedir. Çünkü batıdaki, dogu irfan ve kültürüne olan yöneliş, gayret ve hassasiyeti tanımamıza ve bulmamıza yardımcı olmaktadır.

O halde Hint'i tanımak, aynı zamanda batının sanayi ruh ve çehresinde meydana çıkmış olan son yeni akımları ve bu asri ta nımadır.

YAZ TATILI

“Dinler Tarihi’nde” simdik Hint konusuna geldik. Bu bölü mün önemini derslerimizden anladik. Hint dinleri ile ilgili bu girisi sona erdirip dersin aslina girisi gelecek öğrenim yili bas langicina birakmayi uygun görüyoruz. Eger böyle devam ederse sicaklarin yüksek oldugu dönemde dersimiz de derinliginin sonuna ciddiyyet, hassasiyyet ve karmasikligina kavusmus olur.

Bugünler ilçe ve kırsal yörelerdeki bazı öğrencilerin tatil nede niyle mecburen memleketlerine gittikleri bir dönemdir. Onların bu sinifla ilişki kurmalarının tek yolu olarak fotokopi ve teksir leri okumak kalıyor. Bu da asla derste anlatılanlar kadar açık ol mayacaktır. Dersin aslini dinleyemezsek, bir nokta ve virgülün öne veya sonraya alınması bile bir yanlış sebebiyet verebilir, cümlelerin anlamını kaydırabilir. Dersi görmediğimiz için de bu yanlış düzeltmeyiz. Konunun aslini anlamaktan âciz kalırız.

Bu yüzden bu girişi sona erdirmekle, ders için gerekli olan girişi öğrenim yılının başlangıcına bırakmış oluruz.

Hind'i Tanımak İçin En Önemli Sebep

Batıdaki batılı ruh, doğuya şiddetli bir yöneliş halindedir. Maddiyata karşı isyan vardır. Doğuda dogulu aydın maneviyat ve irfana karşı isyan etmiştir. Maddiyata ve tüketimci maddî hayata şiddetli bir yöneliş halindedir.

17, 18 ve 19. asırlarda maddiyat, tüketimci hayat, maddî kudret ve yeryüzünden faydalanma taraftarı olan batılı, zafer ve tam bir doyumdan bir müddet sonra şimdi, elde etme yolunda şiddetli çaba gösterdiği şeylere karşı isyan etmiştir. Biz o aşama dan üç asır geriyiz. Şimdi 17, 18 ve 19. asırlardaki Avrupa'nın şiddetli etkisi altındayız. Maneviyat ve din atmosferinden gittikçe uzaklaşıyoruz, özdeşliğe yöneliş maddecilik, felsefî materyalizm ve burjuvazi tüketimciliği tarafına gidiyoruz.

Bu maddeciliğe yöneliş, yüce ve irfanî anlamıyla bizdeki dinî ruhu kurutup, zayıflatıyor veya terk ettiriyor.

Okumak için Avrupa'da bulunduğum zaman ruhumun git tikçe kuruduğunu hissediyordum. O, kendine özgü, doğu atmosferini dolduran dogulu ruhum... Kalbimin üzerine gölge düşüyor, bir çıkış bulamıyor, eksiklik hissediyordum. Çaresiz olarak eksikliği irfanî eserleri okumakla dolduruyordum. Hal buki burada böyle bir ihtiyaç hissetmiyorum. Hatta öğrencileri asiri tasavvufa ve asiri sofilige yönelisten vazgeçirmeye çalışıyorum.

DINLER TARİH I

Orada maddî unsur oldukça kuvvetli idi. Daha kuvvetli tepkiyi, tesirsiz kılmak gerekir. Bu yüzden bütün bos günlerim de Mesnevi, Tasavvuf Serhi Kesüful-Mahcub, Upanisadlar, Vedâlar ve bu öze yakın kitaplar okuyordum ki direnebileyim.

Kendi Islâmî kültürümü/, disında Hint ve Hint mektepleri bana kudret veren unsurlardan birisiydi. Bu sayede batının tü-ketimci maddiyatının veya felsefî maddeciliğinin saldırısına karşı direniyordum. Daima kendimi doğu ve batı arasındaki si nirda korudum.

Bu yüzden, bu kadar önemli, hassas, özellikle anlaşılması zor konular, bastan savma ortaya konulup geçilemez. Derste ha zir bulunanların farklı yerlerden oldukları ve hazır bulunmaları nin doğru olmadığı bir yazda, bu konular geçistirilemez. O hal de ortaya bir söz getiriyoruz ki ne konusmadır, ne de dersin -ki yaptığım her isin ders veya konuşma olmasını taahhüt etme dim-uygulanması icabeden bir programdır. Bildiğim sözleri söylüyorum. Sonraları aldığı sekle göre ismini siz seçersiniz.

Islâm, insan, sosyal meseleler, kültür, medeniyet ve tarih hakkında, benim fikri sahamda olan bütün meseleler hakkında görüşümü ortaya koymusumdur.

Bütün bu söylediklerim, hepsini bildiğimin ve her birinde ihtisas sahibi olduğumun delili değildir. Belki, kendime özgü görüş ve sınırlı bilgimle çeşitli meseleleri incelediğimi gösterir. Bu yüzden bir defa daha diyorum: Eger “Islâm-sinasî” (Islâ-moloji) dersi veriyorsam, bu, bütün Islâm dilini, ideolojisini, Islâmî ilimleri tanıyorum demek değildir. Bütün naklî ve akîl ilimlerin toplamına sahip olduğum anlamında da değildir -ki takriben her ikisine de sahip degilim-Belki kendime özgü görüş ve bilgimin sınırlı sahasında Islâm’i tanıyorum, tanıtıyorum.

SÖZ ve FIKIRLERIN ÇARPITILMASI

Günümüzde sözleri, fikirleri çarpıtmak için doğal ve doğal olmayan etkenler vardır.

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılmasında Doğal Etkenler

Doğal etkenler oldukça sadedir ve tahammül edilmesi mümkündür. Çünkü dünyada daima tekrarlanıyor. Haliyle in san da onu bekliyor. Süphesiz her yeni söz, her yeni fikir, her yeni adım gelenekçilerin direnisi ile karsılanır. Gelenekçi genellikle, “.. çünkü bu gelenektir, geçmiste böyle olmuştur da ondan himaye ediyorum” veya gelenek, yeniye muhalefet ederken, “bunlar bizden öncekilerin masallaridir, biz putperest olan ec datlarımız gibi putlarımızla ilgilimiz” diyen insafli(!) Kureys müsrıkları gibi demez. Belki Kureysli müsrıkların ilmî insafını bile tasımaksızın diyor ki: “Bunlar, olduğu sekliyle vahiydir... Bu elbiseyi giymen gerekir... Böyle konusasin, böyle is yapasin böyle öyle söyleyesin, böyle anlam veresin...” Bu mantığa göre, kavmi âdetlerin irsin ve örfün bir parçası olan hersey, ilâhî vah yin bir parçası oluyor. Eger bir digeri zevk ve tabiatı isin içine sokarsa, kâfir, necis ve reddedilmiş oluyor, basının kesilmesi ge rekiyor!

Bir yerde görmüştüm, söyle yazıyordu: “Bazıları isi öyle bir yere vardirdilar ki Peygamber (s.a.v.)’in minberi yerine tribün koyuyorlar! Bu hiçtir; tribünün üzerinden su da geçiriyorlar!” Eger bunun yerine Kureys müsrığı olsaydı söyle derdi: “Ecdadi miz tribünün üzerinden su geçirmiyordu. Biz görmedik, âdet edinemedik, hosumuza gitmiyor” Ama bu; “İslâm’ın bir parçası, temel usulüdür, tribünün üzerinden suyun geçmemesi gerekir!” diyor.

Her haliyle bu da doğaldır. Yeni bir söze sahip olanın, yeni bir adım atanın, yeni bir programa sahip olanın bütün bu sözle rin iç yagını vücuduna sürmesi gerekir.

Yeni sözleri olan çok sayıda aydınlar olmuştur, ama bir is yapmaya cür’etleri olmamıştır. Direnme ve tahammül güçleri ol mamıştır.

Bu nedenle hedeflerine gerçekten iman edenlerden; dayak yemeye, küfür isitmeye, iftiraya ugramaya tahammül gücü olanlar, ancak bunlar bir hizmet yapabilirler. Bu, nefis ile ciha din bir örneğidir.

DINLER TARİHİ

Söz ve Fikirlerin Çarpıtılmasında Yapay Etkenler

Doğal etkenlerin sade ve kolaylığı oranında bunlar da zor ve çetindir. Gelenekçi âdetler ile ilgili direnisini kendi kiriyor ve direnisini sebepsiz ve beyhude görüyor. Muvafakat kapısından disari çıkıyorlar. Meselâ, “Meshed’de Harem’e (Imam Riza’nın türbesi) ilk defa simsek düstüğünde mü’minlerden bir grup; “al kol yakiliyor Bu da Harem’i pis ediyor” deyip kandilleri kirdilar. Sonra “donmus yağla yanan kandille” basa çikilamayacağını anladılar, elektrik de düşündükleri gibi değildi ve sonunda bu ise riza gösterdiler.

Gelenekçiler, yeni birsey geldiği zaman başlangıçta karsi çi kıyorlar, bagirip çağiriyorlar, feryad ediyorlar sonra da ihtiyaç olduğunu, gerekli olduğunu, kötülüğünün de olmadığını gör dükleri zaman öylesine kabul edip riza gösteriyorlar ki, bu, semavî kitaplarda da vardı diyorlar.”

Ama bunlar kolay uyanmıyorlar. Bir ingiliz atasözü diyor ki: “Uyuyan kimse uyandırılabilir, ama uykuya çarpılmış olan birini kimse uyandıramaz.” Bunlar kendiliginden uykuzede olanlardır.

Bunlar daha mükemmel olan şeyi, söz ve fikirleri çarpıtmak için küstahlık ve kızgınlıkla ayaklanıyorlar- Meselâ diyorlar ki:

“Falan konuyu, falan adam bir kitabında yazmıştır”, “bir ko nusmasında söylemiştir.” -En azından bastonunun ucunu yerin merkezi olarak gören ve kabul etmeyen herkese “inanmıyorsan ölç”, diyen-Molla Nasreddin gibi demiyor; ta ki kolaylıkla red edilmesin! Falan kitap! dese, meselâ üç yüz yıl önce yazılmış bir kitap değil ki kitapçılarda bulunmasın. Belki herkesin elinde olan yeni yayınlanmış bir kitaptır. Yakındaki bir kitapçıdan te min edilebilir.

O zaman hayatta olan yazara ve elindeki kitaba kasitli ola rak kaynagini belirtmediği öyle birsey isnad ediyor ki bu isnad, yazarın inançlarının tam aksi, hatta onun kendi taassuplarının bir parçasıdır.

Bu küstah yalancılar maalesef çoktur. Birden farkına vari yorsun ki özel bir günde, her yerde söyle bir kanaat yer edinmiş.

Sonra her çevreye ve her sehre gittigin zaman bu konunun orta ya kondugunu görüyorsun. Meselâ falanca ayın, söz gelisi Pa zartesi günü araştırmaya oturmuşlar, bir kitaptan veya bir ko nusmadan özel bir konu ele almışlar. Gittigin her yerde herkes o sayfadan o kitaptan ve o konudan bahsediyor.

Bir rivayetin, tek kaynaktan bütün zihinlerde bas asagi edil digi belli oluyor. Bu hal bütün köylere kadar yayiliyor. Bunlar, bu lokmanın nereden ağızlarına verildiğini bile bilmeden bilinç li bilinçsiz tekrar ediyorlar.

“Sen kendin okudun mu?” diye soruyoruz. “Hayır”, diyor. “Okumadıysan, nasıl bu kadar kötü kitap diyorsun?” Diyor ki; “Bu, arkadaşlardan birinin sözü- Bana kitabı getirmeye söz verdi ama henüz getirmedi. Böylece müessese birden kursuna tutul mus oluyor. Tabi: olarak önce ani a yamıyorsun, çünkü bir hadise ortaya çıkmamıştır. Eger iyi, kötü veya bozuka bile o başlangıç tan beri böyleydi. Nasıl oluyor da bir anda bu kadar kötü olu yor? Halbuki bir saat önce, o eser bütün güzelliklere sahipti!

Bunlar içeceklerdeki zevklerimizi degistirenlerdir. Elbise giyimindeki zevkimizi degistirenlerdir. Mimaride, mefrusatta, mobilyada, satin alislarda ve iktisadî tüketimlerde zevklerimizi degistirenlerdir. Biz ise kendimiz begendik sanıyoruz.

Bunlar fabrika sahibidir, makina üretiyorlar. Mal ve yeni bir ürün üretiyorlar. Bunlar sosyolog, tarihçi, din bilici, antropolog sahibidirler. Yeni inançlar üretip beyinlerimize sokuyorlar.

Kesin olarak halkimizin suur 1 anmasından korkan kimseler dir bunlar. Dünyada Islâm milletlerinin uyanisından korkuya kapılanlardır. O çok kuvvetli, bilgili, kurnaz, uyanik unsurlar ve çevreler, dünyayı idare edenler, dünya ülkelerindeki gidisatları çevirenler, dagilmis olan Islâm toplumunun birbirine yabancı çeşitli zümrelerinin birliğinden korkuya kapılıyorlar.

Bunlar uyutan tekrarların, telkinlerin yerine, halki uyandı racak bir düşünceyi, fikrin, dinin ortaya konulmasını iste mezler.

Bunlar en küçük bir amele, monoton ve tekrarlanan gelene gin, bir iki asırlık zahmetin neticesi olan hareketsizlikle atmış ol—

DINLER TARİHİ

dugu adima karsi, sükût ederek oturmuyorlar. Hiçbir sekilde halki affetmiyorlar. Geleneklerin kirilmesine, agirlastirilmis ve uyutucu geleneklerine karsi yapıîan en küçük tepkiye bile asla kayitsiz kalmiyorlar.

Zeki kalemlerin, lisan bilen iyi yazarların halkla, halkın dili ile tanisip, Islâm'ın hizmetine girmesini engelliyorlar. Bugünkü mantik, bilgi ve arastırmanın dinin hizmetinde olmasını engelli yorlar. Bugün durgun kalmis olan büyük ve güçlü din maddesi nin serbest birakılmasını, ondan sonuç çıkarılmasını; hareket, suur, sorumluluk, bilgi İcad edilmesini engelliyorlar.

Afrika'nın kuzeyinden Fars körfezine, diger taraftan Uzak-doguya kadar uzanan aynı iman ve kültürle rüsd bulmuş, bin senelik ortak bir tarihe sahip bir millet harekete geçerse ve Islâm topraklarında -ki bu topraklar dünyanın bütün servetlerini ken disinde gizlemistir-tanisma, anlasma ve birlik olursa, o zaman islâm kültüründe bulunan bîlinçlendirici ve uyanisi sagla yan unsurlar, bu hurafe küllerinin, telkinlerin ve sapmış gele neklerin altından çıkacak ve kivilcim alacak, karanlık Islâm dün yasını aydinlatacaktır. Zamanın, beyin yıkama ile karsilik bir uykuya götürdüğü bu müslümanları, gerçek Islâm'ın yoluna gö türecektir. O Islâm ki dünyada hareket meydana getirdi, bir yumrukla bedevi ve medeniyetsiz Arab'a büyük bir medeniyet kurdurdu. Dünyanın büyük güçlerini dize getirdi.

Hatta Avrupa, yirminci asra kadar -1910 ve 1912 yıllarına kadar-bile, Islâm'ın binlerce tecrübesinden, Islâm'ın ve Islâm mücahidlerinin cihadından, Islâmî düşüncelerden, Asya ve Afri-ka'daki Avrupa sömürsünü sarsan Seyyid Cemaleddin Esedâbâdi gibi, Lahorlu İkbâl gibi bir adamdan, böyle binlerce tecrübeden haberdardır. Lahorlu İkbâl, çok sayıda hurafeye bu lasmış, yıkılmış, zelil olmuş -18,19 ve 20. asrın başlangıcında ze lil durumları süren-Hint müslümanları için kendi düşüncesi sathında islâm'ı gündeme getirdi. Avrupa, böyle bir Islâm ve müslümandan korkuya kapılmısti.

Sömürüye karsi olan bu en büyük ideolojiyle ve sömürünün egemenlik ve asayisine karsi çıkan kızgın müslümanlarla müca—

dele etmek için batının taktığı su oldu: “Bunların rezil edilmesi gerekir. Mahkûm edilmeleri gerekir. Tanınmaları için çaba gös terilmelidir. Eger tanınırlarsa da, halki bunların ulaşmış ve çirkinleşmiş simaları ile karşı karşıya getirmeye mecburuz. Öyle ki halk bunlardan kaçsın ve halk üzerinde bir etki bırakmasınlar.”

Bunlar, açık olarak, çok mahir, kurnaz ve zeki düşmanın dersleridir. Düşüncelerimizin derinliklerinde tahribat yapan; ev lerimizin köselerini viran eden, tahrip eden işler yapıyor. Bunlar bütün duygu ve zevke ait ilişkilerimize girmişlerdir.

Bunlara karşı hassas ve uyanık olmamak olmaz. Çoğunluğun okuma yazması olmayanlardan oluştuğu bir toplumda, eger siz de bu meseleyi anlamazsanız, o halde kimin anlaması gerekir? Bu ilgiden dolayı siz, öğrenci şeklinde ders okumaya ve dinlemeye oturmussunuz. Çaba gösteriyorsunuz, kendinizi yüksek bilince götürüyorsunuz. İnsanî düzeyde karar veriyor sunuz kî, tarihin bu faciasının sorumluluğunu hissediyorsunuz ve Islâm toplumunun kaderi göğüslerinizde ağırlık yapıyor.

Geleneksel ve uyusmuş toplumda, bilinçsiz halkın bütün yükü aydının omuzundadır. İlerlemiş toplumda aydının, bir fert olarak bireysel sorumluluğu vardır. Ama geri kalmış fikrî açıdan suursuz, durgunluğa mahkûm olmuş toplumda; genel cehaletin ve durgunluğun sorumluluğu, hicvedilmiş malûm dini, böylece ileri ve meçhul kalmış dinin sorumluluğunu aydın kendi omuzunda hissetmektedir. O zaman bütün sorumlulukla; büyük bir fedakârlık ve bütün hayatını bu yola adamayı gerektirmektedir.

ÜMITVARLIĞIN ZİRVESİNDE

Öğrencilerimden biri: “Islâm’dan bahsettiğin ve yazdığın zaman mutaassip olmamak için kalemin, akıl yürütme, ilim ve araştırmadan uzaklaşmasın diye niçin siddetli bir taassupla ça ba gösteriyorsun? İsyân etmeyesin, duygularına mahkûm olmayasın diye çaba gösteriyorsun. Daima insafli, tarafsız ve mutaassip olmayan bir araştırmacı kalmaya çalışıyorsun -ve kalıyor—

DINLER TARİH I

sun-, bu her yerde tam olarak bellidir. Ama Ali (a.s.) konusuna vardığın her yerde, hepsini unutuyorsun, kelimeler ask ve taa-suptan bir yol üzerinde kosuyorlar,” diye bana itiraz etti (ne gü zel bir itiraz).

Doğru söylediğini gördüm. O zaman su ithami yaptıklarını görüyoruz: Falancanın velayeti doğru değildir! Doğrusu çok tu haf, daima kendim ile yaptığım mücadele ve gösterdiğim çaba Ali (a.s.) hakkında mübalagaya mahkûm olmak ve Islâm’ın ta yin ettiği sınırdaki kalmak olmuştur. Bilgi ve suur ile konuştuğum zaman hep böyledir. Ama duygularım isyan ettiği zaman (dai ma ruh ve duygunun isyanından korkmuşumdur ve korkuyorum) kendimi ve ilisigimi kaybediyorum. Öyle ki böyle bir durumda mübalagaya kapılmış olmam bile ihtimal dahilindedir.

Baslangıçta bu ithamları isittim zaman üzüliyordum, ga liba gerçekten çocuga itham ediyorlar! Ama sonra memnun oldum. Çok memnun ve ümitvar oldum. Muhtemelen bu teselli (Ali (a.s.) kendisi bana verdi.) Çünkü ümitsizlik ile kendime so ruyardım: Benim gibi bir adam bu toplumda birsey yapabilir mi? Sahip olduğum fikir tarzı ile hangi kimselerle, hangi grupla, hangi zümre ve tiple is yapabilirim? Benim gibi aykırı biri, bir uygunluk kurabilir mi?

Soruyordum; ümitsizdim, ama şimdi çok ümitliyim. Öyle ki bütün hayatım boyunca bu kadar mutmain ve ümitvar olma mistim. Bunun sebebi aydınların dersime ve kitaplarıma yönelmeleri değildir. Benim için büyük bir iftihar ve ümit isigi belki isitmiş olduğum ve isitiyor olduğum küfürlerdir.

Burada, bu iste, hakkın açık olarak benimle olduğunu ve sa hip olduğum inançların hak olduğunu anladım. Çünkü insanın daima sarsılması gerekir ki düşünce ve akaidi gevsek ve bâtil olmasın. Çünkü biz vahye samsiki yapılmış değiliz, noksan akli mizla bütün bu karşılıkların, perisanlıkların, bu birbirine girmiş karanlık tarihi derinliğinden hakikati çıkarmamız gerekir bu da oldukça zordur.

İnsan, doğru olmamanın korkusundan sarsılıyor, gerçekten dünyada ve âhirette kendinden ve Allah’tan başka hiç kimseden

korkmaması gerekir. Çünkü kendi kendine düşmanlık yapması, kendini ayak altı etmesi ve yok etmesi ihtimali vardır. Yoksa dünyada korku unsuru unvaniyla, hiçbir insan ve unsur yoktur.

Bu yüzden kendimden korkuyordum, doğru olmamanın endisesiyle sarsiliyordum ki küfürler bana âdeta emin olma ve ümitvarlık bağışladı.

Biriyle savastığın zaman, saldırır, yedi kursun atar, bıçak çeker, tas atar, kapını kirar, seni yere çarpar. Ama saldırmaya gönlü olmadığı ve silahlı olmadığı zaman küfretmeye başlıyor. Agzına gelen her şeyi söylüyor ve bu şekilde kendi yer ilgisini ve o fiili ithama uğrayan kimsenin galibiyetini ilân ediyor.

Siz diyorsunuz: “Bu konuda inancım budur. Toplum konu sundaki inancım bu, yolum bu.” O, sözlerinizin yanlış olduğu konusunda bin delil getirebilir ve sözünüzün delillerinin yalan olduğu konusunda yüz örnek verebilir. Tahsilinizin olmadığına, yanlış yaptığınıza, yanlış anladığınıza binlerce delil getirebilir. Bunun hepsini bir makale ve kitap şeklinde yazabilir, delile dayanan konuşmalar şeklinde söyleyebilir.

Ama delile dayanan ve doğru mücadele yerine, vermiş olduğunuz tez ile oturuyor ve diyor ki: “Bu beyefendi çok pinti dir!”

İslâm tarihinde ne güzel tekrarlanmıştır; hiç kimse Ali’ye (k.v.) ithamda bulunamıyor. Kim ne diyebilir?

Amr bin As ve Muaviye, hazreti ezme istiyorlar; sundan başka ellerinde bir şey yoktur: “Ali çok saka yapıyor! Saka söylüyor, bu hilafet için iyi degildir!”

Bu, Ali’nin sözü doğrultusundaki bir tenkid değil. O “iddia bu,” diyor. “Programım bu. Yolunuz, iş şekliniz yanlış ve İslâm’a aykırıdır. Su yoldan gitmek gerekir. Bu, İslam’ın anlamıdır, Peygamber bunun için gelmiştir.”

O zaman düşman diyor ki: “Sen çok saka yapıyorsun!” Bu nun mesele ile ne alâkasi var? Seninle benim aramdaki ihtilaf ile ne alâkasi var?

Düşmanın hedefi “Çamur atıp rezil edeyim ki felç olsun” olduğu zaman, artık elinden bir işin gelmediği belli oluyor.

DINLER TARİHİ

Seyyid Cemal (Cemaleddin Afganî) feryat ediyor (o, hayati ni feryadında özetlemistir) ki, bütün Asya ve Afrika'da İngiliz, Fransız, İtalyan, Portekiz ve İspanyol kolonisi ve kölesi olan Müslümanlar hürriyete kavussunlar, kurtulsunlar, İslâm ve Kur'ân'a dönsünler.

Cihad İslâmî'na geri dönelim, diye feryad ediyor. Dönelim ki bu zillet ve talihsizlikten kurtulalım. Dualar, virdler, zikirler ve yemek yerine, halka İslâmî suur veriyor. Kur'ân'ı tekrar tekrar açınız, okuyunuz, sözkonusu yapıp ortaya koyunuz, sömü rüyü eziniz, diyor.

O, yaralı bir ruh misâli Hint'te, Avrupa'da, İran'da, Türkiye'de dolasıp, feryad ediyor, uykuları kaçırıyor, uyuyanları uyandırıyor.

Kölelik, sömürü, zillet yükü altında ölümü bekleyen uyus mus Misir'a öyle ayaga kaldırıyor ki İngiltere bir günde birkaç defa kabine toplantısı yapmak zorunda kalıyor.

“Seyyid Cemaleddin” sadece İslâmî bir islahatçı olarak değil, belki esir dünyada sömürüye karşı devrimci bir çehre olarak ayaga kalktı ve feryad etti.

O, aynı zamanda Ortaçağ'daki İslâm'ı, ilk İslâm'a dönüş hareketi ve İslâmî rönesans sloganıyla, yeni asırda, zamanın medeni niyet düşüncesi ve bu neslin düzeyinde ortaya koyan ilk şahıs idi. Hem de dine, özellikle İslâm'a dayanarak üçüncü dünyada sömürüye karşı hürriyetçi kurtuluş hareketini başlatan ilk şahıs tir. Bu, din için, özellikle İslâm için, büyük bir iftihar ve zafer idi. Sömürüye karşı olan mücadeleyi İslâm'ın üssünden ilân etmesi, bu yolla dine/İslâm, hayat ruhu, hareket, ciddi sorumluluk ve ileri bir yön bağışlar. Hem de özgürlük isteyenleri, aydınları ve sömürüye karşı olan özgürlükçü görüşleri, büyük din gücünü ve İslâm'ı, doguda, sömürünün iktisadî, siyasî ve fikri hücumuna karşı gönüllü olarak seferber eder.

O zaman düşman, bütün hayatı açık olan bu “hür” ve hürriyet adamına ne söyleyebilir? Halkın malını kendi zimmetine geçirmiş ve yemiş mi desin?

Çocuklarını halkın parasıyla besliyor mu desin? Halkın malını kardeşinin, kızkardeşinin, halasının zimmetine geçiriyor mu desin? Yabancı bir casus mu desin? Tahsili yok mu desin? Birinin usagidir mi desin? Ne desin?

Sundan başka hiçbir şey diyemiyor: “Yeni araştırmalar ol mus. Seyyid Cemaleddin’i yakından tanımış olanlar, onun aile sine gidip gelmiş olanlar, küçüklüğünde onunla beraber büyümüş olanlar, tanıdığım güvenilir bir adama demisler ki, “Seyyid Cemaleddin sünnet edilmemiş!” Süphesiz, insanın bu çirkin iftira rayı zorunlu da olsa aktarması güzel değildir. Affedersiniz!

Seyyid Cemaleddin batı sömürüsü ile (Avrupa’da İslâm’a çamur ve iftira atan sömürü), dünyada dini yok etmiş olan fikri ve kültürel sömürü ile, İslâm Peygamberi aleyhine devamlı küfür ve zehir saçma ile meşgul olan kiliseye bağlı bilginler ile, yöntem olarak Allah’a tapıcılığın kökünü kazımaya çalışan materyalistler ile tek başına amansız bir mücadeleye giriyor ve en büyük İslâm savunucusu oluyor. Ama arkadan hançerleniyor. Kovuluyor. Tek başına kalıyor. İslâm’dan bahsediyor; Müslümanlar ve İslâm âlimleri onu tek başına bırakıyorlar ve onu tek fir ediyorlar. Çünkü düşman, küfür, itham ve iftira silahı ile sah neye geliyor. Silahtan tecrit olduğu ve küfürden başka silahının olmadığı belli oluyor.

O zaman da 30, 40 sene sonra feryadı zirveye ulaşıyor; gös termiş olduğu yeni yol açılmış oluyor. Bütün İslâm ülkelerinde asla sönmeyen hareketler meydana getiriyor.

-Cezayirli büyük devrimci Sider “Ferhat Abbas “La Nuit Coloniale” adlı eserinde şöyle diyor: “Kuzey Afrika’daki özgürlük hareketi (bu cümleden olmak üzere Cezayir) Seyyid Cemaleddin’in, Abduh’u oraya gönderdiği zaman başladı. Kur’an’a geri dönüş hareketini ilân etti.

Cezayir devriminin ilk günü, “Abduh’un Seyyid Cemaleddin’in düşüncesini Afrika’ya getirdiği gündür. İran Mesrutiyet Devriminin İlk kivilcimları, Seyyid Cemaleddin’in bas kaldırdığı sırada basılıyor.”

DINLER TARİHİ

Altmış, yetmiş sene önce Türkiye’de, Misir’da, Afrika ve Asya’da özgürlük hareketi ayakta kalkmıştır ve asla sönmeyecektir.

Bu, Seyyid Cemaleddin’in düşünce ve fikirlerinin onun hayatından sonra elde ettiği zaferlerdir. Ama o gün düşman, kut sal köken, gelenek ve din isteme adıyla, halkı ahmaklaştırmak, aydından korkutmak, o dar sınırdan aptalca bir sevgide bırakmak ve onları sarmak için, Seyyid Cemaleddin’e Öyle ithamlar da bulunuyordu.

Burada artık belli oluyor ki o yol, iş ve düşünce tarzı ölmüş tür. İslâm düşmanını ithamlarına ve küfürlerine ilgi duymadan yolunu seçiyor. Seçiyor ki ayakta kalsın.

Her halükârda, bugün adılığı olan şey şudur: Üniversiteler de, derslerde, kitaplarda söylediğim itikadi usulden olanların veya henüz ortaya koymadıklarımın bir fihristini vereyim (inanmadığım esasların, yönteminin toplamı ile ilgili bir fihrist veya inandığım tezlerle ilgili-), ki yıllarca ortaya koyduğum ve ortaya koymak istediğim usul—

Bazı unsurlar var. bunlar sonraları bu fikirleri itham ediyor-laf. Eğer bu çirkinleştirilen ve tahrif edilenleri bir metin haline getirirsek, görüp okuyup açık olarak anlarız ve nelerle dezenfekte yoluyla mücadele ettiklerini görürler.

Halk ile aydın, halk ile öğrenci arasına ihtilaf sokmak işte yeni unsurlar, bu yolla yeni düşünce akımına, bu durgun düşünce atmosferinde yolu kapamak istiyorlar. Bütün zümreleri bir birlerine karşı karşıya yapmak istiyorlar. Bu yolla İslâm yolunda bir hizmet yapmak isteyen herkesi öyle ezmek istiyorlar ki, artık bir daha asla böyle bir işe heveslenmesin. Diğerleri de ibret alsınlar ve bu yola gelmesinler.

O halde bu itikadi usulü elverdiğince daha çok tefsir etmek, genel bir alışkanlık halindeki, fikirlerini, itikatların üzerine saçılan ilaç ve zehirlere karşı bir çeşit fikri mücadele olur. Ama bu mücadele ferdi savunmak için değildir. Çünkü fertte bir değer yoktur. Değerli olan ve savunulması gereken fikirdir.

Savunulması gereken ben değilim. Ne tahlil edilecek, ne de bana muhalefet etmelerine sebep olacak bir şahsiyete sahibim;

savunulması gereken belki bir fikir ve itikattir. Mesele, şahsî bir mesele değildir. Mesele düşmanların ona karşı ayağa kalktığı bir fikir, bir kutup ve itikadi bir yöndür.

Bu yüzden lügat problemlerinin tekrarı ve çözülmeye çalı silması olan bir sözlük gibi, son yıllardan şimdiye kadar ortaya koyduğum kavram ve deyimlerin bir fihristini yapmak istiyorum. Kullandığım her kavramın sınır ve anlamının açık ve sarıh olacağı tarzda bir fihrist.

Eğer bunu fihrist olarak değil de hepsini ders süresi içinde söylemek istersek, bu iki sene sürer. Bu sürede de zihinler daha karıştırılmış olacaktır. Çünkü onların herseyleri var. Bütün araçlar, sosyal iletişim ve propoganda araçları onların hizmetindedir. Biz bunlara sahip değiliz. İmkânlar açısından kendiliğinden onlara karşı zayıfız. Bize gücümüzü veren tek şey, itikadi takvamiz ve ihlâsimizdir.

Eğer burada olan sizler itikadi usulü ve ortaya konulan tezleri müsaahasız, dikkatli bir ders gibi anlarsanız, idrâk ederseniz, büyük bir fikrî saf oluşacaktır. Sadece bu tezleri savunmak için değil, belki toplumumuzda başlamış olan fikrî temeli savunmak için bir saf oluşacaktır.

INSAN

Insan üç boyuta sahiptir; suur, hürriyet, seçme ve yaratıcılık.

1-Suur

Insanın bir boyutu suurdur. Tabii varlıklardan sadece ve sadece insan suurludur. Hem kendinin, hem de dünyanın bilincindedir. O halde insanın en büyük yeteneklerinden biri bu ilâhî yetenektir. Dünyada ve varlık âleminde sadece Allah “bilen”dir. İnsan da sınırlı dereceleri ve çeşidi ile “kendini bilen” ve “dünya yi bilen”dir. Bu iki sıfat, Allah ve insana özgüdür.

DINLER TARİHİ

“İlâhi” tamamen bir dogu kavramidir. (Allah’ın ahlâki ile ahlâklanınız). Dolayısıyla insanî huy ve karakteri, Allah’ın sıfat larından bir sıfata ait kılarak, tam olarak dogulu bir is yapmış oluruz.

2-Hürriyet

Bu, bugün varoluşçuluğun sözkonusu ettiği bir kelimedir. Geçmişte ise “Cebir ve irade” kavrami sözkonusuydu.

“Hürriyet”, yani bütün dünya, sebepler ve sonuçlar silsilesi esasına dayanmaktadır, bu gidisata göre idare edilmektedir. öne çıkan her görünümü, her belirtiyi cebrî bir sebep ön plana getirmiştir. Aynı belirtinin kendisi de diğer bir sonuç için sebep olmakta. O halde ortaya çıkan her isin bir sebebi vardır. Bu is tekrar diğer bir sonuç için sebep olmaktadır. Meselâ lambanın içindeki gazyağı, aydınlık ve sıcaklık için bir sebeptir. O halde aydınlık ve sıcaklık gazyağının yanmasından cebren meydana gelmişlerdir. Kaynayan su için sebep olan sıcaklığın kendisi gazyağının sonucu idi.

O halde bütün ortaya çıkanlar cebren meydana geliyor. Ta bii ve maddî bir görüntü olan insan da, el ele veren tabii unsur ların etkisiyle meydana geliyor. Ama insan, kendini cebrin bo yundurugundan kurtarma iradesine sahiptir. Sebep ve sonucun cebrî basamaklar dizisinin gidis yolundan kurtulup, kendisi se bebin rolünü oynayabilir.

Meselâ bütün dogal, fiziksel, kimyasal, biyolojik, ırk ve kan la ilgili unsurlar, bende açlık sonucunu ortaya çıkarmışlardır. (Bütün hayvanlarda açlığı ortaya çıkardıkları gibi). Açlık, cebri olarak bende yiyecek aramayı ortaya çıkarıyor. Yemek arama, bende yemek bulmak ve yapmak için birkaç adım ve faaliyet meydana getiriyor. Sonra yemek, sonra hazmetmek...

Bende ortaya çıkan bu fiil ve etkiler cebridir. Cebri sebep ve sonuçlar, beni yemek yemeye dogru sürüklüyorlar.

Ama bu sebep ve sonuç cebrî disında bende bir yetenek var; yemeyebilirim. itiraz için, dinî bir görevi - oruç- yerine getirmek

için, görev için, dinî bir merasim veya tıbbî gıda rejimi için on saat, yirmi saat, yirmi gün yiyecek yemeyebilirim.

Bu durum, insanın iradesinden kaynaklanmakta. İnsanın hürriyeti ilmî ve maddî dünyanın sebep ve sonuç zincirinin si nirlendirmeleriyle beraber insana yüklenmiştir.

“Yapıyorum” “yapmıyorum”, “seçiyorum” “seçmiyorum” diyebildiği ölçüde insandır. Onda bu yetenek zayıfladıkça “daha az insan”dır. Burada, insan açıkça görünüşünü veriyor.

İnsan, bir sıfat ve sevgi olarak vardır. Tabii ilimler açısından insan sayılan kimse beserî ilimler açısından insan olmayabilir.

“Sartre” diyor ki: “Hatta, hasta bir anne ve babadan doğan felçli biri bile, kahraman olmazsa sorumlusu kendidir. Çünkü insan öyle yeteneklere sahiptir ki felç olmasına rağmen yani doğal etkenlere rağmen bu yetenekler onu bir kahraman yapabilir. Çok kuvvetli ve pehlivan ailelerden, yaşamlarında sağlık kurallarına riayet etmelerine ve güzel yemelerine rağmen zayıf, hasta kişilerin yetişmesi gibi.

Herkesin, kahraman olmamasının sorumlusu kendisidir. Ne soyaçekim, ne çevre, ne de iktisadî ve tarihî etkenlerdir.

Elbette bunlar hepten etkisiz değildir. Ama insan, bu etkenleri kendinde bertaraf edebilecek bir iradeye sahiptir. Bu yüzden insan kendi alin yazısını hazırlayabilir. Eğer kendisi hazırlamazsa tabiat hazırlar. Tıpkı bitkilerin ve hayvanların alin yazısı gibi; kış eristiği zaman yaprakları kuruyup dökülüyor. Çünkü çevre nin doğal etkenlerine karşı direnemiyor. Ama insan, kendi kendi ne bağimli yapabiliyor, hayatında bahar ve sonbahar şartlarını meydana getirebiliyor. Tabiatın cebrinin kaydından kurtuluyor. Çünkü irade ve seçme yeteneğine sahiptir.

Bu adam, sosyal meselelerde, terbiyevî meselelerde ve kendi alin yazısını yapmada bu yeteneği meydana çıkarabilir. Çünkü hürriyet ve irade sahibidir, bu sebeple de sorumludur. Çünkü sadece hür insan sorumludur.”

252 DİNLER TARİHİ

3-Yaraticılık

İnsan yaratıcılık gücüne sahiptir. Yüce Allah’ın, yere, göğe, dağlara ve bütün mevcutlara sunduğu ve kabul etmedikleri, insanın kabul ettiği emanetin bir anlamının da “yaratıcılık kudreti” olması mümkündür. Allah’ın elindeydi; (tabiattakilerden hiçbiri almadı, insan aldı.

Yani insanın öznel yeteneği sudur: Yapabiliyor. Bu yüzden, mevcutlar arasında sadece insanın alet yapabildiğini görüyoruz. Öyle ki bazı bilginler insanın tarifinden “alet yapan insan” diyorlar. Bazıları da “alet yapıcılığı”ni insanın ihtiyacının bir sonucu olarak kabul etmişlerdir. Çok güzel, o halde tilki ağaçtaki ho rozu almak için neden merdivene ihtiyaç duymadı ve merdiven yapmadı?..

İnsanın bütün tekâmülü boyunca bu yetenek o kadar gelişiyor ki, insanın “kendini eğitmesi” aşamasına ulaşıyor. Bu en yüce aşamadır. İnsan merdiven yapıyor, ev yapıyor, alet yapıyor, elbise yapıyor, kitap meydana getiriyor, sanatkâr oluyor. Bilahare öyle bir yere ulaşıyor ki kendini eğitiyor. Yani kendi insanî mahiyetini kendi yaratıyor. İnsanî “nasıl oluş”unu kendi tayin ediyor, olması gereken insanı kendi seçiyor.

Bu yüzden Heidegger’in deyişiyle insanlar iki düzeyde dir. Bazıları toplum ve çevreleri tarafından yapılmıştır toplu mun eseridirler. Karpuz, meyve vs. tabiat mahsulleri ve etkenleri gibi. Her çevrede, her su ve havada, o çevrenin özellik, renk, tad, su ve havasına sahiptirler. Atmosfer ve ortam etkenleri onları seçmiştir. Böyle adamlar da bu şekildedir. Bu toplumda bu renktedirler, o toplumda o renktedirler. Bu dönemde böyledirler, o dönemde öyledirler. Çünkü çevrenin değişmesiyle bunlar da değişiyorlar. Çoğunluk da bunlardır.

Öyle bir aşamaya ulaşıyor ki, tarihin ve toplumun yaptığı insan, kendi tarih ve toplumunun yapıcısı oluyor. Yapılan yapıya dönüşüyor.

INSANIN TARIFI ETRAFINDA

İnsan ve tarifi üzerinde bu kadar duruşum, sonraki bütün mes'elelerin insanın tanınması temeline dayanıyor olusundan-dir. Eger insani tanımazsak, dinden, toplumdandan, medeniyetten ve sanattan bahsedemeyiz. Yerine ulaşmayan bütün sözlerin önünde su engeli görüyorum: İnsani tanımadan onu için ideoloji ve ekol oluşturmak istiyoruz. Kim olduğunu bilmediğimiz biri için ev yapmak ve onun hayat şeklini tayin etmek nasıl müm kün olabilir?

Bu yüzden insanın kâmil bir tarifini size takdim etmek isti yorum. Son derece dikkat ediniz. Çünkü bu tarifi her kelimesi bir düşünmeden seçilmiştir. İnsan hakkında çok sayıda tarifler yapılmıştır. Bunların en zelil ve asagilik olani ise, “insan, konu san hayvandır” diyen tariftir. Çünkü konusan varliklar çoktur, ama insan degillerdir. İnsanların da çoğu konusur, ama insan degillerdir.

Bazıları “insan ideal yapan bir hayvandır.” “İnsan, zihinsel şekil yapan bir hayvandır”, demislerdir Ve bu gibi tarifler yap mislardir.

Ama ben, su veya bu varlıktır demiyorum. Çünkü “insan... bir varlıktır” diyen hemen başlangıçta hata yapıyor. “İnsan bir “mevcut” değildir” olabilirligi ise çeşitli imkânların toplamıdır. Biz, icat halindeyiz; henüz mevcut olmamışız, olma halindeyiz; henüz oluyoruz.

Bu nedenle insanın yaratılışı tamamlanmamıştır. İnsan he nüz yaratılıyor-Nasil? Şekli henüz tamam değildir.

Tarihin tamamı (geçmişin ve geleceğin tarihi) insanın onda olusma “tekin” bulduğu bir kabdir. Dolayısıyla mevcut değildir.

İsyancı sonsuz çeliskili iradeyi, “olandan kaçışı” demi yorum; “gerçekten kaçış”ı, istediği şeyin tarafına veya olması ge rekenin tarafına yönelisi kastediyorum. İnsanın daima kaçışa te mayülü vardır.

Oturup insanın güzel bir tarifini yapmak isteyen filozofların yerine, ben, tarih boyunca bütün kültürler, medeniyetler, dinler,

DINLER TARİHİ

bütün büyük tarihî olaylar, edebiyat ve sanatta bilgi sahibi oldu gum ölçüde insanın ortak özelliklerini aldım. Bu nedenle bunlar bütün dönemlerde, bütün edebiyatlarda, kültürlerde, sanatlar da, insanın ortak özellikleridir. Sonuç olarak, şimdi bunları tek tek açıklamam için fırsat yok ama, konu kendi içinde açığa ka vusuyor. Sadece söylüyorum ve işaret ederek geçiyorum.

İNSANIN KÂMİL BİR TARIFI

İnsan; isyancı, sonsuz çeliskileri olan bir irade, olandan ka çan, ideal isteyen, mutlak olanı talep eden, kendini ve dünyayı bilen, mutaassip (taassubu olmayan, insan degildir, söyle ki çok lari mutaassip oldukları gibi insan degildirler. Fakat o taassup olarak isimlendirdikleri başka birseydir. Söylenmesi bile güzel degildir) seçici yaratıcı, geleceğe yönelen, tapan...

Bu tapma, felsefî ve kelami sebeplerle degildir, gerçekçi ve objektif bir delildir. Yani bütün tarih boyunca, bütün devirler den şimdiye kadar sadece bazı dinlerin tasavvufunda tanrının mevcut olmadığını görüyoruz. Ama su anda tasavvur ettiğimiz anlamda tapma vardır.

Bazen bir kısım kissalarda din yoktur, ama tapma vardır. Tapma ebedî ve daimî bir şekilde vardır. Tanrı kaldırılınca, tan riyi kaldıranların halka taptığını görüyoruz. Konfüçyüs'ün ken disine taptilar. Buda, tanrılarla isiniz olmasın kendisine ulasın, dedi. Sonra Buda'nın kendisine taptilar. Bütün tapmaları ortadan kaldırdıkları bugün, hangi insanlara tapıyorlar?

Rusya'da Stalin zamanında manevî meseleleri ortadan kal dirip, yeni neslin ilgisini teknik meselelere, maddîyata, daha çok üretim vb. konulara celbetmeyi çok istediler. Bunun için yazar lardan birinin isi program ve genelgeye uygun olarak roman yazmakti. "Le culte de Ciment" isimli bir kitap yazar. Yani "Çi mentoya tapmak"!., Bugün çimento asridir, çimentoya tapınız. O halde dedigimiz tapma bu anlamda mevcuttur.

INSANÎ ÖZELLİK OLARAK BEKLEYİS VE SORUMLULUK

Öteyi arayan: Maksadım sudur insan daima sahip olduğu şeylerin Ötesi için kaygı duymaktadır. Felsefe ve ilmin bütün ilerlemesi de insanın öteyi arayışına delildir.

Doyumsuzluk: Her ihtiyaç karşılanıp giderildikçe birkaç ihtiyaç daha dogruyor; bunlar karşılanınca, yeni ihtiyaçlara hisse diyorsunuz.

Belirsizlik: Boyutları somut ve belirli olan bütün varlıkların aksine, insanın tarifi, Ortaçag'da yapılan tariften ayridir. İnsanın mevcut gerek özellikleri farklıdır. Bunlar, bedenî boyutlar değil, imkânlar ve yeteneklerdir.

Sorumluluk: Sorumluluk, hürriyetten dogmustur. İnsan hür olduğu için sorumludur, inançlıdır. Aslında insan, inanan bir canlıdır. İnancı için kolayca canını verebilen, sadece insandır.

Gariplik: Gurbet duygusu bütün dinlerde, edebiyat ve sa natta, insanî duyguda vardır. Dünya garipliği.

Muzdariplik: İnsanın suuru ve bilgisi üst düzeye çıktıkça dünya ve hayattaki izdirabi daha çok artıyor. Bu yüzden diyor lar ki, Ali (a.s.), bazen dünyadan öyle korkma ve sarsılma duygusuna kapılıyordu ki kendinden geçip bayılıyordu. Meseleleri kendi beyinlerinin çağında düşünenler diyorlar ki: Örneğin, bunun için Fedek'i ondan almışlardır. Veya başka şeyler için. Ama bu, insanın suur ve duygusu üst düzeye çıktıkça bu çerçevede sakın kalamadığı belli olan bir görünümdür. Sakın kalamamak yüce insanın özelliklerindedir.

Öncülük ve siyasîlik - Eflâtun diyor ki: "İnsan siyasî, politik bir hayvandır." Bizim âlimlerimiz politik kelimesini sosyal olarak tercüme etmişlerdir. Halbuki siyasîden maksat diplomatik değildir; çaresiz olarak içtimaî demislerdir. Ama siyasîlik insana özgüdür. Yani toplumda yaşayan insan, içinde olduğu topluma ve fertlere bağlılık hisseder. Tanır, hisseder; o suura ve bilgiye

DINLER TARİHİ

sahiptir. Bütün bunlara karsın taahhüt ve sorumluluk hisset mektedir.

Bu duygu ve yetenegin toplamından dolayı insana siyasî demislerdir. Toplumun ziyaretinde, ziyaretçi Imam'a diyor ki: "Sizlere selâm olsun... Ki kullarin, siyasîlerin ve sehirlerin temel dayanaklarisiniz." Bu nedenle siyasî dedigimizde bunu söyle mek istiyoruz.

Insan baslangıçtan bu yana, daima olma halindedir. Kendi mahiyet ve alinyazisinin yapicisidir.

Kendi kaderini yapan ve ona müdahale eden insandır, Al lah'in elde takdir ettiği budur.

Bu insanın temel tarifidir. Bu tarif esasi üzerinde din, Islâm, tarih, medeniyet, edebiyat, sanat ve herseyi inceliyoruz. Bu, anahtardır.

İNSANIN YARATILISI

Çesitli dinlerin yaratilis kissalarinin toplaminda, özellikle Adem'in yaratilisi ile ilgili Kur'ân ve Tevrat'taki kissalarda Adem'in yaratilisi. Cennet, Seytan ve Havva kissasi ve antropo loji ile ilgili en meshur, en açıklanmis rivayetlerden çıkardigim sonuç benim için çok hayret verici ve sonsuz derecede derindir. Yer yer isaret ettim, ama ortaya koyamamistim. Simdi bu çok ileri ve mantikî "hümanizm" in anahtarlarini söylüyorum.

Bazi âyetlere göre Allah, yeryüzünde bir halife yaratmak is tiyor; melekler, "tekrar yeryüzünde kan dökcek birini mi yarat mak istiyorsun?" diye tenkit ediyorlar. Bu giriste Adem'in yaratilisi için bir kivrım belli oluyor. Meleklerin, Âdem'e göre bir geçmisi vardır. İhtimalen Âdem ilk Âdem degildir. Belki fiili insanin ve fiili insan cinsinin baslangicidir, mutlak nev'ini bas langici anlaminda degil.

İmam Sâdik'a (r.a.), "Adem'den önce kim vardı?" diye sordular. "Âdem!" diye buyurdu. "Âdem'den önce?" "Âdem!" "On—

da önce?” “Âdem!” “Âdem’den Önce kim vardı?” diye sordular. “Ne zamana kadar sorarsanız, Âdem” dedi.

Allah, meleklerin onların korkusundan ve endisesinden kaynaklanan sözünü, inkâr etmiyor ki söyle desin: “Korku ve endiseniz bosunadır ve bu insan böyle değildir.” Bilâkis söyle diyor: “Ben sizin bilmediğinizi biliyorum.” Yani meleklerin tahmini aynen çıkmakla beraber, Allah çamurdan, -hamain mes-nun- pis kokulu kokmuş çamurdan veya selin bıraktığı kuru çömlek gibi, çatlak çatlak olan çökelek lâyhalarından ve Kendi Ruhu’ndan İnsani yaratıyor.

O halde Âdem’in yapısının formülü açıktır. Allah’ın Ru-hu’nun eklenmesiyle çamur!.. Pis kokulu kokmuş çamur ve bu na eklenen Allah’ın Ruhu!.. Bunları elbette asil ve gizli sır anla miyla alınız, arkin dibindeki çamur anlamında değil. Çamurdan anlaşılan mânâ, fesat ve kokusmuşluktur. Bizim lisanımızda fe sat ve kokusmuşluğu gösteren en aşağılık şey, çamurdur.

“O, insani pismis çamur gibi kurubalçıktan yaratmıştır.” (Rahmân/14). “Pismis çamur gibi kuru balçık” insandan bir unsurdur. Bu nereye hareket ettirir? Bu, çamurlasma ve taslas maya yönelisi, kalmaya yönelisi oluşturmaktadır. Diğer taraftan ise Allah’ın ruhu-İnsanın seçebileceği en yüce kelime. Onu, yücelik, kutsallık, güzellik ve mutlak olan ulaştırarak olan Allah’tır. Cis me, maddiyata ve aşağılığa karşı Allah’tan başka, azamet ve yüceliğe ulaştırarak kelime ruhtur.

(Gizli sır anlamıyla almamız gerekir, demem sundandır. Eger bunun dışında bir şey yaparsak, Allah’ın ruhu bir anlam bulmamız olur. Bu mümkün olmayan bir karıştırma ve anlam sizlik olur.)

O halde insanın formülü; (sonsuz eksi) + (sonsuz artı) oluyor. “En aşağılık aşağı” ve “en üstün üstün” Âdem ile esittir. İnsan böyledir. Kâinatın en pis ve en aşağılık hayvanlarından daha pis ve daha aşağılık kimseler çoktur. Safiî gibi büyük, yüce, aynı zamanda Safiî Mezhebi’nin imami olan bir şahıs, söyle diyor: “Safiî ölüyor, kendi yetistiricisi ve terbiye edicisinin Allah mi Ali mi olduğunu bilmiyor.”

Birisi Neron oluyor. Roma'yı ateşe veriyor. Atesin alevlerini seyretmekten, çocuklarını, kadınları, şehir sakinlerinin ağlama inleme ve feryatlarını dinlemekten zevk alıp, şiir söylüyor, re sim yapıyor.

Diğeri özgürlükçü bir insan. Gelip kendisini kurtarmaması için polisin gözünden uzak bir yerde, arkasından basına ben zin dökmesini istiyor, kibrit çakıp kendini atesin alevlerin teslim ediyor. Böylece bir milleti, bir insanı, bir insanı koruması ola bilsin.

Sonraları bu olayın filmini seyrettiğimde adamın iki dizini üzerinde oturmuş olduğunu ve yanan atesin merkezi haline gelmesini gördüm. Her an daha şiddetlenen alevlerin arasında bir hayalet olarak görünüyordu.

Hiç kimildamadan, atesin kalbinde oturmuştu. Küller dö-külünceye dek hafif de olsa kimildamadı.

Farkın nereye kadar olduğunu görüyorsunuz!.. O, bir şehri; kadınları ve sayısız çocukları zevk almak için ateşe veriyor. Bu ise bir şehri, bir ülkeyi, bir dünyayı, kadınları ve çocukları ölümden kurtarmak için kendini ateşe atıyor.

En kötü atın ve en iyi atın farkı, sözcüğü ikibin tumdür. Kötü dediğimiz at, arabacılık veya su çekme işine yarayabiliyor! En iyi atın üç, dörtbin tumdenden fazla değeri yoktur. Bütün güzelligine rağmen bisiklet veya motorsikletle rekabet edemiyor! Ama bu taraftaki insan ile o taraftaki insan arasındaki mesafe nin tasavvuru mümkün değildir. Mesafe çamurdan, Allah'a ka dardır.

Emanet

Emanet ile ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır. Tasavvuf, emanet, “ask’tir diyor. Mevlâna gibi bazıları ise iradedir diyor.

Alimlerden bazıları emaneti, “ilim” olarak bilmislerdir. Bazıları “velayet” olarak. Bir grup da emanetten maksadın Hz. Ali (a.s.) olduğuna inanıyor.

Ama Kur’ân’ın kendisi bu kelimeyi niçin müsahhas olarak açıklamıştır? Çünkü bu, Kur’ân’ın mucizevari lisanının özelliği dir. Öyle bir kelime seçiyor ki, onun çeşitli boyutlarından muhtelif kelimeler çıkarılabilir. Öyle ki hiçbiri doğru değildir, aynı zamanda hepsi de doğrudur. Çünkü emanet, Allah’ta olan (onun düzeyinde değil) ve diğer mevcutlarda olmayan bütün imkânlardır, insana özgü imkânlardır; beserî üstünlüğün fazileti ve isaretidir.

Emanet, birbirine karışmış ve şekil almış olan bütün bunların toplamıdır. Bunlar, “emanet” adıyla insana teslim edilmişlerdir.

Dolayısıyla emanet ile ilgili yapılmış olan bütün nitelermeler doğrudur, ama tam değildir:

Emanet, Adem’in vücuduna girmiş olan maddeden ibaret tir. Onu yüce ve mutlak sınıra, dünyada tasavvuru mümkün tekâmüle ulaştırabilir. O halde irade, seçme, bilgi, suur, kudret, yaratıcılık, ask, marifet, hikmet... bütün bunlar ve bizim henüz tanımadığımız diğer pek çok şeyler; gelecek insanda gerçekleşebilecek ve zuhur edecek şeyler “emanet”in parçasıdır.

Allah, isimleri Adem’e Öğretti

Allah, Adem’e isimleri öğretti. O zaman Âdem ve melekler imtihana “oturdular”. Soru isimlerin kavramları idi. Adem hep sine cevap verdi. Ama melekler, “bize verdiğinden baskasını bilmiyoruz”, dediler. Âdem galip geldi.

“Ve Adem’e bütün isimleri öğretti, sonra esyaya meleklerle gösterdi. “Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin” dedi. Cevap verdiler “Sen münezzehsin, öğrettikinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Süphesiz sen hem bilensin hem Hakim’sin.” Allah, “ey Âdem onlara isimlerini söyle” dedi. Adem isimlerini söyleyince, Allah, “ben göklerde ve yerde görünmeyeni biliyorum, sizin açıkladığınızı ve gizlemekte olduğunuzu bilirim diye, size söylememiş miydim?” dedi.” (Bakara: 31 ile 33).

DINLER TARİHİ

O halde insan melekten üstündür. Dindar zihinler büyük insanları yüceltmek için onları övdükleri zaman, melek şeklinde olduklarını iddia ederler.

Bu yaratılış felsefesini, meleklerin insandan aşağı olduğunu bilmiyorlar. Melekler insanlığın yardımcı ve temsilcileridir.

Allah isimleri insana öğretti; ama insan kendisine ilk Öğretile hakikatların esası üzerine Allah'a cevap verebildi. Eğer bunları farklı olsaydı, yani soruları Âdem'e sorsaydı, meleğe sor maması olsaydı, imtihan zor olurdu.

İnsan, kendine özgü yeteneğinden faydalanarak hakikatları söyledi. Melekler söyleyenmediler. Melekler sadece yaratılmış oldukları istikamette iş yapabilirler. Ama insan, istediği ve teşhis ettiği şekilde iş yapabilir. Bu farklılık vardır. İnsanın üstünlüğü, sorumluluğu da budur.

Allah, Meleklerden Âdem'e Secde Etmelerini İstedi

Meleklerin Âdem'e secde etmesinden çeşitli anlamlarına uygun olarak benim hissettiğim, bütün tabiat ve tabiat ötesi -bizim hissettiğimiz-kuvvetlerin insan isimli yüce varlığa teslimidir. Ama "Âdem olan insana", "Âdemogulları olan insana" değil. Olabilen insana.

Yasak Meyve Nedir?

Allah, Âdem ve Havva'yi Cennet'te serbest bıraktı. Hiçbir iş yapmaksızın neyi isterlerse yiyip içebiliyorlardı. Onlar sadece, bir meyveyi yemekten men edilmişlerdi—

Tevrat'ın açık olarak söylediği ve Kur'an'ın işaret ettiği gibi, bu meyve, "görüş"tür. Çünkü Kur'an âyetlerine göre, Allah, Âdem ve Havva'ya nida ediyor, onlar da çıplaklıktan utanmaksızın Allah'a cevap veriyorlardı. Ama yasak meyveyi yedikten sonra, çıplaklıklarından utandılar ve gizlendiler.

Önceki günler hiç utanmaksızın, Allah'la görüşüyorlardı ve bugün, meyveyi yedikten sonra çıplaklıklarından utanıyorlar di!.. Sebep? Çünkü daha dün kadar çıplaklık hakkında "görüş"

sahibi degillerdi. Bugün yasak meyveyi yemekle görüs kazan mislardir. O halde yasak agaç, “görüs agaci “dir.

Insan Çiplaktır

Öncelikle sunu söylemek istiyorum: Çiplaklık, elbisesizlik anlamında degil, hakirlik ve bilgisizligi idrâk etme anlamında dir. Insan, suur ve bilgiye ulasmadigi zamana kadar kendini, âlemin merkezi bilir ve büyüklük duygusuna kapilir. Hepsin den daha yüksek oldugunu düşünür. Ama kendisini anlayip kendisi hakkında belli bir suura varinca kendi hakirligini idrâk eder. Azamet ve büyüklüğün anlamim kavrayınca da kendini çiplak görür ve kendinden utanir.

“Âdem” budur! Kendisi ve çevresiyle ilgili haber ve bilgisi yoktur. Yasak meyveyi yiyip bilgi, suur ve görüs edilince Al lah’a karsi kendi çiplakligindan utanç duyuyor.

Allah Insanin Yasak Meyveyi Yemesini Istiyor muydu, Istemiyor muydu?

Bunu beseri destanlar gibi algilamamak gerekir: Meselâ, Al lah, Âdem’in yasak meyveyi yemesini istememistir ve bu is Al lah’in hosuna gitmemistir, sekinde. Çünkü insanin iradesi, Al lah’in iradesine karsi bir irade degildir ve “O” neyi isterse olur.

O halde Allah, insanin meyve yemesini istemistir, çünkü meyveyi yemeksizin “insan olma” sözkonusu olmuyor. Bu, Al lah’in tanzim ettigi bir plan ve tasaridir. Böylece, insan meydana gelsin diye. “Olan insan” ve bütün tarih boyunca “olmakta olan insan.”

Batili Destanlarda ve Uzak Dogu Dinlerinde Yasak Meyve

Bundan önce, “Prometheus” destaninda ve “Âdem’in varisi Imam Hüseyin (a.s.)” eserinde söylediğim gibi Yunan efsanele rinde ates, insanin sahip olmaktan men edildiği birseydir. Pro metheus onu tanrilardan çalip, insana bagislamistir. Buna karsi—

DINLER TARİHİ

lik kendisi esarete, zincir ve ebedî iskenceye mahkûm olmuştur. Çünkü atesi (bilgi ve görüşü) insana verme suçunu işlemiştir.

“Yâmâ”, “Yâmî” (Uzak Doğu’nun ve Japonya’nın Âdem ve Havva’si) birlikte yatmaktan men edilmişlerdir. Yâmî (Havva), Yâmâ’dan (Adem) onunla yatmasını ister. Ama Yâmâ der ki: “Bizi asktan men ettiler.” Yâmî buna karşı “bu, ask oyunu değil, neslin devam ettirilmesi ve ebedîlik için bir istirdir.” “Yâmâ” razı olur. O halde bu dinlerde yasak meyve asktır. Ebedîlik ve daimîlik anlamında ask.

Adem ve Havva destanında Seytan, Adem’e ne kadar nüfuz etmek istiyorsa da basaramıyor. Çaresiz kalıp, mecburen Havva’nın pesine düşüyor.

Kadının Belirdiği Kisilik: Havva

Burada Havva, kadınlığın belirdiği kisiliktir. Kur’ân, Havva Adem’den yaratılmıştır diyerek, kadın ve erkeğin irksal tarihindeki birliğini ilân ediyor. Halbuki daha 19. asırda bile bazı bilginlerce kadın bir ırktan, erkek diğeri bir ırktan biliniyordu. Bu konuda ihtilaf ettilerse de sonra uzlastılar! Halen de bazıları, ka dinin kaburga kemiklerinin erkekten bir tane daha az olduğuna inanıyorlar. Halbuki erkeğin bir kaburga kemiginin eksik olması gerekirdi! Çünkü ondan kadın yaratılmıştı! Ama Kur’ân bu iki katların aksine kadın ve erkeğin eşit bir ırktan ve fitrattan olduğunu ilân ediyor. Her ikisi aynı ölçüde insandır, eğer kadın “zavallı” “zayıf” ve “noksan akıllı” olursa bu, erkeğin suçudur.

Bu eşitlikten maksat, sosyal şartların ve sosyal anlayışlarda-ki çeşitliliğin eşit kılınmaması değil. Irksal eşitlik ve irksal bera berliktir.

Havva: Askın Belirdiği Kisilik

Diğeri taraftan “Havva”, askın belirdiği kisiliktir. Seytan ise aklın belirdiği kisilik. Akil tek başına Adem’in yol bulmasını sağlayamıyor, ask da tek başına bir iş yapamamıştır. Bu yüzden akıl (seytan), askın yardımıyla (Havva) uyanık ve görüş meyve—

sini yemesi için Âdem'e veriyor. Yani Âdem'de görüsün meyda na gelmesi için, ask ve aklın her ikisinin birlikte el ele isin içinde olması gerekir.

Alexis Carrel şöyle diyor: “Akil otomobilin lambasıdır, ask ise onun motorudur. Hicretin gerçekleşmesi için, her ikisinin birlikte is yapması gerekir. Eger motor hareket edip, lamba ol mazsa hareket, yok olusa götürür. Eger motor çalışmaz da lam ba yanarsa, durma ve sükûnet sürer gider.”

Dante, “İlâhî Komedi’de Cehennem’den Berzah’a, Ber-zah’tan Cennet’e kadar olan yolculuğunda başlangıçta hidayet ve Virjin’in aklın belirlediği kişi yol arkadaşlığından faydalanıyor. Virjirt, Dante’yi Cehennem’den, Berzah’a götürür-Berzah’tan da Cennet’in sınırına kadar. Ama burada şöyle der: Bundan ötesi benim isim değil. O zaman “Beatrice” (Dante’nin kızı ve sevgili sinin adı) Dante’nin kılavuzluğunu ve yol arkadaşlığını üstlenir.

Bu sunu gösteriyor, bir insanın Cehennem’den Cennet’e ka dar dolması (hayatin asagilik merhalesinden insanî tekâmüle ulaşması), askın ve aklın elele vermesiyle gerçekleşiyor. İlk menzilleri, isin başlangıcını akıl, son menzili ise ask arsinliyor.

Bizim irfan ve kitaplarımızda âlimler diyorlar ki, Peygam ber (s.a.v.), miracında Sidretü’l-Müntehâ’ya ulaştığında Cebrail ona: “Eger ben daha ileriye gelirim yanarım” diyor.

Burasi artık aklın durduğu asamadır. Bundan sonra, diger bir duygunun, insanın uçmasının veya son sıçrayışının gerçek lesmesi gereken yerdir.

Allah Niçin İnsani Uyanis Meyvesini Yemekten Men Ediyor?

Allah insani bilgi ve görüs meyvesini yemekten men ediyor. Çünkü bütün dertler bilgi ve suurdan kaynaklanmaktadır. Bil meyen ve görmeyen, ne eziyet ne de izdirap sahibidir. Ne sorum luluk, ne ölümden sonrası için ne de hesap, kitap ve azaptan korkusu vardır. Is yapan bir cihaz gibi, sadece tüketicidir.

DINLER TARİHİ

Dünyanın bütün ağırlığını insanın omuzuna yükleyen suurdur. Yunan pehlivani Atlas gibi, bilgili ve suurlu olmanın kefaletini, düşünmeye müptela olmak ve dünyanın ağır yükünü omuzlamakla ödüyor.

Bilgisizlik^ suursuzluk rahatlıktır. Çünkü yönsüz filozofların bulma telaşında oldukları mutluluğa sahip olmak, sadece bir şeyi gerektirmektedir: Ahmaklık! İnsan, Allah'ın tüm varlıklara vermiş olduğu fakat kimsenin almadığı nimeti, keske alma saydı. Kimseye verilmeyen, keske insana da verilmeseydi!

İnsan suura ulaşmakla, gözlerini açmak ve görmekle Rahatlık Cennet'inden sürülmüş oluyor. Hayati eziyet ve telası buluyor.

Kim, eziyet ve telasıyla hayat geçirir? İnsan... Lay-Tsu'nun deyişiyle, su bitkilere bakınız. Baharda nasıl yeşeriyor, çiçek vermeye başlıyor, yazın meyve verip, sonbaharda sararmaya başlıyor, kışın ise uykuya çekiliyorlar. Asla izdirap, perisanlık, ümitsizlik ve sıkıntıya duçar olmazlar. Ne bir emanet yüklenmiş, ne omuzlarında bir sorumluluk ağırlığı yapıyor, ne de tekrar isteniyorlar. Çünkü tabiatın içinde bir bilge gibi yapıldığı tarzda yaşamlarını sürdürüyorlar.

“Sartre”nin deyişiyle; insan, suur sahibidir. Bu da ona daha büyük bir korku vermekte. İnsanlastığı ölçüde acıları, eziyetleri, geri kalma ve yıkılma korkusu artmakta. Sapma ve zaaf korkusundan, tekâmülden, geri kalma korkusundan omuzuna yüklenen sorumluluklarda artış meydana gelmekte.

Suursuz insan, sorumluluk duymaz, mesuttur. Ama suuru üst düzeye çıktığı ölçüde çocuğuna, ailesine, seherine, memleketine, bir bölgeye, üçüncü dünyaya sömürüye uğramış dünyaya karşı; insan cinsine karşı sorumluluk hissi duyar.

Öyle ki âdeta bütün insanların alın yazısı ve yeryüzünde olan her şeyin sorumluluğu ona aitmiş gibi omuzunda ağırlık hisseder. Eziyeti yalnız bugünkü eziyet değil önceki ve gelecek asırların eziyetidir.

Âdem'in Cenneti Vaad Edilen Cennetten Ayridir

Adem'in Cenneti Tevrat'ın coğrafik genişlik ve uzunluğunu dikkatlice yazdığı bir bağdan ibarettir.

Gerçekten böyle olmuştur, demek istemiyorum. Demek istediğim, Islâm ulemasının zihninde ve bazı rivayetlerde nakle edilen ve kitaplarımızda, İbrahimî dinlerin âlimlerinin zihninde olan bu Cennet'in, vaad edilen Cennet'ten ayrı olduğudur.

İnsanın telas ve çabalarının sonucu verilen Cennet. İnsanî alin yazısının gelişiminin yardımcı olan Cennet. Bu, o kapalılık anlamında olan Cennet'in aksinedir. Tıpkı mecnunu, akli kapa li/örtülü insan anlamında olması gibi, cinnetle es anlamlıdır. Kapalı ağaç ve ot sıkışmışlığıdır, yani çok ağaçlı bağdır.

O halde Âdem istediği herseyi zahmet çekmeden elde ettiği bir yerde yaşamıştır. Yasak meyveyi yeyince böyle yeşil ve mut lu bahçeden mahrum kalıyor. Eziyet, telas, sorumluluk dolu vahsi bir çöle sürülüyor.

O asamada insan, Cennet'te oturmaktadır: Ne bir suur ve bilgiye sahiptir, ne de bir dert hissetmektedir. Çünkü ne birsey biliyor ne bir yer görmüştür. Gözünü açtığından beri orada ol mus, onları görmüştür; o küçük çevresinin bütün varlık âlemi olduğunu düşünmüştür. Sahip olduğu şeyin ideal olduğunu düşünmüştür.

Cennetinde beslenmiştir, korku, dert ve gurbetle ilgili bir şey bilmemistir.

Meselâ bizim "Sebzivâr" halkı diyor ki: "Siz bu kadar gezdi niz, çoğu yerleri gördünüz, Sebzivâr gibi göğün nimet ve bere ketinin yağdığı bir şehir gördünüz mü?" (Halbuki içmek için ay ranları bile bulunmuyor.)

Tanıdığım birini dertli gördüm; "ne oldu diye sordum. Kalbin mi miden mi, neren ağrıyor?"

"Halkın göz ve nazarından aman! Birbirimizi çok sevdiği miz amcamın oğlunun evladü iyalinden tasarruf ettiği ikiyüz-seksen tümeni, gözüne harcadığını duydum!" dedi.

DINLER TARİHİ

Gökten “Sebzivârlarına bereket yagan böyle adamlar için, tasarruf edilen 280 tümenin harcanması amca oğlunun kiskançlığını tahrik ediyor. Dünya, bunlar için bir Cennet’tir ve hiçbir noksanlığı yoktur!

Ama “Camus” şöyle diyor: “Dünyada bir tebessüm kadar bir değer olan, hiçbir şey yoktur.” Buda ise şöyle diyor: “İnsanın bütün çabası, bağlı olduğu herşeyle olan bağlılığını kesmek olmalıdır. Zira hiçbir şeye gönül bağlamanın değeri yoktur. Kalp bütün dünyadan daha büyüktür.”

Burada bunların söylediği herşeyi tasdik etmiyorum. Belki aradaki mesafeyi belirtmek istiyorum.

Bu sınırla düzeyde düşünen, anlayan, yaşayan tipki bir bitki gibi kendini Cennet’te buluyor. Bu, yemeler, içmeler, problemsizlikler ve çeşitli lezzetleriyle insani hayvanlar ve kuslar topluluğunda rahat kılan Cennet. İnsanın suurdan Önceki Cenne tinde, ne noksanlığı vardı, ne de perisanlık korkusu hissi.

İnsan yasak meyve yiyince bilgi ve suura ulaşır. Güzellik ve mükemmelliğin kaynağı olan Allah’a karşı, utanma hissi doğar. Cennet bütün o lezzet ve saadet dolu haliyle eziyet, acı ve aşağıya inise dönüşüyor. Çünkü görürsün, Adem’de maddî hayatta olmayan ihtiyaçlar meydana getiriyor. Suursuz insanda olma yan acılar eziyetler, karamsarlıklar, sorumluluklar oluşturuyor. Allah Kur’ân’da şöyle buyuruyor: “Dogrusu Biz, sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup türemişlerdir, pek zâlim ve çok cahil olan İnsan ise onu yüklenmiştir.” (Ahzâb/72).

Pek Zâlim ve Çok Cahil Olan İnsan

İnsan zâlimdir, çünkü yasak meyveyi yemekle kendini rahatlık ve lezzet cennetinden, eziyetsizlikten alıp, bela, korku ve ızdıraba müptelâ etti. Dünya sorumluluğunun ağırlığını ve eziyetini Yunan pehlivani Atlas gibi omuzlarına aldı.

Cahildir; çünkü uyanık ve görüştürme sonuçlarının ne kadar çok eziyet verici olduğunu bilmiyordu.

Simdi bile henüz cennette yasayanO), Âdem'le yeryüzüne gelmeyen ve yasak meyve yememiş olan kimseler çoktur. Yasak meyveyi yiyerek, Âdem ile dünyanın izdirap yükünü omuzuna almış olanlar çok azdır.

En Yüce ve En İleri Antropolojik Diyalektik

Avamdan olan dindarların ve dine karşı olan aydınların dü şündüklerinin aksine (her ikisi de yüzeysel düşünüyorlar, ikisi nin düşüncesi de bîrdir, derinlik ve anlamdan uzaktırlar) yaratılış destanında hikmet ve anlam dünyası vardır. Rumuzların ve işaretlerinin altında, antropolojinin en ileri meseleleri gizlenmiştir. Eğer bir tezat görüyorsak diyalektik tezattır. “Allah” ve “çamur” çeliskisidir. Yaratılış destanında “sorumluluk” anlam kazandır. Akıl ve aklın her ikisinin birlikte iş basında olması gerekir ki Âdem uyanık olsun ve görüğe ulaşsın. İnsanın bilinci, insanın kendi çıplaklığından; maddî tüketimci hayatının fakir olusundan utaniyor.

Su hakikat gereği, Allah tepeden tırnaga Adem'e bakıyor. Buyuruyor: “Sonra nutfeyi kan pıhtısına çevirdik, kan pıhtısını bir çignemlik et yaptık, bir çignemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık: “Yaratanların en güzeli olan Allah ne uludur!” (Mü'minûn/14). Yaratanların en güzeli Allah'tır. Başka kim böyle yaratabilir?

Hiç kimsenin bugün ortaya koymadığı ve aydınların muhalif olduğu yaratılış kıssası... İnanan taraftarlar da söyle diyor: “Çünkü aydınlar alay ediyorlar, ortaya konulmasında bir yarar yoktur!” Meseleyi daha iyi ve doğru olarak ortaya koymaktan öte meselâ söyle diyorlar: “Allah bir testi yaptı. Kirk bin yıl Adem'in toprak heykelinin güneste durması için “Necid” top raklarına bıraktı...”

Nihayet bunlar da söz oldu galiba!

Sadece bir kıssa değil, ilmî ve felsefî bir mekteptir. İnsan, alinyazısı, insanın sorumluluklarıyla ilgili hakikatlardır. Onu ta nimak için bir yoldur.

DINLER TARİHİ

Eğer âdem kıssasını, Yunan hümanizmi, Sartre hümanizmi, Heidegger hümanizmi, Egzistansiyalizm, 19. asır veya 20. asır hümanizmi ile mukayese etme fırsatı olsaydı, o zaman bunlara karşı bu kıssanın değeri belli olurdu.

Insanın Tarihi

Âdem'den bahsedildiğinden bundan maksat, insandır; yani genel olarak insan cinsidir. İnsan tarihi dediğimizde de maksat "Habil" ve "Kabil"dir. Habil, hayvancılık ve toplum fertlerinin maddî nimetlerde ve üretim kaynaklarında genel katılımlarının olduğu dönem insanın belirlediği kişiliktir (hayvancılık üretimi). Kabil, özel mülkiyet döneminin ve insanda tekelliliğin başladığı dönemin insanıdır. Kabil, sınıfsal savaş, mahrumiyet, faydalanma, halkın sömürsü, uzaklık, hakimiyet, mahkûmiyet, zulmün başlangıcı, maneviyat ve din sapması döneminin insanıdır. Bunların her ikisi (Habil ve Kabil) tarihin başlangıcıdır.

Habil ve Kabil

Habil, Kabil eliyle öldürölünce adalet ve genel esitlik esasi na dayanan ilk ortak katılım dönemi yok oluyor. Tekelci mülki yetler, sömürücü dönemi, daima topluma hakim olan dönem baslıyor. Çünkü Habil çiftçidir. Çiftçilik, bütün tarih boyunca in sanlık toplumunun kendi tarihî degismelerinde, üretim kaynak larında, ilk komün döneminden veya ilk istirak döneminden, üretim kaynaklarında tekellilik istegi veya özel mülkiyet döne mine, sonra kölelik, servaji (serflik), feodalite, burjuvazi ve di gerlerine dönüştüğü dönemdir.

SIRK MESELESİ

Sirk, dinsizlik degildir. Çesitli isim ve lâkaplarla resmî sekli de beserî toplumlara egemen olmus bir dindir.

Sirk, çok tanricilikten ibarettir (iki tanricilikten sonsuz tanri ciliga kadar). Bu tanrilarin birçok put, birçok ruh veya tabiat ötesi birkaç güç olması mümkündür.

Bu birkaç yönlü dinî mabutlar, çok sınıflı ve çok gruplu toplumları yapmışlardır ki mevcut durumu din adıyla açıklasınlar.

Sirk, birkaç tanrıya ve birçok güce dayanan dünya görüşüdür. Çesitli ve birkaç sınıfa dayanan toplum görüşüne, tabî, ezeli değişmez, ebedî kutsal bir çehre vermek içindir.

Her tanrı, bir irkin temsilcisi olmuştur. Söyle ki “Zeus” “Ye-hova”, “Baal” veya “Visnu”nun her biri, irksal asaletin zuhur ettiği yer ve bu asaletin destekleyicileri olmuştur. Her irk, diğer irkin ziddi olmuştur.

Tanrılar birbirleriyle savaş halindedir; onlara tâbi olanlar (ırklar) da çekişme ve düşmanlık halindedir. Bu şekilde irksal çelişki açıklanmış oluyor.

O halde sirk irksal sirki açıklamak için yontulmuş bir inançtır.

Dünyada her tanrı, bir irkin yardımcı ve belirlediği kişilik tir. Millette her tanrı, bir ailenin temsilcisidir. Toplumda her tanrı bir sınıfın belirlediği varlıktır. Böylece, irksal, ailevî ve sınıfsal asaletler korunmuş olur. İrklar, aileler birbirlerine karışmamış olur. Bir sınıfın diğer sınıfa tecavüz yolu bulmaması ve tecavüz etmemesi gerekir.

Tanrılar ezeli ve ebedî olduğu için ırkların, ailelerin ve sınıfların ihtilafları da ezeli ve ebedîdir. Böylece hiçbir sınıf değişme ve diğer sınıfı yok etme düşüncesine kapılmamış olur. Sosyal sirk, tanrısal sirkten bir yansımadır. Sirk, çok tanrıcilik dinidir. Birçok irksal birçok sınıflı, birçok aileli düzeni açıklamak için, bütün bunları kutsallaştırma ve dinselleştirmedi. Kutsal ve din-sellesince artık ne tenkit, ne de itiraz edilebilir. Ne de değişime uğramasını tasavvur etmek mümkündür.

Sirk, bütün tarih boyunca egemen sınıfın elinde bir alet olmuştur. İrksal, sınıfsal ve ailevî çelişki ile milletler ve kabileler arasındaki çelişkiyi fırsat bilip daima halka karşı kullanmışlardır.

DINLER TARİHİ

Sirkin Çesitleri

Sirk, bazen açık ve sarihtir. Müsrik, resmen birkaç tanrıya veya birkaç puta inanır. Onun dinindeki çeşitli tanrılar somut tur. Bu sirk ile mücadele kolaydır. Islâm Peygamberinin bu sirk le savasip galip gelmesi gibi.

Diger sirk müzmindir (gizli sirk). Tevhid elbisesi içinde dinî sirke bulastirarak yapacağını yapıyor-Bu sirk ile mücadele çok-zordur. Ali'nin (a.s.) savasip yenilgiye ugramasi gibi.

Tevhid dinleri, daima ortaya koyduklarıyla bir başlangıç yapmış olduklarından basta muzaffer oluyorlardı. Bir nesil son ra, tevhid peygamberinin getirdiği dinin resmî bağluları ve dinin resmî tebligcileri adıyla bir sınıf kudreti ile alıyordu. Bunlar ya egemen sınıfa bağlıydı veya kendileri egemendi. Dinin temsilcileri, dine inananlar, kiliselerin veya o dinin tapınaklarının idarecileri adıyla, sosyal sirki tevhid maskesi altında tapınaklarının idarecileri adıyla, tevhid mabetlerinde icra ediyorlardı. Böylece egemenliklerini devam ettiriyorlardı. “Müzmin” sirk, açık sirk dininden çok daha iyidir, çok daha güçlü olarak Islâm, Hristiyan ve Yahudi tarihinde vardır.

Musa, Firavun'un sirkine karşı “tevhid” ile savastı. Ama da ha sonra onun yerine geçenler (Yahudi dininin ruhanîleri), sosyal sirki Firavunî düzeni, Musa'nın tevhidi maskesi altında yeniliyorlar. Bir tek tanrı olan “Yehova”, Firavun tanrılarının fonksiyonlarını yüklenir.

Mesih (Hz. İsâ) gelip dini, din satan dükkânlar açmış olan, dinî ve kutsal esyalar satan, din tacirlerinin esaretinden kurtarır. İlk defa “tevhid”i batıya ilân etti; dünyayı (özellikle Rum ve Yunan dünyasını) tevhid ile tanıştırdı. Ama sonra, onun varisleri egemen sınıfın üç boyutlu olmasını açıklayabilmek için onun kitabının, mesajlarının metninden üç tanrıcılık çıkardılar.

Zerdüşt dininin temsilcileri ve ruhanîler, bir olan Ahuramazda'yi üç atese dönüştürüyorlar: Sehzadelerin Ahuramazdaî atesi, Ruhanîlerin Ahuramazdaî atesi, Çiftçilerin Ahuramazdaî atesi.

TEVHID

Tevhid, bir anlamda, varlık âlemine, insan zihnine birlik ba gıslayan, âlemdeki bütün çelisik kutupları atan; parçalayan zih ne sadece bir Allah; bir varlığın hakimiyeti, bir hedef, bir irade, bir ruh koyan dünya görüşünden ibarettir.

“La havle velâ kuvvete illa billah” anlam dolu bir söz ve devrimci bir slogandır. Ne yazık ki bugün, bir vird sekline dö nüsmüştür. Ama dün, Allah’tan başka herseyi ve herkesi red ediyordu...

İlkel dinlerde, bazı tabii esyada “mânâ”nin olduğunu söyle dim. Bazı habis ruhlardaki gizli kudret, bazı yıldızlarda, bazı yi yeceklerde, bazı hayvanlarda olan, insanın kaderine, hayatına etki eden bir kuvvet.

“La havle velâ kuvvete illa billah” bütün bu bedevi düşün celeri (yıldızlar, esya, sahişlar, büyük ve küçük şahsiyetler, yiyecekler, elbiseler, renkler ve seslerdeki “mânâ” isimli insan haya tina olumlu veya olumsuz etki eden gizli gücü) reddediyor.

Ama bugün, “La havle velâ kuvvete illa billah” diyen, sadece büyük dinî şahsiyetlerde ve kaderinde etkili olan bir “mânâ”ya inanmakla kalmıyor, belki bir çorbada, asta bile o gücün -mânâ’nm-varlığına inaniyor.

Halbuki tevhid, aynı cinsten bir dünya, bir tarih, sonra aynı cinsten meydana gelen bir insan tanıtıyor. Tevhid, dünya birliğini, tarih ve insan birliğini, insan ve dünya birliğini... tevhid alt yapısı üzerine bina ediyor.

Bütün tarih boyunca sirk dinlerinin hile ve düzenbazlıkları nin aldatılmış kurbanları olan halk, daima irkların, sınıfların, ailelerin eşitliğinin gerçekleşmesi için savaştır. Halk kitlesi, daima sınıfsal, irksal ve ailevî sirkten eziyet görmüştür. Kan ver mistir, bitkisel hayata girmiş, yok olmuştur.

Bütün tarih boyunca egemen sirk sınıfının hakimiyetinin yaygınlığı oranında halk da ona karşı tevhid aracılığıyla direnmiş ve daima tevhidin istikrarını arzusunda olmuştur. Tevhid

DINLER TARİHİ

hem kâinata egemen büyük hakikat olarak, hem de beseri birliğin esasına göre gerçekleşmesi mümkün olan düzenin fikrî ve itikadî alt yapısıdır.

Tevhid Sözü

Tevhid sözü, sadece, kelâmî ve felsefî bir konu değildir. Doğayla biraraya gelinip toplandığında; “Su delillerle Allah vardır”; “Su delillerle Allah yoktur”; “Eğer bir sınıfta iki öğretmen, bir memlekette iki padişah olursa söyle söyle olur” şeklindeki tartışmalar yanlıştır demek de istemiyorum. Bununla söylemek istediğim, bunların yeterli olmayışındır. Zaten âlimlerin yapageldikleri de budur. Halbuki Bilâl, bunları bilmediğinden felsefî deliller getirmeye de ihtiyaç duymuyordu. Bu sebeple karşılıklı binlerce delil getirmelerin sergilendiği topluluklara girmemisti.

İslâm Peygamberi: “La ilahe illallah (Allah’tan başka ilâh yoktur)” deyince, niçin köle pazarları sarsılmaya, kölelerin fiyatı düşmeye başlıyor? Çünkü köleler ve ezilmişler her şeyden önce kurtuluşun bu sözde olduğunu anlıyorlar. “Onlara: “Allah’tan başka tanrı yoktur” denildiği zaman süphesiz büyünürler.” (Saffât/35). Kur’ân’ın deyişiyle -Kureys’in dilinden-halkın rezilleri, halkın başı-baldırı çiplakları, yalın ayaklıları niçin Peygamberin ardından gidiyorlar ve tevhid sözünü söylüyorlar? Bunları niçin âlimlerden, bilimlerden ve filozoflardan daha erken tevhidi anlıyorlar? Çünkü simdilerde sözkonusu olan tevhid sözü felsefîdir. Felsefe, kelâm okumamız gerekir ki anlaya-bilelim! Ama köleleri ve yalın ayaklıları harekete geçiren tevhid, bu dünya hayatı ile ilgili bir yön, tarihî ve sosyal bir yön taşıdır. Sirke karşı antitez ve zıtlık taşıdır. Böylece sosyal adalete ve tarih boyunca bütün insanların eşitliğini sağlamaya çalışmıştır.

Teslis sinifsal sirkin bir çesididir. Daha önce anlattığım se killerinden biri. Önemli olan egemen sinifin baslangıçta tek bo yutlu iken insanlık tarihi boyunca tekâmül ederek üç boyutlulu ga dönüşmesidir. Biri siyasî kudret, biri dinî kudret, biri iktisadî kudret.

Gelen her peygamber, iktisadî ve siyasî boyutun yardimiyla egemen dinî güç tarafından ezilmeye çalisilmistir. Her tevhid peygamberi muzaffer olunca bunlar, o peygamberi takip eden ler seklinde ortaya çikmislar. Sonra da o peygamberin yerine ge çenler unvaniyla, halka hükmetmislerdir.

Yahudi hahamlari bütün güçleriyle Isa (a.s.) ile savastilar. Bunlar daha sonra Isa'nin kesisleri kisvesi ile ortaya çiktılar. Isa'nin kesisleri Islâm ile yaptıkları mücadelede yenilgiye ugra diktan sonra, halifelere bagli ruhanîlere dönüstüler. "Hüseysin" (a.s.), "Hür" ve digerlerinin aleyhine fetva verenler bunlardir.

Baslangıçta "Kabil" seklinde zuhur eden egemen sinif, sonralari geliserek üç çehreye bürünür. Siyasî çehre, dinî çehre, iktisadî çehre. Bunlar Kur'ân'da üç sembol ile çok güzel ve mü sahas olarak ifade edilirler.

Firavun siyasî çehredir, Karun iktisadî çehre, Bel'am Bâur ruhanî çehredir. Her üçü ayni özellige sahiptir ve bir müessese de is yapıyorlar. Biri baskida bulunuyor (Istibdad), biri sömürü-yor (Istismar), digeri de eskestiriyor (istihmar)!

Bu Üç Boyuta Bagli Peygamberler

Iran, Çin ve Hind'in peygamber benzeri liderleri, Yunan'in peygamber benzeri ahlâkî ve mânevi liderlerinin hepsi, istisna siz baba veya ana tarafından bu üç boyuttan birine baglidirlar. Ya anasi ya babasi, istihmarci veya istismarcidir. Biri Karun-zâdedir, digeri Firavunzâdedir veya her ikisidir. Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda -Peygamber benzeri Veda liderleri-Zerdüst, Maz-

DINLER TARİHİ

dek, Mâni, Sokrat, Eflâtun ve Aristo bunların hepsi üst sınıftan dir, kabilelerin üst sınıfına bağlıdır.

Bunlara karşı İbrahim! Peygamberler ismiyle bir dizi peygamberimiz var. İslâm Peygamberinin de buyurduğu gibi istisnasız hepsi koyun otlatmıştır. (Koyun otlatmamış olan hiçbir peygamber yoktur) Peygamberden maksat O'nun kendi silsilesinden olan peygamberlerdir; diğerlerini peygamber kabul etmemektedir. Tarihin açık olarak belirttiği gibi, bunlar ya çobanlar dandılar veya çiftçilik döneminde çobanlardan da daha aşağı olan sanatkârlardandılar.

Şimdi de tarım ve köy toplumlarında, sanat işi ile uğraşanların sosyal haysiyet açısından köylüden daha alt düzeyde bir makama sahip olduklarını görüyoruz. Söyle ki bir köylü kızını meselâ asla bir nalbantaya vermiyor, (kendisinden daha zengin olsa bile yine vermiyor) bir ayakkabı tamircisine vermiyor. Alet yapımcılar ve sanatkârlar özel bir sınıftır (çingeneler gibi) feodalite ve çiftçilik döneminde sosyal prestijleri sürekli darbe yer. Bütün bunların sebebi sanatın eskiden bugünkü kadar değerli olmamasıdır.

İbrahimî peygamberler çoban zümresine bağlıdır. Ya sanatkârdılar veya bunlara yakın kitlelere bağlıdır. Yani mahrum sınıfın en mahrum ve en dip tortu sudurlar. Bu yüzden bazıları “ümmî” kelimesinin “ümmül kura”dan olduğunu düşünmüşler. Mekke'ye mensup olma anlamında yorumlamışlar ve gerçekten ilginç bir tanıma ulaşmışlardır: “Peygamber Mekke-li'dir.” Diğerleri ise okuma yazma bilmemek anlamına almışlardır. Elbette ben okuma ve yazması vardı demek istemiyorum. Ama Allah'ın dediği: “... Onlar yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı bulacakları ümmî nebi olan o resule tâbi olanlardır. O kendilerine iyiliği emrediyor, onları kötülükten nehyediyor...” (A'râf/157) âyette ümmî, yüce bir sıfattır. “Okuma yazması olmayan büyük elçi biz” anlamında değil. Yine okuma yazma bilmemek peygamberin bir noksanlığı veya faziletidir de demek istemiyorum. Ama, suna dayanılmamalıdır: “Okuma yazması olmadığı için bütün bu azamete sahiptir.”

“Ümmî”, ümmettendir. Yani, tarih boyunca kabilelere hükmeden, siyasî, dinî ve iktisadî gücü ellerinde bulunduranlara karşı, halka bağlıdır. Kurban edilmiş, yaralı, sömürülmüş halka ve bu Firavun, Karun ve Belam Baur üçlüsü tarafından kani emilmiş mahrum sınıfa bağlıdır.

Bütün tarih boyunca onlar -ibrahimî olmayan peygamberler-smifsal açıdan o üç boyuta bağlıdırlar. İbrahimî peygamberler ise bu mahrum sınıfa bağlıdır. Bunlar ümmete bağlıdır ve ümmîdir. Alisilmiş olarak okuma, yazma ve bilgi, egemen sınıfa emrindedir. Sekreterler, ruhanîler ders okumalıdır, halk kitlesinin ise genellikle okuma yazması olmamıştır. İşte bu peygamberler de kendi sınıfdanları gibi okuma, araştırma, tahsil, okul, medrese nimetinden mahrum kalmışlardır.

O halde İslâm peygamberinin ümmî olması, İbrahimî peygamberlerin bütün tarih boyunca toplumun bu sınıfına bu mahrum, baskıya uğramış, yaralanmış kutba bağlı olmasındandır.

ÂHİRETE YÖNELME İLE DÜNYAYA YÖNELME ARASINDA GİDİP GELEN TOPLUM

Tarih boyunca toplum ile halk, “dünyaya yöneliş” ile “âhirete yöneliş”in diyalektik hareketinde, bir sallanma ve gidip gelme halindedir.

Bir toplum, âhirete yönelmiş, zühd tarafına veya vehimler, hurafeler tarafına gitmiş. Bir diğer toplum ise, dünyaya yönelmiş ve maddî medeniyet tarafına gitmiştir. Peygamberler, halkın ve toplumun yönelişlerinin aksine yön bulmuşlardır. Meselâ âhirete yönelen, zâhid ve asilsiz seylere tapan, hurafeci Hint ve Çin toplumunda, gelmiş olan peygamber onları muhalif olan bir yöne, sosyal hayata, ilim ve maddî medeniyete çağırmıştır.

Gördüğümüz gibi Lao-Tsu halkı âhirete yönelmeye ve birey cilige çağırdı. Onun aksine Konfüçyüs, halkı toplumculuğa ve dünyaya yöneltti.

DINLER TARİHİ

Roma gibi, dünyaya yönelen bir toplumda -2000 ila 2300 yıl önce-toplum maddî hayat, kudret elde etmek ve şehvet pesinde kosma tarafına yönelmiştir. İsa (a.s.) sosyal sapmaya ragmen toplumu özellikle Ahirete yönelmeye, takva, zühd ve dindarlığa çağırdı. Sonra toplum, İsa'nın çağırdığı gidis yolunda öyle ileri gitti ki Ortaçağ meydana geldi. O zaman rönesansla baskaldıran din veye ideoloji, Ortaçağ'a ragmen, maddecilige, tüketici ve lüks hayata çağırdı O maddeciligin devami simdi de sürmek tedir.

Bu nedenle dinler ya âhiretçidir veya dünyacidir. Bu, dinin gelistigi çevrenin toplum yapısına bağlıdır. Eger toplum âhiretçi ise din dünyaya çağırıyor eger dünyaci ise âhirete çağırıyor. An cak Islâm iki boyuta sahip tek dindir. O dünyaya yönelis ve âhirete yönelisi, yani toplumu bu birbirine zit iki yöne birden tesvik ediyor. Böylece toplumun daima denge halinde olmasını sağlamıştır.

HATEMIYYET (Son oluşluk): Dikkat etmenizi rica ediyorum, bu kavram maksatli olarak yanlış anlatılan mes'elelerden biridir (Hem uyum olmuş olanlar, hem de uykuya çarpılmış olanlar için).

Hatemiyyet su anlamdadır. Tehvid isimli bir mektep mevcuttur. Vahiy mektebi... Din bir mektebdir, bir medresedir; çeşitli derslerde farklı öğretmenler insan isimli öğrenciyi terbiye etmişlerdir. Ders ders, sınıf sınıf yükseltmiş, sonunda ona doktora ve içtihad derecesi verip, sen müctehidsin demişler.

Müctehidlik, bütün ilimleri biliyorsun anlamında değildir. Belki sen bu mektepten ve bu mektebin öğretmenlerinden edindiğin eğitim ve öğretim esasına göre, araştırmalarına devam edebilir, ilme tekâmül bağışlayabilir, ileri gidebilirsin anlamındadır. Dolayısıyla hatemiyyet, insanın vahiy mektebinde tahsilini tamamlamasıdır. Tahsilin tamamlanması insanın hatemiyetten sonra, yeniden vahye ihtiyacının olmayışı demektir. Doktora dan sonra, yeniden sınıfa oturmasına gerek yoktur.

İnsanın artık dine ihtiyacı yoktur demek istemiyorum. Diyorum ki: Artık yeniden vahyin gelmesine ihtiyaç yoktur. Yani,

insanın bu dinin talimat ve mesajıyla tanışması için, yeni bir peygamberin gelmesine ve insanın elinden tutmasına gerek ol madığı gibi; yeni problemleri ve daha önceki dinlerde bulunma yan meseleleri cevaplamak için de yeniden vahiy gelmesine gerek yoktur.

İnsan son vahiyle geleni öğrenerek, onunla amel ederek, ona içtihad ederek, sadece adım atıyor ve mükemmellik yoluna gidiyor.

Bu yüzden insan, yeni bir vahyin gelmesinden bağımsız oluyor, tipki benim falanca üniversitede tahsili bitirmiş olmam gibi. Şimdi artık bir sınıfa ve hocaya, onun gelip yeni bölümler anlatmasına ihtiyaç olmaksızın öğrendiğim esaslara göre arastırma yapabilir ve bunu devam ettirebilirim.

Hatemiyyet dediğim zaman, bu insanın tekâmülü artık dur mustur demektedir değildir. Yoksa Milâdi yedinci asırda, 1300 yıl önce insanın tekâmülü mü durdu? Hayır. Daima tekâmül kaza ediyor. Benim üniversiteyi bitirmem, su ana kadar ki ilerlemem, işlerimin ve araştırmalarımın artması gibi. Acaba artık araştırmaya ihtiyacım kalmadı mı? Niçin olmasın ki, şimdi de ihtiyaç var.

Ama nasıl bir ihtiyaç? Okuduklarımı tekrar okumak gibi bir ihtiyaç değil. Belki orada söylenenleri daha çok anlamam ve amel etmem gibi bir ihtiyaç. Onların bilgilerindeki esaslara ve benim kafama eğitimle verdikleri usûl ve esaslara göre, dünyayı görmeye, yaşamaya, kendi sorumluluğumu yerine getirmeye ihtiyacım vardır.

Hatemiyyetin anlamı budur. Böylece İslâm'a, Sîa'ya, Kur'ân'a, Kur'ân'ın özelliklerine, İslâm Peygamberi'ne, İma-met'e, yani Sîa'ya, onun tarihî değeri ve fonksiyonuna, onun küllî türel ve fikrî fonksiyonuna, Sîa ideolojisine ulaşmış oluruz. Sosyolojik açıdan adaletin anlamı hakkında, İmamet rejiminin diğer rejimlerle mukayese edilmesi hakkında, tarihin zorunlu bekleyişini, sorumluluk ve Müslümanın yeni asırdaki aydın fikirliliği gibi meselelere ulaşmış oluruz.

Hüseyiniye-i İrsad'ın İlmî ve DİNî Araştırma Dersleri Dizisinden

SEKİZİNCİ DERS

(25 Tirmah/1350 Cuma) Temmuz 1971 Cuma

“Sizden, iyilige çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

Son iki oturumu, kullandığım en temel kavramları açıkla maya ve dikkatli bir şekilde tarif etmeye tahsis ettim. (Gerek İr-sad Kurumu’nda yaptığım konuşmalarda gerek çeşitli fakülte ve üniversitelerde yaptığım konuşmalarda, gerekse yayınlamış ve yayınlanmamış makale ve kitaplarımda geçen kavramlar)- Böylesi muhalifler, en azından neye muhalefet edeceklerini bilsinler, itham, iftira, küfür ve yalanla yetinmesinler. Dostlar da itikadi sınırlarımı daha iyi ve daha dikkatli tanısınlar.

Simdiye kadar konuşmalarda, kitaplarda, makalelerde orta ya koyduğum konular, özellikle sosyolojik meseleler, kasıtlı kavramlar, kasıtlı yanlış anlamalar veya kasıtlı olmayan yanlış

yorumlar, ithamlar ve kin beslemelerle karşı karşıya kalmıştır. Zamanımızın aydınları için, bu küfürlerin, ithamların, iftiraların sahipleri ve açıklamalarında böylesi kabalık ve çirkinlikler ya paneller gizli değildir. Çünkü bugün, dün değildir. Halkın, bu bulunduğu her düzeyde, az veya çok bağımsız bir kendi teshisi vardır.

Bugün eğer yalandan, “filan kitapta falan konu var” dersin, halk kolayca ve sadece isitmekle inanmıyor (oldukça nüfuzlu biri olsan bile) okuma yazmaları var, teshis yetenekleri var. Kitabın ardından gider ve yalanını sana iade ederler.

Ama bu, hakikati arastırınlar, düşmanlıklarında bile “suur” ve “sereften” faydalanmışlardır. Hakikatin ardından gidiyorlar ve her şeyi, basit bir şekilde kabul etmiyorlar. Kendileri de, yalan ve ithamla, namertçe düşmanlıkta bulunmuyorlar.

Az ve değerli olanlar, bu ikisini -“suur” ve “serefi”- bünyeyle rinde toplamış olanlardır!..

Yapılan bu ithama karşı, suçlarından yardım alıyorlar. Okuyup inceleyerek tanımak istiyor ve sonunda şerefli bir hü küm çıkarıyorlar.

Bu yüzden, bugün geçmişin aksine özel bir sosyal konuma sahip olan fert veya fertler kolayca sahipleri, faaliyetleri veya müesseseleri itham ve mahkûm edemiyorlar. Gerçeklere aykırı olan, asilsiz ithamlarını kin ve görüşlerini kolayca halka benimsetemiyorlar.

Ancak insanların hepsi, hakkı arayan bu araştırma ve takip ten aynı ölçüde faydalanamıyor. İtham edicinin yolunu adım adım izleyemiyor ki doğru mu, yalan mı söylediğini anlansın. Özellikle bütün kitle iletişim araçları onlarla beraberdir, onlara yardım etmekte ve onları desteklemektedir. Böylece halkın arasına tefrika sokmaya çalışıyor ve mesafeler arasında kendileri yaşamak istiyorlar. Cehalet, riya, yalan, sömürü ve istismar mikrobuna öldürmek için daima müsait ortam oluşturan suç ve uyanisi önlemek istiyorlar.

DINLER TARİHİ

Eger bir din, iç ve dış etkenlerin çabasıyla uyusturma ve durgunluk faktörü olarak ortaya çıkmış, bilahare suurlandırıcı, uyarıcı, fikrî istiklâl bağışlayıcı, topluma hareket ve tekâmül ka zandır bir unsur haline dönüşmüştü bunun engellenmesi için genel uyanisın yayılmasını Önlemleri yolunda her çareye bas vurmaları gerekiyor. Hatta kapısı açık olan, herkesin kolaylıkla gidip programını görüp, teshis edebileceği çok resmî bir mües seseye bile ithamda bulunarak.

Araçlar çok olduğu zaman, güçlü unsurlar ve perde gerisin de is basında olan destekçileri, bunların propagandaları kamuoyu üzerinde etkisiz (kendiliginden) kalmayacaktır. Bu yüzden kavramları aydınlatmaya ihtiyacımız var. Bu sayede müsahhas itikadi sınırlarda düşman; yalan, tekfir, iftira ve ithamda bulun ma imkânına daha az sahip olacaktır.

Önceki oturumda, Islâmî dünya görüşünü, tevhid, sirk ve onun kısımlarını peygamberin ümmî oluşunu dinlerin sınıflara ayrıldığını anlatmışım.

Şimdi, açıklanmaya, tefsire ve yoruma muhtaç olan çok sa yıda mesele var. Bunların bir listesini hazırladım ama bütün yönleriyle burada inceleyemem. Fakat her birine bir lügat gibi anlam verip fihristli bir şekilde bırakıyorum. Siz kendiniz kitap-ve makalelere müracaat etme zahmetine katlanıp, daha mükem mel açıklama ve izahatta bulmuş olacaksınız. Veya bu sınıfın üçüncü kısmında -Islâm Sinasi, (Islâm-Bilim)- açıklamalarını yapacağımız zaman açıklığa kavuşmuş olacaksınız.

Önceki oturumda “hatemiyet” meselesine ulaşmışım, islâm, kendiliginden bir din unvanıyla tarihî bir konuda, tarih felsefesinde, böylece sosyal ve sınıfla bir makam ve üsde şimdi ye kadar ortaya konmuş şekilde ortaya kondu. Bu kısımda, bu oturumda “İmamet” ve “Sia”yi açıklamaya başlıyoruz.

Imamet

Görevli bir arkadaştan, bu son bes alti faaliyet senesinde “Hüseyniye-i Irsad’da” ortaya konulmuş olan konularla ilgili bir

istatistik hazırlamasını istedim. “İrsad”da ortaya konmuş olan İslâmî meseleleri gruplandırarak “İmamet” ve “Sia”nın önemli bir yüzdeye sahip meseleler arasında olduğunu görürüz. Dinî toplantılarda herseyden Önce bu önemli mesele açıklanmakta ve buna ilgi duyulmaktadır.

Benim konuşmalarım da tafsilatlı ve geniş olarak birkaç oturum sürmüş olan konu, yine bu imamet meselesi olmuştur.

Surası ilgi çekicidir, kendi çıkarlarının koruyucusu olan daima cehalet ve dalaletle beslenen özel görevliler, menfaatları uğruna hiç acımiyor ve bu kurumun çok kuvvetli ve güçlü noktasına yani Sia ve İmamet’e saldırıyorlar.

Böyle küçük ve hakir düşmanlara sahip olmak, irsad kurumunun sanslarından biridir. Ayrıca fikri azamet ve yüsekliğe sahip olmaları anlamında değil, belki fikri düzey ve ufklarının geniş olması anlamında büyük dostlara sahip olması da bir diğer sansıdır. Onların anlayış ve tefekkürleri ve dünyaya bakışları, farklı ve baskandır.

İnsanlar arasında, bir ideolojinin, bir plan, bir fikir, bir din bir şahıs veya bir teşkilatın değeri, sadece dostlara göre değildir. Bazen düşmanları da bir nimet şeklinde ortaya çıkarıyorlar. Ona değer bağlıyorlar. Eğer olmazlarsa, büyük bir nimet elden gitmiş olacaktır.

Yunan filozoflarından biri ölüme mahkûm edilmisti. Akra balarından biri ağlıyordu. Filozof: Niçin ağlıyorsun? diye sordu.

Çünkü seni suçsuz yere öldürüyorlar, dedi. Beni suçlu olarak öldürmelerini mi isterdin? diye sordu. Bu ağladığın benim için övünçtür, suçsuz olarak öldürülüyorum. Eğer bundan başka birsey olsaydı, suçlu olarak öldürülmüş olurdu, bu durum da da öldürülmem gerekirdi. düşmanımın bir masum ve günahsızın katili olması, zalim olması, benim için bir İmtiyazdır. Eğer mantıklı ve adil bir düşman olsaydı, hüküm, hak ve adaleti icra etme esasına göre beni mahkûm etseydi benim için hiçbir şey kalmazdı...

DINLER TARİHİ

Bizim için de böyle bir niteleme sözkonusu. Düşmanın düşmanlığı, kin beslemesi, anlayış ve idrâkinin yüzeyselliği ve cehaletinden kaynaklanmaktadır. Çok anlamsız, yersiz ve tutar siz ithamda bulunmaktadır. Söyle ki, zerre kadar suur sahibi olan, azıcık anlayan bile, o itham edene güler. Bu büyük bir ni mettir, herkesin böyle bir hediye için Allah'a şükretmesi gerekir.

“Düşmanlarımızı ahmaktan kılan Allah'a hamdolsun.” Allah'tan düşmanlarını ortadan kaldırmalarını ve yok etmesini istemez. Bilâkis düşmanlarını ahmaktan kıldığı için, Allah'a şükreder. Çünkü cahil düşman, bilgin dosttan bile daha değerlidir. Çünkü o, aynı fikri taşıyanlarda savunma gücü ve sorumlu tutulur. Bilgisiz düşman, tehlike ve zarar noktasını gösterir. O, varlığıyla bir fikrin mahiyetini, bir ideolojiyi, bir kurumunu aydınlatır.

Şimdiye kadar burada bahsettiğimiz en temel meseleler Şia'nın kendisidir. Biri “İctihad” meselesi, biri “Adalet”, biri “İmamet”, diğeri “İntizar” (bekleyiş) ve “Cebir”dir (Tarihin cebri ve Şia felsefe tarihinde devrim cebri.)

Burada ve her yerde ortaya koyduğum, koymakta olduğum, her şey budur, bundan başka bir şey yoktur, anlamında değildir. Belki meseleyi, hakkimin olduğu özel bir görüş açısından, daha açık, daha uygun ve daha liyakatli bir şekilde ortaya koyma hakkına sahip olanlar vardır. Ama onlar başka boyutlardan göreceklere. Meseleyi diğer bir şekilde ortaya koyacaklardır. Ben ise, kendime özgü boyutla...

SIA

Sia, esitli boyutlara sahiptir. Fikrî, kelami, felsefî, tarihî... boyutlar bu cümledendir. Ama böl Sia'yi mezhebi açıdan beserî toplumda ve bütün Islâm tarihi boyunca meydana gelen, hare ket icad eden, tarihî bir fonksiyon ve kader tasiyan büyük bir hareket olarak görüyorum.

Sia diye söylediğim şey, su anda avamin zihnindeki anla miyla Sia'nin açıklaması değildir. Çünkü aydın, halkın zihniye tını açıklayan onları biraz fizik, kimya, Apollo ve modern sözlerle karıştırıp modern propaganda şeklinde ortaya çıkaran ve onu "bugünün lisanıyla dinin tebliği" şeklinde sunacak kişi değildir.

Hayır bu metod, benim isim değil. Benim isim asla bu olma mis ve olmayacaktır. Avamin begeneceği tarzda söz söyleyen, avami aldatandır—

Meshed'de altı-yedi kişinin karşı çıktığı onlardan biri ben-denizim bir kitap yayınlanmıştı. Yazar "İslâm Sinasi'den bir cümle almış biraz kötüleme ve küfürden ve bu cinsten şeyler den sonra, reddetmeye başlamış.

Ben, "insanın mükemmelliği ve tekâmülü, İslâm'ın inandığı bir asıldır demisim. Hatta İslâm Peygamberi'nin mükemmelliği ve hatemiyetin görüldüğü yer olması bir hakikattir, tekâmülü büyük bir nimet unvanıyla Allah'tan istiyor:".. De ki, Allah'ım dünya ve kendin ile ilgili hayretimi artır."

İlim ve hayretinin artmasını isteyen, kendi tekâmülünü arzuluyor demektir.

Bu sözü reddetmiş, ama onbes sayfalık bir reddiye ile, Apollo-13'ün uzaya yükselisinin ilmi faydalarından avaz avaz d em vuruyor.

Bunların, bazı kompleksleri var. Yeni kelimelerden, Latin yazılarından ve batıl isimlerden faydalanmada asiriya kaçarak, bu kompleksleri telafi etmek istiyorlar. Veya bu ifadeleriyle dinî meselelerin geri kalmışlık sebebi olduğunu tahayyül edip, bunu telafi etmek istiyorlar. Halbuki geri kalmışlık meselesi fikrî bir meseledir. "Einstein"ın izafiyetini, suyun çözülmesi formülü lünü ve bunların benzerlerini dergilerden, ders kitaplarından alıp onları okumamış olanlara ispatlamak, yenilemek, dinî görüşümüzü aydınları cezbedecek şekilde reforme etmek, iş değildir. Bütün İslâmî ilimlerden çok cüz'î bir bilgiye sahip olan bu küfürbaz yazar, kitabında, sosyolojiyi iyi bilmiyormuşum ve bu

DINLER TARİHİ

sosyoloji alanında çok hata yapmışım diyerek bana saldırıyor. Bundan da Önemlisi, “bu ne biçim termo dinamik yazma?” diye Mühendis Bezergân’a kızıyor. Ona sayın Amid’in lügatından termo dinamigin anlamını öğrenmesini, “dinamik” kelimesine müracaat etmesini tavsiye ediyor! Ama sundan habersizdir; eğer bizim dinimiz (Fizik, Kimya, Apollo!.. açısından) geri kalmış görünüyorsa, bu ilmî açıdan değil, belki zaman bakımından bir geri kalmadır. Zaman, fizik ve kimya demek değildir. Halkın ihtiyacı, eziyet, dert ve dünya görüşü, bir asrın ve bir toplumun ruhudur.

Peygamber dönemi Islâm’i, Atina ilimleriyle tatbik edilerek mi halkı pesinden sürükledi? Hayır. O halde yeni meselelerin ortaya konulması, meselâ banka konusu, hava parası, bisiklete binmek, iki katlı otobüste oturmak ve bu çesitten meselelerde fakihin hüküm vermesi (sözelimi Islâm fikhinin durmaması için) bu işleri bile yapmayanlara göre gerçeği ileri bir ıstır. Ama Islâm’ın uğrasması gereken zamanın yeni sorunları bunlar de gildir.

Eğer bizim fikhimiz hava parası, banka, ortak pazar, kon sorsiyum, kartel, kâr amaçlı taahhüt şirketleri, bono vb. konular için -ki piyasaya yeni çıkmışlardır-bir hüküm çıkarırsa Islâm fikhi veya dinin kendisi yenilenmiş olmaz. Din yeni olduğu za man, zamanımızın dertleri ve idealleri için duygu ve düşünce mizi zorlayarak hareket meydana getirir. Böylece yol bulur.

Eğer din, uyandırıcı, sorumluluk kazandıran, güç veren, ha reket yaratan bir etken unvaniyla kendi toplum ve zamanında bir fonksiyon icra etmezse bu ilim benzeri süslemelerle, alinyazısı değişime uğramaz.

Genel tarif açısından Islâm tarihine ve toplumuna baktığı miz zaman Sia, Islâm tarihindeki hakim ve faydalanan sınıfın Islâm’ına karşı, mahrum ve mahkûm sınıfın Islâm’ından iba rettir.

Iran İslâm'a Niçin İnandı?

İslâmî birinci asırda, İslâm ordusunun ilk defa İran, Misir ve Doğu Roma'ya saldırmaları sırasında İranlılar'ın, Misirliler'in ve Romalılar'ın niçin İslâm'a yöneldiklerini incelemek gerekir.

Cahiliyye Arabi, birliğe ihtiyacı olan bir kabile idi. İslâm bu birliği sağlayabilirdi (ulusal ve kavimsel birlik). Ama İranlı'nın kavimsel birliğe ihtiyacı yoktu. Bin yıllık, müsahhas milliyete ve olumsuz kazanmış bir medeniyete sahipti. Bu nedenle İranlı kendi milliyetine birlik kazandırmak için İslâm'a inanmadı. Tevhid tarihteki sosyal ve sınıfsal fonksiyonunda Arap toplumunu putperestlikten, Allah'a tapmaya yükseltti. Toplumuna sıçrayış ve gelişim sağladı.

Cahiliyye Arabi için tevhid putperestlikten Allah'a tapmaya dönüşmek için bir davettir. Bir dönemden daha üst bir döneme geçiştir.

Bu yüzden Arap, geçiş hazırlık için İslâm'a inanıyor. Put perestlikten, Allah perestliğine gidiyor. Ama İranlı asırlarca önce tanrıperestlik dönemine ulaşmıştı. Zerdüş, İran toplumunu putperestlikten tanrıperestliğe intikal ettirmeyi uhdesine almış olan bir liderdi. (Dikkat edelim tanrıperestlik, tevhidden ayırdır. Tevhid ve sirk ise sonraki bir konudur.) Gerçi ben Zerdüş'ün-süphesiz bir muvahhid olduğuna inanıyorum. Sonra onun varisleri saneviyyeti (ikiciligi) yapmışlardır. İslâm'da da yaptıkları gibi.

İtikadın aslı, nübüvvet, vahye, gayba, Kiyâmet'e, Cennet ve Cehennem'e, hesap ve kitaba, halkın hidayeti için Allah'ın gönderdiği elçiye iman, İranlılar için yeni bir usul değildi ki, İslâm onlara yeniden arzetsin. Bunların hepsi vardı.

İran ve Roma halkını cezbeden, İslâmî mead (âhîret) değil di. Çünkü âhîret hem Hıristiyanlıkta vardı, hem de İran'ın Zerdüş ve Manî dinlerinde. O halde İranlılar niçin Müslüman oldular?

Burada sunu söyleyeyim, eğer bir millet Müslüman veya Hıristiyan oluyorsa veya bugün herhangi bir ideolojiye yönel—

DINLER TARİHİ

yorsa; kitapları okumaya, bütün dinleri ve mezhepleri inceleme ye araştırmaya, karşılaştırmaya gitmiyor ki; “su su sebeplerle bu dini bu mezhebi veya bu ideolojiyi kabul ediyorum” desin. Belki bir toplum, bir sınıf, bir ırk, bir millet veya bir sosyal grup bir-şeyden çektiği ızdırap ve eziyet yüzünden ister istemez bir şeylere ihtiyaç duyar. Gidatında sikihtilar oluşturan çirkinlikler, onu bir hedef ve maksada doğru, onun ihtiyacını sosyal konum ve zamaniyla idrak eder, onun haykirisina cevap veren bir dine doğru yönelir. Gerçekler onu kabul eder... Bu sosyal grup, o bir boyut veya esas için dinin bütün esaslarını ve boyutlarını kabul lenir. Körukörüne, iyi ve kötü olduğunu araştırmadan, hakkın da düşünmeden itaat eder.

Sonraları bilginler, itikadi esasların üzerinde teker teker araştırma ve inceleme yapıyorlar. Ama halk kitlesi, zahmet ve askın hatiri için bir dine inaniyor. Bir noksanlıktan doğan eziyet, bir ideal ve hedefe duyulan ask. Kendi eziyet ve idealler ile asi na olan bir dini kabul ediyorlar. O dinin veya ideolojinin itikadi esaslarında kendi cevaplarını buluyorlar.

Sosyal ideolojilerin ilerlemesi de bu sekildedir. Meselâ Uzakdoğu’da, Latin Amerika’da köylüler diyalektigin bütün fel sefi esasların, materyalizmi, tarih felsefesini, tarihî cebri, alinasyonu, dealinasyonu -vb.- incelemeyip okumamislardir ki birini seçsinler. Bunlar sadece kapitalizmden eziyet çekmişler, sömü-rülüyorlar. Sinifsal imtiyazları ve sinifsal sömürüyü ezen, sinif sal esitlige çağıran bir ideoloji Uzak Dogu ve Latin Amerika köylülerini cezbediyor. Kapitalizme, sömürü ve istismara karşı duran bir ideolojiye-bu ideolojinin itikadi ve felsefi alt yapısı is ter materyalizm ve maddecilik olsun, ister idealizm ve maneviyat olsun-inaniyor. Çünkü ızdırabına -sinifların varlığı na, sömürünün verdiği ızdıraba sinifsiz esit ve hür topluma ve regegi bir cevaba sahiptir.

Bugünkü Afrika’da Islâm, halk kitlesine hızla nüfuz ediyor, ilerliyor. Tevhidin felsefi kelamî açıdan ortaya konması veya sirk ve diğer dinler ile karşılaştırılması sebebiyle yayılmıyor. Ve ya yayılmasının sebepleri “peygamberlik”, “âhiret”, Kur’ân’ın fe—

sahati ve belagati vb. sebepler değildir. Afrikalı'nın bütün tarih boyunca çektiği ızdırap sebebiyledir. Asırlardır tahammül ettiği ve etmekte olduğu hakaret sebebiyledir. Çaresiz olarak esaret ve hakareten kurtulmak için, benliğinde böyle bir yola karşı sevgi ortaya çıkmıştır.

Böyle bir durumda İslâm, insanî esitlik, peygamberin kendisinin bizzat mücadele ettiği, lanetleyip mahkûm ettiği ırk sal ayrıcalıktan nefret sloganıyla, başlangıçtan beri siddetli bir dayanaga sahiptir. İslâm, kirli ve vahşi batı ırkçılığının kurbanı olmuş olan Afrika halkının ızdırabına ve idealine vereceği uygun bir cevaba sahiptir.

Bu yüzden zenci, siddetli bir şekilde, hızla İslâm'a yöneliyor. Irkların hürriyetini ve irksal ayrıcalıklardan nefreti bu dinde buluyor. Irksal ayrıcalığı benimseyen veya onlara karşı sessiz kalan dinlere karşı cephe alıyor.

O halde sömürüye ve irksal ayrıcalığa karşı çıkış esası, Afrikalı siyahi İslâm tarafına çekiyor. Bu dini bütün usul ve ayrıca fikirlerini bir yerde kabul ettiriyor. Bundan sonra bilginleri, çeşitli meseleleri araştırıp, incelemeye başlıyorlar.

Milâdî yedinci asırda -İslâmî Hicri birinci asırda- eğer İranlı İslâm'a yöneliyorsa, bunun nedeni ilmî felsefi ve kelâmî konular, Kur'ân'ın fesahat ve belagati değildir. Tahminlerin aksine, hiçbirini anlamıyor veya onlara karşı bir hassasiyeti yoktur.

Kur'ân'ın fesahat ve belagatini, sadece Hicazlılar demesek bile Arapça lisanlı olanlar anlayabiliyorlardı. Farsça lisanlı, okuma yazması olmayan muzdarip, Horasanlı, Maverâünnehir ve Kuzey İranlı halk kitlesi değil. Bu halk kitlesi, elinde ekmek ve hurmayla Medayin sokaklarında İslâm'i karşılamaya gidiyordu. Yoksa aydınlar, ileri gelenler, köylüler, süvariler, kâtipler, İranlı büyükler (ki bunların ilmî, felsefi, kelâmî konuları fesahat ve belagati anlamaları gerekiyordu ve anlıyorlardı) İslâm'a karşı durdular. Muzdarip İranlı halk kitlesi-İslâm'ın bu fikrî, edebî, ruhî ve irfani... meziyetlerinden birsey bilmeden -mahrumiyetlerin bütün tarih ve ömrünü kapladığı halk kitlesi bütün bunların te lafisini, bütün ızdıraplardan kurtuluşu arzu ediyor. İslâm'ın me-288

DINLER TARİHİ

sajında, Zerdüst dininde bulamadığı hürriyet ve kurtuluşu bu luyor. Zerdüst'ün dininde var olmus sa bile, Mübedlerin dininde artık yoktur. Mübedler, Dehgânlar, Hüsrevler öyle çirkin ve nef ret edici bir doku örüyorlar ki artık din, halk kitlesine karsi bir din olmuştur. Mübed, Dehgân ve Hüsrev'in çıkarlarının savu nucusu olmuştur.

Böyle bir din artık halkın dini olamaz, bu yüzden halk kaçıp derhal Islâm'in etegine siginiyor. Islâm'i, haber olarak -Islâm or dusu ve Kur'ân metni İran'a girmeden önce, İranli'ya ulastiriyor. Dicle ve Fırat'ın o tarafından Islâm askerinden, Islâm hilafetin den, Medine ashabından ve peygamberin dostlarından Muhammed'in (s.a.v.) hayatının serhinden, komutan ve halk kitlesinin iliskilerinden, büyük adamlardan, Muhacir gibi küçük Arap halk kitlesinden, kuru odun yiginina düşen ates gibi haberler ulasiyor. Halki sariyor, ilerliyor, süratle her tarafı âdeta atese çe kiyor.

Bütün irki, geçmişleri ve halefleri bütün tarih boyunca mah rum olmu sa olan İranli, saraya yol bulup padisaha karsi durmasi veya ona söz söyleyebilmesi veya onun yedigi yemeklerden giz lice az da olsa evinde pisirmesi gereken fakat yapamayan İranli. İranli öyle bîr düzende yasiyordu ki, asilzadelerin bazilari bile, Sah'ın üç adim yaknında duruyorlardi, bazilari bes adim, bazi lari yedi adim. Bazilari otu rabiliyorlardi, bazilarinin ise sadece ayakta durmalari gerekiyordu! Hepsi de tayin edilmiş mesafe lerde. Her aile, sabitlemiş sosyal makamda. Her fert bir sinifin, tabakanın kapali kalibinda, müebbet olarak mahsur kalmisti. Hepsi irsi, sosyal ve irksal çevrede mahpus kalmislardi. Kundu racinin oglu dâhi bile olsa, yine kunduracidir. Saray kâtiplerinin çocuğu, bir asilin oglu, serefe yabancı bile olsa yine tekrar saraykâtibi ve asildir. Hepsi daima olduklari sinifta mahpustur. Bir siniftan diger sinifa geçiş hakkına sahip degillerdir.

Böyle bir toplum ve düzene, Fırat ve Dicle'nin o tarafından kivilcimlar düşüyor. Halk galeyana geliyor.

Bu kivilcimlar, Islâm'in bina ettigi halkın hükümet seklı sos yal düzen ve halkın yasanti seklı hakkındaki haberlerdi. Millet—

leri “sosyal adalet” ve “devrimci liderlik” ile müjdeliyordu. Eko nomi ve irksal sinifsal ayırmadan izdirap çeken ferdî, ailevî ve aristokratik rejimlerin zincirinde esarete düsmüs olan milletler bu davete “Lebbeyk” demekte tereddüt etmediler.

İslâm, hemen baslangıçta “Sosyal adalete” dayanır ve bütün peygamberler “adaletin” istikrari için gönderildiklerini söyler. Bütün peygamberlik ve risaletler, yeryüzünde ve insanın top lum yaşamında adalet meydana getirmek içindir.

Diğer taraftan İslâm, bir hükümet sekli gösteriyor. Her ne kadar hukukî açıdan çoğu haklar noksanlaşıyorsa da, fakat siyasî form açısından, İslâmî (hicrî) öyle heyecanlı bir hükümet arz ediyor ki İran halkı için bunun tasavvuru bile mümkün de gildir.

Dünya imparatorluklarının onun karşısında hakir göründüğü büyük halife “Medine” şehrinin en fakir halkıyla aynı halde yaşıyordu. Böyle yaşıyor; başka bir şekilde yaşam hakkına sahip değildir!

Bu Roma ve İran halkı için çok heyecanlı bir şeydir. Bu iki imparatorlukta hükümet, halka karşı olan; hayat, hürriyet ve halkın faydalanmasına, doğal insan haklarına aykırı bir dizi ka yitlerin, düzenlerin halka zoraki yüklenmesinden ibarettir.

Görev, hep iş, izdirap ve açlıktır. Hüsrevler, Kayserler onların emeklerini alın terlerini hazinelerine servet olarak koyu yorlardı. Bunlar, halkın izdirap, açlık ve ölümleri pahasına, göğe uzanmış saraylarda hayal ve efsane geceleri yaşıyorlardı. Bütün bunlar birden değişiyor. Öyle bir hükümet iş başına geliyor ki; ne devlet başkanının kendisi diğerlerinden fazla en küçük bir-payi düşünabiliyor, ne halk, devlet başkanının beytülmal ve hal kin canı üzerinde diğerlerinden kendisi ve ailesi adına, fazla bir hakka sahip olduğu bekleyisi içine giriyor. Ne de böyle bir hak kin olduğuna inanıyor.

Mesele hallolmuştur. İslâm rejimi imparatorlukları dağıtıp çeki bir miknatıs gücü gibi, bütün halkın kalbini kendi tarafına

DINLER TARİHİ

çekiyor. Baskı ve sınıfsal ayırım yapan hükümetin icraatından izdirap çeken ve irksal, hukukî, sosyal açıdan mahrum olusu, ezilisi, reddedilisi daima hissetmiş olan halk.

Siyasî rejimlere ve zalim sosyal düzenlere mahkûm milletler ve mahrum halk iki sebep ve iki şeyin hatiri için İslâm tarafına yöneldiler: Biri hak hükümeti, diğeri sosyal adalet.

Araplarla savaşmak için, neden Horasan ordusu komutani, görevlendiriliyor?

Burada bahsettiğim bu konu, büyük bir tarihî meseledir. “Yezdgerd”, “Rüstem Fergzad”i Araplarla savaş için görevlendiriyor. Halbuki tehlikeye en uzak noktanın komutani idi. Sasani rejiminin Isfahan, Hemedan ve Khuzistan’da büyük orduları ve askerî gücü vardı.

Çünkü Yezdgerd’in İran’ın batısındaki ve güney batısındaki ordu komutanlarına güveni yoktu. Niçin onlara dayanmadı? Halbuki İran ve Arap savaşı bu sınırları kusatmıştı!

Bu anormal durum, bana göre çok tabiidir. Çünkü İran’ın, batı ve güneybatı sınırları, sınırın o tarafında meydana gelmiş olan İslâm ve devrimci hareketle temas halinde olduğundan ciddi bir şekilde İslâm’ın devrimci çağrılarının etkisi altındaydı. İslâm’ı kabul etmeleri için, müsait bir ortam doğmuştu.

İslâmî fikir ve ideoloji, İranlı halk kitlesi ve İranlı askerlerde siddetli bir şekilde çatlak meydana getirmiş, onları etkilemişti. Bu durum batı, güney batı İran halkını ve ordusunu Yezdgerd nazarında güvenilmez yapmıştı. Taassup ve inançla Mübed-ler’in dinini (Mecusilik), Hüsrevler’in idaresini korumaları adına, bunların kurtuluş çağrısında bulunan bir güçle savaşabileceklerine ümit bağlamıyordu.

Yağmalamak için geldik demeyen bir orduydunuz-Sizi, “yerin zillet ve aşağılığından, gökyüzünün hürriyet ve yüceliğine” dinlerin zulmünden, “İslâm’ın adaletine” çağırmaya geldik, diyen bir ordu. Sizi “birbirinize kölelikten, Allahınıza kulluğa” çağırmaya geldik, diyen bir ordu.

Bu çağrıları isitmiş ve bu davete âsinâ olmuş olan, kendi alın yazısından izdirap çeken, böyle bir daveti bekleyen biri, iyi

savasamaz. Onun derdinden bahseden birinin basına, asiri bir tutkuyla kılıç vuramaz. Kendi derdinin sebep ve kaynağı olan kimseyi savunmak için kahramanlık yapamaz.

Bu yüzden İslâm'da en uzak sınırdan, Horasan'dan asker, ordu komutanı getiriyorlar. Zihinsel ve fikrî çevre açısından, tam olarak İslâmî propagandadan uzak bir çevreden. Uyanık tehlikesinden; isyan, mevcut düzeni bozucu, ihlal edici fikirlerin nüfuzundan tamamen korunmuş olması gerekiyor.

Bütün bunlardan İran'ın en uzak bölgesinde oturanların bile kurtuluş bağışlayan İslâm mesajını getirenlere yabancı olmadıkları görülüyor. Hiçbir şeyi korumak adına gönülden ve can dan, İslâm'a karşı saldırganca savaşmak istemiyorlar. "Kadisiye" ve "Nihavend"de çadır kurmuş olan bu orduyu Sasanî düşmanı görüyorlar, kendi düşmanları değil. Onların hatta mabetler ve Mübedlerle bile bir işi yoktur, sadece egemen düzen ve Yezdgerd'in gücü ile mücadele halindedirler.

Eğer İran halkının hesabını, Sasaniler'in hesabından ayırmazsak, İran halkı Arap halkına karşı yenilmiştir dersek, bu İran halkına hakaret olur. İranlılar ne Araplar'dan yenilgiye uğradılar, hatta ne de İskender'den.

Yenilgiye uğrayanlar hükümet hiyerarsisi idi... Dârâ, Yezdgerd, Harzemsah ve Abbasi halifesini.. İskender, Sa'd Bin Ebi Vakkas, Cengiz ve Hülagü yenilgiye uğratmadı, İran milleti onları savunmadığı için yenilgiye uğradılar. Cengiz, Muhammed Harzemsah ve vahşi Hatun Türkleri arasındaki savaşta İran hal ki mahpus idi. Eski zindancılar ile yeni zindancılar arasında kavga çıktığını görüyorlardı.

Yezdgerd, "Selâsîl savaşı"nda az sayıdaki yalın ayaklı Arap askerlerine karşı kaçmamaları için İranlı askerleri zincire vurdu! Yani İran halkı bu kadar savastan kaçan ve korkak bir halk miydi? Bu hile bile bir düğümü açmayınca Yezdgerd, Medâyin'e geliyor, hazinenin kapısını askerler, iyi savassınlar diye sonuna kadar açıyor! (yani savaşçı İran askerî para için mi savasıyordu?!) Bunlar büyük, hakikatperest ve zeki olan bir millete hakarettir! Sasanî rejimi İranlı askerleri zincire bağlıyor ki

DINLER TARİHİ

kaçmasınlar, para veriyor ki savassınlar. Bu durum, hakim düzenin halk arasında hiçbir dayanak noktası ve üssünün olmadığına işaret ediyor. Halkımız İslâm'a karşı savasta koruyacakları hiçbir şeye sahip değildi. Hüsrev ile halk arasında, zincir ile rûs ve dışında başka hiçbir ilişki yoktur. Bu iki ilişkinin sağlam bir bağlılık olmadığını görüyoruz. Hem zincire vurulan askerler kaçtılar, hem de haraç alınan halk da sonra kendisinden alınmış olan paraları yedi. Araplar'ın Medâyin'e girişinden önce, kendi leri sarayları dağıttılar. Toplanmış olan malları götürdüler! Bunlar bugünkü tarihçilerin hakaretine uğrayan halktır. Çünkü tarihçiler hesaplarını hükümetin hesaplarından ayırmamışlardır. Çünkü İran halkının kendisine hakim olan mevcut düzen ve du ruma tutkunluğu yoktu. Kendilerini kurtarmaya olan ihtiyaçları nedeniyle, insanî çağrılarını tanımak, iman etmek, sınıfsız kurtuluşu sağlayan ileri bir ideolojiyi, kardeşlik, Özgürlük, adalet üzerine bir ideolojiyi tanımak için baskı, ayrıcalık ve imtiyaza karşı bir ideoloji olan İslâm'a karşı Kadisiye, Celulaî ve Nihavend'de savaşmak istemedi!

İranlı, korkak, düskün ve zavallı değil ki, Arap ordusu karşısında kaçsın ve çaresiz olarak zincire bağlansın. Paraperest değil ki, Yeğzgerd midelerini mamur etsin, cebini doldursun ve düşmanla savastırınca da, doldurmayınca savaşmasın!

Serefsiz değildi ki ne dini, ne milleti, ne istiklâli, ne izzeti, ne zilleti ve ne de yabancı esaretini anlamasın! Yahudiden de daha aşağılık değildi ki, vergi ödememek için -cizye yerine zekât ödemesi için- herşeye gözünü kapasın; teslim olsun, din değiştirsin. Bu, araştırmacı benzeri gevis getirenler, büyük milletimize en kirli küfürleri ediyorlar. Kendi hayallerince bunlar millîdir (ulusalcıdır), İran'ı sevenler ve yabancıya karşı olanlardır.³³ Bunlar, İranlı, baskı ve para tahakkümü ile İslâm'ı kabul edip, boynuna geçirdi; kendi rıza ve imanlarıyla değil! demek istiyorlar. Bunlar, İran milletini kendileriyle karıştırıyorlar. Bunların kalemleri, dilleri, fikirleri, ilimleri çok rahat, hızlı ve "do-33- Elbette bunların nazarında İran milletinin geçmisten bugüne kadarki düşmanını sadece Araplar'dır. Hem de Asr-i Saadet dönemindeki Araplar!

gal” bir şekilde baskının tellali ve sermayenin esnafı oluyor. Bunların dinî esasları her durumda, her dinde iki tanedir: Korku ve açgözlülük! “Biri, ipekli kumas”, “diğeri koyu sarı.”

Bu ordu Nihavend ve Kadisiye’de birkaç bin kişilik fakir, yalın ayaklı Arap ordusuna niçin bu kadar kolay yeniliyor? Niçin birkaç yıl önce zamanın en büyük imparatorluğu olan, zamanın en modern silahları ile donanmış, tecrübeli, eğitilmiş Roma ordusunu kolaylıkla yeniyor? Bu millet, İslâm ordusuna karşı bütün bu zaafı niçin gösteriyor, İsfahan’daki meşhur garnizon bir tek kılıç bile çekmeden üçbin kişilik çöl Arabına teslim oluyor? Birkaç sene sonra da, kapıların ardında, kasabaların kale ve hisarlarının içinde Arab’a karşı niçin öyle yigitçe savaşıyor?

Buhara niçin üç defa ardarda katliama uğruyor? Her seferinde Arap ordusu bir adım uzaklaşınca tekrar isyan ediyor?

Nedeni apaçıktır. Orada Ömer halifeydi, yardımcıları ve komutanları Peygamberin (s.a.v.) büyük sahabeleriydi.³⁴ Burada ise Emeviler gelmişti; yardımcıları ve komutanları ise vahşi Arap yağmacıları!

Arap, savaş meydanında ülkenin resmî askeriyle yani Sasanî rejimini savunan güç ile, devlet gücü ile savaşıyordu. Sehirlerde ise halkı kendine taraf görüyordu. İrani Kadisiye’de hükümeti savunmak için savaşıması gerekiyordu, savaşıyordu. Sehirlerde kendi evini, ailesini, sehrini beldesini, namusunu, istiklâlini savunmak için savaşıması gerekiyordu ve iyi savaşıyordu!

O rezillikleri için, sınırlarda İslâm ile çarpışmada can veren o halk, merkezi kudretin dağılması döneminde millî istiklâlin ve resmî ordusunun yok olması, hilafet kudretinin evrensel bir iktidar ve istila bulması döneminde, İran’ın kuzey batısındaki dağ—

³⁴-Gerçi birtakım zaafı vardı; Ali (a.a.) ve İslâm değerleri ile olan mukayese de. Ama Sasanî ve Roma idarecileri ile mukayese edilmelerinde Roma ve Sasanî düzenlerine mahkûm olan gayri müslim halkın nazarında hürriyet ve adalet-heykeli idiler. Babamın deyimiyle hasin acımasız, sömürücü Roma idaresini görmüş olan Sanmlialki için, hattâ Muâviye bile, sevgili bir “va’d edilen” biri olarak tecelli ediyordu.

DINLER TARİHİ

larda, Azerbaycan'da yirmi sene nasıl direndi, birçok Arap ordusunu ard arda nasıl yok ettiler?

Yüzyıl sonra yeni Müslüman olmuş Horasanlı 600 bin kişilik savaşçı, hilafet merkezini halifenin başına yikiyorlar? Yazdgerd'i yalnız bırakan halk, Belh'te bir değirmenciye sığınmak zorunda kalan ve bir kişinin bile onu savunmadığı halifenin başını kesti. Böyle mutasip, kahraman, vefadâr, yigit, adı bilinmeyen, itibarsız, soyu tanınmamış bir idam! Ebu Müslim Horasanî'yi hazırlıyorlar. Şimdi Ömer'in ordusunun yüz misli artmış olan ordusunu bir tilki sürüsü gibi dağıtmıyorlar mı? Burada ne amaçları bir para vardı, ne kaçamayacakları bir zincir vardı. Bu millet, ondan sonra niçin Arapları topraklarından uzaklaştırmak için iki asir kılıçlarını eline almadi?

Bu niçinlerin cevabı şudur, İranlı aynı İranlı'dır, ama başlangıçta "Medâin" "Medine" oluyordu, o savasmiyordu sonra "Medine" "Sam ve Bağdat" olunca savastı!

İranlı halk kitlesi Medâin'den Medine'ye köstü, Ne istiyor du? Sınıfsal eşitlik, insanî hükümet! Bunu istiyordu.

Yolunun üzerinde ansizin, Medine yerine Bağdat belirdi. Muhammed'in (s.a.v.) idaresini göreceği yerde, halifenin esiri oldu. Burada, tevhid felsefesi, peygamberliğe itikat, Kur'an'ın kutsallaştırılması, tefsir, hadis, ilm-i rical, ilm-i fesahat, belagat, İslâmî bilgi ve hikmet, irfan, derin ahlâk, ölüm ve âhiret konusu, cennet, cehennem, ruh, insanın bekası, yaratılışın esrarı, âhiretin menzilleri... hep vardı. Bağdat, Medine'ye kıyasla dünyanın en büyük kudret, ilim ve medeniyet başkentiydi. Tantanalı meşitlerle doluydu. İslâmî üniversiteler, öğretmenler, âlimler, fakihler, filozoflar, tarihçiler, üstün zekâli hâkimler ile doluydu..

Ama İranlı kunduracizâdenin bunlara bir ihtiyacı yoktu; bu şeyler için gelmemisti. O vahşi bir Arap değildi ki, merkezî kudret inancı, hayatın celâlligini, hayatın medeniyet ve azametini tesisin-Medâin'de bütün bunlar vardı. Bütün bunları bıraktı... O, sınıfsal ayırimdan kaçmisti; eşitlik arzusundaydı. Zulüm ve baskı hükümetinden kaçmisti; hürriyet arıyordu. Şimdi Bağdat'ta her şey vardı, İslâm da. Ama bu iki şey yoktu.

Iran esraflığı gitmiş, Arap esraflığı gelmişti. İran hükümdarı (Hüsrev) gitmiş halife gelmişti! Bağdat'ta İslâm vardır. Medine İslâm'ından daha güçlü ve daha tantanalı bir İslâm. Orada (Medine'de) iki-üç nüshadan fazla Kur'ân yoktu, burada her taraf Kur'ân doludur. Süsleme sanatının en güzel örnekleriyle çöğal tilmis nüshalar. Orada bin metre karelik çamur duvarlı hurma dalları ve yapraklarıyla kaplanmış bir mescid vardı. Burada aza met dolu, güzellik, sanat ve mimarlık müzesi mescit. O gün İslâm ordusunun üçyüz fakir muhaciri vardı, bugün dünyanın en büyük ve en iyi ordusu. Medine hazinesinin gücü, taksim edilirse kişi başına iki hurmadan fazlasına ulaşmıyordu. Şimdi mescidin avlusuna o kadar ganimet yığılıyor ki diğer ucunu görmeleri bile mümkün değil. Problemleri bütün bu parayı nasıl hesaplayıp toplamak ve nasıl harcamaktır? O gün İslâm âlimleri birkaç tane hat yazan kişiydi, bugün ise İslâm ilim havzaları bütün Atina, İran, Roma, Hıristiyanlık, Yahudilik, Zerdütlük... kültürlerinin varisidir.

Bütün bunlar var, ama adaletten (sosyal eşitlik), hükümetten (halkın hak liderliği olarak) artık bir haber yoktur. Düzen Kayser ve Hüsrev'in düzeni gibidir. Zerdüst ve Hıristiyanlık di ni yerinde İslâm.

Burada, İslâm iki çehre kazanıyor. Birisi Bağdat ve Şam bu yük Darül Hilafetin'in yaptığı İslâm. Birisi de "Rebeze"³⁵ de gö mülen, Küfe mescidinde kana bulanıp yuvarlanan ve siyah Fırat kenarında sönen İslâm!..

Birisi renkli Bağdat ve Şam saraylarının sofralarıyla "Medâyin", "Kuharnak" ve "Roma" saray sofraları ile rekabet eden İslâm. En iyi musikîler, yemekler, cariyeler, medeniyet ve lüksün en iyi eserleri ve etkileri. Birisi de bu sarayların altındaki zindanlarda zincire vurulmuş İslâm!..

Birisi İslâmî hareket ve İslâm Peygamberi ile savasan, sonra İslâm'ın kaderini eline geçiren esraflığın (aristokrasinin) İslâm'ı. Halife, Peygamberin kişiliğine büründü. İslâm'ın dünyadaki

35-Ebu Zer-i Gıfarî'nin öldüğü yw. (çev.l

DINLER TARİHİ

resmî yürütücüsü, resmî mücahidi oldu. Malûm halk kitleleri, Arap köleler, İran ve Roma halkı, Zerdüst din adamlarının al datmasından Hüsrev ve Kayserlerin tokatlarından Islâm'ın ada letine, Islâm'ın hürriyet ve esitlik rehberliğine, Islâm'a geldiler ve verasetçi, istibdatçi Arap saltanatına ve hilafetine tutkun oldular, onunla mesgul oldular. Irksal aristokrasi, ailevî sinifsal ayrıcalıklar, kölelik, yagma ve katliam düzeni! daha önce sahip oldukları sey. Ama, orada zindancı ve hakim kendindendi, bu rada yabancılar!

Sosyal adaleti, halk ve hürriyet hükümetini aramak için İran hükümdarı ve Zerdüst din adamlarının düzeninden kaçıp Islâm'a geldiler. Islâm olduğunu gördüler ama, herseyden bahsedene, adalet ve hürriyetten başka herseye sahip olan Islâm! Medâin'in yerine Bagdat, Hüsrev'in yerine halife, Mübed'in yerine Molla! Onun için, ona hürriyet ve adalet bağışlamayan Islâm'ın diğer hiçbir dinden farkı yoktur, hepsiyle esittir. Simdi Medine'ye sığınmak ve orayı aramak yerine basını Bagdat'a çi karmıştır! Simdi ne yaparsın? Hüsrev ve Mübed'in Medâin'ine geri mi dönsün? veya Bagdat Islâmi'ni mi kabul etsin?

İran'da Ebu Müslim'den sonra birtakim şahsiyetler çıkmış ve Bagdat ile savasmışlardır. Bunların sloganı: "Islâm'ı Arap eksiltmiştir" idi. Halk kitlesi bunların pesine düştü: Millî kahramanlar! Efsin, Merdiâviz, Muknî', Alziyar, Semigiryan, Taberis-tan.. halk kahramanı Ebu Müslim Horosanî'nin sofraya talep eden sloganı, halkın kurtuluşu için adalet, hürriyet ve Muhammed'in (s.a.v.) soyunun hükümeti için Emevîlerle Islâm'ın ziddi olan ci nayet, gasp ve Arapçılık hilafeti ile savastı. Islâm'ın yeni düşmanlarının ve halkın kurbanı oldu.

Arapların ziddi ve Araplara karşı olan bu kahramanın ideal milliyet ve Islâm, idi. Bundan da önemlisi milletin Arap hükümeti esaretinden kurtarılması ve hak Islâm dinine bağlı kalması!

Yüzyıl Sasanî zulmünden kaçmış olan İran halkı şimdi de Emevî ve Abbasî zulmüne yakalanmıştı. Bu millî kahramanların pesinde Araplarla savastı.

Savaşın kaderi ne oldu?

Bu kahramanların hilafet ile anlaşmaları ve taviz vermeleri! Kendileri için halifeden mahallî hükümetler aldılar. Bagdat îslâmî'na geri dönmeyi, kendi iktidarlari uğruna kabul ettiler.

Halk kitlesi ansizin gözünü açtı ve bu, Araplara karşı olan millî kahramanların Islâm'dan önceki mahallî idareciler olduk larını anladı. Islâm, bunların soylarından, ailelerinden kudreti geri almıstı. Bunların isyanları ne halk, ne de milliyet içindi. Aile ve soylarının mahallî hükümetlerini geri getirmek içindi. Bun lar, İran'ın eski asilleriydi. Arap asilleri ile savasip simdiki duru mu oluşturdular! Bunun neticesi ise Tahirî, Sasanî, Zıyan... silsileleri oldu. Bunlar, iki esraflığın halk aleyhine yaptıkları gayri-mesru evliliğin çocuklarıydı! İran halk kitlesi tekrar aldatıldı! Tekrar ihanet gördü.³⁶

Simdi bu millî hükümetlerde, iki kilifli, iki örtülü bir hükümetin sultası altında, esraflık saltanatının hakimiyeti ve Arap esraflığının hilafeti altında mahpus olduğunu görüyor. Halk, her ikisinin tebaası! Halk kitemizin hangi girdapta ihanet, aldatma, kan ve zulme giriftar olduğunu görüyorsunuz?

Hürriyet, esitlik arzusuyla kendi aristokrat istibdat ve sınıf sal düzeninden kaçtı. Islâm'a sigindi. Emevî hilafetinin istibdat ve esitsizliğine mahkûm oldu. Emevîler'in irkçi bedevi saltana tından kaçtı, Peygamber'in soyuna sigindi. Abbasîler'In ihanetkâr esraflığının tuzagina düştü. Abbasîler'In ihanet ve zul münden kaçtı, millî kahramanlarının etegine sigindi, onların pe sinde de kılıç salladı, can verdi. Simdi de her ikisinin anlaşmalı hükümetlerinin tuzagina düştü!

Aradan bir asir geçti, durum daha da kötüleştı. Halife ile el ele olan millî idareci gitti, yerini vahsi Türk saltanati aldı: Gazneliler, Selçuklular, Harzemsahlılar, Mogollar! Simdi ne yapma li? Hassas, en zor ve en karmasik bir anda "seçim!" Ne milliyete

36-Bunlardan sadece Babek, dogru söylüyordu Gördüm ki bu millî kahraman lar Yani İran'ın eski serazi-, onu aldılar, halifenin ayakları önünde bogazlayip kestiler.

DINLER TARİHİ

geri dönebiliyor, ne Hüsrev-Mübed düzenine, ne egemen güce teslim olabiliyor, ne halife-molla düzenine, ne millî kahramanlara. Ne millî hükümetlerinin gönlünü hoş edebiliyor, ne de Hüsrev-halife düzeninin!

Simdi asirlardir savasiyor; katliamlar, fedakârlıklar, isken celer, kahramanlıklar, şahsiyet, milliyet, tarih, kültür, lisan övünmeler, idealler, imanlar ve mukaddes arzularının yok edil mesi! Artık hiçbir şeyi yoktur! Adalet ve hürriyet arzusu ile Islâm'a sigindi. Simdikilerin elindeki Islâm, onu düşmanca davranan Türk saltanatının ve Arap halifesinin sultası altına çekti. Onun esaret ve zilletinde her ikisi el eledir! Sinifsal ayırım önce kinden daha hasindir, siyasî istibdat her zamankinden daha agirdir.

Simdi tekrar adalet, hak ve hürriyet hükümeti! Bu defa daha siddetli ve daha susamis bir ihtiyaç. Halkın ansizin zulüm ve ayrıcalığa kurban edilişi, ondan daha çetini İslâmî geçinen hükümetin zulüm ve istibdatı! Zulmedilen bu aile, ne Yezdgerd'in ailesidir, ne Zerdüst Mübedleri'nin ailesidir, ne Hıristiyan kesişinin, ne Yahudi hahaminin, ne Hint brahmanın, ne de putpe rest ve müsrikin ailesidir. İslâm Peygamberi'nin (s.a.v.) ailesidir.

Bu ailenin çocukları nesilden nesile hep semsirullah (Allah'ın kılıçları) ile katledildiler ve İslâm'ın darul hilafetinin zin danlarında can verdiler!

Hayret! İslâm da mı İslâm'i yok eder? Peygamberin yerine geçen, Peygamberin ailesini ve soyunu mu katleder?

İslâm mücahidleri, Kur'ân'ın icra edicileri, Sünnet'in muhafızları, Muhammed'in (s.a.v.) evini mi viran ederler? Niçin? Bu hakim İslâm, o mahkûm İslâm. Katil İslâm-maktül İslâm. Bağdat İslâm'i-Medine İslâm'i. Sam İslâm'i-Kerbela İslâm'i. Sıffm müslümanlarının bayrak ve kılıçlarının ucundaki Kur'ân ile Re-beze çölündeki, Küfe mihrabındaki Kur'ân'ın yoksa birbirinden farkı mı var? Bütün bu fark niye? Bütün bu mesafe niçin? Hangi fark:

Adalet ve İmamet! Bu fark! Burada Müslüman halk kitlesi sınıfına ve kaderine bağlılığını, kendi dert ve ihtiyacının cevabını buluyor.

Peygamber Islâmi'nin devami olan Islâm, başlangıçta söyle diği ve halkları kendine çağırdığı o iki slogana bağlı kaldı.

Bu şekilde halk kitlesi (halifeyle, millî kahramanların Islâm'ı ve Hüsrev'in idaresi dışında) üçüncü bir yol buluyor. Tâbi olanları ve liderleri, Islâm'ın, ilk yönü istikametine devam ettirmesini, kendi risâlet ve görevleri biliyorlar. Bu risâletin yolun da daima cihad halindedir. Katliama uğruyorlar; daima cephe de, egemen, zalim ve Islâmî takvayı kusanmış olan kudrete karşı savaş halindedir. “Ya öldürüyorlar veya zehirleniyorlar.”³⁷

“Sia”..., O'nun tarihî ve fikrî islevi budur. Halkın, ona yönelik sebebi budur. Islâm'ın bekçiliği ve Muhammed'in (s.a.v.) Islâm'ını devam ettirmek için ayağa kalkan Sia...

Sia; Ne Mezhep Ne Pin!

Çocukluğumuzdan beri kulaklarımıza okudukları “Islâm'ın usulü: Tevhid, peygamberlik ve âhiret; mezhep usulü de “adalet ve imamet” olmak üzere iki tanedir.” demelerinin aksine Sia, izafî bir fırka değildir. Adalet ve imamet, Sia'nın Islâm'a eklediği iki temel kaide değildir.

Din ve Islâm usulünün yanında, mezhep usulü anlamsız ve çok kötü bir sözdür. Bu, dünyada kendi inancımızı, mahkûm ve menfur ilân etmektir. Islâm esasen, hak hükümeti anlamında imamet temeline ve insani esitlik anlamında adalet temeline dayanmıştır. Sen Islâm'ın usulü üç tanedir diyorsun. Söyle, sonrası!

Devam edip, “Sia mezhebinin usulü iki tanedir” dediğin za man... Ya Islâm noksan bir dindir ve 3/5'lik bir hakikate sahiptir, noksanını ise Sia tamamlıyor demek istiyorsun veya Sia bir sahteliktir Islâm'a iki fazla esas eklenmiştir demek istiyorsun. Sonuç olarak 3/5'i Islâm'ın, 2/5'i diğer şeylerin etkisi olan bir dindir, demek istiyorsun! İmamet ve adalet, Islâm'ın iki has aslidir. Tevhid, peygamberlik, âhiret bütün dinlerin genel ve ortak esaslarıdır.

~- “Bu imamlardan katledilmemiş ve zehirlenmemiş olan hiçbirisi yoktur.”

DINLER TARİHİ

Eger halk, Hıristiyanlık dini, Zerdüşt dini, Buda dini ve Yahudilik dininden İslâm'a yöneliyorsa tevhid, nübüvvet ve âhiret sebebiyle değildir. Çünkü bunların her üçü diğer dinlerde de vardı. İslâm'da bu esaslar daha derin şekilde ortaya konmuştur, diyeceksiniz. Evet ama, bu konu ulemânın isine geliyor. Ben haktan bahsediyorum. Tarihin, İslâm'daki fedakârlıklarını, cihâtlarını, şehâdetlerini yazdığı mal ve canlarını feda ettiklerini yazdığı insanlardan bahsediyorum. O esaslar önceki dinlerde bozulmuştu, diyeceksiniz. Evet; yoksa İslâm'da bozulmadı mı? Zilletlerden, ızdıraplardan, zorba yasalardan; insanlığı daima felçli gibi bırakan, halk kitlesini esarete, hakarete, köleliğe ve faşizme çeken sınıfsal sınırlardan kurtulmak istediği, halkı İslâm'a çekiyor. Halk için sosyal adaletten, hürriyetten, hak rehberlikten bir mesaj getirmeyen İslâm, diğer bütün dinlerden ve muhtemelen küfürlerden de farksızdır,

O halde bu iki asil -adalet ve imamlık-sadece İslâm usulü'nün bir parçası olmakla kalmıyorlar. Belki İslâm'ın has bir usulüdür. ızdırap çekmiş İran, Roma halklarını ve Arap kölelerini kendine çağırıyor. Ama gidiş yolunun değişmesi, "imamet" ve "adalet" asıllarının unutulmasıyla ortaya çıkan İslâm, artık halkların ihtiyacına cevap veremiyordu. Roma ve İran inşaatörleri gibi, milletleri sövmeye başlamıştı.

Sia, İslâm'ın bünyesinde bulunan adalet ve imamet asıllarına vefa göstererek, hükümetin ve sınıfların zulmünden ızdırap çeken halkın emel ve ideallerinin kanunu oldu. Öyle oldu ki İran'ın kuzeyindeki İranlılar, hakim İslâm'a inanacakları yerde "Sia'ya" geldiler.

Halk kitleleri daima Sia sloganlarının esasına göre Emevîler, Abbasîler, Selçuklular, Gazneliler, Mogollar, Timurular ve İlhanlılarla savaşmışlardır.

Adalet ve Imametın Bulunmadığı Sıa

Sıa, bütün İslâm tarihi boyunca daima zamanın zulmüne karsi mahkûm, mahrum İslâm halkının mezhebidir. Sıa, bozul malari; İslâmî görüs, ruh ve akaidin mevcut durumun mesrulas—

tirilmesi için çirkinleştirilmesini, onun sınıflı düzen ve istibdatçı saltanat rejmine tatbik edilmesini, halk kitlesinin uyusturulmasını kabul etmemiş olan grubun İslâm'dır.

Bu yüzden daima, devrimci, öncü ve geleceğe yönelen birdurumu olmuştur. Yavaş yavaş bu fiili son zamana ulaşıyor. Şia kalıyor ama adalet ve imametten arınmış bir Şia! Ama bu şekilde olur mu?

Muhaldır! Evet muhaldır, ama onu mümkün kıldılar. Nasıl? Çok rahat. Adalet ve imameti halkın zihninde öyle bir anlama getirmişler ki, bu halk için ne adalettir, ne imamet!

O halde Şia ve Sünnîliğin ihtilafı neyin üzerindedir? Tarihî meselelerin üzerinde... 1380 yıl önce olan seçimlerle ilgilidir. O da öylesine inceleniyor ki, benim ve sizin dünyamızın değil âhiretimizin isine yarıyor. Yani eğer biz -Şakîfe'de hakkı ayaklar altı edilen-Ali (a.s.) sevgisini kalbimizde tasımis olursak ölümünden sonra Cennete gideriz, diğerlerine taraftar olanlar güya Cehennem'e!

Tek fark şu ki, biz hepsinden daha talihsiziz. Birden Şia'yi tarihî sevgi ve nefretler şeklinde ortaya çıkardılar. Sevgi ve nefretler insanî ve sosyal hedefler için ancak mukaddes birer araçlardır. Asalet kazanacak şeyler değildir. Ama lanet nefret bir hüküm, resmî dinin bir hükmü şeklinde ortaya çıktı. Kendisi asil ve sevap olan şeye dönüştürüldü! İmamet, bugünkü ve yarınki hayatımız için bir değer tasımadan kutsal bir kelime oldu veya bizim beyin ve görüşlerimizde tabiat ötesi, gaybî bir meselenin etkisi şeklinde ortaya çıktı. İmam, melek benzeri metafizikî bir şahsiyet oldu. İmamete itikat da, Şia'nın diğer bir Cebrail'ine inanmak gibi bir şey oldu. İslâm öyle bir yere vardı ki, tarihî ve ferdî kinler temel haline geldi... Şah Abbas gibi bir adam bile kılıç çekti ve Sünnî öldürmeye başladı. Sairlerden İmamları övmeleri için şiir söylemelerini istedi. Bütün bunlara rağmen kendisi Abbasî halifeleri gibi saltanat sürüyordu. Cefa ve zulüm yöneti mine karşı bin sene direnen halk, Şah Abbas hükümetini ideal ve şerefli bir yönetim olarak kabul etti.

DINLER TARİHİ

Bin sene zulme karşı durmuş olanları niçin Sah Abbas hü kümetini kabul ettiler? Çünkü Ehl-i Beyt'i sevmektedir. Ali sev gisi vardır, Ali'nin (a.s.) hakkını gasp edenlere bugz etmektedir! Yani Sia! Kendisi Ömer bin Sa'd'den çok kötü bile olsa! Ne diye lim? Muaviye!

Ebu Bekir ve Ömer hükümetini hakli olarak kabul etmeyen-ve Ömer b. Abdulaziz hükümetine de tahammül etmeyen Sia! (Ki bunların hiçbiri Sia'nin siyasî felsefesi ile uyusmuyordu.) O zaman zulüm ve baskı hükümeti ile bin yıllık bir savaş, adalet ve imamet yolunda kahramanlıklardan sonra, hilafetin gaspları ve tarihin daimî sultanları çehre ve sivelerini degistirdiler: Sünnî öldürmeyi baslattılar. Hem de bin sene önceki suçlular dan intikam almak maksadiyla!

İkincisi, Ömer ve Ebu Bekir'e küfür ettiler, Ömer'in vefat ge cesini bayram ilân ettiler, Imam'in matemine agladılar, alinleri na kahrül çektiler. Sia tarihi, konumundan disari çıktı; halkın gözünde daima, zulüm ve baskı hükümeti güçleriyle göğüs gö-güse cihad eden veya karsit direnis gösteren Sia âliminin yönü degisti. Sah Sultan gitti Hüseyin'in kenarında oturdu. Halk bin hadis, âyet, tarih, kelâm, tefsir ve "ehl-i beyt ilimleri" olarak bil medigi seylerle (Ehl-i beytin kendisini de bilmiyorlardı!) ikna et ti. Bizim, Sakife seçimlerinden simdiye kadar buldugumuz, Imam-i Asr'in gaybindan sonra talep ettigimiz budur, diye halki ikna etti.

Sia âlimi sosyal konumunu degistirince, Sia'nin sosyal yönü ve tarihî fonksiyonun da cebren degistigini görüyoruz. Bu degi siklik dirençsiz ve dogal olarak sonuçlandı Zira Sia daha Önce böyle bir durumu açıklamak için hazırlamış idi. Sevgi ve bugz tarihi; birkaç şahsiyete karşı sefkat, geçmiş hadiselerle karşı ten kit hükmü: Bilâhare, ölümden sonraki ilk kabir gecesinde, alin yazısının gerektirdigince belli olan iman.

Yönetimler, sosyal rejimler ve düzenler, egemen sınıflar, es ki esraflık bu yönden daima Sia'dan çekmiyorlardı. Artık Sia ol mamak için bir sebep görmediler. Hatta O'na dayanmakla, Siile rin ask ve kin dolu kalpleriyle ayaklarının altını sağlamlastiri—

yorlardı. Bu yüzden Emir Timur'un gelini Gühersad Hanım'm, Sultan Ebu Mogolî, Nadir Sah Safevî ve Kaçar sultanlarının, yi ne bunların torunlarının da saltanata devam ettiklerini görüyo ruz. Harem'in minaresini ve Imam Riza'nin türbesini altınla kapladıklarını görüyoruz. güzel bir mescid yapıyorlar, türbele rin etrafına yüz agartıcı parmaklıklar yapıyorlar. Hatta Imam Riza'nin (a.s.) Meshed'deki kabrinin bir defa ziyaret edilmesinin, yedibinyedyüzyetmişyedi büyük hacc değerinde olduğunu ilân ediyorlar.

Ömer'in vefat gecesinde heykel ve resimlerini sokaklarda yaksalar, küfür partileri düzenleseler "ravza" (mersiye) okuma işleri bakani tayin etseler en son tekniklerle sinelerine vursalar, kilit kitleseler, Hz. Hüseyin'in sehâdetini ve Kerbelâ olayını tem sil etseler ve zincir de vursalar... diğer merasimleri yapsalar, ar tik doğu Avrupa'da yas tutma merasimleri tertipleseler bile; Sii ligi ihya etseler de, bunların Sİasinin gerçek Sia ile ilgisi yoktur!

Gerçek Sia, islevî Islâm toplumunda Peygamberin izindeki halkın rehberliğini istikrara kavuşturmak olan Sia idi. Mevcut olan bütün yönetimlerin aksine, meydana gelmiş olan hilafetin aksine, fonksiyonu, yeni bir düzenin yaratılması olan Sia... Hal ka karşı olan bütün sınıflı düzenlerin aksine bir düzen... Bütün tarih boyunca aradan geçen asırlardan sonra geçmisteki düzen lerin benzeri olan bir düzene dönüştü. Sunun dışında; sadece bazı isimlere ters şekilde dayaniliyordu.

Bin yıl hilafet ve ayrıcalık ile savasmış olan devrimci Sia'nin fikirlerini celbetmek için, Sah Abbas'ın, ayakta bılarını çıkarıp omzuna atarak Isfahan'dan yaya olarak Meshed'i (Imam Riza'nin türbesini) ziyarete gelmesi ve sonra geri dönmesi... Meshed'i ziyareti, Kabe'yi ziyaret ve haccul Ekber'den daha üstün ilân etmesi yeterliydi! Meshedli'nin lâkabını "haci" ilân etmesi ve Meshed'i ziyarete gelen herkesin haciligina resmiyet bağlaması; Nasruddin Sah'ın söyle buyurması: "Haremi, Musa; Kelim olan Musa ve İsa ile dolu görüyorum" Sia fikirlerini cezbetmek için yeterliydi! Böylece Ali'nin adalet isteyen devrimci hüküme tine asik olan Sia: "Evet, bu, Imam'ın gaybiyeti döneminde iste digimiz kimsedir"(!) desin.

DINLER TARİHİ

Böylelikle halkın fikirlerini celbederek kolaylıkla saraylar yapsın. Salon pencerelerinin herbiri o asrın musikî aletlerinden biri gibi veya o zamani kadehleri gibi olan saraylar... Veya kay gan mermerlerden hamamlar olustursun. Küçük ve temiz erkek çocuklarından efsanevî haremle yapsın. Gizli muvakkat nikâh evleri yapsın. Halkın yağmalanması, katliam, iskence, deri yüz mesi, göz çıkarılması, hamam oğlanları gibi işler yapıp, harem işçilerini kullanıp bozduktan sonra, “hükümet” ve “velayet” un vanıyla Sia halkının sirtına binsin. Ömer ve Ebu Bekir hüküme tinin bozuklugundan feryat eden Sia liderlerinden, adalet, ima met, imamin masumiyetinden, Islâm’da hükümet ve nübüvve tin aynı cinsten olduğundan dem vursun. Onların (Sii geçinen bu sultanların) kitaplarının girişlerinden birkaç sayfa gösterdi ler. Ben hiçbir kitapta, hiçbir dinde, hiçbir ilimde hiçbir Kayseri, Kısraî, Firavunî, Emevi ve Abbasî düzende böyle seyler okuma mistim!

Alevî Siasi ve Safevî Siasi

Nasil oldu da uzlaşma kabul etmez devrimci Sia, bu kadar kolay razı oldu? Sia -Sia’nin ruhu olan ve ugruna o kadar çok-kanların döküldüğü ses hedeflerini, sadece dilde tekrarlanan sloganlar haline getirince, duygular, kalbî kinlere dönüşünce-hayatta hiçbir fonksiyonu olmayan ölümden sonrası için olan kulluk meseleleri olarak ortaya çıkarılınca degisti.

Sia, diger Islâmî firkaların aksine, yeni meydana gelen bir fırka degildi. O Kur’ân ve Sünnet idi. Eger “soya” (ehli beyte) da dayanıyorsa yine Sünnet esasına göredir. -Hepimizin bünyesinde toplandığı- “Safevî siyasini” demiyorum; hiçbirimizin olmadığı “Alevî siyasini” söylüyorum.

Alevî Siasi, mahkûm sınıfın Islâmî’ydi. Sadece ve sadece insanî adalet ve hak hükümeti istiyordu. Sünnîlik -su andaki fiili Sünnîliği demiyorum (simdi onların çoğu hem pratikte hem de teoride gerçek Sia’ya bizden de daha yakındırlar) Siilige karsi olan o zamanın Sünnîliğini söylüyorum-hakim sınıfın Islâmî’ndan ibaret olmuştur hükümetin üssü, ırk esraflığının, sınıf—

sal ayricalığın aleti idi. Önceki dinlerin de mahrum ettiği sinifi, ayak altı aleti olmuştur.

Adalet

Bu kelimeleri, çoğundan bir gül gibi isittik. Anlamini kaybetmişiz, ne olduklarını bilmiyoruz demisiz. Ama derinliklerine inince hayrete düşüyoruz. Bu yüzden doğru anlamak için, bu kelimenin önceki zihni anlamini unutmamız gerekir, onu yeni bir kavram olarak kabullenmemiz gerekir.

Sosyal adalet, araştırılacak meseleler, sosyal ve hukukî meselelerle ilgili bir konudur.

Tarihin mahkûm sınıfının İslâm'ın³⁸ adaleti kendinin mezhebi, kelâmî ve itikadi bir usulü olarak ortaya koymuştur. Tevhid ve nübüvvet gibi onda itikadi vardır. Bu durumda Sia, adalet ve imameti ilk İslâm'ın temel esaslarının bir parçası olarak bilmek tedir. Hakim İslâm, onu (imamet ve adaleti) yok etmiştir. İslâm'dan bu iki asli çıkarmakla, eski rejimler ve cahilî düzenlerin yaptığı gibi, İslâm'ı daima siyasî kudretlerin ve sınıfsal imtiyazlarının dayanak yeri yapamamışlardır.

“Ehli Sünnet” ve “Sia”nin her ikisi de adalete inanıyor. “Ehl-i Sünnet” asla Allah adil değildir, demiyor. Birinin Allah'a inanması, ama adaletine inanmaması gibi birsey mümkün değildir.

O Halde İhtilaf Hangi Konudadır?

Adaletin kelâm ve felsefî konular açısından iki açıklaması vardır. Şimdiye kadar filozofların tartışmalarında ortaya konmuştur. Ben bu felsefî konularda, kelâm açıklamalarında, dinlerin, İslâm'ın, mezheplerin, özellikle Sianin aklî açıklamalarında derin sosyal kökler görüyorum. Bu cümleden olmak üzere bu konu:³⁹

38- “Mahkûm sınıfın İslâm'ı Sia” kavramına hayret etmeyiniz. Zira İslâm'ın kendisi de, İnsanlık tarihinin mahkûm sınıfının dinidir. Bu anlamda Sia, gerçeklik İslim oluyor.

39-Bazıları için, şu izah ve açıklamayı yapmama izin veriniz. “Ben” şahıs zımını, gösteris için kullanmıyorum. Ama bu, kelimeye muhtaç olmam ve doyuma ulaşmam anlamında değil. Maksadım şu, halk bu sözün bana ait olduğunu, sorumluluğunun da bana ait olduğunu bilsin. İslâm'ın apaçık ve kesin esaslarından biri olduğunu sanmasınlar, veya İslâm âlimlerinin resmî görüşleri, Sia'nin ittifak ettiği konu sanmasınlar. Diyorum ki, siz onu kabul etmeniz de etmeseniz de bu benim sözümdür.

DINLER TARİHİ

Ehli sünnete bağlı âlimler; “Allah’ın yaptığı her iş adaletin aynısı” olduğuna inanıyorlar:

Ama Sia diyor ki: “Allah adaletli olmayan hiçbir iş yapmaz.” Bu ikisi arasındaki fark nedir? Fark çoktur, o hakim sınıfın adaletidir, bu mahkûm sınıfın adaletidir. Allah’ın sıfat ve ameller ile ilgili fertlerin zihnindeki kavramların da, sınıfsal çerçevede sınırlı olduğunu görüyoruz. Sınıfsal, sosyal çıkarların ve şartların rengine sahiptir.

Eğer meseleyi sadece filozofça ortaya koyarsak, mücerret mantikî ve kelami bir mesele olarak, Ehl-i Sünnet’in akıl yürütmesi gerçekten bizim akıl yürütmemizden daha çok kalbe otuyor.

Sunun için, Sia Allah’i adaletle bağlanmış kılıyor. Ehl-i Sünnet diyor ki, Allah’i serbest bırakınız ki, neyi istiyorsa yapsın. Biz adalet hesabına kabulleniyoruz.

Güzel. Bu, Allah’a daha çok tapıcı ve daha çok beğenilenidir. Bu tarifler eğer Semr’i Cennet’e, Hüseyin’i (a.s.) Cehennem’e götürürse adaletine uygun hareket etmiş olur, ama biz anlamıyoruz. Bizim, Allah için görev belirlememiz gerekir. Onunla ilgili hüküm vermeyi onun gıdisatini kendi düşündüğü müdde ölçmemiz gerekir. Kendi zihinsel kavramlarımızda sınırlandırmamız gerekir. Doğru da söylüyor. O halde niçin ben mantikî, kelamî ve ilâhî açıdan ehli Sünnet’in istidlal ve anlayışı na, ilâhî adalettaki Sia istidlalini tercih ediyorum? Aynı zaman da onu daha çok mahkûm buluyorum, onu sadece tard edilmiş olarak bilmekle kalmıyor, belki hilekârca ve haince bir açıklama sayıyorum. Ondan korktum! Emevi âlimlerinin sözlerinin çamuru onu mi teşhis ediyorum?

Zira burada adalet konusu mücerret, felsefi ve metafizik bir konu değildir. Sosyal bir meseledir. Onu ders sahasından, âlimlerin, filozofların konuları sahasından dışarıya çıkarınız. Toplumda, sosyal düzenin içinde, tarihî harekette uygulamaya koyunuz ki nasıl bir iş olduğunu göresiniz? Ve ne diyor?

Ne diyor? “Allah’ın yaptığı her şey adalete uygundur!” “Olan her şey, Allah’ın işidir,” “Olan ve olmakta olan her şey adalete uygundur!”

O halde sonuçlanmış olana, olmakta olana ve olacak olana itiraz hakkına sahip değiliz. Çünkü Allah'ın yaptığı hersey ada lete uygundur. Sen zâlim olan kimseyi ezme hakkına sahip de gilsin, diğer birini adil olarak sevmezsin.

Hak ve bâtil, zulüm ve adalet, kötü ve iyiyi Allah tayin edi yor, kul değil! Herseyi ve herkesi hayra hamletmek gerekir.

Bütün Müslümanları ve bütün ashabın amelini muteber ve kabul edilmiş saymak gerekir. Onunla ilgili olarak, hesap günü Allah hüküm versin. Aynı zamanda âciz, kisir, cahil ku lun gayb olan ameli ilâhî hükmü ve levh-i mahfuzdaki hükmü, Kiyamet terazisini bu dünyada kendi akliyle tahmin etmemesi ve belirlememesi gerekir!

İslâm düşünürlerinden olan Mürcie mensupları şöyle diyor lardı: Sizler Ali'yi hak sahibi, Muâviye'yi gasip olarak görmekle evvelâ Allah'a itiraz etmiş oluyorsunuz, çünkü ortaya çıkan sey Allah'ın iradesindedir. Onun yaptığı hersey adalettir, biz anla mıyoruz. İkincisi Allah'a hakaret etmiş oluyorsunuz. Çünkü onun bu ikisi hakkında hüküm vermesinden önce siz hüküm verdiniz. Sayet Allah Muâviye'nin iyiliğini almaz veya onu ba gıslarsa, o zaman sizin bütün bu tekfir etme ve fasik saymaları nız hangi cezaya çarptirilacaktır?

Aristo, mevcut mertebeler dizisini adilce biliyor, Her müda haleyi dengenin bozulması, toplumun hastalık ve yok olmasının sebebi olarak biliyor. Zira egemen sınıfın, mevcut mertebeler di zisinin savunucusudur. Daima bu silsilenin tepesinde olan, iyi yere düsmüs olan sınıf için mevcut durum güzeldir, adalet ve dengedir. Ama bu düzenin ağır yükü altında ezilen kimse, bunu adalet olarak bilmiyor. Diyor ki, Allah bile böyle bir iş yapmış olsa adalete uygun değildir. Diğer taraftan benim tanıdığım Allah'ın böyle bir iş yapması mümkün değildir-Bu zalimce düzeni yapmış olanlar sizlersiniz. Zalim zalim dir, adil adildir, Allah'ın adil olmaması mümkün değildir. O halde zulüm, zalimin isidir-Allah'ın işi değil. Çünkü Allah zul me razi olmaz. Bu düzeni bas aşağı etmede, bana yardım ediyor. Çünkü Allah en adil olandır. Zulme teslim olmayı, uğursuz zul—

me ortak olmak ve zalimle el ele olmak sayıyor. Çünkü Allah adalet disında is yapmıyor. Onun nazarında bütün zalimler mahkûmdur. Bütün adil olanlar ve adalet isteyenler, onun sev diklerdir. Allah'ın bir sinifinin, bir irkin zararına, bir azinligin faydasına is yapması mümkün degildir. Sen diyorsun ki eger böyle yaparsa adalettir; ben, zulümdür diyorum. Dolayısıyla yapmıyor. Egemen sinifin adaleti mevcut durumdur, olan herseydir. Mahkûm sinifin adaletiyse mevcut olan zalim durumu yok etmektir, insanî ve sosyal iliskilerden muayyen bir sekli adalettir. O gerçeklesmeyen kadar diger her sekil her durum za limce iliskilerdir. Allah da o adil olan sekle uygun olarak amel ediyor, diger sekilde amel etmesi mümkün degildir-Hem onla rin, hem bizlerin adalete inandigimizi görüyoruz. Ama onların adaleti, hakim sinifin adaletidir, bizim adaletimiz mahkûm sini fin adaletidir.

Sia'da adaletin, yapay bir düzen, hukukî ve anlasmaya da yanan birsey olmadigini görüyoruz. Böyle birsey degil ki, top lumda bir sinif ve özel bir grup onu yaratsin ve va'z etsin. Belki adalet Allah'ın ve Allah'ın zâtinin sifatlarından bir sifattir. Böyle adaleti Sia Allah'a ait adalet biliyor. Onu sirf mücerret bir kelâm, felsefe ve ilahiyat konusu olarak telakki etmiyor. (Söyle ki, zihinde; yani, bugün böyledir.) Belki adaleti mutlak vücut ve vücudun mutlakligi sathında ortaya koymak istiyor. Adaleti varligin kaim oldugu bir düzende görmek istiyor. Zira bu, bü tün âlemin üzerine dayandigi binadır. Zira bütün vücut Allah'ın tecellisi ve onun sifatinin tecellisidir. Zira bütün kâinat ona tâbidir. Zira yaratilis onun sarisindandır ve o adildir. Zira, dün ya, insan, gezegenler, toprak zerrelere ve herseyle hakim olan kanunlari o koymustur ve adalet üzerine koymustur. Adalet üzerine olmayan is yapmıyor.

Adalet konusunu Allah'a dayandırılmakla, burada Sia'nin onu kendine özgü sosyal bir sekilde, grup iliskileri genis bir "dünya görüsü" seklinde ortaya koymak istedigini görüyoruz. Sosyal adalet, evrensel bir alt yapı ve büyük bir dünya görüsü vermek istiyor. Inansin ki, yerlesmesi, hakim olması için mücaD I NLER TARİ H I

309

dele ettigimiz asil, beseri dünyada Allah'ın sifatlarından birinin tahakkukudur. Sosyal iliskilerde sinifsal düzende, yararlısi na musunun yerlesmesidir. Bu fitrat ve vücudun dogal geregidir. Söyle demek istiyor: Adalet sadece mazlum sinifin istegi degil dir. Özel irksal veya iktisadî bir grubun ideali degildir. Bizim sa dece sinifsal çıkarlarımıza binaen talep ettigimiz ve va'z etti gi miz birsey degildir. Allah'ın adaleti böyle bir yaratilisi gerektiri yor ve böyle istiyor.

Sia zulmü su sekilde ezmek istiyor; ben ve sen iki firka de giliz, birbirimizle savasan iki hükümet düzeniyiz.

Sen zalim bir düzensin, yaratilis düzeninin ve Allah'ın ira desinin aksine, insanliga (zoraki) bir düzen yükledin.

Ben, varlık âlemini egemen düzen ismiyle adaleti insanî topluma ve hayata yerlestirmeye çalışan bir mektebin taraftari yim.

Allah adildir. Yani adalet, kutsaldır, ilâhidir, ebedîdir. Istik rari ve yerlesmesi cebri ve kesindir.

Siyasetçinin, bir mektebin ve ideolojinin, sosyal bir planın, bir teorinin bulusu değildir. Bir sınıfın, bir milletin ve irkin menfaatlarını temin etmek için hukukî bir teori, zoraki ve sahte bir slogan değildir. Adalet varlık âleminde ve bu cümleden olmak üzere toplumda doğaldır. Eger olmadığını görüyorsak, bu geçicidir. Bu bir bozulmadır, zalimin ve zalim düzenin isidir. İlâhî düzene, varlığa, ilme, ahlâka zıt olan düzenin isidir. O halde hem Allah'ın nazarında hem tabiatın namusu nazarında, hem de tarih ve toplumun namusu nazarında yok olmaya mahkûmdur.

Böylesi adalet, İlâhî bir hakikat, ilmî, mukaddes ve ebedî oluyor. Mazlum olan, kendisinden faydalanılan herkesin sınıfsal veya bireysel menfaatlarının gereği olarak değil. Belki Allah'a inanan herkesin, bağlı olduğu her sınıfta ve olduğu her durum da adaleti isteyen biri olması gerekir!

Allah böyle adildir, zalimi mahkûm kiliyor.

DINLER TARİHİ

Adâlet-Kist

Kur'ân ve hadislerde su iki kelime var, biri "kist" diğeri "adalet" "Kist", "zulmün" karsitidir, "adalet ise "cevr" (cefa) keli mesinin karsitidir. Her ikisi genellikle es anlamlı olarak kullanırlar: Zulüm ve cevr, kist ve adalet. Halbuki mesele çok dik katli ve incedir. "Kist", sınıfsal sosyoloji bakımından çok çok hasastır ve benim inancıma göre herseydir, yani herseyin alt yapısıdır!

"Adalet", sosyal gruplar ve fertler arasındaki sosyal ilişkilerin, tanınmış olan bireysel ve grupsal hukukun yasal şekliendir.

"Kis" (hisse), herkesin veya her grubun, maddî ve manevî nimetlerden, sosyal imkânlardan, toplumda yetkisine aldığı fonksiyona göre, gerçek payından ibarettir.

Yani eğer ben, seni günde yirmi tümene çalıştırdıysam, günün sonunda senin anlaşma gereği olan ücretini ödemediysem, hakkını vermişsem adalet yerine gelmiştir. Eğer ücretinden beş tümen eksik verdiğim çevir, cefa etmişim ve adalet yerine gelmemiştir. Eğer sen adliyeye başvurup beş tümeni geri alırsan, adalet icra edilmiştir ve mesele halledilmiştir. İşçi de işinden ve ya iş saatinden çalışarsa, iş sahibine zulüm yapmıştır. O da adalet mercilerine adliyeye, mahkemeye veya idarecilere şikâyet edilir. Adaletin yetkilisi kimdir? Bir toplumun adlî kuvvetleri ve adliye...

O halde eğer doğru, insanî, hukukî ve cezaî kanunlara, sefî ve cesur olarak adaleti icra eden kurumlara sahip olursak, kimse kimseye zulmetmez. Adalet yerine getirilir. Herkes kendi servetinin, hukuk imkânlarının ve menfaatlerinin sahibidir, hiç bir kudret ona tecavüz edemez.

Bir iş için meselâ yirmi tümen kararlaştırdığımız zaman, üç retli, kötü görmeksizin bir tokat yer, küfür isitir de buna rağmen rızasıyla işini yerine getirirse, ücretini tamam olarak alınca ada—

let icra edilmistir. Ücretli diger hiçbir hakka sahip degildir. Eger mahkemeye müracaat edip, “ücretimin gerçek degeri yirmi tü menden fazladir, ben çaresiz olarak kabul etmistim; çünkü resmî ücret bu idi” derse, hâkim ve mahkeme sikâyetçi olani paylar, isvereni degil. Çünkü adalet, resmî, yasa!, tayin edilmiş hukuku incelemektedir. Ama “kist” diger bir konudur. Diyor ki: “Sizin sekiz saat süreli ise yirmi tümen ücret kararlattirdiginiz dogrudur. Anlasma geregi olan ücreti ödedigin de dogrudur, memleketteki teknik bir işçinin ücreti de yirmi tümendir, yasal ücreti de yirmi tümendir. Ama, payi bu degildir.”

Isinin “fiyati” yirmi tümendir, ama onun “degeri” elli tü mendir. Yasal hakkini ödedin, ama gerçek hakkini yedin. Isin resmî fiyati yirmi tümendir, ama onun gerçek fiyati elli tümen dir. Adaleti yerine getirdin; ücretini ödedin, boynunda yasal bir hakki yoktur, ama işçinin otuz tümenlik hakkini ne yaptin?” Bu nu soran “kist “tir. Adaletin suskun ve hosnut oldugu zaman kis tin itirazci ve öfkeli oldugunu görüyoruz! Kist; hisse, pay anla mindadir. Anlasma geregi olan yirmi tümenin ödenmesi ile ada let icra edilmiş bilinebilir. Ama, “kist’in cevabi verilmemistir.

Dolayisiyla “adalet”, “cevr “in karsitidir. Herkesin ittifakla benimsedigi hukukun esasina göre va’z edilmistir. Ama “kist”, iktisadî alt yapidir, bir ferdin toplumda sahip oldugu pay esasi na dayanmaktadır.

Adalet, üst yapıyla ilgili bir meseledir, kist ise alt yapıyla il gildir. Adalet, va’z edilmiş kanunların esasina göre fertler ara sindaki iliskide ortaya konuluyor. Mülkiyet, iktisadî ve sinifsal düzen aslında ise kist.

Bu yüzden, meselâ İngiltere’de, dogru ve dürüst adlî ünite, bagimsiz, adli bir adlî icradan faydalaniliyor. Hatta çoguna göre adalet çok fazla icra edilmektedir. Falanca geri kalmis ülkede ise (birinin külahini alır veya dolandırirlarsa, külahim!-, deme cür’etine sahip degildir, çünkü cübbesini de almalarından kork maktadır) adalet yoktur.

ingiltere’de adalet vardir, o geri kalmis ülkede yoktur. Ama her ikisi birseyde ortaktır. O da her ikisinin “kist” a sahip olma—

DINLER TARİHİ

masidir. Zira “kist’in adaleti icra etme ve adelet birimi ile bir ilgisi yoktur. Mülkiyet düzeni ve iktisadî alt yapı ile bagliligi vardır. Bu her İki ülkede sinifsal düzen ve ferdî mülkiyet vardır.

Bu düzende, hakim sinifa bagli bir fert, asil bir aile, lordlar soyu, prensler ile akraba olanlar kendiliginden, olandan daha çok hak icad etmiştir. Toplumdan bir hisse alip götürüyorlar. Bunun kendisi sunu İspatlıyor, digeri bu üslere ve zümrelere bagli olmadığı için gerçek hakkından daha az pay götürecektir. Zira kendi yarattigi hissedenden daha fazlasini götüren herkes, di ger birinin hakkından almıştır. Russeî’in deyimiyile: Sayın Lord “Siz bütün bu servet ve mülke sahip olmak için dogum izdirabi disinda hangi zahmeti çektiniz?”

Sia mezhebinde “Kiyam bilkist ve kaim bilkist” esasina, güçlü bir şekilde dayanılmaktadır, Kur’ân’da tekrarlanarak gel mistir. Hem Allah’in isidir, hem O’nun peygamberlerinin risâleti, hem de Islâm ümmeti ve imaminin esas risâlet ve islevidir. Adalet; herkese yasal hakkina göre, toplumda ödedik leri şekilde ödemektir. Kist: toplumda herkese, gerçek payına uygun olarak ödeme yapılmasıdır. Toplumun herkes gerçek pa yına uygun olarak Ödenmesi gerektir.

Adalet ile beraber kist’in olmaması mümkündür. Adalet, alt yapısız, yalan ve geçicidir, fertlere baglidir ama kist mevcut ol dugu zaman, adaletin olmaması mümkün değildir. Alt yapı hak esasi üzerinde olduğu zaman, üst yapı kendiliginden kalıyor. Bu anlami ile adalet, Avrupa lisanlarında “Sustrese”nin muadili dir. Kist’in bu dikkat, derinlik ve dopdolu olan istilahi anlami mevcut değildir. Az bir izahatla kolaylasmasi için “egalite”, esit lik anlamında mânâ vermek gerekir. Ama bu, toplumdaki bütün fertlerin esitligi anlamında değildir. Bu hem imkânsızdır, hem de insafin aksinedir. Belki ferdin toplumda yerine getirdigi ile, toplumun ödedigi hakkın esitligidir. Yasal hakkın esitligi (ücret ile gerçek hak) herkesin payı.

Adalete sahip olmak için adliyeyi islah etmek gerekir. Kist için, iktisadî alt yapıyı degistirmek gerekir. Kist sadece mülkiyet düzeninde sosyal bir devrimle mümkündür. Kist’in asli, Mark—

sistlerin düşündükleri, sosyolojide keşfettikleri ve sosyalizmin iddia ettiklerinin aynisidir! Kistin böyle köklü bir dinî kuruma sahip olduğunu görüyoruz. Onun yürürlüğe konması ilâhî iradenin gereği, bütün büyük peygamberlerin risâleti, imametın vazifesi, hatta ümmetin dünya çapında insanî toplumdaki sorumluludur. Bizim, kültürleri tercüme edilmislere dayanan aydınlarımız, onun da materyalizme, Allah'ı ve dini inkâr etme ve bütün inançları terk etme şartlarına bağlı olarak düşünmüşlerdir.

Gerçi onlar da aynen dindarlar gibi düşünüyorlar. Dindarların zihninde simdi olduğu kadar. Aslında bu konularda ciddi düşündükleri yok. Belki zihinlerinde düşünüyor veya dinî hayatın o tarafına; ölüme intikal ettirilmişlerdir. Hatta adalet, kist ve imamet gibi meseleleri de bir derde deva olmayacak şekilde metafizikî yapmışlardır.

Imamet

“Imam”, “ümme” ve “ümmî” kelimesi ile aynı köktendir. “Ümme”, Islâm’i bina etmek isteyen toplumun adidir. “Ümmî” Islâm Peygamberinin seçkin bir sıfatıdır.

Ümmî’nin Islâm Peygamberinin sıfatında, hakim sınıfa karşı halklara bağlı olmak anlamında olduğunu söyledim-

“Imam”, “ümmî” ve “ümme” yapılmış bir (ümmele iç içe) makamın sıfatıdır. Bir Siinin teriminde Imam, daima canlıdır; daima halkın örneğidir. Bu anlamda Imam, idealdir. İtikadî ve zihinsel meselelerin olduğu gibi canlanmasidir. Dinî bir mektebin insanlık toplumuna verdiği aziz bir örnektir ki insanî nesillerin yapısına bir model ve numune olsun.

Bu nedenle imam, bir maket, bir fabrikanın numunesi, bir mektebin aynı gerçek canlanması anlamındadır. Yani Islâm’ın hayat, iş, mücadele, ruh, insanî ilişkiler ile ilgili itikadî usulü, ete ve kemige bürünmüş kazanmış ve Imam’ın vücudunda canlanmıştır.

Kur’ân: Kelime ile yapılmış olan bir imamdır. Imam, insanî unsurları taşıyan bir Kur’ân. (Daima canlı olması anlamında)

DINLER TARİHİ

İmâmın ismi ve fonksiyonu “yolun işaretleri” olmaktadır. -Bazı rivayet ve dualardakî- yol işaretleri, yani kılavuzlugun alâmetleri.

- Hıristiyan veya Zerdüşî olan ben, halk ve hak hükümetini bulmak için İslâm’a gelmişim. Birden karsımda “Serih’i: Hükûmet, basında Peygamberin sarığı. Ama sarığın altında kötülük gün görüldüğü ve uyuduğu yer. Kötülüğün destekçisi hilafet şeklinde. Kur’ân âyetinin gereği olan o cihatları yapan kılıçlar, birden Ali’nin başı üzerinde parlıyor. Puthaneleri viran eden ve beni sevke getiren gürzleri -ki bu, tevhidin kudretidir-simdi, kirlilik, küfür ve sirk heykelleri olan kimselerin elinde görüyoruz.

Yolumu Kaybettim, Ne Yapayım?

Kur’ân’a müracaat etmek istiyorum, yedinci asırda İslâm’a girmiş bu İranlı’ya (bana) yol gösterelim.

Ama Kur’ân’ı Bağdat’tan çıkarıyorlar. Bağdatlı hirsizi de, oraya tefsir yapmaya getiriyorlar, Rivayeti de belediye fiyatıyla! -bir dinar-olarak tayin ediyorlar.

İslâm’a yeni girmiş olan benim, Kur’ân ve dinî esasları ondan öğrenmem gerekir. Daru’l-hilafetin bir genelgesi ile söyle deniyor: “Falan âyet “Zekeriya’dan bahsetmiyor. Veliahd Me’mundan bahsediyor.”

Sonra bütün Belh, Buhara, Horasan, Nisâbur minberlerinde hepsinin genelgeyi okuduklarını görüyoruz: “Onlara bir evlad verdik...” mealindeki âyet, Zekeriya hakkında değil, oğlu Me’mun’u kendine veliahd yapan Harun hakkındadır! diyorlar.

O halde ben böyle hakim sınıfının elindeki İslâm’ın reddinde nereye geleyim? Minberler bunların elindedir. Namaz kıldıranları, tefsircileri, hadisçileri bunlar tayin ediyorlar. Kitapların, Kurân’ın yayıncısı bunlardır. Yeni İslâm’a girmiş olan İranlı ben, hiç kimsenin adını agzına almaya cesaret edemediği ve fikirlerini ortaya koymadığı “Seyyid”in nerede yaşadığını, nasıl anlayayım? Sokakta mı? O halde Medine sokaklarında mı? Bağdat

sokaklarında mi? Veya bütün ömrünü geçirdiği zindanlarda mi, hücrelerde mi? Doğrusunu, öyle bir adamın olduğunu nereden anlayalım? O'nu nasıl bulayım?

Bu yüzden onun karsı çıkışına yetişemiyorum. Öyle bir yere varıyorum ki İslâm ve beni İslâm'a çeken bütün idealler, hilafe tin faydasına benim istismarım için bir araç oluyor.

“Yol isaretleri”, yani bu koyu kinlerin, siyasî şehvetlerin, si nifsal garazların, paraya tapma, para dostluğu, rüşvetçilik, ha dis sarisi, haber yapımı, Kur'ân tefsirinde sahtekârlık yapma, ithamlar, yalanlar furyasında, Hakim İslâm'ın başlattığı bu kor kuç tufan ve devrimde, yolu onun vücuduyla bulabileceğim “yol isaretleri.”

Müslümanın nasıl bir insan olduğunu nasıl anlayayım? Se killenmiş olanı gözümle görmem gerekir. Ama sekillenmiş ve gerçeği gösteren bir çehredir, ırklar arasında İslâm'ın yapmak is tedığı irkin, nasıl olduğunu gösterir.

imametın diğer bir anlamı siyasî bir felsefe ve kendine özgü bir rejimdir. Bu yüzden ne demokratik rejimdir, ne sinifsal bir rejim, ne de bir aile rejimidir.

Evvê imamet, sürekli bir rejim değildir. Olduğu her sek liyle Sia itikadına göre oniki belli şahısla sınırlıdır. Bundan fazla olmadıklarında şüphe yoktur. Bu nedenle daimi rejim olamaz. Eger olsaydı bu silsiledeki şahıslar belli şahıslar olamazdı.

Öğretmen gelip; “Benden sonra oniki kişi gelip bu dersi ta mamlayacaklar” dediği zaman, benim dersim ebedî değildir, belli olan adamların gelmesiyle tamamlanmış olacak demektir. Ondan sonra işlerimiz onların esaslarına göre idare ettiğimiz di ger bir usul var.

İkincisi, sosyal değişimin özel bir dönemi ile ilgilidir. Yani Medine dönemi, yedinci ve sekizinci asırdaki İslâm toplumuyla ilgilidir. İslâm Peygamberi bir fikir, bir toplum, bir devrim yap mıştır. Bu is için de on yıllık bir fırsatı olmuştur.

On senelik bir fırsatla, büyük bir toplumda devrimci bir ne sil ve gerçekten devrimci bir düzen icad edilebilir mi?

DINLER TARİHİ

Asla! Devrimci bir düzen meydana getirilebilir. Ama devrimci insan, devrimci toplum, devrimci kültür ise hayir. Bun. birkaç nesillik isi var.

Devrimci bir düzenin kurulmasi için, bir devrim ve kudret ele almak yeterlidir. Ama devrimci bir insanin yetistirilmesi devrimci bir kültür ve görüsün insasi, birkaç nesillik fırsat ve zaman gerektirmektedir. Bu, apaçik bir istir.

Geçmiş düzenlerde, daima devrimden sonra birkaç nesle kadar köhnelik ve irtica etkileri mevcut olmuştur. Devrimci düzenin asaletlerinden biri bu irticaî ve eski etkilerle mücadele et mektir.

Bu nedenle devrimden sonra, devrimci düzende antidevrimci kültür ve antidevrimci insanlar -İslâm'in kavramıyla-cahi-liyye insanlari mevcuttur.

İslâm'dan sonra, hatta İslâm hükümetinden sonra hatta İslâm Peygamberinin kendi yönetimi döneminde, hatta muha cirler ve ensar arasında tecrübeli, terbiye edilmiş seçkin adamlar da vardı. İslâm toplumunda cahiliyyenin kalintilari mevcuttur. Peygamber on seneden sonra gidiyor, halbuki geride büyük bir toplum birakmisti.

“İnsanların Allah'ın dinine akin akin girdiklerini görünce” (Nasr/2). İslâm'a bu akin akin gelme İslâm'in siyasî gücü açisin dan çok degerliydi. Tehlike noktaları ortadan kalkiyordu. İslâm, kuvvet ve güç kazanıyordu. Ama gerçek İslâmî toplum açisin dan hastalıkları arttiriyordu.

Bir kabilenin reisi İslâm Medinesine geliyor. Müslüman oluyor, kabilesine geri dönüyordu. Kabilesine, ben sizin mümessili niz olarak Müslüman oldum, diyordu. Onlar da: “Eshedü en la ilahe illallah” diyorlardı. O vahsi, zelil, asagi ve yıkılmış halleriyle İslâm'a giriyorlardı, kılıçlarını alıp cihada gidiyorlardı.

Sonralari hilafet idaresi, İslâmî eğitim fırsatı olmamış olan bu Müslümanlardan çeşitli toprakları yağmalamak için istifade ediyordu. İran, Roma, doğu ve batıya saldırı fermanini hilafet idaresi çıkariyordu; öldürün, yağmalayın diyordu. Onlar da “La

ilâhe illallah” deyip vuruyorlardı, öldürüyorlardı, yağmalıyorlardı.

Bu büyük mücahitler(l) Tevhid ve Islâm adıyla Endülüs’ü fethettiler. Bu Islâm mücahitlerinin yaptıkları ilk saray, bakire kızlardan bir kolleksiyon olan “Fil Sarayı” idi.

Peygamberin vefatından sonra Islâm’ın, devrimci bir düze ne ihtiyacı duyduğunu görüyoruz. Ortaya konmuş olan bu mektebin esasına göre toplumu oluştursun diye. Birkaç nesli Islâmî bir hareket ve ekolde yeni bir terbiye ile yetistirip eğitsin diye. Kendi deyimleriyle sadece Islâmî kulluğu boyunlarına al mis olan bu toplulukların, ruhlarına Islâm’ın Özü girmemisti. İki üç nesil boyunca Islâmî görüs ve Islâm’da Müslümanların uhde sine bırakılmış olan insanî sorumluluklara yönelme ile tanissin...

Reisleri Müslüman oldum deyince Müslüman olan kabilele rin eger peygamber veya halife ile bir ihtilafi olsaydı hepsi mu halefete kalkıyorlardı. O kadar siyasî özgürlükten yoksun idi ler ki reyleri 5 riyal veya bir haslama et yemegi kadar bir deger arz etmezdi! Demokrasi dönemi gibi. Devrimci bir hükümetin olması gerekir ki bu reysin adamların reylerine dayanmasın. Çünkü bunlar kelledir, rey degil. Bunların hepsi reislerinin, han larının veya mollalarının türevi ve gölgesinden ibarettir. Kendi teshis kuvvetleri yoktur.

Islâm Peygamberinden sonra devrimci bir düzenin, toplu mu birkaç nesil boyunca Islâm’ın yeni degerlerine göre eğitmesi gerekirdi. Geri kalmış, yıkılmış cahil toplumu, bağımsız hazır bir topluma, siyasî olgunluga, fikrî bağımsızlığa, adaleti icra et me kudretine sahip, alinyazılarını teshis edebilen bir topluma ulaştırması gerekirdi.

Toplum bu asamaya ulaşınca artık onüçüncü ve ondördün-cü imama ihtiyaç kalmaz. “Biat” esasına göre, demokrasi ve sura yönetimi (Ehl-i Sünnet’in dayandığı ve Islâmî bir asil olan sura esasi) gelisir. Ama Peygamberden sonra degil, İmamet’ten son raki dönemdi. Yani özgürlük ve Islâmî toplumun siyasî gelişme döneminde. Bu dönem, bu ileri aslin esasına göre, yani biat ve

DINLER TARİHİ

sura esasına göre gelişmektedir. -Yani genel reylerin alınması esası ve demokrasi-İslâm hükümeti ve İslâm tarihini devam ettirebilirlerdi.

Bilinmelidir ki; evvela imamet devrimci bir rejimdir, sınırlı sayıda fertlere sahiptir. İkincisi geçiş dönemiyle ilgilidir. Cahilî yıkılmış ve geri kalmış bir toplumun, kültürel, itikadi ve siyasî rüğe sahip bir topluma geçiş dönemidir.

Toplumun cahiliyyeden, gelişmiş mükemmel bir topluma geçisi için bir dönem, “İmamet” olarak isimlendiriliyor.

O halde halkın İslâm Peygamberi’nin, kendisinden sonra oniki kişiyi İslâm vasisi olarak ilân etmesi olgusunu ve bu vasi lerin hükümetini kabul etmesi gerekir. Bu anlamıyla sadece tarihî bir açıklama yapılmış olmakla kalmıyor, belki çok ileri sosyal ve ilmî bir açıklama da yapılmış oluyor.

Dünyanın devrimci toplumlari, şimdi de devrimci düzene dayanıyorlar. Devrimci düzen, babadan oğula geçen irsi düzen den, diktatörlük düzeninden, demokrasi düzeninden ayrı birseydir. Devrimci düzen, bir kanun esasına ve fikrî bir mektep esasına göre toplumu inşa ediyor. Özel ve müsahhas bir hedefe yöneliyor, ulastiriyor. Bu nedenle imamet, bir felsefe, kendine özgü bir siyasî düzenden ibarettir. Onu bir geçiş dönemindeki toplumun, geçici devrimci liderliğin rejimi olarak isimlendirmek mümkündür. Bir ideolojinin gerçekleşmesi ve toplumun de mokrasi, bağımsızlığın esigine ulaşması olarak tarif edilebilir.

İmamet Nasıl Seçiliyor? Dünyadaki siyasî düzenler şunlardır;

1-Demokrasi: Devlet başkanının “demo’lar, yani halk kitlesi vasıtasıyla seçilmesidir. Yüzde elliden bir fazla olan reyler hükümet -parlamentoya-temsilci veriyor.

2-Veraset ve irsîyeti hak sahibi yapan bîr hükümettir. Halk üzerinde yönetim sahibidir.

3-Aristokrasi hükümeti: Özel ailelere bağlı fertlerin yönetimidir. Kan ve irkî sereflerin sahibidirler. Diğerlerine karşı üstünlük iddiasındadırlar. Sadece bunlar hükümet olabiliyorlar.

4-Monarsi hükümeti: Topluma egemen olan şahıs hükümeti.

5-Oligarsi hükümeti: Topluma egemen olan özel bîr grubun hükümeti.

Bunlar arasında Afrika'da, Latin Amerika'da ve Asya'da, geri kalmış milletlerin şekli denenmiştir. Bu, devrimci demokrasiler liderliğinden ibarettir. Yani hükümet halk tarafından seçiliyor. Ama halkın kaderini, halk adına olan çok sayıda politik oyunların eline vermiyor. Hedefi kamuoyunun dikkatini yani genel reyleri çekmek değildir. İdeolojinin hedeflerini gerçekleştirmektir.

Bu devrimci hükümet, kamuoyuna ve çoğunluğun beğenmesine dayanmıyor (Genel beğeniyi oluşturanlar başka ellerdir). Belki ideolojisinin temel esaslarına dayanıyor, onlara göre idare işini yürütüyor.

Bu "dijital demokrasi" veya "angaje demokrasi" ismiyle özellikle Bangkok konferansından sonra sözkonusu oldu. İlk defa sömürüye karşı olan Cezayir devrimlerinde ortaya kondu. İmamın felsefi tasarısı şeklinde.

O halde şimdiye kadar söylenenlere göre imamet, hilafetin söylediği şey değildir. İmami, biat ve surayla seçmiyorlar. Eğer seçmek isterlerse kendilerinin benzeri olacak kimseleri imam olarak seçerler.

Medine Sa'd bin Ubade -Muhacirlerin dışında-bütün Medine'ne reylerini almıştı. Ali'nin (a.s.) bir rey bile yoktu.

Bu iş asla rey hakkına göre değildir. Hatta büyük bir sahabe bile olsa.

DIKTATÖRLÜK İLE DEVRİMCİ LİDERLİĞİN FARKI

Diktatörlük ile devrimci liderlik arasındaki fark şudur: Devrimci liderlik, bir tek fikri serbest bırakıyor. Sonraki dönemde siyasî gelişmeye ve hürriyete dönüştürüyor. Ama diktatörlükler cehaleti daima koruyorlar.

Bunların ihtilafı fikri temellerde değildir. İhtilafı uygulama çeşidinde aramak gerekir.

DINLER TARİH I

imamlık, atama ile olmadığı gibi veraset ile de değildir. İkinci Imam, birinci Imam'ın oğlu olduğu için Imam değildir. Dördüncü Imam, üçüncü Imam'ın oğlu olması nedeniyle Imam değildir. -Bu aslında çok mantıksız bir anlayıştır.- Birinin oğlu olmanın insanî ve itibari bir değeri yoktur. Cafer Kezzab da imam'ın oğludur.

Dördüncü Imam'ın kendisi şahsiyet sahibi ve -kendi zamanındakilerin hepsinden daha üstün-insanî değerlere sahip olması nedeniyle Imam'dır. Eğer toplumun kaderini halifeden almış olsaydık, ona teslim etmiş olsaydık, hepimizin kaderi değiştirirdi.

“O halde niçin bu kadar baba ve çocuk ard arda geliyor?” deyip onların kendi insanî değerlerini mahvedecek şekilde, onları küçültmeyiniz.

Ali, Peygamberin damadı ve Peygamberin amcasının oğlu olması sebebiyle Imam değildir. Kendi şahsiyetinin insanî değerleri nedeniyle Imam'dır.

O halde İmamet veraset ve tayinle değildir. Tavsiye ve önerme ile olan bir makam da değildir. Yani ben size bir isim öneriyorum, siz hem ona, hem de isterseniz başkasına rey verebilirsiniz.

Bazı aydınlar bu açıklamaya inanıyorlardı. Ben kendim de önceleri buna inanıyordum. Ama sonra, bunun kabul edilmesi mümkün olmadığını gördüm. Çünkü konu, bugünkü kavramlara yüklenilemez.

O Halde Nedir?

Bir makamın aslında nasıl meydana geldiğini görelim. Üç çeşit makam vardır:

Birincisi: Seçimle olan makam. Yani gelip rey atıyorlar. Çoğunluk bana rey veriyor ve ben ekseriyetle seçiliyorum. Rey olmasaydı bakan olmazdım, falanca makamın sahibi olmazdım. (Olmadığı zaman da değilim) o halde sahip olduğum bu makam halkın vermiş olduğu reylerin sonucudur. Rey vermedik—

leri zaman -makamin ne kadar büyük olursa olsun-artık ona sa hip olamam. Çünkü o makam seçimle gerçekleşiyor.

Benim siradan bir insan olmamam mümkündür. Ama beni temsilcilige seçtikleri için, temsilci oluyorum. Eger dünyanın bütün faziletlerine sahip olsam bile bana rey vermezlerse sizin temsilciniz olamam. Sunun için, temsilcilik usulen benim sizin seçmenizle aldığım bir makamdır.

İkincisi: Tayinle olan makam: Bir okul var. Ben okulun müdürü oluyorum. O okulun başkanlığı veya idaresi sahip oldu gum bir makamdır. Bu makam tayinle meydana gelmiştir. Yani tayin isinin kendisi okul müdürlüğünü benim için meydana ge tirmiş ve beni müdür yapmıştır. Eger tayin edilmeseydim ehil olsaydım bile reis olmazdım.

Ben, “okulun sayın müdürü! Benim liyakatım daha fazladır benim müdür olmam gerekir” diyemiyorum. Çünkü liyakatla il gili değildir tayinle oluşturulan bir makamdır.

Üçüncüsü: İmamet. İmamet bu ikisinden hiçbirinin benzeri değildir. İmami ne tayin etmişlerdir, ne seçmişlerdir. O halde nedir?

Bana “İran’ın en yüksek dağı hangisidir?” diye sordüğünüz zaman? Ben: Demavend diyorum. Siz coğrafyanın iyi olduğunu biliyorsunuz; garazlı bir insan da değildir, sözümü kabul ediyorsunuz.

Şimdi İran’ın en yüksek dağı Demavend’dir, (bu dağ) sizin zihninizde en ulu yüsekliğe sahiptir. Acaba Demavend sizin seçim tayin ve önermenizle mi bu sıfat ve makama sahip ol mustur.

Hiçbiriyle İlgisinin olmadığı açıktır. Çünkü asla bu iki me sele ile bir ilişkisi yoktur. Benden İran’ın en büyük sairî kimdir? diye sordüğünüz zaman. Ben cevap veriyorum meselâ Hafız di yorum. Siiri tanıdığımı ve bir garazımın olmadığına inandığınız için, sözümü kabul ediyorsunuz. Hafız, İran’ın en büyük sairî oluyor. Kültür ve Sanat Bakanlığı veya Edebiyat Fakültesi tara findan bir bildiri yayınlanmadan veya halktan rey alınmaksızın

DINLER TARİHİ

kabul etmiş oluyorsunuz. Dünyanın en büyük matematikçisi Einstein'dır. Bütün dünyanın ilmî teşkilatları bendenizin dünya'nın en büyük matematikçisi olduğuma rey verirlerse bile, yine o dünyanın en büyük matematikçisidir. Eğer dünyanın bütün hal ki, başka birinin ismini yazıp dünyanın en büyük matematik bilginidir diye sandıklara atsalar bile bütün bu reyler sonuçsuz ve bostur. Dünyanın en büyük matematikçisi böylece yine Einstein'dır.

En büyük dağ olmak, en büyük matematikçi olmak, en büyük sair olmak, şahsın zâti sıfatıdır. Halkın seçmesiyle veya üst makamların seçmesiyle oluşturulmuş bir makam değildir. Eğer ne seçim, ne tayin değilse, o halde ne yapmak gerekir? Göstermek gerekir.

Kimin göstermesi gerekir? Daha iyi tanıyan, daha iyi anlayan kimsenin. Daha temiz ve daha garazsız olarak hüküm veren kimsenin; Peygamberi, daha iyi tanıyan, daha olgun olan kimse'nin daha çok görüş sahibi olan kimsenin.

İste onu ne peygamber tayin ediyor, ne halk seçiyor; halka gösterilmesi gerekir. Bu tepeler arasında hangi tepe, hepsinden daha yüksektir? Ali (a.s.) Bunun adı "vesayet"tir. Ne tayindir, ne seçim ne de önermedir.

Niçin Önerilmiş Degildir?

Çünkü önerme hür ve iradeye bağlı bir tasarımdır. Meselâ bir üniversite yapmak istiyoruz. Ben şehrin güneyini öneriyorum, siz şehrin yukarisini, bir baskası şehrin ortasını, biri doğu yu, biri batıyı öneriyor

Bu iş için falanca yeri ücretsiz tahsis ettim, eğer siz gelip o diğer yeri alırsanız orayı yaparsanız, üniversite orada olacaktır. Benim önerdiğim yerde değil. Ama en yüksek dağ Demavend'dir dediğim zaman, eğer siz başka bir dağın tepesini (meselâ "Çehel Tepe"yi) önerirseniz bile yine Demavend tepesidir. Eğer resmî bir dağcilik teşkilatı tarafından bildiri yayınlanırsa, o dağ yüksektir dene de, bütün bildirimler ve ilânların bir di-

323

narlık değeri bile yoktur. Çünkü en büyük dağ olmak zatî bir sıfattır, tayin etme, seçme ve önerme imkânı yoktur.

VESAYET

Vesayette iki mesele vardır. Aynı zamanda seçme değildir, tayin etme değildir, önerme değildir, veraset değildir; bir gerçeği göstermektir. Herkesten daha iyi tanıyabilen kimse tarafın dan halka bir gerçeğin gösterilmesidir, aynı zamanda tavsiyedir.

Tavsiye ne demek? Yani ben size tayin etmiyorum, siz onu seçiniz. Şimdi biz seçince, acaba diğer birini seçme hakkına sahip miyiz? Hayır, çünkü seçimle olan bir makam değildi. Siz en yüksek ruha daha üstün liyakata, hakka sahip olan, en haklı sorumlusunuz. Onu hem daha iyi tanıdığımıza inanıyorsunuz, hem de onun hakkında daha fazla görüş sahibiyim; çaresiz seçeceksiniz.

Bu nedenle vesayette seçim şekli halka hitaptır, ki İmama kudret vermenin kaynağıdır ve İmam'ı tanımaktır. Ama seçici aynı zamanda, ona karşı diğer herkesi seçme hakkına sahip değildir. Zira mesele onun zâtındaki bir gerçektir, bunun keşfedilmesi gerekir. Gerek seçim, gerekse tayin şekliyle belirlememek gerekir.

Vesayet meselesi, siyasî bir düzen unvanıyla, seçime bağlı bir meseledir, imamet ise bir siyasî felsefe unvanıyladır... (Bu konuyu diğer bir fırsatta anlatıp, bitireceğim.)

DOKUZUNCU DERS

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

Hint ruh ve suyunu tanımak sadece insanlık tarihinin derin dopdolu ve maneviyat kaynayan ocaklarından birini tanımak değil, belki insan cinsinin en esaslı ve en derin boyutlarından birini de tanımaktır.

Genel anlamıyla “maneviyata ve ruha yönelme” olarak isimlendirilebilen Hint düşüncesi özellikle yeni çağda daha çok önem ve değer kazanmıştır. Rönesanstan şimdiye kadar insanlık asla bugünkü kadar “ruhtan/dinden” uzaklaşmamış ve insan fitratının derinliğindeki gizli cazibeye bu kadar yabancılaşmamıştır.

Bugünkü insanın ve yaşamının hızla ruhtan, insanın fitratındaki bu maverai boyutundan uzaklaşması ve yabancılaşması öyle bir noktaya ulaştı ki, buna tepki olarak Batı’nın genç neslinin ve hatta günümüzün birçok bilgin ve dahisinin Hint düşünceğine yöneldiğini görmekteyiz. Bu tepki, kendiliğinden, günümüz Batı yaşam ve medeniyetinin yöneldiği temellerin tam aksinedir.

Bu nedenle, biz konuyu bir dinler tarihi öğretmenin yönüne ters düşecek bir tarzda sunuyoruz. Çünkü önceden soy—

İçerdiğim ve iyice anladığınız gibi, buraya dinlerle ilgili bildiğim tarihî incelemeleri veya su kitaptan, bu eserden yaptığım alıntıları tekrarlamaya gelmedim. Çünkü bu, sizin de yapabileceğiniz bir iştir; araştırma için yeterli kitap da vardır... Ancak mesele, dinleri derin bir incelemeyle, doğru, ilmî ve tarafsız olarak anlamak, onları günümüze aktararak tahlil etmektir-Bununla da bu yük dinleri gerçekten tanımak ve İslâm'ı kavrayabilmek için faydalı olabilecek bir ortam hazırlamaktır.

Söylediğim gibi; kişi açık olarak diğer dinleri tanımadan İslâm'ı tanıyamayacağı gibi, diğer dinleri de reddedip aleyhinde bulunamaz; yeteri kadar batıl ve küfür sayamaz. Çünkü, ancak kendi dininin değerlerini tanıyabildiği oranda diğer dinlerin değerlerini tam olarak tanıyabilir. Bu nedenle kendi dinini gerçek ve bilimsel olarak tanıdığından emin olması gerekir.

Benim esas dersim böyle bir yöntemle dayanmaktadır. Eğer bir eksiklik olursa bu, yöntemimden değil benden kaynaklanmış olacaktır.

Hint ruhunu/dinini ve sırrını tanımak için, ters yönden başlamak gerekir. Yani, öncelikle biz40 asrımız insanının ruhunu cösküyle, tutusarak ve askla Hint tarafına yönelten etkenleri tanırsak Hint sırrı ve duygularını tanımak için kendiliğinden bir ortam oluşturmuş oluruz.

Akil ve Refah

Günümüz yasantisi, kültürün temeli olan aklın ve hayatın temeli olan refahın üstünlüğüne dayanmaktadır. Yani bütün ilimler, felsefeler, sanatlar, ahlâk, hareket tarzi ve dünya görüşü anlamında çağımız kültürünü oluşturan mantık ve analize dayanan akıl yürütme yöntemlerinin tümü, insanın düşünce tanıyabilme yetkilerinin esas kaynağı olan akla dayanmaktadır.

40-Buradaki “biz”, bugünkü asir ve medeniyetin ruhuyla yasayan kimse anla mindadır. Kendi çağında yasayamayanlar anlamında degil.

DINLER TARİHİ

Bugün, dünya kültürüne kuru, kaba ve ruhsuz bir rasyona lizm hakimdir. Her ne kadar günümüz medeniyeti birçok başarı ve ilerlemesini aklın üstünlüğüne borçlu ise de günümüz dünyasının nimetlerinden, geçmiş insan kitlelerinin faydalana-madığı da bir gerçektir. Buna rağmen tabiat ve etkin güçlerine, sosyal yasama, sosyal yapının yenilenmesine, kurumlara, eko nomiye, siyasî düzene, hukuk sistemine ve benzerlerine hükme debilmek, günümüzde aklın hayata ve bilgiye egemen olmasına bağlıdır.

Ama bir yerde akıl, eksiklik ve yetersizlik hissedince, had dini asip saldırganlaşır. Bu saldırılarının kurbanı da, insanın varlık ve hayatının en değerli, en aziz sermayeleri ve insan ru hunun en yüce boyutları olmaktadır.

Çağımızda aklın güçlü bir egemenlik elde edisi, çağdas in sana da genel olarak “tanıma/bilme” ve “güç yetirebilme” diye ifade edilebilecek iki büyük yetenek kazandırmıştır. Fakat aklın saldırganlığı öyle konuları kurban etmiştir ki, insan hayatı bu gün onlarsız kaldığı için felsefesini, ruhunu, hedefini ve anlamını yitirmiştir. Çünkü hayata anlam ve hedef kazandıran sadece tabiatta varolan akıl, ilim ve teknolojinin insana sunabildiği şeylerden istifade etmek değildir. Belki insan hayatının çoğu, diğer değerlere, mantikî olarak incelenmeleri mümkün olmayan şeylere bağlıdır: sırlar, yönelişler, lütuflar, gayretler gayr-i mantikî değerler ve ihtiyaçlar...

Gayr-i mantikî dediğimiz görüyorsunuz; mantığın ziddidir demiyorum. Bir şey mantikî “Logique” olur, bir şey “Illogique” (mantığın ziddi), diğer bir şey de “Analogique” (mantiksiz) olabilir. Bu Pareto’nun gruplandırmasıdır.

O halde mantiksizlik, mantığın ziddi olmaktan başka bir şeydir. Meselâ menfaatlarını mükâfat istemeksizin başka birine veya diğerlerine feda eden birinin yaptığı iş, mantikî olmayan bir iş olur ama mantığın ziddi değildir. Mantiksiz oluşu, mantık ile tahlil edilmeyi kabul etmeyisi, aklın onu açıklayamayışın-dandır. Ortada bir gerçek vardır ve ayrıca akla ve mantığa da yanmamakla beraber asilsiz ve yanlış da değildir. Fedakârlık ve

cömertlik, baskalarını veya bir diğerini sevmek (insanın muhtaç olduklarından daha yukarısı veya kendisine ihtiyaç duyulma dan, bir yarar ve bir mükâfat beklemeden olan seyler) sevgi ve tapma gibi seylerin hepsi mantikî olmayan seyler olmakla bera ber mantığın ziddi da değildirler.

Diyeceksiniz ki “sevmek” de bir anlamda mantıksal bir yönelmedir. Çünkü menfaat, maslahat ve cinsellik gözardı edilme den sevgi gevme duygusuna kendilerini feda ederler. Sevenin zevk alması sadece bunun mantıksal dayanağıdır.

Şimdi size soruyorum; menfaat, maslahat, cinsiyet, huzur, selâmet sağlık ve hatta hayatın bile kurban edildiği “sevgi”, nasıl olur da zevk verebilir? Üstelik bunların tümü zevk etkenleri oldukları halde böyle bir durumda onlar da ölmektedirler!.. Bu zevk değil, ızdıraptır!

Diyeceksiniz ki, evet bu ızdıraplardan dost adına zevk alınıyor. “Mantikî olmayan” bir gerçeği tanımak için, tam ve açık bir örnek bulduk: “Izdiraptan zevk almak” doğrudur ve bu yüce bir zevktir. Zevkler üstü bir zevk... Lezzetler üstü bir lezzet... Lezzeti terk etme lezzeti... Ama mantığa sığmıyor. Duygu, açık ve doğru bulduğunu itiraf etmekte, ancak akıl, bu duruma baka kalmakta ve bu gerçek karşısında susup durmaktadır.

İnsan hayatı bu çabalar, değerler ve akıl ötesi inceliklerle daha bir ruh, hedef ve değer kazanmaktadır. Bunlar olmadan hayat güçlü ama değersizdir. İnsan bilgin ama kuru, sanat maahir ama köf, ilim her türlü araca sahip ancak abesle istigal etmektedir. İnsan yürüyebilme yeteneğine sahiptir ama nereye gideceğini bilmez bir saskin gibi olmuştur.

Akılın baslattığı hamlelerden biri, insanın mukaddesatlarına ve onun hayatının yüce değerlerine bir hamle idi. Değerleri tahlil edip “fayda” halinde sunmak istedi.⁴¹ Ama insan hayatındaki çoğu değerlerin menfaata dönüştürülmesi mümkün değildi. Bu değerler insanın sevgi beslediği, asik olduğu, saygı gösterdiği,

⁴¹-Bu konuyla ilgili olarak, Tahran Edebiyat Fakültesinde verdiğim “Değerler de Devrim” konulu konferansa müracaat edebilirsiniz.

DINLER TARİHİ

taptığı, hatta hayatını feda ettiği değerlerdi. Ancak kazançlı, kârlı olmayıp sadece kendilerinde üstünlük vardı.

Akil onları mantıklı şekilde tahlil etmek istiyordu. Çünkü mantık, fayda bilgisi dışında bir bilgiye dayanmamaktaydı. Bu yüzden akıl tümüne saldırdı, onları inkâr edip alaya aldı ve sonuçta hepsini etkisi altına aldı. Nihayet bugünkü akıllı ve mantıklı insan nesline ulaştı. Bugünkü insanın akıl ve mantık yürütmesiyle bugünün ruhuna egemen nesil... Bugünkü nesil, dünyanın her şeyinden faydalanmakta ve her dönemdeki insanlardan daha iyi koşullarda yaşamaktadır. Ama niçin ve nasıl yaşamayı gerektiğini geçmişteki her nesilden gelen insanlardan daha az bilmekte.

Bu yüzden köklü sapmalar söz konusu oldu. İnsanın tabiata olan hakimiyeti ve tabiattan yararlanması arttıkça, iç güduları doydukça masrafta artış olmakta, bundan sonra sorunlar daha ciddi boyutlara ulaşmaktadır.

“Varlık”ın mutlu esigine ulaşmışsınız

Ancak “varlık”ın kendisi niçindir?

İlm, teknik, üretim, cinsel özgürlükler;

Ahlâkî geleneklerden, dinî kayıtlardan kurtuluş

Hayatın bütün yollarının sonuna ulaştırmıştır.

O zaman ne?

Insan tabiata emretmekte

Hayat doymus

Akil dünyayı tanımis

Insani açıklamis

ve bütün istekleri temin etmistir.

Hiçbir sir kalmamis. Hiçbir beklenti bizi kendisiyle

ugrastirmamakta

Ask ilk defa hayatimizdan sür÷lmüs ve Efsanelere, destanlara gitmis, unutulmus, kaçmistir. Iman, bir ates gibi kervandan geri kalmis, sogumaya yönelmis

Kervan kis ve geceye dogru hizla gitmekte

Sanki hayatın bütün yollarının sonuna varmışız

İhtiyaçların artık bir cazibesi yok.

Ümit ve intizar, insan kalbinde yol hazırlığını yapmış

Varlık, sirsiz, asksiz, idealsiz, imansiz, hareketsiz,

Beklentisiz, sevgisiz, beyhude, abes, bos!

Tabiatı irdelemek, tabiata hakim olmak, bütün tabiî kuvvetleri hizmetine kosturmak için insanın elinde çok etkin güçler bu lunmaktadır. Ama insan bu güçleri nerede kullanacağını ve emrindeki bu etkili malzemelerle hangi binayı yapacağını bilme mektedir!..

Dünyanın herşeyi yavaş yavaş açıklığa kavuştu. İlim ve ilmin ürünleri aracılığıyla sirları açıldı. Hayat, birkaç ilmî ve tek nık formüle döndü. İnsan, bütün dertleri, ihtiyaçları, sirları, he defleri ve “varlık” felsefesi, tam analiz edilen bir olgu durumuna geldi. Fizyoloji ve biyoloji ona “ne olduğunu” ekonomi ve teknoloji ona “nasıl yaşamayı gerektiğini” ilim de dünyanın “nasıl” olduğunu söylüyor.

Herşey açığa kavuşunca daha başlangıçta “bos” ve “beyhude” olduğu anlaşılır. Çünkü günlük hayatın birçok probleminde muhtaç duruma giren bir insanın hedefi, bu ihtiyaçlarını gidermek olur. Bu ihtiyaçlarını giderdiğinde, artık bunlar kendisine hedef olmaktan çıkar ve çözümlenmiş sorunlar üzerinde durmaz.

“Ne için”ler tekrar sözkonusu oldu. İlim ve akıl artık bunlara cevap veremiyordu. Teknoloji, artık, tabiatta bulunmayan insanların özel ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. O ihtiyaçlar, kaygılar, asklar, imanlar, yüce tapmalar gibi, insanda mevcut olan şeylere...

Geçmişte bütün bunlara din cevap veriyordu. Ama bugün açıklaması yetersiz ve sesi kısalmıştır. Bir de felsefe cevap verebiliyordu. Ama bugünkü felsefe ilmî kargasaların esiridir. İlim, fenomenlerinin irtibatları ile kendini sınırlandırmıştır... İnsan; dünya, yaşamın ve varlığın en son hedefinin hakikatlerini açık—

DINLER TARİHİ

layamıyor. İnsanın ve dünyanın anlamsızlığı, hayatın boşluğu, yavaş yavaş bugünkü dünya görüşü ve felsefesinin esası olmalıdır.

Medeniyet, sadece cinsel dürtüler, cinsel özgürlükler, ileti sim ve ulaşım gibi konularda tabiata güç yetirebilme bakımından gençliği doyurabilir ve istediği şeyleri emrine verebilir. Ancak daha çok bilgi edindikçe günlük lezzetlere bağlılığı hayıflanmaktan insanın içindeki hareketlilik ve birikimlere cevap verememekte.

Cevap bulamayan insan isyan etmekte (bir çeşit varoluşçuluk), bu isyan, asrımızın dervişliği sayılabilecek "hippilik" şeklinde ortaya çıkmakta veya daha değişik şekillerde de görüne-bilmektedir. Akla dayanan ekonomik düzene karşı isyan... Tüketim ve refah düzenine karşı isyan... Örneğin, refahtan bunalmış olan ve babalarının gerçek ihtiyaçlarını karşılamaksızın sadece refah bağışlayan düzenlerine karşı baskaldıran gençliğin bu isyanı, körü körüne, hedefsiz, dönüşsüz ve sonuçsuz bir isyandır. Veya bir hakikati aramada Hinduizm'e yönelmiştir.

Bugünkü insanın yaşamının dayanağı (akıl ve refah), insani her şeyden çok akıl-üstü gerçeği aramaya teşvik ederken, refahtan daha ciddi bir hedefe, bir yaşam felsefesine yönelmektedir.

Hayatın sadece yarısına sahip olan bu isyan için, Hinduizm iyi bir cevaptir. Zira Hinduizm, sadece ve sadece manevî ihtiyaçları, insanın ruhuna, ruhsal yapısına hitabeder. Ve esasen maddî hayatı, toplumu ve bu dünyadaki ilişkiler sorununu yaşadığı düzeyde ele almadığından, çağdas insan, kendiliğinden maddeden ibaret olan yaşamdan kaçıp salt ruhtan ibaret olan bir yere sığınır.

Hinduizm tamamen aklın zıddı, tüketiminin ve refahın zıddıdır. Yani günümüz medeniyetinin ters yüz edilmiş halidir.

Aslında Hint dünya görüşü, özel bir bilgi edinme yöntemi ne dayanır. Ve Hinduizmin bütün kuralları insanda bu yöntemi geliştirmeye yöneliktir. Bu yöntem aklî, sanatsal, bilimsel, teknik ve hatta ideolojik bir yöntem değildir. Daha çok, olayların

arkasını görebilme yöntemi ve insanın felsefi olarak kendini tanımasıdır. Bunu da kavramak oldukça zordur. Özellikle akıldan başka ölçü tanımayanların kavraması ise tamamen imkânsizdir.

Bu görüs, taniyis ve özel bilgi yöntemine “Veda” adi verilir. Buna kutsal akıl, gerçek aydinlik görüs, ilme karsi irfan, hikmet ve Yunanlıların “Sophia” dedikleri sey de denilebilir. Daha önce de söyledigimiz gibi büyük dinler ve felsefi ekoller, yani bütün beseriyet sürekli akıl, ilim, teknik, kültür, sanat ve edebiyatin kazandirdigi bilgi edinme yöntemi disinda ve ondan daha üstün bir yöntem bulma çabasi içinde olmustur. Çünkü insan çeşitli ilimlerin kendisini bir noktaya kadar götürüp ileriye götüremedigini anlamistir. Aynı zamanda elde ettiginde duygu perdeleri ni bir kenara itip ötesindeki üstün, gizemli, yüce ve mutlak hakikati elde etmesine yardımcı olacak daha üst bir yöntemin var ligini da öğrenmistir.

Iste bu yöntem sayesinde insan, ebediyeti anlayabilir, mutlak olani kavrayabilir, sonsuzlugu taniyabilir, vücudun gizli “sir”rini ve sürekli bilmeye çaba sarfettiği “gayb”i bulabilir. Ama bu bilgiler sınırlı bir çerçevede mahpustur. Iste bunun için Sok-rat “Sophia”yi (yani ilim ve felsefe ötesi hikmeti) aramaya çık maktaki ve söyle demektedir: “Sophia”yi elde eden asla sürçmez.

Sokrat’in Sophia ‘dan kasti ise ilim ve felsefe degil, hikmettir.

İslâm ve Kur’ân’dan, peygamberlerin insanliga kitap, hikmet ve adalet vermeye geldiklerini duyuyoruz. Görüyoruz ki, bizim kültürümüzde peygamberlerin asil mesajlari, o özel bilgi yöntemini o “Prometheus atesi”ni, “özel aydınlık”i insana vermek ve hediye etmektir.

Bu da ilim degildir. Çünkü bizim peygamberlerimizin hepsi ümmîdir. Hiçbiri âlim ve filozof olarak tanınmamistir. O halde o bilgi gayr-i ilmî, gayr-i felsefi ve gayr-i teknik bir bilinçtir, bilgi dir, yani “hikmet”tir.

DINLER TARİHİ

Maalesef bizim kültürümüzde hikmet, felsefe mânâsında tercüme edilmistir-Halbuki (Pisagor'un verdiği) ilk anlamında felsefe, "hikmeti sevmek" anlamındadır. Filozof, hikmeti arar "veda" ise hikmetin ta kendisidir ve gerçek ilimdir.

"Vedâ"dan baska, bütün ilimler asilsizdir. Bunlar, hakikati anlayamayan veya hakikatin yanlış anlaşılmasına sebep olup, sapıklığa düşüren ilimlerdir. Hatta doğru olan ilim bile, sapıklığa düşürür. Çünkü insan, daha uzak bir beldenin yokusudur. İlimler insani yolun yarısında bırakırlar. Bu ise bizzat bir çesit sapmadır. Bu nedenle akıl dürüst kılavuzluk yapar. Ama insani nihaî hedefine ulaştıramaz; onu yarı yolda ortada bırakır. Ken disî âciz olduğundan insani sapıklığa düşürmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle bütün Hind din ve fırkalarının çabası, bilincin o kaynagını berraklaştırmak ve batıl ilimlerin üstüne perde çektiği in san fitratının derinliklerinde bulunan gaybî sirların hakikatini elde etmek olmuştur.42

Veda ve Diger Ilimler

“Veda” veya “Videyâ” Farsça’daki “diden” (görmek), “bines” (keskin zeka, vukuf, görgü) ve “binaî” (görüs) kelimeleriyle Fransızca’da ki “voire” kelimesi (Sanskrit kökenli olduklarından) aynı kökten gelmekte ve hakikati doğrudan algılayan bir tür ba kis ve derunî basiret anlamına gelmektedir,

Bergson’un dediği gibi; ilimler, insanın hakikat ile temasını sağlar. Ama israk, hakikati doğrudan insanın duyularına yerleşir. Bu, yerleşik hazır ilim, doğrudan ve kesintisiz bir ilimdir.

İste veda veya videyâ böylesi bir ilimdir. Meselâ, insanın, sekerin tatlı olmasına ilişkin bilgisi doğrudan olmayan dolaylı bir bilgidir-Lâkin sekeri dilinizle tattığınızda elde ettiğiniz bilgi farklıdır. Bunun neticesinde tatlılık ile alâkali bilginiz vasıtasız, doğrudan, anında hissettiğiniz bir bilgi olur. Bu, olgudan haber dar olmanın ötesinde, hissetmektir.

42-Kavramlarının benzeri oluşunu tabii karşılamalıyız. Çünkü Islâmî tasavvuf (Müslümanların tasavvufu) ile Hind ekolleri arasında birçok benzerlikler vardır,

Bilgin, aski tanıyıp ondan dikkatli ve mantıklı olarak söz eder. Ama aşık onu kendinde bulur. O'nun ask ile ilgili bilinci, kendisiyle ilgili suur ve bilgisidir. Bu, hazır bilgi (duyumsanan, tüm duyularla hissedilen bilgi)dir. Tıpkı, derimize vasıtasız değdiğinde yakan ve ısıtıveren ateş gibi. Böylelikle de hakikat, bizim anlayış ve kavrayışımızda somutlaşır. Bizim anlayışımızın bir parçası olur. Biz de hakikatin bir parçası oluruz. Bu konu irfanımızda aşık, masuk ve ask birliği; kültürümüzde akıl, aklı-dilen ve bilenle bilinenin birliği şeklindedir.

Kurtulus Yolu

Bu nedenle, akla karsi tek kurtulus yolu, “Videya”yi, muhte melen Videya’nin tercümesi olan irfani ve gerçek marifeti bul maktir. Hristiyanlikta kurtulus yolu, “fedakârlık ve baskalarını “sevmek”, Zerdüst dininde “dogru görüs, dogru söz ve dogru amel”, Buda dininde ‘ihtiyacin reddiyle dogan sükûnet” ve Islâm’ da sadece “rTevhid”dir. Tevhid esasina dayandıkları müd detçe kurtulusa neden teskil ettiklerinden Hristiyanligin, Bu dizim’in ve Zerdüst dininin dayandigi bu etkenlere Islâm da belli oranda dayanir.

Bireysel bir özellik tasimalari, içgüdüsel olmaları, mantıksal bir açıklamalarının bulunmayisi ve bağlayıcı nitelikte birer se bep olamayisleri yüzünden, sirf baskalarını sevmek, ahlâkî dog ruluk, dürüstlük ve hatta yalnızca marifet bile kurtulus için bir neden teskil etmezler.

Israk

Insana gerçek hakikati gösteren ve anlamayi saglayan, akla ragmen akim ötesindeki bir faktördür. Israk (Intition) dedigimiz bu faktör, hakikati tanimamiza ve hissetmemize yardimci ol maktadir.

Israk, tasavvufumuzda gönül olarak anlamlandırılan sey dir. Gönül, aclin anlamaktan âciz olduğu büyük hakikatları ko laylıkla anlar.

DINLER TARİHİ

“Akilcilerin ayakları ağaçtandır, “akil hakirdir”, “aklin ayagi kiriktir”, “gönülle uçmak ve miraca çıkmak gerekir” gibi kavramlar Veda dininin temel düşüncelerini açıklığa kavuşturan unsurlardır.

Bunun içindir ki beyin “gönül’e karşı akıl da israk’a karşı yer almaktadır-Akli ve beyin asagılanmış olup, yolu bir yere vardi ramadıkları gibi, maddî hayatta da sınırlıdır. Israk ve gönül bu his ve duyu perdelerini yarabilir, mutlak ve ebediyete el uzatabilir ve hakikatin özünü bulabilir.

Kur’ân-i Kerîm’de “fuad” ve “lubb” olarak da geçen “kalb” ve “akil” kavramları arasında herhangi bir çelişki söz konusu olma yip, aynı anlami ifade eden bir tek kavramdan ibarettirler. Haki katin anlasilmasina yardımcı olurlar.

Beyin ve gönül aynı anlamda kullanılmıştır. Su var ki, Kur’ân-i Kerim hakikatların anlasilmasında aklın temel etken ol dugunu önemle vurgulamaktadır. Elbette bu aklın, “Aristo”, “Kant” veya “Descartes” gibilerin taraftar oldukları “raison” ve “ration”un aynısidir demek istemiyorum. Dolayısıyla Kur an, in san için bir tek idrâk ve anlama kuvvetinden baskasını kabullen miyor. Ki o da hakikati, Allah’a giden yolu bulmanın ve aynı zamanda maddenin esrarını ve kanunlarını keşfetmenin aracı olan akıldır. Yani hem tabiat, hem tabiat Ötesi, hem esyanın mahiyeti ni anlamak, hem de Allah’i tanımak, akıl yürütmeyle müm kündür.

Ama tasavvufa göre, akıldan ziyade esas olan israktır. Yeni çağda, Descartes ve Kant’a karşı, Pascal ve Bergson’un ileri sür düğü de budur.

“Ben”

Hinduizm konusunda anlasilması gereken meselelerden biri “ben” (Lemai)dir. Felsefî anlamda, “baskaları değil”, yalnızca (Individu) fert anlamına gelen ve kendimizi onunla idrâk ettiği miz “ben”, dilbilgisinde olduğu gibi psikoloji alanında da önemli bir yer tutmaktadır. Bu “ben”in ilk defa Hint “Veda” dininde

derince tahlil edildiğini görüyoruz. Heidegger gibi şahısların egzistansiyalizmde gündeme getirdikleri meselelerin çok daha derin ve çok daha olgun şekli, üçbin yıl önce Hint'te ortaya konmuştur.

Hinduizmin "Vedâ"ında "ben", kişinin baskalarıyla ilişki ve irtibatları sırasında hissettikleri ve bulduklarının topla mindan ibaretse de aslında bu hissettikleri, gerçek olmayan, yalancı "ben"dir. Bundan ötürü "ben" gerçek bir olgu değildir. Çünkü diğerlerinden yüzlerce bağ, fertte bir araya gelmiş ve düğümler oluşturmuşlardır. Öyle düğümler meydana gelmiş ki, yalancı bir duygu halinde beliren bu düğüm veya düğümleri, herkes kendi "ben"i olarak hissetmektedir.

Bir aynanın karşısında durup kendi "ben"inizi teskil eden bütün unsurları ayırıştırın. Sonunda sizin için neyin kaldığını görün. Diğerleriyle; es, akraba, sevgili, düşman, reis, taife, komşu; tarihî, ilmî, edebî, felsefî şahsiyetler; sevdiğiniz ve nefret ettiğiniz esya ve şahıslar; sizin fikirlerinizde, duygularınızda olanlar; genel olarak tanıdığınız herkes ve herşeyle olan bütün ilgilere rinizi koparırsanız, birşey kalmadığını anlarsınız. O halde sim diye kadar, "ben" dediğimiz şey, diğerlerinin toplamının "hiç" aynasına ("ben" bile olsam) yansıyan ışığıdır. Yansımaların, reflekslerin ve itibarî bağların bir toplamıdır. Burada düğümlenmiş olan "ben" olarak hayal etmişiz. Eğer "ben", bu "mikrofon" gibi bir hakikat olsaydı, (eğer bunu gören, sesini isiten ve hisseden bütün fertler olmasa bile yine olduğu gibi var olacaktı) diğerlerinin somut varlığı olmadan da olması gerekirdi.

O halde, o hareket ve tasvirlerin toplamı, hakiki bir varlık değildir. Eğer kendini bilen biri, yalancı bir ayna veya "videyâ"ya sahip olsa, şimdi toplumun karşısında kendini görüyor gibi, "videyâ"ı asamaya (kendini bilme aşamasına) ulaşırsa kendi adıyla gördüğü bütün bunların ve kendi "ben"i olarak tanıdığı herşeyin yalan olduğunu görürdü. "Ben" olarak tanımladığı şeylerin başka şeyler olduğunu anlardı. Eğer onlarla olan bu bağları keserse, bir hiç billûrlaşması olur. Renksiz, şekilsiz, kişiliksiz, hareketsiz, anlamsız ve boyutsuz bir billûr. "Ben" He-336

DINLER TARİHİ

Heiddegger'in "gerçek vücut'a karşı "mecazî vücut" olarak adlan dirdiği şeyin ta kendisidir.

İlk Süphe

Buradan hareketle idrâk ve hayat ruhunun en hassas, en de rin, en müphem noktası olana ve Descartes süpheciligidinden (septisizm'den) daha büyük olan Hint süpheciligine ulaşırız.

Herseyi ona göre değerlendirdiğimiz, onun için istediğimiz; Descartes'in deyimiyle; kendisi bizzat süpheci olduğu için herseyden süphe etmemize rağmen kendisinden asla süphe etme digimiz "ben", bu durumda ilk süphe edilen şey olmaktadır. Ama neyinden? Sadece varligından değil, hakikatinden ve anla yisından da süphe edilmektedir.

Aslında "ben" dediğim zaman, maksadım, herkesin "kendi" olarak hissettiği "ben"dir; "ten", "benden" olarak hissettiği değil. Bu "ben" ferдин şahsi (perssone) veya şahsiyetini (personnalit'e) kendine farklı kılmaktadır. Herkes seçkin, belirgin bedenî çizgi lerini diğerlerine karşı seçip alır. Fert Ondividu) "ben" anlamın dadır. Sosyolojide de "fert, toplumu oluşturur, dedikleri zaman da "ben" anlamındadır. Anne ve babanın oluşturdukları bir "be den" anlamında değil.

"Ben" in Reddi

O halde, "ben"e, bu büyük yalan karşı olması gereken ilk is yan insanın isyani olmalıdır. Ama hangi vasıtayla? Nasıl? "videyâ" ile mi? Videyâ, bizi hakikat ve kâinatın esrarına ulaştırabileceği gibi, büyük yalanlara karşı da bilinçli ve haberdar ki labilir.

Bütün ilimler "ben"den söz ederler. Ancak sadece videyâ, "ben" in yalan oluşunu, boş oluşunu ispat etmiş, "ben" in altında gömülü olan ben-ötesi hakikati ortaya çıkarmıştır.

Heiddegger diyor ki: Tanıdığınız hersey, sizin zihin, duygu ve tanımanıza nüfuz ederek varlık bulma boyutlarınızdan biri oluverir. Su andaki varlığınız, tanıma ve bilmeniz toplamin—

dan ibaret olan “mecazî varlık”tır. Ancak onu Inkâr etmekle hakiki varlığınız (authentique existence) keşfeder ve kendinizi hissetmiş olursunuz. “Veda”da söylenenler bu sözlerin aynisidir.

Bu nedenle eğer “ben”⁴³ burada bir arada olan birbirine kârî ve bir grup oluşturan esya ve şahıslar ile bağlilik dizisinin toplamından ibaretse bu durumda yalancı bir varlıktır ve hiçbir zaman da var olmamıştır. İplik yumagi ve düğümüdür; başka birsey değil. O halde bu “ben”i, bu büyük yalancı ve aldatıcı vücutu yok etmek gerekir. Bu iplik düğümlerini açmak ve geride hiçbir şeyin kalmadığını görmek gerekir. Bunu gördükten sonra hakikate ulaşmak mümkündür. Bu hakikat, yalancı “ben”in vücutlanmasıyla ortaya çıkar. Hafız’ın; “Sen kendin, kendine hicabsin *Hafız’i ortadan kaldır!*” derken kastettiği buydu. *İnsanın kendi hakikatına ulaşması, kendinin hiç olmadığı” gerçeğine ulaşmak!*” *Sarapsız siseden sisesiz sarabi iste!*”.p>

Tasavvufumuzda, özellikle de “vahdeti vücud” konusunda geçen “innîyet”, “enânîyet” ve “menîyet” yani “benlik” mes’elesinin tümü kendinden uzaklaşıp hakiki varlık ve varlık gerçeğine ulaşma çabasından başka birsey değildir.

“Ben”i Nasıl Yok Edelim?

Videyâ, ben olgusunu keşfedip ortaya çıkarınca ve “ben”in aslında baskalarıyla ilişkiler birikimi olduğunu anladığımızda bu yalancı “ben” ve bağlardan kurtulmamız için bu ilişkileri kesmemiz yeterli olacaktır. Bunun gerçekleşmesi içinse riyazet devreye girer.

Riyazet

Riyazet, seni senden alan hersey ve herkesle olan tüm bag larini kesmeden ibarettir. Sen esya ve sahislerin yaninda yer alan parlak bir aynasin. Bu yalan tasvir ve hayaller ortadan kalkmadikça seni sekillerin ve renklerin toplamindan ibaret sa—

43- “islâm Sinasî; Tevhidin Temdi” adli kitabtai “Hangi Ben?” makalesini oku yabilirsiniz.

DINLER TARİHİ

yan bu karanlık düşünceler sürüp gidecektir. Görüntünün ay dinlanması ve suyun berraklaşması için bu hayaletlerin su ve ayna ile ilişkisini kesip ortadan kaldırmam gerekir. Bu nedenle riyazet makası “ben”i yok edebilir. “Cuki” ya da diğer bir ifadeyle “yoga”, riyazetin siddetli yöntemlerinden biridir. En sade şekildeyle; uzun süre tutulan oruçlar, bedensel alışkanlıklar (uzun süre sabit bir noktaya bakmak, suskun durmak, yememek-içmemek, konuşmamak ve benzerleri) gibi riyazetler, insani güçlü kılırlar. Böylelikle de insani, bir baskısına bağımlı kılan tüm iş tek ve ihtiyaçların esaretinden kurtarırlar.

Meselâ, beni sürekli, her an disariya bağlayan unsurlardan biri aldığım nefestir. Yaşamım için gerekli olan nefesi asgariye indirebilirim. Ancak bunu nasıl gerçekleştirebilirim? Bütün hayallerimi, fikirlerimi, hatıralarımı ve zihnimde koruduğum değerleri yok edip kendimde öldürdükten sonra sadece ve sadece nefes almayı düşünmek suretiyle.

Beynin gücünü bir noktada yoğunlaştırmak yoga yöntemlerinden biridir. Nefes almayı düşündüğüm zaman, bütün kuvve timi, tüm bilinç ve duyularımı nefes alışımda topladığımda, nefes alışıma kontrol altına alabilirim. Bu kontrol altında tutmayı öyle tekrarlamalıyım ki, nefes alıp vermeyi düzenli bir programlamaya tâbi tutabileyim. Bu alıştırmaya sonucunda birkaç saniye hatta birkaç dakika durabilirim. Aynı şekilde bu alıştırmayı günden güne, aydan aya ve yıldan yıla çoğaltarak sonuçta öyle bir güç elde ederim ki, üç gün toprak altında nefessiz kalsam yine de canlılığımı sürdürebilirim.

Bunlar şimdi de var olan gerçeklerdir. Beni disariya bağlayan daimî bağlardan birinin nefes olduğu apaçıktır. Her saniye ve her dakika evin kapısına gelen kapıyı vuran, kapıyı yüzüne açtığım ve fakat beni sürekli oyalayıp duran, rahatsız eden bir varlıktır. Onu basımdan savınca artık haftada sadece bir-iki defa pesimden geldiğini görüyorum.

Bu şekilde ben, her an, her tarafı dolayan çapkınların baskı ve hevesleri şeklindeki, hiçbir şeyde karar kılmayan

daima beni, baskasına/baskalarına; esyaya ve boyutlara yönel ten gözümü de kontrol altına alabilirim.

Bagdas kurup oturuyorum, bakisimi sadece en yakın görme noktası olan burnumun ucuna dikiyorum (En yakın yer ve en zor bakış tarzı). Buna o kadar devam ediyorum ki bakisimi, tip ki eğitilmiş bir kus gibi, kendime esir hale getiriyorum. Bir yere takılmak veya bakmak istiyorsa o an için benden izin almak zorundadır. Artık durum, benim onun müsaadesine bağlı ol mamdan çıkmıştır.

Yine, bunun gibi, sağ ayagımı sol kalçamin, sol ayagımı sağ kalçamin altına koyup ellerimi çapraz olarak üst üste koyabili rim. Bu oturmaya devam edip, birinci gün üç saat, diğer gün bes saat; yavaş yavaş bir gün, bir gün bir gece bir ay, iki ay ve ömrü mün sonuna kadar devam edebilirim.

Sürekli beni parça parça edip yutan, bende birsey bırakma yan doğal etkenleri, bütün insanî, sosyal ve tüketim etkenlerini etrafımdan dağıtıp, kendimi yıkayıp, okyanusun bağrımdaki öz gürlüğün sembolü olan kuru bir ada, bir “Upa” yapabili rim. Hiç bir yönden, hiçbir taraftan yolu olmayan bir ada. Yarım adaların aksine başka tarafa ulaşmaya yol aramıyor, buna ihtiyacı da yok. Diğerleri ona muhtaçtır. Ona doğru köprü kurarlar. İnsan da bu hale gelince, baskaları ona ihtiyaç duyar. Çünkü yarım in sanlar da başka yerlerle bağlantılı yarımadalara benzerler. Yoga kelimesi Farsça’daki “Yug” (boyunduruk) kelimesi ile aynı kök tendir. Bedeni boyunduruk altından çıkarmakla, kendini seyretmekle, gücünü bir noktada toplamakla, siddetli riyazet (veya sükunet) sayesinde örülmüş olan bağları makaslayıp kesiyorum. Veya en azından gevsetiyorum. Yalancı “ben”i oluşturan il gileri kesiyorum ki kendimi özgür kılayım. Kurtulup bir adaya dönüşünce gözlerimi kapatıp iç âlemimi seyre dalıyorum. Artık bakış açim değişmiştir.

Toplumun bireyi olan “ben” durumundaki adam, daima di sariya bakar. Eger bir gün evine kapatılsa, bir kösede mahpus, bir caddede yalnız kalsa, korkuya kapılır. Çünkü bos olduğunu

er

kendi gözüyle görür. Yalnızlık, boş olusunu kendine gösteren en büyük unsurdur. Bu yüzden boş insan, daima kendini toplu mün izdihamında kaybeder. Varlığı diğerlerine bağlıdır. Eg diğerleri olmazsa o yoktur. Zira onun “ben”i diğerlerinin aynısidir.

Bazı kişiler, başkalarının varlığına yerleşmiş özellikler gibi başkalarının kişiliklerinde varlıklarını sürdürürler. Eğer o başkaları yok olursa kendileri de ortadan kalkarlar. Tıpkı kökünden kesilip masa olarak kullanılan bir ağaç gibi başkalarının isteklerine boyun eğmişlerdir-Artık bunların varlığı bir mânâ ifade etmez.

Veda irfani, yoga ve riyazetle hürriyet ve kurtuluşa eren kimse, kendi içine bakınca ansızın acayip, hayrette bırakan ve tahmin edilmesi mümkün olmayan bir hakikate ulaşır. Şimdi hep beraber izliyoruz: Kanseri gibi herşeyi ve varlığın bütün hakikatini ortadan kaldırmış, kaybetmiş ve kendinde eritmiş olan yalancı “ben”i ortadan kaldırdığımızda bir güneş gibi içimizde doğan o hakikati bulmamız ve gizli olan hakikatimizin gerçek mahiyetini idrâk etmemiz mümkün olur. Ancak şimdi görüyoruz ki ortada hiçbir şey yok.

Bundan önce iç derinliğe baktığımızda “ben” isimli bir kişilik hissediyorduk, ama şimdi böyle bir varlığın olmadığını görüyoruz. Yalancı bir kişilikti. Ortadan kalkınca haliyle yeri boş kaldı. “Ben”in duvarları çöktü!.. “Ben”, “atman” oldu.

Atman

“Atman”, bütün “ben”lerdeki (yani bütün yalanci “benzer deki hakiki “ben”dir. Bu yalanci “ben”lerin altında “ben’lerin be ni”; “gerçek ben” gömülüdür.

O halde kendimde yalanci “ben”imi yok ettiğimde anlıyorum ki ben “o”yum.

“O” Kimdir?

“O” gerçek varlıktır. Kendi basına vardır. Varlığı baskasına bağlı olmadığı gibi baskasından dolayı da değildir. “O” gerçeği, bütün insanların varlık özünde mevcuttur.

Burada “ben”de bir devrim meydana geliyor. Bundan önce kendimde ferdiyet ve baska seylerden ayri olmayi hissettim. (Sahsiyet, yani beni digerlerinden ayiran, belirleyen seylerdir. Bu sahsiyet ve yalanci ben simdi rengini kaybetmis, ortadan kalkmistir. Artik kendi varligimi hissediyorum). Geçmisen aksi ne. Geçmiste kendimi dünyadan, bütün fertlerden bagimsiz gör düğümden, “digerlerini” “ben”de buluyordum. Oysa simdi kendimi “digerleri”nde buluyorum.

Geçmiste sahip oldugum bütün zahiri tutkularla ferdiyet halindeyim. Herseyden kopuk ve ayri idim. Simdi zahirî bag lantilarimi kesmisim. Bundan sonra bütün insan ferdine (beser cinsine) girebilirim. Borçlu bir kale ve kalin duvarli bir hisar gibi beni içine hapsedip diger evlerden, topraklardan ve kalelerden ayiran bütün duvarlari yiktim. O an ben, duvarlari yikilan kale gibi yeryüzüyle ayni seviyeye geldim. Yeryüzüne baglandim. Giderek yeryüzünün kendisi oldum; yeryüzünden bir parça de gil, bütün yeryüzü oluverdim.

Görüyoruz ki burada, bu büyük iç siçrayisla bu sahsî hicret le “Atman”a ulasiyoruz. Ferdin artik kendisi için birsey isteme digi yere ulasiyoruz. Çünkü herseye hirsî sarilan ve baskalari na cephe alan “ben”, simdi herkesle yakinlik ve beraberlik hisse derek bütün insanlara, bütün irklara, bütün renklere akrabalik ve sahsî ask besleyecek duruma gelmistir.

Simdi ben, bütün “ben”lerdeki ortak “ben”den baska birsey degilim. Ariflerimizin deyimiyle (bir tesbihle güzelce açıklani yor) ben, denizde hayvanın biriktirdigi bir kabarcik idim, kendi mi “ben” hissediyordum. Simdi hava ile ilgimi kesince kendim den kurtulmusum ve artik denizdeki kabarcik degilim.

Nehir, kendi tasli-çakilli yatagında, kendi ad ve saniyla aktigi sürece izdirap, perisanlik ve heyecana mahkûmdur. Çünkü irmaktır, deniz degil. Yani “diger irmaklar degil”, ani hiç... Çünkü denize kavusunca artik irmak falan degildir. Kendini inkâr edip denizlesiyor. “Irmak beni” yok olup “deniz beni” ortaya çıkıyor. Kendini artik irmak degil su olarak hissediyor. Bu da bütün irmakların gerçek “ben”dir. Tasavvufumuzun da dedigi su-342

DINLER TARİHİ

dur: “Beka yok olmadadır”. Fenafillah (Allah’ta yok olmak), bekâbillah (Allah’ta baki olmak)... Denize giren bir ırmak gibi, Tanrı’nın varlığına karışıyorum. O’nda fânî olup kendimi inkâr ediyorum. Bu şekilde “ben” oluşumuz ortadan kalkıyor, denizin bir parçası, Tanrı’nın bir parçası oluyoruz. Sahsiyet ve şahsîlik kayboluyor, kendini de kaybedip fanilesiyor, denizin bakiligin-den denizle beraber bakilesiyoruz.

Hakikati tanıyıp doğru bilgi (vedâ)yi elde ettikten sonra nefsi riyazet ve yoga’yla eğitmek suretiyle yalancı ben’ine hakim olabilen insan “büyük ben”in “genel ben”in “benlerin beni’nin ve Atman”in sahiline yaklaşabilir. Hatta ona girebilir, onda ölüp, yaşayabilir. Bundan sonra fert, hayret verici bir kudret ka zanmaktadır. Küçük bir darbeye mizacı, hayatı, hakları ve diğer özellikleri üstün olan adam, bir de bakıyorsunuz ki insani dehşete düşüren bir güç edinmiştir. Artık onun varlığında güç gösteren “büyük ben”dir, “yalancı ben” değil...p>

Eğer düşünce bir yere ulaşamıyorsa, çevresi ile olan ilişkilerinde ve bağlarında eksiklik ve yüzeysellik egemen olan “yalancı ben” düşünüyor demektir. Fakat “büyük ben”, Atman’a ulaşmış bu zayıf ferden davranışlarına nüfuz etmişse onda düşünen (akl-i küll) genel aklın ta kendisidir. Bu büyük uyanıklık, yalancı benden değil bizzat Atman’a ulaşmaktadır...

Atman, menzillerin başlangıcına doğru hareket etmektedir ve mutlak sınırsız, ebedî hakikat güneşi varlığına doğduğu zaman atman son miracında ötesine sınır bulunmayan bir sınıra ve mekan ötesi bir mekana, yani Brahman’a ulaşır.

Brahman

Brahman, mutlak hakikattir. Herseyin ruhudur; dñnyanın ruhu, varlık âleminin ezelî ve ebedî ruhu; “Atman”, “Brahman”in hakiki vücuduna karsi, bir yalanci ben’dir. “Ben”in “At-man”in hakiki vücuduna karsi bir yalan olması gibi.

Burada insan, Atman’a varmış, oradan da Brahman’ın uçsuz bucaksız okyanusuna girmistir. Orada insan, sadece kendini tek parça bir insan olarak hissetmek ve insanî birliğe ulaşmakla kal—

miyor, belki bütün evrene karışıp dünyanın ruhuyla birleşerek bütün varlıkla birliğe ulaşıyor. Bütün bu şekillere, izdiraplara, değişimlere ve dünya geometrisinde gördüğümüz çeşitli boyutlara bir genel "birlik" hükmediyor. Artık ne "ben" var ne de "atman"; herşey "Brahman" dir. Artık herşeyin "o" olduğu nokta bu rasidir. İnsan Brahman'a yönelik bu seyr-ü seferinde, Brahman'la aynı amacı, aynı yolu, aynı gidişatı ve bilahare aynı gidiş tarzını, aynı niyeti ve aynı sefer ahengini paylaşır.

Atman'ın Zirvesi; Brahman

Ben'den Atman'a, Atman'dan Brahman'a doğru sıralanan bu aşamalar varlığın doruklarına ve ruhun fizikötesine doğru yükselen en son ve en büyük miraçtır. "Atman" ülkesini katetti-gim anda, Brahman'ın büyük ve ebedî okyanusuna karışırım. Burada "Krisna" yani bir ve tek olan Tanrı kadar büyük, Atman ve Brahman'ın birleşmesiyle oluşan ve aynı zamanda mutlak hakikat olan büyük bir birlik görünüm.

Hallac'ın "ben Tanrı'yım; benim elbisem altında O'ndan başkası yoktur." dediği hal budur. Bu hale; "ben"den geçip "Atman"dan "Brahman'a, "Brahman"dan da sonsuzluk zirvesine ("Krisna" yani Büyük Tanrı'ya ve Vahdeti Vücut'a ulaşmak) için aşağıdaki aşamalardan geçmek gerekir.

Kâremâ, Samsara ve Nirvana Aşamaları

Kurtuluş ve doğruluğa ermek için, bu aşamalardan geçmek gerekir. Ama nasıl ve niçin?.. Tanımla... Ama neyi tanımakla?.. Zindani ve ondan kaçış yolunu... Ama bu zindan hangi zindandır?.. "Kâremâ" ve "Samsara"...

Samsara

Samsara, görünen yani yalanci, bagimli, özgün olmayan ve baskasinin yansimasi olan cihan demektir. Kendi basina bir var liga sahip degil. Hersey hayal, hersey sınırlı ve bagimlidir. Bi zim edebiyatımızda ebedî olmayan, saskinlik ve izdiraptan İba—

ret bir dünyanın tercümesidir. “Samsara”. Öyle bir dünya ki, orada hiçbir şey sürekli değildir. Çünkü hiçbir şeyin gerçek anlamda bir varlığı söz konusu değil.

Bu dünya ebedî değildir. Bir deniz gibi kalıcı olmayıp, ol-mak-olmamak, varlık-yokluk, ölüm-dogum gibi yalancı varlıklar arasında gidip gelen dalgalar ve kabarcıklar gibidir. İnsan tüm bu dalga ve kabarcıklar arasında kendisi gibi içi havayla dolu bir kabarcık üzerine oturmuş boş bir hayata duçar olmalıdır.

Bu nedenle, sükûnet, güzellik ve mutlak ebediyet olup geçici, yıkılmışlık, ölüm ve sürekli değişkenlik olmayan “hakikat”e ulaşmak için Samsara’dan kurtulmak gerekir.

Samsara’dan Kurtuluş Yolu

İnsan Samsara’dan nasıl kurtulabilir? “Videyâ” ile; “öz”ün yok olması, “Ben”in öldürülmesi ve “riyaset” ile... İnsan bunlarla Samsara’dan nasıl kurtulabilir? Daire gibi sürekli dönen bir gir daba giriftar olduğunu ve bu boş döñüsten kurtulmak gerektiğini bilmekle...

Kâremâ

İnsanın tutkun olduğu bu girdap nedir? Kâremâ’dır, tena-süh’tür. Yani bu zorun mahpusu olan sen -her fert olarak-, geliş men, izdirap çekmen, çaba göstermen, kin ve ask beslemen, mahrumiyetleri görmen, yasaman, ihtiyarlaman ve Ölmen gerekir. Tekrar bu dairevâri hareketin başlaması gerekir. Tekrar başka bir insanın veya hayvanın bedeninde dünyaya gelip, hayatın bu çetin ve izdirap dolu aşamalarını geçirmen gerekir. Dogume-vinden ihtiyarlığın zirvesine gidip, ölümün alt mevkiine düşmen gerekir. Tekrar ikinci defa, üçüncü defa, dördüncü defa... Böylece ebede kadar. Tıpkı Zeus’un dergâhından kovulan ve onun emriyle bir kayayı dağın tepesine çıkarmakla görevlendirilen Yunan kahir mani Sizin gibi!... Tasi tam tepeye bırakacağı sırada tas elinden kayar ve yeni baştan tasi zirveye çıkarmaya çalışır!...

Bu, hepimizin alinyazisidir. Sabahtan akşama kadar bir tasi yukarı götürüyoruz, tekrar aşağı kayıyor, ertesi gün yeniden.-Tıpkı “Meselühüm kemeseli-t tâhûn” gibi.

Kâremâ, sadece günlük hayatta değil, belki hayatın tüm fel sefesinde söz konusu edilen bir anlayıştır.

Sen, doguyorsun, izdirap çekiyorsun, yasıyorsun.. Bütün mahrumiyetlere, kopukluklara, bağlilıklara, galibiyetlere, yenilgilere, acılara, tatlılıklara tahammül ediyor ve ölüyorsun. Bu tekrarlanıp duruyor... Bu dönen dolabin adı “Kâremâ”dır. Sen, sonsuza kadar sürekli bu daire içinde dönmeye mahkûm edilmişsin. Bu dolabin esiri ve bu zorlamanın mahkûmu olduğun müddetçe kurtulman imkânsızdır. Halbuki bu “Kâremâ” denilen kısır döngüden kurtulman gerekir.

Hint Dinindeki Sınıfların Açıklanması

Hint dininde kurtuluşun, kelimenin tam anlamıyla bu tena süh döngüsünden kurtulmak olduğu apaçıktır.

Tenasüh: Elli-altmış yıllık hayatımda geçirdiğim bir kısım sosyo-psikolojik evreler yüzünden olgunlaşmış olmam veya boş zulum mümkün. Ölüp yeniden dirildiğimde bu ilk yaşamım dan ikinci yaşamıma etkiler

tasirim. Birinci yasamima göre, mutlu veya mutsuz, alçak veya üstün, efendi veya usak olmam veyahut bey ya da köle olmak zorunda kalmam olayidir te nasüh.

Eger önceki hayatta bir tekamül gösterebilmişsem bir köle şeklinde değil, belki bir beyefendi ve aziz şeklinde doğarım. Eger geçmiş yaşamımda bozgunculuk yaşamışsam zelil bir köle olarak doğar ve burada cezasını görürüm. “Hint” cennet ve ce hennemi bir sonraki “Kâremâ”dır. Yani sonraki dolap ve sonraki hayat, önceki hayatimin ceza ve mükâfatını vermektedir.

Maalesef bu korkunç bir felsefedir. Hint toplumunda, hayli utanç verici ve vahsiyane olan bu felsefe, Hint’teki sınıf ve kast sistemini binlerce yıldır ayakta tutan ve koruyan, büyük ve en temel beton direktir. Çünkü tenasüh, asaleti doğuma bağlıyor,

DINLER TARİHİ

insanın yaptıklarını değil. Yani köle, usak, efendi, kâseteryâ ve raca, kölelik ve beyefendilik özelliklerine önceki hayatlarından dolayı sahiptirler. Eger köle ise başka bir şey olmadığı için köle dir. Eger efendi ise bu onun önceki hayatının kesin neticesidir. Hint ve diğer toplumlara egemen olan sınıfsal düzenle bir ilgisi olduğundan değil. Bugün “raca” olan önceki hayrından dolayı “raca”dır. Eger şu an kötüye ölümünden sonra köle olması mümkün değildir. Ama ölmeyene dek, hakkımızı ondan istemek hakkına sahip değiliz.

Buna göre, kölelerin ve ızdırap çekenlerin yenilgiye uğraması gerekir; efendilerin ve zalimlerin değil. Çünkü önceki hayatlarında fesat çıkarmış ve bozgunculuk yapmışlar; bugünkü fesat da o hayatın neticesidir.

O halde soylu doğmak, nereden ve hangi sınıftan doğmuş olmakla alâkalıdır?

Buna göre, soyluluk aile ve sınıflara aittir. Birini bir sınıfa dahil etmek veya bir sınıftan çıkarmak mümkün değil ve olmasın da gerekir.

Bu, sonraki kâremâlarda ve sonraki dönemlerde tenasühle sonuçlanması gereken bir istisna. Herkesin içinde bulunduğu durum daha önceki hayatının doğal sonucu olduğundan bir sonraki hayattaki sorumluluğu belli olana kadar şu anda içinde bulunduğu sınıfta olması gerekir.

Ama Islâm: “Her doğan, fitrat [selim ve aynı yaratılış] üzeri ne doğar” diyor. Konuyu bu felsefî ve kelâmî çerçevede inceleyince bizler için, bu konuların insanî değerleri azdır. Yani benzer sıfatlar; özellikler, yetenek ve imkânlarda doğan her insana, kan, ırk, soy, ne bir şey bağışlar, ne de ondan bir şey alabilir. Hepsisi benzer bir fitratın (yaratılışın) sahibidir; bu dünyaya ilk defa gelmişlerdir. Eger birinin zelim, birinin aziz; birinin efendi, birinin köle; birinin âlim, birinin cahil; birinin faydalanan, birinin mahrum olduğunu görüyorsak, bunun sebebi, egemen olan sosyal düzendir. Onu bir sınıftan diğer bir sınıfa götürecek olan şey, onun kendi sorumluluğudur, daha önceki bir dönemin amelleri değil. Ceçmişine ait bir amelî yoktur ki...

Ve iste, Hint'te hakim olan sınıflı kast düzeninin devami için, tenasühün ne kadar büyük ve derin bir fonksiyona sahip olduğunu görmüş olduk.

Hint Düzeninde Sınıflar

İlk sınıf: Asiret düzeninde, güçlüler, bileği güçlü olanlar, kuvvetliler, asirete egemen ve öncü oluyorlardı. Mülkiyet dö nemi meydana geldikten sonra bu güçlüler mâlik ve zengin olurlar. En güzel arazileri ellerine geçirirler. Ekonominin asıl ol duguna insan felsefesinin aksine, başlangıçta “zor” mülkiyet do guruyor, mülkiyet “zor”u değil.

Mülkiyet düzeni meydana gelince de mülkiyetin kendisi zor ve güç etkeni olmuyor, bilâkis güç mülkiyet meydana getir meye devam ediyor.

Bu yüzden kabile düzeninde üstünlük, sonradan mülkiyet ve ziraat toplumuna egemen olan “zor”undur.

Güçlüler, düşmanlarına ve karsılaştıkları olaylara karşı onları koruduklarından kabilelere egemen oluyorlar. İste bu ege menlerdir ki nesiller boyu Kaseterya sınıfını, yani esraf, sahlar ve sehzedeler sınıfını oluşturmuşlardır.

İkinci sınıf: Kabile fertlerinden kötü ruhlari ve cinleri uzak lastiran kimselerdir. Bunlar din ordusuydu ve yanlarında Brahmanlar vardı.

Üçüncü sınıf: Ziraî hayati idare edenler ve çiftçiler.

Dördüncü sınıf: Sanatkârlar, işçiler ve köleler.

Besinci sınıf: Pis olanlar. Bunlar bir tek yönden kirliydi. Aryaî degillerdi. Aryaîlerin Hint'e gelmesinden önce Hint'te ya siyorlardı. Suçları ise Âryaîlerden daha eski olmalarıdır.

Bu kirliler, çalışanlardı. Ücretlerini alma sırasında ise efen dilerin ellerinin onlara değip bulasmaması için, ellerine bir tas almaları gerekenlerdi. Şimdi de böyledir. Ancak üçbin küsur yıl dan sonra Gandi bunları da Allah'ın kulları olarak isimlendire-biliyordu. O kadar ki, günümüz toplumundaki “din kardesi”, “mü'min kardesi”, “Allah'ın kulu” anlamında... Bu kardeşliğin de

DINLER TARİHİ

hiçbir fiiliyeti yoktur, esitlik anlamında ise hiç değildir. Yalan iltifatlardan biri yani...

Kaçış Yolu

Bizi bir sonraki kâremâya tekrar çeken ne?..

Biz eksigiz ve bu dönen dolapta olgunlaşmamız gerekiyor. O halde Veda din hükümleri, riyazet ve takva ile insanın Sam sara ile ilişkisini kesip yaşamın herhangi bir döneminde teka mül ve suur bulabileceği ikinci defa dönüğe; bir daha dünya kü resinde ortaya çıkmasına gerek bırakmayacak bir vaziyete getirebilir.

Bu dünyadaki hayatta sükunet, ihtiyaçsızlık ve şahsî bağımlılığa ulaştığımız zaman ölümden sonra “Kâremâ” dolabının dışına çıkar, tekrar bu dolaba dönmekten kurtuluruz.

Peki bundan sonra nereye varacağız?

Kâremâ ötesine., daima dönen ve her şeyi hayat ve ölüm, ölüm ve hayat, tekrar hayat ve ölüm dairesi içinde döndüren bu kısır döngünün ötesinde kurtulmaya varırız. Artık “Nirvâna”ya ulaşmış demektir.

Nirvâna

Nirvâna'nın çeşitli anlamları vardır: Hiç kimse onun asıl mânâsını doğru olarak anlamış değildir. (Bu benim sözüm değil, bu dinin büyük âlim ve filozoflarının sözüdür). Ama onu, sönmüş ateş, sakin akıl, sükunet, esmesi olmayan rüzgâr ve uzaya benzetmek mümkündür-

“Nirvâna”ya genel olarak, sükunet denilebilir. Yani “Samsara”nın artık olmadığı dönem.

Bu kabarcıkları icad edip yalancı hayatı, dünyayı ve yalancı “ben”leri oluşturan samsara'dır. Tüm bu ihtiyaçlar, dertler, kaygılar ve zaafılar bizi yaşamımızda sürekli sağa-sola çekip çeviriyor ve ölümden sonra tekrar bu hayata dönüp imtihan vermeye

zorluyor. Ama dis dünya ile olan bağları kesmekten doğan o büyük sükûnet, vedâi suur, nefsin yok edilmesiyle kazandan güç bizi disariya bağlayan bütün etkenlerin öldürülmesi aracılı giyla elde edildiği zaman, artık dolabin disina çıkmis oluruz. Tahsili bitirmis, cihana hakim, mutlak gerçeklikte bulunan sükûnete kavusmusuz demektir. Çünkü bu dünyanın sonsuzlu gu ve mutlak hareketliliği sözkonusu degildir. Bizim kelâmcıların dediği gibi, her degişken ve hareketli varlık hareket etmeye ihtiyaç duyar. Dolayisiyla olmak istediği fakat bulunama diği tarafa yönelmeyi arzuladığından ve olması gereken her yer de olduğu ve böylece ulasması gereken ve bulunamaz olduğu bir nokta da sözkonusu olmadığından hareketlilik ve degişkenlik yetenegini kaybeder. Iste burası tabii durum, kendine özgü ve mutlak hakikat olan “Nirvâna”dır. Orada fert, “kâremâ” dola binin disina; yalan, çürük ve yasantının bos izdiraplarıyla dolu “Samsara” hayatından “Nirvâna”ya ulasiyor.

Yoga’nın özel bir istilaha sahip olduğunu ve riyazet yaptığı ni görüyoruz.

Hayvanın boynuna vurulan “yog” (boyunduruk) ile aynı kökten gelen “Yoga” ve “coki” aynı zamanda kurtuluş etkenle rinden olduğunu gördüğümüz bu kelime biraz daha açıklanma ya muhtaçtır.

Deniyor ki, “kâremâ”dan, “samsara”dan kurtulup, “nirvâ-na”ya ulasmak için mutlak hürriyet ve herseye karşı isyan için “yog” altına girmemiz gerekir.

Bunun, itaatla (ama yalnızca itaatla) isyan edilebilir, itaatla kurtuluş bulunabilir, özgürlüğe ulasilabilir, diyen ilerici düşün cenin aynisi olduğunu görüyoruz.

Hangi itaatla? Egilimlere itaat, zora ve altına itaat hayatta insana hakim olan ve insani zindana çeken her güce itaat bir, esaret olduğundan ayaklanarak isyan edip, hürriyeti elde etmek gerekir... Ama nasıl? İtaat ile... Ama hangi itaat? Boyunduruk al tina girmekle... İnsan; boyundurukların tahakkümünden kurtulabilir. Hangi boyundurukla? Hangi itaat ile? Mutlak hakikatin

DINLER TARİHİ

hükümlerine, ebedîliğin yarasına itaat. Alinyazısına, dünyaya egemen kudretten doğan kanunlara.

O kanunların kesfi, o iradeye itaat ve zühd; insani “samsara-dan ve “kâremâ”dan (yani diğerlerine kulluktan) kurtarıyor. Bu yüzden insan (bu yalancı ben) bu asamalarda vücuda hakim olarak ebedî hakikata ulaşabilir, dünya bütününde bir parça ola bilir. Bu büyük miracı, içinde gerçekleştirebilir. Yani fert kendi içinde varlık âlemi ölçüsünde büyüklük bulabilir.

Bu ihtiyaç duyulan ilaçtır ki, batıyı sürekli kendine çekmiştir. Oysa batı bütün bu güçleri elde etmiştir. Fakat özünde karanlık, pislik ve kokusmuşluğu tasımak suretiyle...

“Sizden, iyilige çağiran, dogruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

Önceki oturumda Veda dininin çok genel esasları hakkında konuşmuştum. Genel esaslar deyisim, Veda dininin birçok me selesini henüz anlatmamış olmamdandır. Anlatmayışim ise bundan sonra (yani “Buda”dan söz ettiğimizde) kendiliginden o meseleleri ayrıntılarıyla ele alacağımızdandır. Çünkü Buda Veda dininde bir reformcudur. Yani Buda Hint’te yeni bir din kurmuş değil, daha çok Hint’te bir islahatçı ve reformcu konu mundadır. Kendi ekolünü, Hint dininin, Vedâ’nin temel ilkeleri ne baslıca emirlerine dayandırır. Vedâ’yi tanımak ister istemez bizi veda dininin temel esaslarını irdelemeye götürecektir.

Veda dinini de alırken, bu dinin dayandığı temel savları anlatmakla yetinmem bu yüzden. Yine de bu temel esasların herbirini özetle anlatmıştık.

Budayı tanıma, son derece Önemsemediğim, duyarlı olduğum bir konudur. Daima büyük bir düşünce, sakinlik ve heyecan içinde olmuş, hep kendimle çelişmişimdir bu konuda. Çünkü duygularım asiri bir şekilde “Buda”nın söylediklerinin etkisinde kalmış, aklım ise tam tersine siddetle ona karşı çıkmıştır. Bu yüzden kendi kendimle sürekli savaş halindeyim...

DINLER TARİHİ

Budanın dünyasına dalmadan önce, su anda sunmak istediğim birkaç önemli tez vardır.

Bunlar, dinler tarihine, belki genel anlamıyla insanın düşünce tarihine, hatta insan hayatının değişim tarihine ilişkin sorunların temelini oluşturmaktadırlar. Bu, iki üç senedir üniversitede dinler tarihi konusunda verdiğim dersler sonucunda vardığım bir düşüncedir. Ancak sizler bunu yeni bir teori olarak alılamazsınız; “budur, bundan baskası değil” türünden bir inanç olarak değil. Çünkü “budur, bundan baskası değil” anlamına gelen sözler genellikle pek sağlam değildiler. Çünkü, herkesin söylediği her görüş ve anladığı her şey için, “budur, bundan baskası değildir” demeye hakkı yoktur. Ancak, gayb kaynağına bağlanmış ve sözlerini o kaynaktan alan kişiler böyle sözler söyleyebilirler. Kesinlikle ve yakinen sunu diyebilirler: “Budur bundan baskası değildir.” Söyle ki, peygamberler böyle sözler söylemişler ve hiçbir peygamber; ben böyle düşünüyorum...” “Böylesi de doğru olabilir...” “Su anda böyle düşünüyorum; ileride bir gerçeğe ya da daha iyi bir teoriye rastlayabilirim de” gibi sözler sarfetmemiştir. Evet, filozoflar böyle söyler, peygamberler değil.

Peygamberlerden başka, hakka uygun olarak, sairlerin, bilimcilerin, fikir sahiplerinin, yazarların, düşünür ve âlimlerin hep sinin bu tarzda, bu anlamda söz söylemeleri gerekir.

Anatole France’ın bir sözü var, hiçbir zaman onu unutmamak gerekir!.. “Biz gayb kaynağıyla ilişki kurmuş kişiler değiliz” der. Yine diyor ki: Âlim, “ben biliyorum” ile “ben sanıyorum” arasındaki farkı bilen kimsedir. Dikkat edin, bu çok önce bir tâbirdir. Evet âlim “biliyorum” ile “sanıyorum” arasındaki farkı bilen kimsedir. Bu ölçü âlim ile cahil arasındaki farkı da belirler. Cahil hep şöyle der: “Bu konu böyle değildir, şöyledir”. “Bu kötü, o güzeldir; bu hak, o bâtıldır”. “Bu kötü adam, o iyi adamdır”. Bu cahilin açıklama ve izah tarzıdır.

Ama âlim şöyle der: “Bir noktadan, bir açıdan bu konu böyledir. Diğer açıdan ise şöyledir.” “Bu itibarla falan konu hakkın—

da söyle bir hüküm çıkarılabilir. Ama diğer bir itibarla, başka bir hüküm.”

Baremler, “bu açıdan ve o açıdan, bu sebepten ve o sebepten”, “bu itibarla ve su itibarla” şeklinde inip çıkar, veya Anatole France’ın deyişiyle “sanıyorum”u “biliyorum”un yerine kullanmak ancak insanca yorumun ifade biçimi olduğu gibi bilgin olmanın göstergesidir de.

Alışılmış insanlar arasında sadece cahiller, mutlak, sınırlı ve donuk kafalıdır. Cahil için her şey daima, “budur, bundan başka bir şey değildir” olmuştur. Zihniyetleri genellikle, muhakak, belli ve kesindir. Çünkü ömrü boyunca hiçbir zaman kendi görüşünü yenileme durumu olmamıştır, kulagina yeni bir söz ulaşmamıştır. Kendisinde yeni bir fikir de ön plana çıkmamıştır. Hiçbir zaman da çıkmayacaktır. Zira tefekkür, tedbir, fikri de gisme, görüş değişimi, bilahare yeniden gözden geçirme, her gün yeni bir söze sahip olma, her zaman eski sözleri yeniden de gerlendirme, iyi veya kötü yapma gibi şeyler hareketli, canlı ve yapıcı beynin özelliklerindedir.

Donmuş beyin, sabit kalıp ve sabit kapsamlarla doludur. Ömrünün sonuna kadar da onlarla meşgul olup sarhos gezer. Sonunda da onlarla ölür. Zaten onlarla doğmuştur.

Öğrenciyken sınıfta bir konferans hazırlamıştım. Sosyologların “sosyal sınıf” konusuyla ilgili topladığım görüşlerini aktarmıştım. Bu nedenle birkaç teoride de sosyolojinin dünya çapında büyük şahsiyetlerinden biri olan üstad Gurvich’in düşüncelerine dayanmıştım. Konferansın bitiminde: “Bu anlamlarla ve bu ibarelerle naklettigin teoriler kimindir” diye sordu. Ben “Hayret, sizin kendinizin” dedim. “Hayır, benim değil” dedi. Ben saskinlikle karışık bir sevinçle dedim ki: “Ben onları sizin kitabınızın şu... sayfalarından not almıştım, (kendi kendime, “yaşlanmış, herhalde onları unuttum” diye düşündüm). Tekrar sordu: “Hangi tarihli baskısından?” dedi. 1947-48 yılı”. “Biz şimdi hangi yıldayız?”. “60-61” dedim. Dedi ki: “Ben şimdi 60-61 yılında yaşıyorum ve sen hâlâ bu sözlerin bana ait olduğunu söylüyorsun. Bil-

men gerekir ki onlar benim 47-48 yıllarındaki görüşlerim. Ben su anda 47-48 yıllarının Gurvich'i değil 60-61 yılının Gurvich'iyim. O yıllardaki söylediklerim artık benim sözüm değil. Ben bu 13-14 yıl zarfında ölmedim ve yasadım. Eğer tekrar o yıllardaki sözleri söylersem o zaman şimdiye kadar bosuna ya samisim demektir.”

Bu, bir toplumda, bir zihinde, ilmî bir çevrede fikir hareketi nin göstergesidir. Ve bu durumla da ancak övünülür.

Bu tuhaf hatırlatmadan sonra, ben onun hareketli bir âlim ve canlı bir düşünür olduğunu öğrenmiş oldum. Halbuki taslas mis ve donmuş bir toplumdan biri: “Benim yirmi yıl önce bir te orim vardı, ama şimdi o teorimin doğru olmadığının farkına vardım” derse, onun bu söylediklerini elden ele, ağızdan ağıza dolastırırlar.

Bir gün konuşmalarım arasında bir konudan bahsediyorken bir hatırlatmada bulundum. Dedim ki: Falanca konuyla ilgili yazdığım kitabı yeniden gözden geçirip görüşlerimi yenilemek istiyorum. Çünkü o konu hakkında oldukça yeni söyleyeceklerim var. Daha evvel yazdıklarımın çoğunu artık eski sayıyorum. Çok geçmeden, bu sözleri isiten bazılarının el ve ayakları tutuştu. Kendi iş güçlerini bir kenara bırakarak meşhur deyişle “ayakkabı ve külahlarına yapıştılar”⁴⁴ Onun bunun yanına gittiler; “Ne oturuyorsunuz?! Falanca söyle söyle konuşmuş emin olunuz ki bunu kendisi söylemiş” dediler. Evet ben söyledim. Ancak söylediklerim fikirlerimden herhangi biriydi. Daha önce leri sizin de duyduğunuz diğer sözlerim gibi! Bu ne demektir? Bu, diğer her insan gibi ve baskaca herkesin yapabildiği gibi ben de etüd ediyor, okuyor, düşünüyorum demektir. Hakikati elde etmek için araştırma ve okumada yetersiz davranmıyorum. Her yerden ve her dinden ve herkesin dilinden asla taassuba ödün vermeden; kavim ve fırka veya din taassubu nedeniyle bir hak ki, haksızlık haline getirmiyorum. Bir gruba veya bir topluluğa

44-Farsça bir deyim olan bu ifade, haber meraklılarının duyduklarını baskalarına ulaştırmak için aceleyle yerlerinden fırlayışlarını anlatır. (Redakie eden)

bağlanma adına, haksızı öne geçirmiyorum. Ama hata ve sürçmenin görülebildiği her zayıf insan gibi, ben de kendiliğimden birşeyi anladığımda haliyle bu bir kuram ölçüsünde olacaktır... “Saniyorum”, “tahmin ediyorum”, “var sayıyorum”, “ihtimal veriyorum” ölçüsünde. Bu açıdan söylediğim her herşeye “kuvvetli bir ihtimal veriyorum”, “kesine yakın bir ihtimalle böyle dir” diyorum. Sonunda, söylediğim şeyin kabul edilmesinde bundan fazlasını da beklemiyorum: Bu durumda itiraz edilmesi de mümkündür. “Mümkün ve muhtemel bir nazariyenin ne faydası vardır?” veya, “sonradan yanlış ilân edilmesi ihtimali olan şeyleri niçin öğrenelim?” denilebilir. Cevabım şöyle: İnsanlığın takip etmek zorunda olduğu tek yol budur... Hatta vahiy keli meleri üzerinde araştırmalarda bulunurken de bu yöntemi kul lanmak gerekir. Zira biz Vahiy Kitabı'nın (Kur'ân) âyetlerini, “budur, bundan baskası değildir”in kaynağı olarak anlarken yine kendi anladığımız ölçüde “saniyorum ki bu âyetin anlami budur” demek gerekir. “Bu şekilde anlamının doğru olduğunu sa niyorum.” “Benim nazarıma göre Kur'ân böyle birşey demistir” demek gerekir. Dolayısıyla Kur'ân'ın kendisinde, onu anlama nin sihhati ve araştırmacı insanın hakikatları kavraması yönünden, anladıklarını tekrar bazen anlayışlarla dikkatlice karşılaştırmak için “ben saniyorum”, “var

sayıyorum”, “görüşüm budur” neticesine götürecektir hüküm ve hikmetler çoktur.

Adamin biri bir kitap yazmisti. O kadar bos ve faydasiz bir kitapti ki, gerçekten eger bos laf yazma için Nobel Ödülü konul saydi, bu kitap birden birkaç ödül alirdi(!) Adam kitabini yaz diktan sonra kendisine övgülü takdimler yazsinlar diye ona bu na verirdi(!)

Bu tarz kitapların süregelen bir alışkanlıkla genelde önemli şahısların övgülerine ihtiyaçları vardır. Bazıları övgü ve takdim yazmaya, cömertçe methiyelerde bulunmaya önceden hazırdır lar. Sadece yazar ve kitabın ismi, hazırlamış oldukları metinde bos olarak duruyor. Hazır övgü metnine yazarın ve kitabın adı ni yazarak konuyu hallediyorlar. Bu, amaçla ona müracaat ettiklerinde de problem anında çözümlenmiş olmaktadır(!)

356

DINLER TARİHİ

Tesadüfen arkadaşlardan biri bu maksatla kendi kitabını getirmisti. Ona dedim ki: “Benim görüşüme göre çok kötü!” Ki zarak dedi ki: “Beyefendi, ne diyorsun? Bu kitapta çok sayıda ri vayet var, hadis var, Kur’ân âyeti var!” Baska bir arkadaşım cevap vermeme fırsat vermeden ona dedi ki: “Kötülüğü de bu ya! Çünkü bu âyetler ve rivayetler kitap metninin dışında kendi başlarına zaten iyidirler. Ancak sen onları burada kötü bir du rumda sergilemissin. Eger bütün kitap kendi sözlerin olsaydı, daha fazla tahammül edilebilirdi...” Böylece, herkes bir söz söy ler de sonra onunla beraber birkaç âyet ve rivayet sıralarsa söy ledikleri doğrulanmış olmayacaktır. Bu tür seyler, doğruluğuna kesinlik kazandıran ölçüler oluşturmaz. Her ne kadar bu kıyasa göre âyet ve rivayetler getirsek bile âyetleri de rivayetleri de doğru anlamamız gerekir.

Bu iste, daima hata ve yanlış ihtimali vardır. Bunun için Sia mezhebinde (Ali’nin Siasi’nda) su esas büyük bir ilmî kuraldır: “İsabet eden için iki sevap, hata eden için bir sevap vardır.” Din isinde araştırma yapan araştırmacı, eğer hakikata ulaşırsa ona iki sevap vardır; hataya düşer ve yöntemi yanlış olursa yine mükâfat olarak ona bir sevap vardır.

Eğer doğru söy lerse iki mükâfat: Biri fikrî eziyet, düşünce ve araştırmaya saygı için, biri de sonuçta hakikata vardığı için. Araştırmacı olup eziyet çekmiş, düşünmüş fakat yanlış sonuç al mis olan da yine bir mükâfat vardır. Araştırmanın kendisi için bir mükâfat; velev ki söylediği yanlış bile olsa.

Bu görüş, “Falancaların sözü yanlış olduğu için, yeryüzünün den silinip yok edilmelidir”, diyen kimselerin görüşlerinden çok farklıdır. Böyle diyen görüş, İslâmî ve Sii görüş değildir. Söyle digim ve burada da geçen anlayış bütün insanlık tarihinin orta ya koyduğu bir neticedir. Bu gerçeği tamamen izah edemezsem de yüzde yüz doğru olduğuna eminim.

Geçmişteki konuşmalarımın birinde bu konunun son derece hassas ve derin oluşundan söz etmiş olmamla beraber burada yeniden bir ders atmosferi içinde irdelememiz yerinde olacaktır

sanırım.

İnsanlık tarihini incelediğimizde “sembollerin birbirine yaklaşması” isimli sosyolojik bir konuyu varlığını görmekteyiz. Özellikle Durkheim iddialarında da bu kanuna sıkça başvur maktadır.

Sosyolojide genel olarak kanun ne tür bir yöntemle çıkar ılır?

Durkheim diyor ki: “Kanunların ortaya çıkışı” semboller arasındaki yakınlaşma” esasına göre dir. Esasen fizikte de, tabii ilimlerde de durum böyledir.” Ne demek yani? Sözelimi, uzun t u ve sıkıntı hali, sürekli yüz kızarması, gözlerde durum değişmesi, adalelerin kasılması, yüzde çöküntü veya yumuşama ile iç içedir. Bu dört-bes işaret birbirinin benzeridir. Öyle ki besten dördü bir arada görüldüğünde, “besinci işaret de oluşup ortaya çıkar” şeklindeki bir sonuca kolayca varabiliriz. Yani bizim veya başka birinin karşısında duran ve halinde çöküntü olan bir kim senin sesi ansızın hafiflesir, yüzü yumuşar ve mahcup olur, başı öne düşer, gözleri özel bir hale bürünür, suratı da kızarırsa biz de tüm bunlardan yola çıkarak bir bilinmeze doğru iz sürebilir, netice olarak da bir hükme varabiliriz. Bu hüküm de su olur: Korku veya utanma.. Bu, dört alâmetten bellidir. Bu dört işaret, artık bizce bilindi mi, besinciye iz sürdürebiliriz. Bu bizim için bir bilinmezken onu “yaklaşma kanunu” esasına göre keşfedebiliriz. Çünkü bu bes işaret, daima birlikte olduklarından üç veya dört tanesini bir arada gördüğümüzde dördüncü veya besinciye de tanımlayabiliriz.

Tarihin gözüyle gördüğümüz, tanıdığımız her toplum da im a belli bir aşamaya ulaşınca lüksperestliğe; debdebeye, israfa, ayyaşlığa yönelmekte; gününü gün etmek suretiyle asirlik yolu na düşmektedir. Bu kanun doğrultusunda Yunan, Roma, Çin, Hint ve Islâmî topluma kadar bütün toplumları incelediğimizde asiri lüks, israf ve savurganlıktan sonra onları bekleyen akibetin yıkılma, parçalanma, çöküş ve dağılma olduğunu görüyoruz. Buna göre, tarih boyunca, lüks ve yıkılma birbirini takip eden iki hakikat olagelmıştır. Bu şekilde, toplumların hayatlarında lüks ile bozulma arasında bir kaçınılmazlık olduğu yani birinin

DINLER TARİHİ

diğerini doğurduğu gerçeği sosyolojik bir kanun olarak ortaya çıkmış oluyor. Bu kanuna göre lükse düşkünlüğün ilgi görmeye başladığı her toplumda durgunluk, yıkılma ve dağılma ani yaklaşıyor demektir. Hatta tanımadığımız ve durumunu bilmediğimiz bir toplum hakkında durgunluk ve yıkılmanın görülmeye başladığını duyarsak bu kanun gereğince adı geçen toplumda lükse asiri düşkünlüğün, ayyaşlığın yaygın olduğunu bilimsel bir görüş olarak ileri sürebiliriz. Zira lüks ve yıkılma birbirinin ayrılmaz parçasıdır. Bu işaretler birbirine bağlıdır; birbiri ne yakın olarak ortaya çıkarlar. Bu sonuca vardikten sonra birlikte ortaya çıkıp, birlikte yok olan iki işaretin nasıl yok oldukları başka bir kanunun varlığını farkediyoruz. Sonra asiri lüks sonucu durgunluk ve dağılmaya ya da durgunluk ve dağılma sonucu asiri lükse düşkün olmanın toplumun yerine beraberinde bir uyanış, bir devrim ve yeniden yapılanmayı getiren yepyeni bir toplumun meydana geldiğini görüyoruz. Bu merhalede, toplum, yükselme, ilerleme, kuvvetlenme, genişleme ve gençleşme halindedir. Burada artık lükse ve süs düşkünlük, ayyaşlık, gününü gün etme yoktur. Çürümüş eğlence batakhaneleri yoktur; sadece çalışma, zahmet çekme, zahitlik, tüm fertler arasında fedakârlığa yönelme vardır. Hatta zengin ve servet sahibi kimse bile zahidliğe ve sade yaşamaya ilgi gösterirler. Bu durum lükse düşkünlük ile yıkılma, sade yaşama ile yükselme arasında bir ilişkinin olduğunu gösteriyor. Ne tür bir ilişki? Sebep ve sonuç ilişkisi (Biri sebep diğeri sonuç). Neticede her ikisi, birbirinin sebep ve sonucudur. Birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinden etkilenmektedirler. O halde iki veya daha fazla alâmet arasındaki sebep ve sonuç ilişkisinin toplumda, her zaman birlikte ortaya çıkıp birlikte ortadan kalktıklarını söyleyebiliriz ve biz, bunlardan birinden veya ikisinden yola çıkarak kaçınılmaz sonuçları olan bir sonraki işarete varabilir veya onun meydana geleceğini önceden görebiliriz.

Su andaki konumuz olan dinler tarihinde, diğer konulardan çok bu konuyu, genel bir varsayım şeklinde açıklamak için gerek bir ders olarak gerekse bütün dinlere bir giriş olması baki mindan örnek sadedinde anlatıyorum.

Tarihte bedevi dinler dönemini astıktan sonra (ki bunlardan geçen derslerde özet olarak bahsettim) büyük toplumların ve kültürlerin tarihinde çok önemli bir dönemin ve “büyük doğuşlar”ın yaklaştığını görürüz.

Bu anlamda Çin’de iki büyük peygamberin çıkışına şahit oluyoruz.⁴⁵

Aralarında bir nesillik süre kadar zaman farkı vardı. Biri “ferdiyetçi” olan Lao-Tsu diğeri de kendi selefinin aksine “top lumcu” olan Konfüçyüs’tür.

Tarihin yazdıklarına göre Konfüçyüs, ömrünün son demle-rindeki Lao-Tsu’nun hizmeti ile müserref oldu. Bu, onlar arasın da bir nesillik, yani otuz sene kadar bir zaman farkının olduğu nu gösteriyor. Lao-Tsu M.O. yedinci, Konfüçyüs ise altıncı asır da yaşamış. Hint’te de, dünya çapındaki en yaygın dinlerden bi—

45-Tarihî, sosyolojik kavramıyla peygamber; Islâmî kavramıyla değil. Islâmî is tilahta Adem (a.s.)’den Halem’ül Enbiya Hz. Muhammed (s.a.v.)’e kadar olan ilâhi elçilere peygamber adı verilmektedir. Bu unvan, Halil İbrahim (a.s.)’den önceki ve sonraki Enbiya silsilesine tahsis eder. Bu yüzden Islâmî terminolojide bunları “nebi”, diğeri dinlerin kurucularını da “mütenebib” olarak isimlendirmişlerdir. “Huda”nın (Halılar anlamında değil) “Allah” anlamında olması gibi bura da o dersle ilgili sosyolojik kavranılan kullandığım zaman su noktanın daima hatırda tutulması gerekir. Meselâ; “Hint Tanrılar? dediğim zaman bunun deva mi sudur: “Ben o tanrılara inanmıyorum!” Ama her defasında da “Ben o tanrılar a inanmıyorum” diyerek hatırlatmada bulunursam bu hem bos bir telkin, hem de beyhude ve gülünç bir iş olur! Böylece her zaman Hint, Çin, İran peygamber leri dersem, beraberinde “Bendeniz onların dininden değilsiniz!” gereceğini de söylemiş oluyorum Bu konu daima parantez içinde, açıklama ve dipnot sekin de vardır, artık onu her defasında tekrarlamamın bir anlamı yok! Bazıları “Tanrı lar” deyimini kullanmamam gerekir, diyerek beni tenkit etmişler: “Çünkü (Hú da) Tanrı bir tanedir, bâtilin mabutları ise Tanrı (Húda) değildir.” Halbuki Fars ça açısından “Huda”, “İlah” anlamındadır, Islâm anlayışındaki basındaki harf-i tarifle (elif-lam) “essiz ve benzersiz ilah” anlamına gelen “Allah” anlamında de ğil. Hem tüm dinler açısından da Kur’ân’da da (âlihe) olarak geçen kelime “Tan rılar “Hudayan”la esanlamli kullanılmıştır.

Esasen, bir kültüre, dine, tarihe ve efsaneye Özgü bir kelime veya kavramı kullanmak ona inanıldığının delili değildir. Mesela biz daima hayaletten söz edebiliriz. Konumu?, ona inancın nasıl ortaya çıktığıdır. Bu kavram nedir, inananların zihninde nasıl şekillenmiştir? Hangi özelliklere sahiptir? Bu söz, bizim hayalet’e inandığımızın delili değildir. Belki bu, ilmî ve tarihî bir konudur. Bunu defalarca söyledim, bir defa daha söylüyorum Zararsız işlerde bütün bu vesveseler niye? Eger tüm dinî sorumluluklarda bu hassasiyetler gösterilseydi, İmam-i Azam’ın zuhuruna asla ihtiyaç kalmazdı. Niçin sadece bedava, masrafsız ve tehlikesiz işlerde hassasiyet gösteriliyor? Birinin çocuğu Ölmüştü sordu; E, benim şimdi ne yapmam gerekir? Demislerdi ki: “Ya yemek yedir veya hatim indir”” “Güzel! Yüz hatim de indiririm!” dedi.

DINLER TARİHİ

rinin kurucusu olan Buda M.Ö. altıncı asırda yaşamıştır. Altıncı asrın sonları, beşinci asrın başları (su anda Buda'yi takip edenler, herhangi bir dine bağlı olanlar arasında en büyük grubu oluştururlar).

Iran'da bilinen bir dinin kurucusu olan Zerdüst de M.Ö. ye dinci asrın başlarında yaşamıştır. Uzak Doğu'da (yani Çin'den başlayıp Hint'e, oradan Iran'a vardığımızda) doğunun çok nüfuzlu ve etkin dinlerinin kurucusu olan bütün peygamberlerin M.Ö. altıncı ve yedinci asırlarda ortaya çıktıklarını görürüz. Bunlar yirmi-otuz sene aralıkla, gerçekte birbirlerine çağdas olarak ortaya çıkmışlar ve Eski Dünya'nın bütün dinlerini kurmuşlar.

Diğer bir hamleyle, Iran'dan Yunan'a geçiyoruz. Yunan'da peygamber benzerlerini, bilgeleri ve Yunanlılar yanında dogulu peygamberlerin itibar ve haysiyetine sahip ve onların takipçisi durumundaki ahlak ve hikmet öğretmenlerini görüyoruz. Sokrat ve diğer filozoflar, yedi bilgiler; dört, beş, altı ve yedinci asırlarda Yunan'da yaşamışlardır. Yani Buda, Konfüçyüs, Zerdüst ve Lao-Tsu'nun ortaya çıkışlarından bir iki asır sonra. Çünkü Yunan medeniyeti, birkaç asırlık kısa bir mesafe ve gecikmeyle Hint, Çin ve İran medeniyetinden sonradır. Sokrat ve benzerlerinin Doğu peygamberlerine göre bir veya iki asır gecikmeyle ortaya çıkmaları bu mesafeyi izah edebilir. (Bu mesafe çıkarmak istediğimiz genel kuralla çelismez). Böylece de dünyanın en büyük dinî ve ahlâkî ekollerinin kurucularından Doğu'da, Batı'da ve büyük medeniyetlerde birbiriyle çağdas oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu yakınlaşma bir tesadüf olamaz. Çünkü, dünyanın bütün dinî, felsefî ve ahlâkî ekollerini incelediğimizde (bir istisna dışında; daha sonra bu istisnayı anlatıp inceleyeceğiz) sahip olduğumuz beş, altı onbin senelik düşünce ve anlayış tarihi boyunca ilk kurucuların Doğu ve Batı'da ve birbirleriyle kültürel ilişkiler bulunmayan toplumlarda birkaç sene, en fazla bir asır aralıkla ortaya çıkmaları tesadüf olamaz. Niçin? Bunun bir sebebinin olması gerekmez mi? Kanaatimce dünyanın bu önemli fikrî ve dinî lider ve kurucularının ortaya çıkışlarını açıklayan

tek şey, derin ve büyük bir sosyal olgu olabilir. Bu dönemlerde hem doğu toplumu, hem batı toplumu kendi sosyal değişimle rinde aldıkları yolla bu sosyal olguya ve bu kaçınılmaz sürece gelmişlerdir. Sonra bu sosyal olguyla bu özel tarih süreci arasında da, bu büyük dinî birleşmelerin olması bir yakınlaşmaya neden olmuştur. Dolayısıyla bütün bunlar arasında bir sebep ve sonuç ilişkisinin varlığından söz edebiliriz. Benim anladığım fakat sim dilik açıklamaya imkân bulamadığım konu budur. Bu konu tarihin boyunca dünyanın katettiği ekonomik değişim süreci konusudur. Çünkü tamamen müstakil olan bu konunun açıklanması için en az birkaç geniş oturuma ihtiyaç vardır. Bu sosyal olgu ve kaçınılmaz süreç tarihin boyunca, sosyal düzen ve ekonomik sistem temeli alt yapısı, esas etkeni ve beserî medeniyetin değişiminin sebebi olup her yönüyle kültür, maneviyat, ahlâk ve tarihe şekil vermiştir.

O halde bilimsel tarih felsefesi'nin belirttiği ve ekonomik sistemin derinliklerine kök salmamış ekonomik, sosyal ve tarihsel bir kaynaktan öteye dayanan ve sosyolojide ele alınmayan bir hareket dışında bütün dinlerin ve toplumsal uyanışların ekonomik sistem esasına göre yorumu yapılabilir. Onlar arasında sebep ve sonuç ilişkisi farkedilebilir.

Bir toplum içinden gelip, bir ekol, bir ideoloji, bir din getiren, bir liderliği yüklenen kişiler, sosyal düzenin ekonomik temelini dayandırmak zorundadır. Ancak, başka bir kaynaktan; madde ötesi yasalardan beslenen, dünya, tarih ve ekonomik sistem ötesinde bir mesaj taşıyan birinin, bu ölçüye göre değerlendirilmesi mümkün değildir.

Geçmişte ve günümüzde mülkiyet, sınıfsal ve ekonomik değişimler tarihinde büyük bir olaya tanık olmaktayız geçmişte birden bire ortaya çıkıp insanlığı kendine bağlayan, tüm insanî ilişkileri; toplumun şeklini tamamen değiştirerek alt yapı ve üst yapısını tamamen baskı altına alan bir olay... Baskı altına aldığı insanlığı sonuçta bölen, ilişkileri insanca veya kabile yaşamına özgü olmaktan çıkarıp ekonomik rekabet ve düşmanlığa dayalı kılan; aldatma, fesat, çeliski, hirs, ölç alma, sömürü, istibdat, kölelik,

DINLER TARİHİ

tugyan, isyan, yalan, uyusturma, bilimsel hileler ve asilsiz felsefeler uydurma ve maddî çıkar sağlamak için sahte dinlere zemin hazırlayan bu olay tarihin özel mülkiyet aşamasına vardığı ve özel mülkiyetin oluştugu dönemlere denk gelmektedir.

Özel mülkiyet, tabiatın eteginde tek parça olarak, birlik halinde, hür ve müreffeh yasayan kabilelerden oluşan insan topluluklarının iki düşman kutuba dönüşmesine neden oldu. Kabile geleneginde herkesin ortak olduğu sosyal alandaki özel mülki yete ilişkin katilimci tavir, kurt ile kuzunun iliskisine benzeyen iki zıt kutbun iliskisine dönüştü. Artık biri digerini köleleştirme ye, diger de ondan intikam alma uğrasına tutustu. Bu iki grup bun düşmanca iliskilerini takiben, her iki grupta ahlâkî hastalıklar ve binlerce fesat mikrobu ortaya çıktı; zayıf ve mahrum kalan grup intikamci, yirtici, hirsiz, asi, dalkavuk, meddah, hizmetkâr, köle veya usak oldu.

Kuvvetli grup ise zalim, aldatıcı, yalancı, halk ve insanlık düşmanı, gözü doymaz ve hirsli “para biriktiren fare” haline geldi. Gitgide yeni zevklerin pesine düştü. Daha çok mal ve altın biriktirmek için her fırsata dört elle yapıştı, ihtiyaç duymadığı halde o kadar mal biriktirip yagmaladı ki, bunlar yasami boyunca kendisi için yeterli olduğu gibi, kendisinden sonra gelecek nesillere de yeter de artar oldu. Sonra bunlar arasında paragöz-lük, altın, yagma hirs, zorbalık ve bir tür sadizm olan halka eziyet etme ve onlara zulmetme hastalığı belirdi.

Görüyoruz ki, insan özel mülkiyet aşamasına gelmekle çeşitli ilişkiler, parçalanmalar, savaşlar, ahlak bozuklukları, utanmazlıklar, acımasızlıklar, katliamlar, aldatmalar, alçaklıklar, kurtlaşmalar, koyunlaşmalar ve tilkileşmeleri de doğurmuştur.

Toplumların değişimi sürecinde, medeniyetin gelişmesi oranında kültür seviyesi, güçlenme ve tabiata egemen olma düzeyi yükseliyor, mülkiyet kuvvetlendiği oranda da insan grupları arasındaki çelişkiler ve ahlâkî bozulma artıyordu. Nitekim günümüzdeki medenî ülkelerde ahlâkî bozulma, geri kalmış ülkelerden; şehirlerdeki, köylerden; köylerdeki uçra asiretlerden daha fazladır. Asiretlerde de koyun sürülerinden daha fazladır.

Sonra, bu kanun ve ölçülerin açıklanmasıyla herbiri diğerini zorunlu kılan iki olayın meydana geliş süreci de belli olmaktadır. Birinci olay; özeli mülkiyet düzeninin gelişmesidir. Bu, elbet te medeniyet ve hakimiyeti arttırarak rekabeti oluşturdur ve insanın haddinden fazla telaslanmasına neden oldu. Daha önce insanın bütün serveti ormandan ve denizlerden idi. Günde bir defa av gider; bir av avlayıp gelirdi. Bunun dışında başka bir işi yoktu. Ama şimdi, özel mülkiyet, sen/et yigme hirs ve altın tutkunluğu olunca, gece-gündüz çabalama, daha çok üretmenin yollarını arama, araştırmalar yapmaya başladı. Sonuçta da baskalarını içinde çalıştırmayı becerdi. Böylece, güç artık çok servet de artmış oldu. Ancak bir de bunların zorunlu bir sonucu olan başka bir olay meydana geldi. Bu da, ahlâkin bozulması, sapıklık, kaypak ilişkilerin oluşması ve insanlar arasında düşmanca yöntemlerle adalet, esitlik, kardeşlik ve sevginin ortadan kalkmasıydı. Toplumlar, bu şiddetli sapma aşamasına ulaştıkça, insan türünü zeval ve çöküntü ile tehdit eden şiddetli ruhsal hastalıklar onları kendiliğinden vahşi varlıklara dönüştürmeye başladı. Bunun sonucunda başka bir durum meydana geldi; toplum hızla bir oluşuma, bir devrime, bir ideolojiye ve yeni bir hidâyete ihtiyaç duymaya başladı. Toplumun bu yeni ihtiyacı, toplumun özel mülkiyet aşamasına girdiği anda ortaya çıkmaktaydı. Ahlâkî fesat da, onunla aynı zamanda belirip zirveye varmıştı, insanî ve sosyal ilişkilerin en kötüsü olan ahlâkin bozulması, kendiliğinden şiddetli bir tepkiyi doğurur. Bu tepki sosyal ilişkilerin islahi, ahlâkin islahi ve sürekli hayvanî aşama da duran insanları kurtarmak için, “lonesco”nun deyişiyle geride dökülen veya “Kafka’nın ifadesiyle “değişmiş insan”ları kurtarmak içindir...

Bu tepki, azık taşıyan, soylu bir merkez şeklindeki bir varlığı, insanlıktan uzak zayıf bir kuzuyu, yırtıcı bir kurdu, isirici bir yılanı, paraya tapan, ona ihtiyacı olmadığı halde onu yigip biriktirmekten zevk alan fareyi kurtarmak için gereklidir...

Görürüz ki bu aşırı sapma ve izdiraplı hastalıklar, bu aşamadan sonra insanlığın canına musallat olup bu olum—

DINLER TARİHİ

suzlukları meydana getirmiştir. Bunlar da toplumun yeni bir devrime, yeni bir hidayete, yeni bir ideolojiye olan ihtiyacını da ha da hizlandırmıştır. Dolayısıyla böyle bir ihtiyaçtan doğan is tek ve tepki, büyük dinî ve ahlâkî mekteplerin kurucularının ve büyük liderlerin ortaya çıktığı dönemlere rastlar.

Bu nedenle medenî Çin, Hint ve İran toplumları diğer toplumlardan daha erken mülkiyet aşamasına ulaştıklarından ve mülkiyetin kendisi de degışmenin ve simdiki medeniyetin oluşmasının aynı zamanda ahlâkî bozulma, düşmanlık, tecavüz, bu nalım ve insanî ilişkilerde sapmanın başlıca faktörü olduğundan (savaş faktörü gibi) tamamen sınıfsal medeniyetten doğan sosyal ve ahlâkî bunalıma, yani özel mülkiyetin sonuçlarına mahkûm olup büyük bir islah ve ahlâkî ayaklanmaya gebe ol dular. Bu toplumların tarihindeki büyük dinî mekteplerin ortaya çıkışı iste bu dönemlere rastlamaktadır.

Ama Yunan toplumu, iki üç asırlık gecikmeyle medeniyetin bu aşamasına ve mülkiyet buhranına ulaşmıştır. Zira medeniyet M.Ö. yedinci, altıncı asırlarda henüz, Yunan'a gitmemiş ve Fırat'la Dicle arasındaki Mezopotamya ile Mısır sınırları içindedir. Sonraları Girit adası ve diğerleri yoluyla Yunan'a da geçmiş ve o ülkenin hayat düzenini, medeniyet ve kültürünü, üst düzeye çı karmıştır. İki asır sonra da, ilerlemiş İran, Çin ve Hint seviyesine ulaşmıştır. İste bu devrede ahlâkî hareketleri ve doguya benzer fikrî, felsefî doguları bekleyebiliriz. Bu şekilde büyük Yunan felsefe ve ahlâk okullarının, Yedi Hekimler'in ve Sokrat'in dine dayalı olmayan bir temel üzerinde kurulmuş okulu gibi insanlı ğın çok büyük ahlâk okullarına ulaşılıyor. Aristo, Eflâtun, Re-vaqi ekol ve Epikürcü ekol... Tümü bu dönemde; M.Ö. dördüncü ve üçüncü asır civarında dogudaki büyük din ekollerinden iki asır sonra ortaya çıkmışlardır.

Burada diğer bir gerçeikle karşılaşılıyor. O da, mülkiyet, medeniyet ve ideoloji gibi üç sembol arasında sebep ve sonuç ilişkisinin varlığıdır. Bu da mülkiyet, sınıfsal düzen, sosyal sınıflar dizisi, geniş kullanım alanları, bedava iş güçleri, halk kitleleri, köleler, üretim gücü, rekabet, savaş, alet yapımı, düşünce, teknik... ve maddî güç ragbetini ortaya çıkarır. Bunlar birlikte

medeniyeti oluşturlar (Medeniyetten kastım olmuş ve su ana olandır. Olması gereken değil). Bunalım, sapıklıklar, dertler, ihtiyaçlar, çirkinlikler ve yeni çelişkiler ortaya çıkaran medeniyet, zorunlu olarak ahlâkî ve islahî hareketler için müsait bir ortam hazırlar. Doğulu ve Batılı ruh ve düşünce tarzına bağlı bu hareketler, Çin, Hint ve İran'da dine dayalı, Yunan'da ise felsefik karakterde belirdi. Ancak her ikisi de ahlâkî hedeflerde reformun temel ilkelerinde, sosyal ilişkilerde, yaklaşımlar olarak ortak veya en azından birbirlerine benziyorlardır. Sokrat, Eflatun ve Epiküros (tanıttıkları Epikürçülüğün akine) Rivakîler, Lao-Tsu, Kon-füçyüs, Buda, Zerdüşt, doğu tasavvufu ve zühde yönelme arasındaki benzerlik buradan kaynaklanmaktadır.

İnsanlık tarihinde böyle bir durum bir defa daha belirir. O da mülkiyet gibi makinanın ortaya çıkmasıdır. Makinanın ege menliğindeki yaşam, sömürünün şiddetlenmesini, ziddi, sınıfsal savaşı, ahlâk bunalımını gerektirir. İnsan gücüne olan ihtiyaç ve zorunluluğu en aza indirir. Çaresiz olarak az veya çok sayıda işçi yi işsiz bırakır. Vahşi bir şekilde kapitalist düzenin temel kuru mu, rekabete, üretimde hızlanmaya dönüştürür. Büyük üretimlerin eritilmesi için tüketimi hızlandırır. Ardından dünyevî ve insanî ilişkilerde geçmişte görülmemiş bir bunalım ortaya çıkar. İlk olarak "dünya sömürsünü" meydana getirir. Bütün milletleri ve halkları iki zıt kutba bölüp toplumda sınıflar uyumsuzluğu, yükselen sınıf savaşı olarak sunar. Zarar yüklü bir etken halinde sonunda, toplumun sömüren ve sömürülen diye iki sınıfa, insanın sömüren ve sömürülen diye iki bloka dönüşmesine sebep olur. Esnaf ve tüccar her zamankinden daha şiddetli, daha geniş ve daha bir kapitalistleşir. Artık her hükümetin siyasî gücünün aleti ve oyuncagidir, hem de bilimin olağanüstü gücü. Köylü, işçi ve sanatkârın hepsi "proleter"e dönüşür ve artık hiçbir şeye sahip değildir. Ne iş araçlarına, ne iradeye, ne de seçmeye. Sadece iş yapan kolları vardır. Çaresiz olarak onu da satması gerekir. Hem de satın alanın belirlediği bir fiyata!

İki kutuplu yeni toplum: Sermayedar her şeyin sahibidir, işçinin hiçbir şeyi bulunmamaktadır, hepsi bu kadar!

DINLER TARİHİ

Bütün bunlardan sonra geniş iktisadî, ahlâkî, fikrî ve itikadi buhranlar meydana gelir. Bu bunalım ve kaoslar insani makina-zede yapar. Kendinden geçmiş, savaş arzusu yapar. Bir makinanın civatasi ve suursuz bir bilyesi haline getirip bir idarenin, esanlamli numaralari sekline sokar. İnsanligi “tüketim için üre tim ve üretim için tüketim” kisir döngüsüne tutkun eder. Degisi me ugratir; cani, hastalikli idealsiz ve imansiz yapar. Bu yüzden insanin tekrar yeni bir ekole, yeni bir hidayete ve yeni bir görü se ihtiyaci ortaya çikmistir. Bu sebeple M.Ö. alti, bes ve dördün cü asirlardaki ekol sahibi büyük liderlerin söhret ve saskinlik döneminden sonra artık dünya çapındaki hareketlerden bir ses çikmamistir. Ansizin ideolojilerin ard arda ortaya çiktigi ondokuzuncu asra kadar... Bu asirda inanç ve felsefe okullari, ekono mik ve sosyal düzenler, siyasî rejimler, liderlige dayanan rejim ler ve yeni ahlâkî sekiller meydana gelmistir.

Bu nedenle bu konudan alınacak genel bir sonuç bizi suna inandiriyor:

Evvela; bütün tarih boyunca iki benzer dönem vardır: Biri, “mülkiyef’ten dogmus dinlerin dönemi, digeri de “makina”dan dogmus ideolojilerin dönemi!

ikinci olarak; gerek tüm bu inanç kurumlan gerekse de bü yük dinî, felsefî, ahlâkî hareketlerin tümü, toplumsal yapinin, toplumun ekonomik altyapisinin ve çevrenin kaçinilmaz sonuç laridirler. Bu gerçek, ayni zamanda genel bir ilmî kaidedir.

Ancak bu konuda daha Önce isaret edilen bir istisna vardır: Bu kanun “İbrahimî hareketler” konusunda geçerli degildir. İbrahimi hareketlerden maksadim, İbrahim’in kurucusu Tevhidi Hareket’den kastim, kendine özgü olup kurucusunun İbrahim, devam ettiricilerinin de Musa, Isa ve Muhammed (aleyhimüs-selâm) oldugu harekettir.

Kur’ân’ın açıkça anlatmasına göre, bütün insanlık tarihi bo yunca, bir tek “din” vardır, o da Islâm’dır. Hz. Âdem’den (insan türünün fiili baslangici) itibaren Muhammed bin Abdullah’a (s.a.v.) kadar çeşitli peygamberler, dönemlerine uygun; kendi asir ve kavimleri, kendilerine özgü sosyal yasama ve çevrelerine

uygun olarak Islâmî hükümlerde, kanunlarda, kitapta yeni yeni yorumlamalarla birbirlerini takip etmişlerdir. Böylece tarihteki vahiy ve nübüvvet asrının sona erdiği ilân edildiği, mükemmel ligin nihayetine vardığı dünya sathında ortaya konuncaya dek...

Ibrahim

Tarihin ve dinî kıssaların dedigine, Tevrat ve Kur'ân'da apa çik açıklandigina göre Ibrahim, sosyal düzenin kabilevî yaşam şartlarına tâbi olduğu bir dönemde yaşamıştır. Kendisi de Arâmî kabilelerinden bir kabileye mensub olup daima göç hatı-de yaşamıştır. Bu yüzden Ibrahim'i bazen Sümer'de, bazen Babil'de, bazen Harran'da, bir zaman Misir'da diğer bir zaman da Arabistan'da görüyoruz. Çünkü kendisi çobandır ve çölü dolaşan, hayvancılıkla uğraşan bir kabileye mensuptur. Kabilesi he nüz şehir yaşamına ve yerleşik düzen aşamasına ulaşmamıştır. Bazı tarihçiler şöyle yazmışlardır: “İbrahim ilk olarak kendi topraklarını (Mezopotamya'da kabileler aşamasından yerleşik düzen aşamasına) medeniyetin başlangıcına intikal ettirmiştir.

Bu nedenle Ibrahim, kabile hayatı döneminde yaşamıştır. Sosyoloji açısından O'nun toplumu, fetisizm, ruhperestlik (animizm) ya da tabiat güçlerine ve görünümüne tapma (yıldız, ay, güneş vs.) aşamasından “ideolatric” yani putperestlik (en gelişmiş sirk dini) aşamasına yükselen bir dinin kurucusu veya bu doğrultuda etkileyen biri olması gerekirdi.

Halbuki ekonomik alt yapının, sosyal düzenin ve kabile aşamasındaki toplumunun tarihsel sürecinin aksine O, evrensel Tevhid Dini'nin kurucusu olarak bilinir.

Sonraları, Musa gelir, ardından İsa ve en sonunda da son peygamber. Her ne kadar, herbiri yeni bir kitap getirmiş olsa bile, hiçbirisi yeni bir dinin kurucusu olmamıştır. Kitap, dinden ayrıdır. Kitap yeni bir şariat getirir, yeni bir din değil. İslâm'ın nazarında birden fazla din yoktur. Revaçta olan “dinler” kavramı ve deyimini doğru değildir. Zira din; tektir, birkaç tane değil. Peygamberler, kitaplar, hükümler, şariatlar çeşitliyse de din tektir. Hanif din; İslâm, başlangıçta insanlığa Allah'a tapma, iyilik ve

DINLER TARİHİ

hakki ilham etmiş, her asir ve kavimde, büyük ve küçük peygamberler insanları bu dine davet etmişlerdir. İbrahim bu dini, tarihte büyük bir hareket olarak somutlaştırırken Muhammed bin Abdullah (a.s.), evrensel ve en son şekliyle zamanlar üstü ve belli bir kavme has olmaktan öte bir Özellekle olgunluğa erdirmiştir.

İbrahim'i, sosyolojinin bu tahlili esasına göre, 3900 yıl önce ki bir Mezopotamyalı bir şahsiyet olarak görmemiz gerekir. Belki ki bundan 2 bin veya 2500 yıl öncesinde görmek gerekir. Hem de kabile düzeninden ve hayvancılık üretiminden doğum olarak değil. Belki bir imparatorluk düzenine, büyük medeniyete, kabile üstü ve kavim üstü bir topluma bağlı olarak.

İbrahim, toplumun sirkten tevhide dönüşmesinde, bütün peygamberlerden daha Öndedir. Hem tanınmış Çin, Hint ve İran peygamberlerinden, hem de tanınmış büyük Yunan hekim ve filozoflarından. Halbuki kültürlerin değişimi ve medeniyetin gelişmesi açısından hepsinden daha geri bir tarihtedir.

3200 yıl kadar önce (milattan binüçyüz yıl önce ve İbrahim'den yediyüz yıl kadar sonra) Musa geliyor. Fakat sadece İsrailoğulları'nın kurtaricisidir ve Yahudiler'e özgü bir peygamberdir. O, insanlığın kurtuluşu için gelmedi, belki kendi kavmini (İsrailoğulları'ni) Firavun'un baskısından kurtarmaya; Filistin'e götürmeye geldi ve götürdü de.

Bundan başka da bir şey yapmadı.

Musa'nın ardından, sıra Va'dedilmiş Kurtarıcı İsa'da yani Yahudilerin Mesihindedir. Söyleki, tarihçilerin söylediklerine göre başlangıçta davetini sadece Yahudiler'e yapmıştı. Sonra Yahudilerin sözlerine kulak vermediklerini görünce davetini tüm insanlığa yaymayı yeğledi. Daha sonraları ise evrensel bir hüviyet edindi.

Hem sonra, bunların hiçbiri (Musa ve İsa) din kurucusu değiller. Kaldı ki İbrahim okulunun en son peygamberi (Hz. Muhammed), Zerdüşt'ten, Puda'dan, Lao-Tsu ve Konfüçyüs'ten bin yıl sonra kıyam etmiş. Toplumu da sosyoloji açısından sadece

medeniyet ve kültür aşamasına değil, kabile yaşamının olgunluk aşamasına bile ulaşmamıştır.

Kabile Yasamının Olgunluk Asaması

Kabilenin olgunlaştığı dönem, kabilenin siyasî ve sosyal gücünün bir reis veya önderde somutlaştığı dönemdir. Sosyal hukuka, güçlü siyasî hakimiyete sahip ve kişilere iş yaptıran bir reis ve lider. Bu durum, bu toplumda hükümet ve liderliğin ileri ve somut sosyal kurumlar şeklinde ortaya çıkmış olduğunun ispatıdır. Toplumda sosyal statüler, yönetim ve liderliğin aslı, sosyal bir düzen halinde görülmüştür. Bu kabilede “Han”ın olduğu dönemdir. Halbuki ilkel asamalarda, yani daha bedevi kabileler arasındaki sosyal ilişkiler, piramitvari bir düzen; bir “baş”a, bir eksen veya siyasî ve idari merkeze bağlı olma şeklinde değildi. Belki namus, komsuluk ve aile veya birbirlerine anlaşmalarla bağlı olan ayrı ayrı fertlerin, grupların ilişkileri şeklindeydi. Bir veya birkaç sakalı ağarmış yaşlı, toplumun güvenini kazanmış ve kabilenin görünen yüzü olagelmislerdir. Bunu da ilerlemiş yaşlarından öte muhtemelen aile serefinden, özel ahlâkî değerlerden, övülecek olaylarla dolu olan bir geçmişten veya daha çok temkinli olmalarından dolayı edinmişlerdir. Bu aslında kabilede “pir” (yaşlı) vardır-Bu da henüz “Han” edinme asamasına gelinmediğinin işaretidir!

“Han”, itaat olunan, kabilenin bütün fertlerine hakim, güçlü bir otoritedir. Halbuki şeyh, yaşlı, muhterem bir insan sınırlarını aşmaz. Cahiliyye dönemindeki Arap kabilelerinin İslâm’ın zuhuru esiginde “Şeyh”i vardı. Bu anlamda bir kabile mensubu sakalı daha beyaz olan herkesi yörenin itimat edilenleri gibi şeyh olarak seçebiliyorken, hiç kimse de şeyhe itaate zorlanmazdı. Zira o, sadece şikâyet için meclise davet edilen ve baş köseye oturmuş, ağzlarından daha ağır sözler çıkan yaşlılar gibi bir yaşlıydı. Bu yaşlıları, söyleyeceklerini tamamladıktan sonra dışarıya bu yur ederlerdi. Halbuki kabile asiret asamasına ulaşmasıyla birlikte bir han tarafından idare edilir. Han da bütün fertlere göre güçlü ve hakim bir komutandır. Hükümet, ekseriya verasetlidir

DINLER TARİHİ

veya seçimle olsa bile bu belli bir aile ile sınırlıdır. Hükümet, soyluluk ve seref onda toplanmıştır.46

Bu düzenden, ansizin evrensel ve ırklar üstü tevhide bir kaynağın ortaya çıktığını görüyoruz. Oysa toplumun gelişimi ve sosyolojik incelemelere göre onu kültürel açıdan oldukça gelişmiş ve köklü, bilimsel ve felsefi aşmanın esiginde ya da tarih ve toplum süreçlerine göre İran'da Hahamenis, Roma'da sezarlar Örneğinde olduğu gibi ulusal birliği sağlamış bir imparatorluk aşamasında görmemiz gerekirdi.

Bu iki silsile arasındaki çok belirgin diğer bir farka, (İslâm Bilim) "İslâm Sinasi"de işaret ettim. (Hint, Çin, İran peygamber-feri silsilesi ile İbrahimî peygamberler silsileleri arasındaki bu belirgin fark, sosyal köken ve onların sınıfsal bağlilikleridir.)

Çin peygamberleri (her ikisi) Buda, Mehavira, Nanek, Veda dini ve Buda dininin bütün reformcuları; yine bunun gibi İranlı üç peygamber, Zerdüst, Mâni ve de Mazdek (Komünizm yanlısı ve planlayıcısı), bütün büyük Yunan bilge ve filozofları (Sokrat, Eflatun, Aristo...) istisnasız üst sınıfa, yani esrafa, sultanlara, zenginlere, feodallara, mecusilere bağlıdır ve büyük ruhanîlerdir. Bunların aksine hem tarihin rivayeti, hem İslâm Peygamberi'nin kendi şahsî beyanı ile İbrahimî silsiledeki peygamberler halk kitlesinden seçilmiş ve gönderilmişlerdir. Yani, doğulu peygamberlerin sınıfına ve batılı filozofların sınıfına karşı olan bir sınıftan. Bu gerçek bizim muteber metin ve kaynakları mizda (bu cümleden olmak üzere İbn-i Hisâm'ın Sireti"ni hatırlı yorum) kaydedilmiştir. Peygamberimizin kendisi de te'kid et-46- Elbette ahlâkî bakımdan ve bugünkü aydının görüşüyle hanın tayin ve vera sete dayanan düzeninin, seyhin seçim sisteminden daha çok gelişmiş olduğunu kabul etmek zordur. Ancak'dikkat etmek gerekir ki burada söz, siyasî rejimlerin mukayese edilmesi hakkında değildir. Tarihî aşmadan, sosyal kurumların gelişmesinden söz edilmektedir. Seyhin olduğu aşamada, toplumda henüz hükümet kurumu, siyaset meselesi ve toplumun idaresi ortaya çıkmamıştır. Han aşamasında, bu kurumların gelişmiş bir biçimde ve merkeze bağımlı/merkeziyetçi olarak gerçekleştikleri görülür.

Sosyal düzenin gelişme meselesi, siyasî rejimler meselesinden ayrıdır. Hatta ahlaki meselelerden bile. Söyle ki; kölelik dönemi ilk ortak yaşam döneminden (ilkel kominal dönemden! gelişmiştir. Daha çok gelişmiş olmak, "daha iyi" olmaktan ayrı bir şeydir.

mistir: “Hiçbir peygamber yoktur ki çobanlık yapmamış olsun.” Bu, bütün İbrahimî peygamberlerin toplumun en mahrum sınıfından olduğunun tekrarlanmasıdır. Bunlar mahrum sınıfında en mahrum zümresi olan çobanlardandır. Tarihin naklettiği gibi bunların birçoğu bizzat çobanlık yapmış olmakla beraber, diğer birtakım mesleklerde de meşhur olmuşlardır. Onlardan biri İbrahim’dir. Çoban olmakla beraber, babasının⁴⁷ (veya amcasının) emri altında sade bir işçi gibi putahane çalışmıştır. Onlardan diğer biri de Nuh’tur ki, marangoz ve gemi yapımcisiydi. Arya dillerinin tümünde (Sanskritçe, Farsça ve Avrupa dillerinde) birbirine yakın emarelerle “Nuh” kelimesi, dilbilimde aynı kök tendir. Naval (gemi ve denize mensup, deniz gücü), Navigation (gemicilik, denizcilik), Noyer (suda batmak), Farsça’da “nâv” kelimesi “gemi” anlamındadır. Bunun aynısından olan “Nu” kelimesi de “Nuh” anlamında gelerek, marangoz ve gemi yapımcisi anlamındadır. Davut, zırh yapımcisi ve hasircidir. Hazreti Emir (Hz. Ali) Nehcül Belaga’da kısıya işaret ediyor: “Davud” peygamber zırh yapıyordu, eliyle basının üzerine koyuyor, pa zara götürüyordu. “Bunları satın alın, buna ihtiyacım var!” diyor. Maksudları onları satmakla ekmek yemek ve açlığını gidermekti.” Mesih (Hz. İsa) ise Kızıldeniz’in sahillerinde bir balıkçı idi. Geriye kalanlar ise en mahrum sınıftan çıkan çobanlardır. Bu sebeple bütün mahrumlar, daima onların etrafında toplanmışlardı. Onların mücadelelerinin yönü, üst sınıflara karşı olmalıdır.

Bundan önceki bir anlatımda “ümmî”nin bu anlamda olduğunu açıklayarak “okuma yazması olmayan” anlamında da gildir demistim. Kur’ân “Ümmî”yi Peygamber için, çok açık bir sıfat gibi resul mesabesinde kullanıyor. Yani bizim halktan olan bu elçimiz, halk kitlesinden, bu sınıftandır. Ezilen mahrum, ve muhtaçlar sınıfından (kurtuluş, bağımsızlığa ve adalet muhtaç

47-Kur’an’da (ve rivayetlerde) İbrahim’in babası olduğu vardır. Tefsirlerde ise buradaki babadan maksat, amcadır denilmiştir! Çok güzel, amca! O amcanın emri altında çalışıyordu. Amcasının ismi put yapımcılığıdır ve İbrahim’in ismi de putları pazara götürmek ve satmak.

olan sınıftan). Sereflerini daima halk kitlesini sömürmekten alan esraf sınıfından değil.43

“Varlık” ve “Hiçlik” ilişkisi

Varlıklı olma ve hiçlik arasındaki ilişki, bugünkü dünyaya egemen olan bir felsefedir. “Camus”, “Baudrillard”, “Sartre”nin takip ettikleri “absürdite” felsefesidir.

“Hiçlik sanatı”, “hiçlik tiyatrosu”, “manasızlık felsefesi”, “hiçlik sosyal düzeni”... Bugünün en modern ve en yaygın konuları. Şimdi İran’da çokları hiçliğin propagandasını yapmaktalar. Boşunayız, bizi daha çok hiçleştirmek istiyorlar. Baska ne çıkara lim; hiçten hiç!

“Varlıklı olma” ile “hiçlik” arasındaki ilişki, İnsan ruhunun kanunudur. Refah, boşluk, abes ve isyan ardarda gelen dört sembol! Tasavvuf, irfan, zahitlik ve dünyayı hakir görme, dinin ismi değildir. O anlamda tefekkürün de ismi değildir. Refah, hiçlik .ve isyan bollukta yaşamış insanın yapıldığıdır. Tasavvuf ve zahidlik ise müreffeh yaşam ve ekonomik bolluğun yaşamını boşluğa çekmiş olduğu insanın bir tepkisidir. Hayatın boşluğu, onu yasama karşı kışkırtmıştır.

Yasama karşı isyan, yani tasavvufa yöneliş, zahitlik ve dünyanın hakir görülmesi genel bir kanundur. Sürekli dünyayı kö-tüleyen, ondan faydalanma günlerini geride bırakmış olan kim sedit. ızdırıp ve zorluğu arzulayan, bolluk içinde, rahat, yumuşak, nazik, ince ve zarif yatakta yaşamış olan kimsedir. Çölü arzulayan, gözleri tamamen açılmış, yesilliği, hurmalığı, tazeliği görmüş olan kimsedir. Bütün bunlar kalbine vurmuş çetin ve çıplak çölü aramaya başlamıştır. Tatlıdan bakan kişi tatlıyı ye-48- Bu meselenin ortaya konmasıyla bazı adamlar hüsnüniyetle itiraz ettiler; Peygamberi niçin halk kitlesinden olarak tanıttin? Halbuki esraftandır! dediler. Baska bir yerde dedim ki, İslâm hükümetinin Medine’nin cahiliye toplumu üzerine rindeki yönetiminden on sene sonra bile henüz cahiliye kökleri ve esraflık kökleri vardı. Halk başkan olarak esraf ve seyhlerin pesinden gidiyordu. Esrafi da birer birer tanıttim, yine bir grup itiraz etmeye başladı: Suna bak’ dediler. Kimleri esraftan saymış -Esrafi serefli adamlar anlamında sanmışlardı- Dedim ki: Amerikan filmlerine kovboy filmlerine gidin ki serfin ne olduğunu anlayasınız? Ne yapsak da bir itiraz noktası bulsak diye her isin ve sözün bir tarafını eğiltmek istiyorlar.

memis olan veya agzini azıcık tatlandırmis olan degildir. Belki bogazina kadar doymus ve bikmis olan kimsedir. Yoksa yeme mis olan tarafsizdir. Az yemis olan tatliyi seven biridir. Joyce'un bazi kahramanlarina bakiniz, nasıl iskence, zorluk ve eziyet ar zuluyorlar. Çünkü rahatlık disinda birsey görmemislerdir. Ja mes Joyce'un hikâyelerinden birinin kahramani olan, su anda adini hatirlayamadigin hanima bakiniz. Kocasinin, annesinin ve etrafmdakilerin ilgilerinden sikâyet etmekte. Niçin islatip, kuru tup, penceresine koyuyorlar? Daima sisiriyorlar diye isyan edi yor. Ve hemen yalin ayak sokaga firlayip çöle kaçiyor. Taslarin ve dikenlerin üzerinde "kosarken ayaklarında olusan yaralarin acisindan ise zevk alıyor. Bu, asiri varlikli olmaya bir tepkidir, bu refah onu isyana tesvik etmistir. Bu, insan ruhunun bir kanu nudur; az sahip oldugu seyler ve erisilmez gördüğü kimseler onun için hedef olurlar; eksikleri bulmanin pesindedir. Ancak böyle bir durumda hayati "bos" görmez, bos saymaz, kendini birseyi bulma ve onu elde etme ile sorumlu tutar. Bulunca, ele geçirip faydalaninca, diger bir eglenceye ve zevke yönelir. Lez zetin artik olmadigi yere kadar. Asla hiçbir zevkte duramaz, eger durmussa ölmüs veya delirmis demektir. Otomobil, kösk, müreffeh yasam, cinsel zevk... herseye sahip oldugundan artik hiçbir sey in pesinde degildir. O zaman da yapay heyecanlar olusturur. Bati'daki burjuvazi sanati, aristokrasi gecekondu lari bu çeşit seylerdendir. Meselâ halkin yarisinin hayatina musallat olup onlara hükmeden falanca esraf, bir maskeli balo ile herke sin alay konusu olmakla bütün bunlari unutuyor. Halbuki o da kendisiyle alay edenlerin hepsiyle alay ediyor. Çünkü kendisi degil, esek kiligiyla ortaya çikan görüntüsüdür. (Her ne kadar bu birkaç saatte esek görünümünde olan kendisiyse de!) Balo sonuna dogru boynuz ve kulaklarini çikariyor, herkes maskara olan adamin falanca muhterem ve meshuru) senatör veya bü yük kapitalist oldugunu anliyor. Birden heyecanlaniyorlar; kari si diyor ki, dört saat benimle konustu kocam oldugunu anlaya madim. Herkes bir çeşit yalanla yapay bir heyecan ve gürültüye kaptirmislardir kendilerini. Gecenin veya toplantinin sununda da "çok güzel geçti" diyorlar.

DINLER TARİHİ

Gazneli Mesut, Tugrul ile savasa gidiyor. Yolda yetmiş ka deh (bardak değil) sarap içiyor ve namaza duruyor. Bir diğeri ise, restoranın yedinci katının penceresinde duruyor, sarap içmeye başlıyor. Hepsi düşecek mi düşmeyecek mi? diye heyecana kapılıyor. Diğerrinin çevresindekiler ise küfür edecek mi etmeyecek mi?! diye bekliyorlar. Temel şey şimdi heyecandır. Çünkü artık başka bir şey, başka hedef, maksad ve amaçları yoktur.*t

49-Herseyi olan bir tanıdığım vardı. Yeryüzü onun için bir cennet, Paris ise cennetin merkezi idi. O, merkezde rahat ve mutluydu. İran büyükelçisi dostuydu. İstedığı herseyi alıyordu. Çünkü parası vardı ve itibarı da genisti. Güzel bir tip ti, güzel de dans ederdi Riyazetlere çekilmisti: Böylelikle Wtavi takip etmeye ve Avrupalı kurtların pençesinden kurtulmaya güç getiremeyendi. Bütün bunlarla beraber çok dertliydi ki, daima ağlama nöbetleri geçiriyordu. Beni görme ye geliyor, içinde bulunduğu izirdirapların dan bahsediyordu. Artık ölümden başka yol tanımıyor, inliyordu:”Kendi sehrimizden razı degildim, hicrandan yorulmustum! diyordu. Tahrana gideyim dedim, geldim. Aradığıma ulaşmıstım. “Günün kadını”, “Bu hafta” vb. Sergiler medeniyetin bana ne olduğunu göster diler. Lübnan yoluna düstüm, söylediklerinin gerçek olduğunu ve asıl dünyanın başka bir dünya olduğunu gördüm. Ama o da bir süre sonra tamamlandı. Artık hep aynı cadde, hep aynı kaldırım ve aynı çehreler. Paris, dünya şehirleri nin gelinidir, dedim ve buraya geldim. Bir senedir mesguldüm; şimdi tekrar çizgiyi astım. Gündüzleri öğleden sonra saat 6’da uyanmak, sandviç yemek, kaba reye gitmek. Her kabareye yüz defa gitmişimdir, hepsini tanıyorum”, diyordu. Devamla: “Sürekli aynı çehreleri görmek, görmemiş ve bu işleri yapmamış olanlar için yeni bir şey olabilir. (Önceleri benim için de öyle olduğu gibi). Ama artık benim için değil. Oyuncunun kim olduğunu, ne olduğunu ve hangi zevk verdiğini biliyorum; devam ettiği sürece! Aldatıcı bir kahve ile henüz ele geçmemiş olan tamamıdır, ağzını açınca les gibi kokuyor. Ne bir fikri ve düşüncesi vardır, ne de bir sözü ve hissi kalmıstır. Sevmiyor ve sevginin ne olduğunu da bilmiyor. Les kokusu veren ağzi, ondan baskasına hiçbir zevk vermemekte Senin emsallerin bu kabarelerin ve lambaların arkasından geçince, hayalinizden, buralarda nasıl zevkler bekliyor diye düşünürsünüz. Oradakilerse ancak ücretli kızları, hile, kurnazlık ve yalanla soyup çıplaklaştırmaktan zevk almaktadırlar. Bu na rağmen eğer hiçbir zevk almadan bu işe devam ettiğimi görürsün bu, bu nun dışında bir iş bilmediğim içindir. Ne felsefe biliyorum, ne de edebiyattan zevk alıyorum; Ne ilgim var ne de dinî duygularım. Şimdi hayata İsyan etmeyip de ne yapayım?” dedi. Bu, zevklerden kaçınma, sahte heyecanlardan doğan yalancı refah, maskeli balolar ve benzerleri de onu memnun etmeye yetmiyor. Sosyal düzene karşı isyan edip maddî hayatı reddetmekte ve dünya hayatını; dünya nimetlerini hep aşağılamaktadır. Hiçlik ilanıyla ortaya çıkan böyle bir kimse, yeryüzünde bosuna yaşadığı duygusuna kapılıyordur. Bütün tarih boyunca tasavvuf, ruhaniyet, içedönüklük, dünya hayatından ve halk ile yaşamaktan bıkmış, ekonomi ve maddiyati hakir görme ve onlardan nefret; yalnızlık ve riyazetle uğrama, kendini olduğundan daha çok dünyaya buluşturma veya uzaklaştırma, iç duygular, askılara, ruhlara ve mânevî iç meselelere sığınma, sürekli müreffeh bir hayat yaşamış olan insanların kaçamayı olmuştur. Bütün yolların sonuna varmışlar, artık isyan ediyorlar. Tok, dolu ve sıcak yalamış olan heves ateşini söndürmek için “nirvâna’ya aramaktadır. Aç, bos ve soğuk yaşamış olursa “nirvâna’yi değil, “ates”i arıyor ki yakınsın da ateş de kendisine sıcaklık ve aydınlık bağışlasın.

Bunun için, tabiatın ve fitrî yasamın gereği olarak, Çin, Hint, İran ve Yunan'ın esraf tabakasına mensup peygamberleri, zühd, irfan ve içe yönelmeye tesvik etmiş, bunun yanında ço banlar silsilesine bağlı peygamberler İbrahimî çizgiden olup ümmet sahibi ve ümmî olan bu peygamberler halkın arasından ve toplumun en yoksul katmanından seçilmişlerdir. Ruhbanlığa ve içe kapanıklığa karşı çıkmışlardır.

Görüyoruz ki, İbrahim'in daveti yapıcı ve yaratıcı bir davettir. -Zahidliğe yönelik sözkonusu değildir- Toplumsallığa ve kentleşmeye yönelik bir davettir. Aynı zamanda "Hacer", kök itibarıyla "kent" ve "uygarlık" anlamındadır, İbrahim ve karısı tarihin yazdığı en büyük göçmenlerdir. Disariya yönelik bir göç, içe yönelik anlamında değil... Yani paramparça kabileler aracılığı ile yeryüzünde toplumsal ve maddî bir uygarlık oluşturma hareketi... İşte bu yüzden İbrahim, Mezopotamya uygarlığının kurucusu sayılır.

Görüyoruz ki Musa'nın ilk kıyama, kölelikten kurtarmak, köleleri Fir'avun ve Karun'un düzeninden kurtarmak; Samiri büyücülerinin sapık sihir ve büyücülük diniyle, Karun'un hazi-neperestleriyle, Fir'avun'un zorba ve köleci düzeniyle mücadele etmek olmuştur.

İsa'nın ilk baskaldırısı -Roma soylularının uydurdukları İsa değil-emperyalist Roma imparatorluk düzenine karşı olmuştur. İslâm Peygamberi'nin ilk açıklaması, putçuluğu, soyluluğu ve köle alıp satımını reddetmek olmuştur. Diyor ki: "Bana göre en İğrenç iş insan alım satımıdır, en büyük ibadet köle azad etme veya bir kölenin azad edilmesine katkıda bulunmaktır."

Bu düzen, İbrahimî düzendir. Maneviyata giriş olarak maddî düzeni ve hayatı düzenleyen bir sistemdir. Realizm düzendir. Dünyayı mamur etme düzeni; dünyayı, mal ve mülkle, maddî üretimle süslemez. Allah'a ulaşma yolunun, güzel bir yarma ulaşmanın, geçim yolundan Âhiret'e gitmenin adidir. Ya ni dünya, âhiretin alt yapısıdır. Bunun aksine Doğu düzeninde, (İbrahimî olmayan Doğulu ruhunda) zahidlik ve iç âleme yönelme, mali hakir görme düşüncesi vardır. Bu yönelik, daha sonra-376

DINLER TARİHİ

ları müslümanların zihinlerine girer; bizim kültürümüzü küllen-dirip, hastalandırır.

İrfani zahidlik, sofilik ve esraflık, Selçuklu Türkleri ve Gazneliler'den sonra yoldas oldular. Tarih esraflığın ve tasavvufun, daima el ele olduğuna tanık olmuştur.

İbrahimî olmayan dinlerin kurucularının oluşturdugu dinin, zahidlik ve serveti hakir görmeye yönelik olduğunu gö rüyoruz. Halbuki Kur'ân, servet ve parayı 'hayir' olarak isimlen diriyor. Bu, servet için en büyük övgüdür. İslâm Peygamberi di yor ki: "Halkın mali 'hayri' sevmelerini severim." Mali sevmek, altın biriktirmekten, sömürücü ve tekelci ferdi mülkiyetten ayrı birseydir. Çünkü tekelci ferdi mülkiyet (Roma sekliyle), Roma hukukunda vardır. İslâm hukukunda değil. Bu, genel mülkiyeti, genel serveti ve mali sevmekten baskadır. Mali sevmek bütün halka özgüdür. Ama Proudhon'un deyimiyile ferdi mülkiyet herkes için mümkün değildir; zira bu, mülkiyete aykırıdır. Eger mülkiyet kutsal ise herkes için kutsal olması gerekir.

"Ma'ruf" kavramı Kur'ân'da, servet anlamındadır ve Al lah'ın fazli, her yerde maddî servet anlamına da gelmektedir. Hz. Ali diyor ki: "Ekmegi olmayanın dini (de) yoktur" "Men İâ meâse lehu lâ miade lehu" "Geçimi olmayanın âhireti de yoktur." Peygamber diyor ki: "El-Fakru fahri" -"fakirlik iftiharımdır"- öyle ki irfani din, açıklıkta ve fakirliktedir. Ama peygamberin ifti har ettiği fakirlik, sorumlu devrimci zahidliktir. Yoksa halkın ekmek bulamaması seklindeki sosyal bir hastalık değil. Bunların ikisi birbirinden farklı değil birbirlerinin ziddidirler. Yani bu toplumdaki sorumlu olan, halkın yolunda çaba gösteren ben, fakir ve aç kalmaktayım. Halkın malını, kendi midemi doldurmak için toplamiyorum ve bu fakirliğimle iftihar ediyorum. Çünkü toplumun sorumlusu ve lideriyim. Ama aç ve dilenci bir toplumun üyesi olan ben, eger halk yiyecek bir ekmek bulamı-yorsa bu durumda fakirliğimle övünmem artık bir utançtır.

Liderlerin ve yöneticilerin fakir olduğu bir toplum, varlıklı ve mesut bir toplumdur. Fakir toplum ise, kapitalist zenginli derleri, sorumluları olan, ama halkı fakir ve birseyi olmayan

toplumdur. O halde, Peygamber'in "fakirlikten" maksadi, sosyal sorumluluğu olan insanın zahidliğidir, genel bir açlık durumu değil. Dolayısıyla irfani açlık, Islâmî açlıktan ayrı olup bir irade alistirmasından ibarettir. Bu da toplum yolunda, insani zorluklara karşı dayanıklı kilmada çok etkin bir eğitimidir. Tabii ki bos oruçlar değil! İnsanlar çoğunlukla dindar değilse de sosyal sorumlulukları vardır, çalışmalarında yararlar sağlayabilecek bir öze sahip olabilmek için de kendilerini oruçla yükümlü kilmaktalar. Hz. Ali'nin taraftar olduğu zahidlik, Mekke ve Medine'nin etrafındaki dağların bir kösesinde ibadete oturan bir adamın zahidliği değildir. Belki Medine'nin etrafındaki tasliklarda, elleriyle su kanalı esen, bir işçi gibi saatlerce hurmalıkta çalışan bir adamın zahidliği türünden bir zahidliktir. Fakirdir ve hanımı ve çocuklarıyla böyle yaşamakta ama, elleriyle Medine'de birkaç hurmalık ve sulama kanalı oluşturmaktadır. Ömrünün sonunda varlıklı olabilmistir; ancak vasiyetine bakın, elleriyle yetistirdiği bağları ve hurmalıkları Medine fakirlerine nasıl bağladığını göreceksiniz. O, Islâm zahidliğini böyle yorumluyordu.

Bugün beatizm, hippizm ve egzistansiyalizm, maddî hayat, elbise, lüks ve tüketimin reddinde birinci derecede Amerikan genci, ikinci derecede İngiliz genci, üçüncü derecede Fransız ve İtalyan genci, dördüncü derecede İspanyol genci ve beşinci derecede Doğu Avrupa genci bulunmaktadır. Çünkü refah baki mindan Amerika önde gelir, sonra İngiltere, sonra Fransa ve İtalya, sonra İspanya, son olarak da Doğu Avrupa gelir. Yani Batı toplumu, ekonomik bolluğa ulaştığı ölçüde insan; abes ve hiçliğe kosuyor, toplumuna karşı isyan edip maddî hayati red etmek için ayaklanıyor. Bu duruma şimdi hepimiz de şahidiz ki ortada bir çeşit tasavvufçuluk ve "yeni Sofizm" vardır. Adem'in mesut olarak yaşadığı cennetteki {bu va'ad edilen Cennetten ayridir) isyanın benzeri bir isyan. Herseye sahip ve her ne isterse hazır buluyordu. Âdem ise bütün bunları istemiyor, izdirapsizliğe karşı isyan ediyordu.

Biz Adem'in sahsında mutluluk cennetinde isyan ettik ve sürüldük. Maddî ve tüketimci cennet, bizi dışarı sürdü. Bu ne—

DINLER TARİHİ

denle Adem'in insanın kaderinde, refaha ulaşınca isyan etmesi bir kanundur. Çünkü refah, insan hayatını anlamsız ve abesles-tirmekte. Artık hiçbir şeyde heyecan, ümit, beklenti ve gelecek bırakmamakta. İç âleme yönelme, zühd, sofuluk, riyazet, is kence, tüketimi reddetmeyle uğrastırarak isyan ettiriyor.

“Buda”, böyle bir insani yansıtır. O kendi hayatının cenneti ne karşı isyan etmektedir. Bugünkü Batı insanının ulaştığı da budur. Tümüyle maddî olan; kendisine hiç maneviyat, mektep ve imam olmayan, refah ve salt yararlanma düzenine karşı isyan etmektedir. Kaderi, sadece maddî hayat, madde ve tüketimin üstünlüğü esasına göre, hayatını cennet yapmak isteyen insanın kaderidir ve sonunda vardığı yer, boşluk, isyan ve tüketimci hayatın tahrip edilmesidir. Bugünkü Batı'nın ve Buda'nın kaderi de budur.

Bu yüzden Buda, bugünkü batıda bütün peygamberlerden daha çok ilgi görmektedir. {Tüketim ve is, is ve tüketim, ahmaklık ve bâtil sınırlarda gençleri dolastıran Batı düzeni}. Amerikalı ve Avrupalı gençlik seli, Hint tarafına doğru bas aşağı akmaktadır. O halde Buda'yi ve onun kaderini tanımak, tüketim dünyasını ve batinin kaderini tanımak demektir.

Buda'nın Hayatı

Buda, Benars'tan bir şehzadedir. Babası o ülkenin padisahi ve Râcasi'dir. Annesi hamile kalınca, baba çok sayıda Brahman ve kâhin çağırır. Derler ki: “Bu çocuk, uyarıcı ve uyanık bir Buda olacak, dünyayı değiştirecek ve büyük bir rahip olacaktır.” Lükse düşkün olan babası bir tek çocuğu da olunca korkmaya başlar. Buda doğduğunda, O'nu yapay şartların içine koyar. O'nun için acaip, müreffeh ve sınırlı bir hayat hazırlar ki rahipler, toplumun seçkinler kesimi ve sosyal hayatla bir ilişkisi olmasın. (Ki sonra sürçer, hayatı reddetmeye, sonunda da saltanatı kaybetmeye ve ruhbanlığa mecbur olur). Bu yüzden O'nun için ren garenk bağlar, büyük havuzlar yapar. Her havuzda, değişik renkten bir nilüfer. Bir havuz kırmızı nilüferli, bir havuz mavi, bir havuz beyaz. Dünyadaki iyi güzelliklerle süslenmiş hasmetli

saraylar. Dünyanın en iyi müzisyenleri, dansçileri, sanatkârları O'nun hizmetindeydi. O'nu ipek bir çadırın içine koymuşlardı, üzerine asla güneş doğmuyordu. O'na asla sıcak, soğuk, toz ulaşmıyordu; etkilerini hissetmiyordu. Asla acı bir söz isitmiyordu. Böylesi bir sükûnette. En iyi ve en güzel kızlar, yelpa zeyle onu serinletiyorlardı. Bedenini dünyanın en iyi yağlarıyla sıvazlıyorlardı. Kısacası sehza deyince öyle bir terbiye etmeleri gerek ki hayatın mutluluğunu tatsın, bu maddî hayatın lezzeti onu irfani kaygıdan, zühd ve brahmanlıktan gafil kilsin!

Buda, 16-17 yaşlarına ulaşınca; bir gün sevdiği arabacısına: “Gel beni gezmeye götür” der. Arabacı onu gezmeye götürür.

“Arabacı, bu kim?”

Bu bir ihtiyardır, deyince:

“İhtiyar kimdir?” diye sorar. Der ki:

“Yaslanmış, senin ve benim gibi bir adam.”

“Yaslılık nedir?” diye sorar.

“Herkesin varması gereken bir asama,” der. Sonra:

“Bendemi?” Oda:

“Siz bile.” Buda der ki:

“Ben henüz bu yaslılıktan geçmemiş miyim?”

“Hayır,” der.

“Benim de mi ondan geçmem gerekir?”

“Evet,” deyince:

“Bugünkü gezme benim için yeterli” der.

Köske döner. Ama düşüncelidir. Tüm gece boyunca ve erte si gün boyunca hep yaslılığı düşünmektedir. {O'nun da düçâr olması gereken bu korkunç durum!}

Birkaç gün sonra der ki:

“Arabacı, beni gezmeye götür.”

Gezmeye giderler. Gözleri açık, dudagi sarkmış, kurumuş, agzi açık kalmış, baskalasmış, sekli degismiş bir adam görür.

“Bu kimdir?” diye sorar.

“Hastadır.”

“O nedir?” diye sorar. Der ki:

380

DINLER TARİHİ

“Hasta, hastalığın kendisini felâkete ugratırcasına çarptığı kimsedir.”

“Hastalık kimi felâkete ugramış gibi yapar?” diye sorar.

Der ki:

“Hastalık seçim yapmaz, herkesi!”

“Beni demi?”

“Evet, hatta seni bile.”

“Benim de bunun gibi hasta olmam mümkün mü?” der.

“Evet!..” Buda der ki:

“Bugünkü gezme benim için yeterli beni köske götür!”

Bu iki görüntü, O’nu birkaç güne kadar düşünce ve suskun luga sürükler. Baska bir gün, tekrar rica eder ve çıkarlar. Degişik elbiseler giyinmiş ve birinin basına toplanmış insanlar görür.

“Beni onlara yaklastır” der. Yaklastırır. Sorar:

“Bu kimdir?”

“Ölü” der.

“Ölü” nasıl biridir?” der. Der ki:

“Olü, bu duruma mahkûm olan bütün insanlardır.”

“Ben de mi?” diye sorar:

“Sen de.”

“Nasil ortaya çıkar? diye sorar.” Der ki:

“Öyle bir ortaya çıkar ki, o sahis tek basına gider. Ne anne, ne baba, ne es, ne de evlât onu artık tanımazlar. O da artık bun lari göremez. Onlar için artık öyle biri yoktur.”

Titremeye baslar.

Beni köske götür, der.

Köske döner. Artık getirdikleri en iyi yiyecekler bile agzina bir tat vermez olur. En İyi nagmeler onu heyecanlandırmaz olur. En iyi lezzetler ve güzellikler, dudagında asla en küçük bir te bessüm bile meydana getirmez. Her üçü de; kendisini bekleyen ölüm korkusu yaslilik ve hastalık her seyi onun gözünde

anlam siz, geçici, bos yalan ve aldatıcı kilmistir. Daha sonralari der ki:

“Arabacı, beni götür. Artık bu köskte dayanamıyorum.” Er tesi gün onu götürür.

Sari elbise giymis bir adam görür. Basi tras edilmiş, âdeta bir dag sükûneti ile oturuyor. Sorar:

“Arabacı bu kim?” Der ki:

“Bu rahiptir; zahid ve riyazet yapandır.”

“Rahip, zahid ve riyazet yapan kimdir?” Der ki:

“Dervis (riyazet ehli olan) asla ve asla hayata, hayatın zevk lerine nefsini, vücudunu kaptırmamış, tümünü terketmiş olan kimsedir.”

“Ne iş yapar, nasıl bir yol tutturmuş da herseye giden yolu kesmiş ve böylesi sükûnete ulaşmış?” “Onunla sohbet etmek isti yorum,” der.

Gider ve:

“Adam, sen nasıl böyle bir azamet ve mutlak sükûnete ulaş tin? Hiçbir şey, seni ne heyecanlandırıyor ne de korkutuyor? Sen de benim gibi ihtiyar, hasta ve ölü gördün mü?” Der ki:

“Evet gördüm. Hatta saraylarınızı, zevklerinizi, mavi, beyaz nilüferlerle süslenmiş havuzlarınızın hepsini görmüşüm; şimdi de bu yolu seçmişim...” Sorar:

“Bu hangi yoldur?”

“Ev-barksızlık yolu! Ev-barksızlık yolu!”

“Arabacı beni geri götür,” der. Geri götürür.

Gece yarısıdır, esrarengiz ve fırtına dolu bir gece (Dünya ve Buda'nın içi fırtına dolu) odasına gelir. İç taraftaki odada Hint prenseslerinden birinin kızı ve Hint'in en güzel kızlarından biri olan esi, efsanevi güzellikteki karyolalarında uyumslardı. Si malarından güzellik, masumiyet ve sevgi seziliyordu. Saltanat hanedanının göz aydınlığı olan birkaç günlük çocuk, beyaz bir elbisenin içinde, anne kucagında uykuya dalmıştı. Buda bu manzaraya hayran kalır; hayatının başlangıcı bu yeni askidir. Der ki, bunları daha iyi görebilmek için (eger daha yakına gider sem) esimin ve evladimin uyanması mümkün. Esimin bakışının bana yönelmesi de mümkün. O zaman da aramızdaki bağ daha

DINLER TARİHİ

bir güçlenebilir. O zaman onlarla vedalasmak benim için daha bir zor olacak. Bu yüzden burada, kalbimde onlarla vedalasiyorum. içinden veda edip atına biner, sonunda uçsuz bucaksız ormanlara, tek basına dalar, kaybolur.

Çesitli riyazet, iskence, zorluk, büyük olaylara tahammül, büyük dervislerin mektebinde ders ve sonra, dervislerin hayati ni da red asamasi.

KÖtü bir durumda bir ağacın altında istirahat ediyorken an sizin, tanimanın aydınlığı, hakikatin yolu kalbinde açılıyor; “Bu da” olup uyanıklığa ulaşır [Buda: Uyanık, uyanmış anlamına gelir.] Sehzadeleri olarak terk ettiği Benars halkını, şimdi mesaj getiren bir dervis sıfatıyla uyarmaya gitmek için ayağa kalkar.

Buda'nın ulaştığı suur ve tanıma tek bir esastan ibarettir. O, söyle der: “Ey insan! Ne ölümden sonraki kaygıyı taşı, ne ölümden önceki kaygıyı. Ne riyazet çek, ne de lezzete esir ol! Belki sadece tanı. Neyi? Birseyi:

“İnsan, bir unsurdan yapılmıştır. Oda:

İzdirap!... İzdiraptan ibarettir.” Böyle olunca da bir hedefin olması gerekir:

“İzdiraptan kurtuluş.” Bu iş için, dört büyük hakikati tanımak gerekir. Birincisi: “İzdirap nedir? İzdirabın tanınması.” İkinci: “İzdirabın olduğu yeri tanımak.”

Üçüncüsü: “İzdiraptan kurtulma.”

Dördüncüsü: “İzdiraptan kurtuluş yolu ve nirvâna sükûnetine ulaşmak”. Buda mektebinin can damarı olan, büyük esası tanımak.

Bu esas: “İnsanın, izdirabın nereden kaynaklandığını bilmesi gerekir: İhtiyaçtan, lezzetten ve susamışlıktan.”

Bağlanmak zevk vericidir, ama izdirap doğurur. Çünkü her bağıllık bittiginde acı verir. Çünkü her kavuşma daha sonra hiç retti getirmektedir. Tokluk, izdirap kaynağıdır. Çünkü her toklukta sonra tekrar bir açlık gelmekte. Suyu kanmak izdirap kaynağıdır. Heves izdirap kaynağıdır. Çünkü her hevesten sonra bıkkınlık gelir. Tanıksızlık, izdirap kaynağıdır. Çünkü her ta—

nismadan sonra dsmanlık gelir. Dostluk izdirap kaynagidir. Çünkü her dostluktan sonra ayrılık gelir.

O halde izdirabin bütün yolları tanınabilir. Zira bütün izdi rap yolları lezzetten haz duymaktan geçer. Tek kurtulus yolu nun, ihtiyaç, egilim ve lezzetin geçtiği bütün yolları terketmek-tir. Böylece ruh, bunlarla olusan bütün kaygılardan kurtulur. O zaman her “sey” bir ada olur. Kendinde sakin, büyük, ebedî, sonsuz, ihtiyasız bir kahraman gibi, yeryüzünde daima tek ba sina seyahat eden bir gergedan azametinde. Hırsli, istekli bir kahraman gibi. Köpeklerin, akalların ulumasi seni etkilemez. Arzu ve istegi, bir böcek gibi ayaklarının altında ezersin. Arzu lara, davetlere bağlanmaksizin, kadin ve evlât kaygisi olmadan, yalnız bir gergedan gibi, sefere ık. Vahsi bogalar ve filler gibi. Herhangi birinde ansizin bir hastalık belirince onların; fillerin ve bogaların kalabalığından ayrılıp kenara çekilirler. Ormanın bir ksesine giderler. Kendi içlerinde ve dsncelerinde gizli bir skta dalarlar. Sen de hayatın bu günlük kavgalarından disarı ık. Kendini bataklıktan kurtar, bir gergedan gibi tek basına se-yahata ık! İtikadi usulün toplamından verdiğim “derme” ile, orada sana uyulması gereken doğru bir hüküm ve ailesiz bir se fer öğretilmiştir. Bütün yolların sonsuzluğuna ulasmak, “derme” de denizin sükûnetine bağlanmak. (“Derme” Buda dininin bir il kesidir).

ONBIRINCI DERS

“Sizden, iyilige çağiran, dogruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

GIRIS

(Hüseyniye-i Irsad) Kurumunun umumi ve kapisinin her kese açık olmasından olacak ki böyle sinifta ders vermeyi vaaz ve hitabe oturumlarıyla bir tutuyorlar. Böylelikle bir derse kati linca da hüküm ve kararlarını belirtebiliyorlar. Su noktayı hatırlatmak gerekir ki ders, vaaz ve hitabe değildir. Ki, bir oturumda söz tamamlansın ve neticesi açıklığa kavussun. Mantık silsile-sindeki inis ve çıkışlarla; kusurları tesbit ve tahlillerle iyi veya kötü fikirler belirlenerek ancak bir yere ulaşılabilir.

Diğer bir konu da; sözgelimi, Hüseyniye-i Irsad gibi Islâmî bir kurumda, niçin Buda'dan bahsediliyor? dediklerini isittim. Bizim bunlarla bir sözümüz yok. Çünkü Islâm'da ve Sia'da en değerli işlerin, tefekkür, ilimle ilgili konular ve ilmî tartışmalar olduğunu bilmiyorlar. Bu, beyefendinin bir kösedede oturması ve Nasruddin Sah'in deyimiyile, fikir ve hayaller buyurması(!) anla mına gelmez. Bilâkis ilmî meseleler, fikirler, inançlar, ideolojiler, hayatla ilgili akımlar, kendi kaderi ve kendi insanî toplumuyla ilgili konularda düşünmeye başlaması demektir. Bilinçli kişi doğru düşünceyi elde edebilir (ancak ilmî ve ince bir bilinçle), islâm, düşünmeye o kadar değer vermiş ki, söyle diyor: "Bir saatlik tefekkür altmış senelik ibadetten daha hayirlidir."

İslâm'da ibadetten daha üstün olan tefekkür; bilimsel, metodik, etkin ve yararlı sonuçlar doğurandır. İmam'dan 'eger biri nin ölümüne bîr saat kalmıssa ne yapsın?' sorusuna cevaben su nu isitiyorlar: O son saatini ilim elde etmekle ve ilmî tartısmayla geçirsın!

Böyle bir fetva verdiği için alısageldiğimiz dinî bir önder değil de âdeta bir filozof veya Siyonist olduğunu sanırsın. Bu ri vayetler bizim toplumumuzda da naklediliyor. Tabii kabul ve onunla amel etmek için değil, belki rivayeti nakletmekle sevap elde etmek için! Çünkü rivayeti nakletmenin sevabı vardır. Ramazan ve Muharrem ayı boyunca "İslâm'da ilmin faydalarını" anlatmak amacıyla minbere çıkıyor, ilim ve öğretimin değeri hakkında yüzlerce rivayet naklediyor. Diyor ki, Peygamber söy le buyurdu: "Çin'de bile olsa ilmî talep ediniz." Birisi ilmi elde etmek için bir adım atmak istediğinde ise hemen basıyor ferya di. Değil bir Çinli'den dünyevî ilmin, hatta Sii olmayan bir Müs-lümandan Kur'ân'ın tecvid ve kiraat ilminin alınmasına bile ta hammül edemiyor!

Ben, sıradan bir öğretmen olarak, çeşitli dinlerde, ahlâkî hatta materyalist ekollerde derinlestikçe İslâm'ı anlayışım daha da köklü, dinî değerlerim daha da aydınlanmış oluyOr. .Sizler de, bu duyguyu kendiliğinden seveceksiniz. Bu dersleri adım adım takip edenler, bu iddianın tanıklarındır. Eger, esaslı bir sonuç almaya henüz ulaşmamışlarsa bile, İslâmî görüşleri mutlaka daha derinleşmiştir. Daha önceleri çoğunlukla inandıkları dinin dışında başka bir dinden bahsedilseydi, din açısından kalpleri sakinlessin diye ona hakaret etmeleri, onu çirkef göstermeleri, değersiz ve küçük görmeleri gerektiğine inanırlardı. Ama, bu araştırma ve incelemeden sonra anlaşılmıştır ki, hakır görmek ve basit saymak ilim açısından sadece nakletmeye ve düşünme ye ihanet etmek değil, belki bizim dinimize de ihanet etmek de mektir. Bu konuyla ilgili olarak Ernest Renan söyle der: "Her di ni azameti, onu takip edenlerin düşüncesinin azametine ve duygunun zirvesine varmalarına bağlıdır." Yani o dine, duygu, akıl ve kalpleriyle inanan kimselerin. Herkes akıl, duygu ve bilgisi nin azlığı oranında dini kavramı ve şahsiyetlerini (önder kişilik-

lerini) hakir ve süfli olarak düşünür. Yani anlayış ve duyguları kapasitesince. Safça ve kin gütmeyen inandıkları, kabullendikleri Peygamber'in (s-a.v.) Ali'nin (a.s.), Fâtima'nın (a.s.), Kur'ân'ın.. asik ve meftunu olduklarını görürsün. Ama anlayış düzeyleri düşük, dünya ve dinlerle alâkali bilgi ve tanımları kısır olduğu için o büyüklere isnad ettikleri fazilet ve özellikler de kendi kavrayış ve suurları oranındadır. Ali'nin tüm o hayretler uyandırıcı azamet ve esrarlı boyuttaki her antropolog, O'nun yaratılışında-ki bu yönün insanlığa ve tarihe kazandırdıklarına hayran kalmıştır, onların küçük zihinlerinde, sadece kılıcının şekli, zirhinin cinsi... yemek yemesindeki ölçülü davranışı yer etmekte; diğer tüm özelliklerinden önce hatırlamaktadırlar. Çünkü basit belleklerinde, dar zihinlerinde bundan baskısını da canlandıramıyorlar.⁵⁰

50-Peygamberin vefatı konusunda "Muntehiyul A'mal"a bakınız¹.. -Revaçta olan bir kitaptır. Yazan da muttaki ve ihlas sahibi olarak tanınan biridir-... "Peygamberin bası ağırmaya başladı. Baki kabristanına gitti; döndü; ölüme hazırlanmıştı.. Hazreti Emir'in evine geldi.." Burada herkesin kalbi heyecanla atmakta. Peygamberin hayatının sonunda, Ali (a.s.) gibi bir şahsiyete vasiyet ne olacaktı? Hayran bakan bir azamette olan bu iki şahsiyetin konuşması basit değildi!" De di ki: Ey Ali! Vefatından sonra; ruhum dışarı çıkınca, avucuna al ve yüzüne sür. İkincisi de, kimsenin bakışlarının avret mahallime kaymasına izin verme; kör olur. "Sonra evine döndü!" Bu tasvir takva sahibi, asik hatta âlim bir mü'min dindar toplumumuzun son dönem bilginlerinden birinin zihnindeki; Hıristiyan bir doktor olan Dr. George Jordake'in anlayışındaki Ali'nin tasviridir: "Ey za man! Ne olurdu bütün güç ve yeteneklerini bir araya toplasaydın da bir sefer daha Ali dogsaydı; bugünün insanı O'na öyle muhtaç ki!

Ve İngiliz yazar Carlyle'in, Peygamber ile Ali'nin görüşmesinin tasviri: "Bi'setin başlangıçlarında, Peygamber'in akrabaları O'nun davetini hep kin ve alayla reddettiler. Sekiz veya on yaşlarında bir çocuk olan Ali, O'na biat etti: O küçük el bu elle birleşti ve insanlık tarihinin akışını değiştirdi" ("Kahramanlara Övgü" kitabından). Bu yüzden yine tekrar ediyorum: "Tanımak" ve "Tekrar tekrar tanımak!" İman ve ask sonra gelir. Ancak telkin ve miras yoluyla değil, tanımaktan doğan ask ve iman!..

Ali gibi bu adamı tanımak için, anlayış kapasitemizi, suur ve bilgi sermayemizi, görüşümüzü genişletip en üst noktaya çıkaralım ki, böylece dinimizi de yüksek bir seviyede tanıyabilelim. Öğrendikten sonra, o büyükleri "görme" sanatını, risale ve fonksiyonlarını görelim.

Büyük ekolleri ve dinleri, mümkün olduğu kadar inşafıyla inceleyelim Değerlerini, büyüklüklerini, faziletlerini daha çok tanıyalım. Doğru veya eğri, hak veya batıl taraflarını daha etraflıca anlayalım ki İslam'ın daha üstün ve daha mükemmel olduğu bizim için açıklığa kavuşsun. Sözelimi, Buda'yi tanımakla -benim nazarımda (sosyolojik anlamıyla) kötü bir peygamber, ama çok büyük bir sair ve filozoftur-veya Mehavira Zerdüşt, Konfüçyüs, Lao-Tsu ve Sokrates.. Ruh âleminde, insanın maneviyatında, iç âleminde bütün o kudret, akamet ve derinliği elde etmiş olan kişiler, zihnimizde birden Ali'nin (a.s.) şahsiyetini çağırır-DINLER TARİHİ

Buda, “Kasaterya”dan bir adamdır. Kasaterya, Hint’te seh zadeleri, esrafi ve soylulari kapsayan bir sınıftır. Yunan’da soy lulara, asillere ve imtiyazlılara (idareciler, devlet büyükleri ve esraf bunlardandı); “Aristo” (Aristokrat) olarak isimlendirilen bu sinifa Hint’te “Kasaterya” denildiğini görüyoruz.

Büyük ruhanilerin tümünün; genelde, Budizm’in kurucuları ve “Veda” dininin ruhanilerinden birçoğunun Hint’in esraf ve seh zadeler sınıfına bağlı olduklarını söyledim. Yine müreffeh si nifta yasayan insanın ruhunun nasıl bosluğa ve hiçliğe vardığını da anlattım. Bosluk isyana, isyan dünyadan bıkma, hayati hakir görmeye, içgüdülerin kafaya vurmasına neden olmakta dir. Zevk, bir çeşit özel felsefî veya dinî zahidliğe meyletme (Gazneli ve Selçuklu Türkleri dönemi), tasavvufun geçmesi, de rebeylik ve feodalitenin ortaya çıkması, düşünürlerin, genç nes lin isyani; bir çeşit dindisi zahidliğe yönelis, kapitalizm ve refah döneminde olan bugünkü Batı’da maddî hayati reddeden, ken dine özgü egzistansiyalizm hep bundandır. Bütün Hint, Çin, İran, o günkü Avrupa dinlerinin bütün düşünürleri, büyük dinî mekteplerin kurucuları, bu sinifa bağlıdır lar. Yunan’da “Sokrates”, “Aristoteles”, “Platon”, “Demokritos”, “Lousibus”; İran’da “Mani”, “Mazdek”, “Zerdüst”; Çin’de “Konfüçyüs”, “Lao-Tsu”, Hint’te “Mehavira, “Buda” Esrafa, Mubetler, Megan (Zerdüst ve Mecusi din adamları) sınıfına veya Kasaterya sınıfına bağlıdır lar.

maktalar. Bunlara karsin Atinin üstünlü kistin i ve faziletlerini aniyor ve onların tümünün sahip olduklarına, O’nun tek basına sahip olduğunu görüyoruz. Iste bu anlayis degerlidir; bizim mü’minlerin birkaç halifeyle yaptıkları mukayese den sonraki anlayisleri degil. Ali’yi ikincilerle kıyaslamalarında ise onları, öyle sine küçültüyorlar ki, bununla da kendilerince Ali’nin büyüklüğünü ispatlamis oluyorlar!!) Peki, Ali’den geriye ne kalıyor? Demavend tepesini, Hilton otelivle tartıyorsun. Üstelik hem dagin tepesine gitmedin, hem de dünyada bu binadan büyük binalari tanimiyorsun. Tahran’in disina çıkmamissin. Bununla beraber Tahran’daki Hilton otelinin büyüklüğünü de taassup ve dar görüslülüğüne Gü ney Tahran’daki bir küçük kulübe gibi tantıyorsun; sonra, sevk, ask, iftihar hatla tahrif ve taassupla bu kulübe, Demavend tepesinden daha yüksektir, dive ispal-liyorsun(i) Tesekkürleri!) Eger biri: Hayir beyefendi, Hilton oteli küçük bir kulü be degil, Tahranin en büyük binasidir; ama Demavend dagi karsisinde hiçbir seydir; o binadır, bu ise dagdir, derse; baginp küfrediyorsun. Diyorsun ki: O, Mevlâ’nin velayetine sahip degildir! Tesekkürler!

DINLER TARİHİ

“Refah”ın hiçliğe, hiçliğin isyana, isyanın zühd ve sofice ir fana; idealizme, içe dönüklüğe, zihniyetperestliğe ve asiri ahiret-çilige dönüştüğüne ilişkin sinifsal psikolojik temel, “Buda” için de geçerlidir.

İlk Devrim

“Sidarata”, Brahmanların tahminine göre evsiz barksız der vis ve zahid olarak lüks dünya hayatını ve saltanatı boslayacak bir prenstir. Babası bu tehlikeyi önlemek için ona mevsimlik köşkler (bahar köşkü, sonbahar köşkü, kis köşkü) yaptırır. Ha vuzlar, bağlar, çok güzel av yerleri, cennetvari eğlencelerle dop dolu bir hayat için gerekli tüm vasıtaları hazırlayarak bu köşk ve yaşam içinde tutsak kalmasına çalışır. Ama Âdem’in Cennet te isyan etmesi(!) gibi, Buda da babasının hazırladığı debdebeli hayata isyan eder, bütün o nimetlerden kaçır.

Buda’nın Hind’in en güzel kızıyla evlendiği düğün gecesin de, en iyi müzisyenler, dansçılar, sarkıcılar, en debdebeli Hint bahçelerinde; Buda’nın babasının en son ev ve en sağlam ipini Buda’nın ayaklarına bağlamak için bir araya toplanmışlardı. Hizmetçiler, Öğretmenler, Buda’nın babası korku ve endişe için de Buda’nın denetleyicisiydiler. Bütün bu güzelliği nasıl telakki ettiğini görmek istiyorlardı. Oldukça mera ki andına bir durumu vardı. Çünkü hepsi gürültü ve heyecanın esiri bir âlemin zirve sinde oldukları, güzellik ve lezzete battıkları bir anda, Buda, (kendi deyimiyle) hasta bir fil gibi bazen kalabalıktan uzaklaşıyor, bir pencerenin kenarında duruyor, dakikalarca gizli bir sükûtle, nitelendirilmesi mümkün olmayan bir şekilde dalyor du. Babası ve diğerleri de, onu bu durumdan kurtarmak ve ha yata döndürmek için seferber olmuşlardı. Her halükârda ona te bessümlerde bulunuyorlardı. Ama o azıcık bir fırsat bulunca, kendi yalnızlığına geri dönüyordu. Bütün bunlar, gencin içinde başka bir dünyanın doğuş halinde olduğuna isaretti. Ruhu bir devrim içindeydi!

Sonra bir çocuğu olur. Kaderi her gün bir çivi ile hayat ve varlığını yere çakıyor, böylece kopması ve sefere çıkması daha

bir zorlaşıyordu. Bu durum, baskalarının girmesi yasak olan al tin kafesinden ilk defa dışarı adım atmasına kadar sürer. Dört işaret ve dört kelime ile karşılaşır ve hayatı yorumlar...51

Yaslılık: İlk adımda “yaslılık” ile karşılaşır. Kirilmiş, burus mus, pejmürde bir halde. Bunun, herkesin kaderi olduğunu isitir. Her genç, hayatın bu mevsimine ulaşmaktadır. Kim ve ne olursa olsun, bundan kaçış yoktur.

Hastalık: İkinci adımda, hastalığı tanır. Kederli, rahatsız, kansiz. Her sağlam olanın bu asamaya ulaştığını duyar. Hastalığı yakalanan, pejmürde bir hale gelmektedir. Kim, ne olursa olursan ol, bu kederden kaçman mümkün değil.

Ölüm; Üçüncü adımda, kaderin son kelimesi ile karşılaşır. “Ölüm”ü duygusuz ve hareketsiz bir cesette gözler. Sorar;

- Bu kimdir? Derler ki: -Ölü.

Ölü kimdir? diye sorunca:

- Olmayan kimsedir. Öyle bir hal ki, her hayatın durduğu ve sona erdiği bir durumdur. Bunun üzerine:

Benim hayatım da mı? diye sorar ve cevabını kesin ifadelerle alır:

- Senin hayatın da. Ölüm, bütün bu kale ve hisarlardan geçip senin pesinden de gelecek.

O zaman çocukluktan beri ruhunda varolan gizli endişe ve dine ait duygular, vicdanının derinliklerine ve iliklerine dek işleyen bu üç işaret ile isyan eder. Bir soru, anında, nutfeye oluşmaya başlamıştır: Hayat nedir? ister dışarda ister içerde, ister sarayda veya dağda, her kim olursan ol, her sınıfta ve her şekilde “yaslılık, hastalık ve ölüm” seni tehdit etmektedir. Bu yö-

51-Evliyanın hayatı, Buda'nın hayatının benzeridir. Mucizeler ve kerametler, ta savvuf şahsiyetleri ile ilgilidir, imamlarla değil. İmamlar, bütün bu mucizelere sahip değildir. Buda'nın yaşamına benzer yönler bunların çoğunun hayatında tekrarlanmıştır. Bu Buda'nın biyografisinin, evliyanın hayatında etkili olduğunun işaretidir. Mesela, İbrahim Ethem, Belhli bir şehzadedir, nimet ve zevke gark olmuştur. Daima av partilerindedir. Bir gün tek başına avın pesindeyken, ansızın bir ses yakasına yapışır ve haykırır; nereye gidiyorsun? Bu uyarıcı vur gu haz ve nimetle yaşayan dertsiz şehzadeyi İbrahim Ethem yapar

nüyle yüzyüze gelmeye çaresiz bu kesin kaderle karsilasmaya mahkúmsun.

Gençlige gönül bagladik, yaslilikla sonuçlandı; Sihhatli, sag likli olmaya gönül bagladik, hastalik yakaladi; hayatimiz, ölüm le sonuçlandı O halde nasıl yasayalım ki bu üçünden kurtulabi-lelim?

Buda, bütün bunların cevabini son görüşmesinde bulur. Bir adam gördü; ne yasli, ne hasta ne de ölüme giriftardir. Ne lezze tin zirvesinde, ne kudret arabalarında ve altın kösklerdedir. Ne muhtaç, ne hasta. Silahsız, elbisesiz. Ne altın, ne bas, ne zengin lik... İhtiyaçsız, sevinç, sükûnet ve kudretin zirvesinde, toprağın üzerine diz büküp oturmakta. Sanki varlığın ve âlemin tepesine çıkmış. Hiçbir güce sahip olmayan öyle bir insan, böylesine bir kudreti nasıl bulabilmistir? Buda sorar:

- Sen kimsin?

- Brahmanım, cevabini alır. Sorar:

Bütün bu kudret, bu sükûnet, safa, emin olma ve gözlerin deki bu hâkimiyet parlaklığı nereden kaynaklanıyor? Bu zaaftaki bütün bu güç, bu mucize kimdendir? Fakirlikte saltanat, bos el de bu doluluk! Böylesi hayati ve sihhati nereden getirdin? Ce vap alır:

- Ailesiz yaşamdan! Soruyor:

- Ailesiz yaşam nedir? Sorusuna karşılık sunu duyar:

- Akıllılığını öğrenmiş olan insanın yaşamıdır: Izdirapsızlığa ve ihtiyaçsızlığa ulaştım. Çünkü bütün zaafılar, zilletler, endişeler, üzüntüler, muhtaç olmaktan kayna klanmaktadır. Eger, “İstemezsen” hiç kimse seni zillet ve köleliğe çekemez. Eger sa hip olmazsan, hiç kimse seni korkutamaz. Bu insan hayatının iki esasıdır. (Elbette bu cümleler, metinden değil. Belki olayın yoru mu ve Brahman görüşü doğrultusunda ben söylüyorum.) Bu nedenle, bu adam kudret ve servete sahip değildir ki, onu koru mak için muhafız ve dalkavuk olsun, vesvesesiz ve endisesiz bir an geçirmez olsun, onu kazanmak için her ise bulmak istesin.

“Buda”, kurtuluş yolunu bulmuştur. Sarayların, yalancı ge nisliğinin kendi zindanının darlığı olduğunu anlıyor. Kösk, ka

din ve evlat, özgür ve hafif kanatlı uçuşu gereken güvercinin ayaklarına bir bağdır.

Bir gece yatak odasına gider, (ihtiyaçsızlığın, ailesizliğin ve muhtaç olmamanın esigine vardığı gece). Karisini, ipek bir ya takta, efsanevi bir odada isikli bir atmosfere garkolmuş olarak güzelliğinin ve gençliğin zirvesinde görür. Dinlenmekte ve uyu maktadır. Kucagında yeni doğmuş çocuğu. Böyle bir durumda kapının esiginde durup, kendi kendine: Sizde gördüğüm bütün bu güzellik, kendimde gördüğüm bütün bu sevgi ve sefkat, işi mi zorlastiriyor. Biliyorum, eger vedalasmak için sizi uyandırır-sam, yüküm daha da ağırlasacak, yolculuğum daha da zor ola caktır! Bu yüzden sizi uykuda bırakıyorum, vedalasmaksizin si zi terk ediyorum.

Atina atlayip ormana dogru sürer. Bir irmaga ulasip suyun dan geçer ve gemis hayatından kalan bütün zevk ve lezzetleri bu suyla yıkanmış ve hayatın bulastirdigi pisliklerden temizlenmiş olarak; ati (geçmisteki soylu yasaminin son hatirasi, dünya ile son bağı, hiçbir yere ulastirmayan bineklerden olan bu son bineği) irmagin tarafında birakir. Yaya olarak gür ormanın de rinliğinde kaybolur. Bes büyük Brahman'a bağlanır ve Buda ol maya baslar.

Kurtulus Yolu (Muksha)

Daha önce de söyledigim gibi. Buda dininde kurtulus yolu, “riyazet” ve hayatla olan bağları kesmektir. Nefsin hayatla olan bağlarını kesme ve bizim “nefsi öldürme”⁵² dedigimiz bu olayın rarlama olmadan gerçekleşmesi mümkün değil. Nefsi zorlamak

52- “Nefsi öldürme” kavramının Hint kültüründen geldigini ve daha sonraları dilimizde ve dinî fikrimizde yer edinmiş olduğunu tahmin ediyorum. Yoksa ilk islâm! metinlerde, “öldürme nin yerine “terbiye etme” deyimini varo la gel mistir. Hatta Kur'ân nefse yemin ederek onun için “bir tohum gibi” deyimini kullanıyor. Bir ziraatçi gibi ona su vermek, onu sağlam olarakıcorumak, yarılmasını, eğitilmesini öğrenmek ve ondan mahsul almak gerekir:

“Nefse ve onu sekillendirene; ona takvasını ve fücürünü (iyilik ve kötülük kabi liyeti) ilham edene and olsun ki: Nefsini tezyike eden kurtulmuştur ve onu ör ten kaybetmiştir.” (Sems 7, 8, 9,10) “Nefs iezkiyesi”ni, tefsircilerimi?. ve tebligci-lerimiz, “nefsin pislik ve bula sikliklardan arılması ve temizlenmesi” olarak yo—

DINLER TARİHİ

için çok çetin bir program doğrultusunda güçlü bir iradeyle ona gem vurmak gerekir. Bu is için kendini bu “yoga” ayinine (Veda dinine özgü riyazete) vermek gerekir.

“Buda”, riyazette öyle bir makama ulasti ki, Brahmanlar onun hakkında ümitvar olmaya, Ona tevessül etmeye basladilar. Çünkü riyazet sırasında gösterdiği üstün yetenekleri ve is—

rumlamislardir. Bunun daha çok ruhbani görüşün etkisi altında olması muhteemeldir. Nefsi öldüme riyazetine yönelisin hedefini, dinî ve ahlâkî terbiye açısından dan “temiz olmak” olarak algılıyorlar. “Eflaha”yi da kurtulmak ile açıklıyorlar; bu, insanın mahpus olması, tabiata, maddiyata ve içgüdülere giriftar olmasını çağrıştırılmaktadır. Dogu tasavvufundaki lezzet ve tabiata karşı duyulan kötümserlikle benzerlik teskil etmektedir. Halbuki “eflaha”, “zekkâ”, “hâbe”, “dessâ” dört kavram arasındaki manevî uygunluk birinci âyet ile onun iziddi olan ikinci âyet arasındaki tezat; insanın sorumlulugundan bahsedildiğine işaret etmektedir. Nefsle beraber sorumluluk, kurtulustur. Eger tohum, filizlenirse içindeki güçler ve yetenekler beslenir ve islah edilirse muradına ermis, (eflaha] faydalanan olur-eger, o toprağın altında sızlı bırakılır (dessâ) ve gömülür, su ve hava dan mahrum edilirse ziyan olur. Muradına ermemis olur. Bu iki tarz yorum; iki ahlâkî görüşü ve çeşitli antropolojik görüşleri açıklıyor. Birincide; insa'nin risaleti (islevi), hayatta temiz kalmaktır. İkincisinde, insanın risaleti gelişmektedir, Bi rincide insan, sakinandır. İkincisinde insan, iyilik yapandır. Kötü is yapmayan adam ile iyi is yapan insan arasında fark vardır. Biri olumsuzdur, diğeri olumlu. Tezkiyenin böyle olumsuzlukla yorumlanması, maalesef halkın özelliksiz, men fi ve ıssız tiplerin pesinden gitmesine sebep olmuştur. Sadece bulasmayan, dü rüst kalan, insanların pesinden. Halbuki temizlik, suur ile eğitildiği, büyük bir duygu, bilgi, irade, liyakat ve yapıcılık ile iç içe olduğu zaman değer kazanır, yoksa bir hiçtir. Bir insan, bütün ömrünü sakinme ve perhiz karlıkla geçirse de günahsızlık ve temizlikte “alçından bir heykel”e, “kardan bir adam’a veya bir “cenaze”ye ulaşamaz!

Diyecekler ki Takva? Evet takva! Ama bir suursuzun, kabiliyetsizin ve aylakin takvasının ne anlamı var? Takva, kendini sapmalardan, pisliklerden, İhanetlerden korumaktır. Sapma, pislik ve ihanet faktörlerini, hatta onun çeşitlerini bile tanımayan, onları anlamayan bir adam, nasıl takva sahibi olarak kalabilir? Ali {a.s.}’a karşı savasan Hariciler’in kusuru takvasızlık değildi, suursuzluktu. İkincisi, bir elini hiçbir şeye (siya ha-beyaza vurmadan) dokundurmadan elleri temiz kalıyorsa, bunda övünülecek ne vardır? Siyasî, fikrî, iktisadî, sosyal kar-galaların kalbinde çaba gösteren, sorumluluk yüklenen ve temiz ve sakinmiş olarak kalan, kendini satmayan, zaaf göstermeyen, zorluklara tahammül eden, sahsî heveslere karşı sürçmeyen, kaymayan insanın takvası takvadır. Zamanın, durum ve vaziyetleriyle iç içe olanla, zamanın durum ve vaziyetlerinden bîhaber olan bir midir? Hayatının bir kısmını (baskalarının) emin kıldığı kimse nin iside temiz kalmaktır; bu, hangi takvadır? Deneme ve teshir alanlarında yer alması gerekir. Kendisini koruması gerekir ki, takva sahibi olsun. Acaba “Baba Kuhlî’nin İngilizlerle olan sömürü anlaşmasının hiçbirinde imzasını görmüyor sak, bu onun vatan satmayan, takva sahibi biri olduğuna mı işaret eder? Kebî’ Efendi, Hazretî Emir’in hükümeti zamanında bütün o kargasalardan kenara çe kiliyor, gelip Meshed yakınlarında kendisine bir kabir yapıyor orada ibadetle mesgul oluyor. Münker ve Nekir’in soracağı sorularla ilgili soru cevap temrinle rinde bulunuyordu! Bu ise takva değildir! Takva, Malik Es ter’in kidir; kargasa, tehlike, para, kudret ve Benî Ümeyye’nin vesveselerinin zirvede olduğu bir or tamda çalışıyor ve temiz kalabiliyordu.

kenceler karsısındaki kahramanca direncinden sonra, hepsinden önce Nirvâna'ya ulaşacağı açıktı.

Bu yüzden Brahmanların ümit kaynağı oldu. Yüzyıllık bir yolu arınladı. Açlık ve zaaf (iskence, riyazet, kendine eziyet) programlarının etkisiyle öyle bir sınıra ulaştı ki kendinden geçti, Brahmanlar etrafında toplandılar, öldüğüne kesin karar verdiler. Bu baygınlık, kendinden geçme ve takatsızlıktan sonra, yeniden kendine geldi. Bu durum, bir deri ve kemik kalana kadar tekrar tekrar sürdü. Âdeta bir hayalet dönmüştür, babası bile görse tanıyamazdı.

Riyazet, yani “demir”, yani kendini silah, makas ve bıçakla temizleyerek baskalastırmak. Seni sen yapan özelliklerini öylesi ne temizlemelisin ki, dostlarının hiçbiri artık seni tanıyamasın. Sevgilin seni görünce, eski dostu olabileceğini hissedemesin. Annen ve baban seni görünce artık onlarla aranda bir akrabalık bağının olamayacağını anlasınlar. Zira öylesine yabancısın ki geçmişinle olan tüm ilgini kesiyorsun. Yeni doğum budur. Yani bir kez daha kendinde doğuyorsun. O zaman, önceki kendin çürümüş ve kokmuş bir cenin gibi senden düşü vermektedir. Su ta bir, Bayezid-i Bestamî'nindir. Diyor ki: “Ben Bayezidlik'ten, deri senden çıkan bir yılan gibi, dışarı çıkmışım.” Cüneyd-i Bağdadî diyor ki: “Nur'a baktım; kendimde de nur olana kadar otuz yıl bakmaya devam ettim.” Yani, artık “Cüneyd” değil.

Buda, böyle bir aşamaya ulaştıncası başarının zirvesine, Nirvanâ'ya nail olmanın da esigine geldi. Bu durum, sesi tüm Hint'te; büyük Brahmanlar, zahid Hint ruhanileri arasında do lastigi ana kadar devam etti. (Buda artık ask ve kemâlin en son derecelerini arınlamaktadır) İşte Buda, bu noktada ansizin öf kelenip apayrı bir halete büründü.

Buda'nın Hayatının ikinci Devrimi

Sidâratâ, buraya ulaşmaya kadar büyük bir “Brahman” makamına, bundan sonra da “Buda” makamına kavuşmuştur. Artık Brahmanizm dininin büyük bir brahmani olmakla beraber, O'nu sınırsız büyüklükteki makamlara erdirecek, hayretengiz bir his dünyasına ulaşmıştır.

DINLER TARİHİ

Aklin Ötesi ve Aklin Asagisi

Dikkat edelim; akilla direk alâkali olmayan konular iki yön temle çözüme kavuşturulur. Bunlardan bir akıl ötesi olan konular olup akıl da (bunları) anlamak için basını yukarıda tutması gerektiğini hissediyor. Diğeriyse, basit düzeyde olan meselelerdir ve akıl da bunları kolaylıkla idrak etmektedir. Bunların faydasız olduğunu bilir ve bu bilgisinin doğruluğu hakkında hiçbir te reddüdü de yoktur.

Söz konusu olan meseleler ise tamamen akıl ötesidir. Bu ne denle, aklını örtecek, irfani duygularınızı güçlendirerek öne çıkarmanız gerekecektir. Böylece Mevlanâ'nın Budacı'nın yasamının bu en üst anını nasıl nitelediğini anlayabilirsiniz.

Elbette Mevlanâ'nın anlatımı tamamen sofiyane ve Budacı bir anlatımdır; Islâmî değil. Çünkü Islâm, başka bir tarzda anlatılmaktadır:

Nefsin Aldatması

Otuz yıl savas meydanlarında savasmis olan bir mücahid, bir kenara siginmis, batini safligi elde etmek ve nefsini öldürmek için riya zete oturmustu. Günlerce gecelerce kendi yalnızliginda riyazet yapı yor, kendine eziyet ediyor, ibadetle ugrasiyordu, “el-cihad! el-cihad! davulu sokakta, caddede, pazarda çinlayana kadar. Sehirde cihad bas lamisti. Mücahidleri, gençleri savasa çağiriyorlardi.

Kösedede kendi yalnızliginda oturan mücahid, nefsini öldürmeyle, uzun ibadetler ve agir oruçlarla ugrasiyordu. Birden tanidigi bu sesle Irkildi, ruhu canlandi, açildi. Kendinde, mücahidlere katilmaya ve cihad sahnelerinde ilerlemeye siddetli bir arzu buldu. Kahramanlik sev ki, Allah yolunda savas, shadet arzusu, onu harekete geçirdi. Sevkle harb elbisesini giyerken ansizin kendine geldi ve dedi ki: “Ey nefsi Yi ne beni aldatmak mi istiyorsun? Savas meydanlarından, evimin selâmetine sen davet etmedin mi? Kadın, çocuk ve sorumluluktan bah setmedin mi? Kadın ve çocuğun hakkini vermenin ne kadar sevap olduğuna dair rivayetler okumadin mi? Falanca duanın ecri shidinkin-den yetmis misli daha fazladir, demedin mi? Kirmizi bir nari yedikten sonra, İki rekât namaz kilmanin, Bedr’in kirk shidinin ecri kadar ecri

vardır, demedin mi? Bu şekilde, kolay gösterileri, çok kârlı yolu gös termedin mi?

“Çünkü, nasihatlarına kulak vermiyordum, diyordum ki: “İki rekât namazla elde edilen kirk şehit sevabını istemiyorum. Kendi ca nimla, kendimi ve ailemi yok etmekle, sadece kirk değil hatta bir şehâdete karşılık bin sevab elde etmeyi istiyorum!”

“Sen, savaş meydanında da beni bırakmıyordun, varolan becerile rimi fisildiyordun. Ölmek için çok sayıda insan var; ama benim gibiler azdır, kendimi diğerleri için koruyayım, istiyordun. Yine sözünü dinlemiyor, saldırıyordum. Sen bu sefer, pehlivanları himaye bahanesiyle geride arkadan saldırıya uğramasınlar diye koruyucuları olmami isti yordun, ben de oluyordum. Hep kendimi koruyayım diye uğraşıyor dun.

“Şimdi ne olmuş ki, cengaverlerin davul ve kösünün sesiyle bir üzerlik otu gibi atesimin üzerine atlıyorsun ve böyle bir siddetle beni savaş meydanına gönderiyorsun? Ahlâk, yaşam tarzı ve inanç değişikliği öneren sen değil misin?”

“Şimdi anlıyorum ki, bedeninin korunması ve kalibinin zevk alması için, seni savaş meydanına götürüyordum. Bütün bencilliklerin ve ideallerin karşılık bulsun diye. Köse oturmam gülüyordun. Şimdi kötü müptela olduğunu görünce -çünkü sessiz ve yalnızlıktasın kimse görmeden-, zerre zerre beni boğuyor, sikiyor, öldürüyorsun. Kendi kendini öldürüyorsun, sonra diyorsun ki: Ben öldürülmekteyim. Madem öleceğim, bu habersiz yalnızlık yerine, beni şehit sayacakları bir yerde öleyim. Birkaç kişi görsün, büyük cengaverlerden olduğumu ha tirlasınlar. Eğer canımı kaybedeceksen en azından isim, haysiyet ve övgü edinebileyim istiyorsun.”

“Sana teklif ettiğim şeyi görüyorsun; sessiz, itibarsız ve isimsiz bir ölüm. Bunun için beni cihada gönderiyorsun ki, haysiyet, isim ve toplumsal bir şöhret kazanasın.”

Buda da, böyle bir ana ulaşıyor ve şöyle diyor: “Öyle bir madama ulaştım ki, Hind’in bütün Brahmanlar’ı benim zahidliğim, din darlığım, takvam, mükemmelliğim ve ruhaniliğimden bahsediyorlar. Halkın hepsi, beni kutsamaya duruyorlar. Birden şu hakikati anlıyorum ki, kendime yüklediğim bütün bu siddetli iskenceler, uzun oruç-

DINLER TARİHİ

lar, çok zor ibadetler, birkaç haftada sadece birkaç tane pirinç ve birkaç damla su ile yetinmeler, korkunç ve acaip bir hevesperestliktir. Bütün bunlar, isim yüceltme ve kutsallaştırma hedefine ulaşmak içindir. Bir yaris çizgisine düstüm. Görüyorum ki, bütün bu zorluk, oruç ve is kencelerden haydiyorsam da hoslanıyorum. Âdeta lezzet ocagından ve bütün maddî içgüdülerimin sifa bulmasının ötesine çikiyorum. Tevfik, kudret, hedefe ulasma ve olgunluğu hissediyorum. Kalbimin hiçbir kalbin kudretinde olmayan bir güç ve esrarengiz tecellilerin zuhur et tigi yer oldugunu düşünüyorum.

Bütün bunlar, gurur, basari, itibar, lezzet ve hevesperestlikten baska birsey degildir...”

Böyle bir anlayis, psikoloji açısından da dogrudur. Mazo sizm, zayif sekliyle hepsinde vardir. Kuvvetli sekli sadizmdir, tedavi edilmesi gerekir. “Sadizm” digerlerini eziyet çekmesin den zevk almaktır. Mazosizm (mazohizm) kendine eziyetten zevk almaktır. Hevesperest ve bencilce bir riyazettir. Diyorlar ki; bir çocuk büyük bir sevk ve zevkle annesine söyle diyordu: “Dün gece rüyamda bir köleyi bana bagisladiklarini gördüm, ben sevincin siddetinden kendimi parçaladim.” Annesi cevaben; “Yarisi dogrudur!” dedi.

“Fesencan”m (et ve cevizle pisirilen çerkez tavuguna benze yen bir yemek) adıyla irkilip hayli bir an sükût eden, obur bir insanin “Yoga” vasitasiyla derisi o kadar incelir, kemikleri görü nür. Eti ve iç yagi öylesine erir ki, adamin iç organlari ve bagir saklari gözle görülür hale gelir. Bundan sonra, reflekslerine ve vücut sistemine, içgüdülerine hakim bir adam haline gelir. Hat ta hayatinin dogal kanunlarini elde eder. Birkaç gün nefes alma yabiliyor, haftalarca yemeyebiliyor, yıllarca bir yerde durup ha reket etmeyebiliyor. “Bihr Baba” gibi yarim asirlik bir sükût gös terebiliyor. Sükûtu evvelki sene kirildi, elli senelik sükûtun sona ermesinden sonra, yarim asir sözün bekleyenlere sadece dedi ki, “insanlar? Kendi içinize dikkat ediniz, hersey içeridedir?” Bu ya rim asirlik sükûtu ölçmedir.

Bütün bunlar dogrudur, böyle riyazetlere bedeni vermek büyük güç ve yetenek ister. Ama bununla beraber, Buda'nin de—

yimiyle: “İç, öylece karanlık kalıyor” Zahidin riyazetçiliği, kulu gurura müptela eder. (Eğer fırsatım olsaydı Islâmî ahlâk kitapları rında ve duaların metninde bu meselelerin ne kadar derin ve faydalı olarak - saptanmış olarak değil-ortaya konulduğunu gösterirdim. Bu namazları, duaları ve takdisi meslek edinen kimselerin en büyük faciaları, gururdu. Bu gurur, bütün zah metlerini heder eder. Gurur kötüdür. Tüm bu imkânların, basarıların elde edilmesi ve Allah’a yaklaşmanın vermiş olduğu gururu, bütün içgüdülere ve heveslere galip gelebildiği ve diğerleri kendisi gibi olmadıgından dindarlık ve takvada öne geçtiği için diğer herkesi kendinden daha aşağı, daha kirli ve daha kötü görür.) Kisinin nefsinde riyazet, ruhun, sapık zahidlikler netice sinde elde ettiği pisliklerden ibarettir.

Bu yüzden “zühd için zühd” büyük bir insanî ve ilâhî felsefe tasımsızın insanın sapma faktörüdür. Çok korkunç ahlâkî hastalıkların mikroplarının ekildiği bir ocaktır. Bu nedenle zahidlerde (özellikle Budizm dininde ve Hıristiyanlıkta) geniş sapmalar görüyoruz. Meselâ zühdle içgüdülerini öldürmüş, çapkinliğini önlemiş olan kimse, hâlâ pisbogaçlık yapabilmektedir. Bu, tipki bir cepten alıp diğer cebe koymak gibi bir şeydir. Azaltmak veya çoğaltmak değildir.

Bu yüzden Bernard Russell diyor ki: Bir İngiliz atasözü var; “Ayyaslıklarınızı devlet büyükleri ve subaylarla yapınız, yiyeceklerinizi zahidler ve dindarlarla yiyiniz.” Çünkü onların hevesleri dans ve müzik pistlerindedir, yiyeceğe önem vermezler. Ama bunlar üç saatte bir yerler, iki saat de yemekler konusunda konuşurlar. Diğer vakitleri ise, yedikleri yemegin başında heder olup gitmekte. Yani o fişiltılar, asikane konuşmalar ve cinsî zevklerle geçirmeleri gereken zamanı bu şekilde telâfi ediyorlar.”

Bu şekildeki zahidliğin yarısı doğrudur. O da bedenın bazı isteklerinin kırılması ve doğal insanî içgüdülerin zayıflatılmasıdır. Ama bu amel, kaside israki uyandırmıyor. (Bu meselenin bu şekilde çıkarımında bulunularak açıklanması Islâm’daki anlamıyla çok güzel anlaşılmış olur. Buda’nın red ve intikal durumu—

DINLER TARİHİ

mu, Islâm'da esaslı bir meseledir. Ama Buda'nın sonraki, ispat yönleri ve çözüm yolunu göstermesi başarılı değildir). Fakirlik ve olanla yetinme, insana İçgüdüsel lezzet veren herşeyle bağlı ligin olmayışı, ruha saflık, berraklık vermez ve hakikat ışığı olmasını sağlamaz. Ruha hafiflik vermiyor ki, miraca gitsin; maddî hayatın pis bataklıklarından kurtulabilsin. Hayır! Hayır! Ruh, bedenın iskencesiyle, bedenın sımsanlamamasıyla eğitim ve terbiye kazanmamakta, belki öylece zayıf kalmaktadır.

Bu "Buda"nın söylediklerinin esasıdır. Gönül (Gönül; kalp değil), hissedilenlerin ve maddî hayat ötesi esrarengiz hakikatların İdrak ocağı ve merkezi anlamındadır. Gönül, iç yagının eri yip su alması, derinin incilmesi, kemiklerin yumuşaması ve mi denin boşalmasıyla gelişmeyecek; ondan Öteye ve ebediyete olan pencereler açılmayacaktır,

Cuki'yle (Yoga ve riyazetle), bedenın zayıflatılarak ruhun terbiye edilip eğitildiği şeklindeki iddia doğru değildir. Bu ruhun terbiye ve eğitim için bedeni zayıflatmak değil, ruhun eğitilmesi gerekir.

Bütün Hıristiyan, hatta Müslüman, Hint ve Çin sofi mek teplerinde ve kabile yaşamında başka şekilde de olsa çoğunlukla ruh ve beden arasında doğrudan olmayan bir ilişki mevcut tür. Tümü için tek bir örnek vermek yanlış olur.

Hint'te ilk olarak Buda; "Hakikata ulaşmak için ruhu bedene ne karşı bir kenara bırakmamız ne yeterlidir, ne de gereklidir" dedi. Bâtin aynasını cilalamak için, zahirî reddetmemek gerekir. Belki, bâtin aynasını cilalamanın yolunu bulmak gerekir. Ruhun terbiye etmek için ruh ilmini ve ruh terbiyesini genişletmek gerekir. Bu ikisi (ilim ve pratik) bir değildir.

O Halde Ne Yapmak Gerekir?

Buda, "riyazetin" bedeni yok etme dışında başka birşeyle sonuçlanmadığını anladı. Tam nirvâna ve kendi tekâmülünün esiginde olduğu, azamet, riyazet, veda ruhanileri arasında manevî ve ruhanî önden zirveye ulaştığı anda, birden bu sistemin tümünü yikip viran etti.

imanları, doğru bildiklerinin yolunda canlarından geçenler çoktur. Ama kendi isim, itibar ve serefinden de geçecek olanlar çok azdır.

Buda, bütün o şöret ve itibardan geçti, geri döndü. Mürsid Brahmanlar ondan ümitlerini kestiler. Umutlarını tamamen yiti rince onu bıraktılar. O, ikinci defa tek basına kaldı ve hicrete başladı. Ama bu defa artık vücudu mutlak ümitsizlikle doluy du. Yıllarca riyazet; avarelik, ailesizlik, irfan ve marifet dersi öğ renmek, ona sadece zayıf ve güçsüz bir beden bağışlamıstı Su içti, yemek yedi, et yedi canlandı, kilo aldı; çokça kaybettiğini o zaman anladı. Vücudunda aydınlıktan en küçük bir ışık olmadığı halde önceden de pek birsey getirmediği bir meydanda ye nilmek.

Bütün bunlara rağmen “Buda” ümitsizliğe düşmedi: “Bu ha yat dersidir, sadece başarı ihtimalinin olduğu zaman hakikat için çaba göstermemek gerekir. Belki hakikatin kendisi için iş yapmak gerekir. Hatta zerre kadar zafer ümidi olmasa bile. Eger yapmaz da durursa, batıla teslim olmuş, çürümüşlüğü kabulle nıp boynuna geçirmiştir.”

Aydinlik Yolcusu

En küçük bir ümidi bile olmaksizin, yola düştü. İkinci bir-hicreti baslattı. Ne hirs ve istek tanrılarının savasına gitti, ne de baskı ve sermaye tahakkümü tanrılarının savasına (tüm bunlar hakikat değildi). Aydınlik yokusuydu. Nur tarafına doğru gidi yordu; “Bodhi” ağacının dibinde “Buda”lığa ulaştı. Ölene veya bulana kadar orada kalmaya kesin karar verdi.

Bodhi

Bodhi, Budh uyanmak, suurlu olmak, dikkat etme, tanımak kökünden gelip aydinlanmak, uyanis ve israk (ilham) anlamin dadir. “Bo” (koku) agaci, cennetteki meyvesi yasak agaca (Tev rat’in niteledigi sekilde) benzemiyor degil.

Âdem, yasak meyveyi yemekle görüs kazanir. Buda da “Bo” agacinin dibinde görüse ulasir, hakikati ve yolunu bulur.

DINLER TARİHİ

“Buda” yıllarca “Bo” ağacının dibinde kalır. Hayat, sehir, şöret ve sehvetinin çektiği bütün emellere ve heveslere karşı zafere ulaşır kurtulur. Sonra “görüş”e ulaşır “Buda” makamına kavuşur.

“Buda”, Yunan kavramıyla “Sophia” (hikmet) sahibidir artık. Veda mektebinde izah ettiğim ilim, teknik ötesi bir tanınmanın sahibi.

Böylece bu ağacın altında, yıllarca eziyet ve gayretten sonra, bol nimet içinde yetişmiş şehzade Sidâratâ, brahmanlığın riya zetine ve ruhanılığın en üst makamına ermiş ve tüm bunlardan da vazgeçip kurtularak basibosluk ve bilimsizlikte “Bodhi”ye ulaşır “Buda”laşmıştır.

“Buda”, Uyanış Çağırışı

Buda, Hint düşüncesinde, her dönem gayb âleminden gelip, kurtuluş ruhu bağışlayan biridir. Celiyor ve uyanıklık çağırışını da bulunuyor. Amacı halkı kurtarmaktır. Halkı yer cehennemden kurtulmaya çağırmaktadır. Bir grup onu kabullenip kurtuluşu eriyor; çoğunluk ise kabullenmiyor ve helak oluyorlar.

“Buda”, tanımadıkları biridir. Ancak halkın kendilerini kur tarmaya gelmesini bekledikleri bir nevi Hintli Mesih’tir- Önceki dönemlerde de birçok defa, çeşitli görünümde ve muntaza man gelmişti. Bir defasında bir kus görünümünde Hint ormanlarından ve bütün dünya ormanlarından şöyle haykırıyordu:

“Ey yeryüzü ormanlarının bütün kusları! Uçunuz! Bu “utanca bulmuş, ama yönleri sehir, bağ ve ümrana yönelik olan” yeşil ormanları bırakınız. Bu hayatı bırakınız! Şimdi yangın kapıya varacak, bütün ormanlar yanacaktır. Atesten sadece, göğe yük selmiş olan kuslar kurtulacaktır.”

Kuslardan bir grup, kendi Buda’larının çağırışını kabullendiler ve kurtuluşu erdiler. Yasamın zevkinden, ormanda kendinden geçmiş olanlar, ormanın yeşil dalları üzerinde sarkı okuyup cıvıldaşanlar, çağırışa cevap vermediler; kurtulamadılar ve yangının ortasında kalıp yandılar.

Hint'te kusların bu kadar ehemmiyet tasıması (Kelile ve Dimne'ye ve genel Hint edebiyatına bakınız; kusların nasıl insanî bir kişilige büründürüldüğünü göreceksiniz), kusların ve hayvanlar âleminde insanın irfan ve kurtuluş âlemine ait bir dünya olarak kabullenilmesindedir.

Eger İsteseydi Geri Dönmeyebilirdi

Sadece mükemmel olmayan ruhların ölümden sonra geri dönmeye mecbur olduklarını söyledim. Ama mükemmel ruhların böyle bir mecburiyeti yoktur- "Buda", Nirvâna'ya, akıl ötesi suura ulaşmış bir insandı, hakikati anlamıştı. Nirvâna'ya ulaşan kimse, artık izdirap dolu hayata, insanların arasına geri dönmüyor ve ebediyette daimî kalıyor.

Buda, "Bo" ağacının dibinde Nirvâna'ya ulaşınca, o âlemde dinlenebilir ve bir daha bu "Karemaî" hayat çarkına ve "Samsaraî" hayata geri dönmeyebilirdi. Ama dinlenmedi, geri döndü Kendisini, toprak hayatının kivilcimlerini arasına attı. Mesh'in kendini kurban etmesi ve Adem'in günahından yıkanması gibi. Bağrılanmasıyla, insanların, cennetin yolunu tutabilmelerini sağladı Yeryüzünde sürülmeye ve durmaya mahkûm olmalarını önledi.

Mükemmel olmayan ruhlar, bir kalıptan diğer bir kalıba gitmektedirler. Bu durum tekâmül eden kadar devam ediyor. Ama "Buda", Karemi halkasından dışarı çıkmış, kurtulmuş ve sakin ebediyete ulaşmıştı; dönmeyebilirdi. İnsanın kurtuluşundan (hayat görüşünden) bir mesaj getirmek ve onlara hürriyet bağışlamak için geri döndü.

Tanrılar ve Kurban

Hint, tanrılarla dopduludur. Her görünümde bir tanrı; sayı siz görünümde sayısız tanrılar bulunabilir. Ama asırlar boyunca gelişmenin etkisiyle sayıları azalmış, dört beş bine inmiştir!

DINLER TARİHİ

Burada dikkat edelim; “tanrı”dan maksat büyük tanrı değil dir. Kur’ân’ın “İlahe” veya “Alihe” dediği tanrıdır. Bunun çoğulunun kullanılmasında bir sakınca yoktur.⁵³

Tanrılar çok sayıda ve çok masraflıdırlar. Herbiri bir kurban istemektedir. İslâm’ın aksine; açları doyurmak için yapılan kurban, bu dinlerde halk için değil, tamamen tanrılar içindir.

Bu yüzden kurbanı yakıyorlar, (Yahudi dininde de kurbanı kestiklerinde yakıyorlar) ki tanrılar dumanın kokusunu ala bilsin.

Bir taraftan da Buda, şöyle feryad ediyordu: “Bütün bu ne zirleri, kurbanları, dilekleri birakin! Riyazet yolundaki bu tanrı lardan dünyada bolca var ve ormanların derinlikleri bunlarla tasmaktadır. Onlarla bizim bir isimiz yok, onların da bizimle bir ismi yoktur. Onların hayatları kendilerine, bizim hayatımız da bize. Kendi yaşamimizin gereklerini temin edip düzenleyelim.”

Bu büyük bir çağrıdır. Öyle ki, büyük Veda mabudlarının çehresine ve Hint Brahmanları sınıfının otoritesine büyük bir darbedir. Çünkü Buda’nın bu davetiyle bütün gelirler yok olmakta, Veda dininden geriye sadece ve sadece karmaşık dualar ve çok acı ayinler kalmaktadır. Bunların da logaritma cetveliyle bile halledilmesi mümkün değildir.

Tanrılar ve Aracılar

Diğer taraftan “Buda’nın feryadı, hep halkı, araçların gücü ne karsi isyan ettirmenin pesindedir. Dine ait en küçük bir amel bile, Brahmanlar vasıtasıyla sonuçlandırılması gerekiyordu.

53-Hint halkının, vakit, güç, sevk, ümit, ask, iman, hatta servetinin önemli bir miktarı Brahmanlar (Veda dininin ruhanileri) aracılığıyla sifir tanrılarının memnun edilmesi, onların ilgilerinin çekilmesi veya serlerinin defedilmesi için kullanılıyordu. Zira, onlara birşey ulaşmayınca, eziyet ediyorlardı. Bazen de eğer birşey vermeseydin unutuyorlardı. Halk ile tanrılar arasında, iş bitirici araçlar halkın işlerini yoluna koyuyorlardı. Meselâ çok sayıda nezirler, kurbanlar bugular ve buharlar yapıyorlardı ki, gökteki ilahların yanlarına vardığında insanın ihtiyacı na cevap verebilsinler. Sonra kanunî yoldan veya kanunî olmayan yoldan teseb büs etsinler. Araçların sayısı, fazlaydı Neticede kendileri de harcamak için para sahibi oluyorlardı. Vedâlarda herkesin Brehmen’e bir inek vermesi sözkonusudur. (Yani, degere dönüşme. Bir sürüyle sevap bağışlatma). Bir sürü veren her kes, dünyanın tamamını bağışlamış gibidir. Bu Ölçüde sevabi vardır.

DINLER TARİHİ”

403

Brahmanların müdahalesi olmadan yapılan kurban ve namaz sadece degersiz olmakla kalmıyor, belki büyük bir günah da sa yiliyordu. Bu korkunç din sömürüsü, bu sinifa süreklilik sağlıyordu. Ama hakimiyetlerinin ve onların halkla olan irtibatları nin reddedilmesiyle, Brahmanların ayaklarının altı oyulmuş oldu. Bütün o kudret sarayı yıkıldı. Tüm gelir kaynakları kurudu. Brahmanlar bu yüzden. Buda dininin Hint’te yayılmasını engellemek için, herkesten daha çok çaba harcadılar. Hint’te do gan Buda dinini, Çin, Vietnam ve Kamboçya’ya sürene kadar, onun aleyhinde çalıştılar. Öyle ki, bugün Hint’teki Budistler küçük bir azınlıktan fazla birşey değildir.

İnsanın Tanrılar’dan (Tanrı’dan Değil) Kendine Geri Dönüşü

Buda, tanrılarının gücünü ve araçlarının gücünü reddetti. İn sani, kendi benliğinde varolan kuvvetlere yöneltti.

O halde, Avrupalı din araştırmacı ve öğreticilerinin aksine (bunlar Buda’yi ateist ve Allah’i inkâr eden biri olarak tanıyorlar) Buda, “tanrılar” a inanmıyordu, onları ve onların araçlarını reddediyordu. “Buda”, Veda dininin sayısız tanrileriyle kapıdı. Onların varlığı öyle bir faciaydı ki, Hint toplumundaki parçalanma ve sömürünün meshur Hint uyusuklugunun, öyle bir ya samdan ve her türlü sorumluluktan yoksun bıraktıran ve Brahmanlarca sürdürülegelen asilsiz ilişkilerin oluşturduğu ve fertler arasındaki yaşamaktan ve her türlü sorumluluk yüklenmek ten yoksun bıraktıran temelsiz ibadetler silsilesinin ve uydurma tanrılarının varlıklarının oluşturduğu korku ve endisenin tek sebebiydiler.

Buda, halkı asilsiz tanrılardan ve daha da asilsiz olan korku ve kuruntulardan kurtardı. Onların dağınıklıkları ve ihtilaflarıyla, insanlığın sömürüsünü, eseklestirilmesini, parça parça edilmesini açıklıyordu. Bu, “Tevhidin reddedilmesi değildir, “Sirk” in reddedilmesidir. Eger Avrupalı sosyologlar bu ikisini bir tutuyorlarsa, sundan olabilir ki, onlar hatta dindar olanları bile “sirk” ile “tevhid” arasında

bir fark görmüyorlar, ikisini bir

404

sayıyorlar. Halbuki bu ikisi sadece birbirine benzememekle kal mıyor, aynı zamanda birbirlerine tamamen karşıtlar. Sürekli bir savaş içindedirler. Bu nedenle, Buda'nın Veda dinindeki Hint tanrılarını inkâr etmekle yaptığı iş, insanın kendi insanî sorumluluklarına ve güçlerine geri gönderilmesi, sirk dinine ve sirk tanrıperestliğine bir darbe idi.

Tanrisiz Bir Din

Sosyologlar (daha çok materyalistler) “Buda” dinini tanrisiz bir din olarak biliyorlar. Çünkü iki dindeki (tevhid dini, sirk di ni) tanrı kavramı arasında bir fark tanımıyorlar. Bir kısmı ise sadece, tabiat ötesini ve din duygusunu inkâr etmek için her yerde bir eser ve işaret bulmaya çalışıyor, bulabildiklerini de büyüte rek, te’vil ederek veya yönünü değiştirerek dine bir darbe vura bilmenin çabasını gösteriyorlar. Diğer bir kısmı da bu meseleleri hiç anlamıyorlar. Gel gör ki bunlar orta yere belli belirsiz teoriler sürüyorlar, biz de yedigimiz yemekler gibi onları tüketiyoruz. Buda, sirk dininin inkarını ilân ediyor. Sirk dinini, insani zayıflatan, asilsiz güçlere karşı zillete düşüren bir faktör olarak görüyor. Konu budur, Tevhid’deki tanrıperestlik değildir.

“Buda”nın diğer işlerinden biri de, riyazetlerle mücadelesi ve sınıfları reddetmesidir.

Sınıf Düzeni

Veda dininde işaret edildiği gibi, Hint’te “Kasaterya” sınıfı, Brahmanlar sınıfı, işçiler sınıfı, en son ve en fakir sınıf, Aryaî olmayan ve “pis” sayılan yerliler sınıfı vardır. Böyle bir sınıflandırma mevcuttur, çünkü uini, sirk dinidir ve tanrılar, semboller, heykeller, sınıf sayısını ve sınıfsal düzeni açıklayan bayraklardır.

Gerçek şu ki, tevhid felsefi hakikatperestlik’ten ayrı olarak insan birliği, ırk ve sınıf birliği ve varlığın birliğini açıklamak için yapıcı bir sosyal etkidir. Varlık âleminin birliği yani dün yanın uyumu, bütün unsurların yakınlığı, yoldaşlığı, insanın

yöndeş oluşu ve tabiatÖtesi kuvvetlerin birbiriyle yöndeş oluşu. Tevhidin anlamı budur.

Buda, tanrıları red etmekle sınıfsal düzeni de kendiliğinden reddetmektedir. Yani onun dininden içeri girmekle herkes, onun talimatlarıyla “Nirvâna”ya ulaşabilir. Halbuki “Veda” dininden herkes, kendi sınıfında daimi olarak esirdir. Eğer diğer bir dünyaya yol bulabilse bile, kök ve sınıf değiştiremez. Geri dönünce yine kendi sınıfında doguvmekte.

Buda'nin yaptigi diger karsi cikislardan biri de, hakikatin aranmasinda ve bulunmasinda akil gücünün reddidir. Bu, son asirda "Bergson'un, simdi de "Rene Guenon'un yaptigi bir istir. Ariflerimiz de geçmiste böyle yapıyorlardı. Hatta imamlarımı zin da isidir. Özellikle Imam Sadik'tan (a.s.) sonra, (ilk Islâm görüşünün devami olan) Sia mektebi durgunlassin, uyusun, kapali kalsin ve kenara çekilsin diye, felsefî konular ortaya atiliyordu.

Abbasiler zamanındaki felsefe ve akla ilgi, tercüme yayini; Yunan felsefî metinlerinin yayilmasi, Hint sofulugunun etkileri, Sii görüşü zayıflatmak içindi. Islâmî görüşün asil devami olan, ayni zamanda İlk Yol'un üzerinde Sii imamlar tarafından devam ettirilen Sii görüş, Abbasiler tarafından medenî ülkelerin güçlü kültürleri vasitasiyla bir kenara birakilmak isteniyordu. Emeviler ise böyle bir isin suurunda degillerdi. Abbasiler, bunda bü yük ölçüde basarili da oldular.

Hint'te, Hintli hekimler kâinatın problemlerini ve vücudun bilinmeyen yönlerini halletmek yoluyla, hakikati bulmak isti yorlardı. Biz de buna mahkûm olduk. Ulemeden çoğu, hatta Imam Cafer Sadik'in mektebine bagli ulemanın çoğunlugu, do gulu irfanî mektebin duygularinin siddetle etkisi altındaydı. Ve ya dolayli olarak, Yunan felsefî düşünce metodunun ve görüşünün etkisine mahkûm oldular. Bunlar bizim Sii kültürümüze nüfuz etti. Maalesef o ilk ruh ve yönü zayıfladı. Sonraki asirlar da da kalmadı.

DINLER TARİHİ

Hİnd filozofları şu meselelerde tartışıyorlardı; “tanrıların dünya ile ilişkisi nedir?”, “ruh nedir?”, “önce ruh, sonra cisim mi meydana gelmiştir? Yoksa önce cisim, sonra ruh mu meydana gelmiştir?” “Ölümden sonra hangi menziller katediliyor? Hangi şekiller meydana geliyor?” “İnsanın alinyazıları nasıl olacaktır?” Hatta ölümden sonrasının özelliklerini ayrıntılı olarak açıklıyorlardı. Bütün unsurları hatta varlığını yarattığı anları bile ince liyorlar, hakkında görüş beyan ediyorlardı. Fikrî, zihnî, mantikî, Aristocu, felsefî konular ve tartışmalar (dünyanın her çeşit felsefî problemlerinden oluşan bir mektep idi- Sımdı de vardır), Buda vesilesiyle şiddetli bir darbe yedi.

Buda, “akıl ve felsefe yoluyla bir yere ulaşamaz” dedi. “Ru hun ne olduğunu ve nasıl olduğunu anlayamazsın. Eger anlasan da boşunadır. Ruh ve cisim, ruh ve dünya, madde ve mânâ, do gal ve gaybî güçlerin ilişkisi, filozofların halledebileceği mesele ler değildir. Bütün bunları bırak, kendini tanımaya çalış. Bu hem faydalı hem de mümkündür. Onlar ise ne faydalı ne de müm kündür.”

Kendini Tani!

Buda'nın bir takipçisinin uğraşması ve düşünmesi gereken tek mesele budur. Ama filozofça değil. Meselâ: Benlik, cisim mi dir, ruh mudur, buhar şeklinde midir, sıvı midir veya gaybî mi dir?.. (Her halükârda “ben”ini duyumsar, “ben” diye bir varlığa inanırsın). Onu eğitebilirsin; izdirap, perisanlık ve pislikten kurtarabilirsin. Bu yapabileceğin faydalı bir iştir. O halde, dünyanın bilinmezliklerini halletmeyi bırak. Hissedilmeyen güçlerin, insanın ulaşmasından uzak faktörlerin korku ve kuruntulardan, tan rılardan; onlara yaklaşma ve tevessül etmenin korku ve kaygı şında kendini kurtar. Bunların hayati korku ve dehsetle dolu dur. Seni korku ve dehset dolu bir dünyaya atmışlar. Ölümden sonra ne olacak, hangi aşamalar olacak, ölümden öncesi nedir? gibi kaygılardan, aslında olmayan korku ve veseveselerden kurtul. Hayatının ve bedeninin bütün kuvvetlerini eriten, sana bir fayda sağlamayan riyazetlerden el çek. Sadece “kendini” anla.

Ulastigin “ben”ligini... Onun sorumlusu sensin, alinyazina da müdahale etmen mümkündür.

Benligimizi Nasil Anlayalım?

Tanimakla, adaletle. Budist anlamiyla adalet; bizim zihni mizde olan anlamiyla degil. Kendini, içgüdülerini, bagliliklari nin ihtiyaçlarini tanimakla, kendine gelisme fırsat bagisla. Bu, adalet ve itidalin gelisme isaretidir. Adalet, hayatta belirli bir ahlâk temeline ve baslangica sahip olmamiz anlamindadir. His sedilmeyen, felsefî ve zihnî meseleleri, riyazetleri birakalim. Sa dece ahlâk için bir temel olusturalim. Ahlâk nedir? Olmanin ve amel etmenin keyfiyeti. Bu ahlâkî esas neye dayanmaktadır? Adaletle.

Adalet Ne Demek?

Adalet, yani içgüdüler, baglantilar, emeller ve ihtiyaçlardan herbirine, tabilikleri ölçüsünde yasam gücü bagislamak. Bütün bunlar arasinda uygun ve adil bir iliskiyi hakim kilmak; tek keli meyle, itidal ve orta yollu olma.

Benim inancima göre, Eflâtun da, ahlâk ve saadetin temelini cesitli kuvvetler (kin, öfke) arasindaki uygun olacak orta hal ola rak kabulleniliyor. Diyor ki: “Bunlar cesitli ruhsal kuvvetlerdir. Bunlar arasinda uygunluk olusturmak, ruhun selâmetini mey dana getirir. Bedende de, insanin mizacini yapan dört unsur - kan, balgam, mide salgisi, safra-arasinda adilane bir iliskinin ve ortalama bir yönetimin olmasi gerektiği gibi. Çünkü maddî ha yatta itidal ile saglikli bir iktisad elde ediyoruz. Manevî kuvvet ler arasindaki itidal ile, saglikli bir ruha ulasiyoruz. O, “maddî hayat”, bu Ise “ahlâk”tir.”

Buda da böyle bir inanca sahiptir. Ahlâki bütün özellikleri ortak olan on esas üzerine bina ediyor:

- 1-Hayvanlari öldürmemek,
- 2-Baskasinin mallarina dokunmamak,
- 3-Pislikten ve iffetsizlikten uzak durmak,

DINLER TARİHİ

- 4-Aldatmaktan uzak durmak,
- 5-Mideyi tika-basa doldurmaktan sakınmak, (özellikle öğ leden sonraları),
- 6-içkiden, sarhosluktan uzak durmak,
- 7-Dans-müzik, sarki, senlik, faydasız iş ve oyundan sakınmak,
- 8-Aletlerin süsünü, ziynetleri ve görünür güzellikleri reddetmek,
- 9-Yumusak yataktan ayrılmak (aile ve ocak anlamında, salt yatak anlamında değil),
- 10-Altın ve gümüsü reddetmek.

Bu on esasa bakıldığı zaman, göze çarpan ilk şey, on esasın menfî olduğudur. Bu bizzat Buda'nın yüzünün sert çizgisidir. Eğer yüzünü resmetmek istersek, sert çizgilerinin ifadesi "ha-yır" dir ve dini de "hayır" dini.

Buda Dininin Amel ve Ayinleri

Ayin ve ameller çok sadedirler. Karmasik, zor ve teknikleri olan Veda dini ayin ve amellerinin aksine herkes, tek basina on lari yerine getirebilir:

1-Sari elbise giymek bir çesit ihramdir; izdirap isaretidir. Bu renk, modern ressamlikta da bu anlamdadir ve insanin ya sam sembolüdür.

2-Saç ve sakali tras etmek.

3-Sükúnet, düşünme ve iç murakabe (bizim tasavvufumuz da kesf, sühud veya cezbe olarak adlandırilan sey), içe bakma, yani her gün birkaç saat isten sonra, kendi içine sahip, kendi içi nin sahrasında yanan durumları, olayları, esrari ve meltem dal galarını düşünmek. Elbette insanlar çeşitlidir, meltemler de farklıdır.

4-Hükümlerden bir diğeri de dervislik keskülüdür.⁵⁴ Buda, riyazeti reddettiği zaman, iki defa dervislik keskülü nü eline alır. Bu, onun yolculugunun baslangıcidir. Keskül iki

⁵⁴-Dervislerin kullandıkları Hindistan cevizi veya abanozdan yapılmis kab diI en d kabi.

anlamin sembolüdür. Birincisi; keskülün gözlerdeki sikâyetleri kirip bizi kendine yöneltmesidir. Hakir görülme ve asagılan mayla gönül tokluguna, ihtiyaçsızlığa ve azamete ulasiyoruz. Zelil adamlar, daima digerlerinin gözünde ne deger tasidiklarini bilmek isterler. Onun-bunun zihninde, hangi sekil tasidiklarini bilmek isterler. Bu, hepsine muhtaç olduklarinin göstergesidir. Ama dervislik keskülünü ele alan, hepsine muhtaç olmadigi gi bi, tümünden bizar olmaktadır. Digerlerinin lütuf, kahir, nefret ve aferin demeleri onun için birdir.

İkincisi; dervislik keskülü ile; “Ben artık riyazetçi degilim, tüm ihtiyaçsızlığimla beraber, yeme, içme ve uyumaya muhta cim. İhtiyaç sebebiyle dilencilik tasini almisim... der.

O halde keskül, iki zit anlamin sembolüdür. Muhtaç olmak ve muhtaç olamamak.

Hem ferdî gurur reddediyor, hem de vedai riyazeti redde diyor. Sevki reddediyor; sende olan her sevki. Ey ben! Sende olan, seni oldugun seyden kurtariyor, istediginin tarafina dogru seni çekiyor. “Kendi”nden, “ideal”ine olan bu yolculukta kendin ile yabancilasiyorsun. Kendini süslemenin yerine, sevk ve isti yak ile yoldas olup idealini düşünüyorsun. Sen, arzunda kurban oluyorsun. (Bu insanin yönelislerinde “aline olmasi” anlaminda dir. Heidegger egzistansiyalizminde çok derin olarak, 19. asir daki Alman ahlâkî sosyalizminde de çok ilmî bir sekilde ortaya konmustur.) Eger, kendini izdiraplardan kurtarmak, adalete da yanan ahlâkî bir düzenin esasina ve Budaci esaslara göre kendi ni insa etmek istiyorsan, ideal, hedef, ask ve sevkinin “kendin” olmasi gerekir. O da, “kendi” gösterisin için degil, belki kendini bina etmek için daima “kendini bilme halinde” olman gerekir. Çünkü kendini disari vurduğun durumda kendini gösteriyorsun. Kendini bir digerinin göz ve bakisina feda ediyorsun. Bu, âdeta insanin kendi isinde yaptigi bir aldatmadir.

Benciller, gösterisçiler ve riyakârlar, mütevazilerden önce yalnızlığa, sakinliğe, kendilerine bakmaya ve kendilerine yöne lise muhtaçtırlar. Kendilerini ayak alti ve kurban etmişlerdir. Meçhul ve terkedilmiş bırakmışlardır.

DINLER TARİHİ

Bunlar baskalarının anlayış, söz ve kurallarıyla yıkılmışlardır. Kendilerini bir şahsiyet, bir varlık ve kendileriyle var olan bir zat olarak görmemekteler. Kelimenin ruhî ve mânevî anlamıyla adam değildirler, sadece dış görüntülerden ibarettirler.⁵⁵

Bu yüzden bir kapı açılıp kapanır da yalnız kalırlarsa kendi lerini bir hiç olarak görecektirler. Kendi ölümlerinin korkusuna gark olmuşlardır. Bunlar yalnızlıktan korkarlar. Sürekli kuru gürültü ve kargasallıklarla kendi varlıklarını hissettirmeye çabalarlar. Söz konusu edilmedikleri zaman, varlıklarına inanmıyorlar (Heidegger'in deyişiyle, gerçek vücudları yok). O halde gerçek varlığı arıyorlarsa "gösteris" ve "gösteris meraklısı" olmanın yerine "sadakat"i seçmeleri gerekir. Gösteris yapan insan, yaptığı işle kendini inkâr etmekte; gizlemektedir. Böylece bambaska bir şey olarak kalmakta ve kendi benliğini unutup kim ve nerede olduğunu bilmez bir hale gelmektedir.

İnsan, bağımlılıkları, asiri istek ve arzuları, baskalarına olan ihtiyaçları arasına düşüp hiçleşmekte. Daha sonra da kendini toplamaya kalkışmakta ve kendini bulmaktadır. "Kendi'si olunca da "ben"lik kazanmaktadır ve okyanusun ortasındaki bir "ada"dır artık... Bir "Upa"...

"Upa", okyanus ortasında bir adadır. İnsan, yaşamın ortasında onun gibi olabilir. Nilüfer gibi, temiz ve dindar. Nasıl ve niçin nilüfer gibi? Havuzun dibindeki balçığın içinden ve suyun derinliğinden bas kaldırıp suyun üstüne çıkabilen tek çiçek olduğundan. Deniz yüzeyinde gelisir ve bütün vücudunu güneşin altına serer. Suyun ve okyanusun ortasında açılmış olmasına rağmen kuru ve denizden nem almadan "Kendi" olabilir.

İnsan, maddî hayatın pisliklerinden ve aşağılıklarından; kirliliklerden, yalanlardan kurtulmuş ve açılmış bir nilüfer olabilir. Olan şeyden uzaklaşmadan; uzlete çekilmeden, fakat bütün bunlardan da temiz kalarak günlük hayatın galizliğinde bir

⁵⁵-Gösterişçi ve kendini süsleyip duran kişinin varlığı, baskalarının anlayış, duygu ve kararlarındadır. Eğer, bütün gözlerin kapandığını ve onu görmedikle rim hissederse, kendisini yoklukta bulur.

nilüfer gibi basını güneşe doğru uzatabilir, güneşten hissesini alabilir.

Bu da, böyle bir baskaldırı için, tanimanın gerekine inanmakta ve tanımayı da üç esasa dayalı olarak kabul etmektedir:

1-Dünya, Ebedî Olmayanların Bir Toplamıdır

Dünya, ebedî olmayanların ve geçiciliklerin bir toplamıdır. Hiç içinde hiç, tamamen boş. “Emel köskü; çetin, gevsek olarak kurulmuştur.” Dünya, hep rüzgârın üstünde. Bunlar hep Budist fikirler ve dünya görüşüdür. Felsefî ya da dinî dünya görüşün de dünya; anlamlı ve sağlam bir düzendir veya tanrı veya tanrıların hükmettiği görünen ve görünmeyen âlemlerin birleşimidir. Veyahutta “olan” ve “görülen”den kurulu bir çadirdir. Ancak “Buda”nın ilk dersi su olmuştur; öz/cevher nazarında, araz sıfat ve olaylar, hakikatları ve konuları itibarıyla geçicilerdir; “ölmek” ve “dogmak”la sınırlıdır. Bu nedenle, herşey boş ve temelsizdir. Hiçbir şey kalıcı değildir. O halde hiçbir şeye vefa gösterme mekâlâzım (gösterilmez de). Çünkü “vefa” ve “vefakârlık”ın ken disisi bile degiskendir.

2- “Ben” Yalandır

Buda, burada boşluğa, “hiçliğe” varıyor, ondan sonra da “ben”e. Ama “ben” de dünyadan bîr isaret ve gerçekliktir. Onun nisbi terkip toplamını, fert bir öz olarak hissetmektedir. Halbuki “ben”, cisimden, duygudan, anlayıştan, cüz’î akıldan ve selim akıldan bir terkiptir. Bu birkaç unsurun toplamını, kendi “ben”imiz olarak hissediyoruz. Bu unsurlar, ne birbirinin hem cinsidirler ne de birbirleriyle bir irtibatları vardır. Daima değışim, doğum ve ölüm halindedirler. O halde, “ben” yalandır. Ya lanci benim altında (Jaspers’ın deyişimiyle) “gerçek ben”in atman’ın meydana geldiğine inanan “Vedâ”nın aksine “Buda”nın inancına göre, bir atman yoktur. “Ben”, zati olarak hissettiğim unsurlardan bir terkiptir. O da hem, hep kabarcık, gösteriş gölge, hata, ebedî olmayan ve yok olmaya mahkûm olan bir dün yadan.

3-Hayat Izdiraptır

Hayat, yani dünyada olan “ben’In hayati, sadece ve sadece bir unsurdan yapılmıştır; izdirap... İnsanın risaleti, hep bir kur tulus yolu bulmaktır-O da akıl, felsefe ve beyinsel düşünme ile değil; israk, sezgi ve riyazetle değil; maddeötesi çeşitli kuvvetle re tevessül ederek değil; din ile değil; belki sadece ve sadece “kendi”nde akillica düşünme ile. Izdirabin nereden doğduğunu anlamak gerekir. Izdirap nedir? Izdiraptan, eziyetten kurtuluş yolu hangisidir? Eger buna ulaşsaksak, izdiraptan kurtulmuş olu ruz ve gerçek kuvvetlere (izdirapsızlık haline) ulaşmış oluruz. O halde insanın dünyadaki tek hedefi, izdirap ve zahmet çekme mektir.

Buda dünya görüşünün, büyüklük, derinlik ve azametinin zirvesinden çok kaygan bir egriden basacağı düşüsünü görüyor ruz. Çünkü dünyada hiçbir hakikat ve sabit bir yön olmadığı za man (dünya) kendiliğinden boş olur. Dostoyevski’nin deyişiyle (Sartre da bu deyimle çok ilgilenmekte, bu yüzden devamlı tek ralamaktadır): “Eger Allah olmasa herşey caizdir.” Niçin? Sartre cevap veriyor; “Öyle bir durumda herşey esittir. Neyin esitliği? Hiç olan esitlik! Çünkü dünyanın bana ve benim yaptıklarım karşı bir tepkisi olmazsa, varlık yaptıklarımı idrak etmezse, bu durumda benim iyi ve kötü isim esittir.”

Sezgi ve tepkiyi anlama yoluyla, ameller iyi ve kötü, çirkin ve güzel, faydalı ve zararlı olarak gruplandırılır. Tepki olmadığı zaman, hepsi birbirinin benzeridir ve her is caizdir.

Albert Camus da (Veba adlı eserinde) bu noktaya varıyor. Hiçliğe, ganimet anına. Çünkü, dünya anlamsız, suursuz, sahip siz olduğundan, insan, suurlu, anlamlı ve mutlu olamaz. Dün yayı anlamsız ve suursuz bilenler, aynı zamanda hayat, saadet ve insanın hakikatından bahsedenler, Jean Eyzule’nin deyişiyle sunu istemektedir: Zehirli bir okyanusun içinden tatlı ve lezzetli bir tas su almak istiyorlar. Böyle birşey mümkün değildir. ÇünDINLER TARİHİ

413

kü insan her ne kadar varlık cinsinden yüce de olsa varlık âleminde ve bu insanî durumdadır. Bu nedenle ayrı bir hesaba sahip olması mümkün değildir. Çünkü varlık âleminde ve alt yapıda gereksiz yere, kendi kendine doğmuş hiç ve anlamsız bir görüntüdür.

Buda, içinde bulunulan ani ganimet sayanların, yarını gelmeyecek saydiklarından değersiz kabul edenlerin, insani ve herşeyi ölçü sayanların, kötü ve güzeli esit görenlerin, tepkisiz ve suskun görenlerin aksine zevk düşkünlüğünü kabul etmez ve “aslolan zevktir” gibi tanınmış ve bilinen Epikürvari ve Hayyamvari yalanlara kanmaz. Bunlar, dünyanın boşluğuna ve anlamsızlığına inanan bir kimsenin görüşüdür. “Buda” ise buna rağmen zevkin asıllığına inanandan daha akıllıdır.

“Buda”, bütün insanî izdirabını zevk biliyor; hayati tanımayı, izdirabi tanımak olarak biliyor: “Izdirabi tanıma”nın ilk dersi, “izdirabin başladığı yer”dir. Izdirap, nereden doğuyor ki haya tın tümü sayılıyor? Susuzluktan. Susamışlıktan, ihtiyaç sahibi olmaktır ki, bizi de fenalığa çekmektedir. Bu bir tarafa çekilmiş olmak, ulaşmak, almak, içmek ve lezzet ismin tasımaktadır. O halde lezzet, hayatın bizim susuzluğumuza verdiği cevaptır; bu izdirabin anasıdır. Zira susamışlığımız ve bağlilığımız insani, koparmaya, ayırmaya mahkûm kılıyor. Bu, insanın büyük izdi-rabidir. Evlat zevktir, ölümü ise bizim izdirabımızdır. Doyma zevktir, açlık izdirabımızdır. Kavusmak zevktir, ayrılık izdirap verir. Tütünün zevki, gurbetin izdirabı;

tanidigin zevki, uzak ligin izdirabini; saglik, hastaligi; kudret, zaafi; isim, isimsizligi; gençlik, ihtiyarligi; sevgi, kin ve ayriligi giderip hafifletir.

Bogazdan asagi inen her lezzet lokmasi, bir izdirabin abina sebep oluyor. Hiçbir zaman zevkten zevk alamazsiniz. Çünkü zevk tohumunun meyvesi izdiraptir.

Bu yüzden, ağlayan ve yüregi yanan bir kadın, Büyük Bu-da'ya: “Oglum öldü, şimdi onun ölümüne tahammül etmek be—

DINLER TARİHİ

nim İçin zor, bana sükûnet ver!” dediği zaman. Buda cevap ver di: “Benars’ın bütün adamları, senin evlatların olmadığı için Allah’a sükret. Sen, bir çocuktan baskasına sahip olmanın zevkine erememisin! Aksi halde bütün bunların ölümünün lzdırabına tahammül etmen gerekirdi.”

Bu sözlerin, (iki sene önce radyodan isittim, nereden nakle dildiğini bilmiyorum), Budizmle ne kadar derin bir şekilde karşılaştığını bakınız: “.. Kimin malı yoksa, haysiyeti de yoktur. Kimin evladı yoksa, göz nuru da yoktur. Kim ki bunların hiçbirine sahip değilse gamı yoktur.”

ONIKINCI DERS

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Simdiye kadar “Veda” ve “Buda” dinlerinin inanç esaslarını tanımis olduk. Fakat bu, “Veda” veya “Buda” dinlerini tanımak için sadece bir giriş olabilir.

Dinin tanınmasındaki problemlerden biri, diğer ilmi konularını aksine, (çeşitli ilimlerin bahsettiği konuların) sadece aklı delillerle istidlal, çözümleme, tahlil ve ilmi analizle bir dini tanıyacağımıza emin olunamayacağıdır. Jeoloji, tıp, zooloji, botanik ve astronomide; yer, beden, hayvan, bitki ilmin konusudur. İktisadi, yeri, hayvani, bitkiyi veya yıldızı tanımak için bu ilmin ve ya bu mektebin dayandığı usulü bilmek keşfetmek ve mantıklı bir tanım elde etmek gerekir. Sonra bu okulda veya ilmi konuda sözkonusu olan meseleleri tahlil -analiz-etmek gerekir. Bu isten sonra, bütün girişimlerden ve ilmin konusunu keşfedebilmek için kullanılacak yöntemlerin yeterliliğinden emin olunabilir. Ama bu ilimlerin aksine, dinin metodu, âlim için yanilticidir. Söyle ki; âlim, dini, tarih gibi insanî ilimlerde veya beden gibi tabii ilimlerde ilim konusu olarak kararlaştırmakta ve onu tanımak için, yöntem ve usul belirlemeye başlamaktadır.

DINLER TARİHİ

Sonra, konuyla ilgili problemleri meydana getiren faktörleri tahlil edip tanımak için düşünmeye başlamakta. Halbuki din âlimleri din bilimcileri, din sosyologları ve hem de dine inanan halk -herbiri-, meselâ bir dinin usulü ve fûru'unu tanımakla, o dini tanımış olduklarını sanıyorlar, ki bu noktada hata ediyorlar.

Meselâ, Islâm konusunda daha iyi tanıdığınız bîr din olarak din bilimci bir âlîm bir ruhaninin mollanın aksine, dini diğer branşlar gibi ilmî metod yoluyla araştırır. Islâm dininin ahkâminin usul ve fûru'una ulaşmakla, sonunda yaniltıcı bir sezgiyle Islâm'ı tanıdığını sanabilir. Halbuki Islâm, diğer her din gibi inançların, görevlerin, sosyal ilişkilerin ve ahlakî değerlerin toplamından ibarettir. Ama bunlar, bu mektebi teşkil eden un surları, parçalar halinde değerlendirmeye alırlar. Halbuki bu parçalar toplu olarak canlı bir bedeni oluşturup kendine özgü ruh, gidisat, görüş ve özelliklere sahiptir. Gerçek Islâm, bu ruh, bu görüş ve sifattir. Bu yüzden alıılmış olarak dini ulema, din bilimciler veya bir dine inananlar, dini canlı bir varlık olarak de gıl belki "organik" bir toplam (çesitli vücut ve hücrelerden oluşmuş organizma) olarak araştırma ve analiz parmakları altında ayrı ayrı inceleme konusu yapmaktadırlar. Bedenlerin ve parçaların birer birer incelenmesi ilmi ve dikkatli olduğunda doğru bir neticeye de ulaşır. Bununla beraber, bunların tümü yi ne de dinin hakikati değildir. Birinin deney ve analiz masasına yatırılması ve bütün unsurlarının ve parçalarının dikkatli bir şekilde açıklanması gibi bütün incelemeleriniz doğru olsa da yine onu tanımamışsınız. Ancak o tanınabildiğinde de, unsurların toplamını organik ve canlı terkihi halinde karşınıza alınız, onun la tanısınız, fikri değişim yapınız; başka bir ruh, hayat ve davranış olan bedenin toplamını ve muhteva ile tahlil konusu yapınız.

Her din, bir beden ve aynı zamanda bir ruh sahibidir. Din araştırmacılarının çoğunluğu, bedeni tanımayı, dinin kendisini tanıması olarak alıyorlar; iste bu noktadan, gafil olmayalım.

Ben hemen başlangıçta, daha çok, dinin ruhuna dayanıyordum, eğer bedene işaret ediyorsam, o da örnekendirme içindir.

Bedenin tanınması ve açıklanmasını ise kitaplara havale ediyoruz. Çünkü kitaplar din için çalışma gayretinde daha fazla hizmet etmiştir.

Hinduizm Adında Canlı Bir Varlık

Hinduizmin ruhu, “Hindu dini” ismiyle davranış, kişilik ve kişisel özelliklerden ibarettir. Beden ve organları, namazların ki simlari, oruçlar, ameller ve Hindu seriatına göre yerine getirilen hükümlerden ibarettir. Beden ve organlar, din ruhunun kesin ve kat’î olarak tanınmasında bize yardım edemezler. Bu yüzden, bazen bedenin her zamankinden daha çok korunmuş olduğunu ve geliştiğini görüyoruz. Kendi toplumumuzda olduğu gibi. Ama toplam olarak, canlı ve uyum halinde bir terkibe sahip de gildir. Bu sebeple hem vardır, hem de yoktur.

Şimdi Hint dininin -ki Budizm ve Veda bu dinin iki büyük ekolünü oluşturur-itikadi temellerini birer birer incelemekten vazgeçiyoruz. Hint’ten dışarı çıkıyoruz.50

Şimdi Hint’ten dışarı çıkıyoruz; memleketinden ayrılan biri gibi; Hint giriş kapısının önünde duruyoruz. Sonra o bıraktığım yere tekrar bakıyorum, son defa olarak genel bir bakışla, “sur-vol” diye adlandırılan ilmî bakışla tekrar bakıyorum.

Detayli Bakis ve Genel Bakis

“Survöl”ün anlamının aydinlanmasi için su örneği açıkla mak zorundayim: Siz sokak sokak, mahalle mahalle, cadde cad de, Tahran’i görmüssünüz; dikkatli bir istatistik çıkarmis, nisbeten bir tanıma ulasmisiz. Ama bunun mükemmel bir tanıma ol madigini biliyorsunuz. Simdi, uçaktan Tahran’i seyrediyorsunuz; bu defa daha genel olarak bakiyorsunuz. Iste bu,”survol” bakistir ve önceki bakisin tamamlayicisidir. Nitekim o bakis da,

56-Diger dinlerinin hepsi, “Veda” ve”Buda” dinlerinden, özellikle ana din olan “Veda dininden ayrılmislardir. “Buda”, “Veda” dininin devrimci bir islahatçisi idi. Fakat “Veda” dininin itikadi usulünden çok uzaklasti. Müstakil bir din orta ya çıkardi.

DINLER TARİHİ

bu bakışa temel olma görevini yüklediğinden, bu bakışın tamamlayıcısıdır. Eğer parçaları tanırırsanız ama bütünlüğünü görmezseniz Tahran isimli bir şehrin çehresini tamamen görmemişsiniz demektir. Bunun gibi; bir ekolün veya dinin tüm parçaları ni bilmelerine rağmen o ekolün ya da dinin bütününe ilişkin düşünmeden habersiz uzmanların çoğu tam olarak ona yabancıdır lar veya avamca düşünüyorlardır veyahut aksine; sadece ve sadece belirli bir görüşe sahip olan ve bir dinin parçalarını incele-meyenler, zihinsel önyargılara müptela olurlar. Aydınlarımızın (ve dünya aydınlarının) müptela oldukları gibi; sabahın akşamı kadar toplumun hissedilen gerçeklerinden ve üretimden bahsederler, halbuki toplumun hissedilen gerçekleriyle asla doğrudan bir ilişkileri olmamıştır. Bütün ömürleri boyunca üretime bir katkı ve müdahaleleri olmadığı halde, üretimden bahsederler. Veya halktan, halkın arasından, sınıfsal çelişkilerden, fakirlikten., bahsederler, halbuki bir an bile bunları hissetme mislerdir. Belki sadece okuma, araştırma, bilimsel tartışmalar dan istifade ederek bu zihinsel ifadelerle konuşmaya başlamışlardır.

İlmî ve metodik işlerde ister kendi dinimiz hakkında olsun, ister diğer bir dinin, ister bizim ideolojimiz, istersa diğer bir ideoloji hakkında olsun iki bakışa, yani genel ve parçalara ait bakışa sahip olmamız gerekir. Konuyu bu iki bakışla görmemiz gerekir ki hem parçalar ve ayrıntıya takilip kalmayalım, hem de genel mânâsından, hakikat ve istikametten geri kalmayalım.

Hind'e Toplu Bakış

Şimdi bu yüksek giriş kapısından Hind'e toplu bir şekilde göz atıyoruz ki, tam bir tasvir elde edelim de diğer memleketlerin dinleri ve felsefî ekolleriyle karşılaştırayalım. Bu karşılaştırma mayla da mükemmel bir bilgiye ulaşılabilir.

Beserî ilimlerde, en büyük araştırma ve tanıma yöntemi rinden biri, karşılaştırmadır. Eğer biz dinî ve insanî meselelerde karşılaştırma yapsaydık tanımamız hem seviye hem de derinlik açısından bu var olandan daha parlak olurdu. Çünkü karşılaştır-

mada, tanimamızın doğruluğunu kanıtlı olarak anlıyoruz. Mesleâ Ebu Zer-i Giffari'nin Peygamber'in sahabeti olduğunu, Islâm'a nasıl girdiğini, Müslümanlığından önce neler yaptığını ve Müslümanlığında neler yaptığını, Peygamberden sonra neler çektiğini, halifelere ve Osman'a karşı hangi fikirlere sahip olduğunu, "Rabze"de öldüğünü, biliyoruz. Ebu Zerr hakkında, zih ne sahip olduğumuz bu parça parça bilgilerle Ebu Zerr'in portresini çizebiliriz, ama is bitmemiştir. Gerçek kişiliğini tanıdığıimiz zaman; biyografisi ile ilgili tüm bilgileri bir araya topladık tan, senet ve kaynakları dikkatli bir tahlilden sonra, Ebu Zerr'in kaynaklara dayanan tarihî çehresini doğru dürüst tasvir edebiliriz. (Islâmî, dini veya tarihî kişilik olarak) bu çehreyi anlayabiliriz ve böylece "Sokrat", "Eflâtun", "Buda", "Spartaküs", "Napolyon", "Jean Joriss" ve (adalet ve sınıfsal esitlik için, sınıflara karşı mücadeleye giren ve Ebu Zerr ile karşılaştırılmaları mümkün olan) 18. ve 19. asırların ideolojik liderleriyle karşılaştırıp karar verebiliriz. Kalben Allah'ı tanımış ve Ebu Zerr'in yaptığı işin bir benzerini yapmış olan "Pascal" ile (özel mülkiyete, hazine ve servet biriktirmeye siddetle saldıran Proudhon ile) Ebu Zerr'in çehresi, tanıdığımız bu insanların sahsında iyice belirginleşir. Bu sayede Ebu Zerr'in bilinmeyen birtakim özellikleri ortaya çıkar. bilir.

Dinde de böyledir. Isaret ettiğim gibi metodik olarak Islâm'm, bir mezhep olarak Sia veya mezhebimizin Önde gelen şahsiyetleri, dinî şahsiyetler, hatta dinimizden inandığımız bazı sözleri, inançları ve hükümleri, benzer dinlerle karşılaştırabiliriz. Karşılaştırıldığı zaman araştırma yapmak isteyen bizler için yeni değerler keşfedilmiş olur. Karşılaştırmamız, eğer Islâmî ilimlerle 60 sene uğrassak bile asla o değerleri elde edemeyiz. Bunun gibi, "Buda" ve "Vedâ"yı tanıdıktan sonra Hint dinlerinin ortak ruhunu ortaklıklarını "Hintli olmayan" dinler, ekoller ve ideolojilerle karşılaştırmada birden Hint ekolünün çok parlak ve olumlu noktalarını buluruz. Fakat bu arada çok korkunç zaaf noktalarıyla da karşılaşırız.

Ş420 DINLER TA R İ H İ

HINT DINLERİNİN ÖZELLİKLERİ

1-Hint'te Sanat, Felsefe, Ahlâk ve Dinin Birliği

Hind dini ruhunun özelliklerinden biri sudur: Hint'te felsefe, din, ilim ve ahlâk hatta sanat, birbirlerinden ayrı olmamışlardır. Bugün de ayrı degillerdir. Çünkü Brahmanizm dini, veda dini, hatta Budizm dini çelişik olan çeşitli kavramlar için genişlik arz edip bunları kabullenmektedirler. Söyle ki, bazen birbiri ne zıt çeşitli ahlâk, görüş ve yaşam biçimine sahip fertler bütün ihrilaflarıyla Veda dininden olabiliyorlar.

Bu genişlik ve kabul, felsefe, din, sanat ve ahlâkin dört usul dört boyut, dört çehre şeklinde değil, bilâkis bir duygu ve düşüncce olarak kendine özgü yapısıyla Hint dünya görüşünde yan yana ve iç içe barınabilmektedir. Bu yüzden Hint'te filozof, dindir ve aynı zamanda büyük bir Vedâci düşünürdür. Filozof, örnek bir şahsiyet, din ve ahlâk adamı; sanatkâr ve aynı zamanda büyük bir sanat bilimcidir. Bu gerçeklik Tagor gibi zamanımızdaki adamlarda bile açıkça görülmektedir. Tagor, hem büyük bir dinî şahsiyet, hem meshur bir filozof, hem de ahlâkî açıdan dünyada müsahhas bir simadır. Bu şahıs aynı zamanda büyük bir musikî bilgini, ressam, tiyatro ve çok seçkin romanların yazarıdır.

Simdi de, Hint sanat festivallerinde veya uluslararası festivallerde Hint sanatkarlarını, diğer sanatkarlar arasında çok beğenirler olarak görebilmekteyiz. Hintli sanatkar, sanatında dinî tekrarlamaktadır. Halbuki diğer ülkelerin sanatkarlarının dinle alakaları yoktur, dini dayanaklarla ilgilerini tamamen kesmişlerdir. Hatta halkı dindar veya yönetimi resmen dine dayalı ülkelerdeki sanatkarların kendileri dindar, fakat sanatları dinden uzaktır. Ama Hint'te musikî, dans, resim sadece dinî olmakla kalmıyor, aynı zamanda dinin ayrılmaz bir parçası durumunda dir. Eski dinlerde musikî, dans ve benzeri sanatların dinî ibadet ayinlerinin bir parçası oluşları gibi Hint'te, henüz bir ibadet biçimi mi, bir yakarış ve bir merasim şeklindedir.

Bu yüzden günümüz dünyası, boş ve içeriksiz, lâkin güzel ve lüks hem de çok ilerlemiş burjuvazi sanatında ve kukla durumu—

mundaki her sanattan siddetle kaçıp Hint sanatına yönelip ilgi lenir olmuştur. Avrupalı büyük sanatkârlar, eğlenceye, duygu ve içgüdülerin tahrikine yönelik ve ekonomik kaygılarla süslenmiş sanattan yüz çevirmektedirler. İnsanın sırlarını, gizli yönlerini yorumlamak için yeni bir vasıta aramaktadırlar. Sanatı din ve felsefe kaynaklarından beslenen, musikîsi dinden bir ses, din duygusunun lisani ve henüz felsefenin hizmetinde ve ahlâkla bağlılığı olan sanatkâra yakınlık ve ilgi duyuyorlar. Bu, Hint dininin özelliklerinden biridir. Halbuki Yunan ve Roma'da sanatın 2300 yıl önce dinden ayrılmış olduğunu görmekteyiz.

2-Hind'in Mükemmelliğe ve Yükselmeye Yönelisi

Hintli ruhun en takdir edilen yönü ve değeri, mükemmelliğe ve yükselmeye yönelisidir. Hind'in sosyal yıkılma faktörü de budur. Çünkü bilimsel meselelerde, asla tek alâmetle, mutlak mânâda bir hüküm verilemez. Çünkü her alâmet ve isaret nisbîdir. Yani bir görüş açısından olumlu, diğer görüş açısından olumsuzdur. Tarafsız ve ilme vefalı kalabilen kimsenin, meseleleri bir yönden görmeye, tek yönden hüküm vermeye mahkûm olmaması gerekir.

Hint dünya görüşü, algılanan, dünya açısından olumsuz bir esasa dayanmaktadır. Kavramları, tasavvufumuzda çok sayıda olan kavramlarla aynıdır. Bu kavramlar, enbiya mektebinin imamları ve ashabtan sonraki dönemde doğu ve batı kültürlerinin, Islâm'a saldırmış ve ulemanın da hükmetme gücü ka zanmasından sonra, ahlâk, Islâmî ve dinî hikmetleriyle, ahlâk ve felsefeye, hatta Müslümanların din ile ilgili anlayış ve kavramlarına nüfuz ettiler, meshur oldular. Öyle ki bugün bol miktarda Budist, Vedâist ve Lao-Tsuist kavramları edebiyat, kültür, hatta ahlâkiyatımızda bile görebiliyoruz.

Bugünkü Hintli düşünürler: "Radha Krişnan" ve "Tagor" gibi Hint dinini korumak ve algılanan dünyaya ilişkin olumsuz görüşünü savunmak için, durumu açıklamakla uğraşmışlardır. Ama biliyoruz ki, daima zaaf noktası taşıyan bütün dinlerin ve ekollerin âlimleri ve düşünürleri, halkın aydınlanması ve bilinç-

DINLER TARİHİ

lenmesiyle, zaaf noktalarını İnkâr etmeye veya yorumlamaya başlıyorlar ki, din ve ekollerini çağa karşı savunabilsinler. Fakat kanıt ve belgeler her zaman yorumlardan daha çok şeyler söylerler.

Meselâ Avesta'da, Zerdüst dininde, kız kardeşle evlenmenin sadece caiz olduğunu açık olarak okumakla kalmıyoruz, üs telik bu evlilik günahların bağışlanmasına sebep olur diye yazdığını ve müekked müstehablarından olduğunu da görüyoruz. “Mahrem olanlarla evlenmek” bu dinin tarihî şahsiyetlerinin söylediği övgülerdendir. Ama sonradan ahlâkî vicdan değişince, mahrem olanlarla evlenmek, nefret edilen bir iş olarak telakki edilir; din âlimleri bir çare arama fikrine kapılırlar. Açıklamalar yapmaya ve inkârı başlarlar. Bu örneğin benzerleri çoktur. Hintlilerin olumsuz tutumları ve bugünkü Hint âlimlerinin savunması da bu cümledendir.

Temelde Budist görüşü ve Hint görüşü, algılanan dünyanın boş olduğuna dayanmaktadır ki, Avrupa bugün bu görüşe ulaştığını iddia etmektedir. Oysa Hintlilerin bu görüşe, üç binyıl önce ulaştığından haberleri yoktur. Onların boş dediği bizim bildiğimiz dünyadır ve İslâm'ın sözünü ettiği dünyadan farklıdır.

İslâm'da “dünya”, sadece içinde yaşadığımız yerküre değildir. Belki aşağı, maddî, bencilce ve kendine yakın olan her şeydir. Ama bizim zihnimizde olan “dünya” kavramı, “Augusten geleneği”nin etkisi altında meydana gelmiştir. İlk defa dünya ve varlık âlemini, dünya ve âhirete (birbirine zıt, iki iklim ve iki coğrafî bölge anlamında) böldü: Ölümden sonrasını ve gayb olanı âhiret olarak isimlendirdi. Olana ve ölümden önceki dünyaya dedi. Ölümden sonra olanı, yüce-mukaddes olarak bildi; ölümden önce olan her şeyi ise aşağılık ve kötü.

Zihinlerimizde olan kavramıyla dünya olarak hissedilen maddî hayat Hint'te “Maya” olarak isimlendiriliyor. -Bizim edebiyatımızda olduğu gibi-mahkûm ve ebedî olmayan cihandan ibarettir. “Maya” dünyası, “görünen” dünyadır. Açık, gözlenebilir ve bizzat bir gerçekliğe sahip değildir. Görülen esyalar gaybî bir hakikatin gölgeleridir. “Gösteris”lerdir, “olma”lar değil.

Gaybîlikle kaim olan hayaletlerdir. O gayb, hakikî varlıktır ve ellerimizin uzanamayacağı kadar uzaktır. Bu nedenle varlık âleminde gördüğümüz herşey yoktur, “maya”dır.

O halde dünya, aslında varlığı sözkonusu olmayan esyanın toplamından ibarettir. Biz onların yalan varlığını tasavvur edi yoruz. Çünkü hissetmelerimiz de yalandır ve hissin kendisi ve “ben’in o gerçek ben de -ki hissediyor ve taniyordünyanın ve “Maya”nin cinsindedir. Degismeye, yok olmaya mahkûmdu. Bu nedenle mutlak ebedî hakikati kendiliginden algılayamaz. Bu yüzden sadece kendi cinsinin benzeri olan şeyleri algılayabi lir. Yani bizzat bir gerçeklikleri olmayan, ebedî olmayan, hayalî ve yalancı şeyleri daimî olma yan “ben “i, zatılığın disi olarak his sediyoruz. Var olduklarım zannediyoruz; halbuki yokturlar.

“Maya”, ebedî olmayan bir âlemdir. “Ebedî olmayana gönül bağlamak yakışmaz.” Sadi’nin bu sözü, Upanisadların herşeyi daimi olmayan ve bütün esyayı yalan görmeleri esasına daya nan dünya görüşünü belirten cümlesinin aynisidir. Bu dünya görüşünde herşey, kendiliginden yalandır ve insanın yalan sey lerinden biridir. -Vardır, ama vücut sahibi değildir(!) Bizzat kavrayan aklın kendisi, idrâkin kendisi, hissetmenin kendisi, yaptığımız akıl yürütmelerin kendisi, meçhullerden kendilerine doğru yöneldiğimiz bilinenlerin kendisi, beni bilinenden bilin meyene götüren delillerin kendisi... Bütün bunlara dayanılması ve inanılması mümkün değildir. Hiçbiri insani kesine ulaştırmı yor. Bunun için benim dis dünya ve ilişkim olan hissetme, mantık ve akli yürütmem, yalancıdır. Bunun gibi dis dünyayla ilgili olan “ben”in ilim ve duyumu da daimî değildir; yalancıdır ve dis bir vücuda sahip değildir. Sairimizin deyişiyle: “Dünya ve hayat; sarhosça görülen perisan bir uykudur.”

Bu, “maya” esasına dayanan dünya görüşüdür. Yani bu di nin, insan ile varlık âlemi arasındaki ilişkiyle ilgili anlayışına da yanan dünya görüşüdür. Avrupalı egzistansiyalistler için, en ca zibeli şey, budur. Realizm adı verilen felsefeye karsın dünyayı ve hayatı “bos tasavvur etme” esasına dayanan bir görüş. Rea lizm, disarıda hissedilene gerçek tasavvur etme esasına dayanmaktadır.

Realizm

Realizm, “realite” kelmesindedir. “Realite”ye inanan ekol dür. “Realite” yani gerçeklige sahip olan sey, gerçek olan. Bizim yozlasmis dilimizde revaçta oldugunun aksine bu, “hakikat’ten ayridir. (Bu iki kelimeyi birbirlerinin muadili veya es anlamlisi olarak kullaniyorlar. Halbuki bunlar, birbirlerinden ayri iki kavramdir-Asla, birbirleriyle bir iliskileri yoktur.) Gerçek, disarida vardir ve onu algiliyoruz. Meselâ hoparlörün sekli, agirlik ve cinsini hissediyoruz. Küçük gerçeklerden yapilmis olan büyük bir gerçektir.

“Realizm”, “gerçegin” “hakikat” olduguna inanir. “Hakikat”, bizim verdigimiz hükümle disaridan aldigimiz hüküm arasindaki iliskiden ibarettir. Bu iliskide bazen hakikat, bazen bâtil vardir. Hakikat, olması gereken gibi olan seydir. Halbuki “gerçek”, olan seydir; gerçeklige sahip olan seydir. Bazen birsey vardir ve gerçektir; ama hakikat ve hak degildir belki bâtildir.

Cinayet, fuhus ve kötülük, toplumda bir realite ve gerçektir, ama hakikat degildir. Çogu seyler insanî hakikattir ama realiteli-gi yoktur ve toplumda yoktur. Realizm, felsefe ve ilimde (edebi yatta), dis dünya ve esya, insanin gördüğü, hissettiği, tecrübe ettiği şekilde öylece hakikattir, diyen bir ekoldür. Realist edebiyat; olan, olmuş olan veya olabilecek insanlardan bahsetmektedir. Romantizm, idealizm ve dis bir gerçeklik tasimayan veya tasi mayacak olan fantezi hikâyelerin aksine olmuş hadiselerden ve ya olması mümkün olanlardan.

Realist edebiyatta siir, resim, heykel... reel ve gerçek olan şahısları ve esyayı tasvir etmektedir. Picasso gibi bir adam ise, bir kibrit çizer; yarasaya benzeyen, gece yarasa oğan kibrit... Tek gözlü olan bir adamı resimler... Sözelimi, san renkli bir gökyü zünü resimleyebilmektedir. Bunlar “reel” degildir ve “realite”de gerçeklikleri yoktur, ama resüm çizmektedir. Çünkü realist de gildir.

İdealizm

İdealizm, realizmin aksine, “reel” âlemin hakiki bir gerçekli ge sahip olmadigina inanir. Dis âlemi düşünene ve tahayyül eden, bizim zihnimize dir. “İde” asildir, “Realite” degil. Yani zihni miz olmaksizin dis gerçekliğin varlığı söz konusu degildir. Eger zihnimize olmazsa, o da hiç yoktur.

İdealizm, mutlak anlamda “dis dünya oldugu gibi insan zihninin eseridir” esasına dayanmaktadır. Göz, renkleri olanın aksine görmekte. Algılanan sertlik ve yumusaklık, varolan bİT-sey degildir. Ağirlik, sıcaklık, sogukluk dis dünyada olmaksizin algılanıyorlar. Eşyanın şekli ve tasavvuru da böyledir. O halde dis dünyayı, zihni olan biz insanlar yapmaktayız.

Realizm, bunun tam aksine insanın kendisinin dis âlemde en küçük bir etkinliğinin olmadigina inanir. Dis dünya görüldüğü gibidir. Meselâ bir ağaç, dis dünyada da gözle görüldüğü gibidir. Dis dünya asildir, zihnim ise ona uyandır ve sadece dis es yaya karşı bir aynadır.

Bu, materyalist ve naturalist görüştür ki bu realizmin dallara ayrılmış mektepleridir. Bütün dünyayı madde bilen materyalistler, bütün dünyayı enerji bilen enerjistler, canlı tabiatı herşeyin hatta insanın yapıcısı olarak tanıyan natura listler, hep realist görüsten bölünmüş ve dallara ayrılmış düşüncelerdir.

Bütün bunlardan maksadım sudur; medeniyet, kültür, hatta batılı antropoloji, Sokrat ve Aristo zamanındaki Yunan’dan sim diye kadarki rönesanstan sonraki ilmi ve medeniyet zamanı; Einstein, Max Plank vb.nin dönemi realizm esasına göre hareket etmektedir. Bu realist görüşle batı tabiata hakim olmuştur. Batılı’ya, hayatta ve sosyal gerçeklerde iktidar bağışlamıştır. Çünkü batı ve batılı “realite”nin asil olduğuna karar verdi ve tasvir etti. Doğulu, “realite” âlemini, degersiz ve yalancı tasavvurlar olarak tanıdı Hayat ve tabiat adı verilen yalanların ötesinde gizli sırları ve gerçekleri aramaya koyuldu; ki, bunlar boş ve anlamsız reali tenin arkasında bekler durumdaydı. Bu yüzden batılı, tabiat ve realite üzerinde hakimiyet, kudret ve bilgi sahibidir. Çünkü düşünsel ekolü, daha oluşturm döneminden beri realitenin üzeri-426

DINLER TARİHİ

ne kurulmuştur, tabiatın şekil değiştirmesine ayak uydurabil mektedir. Böyle yaptığı gibi, medeniyet, toplum ve gelenegini de çözümlüyor, tahlil ederek değişik, bambaşka yapabilmektedir. Otomobilini değiştirmekle, son derece kolay bir şekilde eko nomik ve sosyal ilişkilerini de değiştirebilmektedir. Halbuki doğulu, ilişkilerini ve sosyal geleneklerini ezelî, ebedî ve değişmez olarak düşünür. Bunların evren ve Âdem'den önce, Allah tarafından kendisine egemen kıldığını zanneder. Değişmesini imkânsiz olarak görür. Böylesi doğulu görüş, tabiatı açıklanması mümkün olmayan, aşılsız bir meçhul olarak görür. Hint "mâyâ"si bu görüşün sembolüdür.

Batılı, 2600 senelik tarihi boyunca fizyokratlar döneminden şimdiye dek realist bir yaklaşımla dünyayı asil ve özgün olarak görmüştür. İnsani dünyaya tâbi ve maddî dünyanın sembolle rinden bir sembol olarak görmüştür. Bu, onu dünyaya hakim kılmış, tabiatı hakir görerek daima kendini tabiata karşı âciz, ya bancı ve yalnız hissederken batılı da tabiat üzerinde olan kudret ve egemenliğine rağmen düşünce yüzeyselliginden, felsefî olarak dar ve ruhsuz, köksüz görüşlülüğe mahkûm olmaktan ken dini kurtaramamıştır. Halbuki doğu felsefeleri, dinleri, hatta sanatı, bütün hissedilenlerin üstünde bir sır olarak ve yüce bir hakikat olarak hikâyeye etmekte.

Bu dinî bakışın esasına göre Hint, tarih sahnesinde kendi içinde derin, tabiata karşı zayıf ve çaresiz insanlar; Batı ise tabiiatta kuvvetli, kendi içindeyse karanlık ve donmuş insanlar sunmuştur. Bu kural diğer bütün meseleler için de -sanat, edebiyat, şiir, felsefe gibi- genelleştirilebilir. Hatta (batının) zihinsel ekollerin de; burjuvazinin ziddi olan Marksizm'de de bu böyledir. Geçmişte de güçlü bir irfani görüş sahibi olan Eflâtun ile güçlü bir realist olan Aristo arasında böylesi bir ortak taraf vardır. (Eflâtun'un irfani, Doğu'dan alınmış bir irfandır. Yunan'ın ödünç aldığı bir irfan...)

Yunan Akılcılığına Karşı Hint Ruhaniyeti Hintli ruhanilik, içgüdülerin ve günlük hayatın ötesinde derin, ihtiyaç ve endişe demektir. Hint ruhu sürekli bunun

huzursuzluğu içinde olmuştur. Hint felsefe ve sanatının bütün güzelliği de buradadır.

Dinî, felsefî ve sanatsal Hint ekollerinin tümünde, bu ikibin küsur yıl boyunca daima “Muk-sa” kaygısı vardır. “Muk-sa” ya ni kurtuluş, felah ve selâmet. Bu durum Hintli ruhun yaşamda, tabiatta daima kendini yabancı ve yalnız hissettiğini göstermek tedir. İnsani, “bilmediği yer”den dünya ve tabiata atılmış olarak kabullenmiştir. Ruhunda daima gurbeti hissetmiş. Kendini bilisi ve suuru güçlendikçe, ırk, soy ve serefe vakif olmuş, dünya ile olan gurbet, yalnızlık ve yabancılığı daha siddetli, daha koyu ve daha kederli olmuştur.

Ama akilci batı görüşü (batı rasyonalizmi) Sokrat zamanından simdiye kadar, daima insani maddî tabiatla aynı anda doğmuş ve tabiata yakın olarak telakki etmiştir. İnsan, aklını kullanarak kâinat ve tabiatla olan ilişkilerini düzenleyebilir. Akli kul lanma gücüyle tabiatın esrarını keşfedebilir. İnsanın tabiattan edindiği teknik” ve sanat gücüyle bütün insanî ihtiyaçlarını (hep si tabii ihtiyaçlardır) tabiatta arayıp bulabilir.

Ama Hintli, tekâmül ettiği ölçüde, onu tabiata ve tabiat es yalarına cezbeden ihtiyaçların (yeme, içme vb.) sunî, zoraki yüklenen ve lüzumsuz ihtiyaçlar olduğunu hisseder. Lütuf ve iyilik etmek, bulduğu imkânlar ölçüsünde, fitratinin derinliğinde yeni ihtiyaçlar olarak kaynar; tabiat bunları cevaplandırır-maz. Buradan da, daimî açlık, susuzluk bulur -tabiatın kendisi ne hediye ettiği suların ve sofralardan müstagnidir-Bu yüzden insan uyanırsa ulaşır, görüş sahibi oldukça daimî bir susuzluk ve açlığı ve yoldası olan gurbetle yalnızlığı, daha çok hissetmektedir. Tabiat ve dünya ile, aynı anda doğmadığını, tek başına meydana geldiğini anlar-Vatan endisesi, ilk kaynağa dönüş isteği, yalnızlığın sonucudur. Sonra “kurtuluş” arzusu, sonra ahlâk (insanî kurtuluşu yaklaştıran amellerin toplamı), sonra din (insani o ümit kaynağına ve bu dünyanın dışına açık olan o küçük delige çeken yol), sanat; insanın vatani olmuş olan, “bilmediğim yer”deki hatıralarından sirin bir terennümdür. Simdi ona muhtaçtır ve onu bulmayı, onu terennüm ediyor. Bu tipki

DINLER TARİHİ

Mevlâna'nın "susamis adam ve su" hikâyesi gibidir. Diyor ki: "Cevizci olan adamin biri susamisti. Bir kuyunun kenarina vardi. Ku yuda su olup olmadigini anlamak için, kuyuya bir ceviz atti, su sesi geldi. Su almak için bir kabi yoktu. Vakit geçtikçe susuzlugu, suya olan ihtiyacini arttiriyordu. ihtiyacini hatirladikça kuyuya bir ceviz atiyor ve su sesi, yine ceviz ve su sesi. Daha çok susuzluk, daha çok heyecan. Suya ihtiyaç daha siddetli, susama ihtiyaci daha bir fazla; su sesini isitmenin sevki, daha kuvvetli; gittikçe daha kuvvetli. Tekrar su suzluguna cevap verecek bir araç olmadigi için, sadece tekrar suya bir ceviz atip, su sesini isitme imkânî vardi-" Bu dünyada, tabiatta ol mayan sularin susamisi ve tabiatta olmayan sofralarin açlariyiz. Bizi o sofraya ulastirmek için tabiat disinda din bize yol gösteri yor. Ahlâk kalbin, bu pis kokulu sularidan, murdardan nasil ko runacagini, gaybin o hos kokulu berrak sularina nasil varilacagi ni, o sularin vücudumuzda nasil körü körüne dolasmayacagini gösterir. Sanat, suyun sesidir. Tabiatta olmayan, ama sesi daima kulagimizda olan su. Servet ve sahip olduklarimiz, kalbimize ve canimiza tutunmus olan seylerin tümü kuyuya atmamiz gere ken cevizlerdir. Böylece suyun sesini isitebilelim. Suyun sesi, fedakârliga "lebbeyk" demektir, kurtulus müjdesidir.

"Su sesiyim susamislarin kulagina ben Yagmur gibi ulasirim gökyüzünden Uyan ey asik, birak izdirap çekmeyi Hiç su sesi gelirken susuz kisi uyur mu?"

Bu, Hintli ruhun düşüncesidir: Hayatta her türlü zillet ve meskenete düşenin serefi, büyük yoksunlugun asagilik varlikli hale feda edenin serefinden daha üstündür. Bu yüzden siddetli açlik ve susuzluklarda ölmek, ihtiyacini kirli gida ve tatsiz sular la gidermekten daha üstün kabul edilir.

Halbuki bati "rasyonalizm"! Buda'dan beri Hind'in geride biraktigi bütün dönem boyunca akil yürütmelerle düşüncesini gelistirmis "biz tabiattan bir parçayiz ve onun yakiniyiz" ilkesine dayanmistir. Bu, "tabiata akraba olan insan"ın görüsüdür. Herseyi bu kültürel bölgede halletmekte. Tipki insani tabiatta

yalnız kabullenen felsefeyi, ahlâki ve dinî aydınlatan Hintli gö rüs gibi.

O halde, insanın kendinde hissettiği bütün zaruretlerin tabii atın onun bedenine ve ruhuna koyduğu ihtiyaçlar olduğu orta ya çıkmaktadır. Bizde mevcut olan bütün bilgi ve yetenekler ihtiyaçlarımızı gidermekte bize yetmektedir. Kuskusuz tabiat, her düzeydeki ihtiyaçlarımıza cevap verebilir. Halbuki Hint'te, bas langıçtan beri su karamsarlık vardır; yer seviyesinden bir adım yükselirsek, tabiat bizi doyurmaktan âciz kalacaktır. Az da olsa hayat uykusundan uyanmış bir insanın dudagında hosnutluk tan, tokluktan ve bolluktan kaynaklanan bir tebessüm görmek mümkün olmayacaktır.

Orada herşey zemindir; açık, hissedilen ve tanınan. Burada herşey, ruhanî ve ilâhîdir. Hint'te maddî esya da ilâhî ve ruhanîdir. Yunan'da tanrılar bile maddîdir; Sehname'nin kahra manları ve pehlivanları gibidir. "Zeus" gibi büyük tanrılarda; anlasmaların ihanetlerin, şehvetlerin, bencilliklerin, kinlerin, te cavüzlerin, dolandırıcılıkların, diğer tanrılarını üç kâgıda getirmenin, rekabetlerin içindedirler. Aslında bunlar tanrılarının sahsında somutlaşan Yunanlıların kendileridir.

Yunan'ın tabiatötesi ve gayb âlemi, Atina "site"si ile kâpi komsusudur. Tabiat ile tabiatötesi arasında nüfuz edilmesi mümkün, çok ince ipekten bir duvar vardır, insanlar o tarafa gitmekte ve kahramanlara dönüşüvermektedirler. Tanrılar bu tarafa gelip siradan adama, hatta basit insandan da aşağı bir adam dönüşüyorlar Bu Yunan'ın tabiatötesi göğünün, ne kadar alçak olduğunu gösteriyor. Ama Hint felsefesinde tabiatötesinden bahsedildiği zaman, söz uzak ve elin ulaşamadığı "bilmediğim yer" hakkındadır. Sadece tabiat hayatına benzememekle kalmıyor, belki insanın kuruntu ve hayalinde şekil alacak şeye bile yabancıdır.

Mutluluk

Hint'te mutluluk, hayret edilecek derecede mucizevari bir durumdur. İnsan mutluluga ulastigi zaman, yokluk sahrasindan geçiyor. Fitratinda kaynayan bütün gayretleri, kadin, evlat, ak—

DINLER TARİHİ

raba, vatan, hatta ilim, hürriyet, ask, sevgi, duâ etmeye yönelten etkenleri bir insanın ihtiyaç duyduğu bütün zaruretlere kesmesi ve bunları kendinde öldürmesi gerekir.

Bu Hint felsefesinde mutluluğun tarifini o kadar zorlaştırıyor ki, filozoflar ve büyük şairler için bile neredeyse imkânsiz bir durumdadır. Ama Yunanda bir filozof çok sade ve açık olarak diyor ki: “Mutluluk iki şeydedir; başarı ve şöhret”, diğer bir filozof ise mutluluğu, müreffeh hayatta; güzel evlat, sağlam beden ve sosyal prestijde aramaktadır. Tıpkı bizim bes parmak doymuslukla ilgili felsefemiz!...

İki anlayış arasında, ne kadar fark olduğunu görüyoruz. Hint'te Vedaî görüşle dünyaya bakan ve “Bodhi”ye ermiş olan kimse bir damla çigdem (o, hakiki gaybattan bir yaprağın üzerine damlamış olan gözyasıdır), bir terennümde, bir miriltıda, hatta kaba ve büyük bir taşın aşağı yuvarlanmasında gaybattan ve Allah'dan bir işaret görebiliyor, ilham alabiliyor. Öyle ki, onun kuşlagına bir melegin fisildediğini sanırsın. Ondaki baskının da bu sesi isitmeye hakkı yoktur. Ama Yunan'da “rasyonalizm”in bakışıyla dünyaya bakan, sadece kendini ve insani madde olarak görmekle kalmamakta, belki tanrılar bile, onun gözünde yeryüzülü ve maddîdirler.

“İçten kurtulmaya ermek” Hint'in özelliklerindedir. “Disardan kurtulmaya ermek” Sami, İbrahimî, Arami ve Avrupalı'ya öz güdür. Bunlar, disardan bir kurtarıcı arama konusunda sürekli ortaklardır.

Sami dinleri (ki biz de bu gruba dahiliz) daima disardan kurtuluş bağışlayan bir beklentinin içindedirler. Ya tanrıdır ve ya tanrının gönderdikleridir; gelip elimizi tutmakta, bize kurtuluş ve selâmet bağışlamaktadır. Veya kurtarması gerekir. O halde kurtuluş öğretmeni, disardan gelen biridir ve yabancıdır.

Bu nedenle Hintli olmayan dinlerin özelliklerinden biri, disardan intizardır. Kurtuluş, öğretim ve selâmet için bekleyiş... Tekâmül ettikçe göz, distan içeriye çekilmektedir; bu, Hintli'nin özelliklerinden biridir. Disarıda zahir eden kurtarıcıyı beklemeye başlamaktadır.

Hint Dinlerinde Tanrı

Hint dinlerindeki tanrı kavramı diğer dinlerdeki (bu cümle den olmak üzere İbrahimî dinlerdeki) tanrı kavramından farklıdır. Bu farklılık, Avrupalı sosyologları hataya düşürmüştür. Böylece Hint dinlerinde, Buda dininde (veya Çin dinlerinde) tanrı yoktur diye hükme varmışlardır. Çünkü sosyologların tanrı hakkında zihinlerinde kendilerine özgü bir kavramları oluşmuştur. Hint dinlerinin ise ayrı bir kavramı vardır. Bunlar, bu dinlerde tanrı duygusu veya tanrıya imanin olmadığını sanmışlardır. Bu hep tanımanın işaretidir. Hint dinlerindeki tanrı kavramını ve onun diğer dinlerle olan farkını anlamak için, çok dikkat etmek gerekir. Çünkü bu, çokça derindir; öylesine sarsıcı ve incedir ki bilgileri bile kolayca yanlış götürebilir.

Ben, bir Müslüman, bir Hıristiyan, İbrahim'in dinine mensup bir kişi olarak Allah'a inanırım. O;

1) Benim yaratıcım,

2) Rab; benim tanrım anlamında. Sahibim, mâlikim.

-Rab, sahip anlamındadır, Tanrı anlamında değil, bu; "Rab"ım zımnî anlamıdır—

3) Tanıdığım yüce mutlak zât. Mutlak mükemmellik, ebedî, daimî ve mühasir.

Allah aynı zamanda benim dünyamın sahibi ve idarecisidir. Aynı zamanda yüce zât anlamındadır. Yüce zât, yani tek, bizzat hakiki vücut. En üstündür, kemâl-i mutlak. Din tanımak, Allah'ı tanımayı gerektirmektedir. Din, bizi O'nu sevmeye, O'na yaklaştırmaya, mümkün oldukça O'na daha çok yakın olmaya davet ediyor. Bu aşağı dünyalık kişiliği, ilâhî zâta dönüştürelim diyor:

"Allah'ın ahlâki ile ahlâklanınız."

Bu nedenle gelişim seyrimizde mutlak mükemmelliğin zirvesine yaklaşırsak, Allah'a yakın olmak hiç anlamsız olur mu? Allah için uzak ve yakın sözkonusu değildir. Bize kendimizden ve şahdamarımızdan daha yakındır. Allah'a yaklaşılmayı şu kavrayışla anlayalım:

DINLER TARİHİ

“Bu, amellerle mükemmellik tarafına doğru yükselebilmek dir. Bu, insanın Allah tarafına daimî miracidir. Diğer taraftan Allah, benim kurtarıcımdır. Beni asagiliktan, nefsimin zaafından kurtarandır. Çünkü O, mükemmel zâttir, yüce ve âlîdir”

Hint'te ise bunun aksi doğrudur: Diyor ki: “Tanrı'yi üstün ve yüce zât özelliğiyle tanımak -delil, alâmet ve sebep-sonuç yöntemiyle-senin alçalmış kişiliğine aşîa olgunluk bağışlayıcı bir etki yapmaz. Söyle ki, atesi ve onun yakıcı kudretini tanımak, soğuk almış, karda ve buzda donmuş olan beni ısıtmıyor. O halde insana etkisi olmayan ve insani kurtaramayan birine nasıl olur da ibadet etmek, yalvarıp yakarmak, onunla konuşmak ve onu sevmek istiyorsun? Bu mümkün değildir. Kurtuluş için, kendi y.ât ve fitratında değişim ve tamamen baskılanman, yüce bir zât haline dönüşebilmen gerekir. Yani, eğer sürekli atesten bahsedersen, atese göz diker, atesinin bütün nitelik ve niceliklerini bilir, ilâhî de okursan yine isinamiyorsun, (sinmek için te peden tirnaga kadar soğuk almış, sıcaklığını kaybetmiş, titremeye başlamış bir adamı içten alevlendirirsen, mukaddes ilâhî ateşinin kendi fitratının derinliğinde parlatıyorsun demektir. O zaman, içten ısınmış ve aydınlanmış demektir. Atesinin varlığını ispat etmeye yarayacak bir delil edinmeksizin aydınlanıyorsun; edinmene gerek de yoktur. Çünkü onlardan bir bilginin de yimiyle; “Atese işaret ettiğin sürece atesten uzaksın. Ama atesi gözünle gördüğün ve eline almak istediğin zaman parmağını kaldırıyorsan; ates, senin içinde hemen yol bulur, vücudundaki ates yükselir. O halde, atese işaret etmen; İstidlal ve atesinin adreğini göstermek için bir isaretle bulunman, makamını ve sıfatını göstermen için çaba harcaman anlamsızdır.”

O halde, Allah'a ulaşmak için güçlü bir kartalın gelip seni yerinden alıp göklerde uçmasını bekleme. Böyle bir uçuş ne doğru ne de mümkündür. Çaba göster ki, uçman için kollarında kanatlar filizlensin. Git ve çaba göster ki, seni yere böylesine ve fali kılan bütün bu iç yağın ve ağır kemiklerini hafifletsin ve kendi kirini temizleyebilesin. O zaman “sürünmek” yerine, uça caksın!

Bunun disında bir yol yoktur. Bir kusun gelip seni uçurma sini bekleme. Kus olmak için çaba göster; bu ise, insanî esaret zindanlarından disari çıkmaktır. Brahman, Veda, Buda dinleri nin en büyük degeri 17. asırdan 20. asra kadar beserî dünyaya hakim olan ilmî, ideolojik ekollere karsi bu zindanlari tanımak için gayret göstermeleri ve bu zindanlardan çıkis için yol arama laridir. “Kendini tani ki, Allah’i taniyasın” deyimi veya “Allah, suur sahiplerin kalbindedir” cümlesi burada dikkate degerdir. Veya Hâfiz’in dikkate deger su siiri:

“Yillarca, kalb bizden cam-i cemi istiyordu,

Oysa sahip olduguna yabancı olarak temenni ediyordu-“

Bu siirin bir dereceye kadar, bu ekolün etkisi altında oldu gunu tahmin ediyorum. Veya:

“Ey esrarli sözler söyleyen Tüti, Sakin gagandan sükrü eksik etme Imâli söz söyledin, muhaliflerinle Allah ‘im bu muammadan perdeyi kaldir Yüzümüze serp, gülsuyu kadehinden, Ki uykuya bulasmisiz, ey uyanik baht.”

Bu esrarli sözleri söyleyen Tütü, Hintli düşünürün sembolü dür.

O halde Allah’i aramanin bir yolu vardir; kanat aramak ve bulmak; uçma gücünü elde ederek bu zindanın yüksek duvarla rından uçmak. Baskasini bulma, “piri ve görüsünü te’yid etmek:

Dün gece derdimi mecusilerin pirine götürdüm

Ki o, görüs saglamligıyla muammayi hallediyordu.

“Görüs saglamligi” hazir ilimdir. Veda, onun pesindedir. Hissetme ilmi, kendine bulma ve “kendi” olma ilmidir; (Göster mek, delil getirmek, ve açıklamak ilmi degil), öğrendigimiz seyler bize izafe edilen bilgilerdir. “Dis esyanin zihnimize bu lunan seklidir.” Bu, eski filozofların deyimiyle ilmin tarifidir.

DINLER TARİHİ

Ama bu hazır ilim, hakikattir; fikrimizde, yalancı kişiliğimiz ve vücudumuzda, “olma” ilmi ve değişime uğramaktır. Kendi için de devrim baslatmaktır. Bilgileri vücuda yükleme ilmi; allame ve fazil olma; yazı tahtası, defter, kitap ve yazılı metin ilmi de gildir. Dert ve yara ildir ve gittikçe alevlenmektedir. Bu, “ma ya” dünyası içinde başka bir dünya yapmanın ildir.

İnsanın Gerçek Kişiliğinin Kökleri

“Yalancı ben”, yıkıldığı zaman, “hakiki ben” (Atman) doğmakta. Bu “ben’in üç belirgin özelliği vardır. Bu üç yeni boyutu kendinizde hissettiğiniz her an, biliniz ki sizde yeni bir “siz” doğmuştur. Anne ve babanızın eseri olan “irisi ben”den mesafe almışsınız (uzaklaşmışsınız) ve kendi eserinizi olan “ben”e ulaşmışsınız demektir. Ben’in bu üç özelliğine gelince:

- 1- “Fet”, yükselme anlamındadır: İnsanın yüce vücudu, yüce ben, ben üzerindeki ben.
- 2- “Ket”, uyanıklık anlamındadır.
- 3- “Anende” (Anend), kurtuluş anlamındadır.

Şimdi, bunların üçü, bizde gömülü ve gizlenmiş durumda dir. Eğer bazen kurtuluş hissi duyuyorsak, bu kurtuluş değil, yeni bir gönül isteğine tutkun olmuşuzdur. Tatlılığın esaretiyle donanıp yeni bir kurtuluşu erdigimizi sanıyoruz.

ÇAĞDAS İNSANIN İDEOLOJİLERİ

Kültür, felsefe, ideoloji sanatlarda -hatta ilimde-hakim olan İdeolojilerin tümü sunlar olup, bunların dışında pek birşey yoktur. Çünkü bugünün insanına sadece bunlar inandırılmış, be nimsetilmiştir:

Radikalizm

Insan ahlâkini, insan yasantisini dine ait görevlere dayan dirmek yerine, insanin tabii yaratilisinda ve vicdaninda bulunan kanaat ve özelliklere dayandiran akimdir-Yani Allah'in buyru—

gunu takip etme yerine Cennet ümidi, cehennem korkusu ahlâk ve dinin gerektirdiklerinin yerine, insan fitratının ilkeleri dog rultusunda yürümek... Yaratilistan gelen bazı degerlere sahip olan insanın bu tabii yetenek ve ön kabullerine göre hareket edip, bunları takip edebiliriz. Bunları, radikal (kök) olarak isimlendiriyorlar. İnsanların yasantisini, bunlara göre iyiye yönelte biliriz.

Radikallerin bildirisi 1800 yılında yayınlandı. Bu, Avrupa’da büyük ve güçlü bir akimin başlangıcıydı. Bütün Avrupa eğitim ve öğretimini etkiledi. Öyle ki resmî genelgelerle okullar da artık çocuklara Allah’tan ve ahlâktan bahsedilmemesini istedikler -Allah ve ahlâkın destekçisi dindir-; Sadece iyilik ve kötü lükten; o da yalnızca iyilik ve kötülük olarak bahsetmelerini istedikler. Çünkü eğer kendisine özgü bir ahlâk ihtiva eden insan fitratı uyanır ve eğitilirse bu, sıhhatli bir toplum için yeterli olacaktır.

Ama radikalizmin üzerinden henüz otuz sene geçmişti ki, Fransa eğitim ve öğretiminde öyle korkunç, sarsıcı bir bozukluk ve tahribat meydana getirdi ki, maarif dairesinin daha önce bu bildiriye imzalamış olan bazı mensupları ahlâkın yararı adına geri dönüp düşüncelerinden vazgeçtiler: “Şimdi vakit erken, zaman gelince tekrar başlatırız!” dediler.

Demek ki radikalizm, insanın yapısında bulunan ayırdedici melekelerle dayanan fikrî ve ahlâkî esaslar dogrultusundaki ya sam tarzıdır.

Hümanizm (Humanisizm)

Hümanizm, bu değerleri bir tarafa atmamız gerekir, demektedir (din, Allah, tabiat, ilmî hakikat, aklî yararlar olarak söylenegelen tüm değerler). Buna göre önemli olan insanın kendisi ve onun yapı tarzıdır.

Söyle ki, insan dünyanın en güzel ve en ölçülü organik yapıdır. Tabiat veya Allah, en yüce ruhsal yapıyı da onun vücudunda meydana getirmiştir. Hak ve bâtilin, iyi ve kötünün, ha—

DINLER TARİHİ

yir ve serrin ihtiyaç ve gerekliliklerin, insan bedeninin ve ruhu nun en büyük delili ve asli insandır.

Ahlâkî ve terbiyevî metodlari, disaridan bu bedene ve ruha yüklemeyelim. Serbest birakalım ki hür gidesiniz; çünkü insan, mevcut en güzel canlı cinsdir. Tabiatın en güzel mucizesidir. Olması gereken şekilde yesermelidir.

Hümanizm şu anlama gelmektedir: Gerek fizyolojik/bedenî yapısında ve gerekse psikolojik/ruhî yapısında varolan alışkanlık ve adı isteklerle veya ahlâkla bir isimiz yoktur; temel eksen bizzat insanındır ve ondan başka her şey ikinci derecedeki ayrıntılardır.

Realizm

Realist, insanin hayatini, hissedilen ve dokunulan sey in esasina dayandirmasi gerektigine inanir; izdiraplara ideallere, ge rekliliklere ve "reel" olmayan, duygululuklara degil, ister haki kat payi tasisinlar ister tasimasinlar. Çünkü sadece insanin âdi ihtiyaçlari bellidir. Insanin kendi sahip olacagi hersey asil ve re-eldir (insanin elinin ulastigi, onda digerleriyle ortak da olsa). Bunlardan baska anormal ve reel olmayan hersey, ister kutsal, ister zelil olsun farketmez.

Materyalizm

Materyalist, dünyanın esasını maddeye dayalı olarak bilmekte. Malum, madde de atom zerreleridir.

Bugünkü materyalizm, 19. asrın bir akimidir. Yirminci asra ait bir materyalizm sözkonusu değildir.

“Feurbach” materyalizmi var, Marks ve Engels materyalizmi var -diyalektik ile teçhiz edilmiş olarak- Her halükârda 19-asır ürünüdür. Ayrıca bir de klasik materyalizm var. Bu materyalizm eski Yunan ve Fizyokratlar dönemindedir.

Her halükârda şu anda varolan materyalizm, üstünlük ve önceliğin maddenin kendisiyle sınırlı ve aynı zamanda insanın, tabiatın... her şeyin temel taşı olması anlamındadır. 19. asır ilmi ve sosyal akımlarına tâbi olanlar, bu anlamda materyalisttirler.

Natüralizm

Natüralizm, materyalizmin aksine maddenin zâtini asil olarak almamakta. (Ondokuzuncu asrın fiziki, atom olmasına rağmen). Tabiat isimli canlı, hareket ve hayat sahibi bir görünümün toplamını esas alıyor. Tabiat üretir, varlıkların ölüm ve hayatı onun emrindedir. İşlerinde bir bilinç hissederiz, çünkü ona bir düzen hakimdir. Tabiat, genel olarak dünya isimli büyük bir makamdır. Natüralizm; tabiatı, asil olarak kabul ederken natüralist için konu, ister atom zerreleri teşkil etmiş olsun, isterse enerjiler teşkil etmiş olsun tabiatın hangi şeyden yapılmış olduğu önemli değildir. Önemli olan tabiat âlemi isimli canlı bir düzenin sözkonusu olmasıdır. Bu yüzden çocuğun en iyi çocuk olduğu valarında, eğitim yerlerinde, en iyi elbiselerle ve yemeklerle eğitilmesini tabiatın zıddı olarak kabul ediyorlar. Tabiatın annenin eteğine düşürdüğü gibi, çocuğu orada eğitmek istiyorlar. Bunun dışında başka bir şey yapan ve çocuğu anneden alacak olan her sosyal düzen, tabiata aykırı iş yapmıştır. Bu nedenle natüralizm, insanın tümüyle tabii gereksinimlere; tabii yiyeceklere ve ilişkilerle, hatta tabii yemek yemeye dönmesidir.

Psikolojizm

Psikolojist'in ruhun, bedenin, dünya felsefesinin hakikati ve hiçbir seyle isi yoktur. O, içinde, ruhunda tecrübe ve duyumsanan olarak sözkonusu olabilen dis fenomenlerin görüldüğü yer leri, insan gerçeğinin eserleri olarak kabul etmektedir. Diyor kî: "İnsan hakkında bundan fazla felsefe yapmayacağım. Bunun di sinda insan hiçtir. İnsan gerçeği, dis ruhsal görüntülerle ruh doktorunun deney konusu olabilecek ruhsal eserler olarak özet lenir. Bu, insanın gerçeklîğidir."

Epikürizm

Epikürizm, zevkin öncelîği felsefesine (Epiküros'un inancı nin aksine) ve zamani ganimet bilmeye inanmaktır. Ama zevk ten, lezzetten faydalanmanın en iyi sey olduğundan değil! Bilâkis zevkin disinda hersey anlamsız olduğundandır. Çünkü

hayatın bir anlamı, dünyanın bir ruh ve hedefi yoktur. Dünyaya egemen olan ilişkiler, akıl ve bilince dayalı değildir. Hak ve bâtil, iyi ve kötü için bir temel dayanak veya yöntem de yoktur. Sonunda da zeval ve daimî ölüm vardır. O halde şimdi bütün yapılanlar esitse, iyi ve kötü, emanet ve ihanet, pislik ve temizlik hep birdir. Yalnızca bir asil vardır ki, o da, “zaman ganimettir.” Asil olan zamani zevkle geçirmektir. Aynı zamanda bu, Albert Camus’nun da birdenbire ulaştığı felsefedir.

Bütün bu akımlarda, insanın adilesip, kepazeleştiğini görüyoruz. Tümü için insan sadece tabiat görüntülerinden bir nesne dir. Ya maddedir veya belirsiz ve dilsizdir.

“Hümanizm”, “Radikalizm”, “Psikolojizm”, “Epikürizm”... “İnsanın hakikati nedir?” sorusuna ya cevap vermiyorlar ya da geçici çözüm yollarından, anlastıkları sahteliklerinden başka hiçbir şey söylemiyorlar. “Materyalizm” ve “natüralizm” bu ger çekliğin tanımını aydınlatıyorlar ama onlara göre bu tamamen bir atom veya maddî bir doğal görüntü düzeyindedir. İnsani öyle bir alt derekeye indiriyorlar ki artık sir, derinlik, fazilet ve kendine özgü bir Özelliği kalmamaktadır.

Bu nedenle, beserî medeniyetin en yüksek aşamasındaki akımlar, bedevi dinlerin tümünden daha fazla insani aşağılatmış ve onurunu kırmışlardır. Kendi kendilerine iman ettirmişlerdir. Onuru kırılmış ve kendine güveni sarsılmış insani temel olarak adalet, fazilet, insanîyet ve ahlâk esaslarına yaslanan bir düzene sahip olamayız. Böyle bir şey mümkün değildir. Çünkü bir insan olarak imanımızı kaybettiğimiz zaman her şeyi kaybetmişiz de mektir; o zaman artık bizde, din, Allah ve ahlâktan bir eser kalmamıştır. Bütün bu faziletleri korumanın alt yapısı kendine inanmaktır. Gerek insan cinsinin geneli anlamında olsun, gerekse tek bir fert anlamında.

“BEN’İN ZINDANLARI

Sosyalizm

Sosyalizm, insanin toplumun eseri olduguna inanir. Top lum bir tarladir -veya su ve havadir-ve onda “ben”“fert”“in san” isimli bir mahsûl yesermektedir. Tat, renk ve özelligini, sosyal düzen tayin etmekte ve ona yüklemekte.

O halde “ben”i toplum olusturmaktadır.

Tarihselcilik (Historizm)

History, tarih anlamindadir. “Historisme”, tarih felsefesini esas alan bir öğretilir. Diyalektik materyalizm ve Marksizm bir çeşit”historizm”dir. Sartre’in egzistansiyalizmi de sonuç olarak, oldukça ileri ve güçlü bir ‘historizm’dir. Hegel de historist bir fi lozofur.

Historizmde insan, bir “mümkün”dür. İnsan, yüzyillarca degisken bir dizi olay içinde, kesintisiz bir evrimle, yani tarihin gidis yolunda kendini gerçeklestirmektedir. Nasil mi? Tarihin zorlayici kanunlarinin gerektirdigi dogrultuda. Eger ben dindar isem; bunun temelinde yatan, tarihimin dine dayali bir akim ta kip etmesidir. Eger Müslüman isem; Müslümanların Iran’i fet-hetmesindendir. Eger Farsça konusuyorsam; asirlar önce mahallî hükümetlerin Deri Farsça’sini ulusal dile dönüştürmele-rindendir. Eger Pehlevi konusuyorsam; birkaç asir önce, Arapların Pehlevi lisanini etkisiz kilmis olmalarindandir. Ifade tarzim da; yüzyil önceki olaylar nedeniyle Avrupa ile iletisim kurulmus ve kültürel, medenî ve fikrî iletisim Ise, o tarihten yüzyil sonra su anda beni böyle düşünmeye zorlamasi sonucu olusmustur.

Demek ki sanatkârsam, Farsça konusuyorsam, dindarsam, Sii isem veya dine ve Islâm’a karsiysam her kim ve her ne isem ‘bütün gerçeklestirme biçimleri’ni bana tarih kazandirmistir; yani benligimi tarih belirlemis ve olusturmustur.

DINLER TARİHİ

Ben, tarihin emrinde olan hiç'ten ibaretim. Tarih, beni kendi istediği şekilde biçimlendiriyor. Söyle ki, eğer ben İran ve İslâm tarihinin pesinden gitme yerine tarihin son halkasında Fransa tarihine, Kuzey Afrika veya Güney Afrika tarihine tâbi olsaydım; başka birsey olurdu. O halde, eğer ben böyleysem, ben uzak geçmiş zamanlardaki akımların ve olayların ben'iymi, da ha doğrusu tarihimde toparlanıp beni oluşturmaları ve benim dış yapımı süslemiş olmaları nedeniyle niteliklerin ve özellikle rin bir toplamiyim. Öyleyse, herkes, geçmişinin tuttuğu beyaz bir defterden ibarettir.

Natürizm veya Natüralizm

Felsefî açıdan “natürizm” veya “natüralizm” tabiatçılıktır. Yani bir şehirde belirli bir renk ve tattaki bir meyvenin diğer bir şehirde başka bir renk ve tatta olması gibi; insan da bu bölgede ve bu büyük tabiat düzeninde yesermiştir. Tat, renk ve kokuyu tabiatın almıştır. Eğer böyle bir ırk, böyle bir deri rengi ve ruh taşıyorsa, bunda tabiat ve yeserdiği yerin özellikleri vardır. Bu yüzden dağda doğanlar ile ova veya çölde doğanlar birbirlerinden farklı kişiliklere sahiptir. Nitekim şehirliğin kendilerine özgü özellikleri, sahilde yerleşmiş olanların da ayrı özellikleri vardır.

O halde ben, tabiatın oluşturduğu ve biçimlendirdiği bir va rolus tarzına mahkûmum.

Psikolojizm

Dördüncü zindan, psikolojizm veya biyolojizmdir. İkisinin toplamına psiko-biyolojizm demek mümkündür. Pek çok esere dayalı ve birçok ögeden oluşmuş bir ekoldür.

Psikolojizm, insanın hayat bilim ve psikoloji niteliklerinin önceligi temeline dayalı olarak insani tanımlamaktan ibarettir.

Günümüz tüm ilmî mekteplerin sözü burada sona ermekte. Bugünkü dünya kültür, medeniyet ve ilminin burada sözü tü kenmektedir. Bütün ideolojiler ve felsefeler susuyorlar, ama insan da artık tamamdır! Suurlu ve özgür bir varlık olarak “ben”

irade sahibidir, seçme hakkı sahibidir, sorumludur. Bu gerçek gözönüne alınarak konuya bakıldığında su ortaya çıkar; bu ekollerde insan yalnız basına anlamsızdır.

Çünkü her şekliyle “ben” ya toplum zorunun eseridir, sos yalizmde olduğu gibi; ya tarih zorunun eseridir, historizm de olduğu gibi; ya tabiat zorunun eseridir, natürizmde olduğu gibi; ya da dört zindanın birden veya tek bir zindanın.

Kendini tanımaz ve bilinçsiz olarak dogmus olan “ben”, “ben olmayandır”. Ve insanın hakikati da anlam ve kavramını yitirmiştir, bostur. Bu yüzden bugünkü insan, her taraftan bos luga ulaşılıyor.

Ama Hintli ruh, insanî “ben”in tabiat, veraset, sosyal çevre ve tarihten dogmus olmasının bilincinde olmakla beraber, aynı-zamanda bu “ben”in, “ben”in kabristanı olduğuna da inanıyor. “Ben”in ruhu bir tohum gibi “ben”in içinde gömülü ve gizlidir. Eger bilgili ve gayretli bîr çiftçinin suuruyla, onu besleyip eğit meye baslar, onu kendi içinde filizlendirir, kendi topragından geçirir ve kendi örtüne sararsan, o zaman kendi hayatının mey vesini elde etmiş olursun. Yok eger onu, böyle topragin içinde gizleyip bırakır, onu yetistirmede hiçbir çaba göstermezsen; mahrum, perisan ve zararda olursun. Bunun dışında hiçbir şey elde edemezsin.

“Nefse ve onu temizleyip ari-duru yapana; dogrultana, biçimlen dirip dis görünüsünü sivazlayarak düzeltip güzellestirene ve kötülük yapmasını ve kötülük yapmaktan sakınmasını ona ilham eden ona bu iki yolda imkan taniyana yemin olsun.” (Sems, 7-8).

Kur’ân’ın bu âyeti su anlamdadır; Allah insani seçme orta minda; ‘fisk-fücur’ ve ‘takva’ arasında seçme hakkına haiz olarak bırakmıştır. “Kendini arıtan, saadete ermistir. Fenalıklara dalan kisi de ziyana ugramistir.” (Sems, 9-10).

Burada “arıtan saadete ermistir”, sözü bir ilke ve slogandır. Bunun ziddi da sudur, fenalıklara dalan kimse de ziyana ugra mistir. Desise, gizli is yapmaktır. Topragın altında kıvrılan hay vanlar, aydınlık, güneş ve hür atmosferden korkuyorlar; sürekli toprak içinde yasiyorlar, bunlara “desise” diyorlar. “Habe”, is ya—

DINLER TARİHİ

pip bir sonuç almayan, ümitsiz ve muradına ermemiş kimsedir. “Eflaha”, aynı zamanda kurtuluş ve selâmet anlamındadır. Kur tulusu, semeresini vermiş ve mahsulünü elde etmiş kimse anla minda da gelir. Hepsinden önemlisi, “zekkâhâ” kelimesidir; tezkiye, gelişme, olgunlaşma ve yeserme anlamındadır. Zekât da bu anlamdadır. Binâenaleyh eğer Kur’ân nefse yemin ediyorsa bu nefis ahlâk literatüründeki nefis-i emmare ve nefis-i levvame anla minda olmadığı gibi emirle öldürülecek nefis de değildir. Çünkü onun öldürülmesi büyük bir istidir. Onu öldürmekle, kendimi de öldürürüz. Kur’ân-i Kerim başka bir nefse yemin etmiş olsa gerektir.

Nefse yemin olsun ki, ona dosdoğru bir biçim veren ve onu doğrultan, “ve gad eflaha” kuralınca, yaptığı işin meyvesini almış ve çabasının ürünü toplamış demektir. O, nefisini bir tohum tanesi gibi toprağı yarararak çıkarıp besleyen, terbiye eden ve semeresini alan kimsedir. Hâbe, boş olma, boşluk, anlamsızlıktır. Bu kategoriye giren kişi, hiçbir şey elde edememiş ve muradına ermemiş olup, “kendini” kendi içinde gizleyen, onu oraya gömen ve orada tutan kişidir. O halde “ben”i “kendinde” gömülüdür ve “kendisi” tabiatın eseridir. Sosyolojinin eseri de “kendisi”dir, psikolojinin eseri de “kendisi”, dört duvar ve dört surdan oluşan bir zindanın ortasındadır. İnsan Allah Azze’nin yeryüzündeki halifesi olmak risaleti, bu zindanı kendi adına kol kanat gererek beslemek değil; belki bu risalet, tamamen kendisi zindanını oluşturan duvarların üzerine çullanarak onları da gitip o tohum tanesini yani “hakiki ben”i, “yalancı ben”in oluşturduğu bu toprak ortamından çıkararak beslemek ve olgunlaştırmaktır.

Bütün Batı ekollerine karşı Hind ekolünün -ta Sokrat ve Aristo’dan şimdiye dek- insan için en yüce değerleri ve en ulu güzellikleri koruduğunu ve onlara bir hüviyet kazandırdığını görüyor, yani yüce olan zât’a doğru yükselmekte olan insanın en büyük yüceliğini ve risaletini tanımakta olduğuna tanık oluyoruz. İnsanın kendine Özgü nedenlerle kendi türünün değişimi, kendi beserî iç âleminin derinliklerinde yüce Zât’ın dogması ve fırsatlar ele geçirip başarılar kazanmak için sürekli bir korku ve

zihin bulanıklığı göstermesi, duyularının dışında, duyu ötesi bir olaydır. Bu ekol, insana özgü serefleri dünyada tek basına olmakta görüyor. Sürekli bir telas, bir susamışlık ve araştırmayla dünyanın, bir anlamda içinde yaşadığı zindanın, kapı ve duvarlarında dışarıya açılan bir çıkış bulmak ya da bir delik açmak için sürekli olarak tirmalamayı insan türünün en yüce misyonu olarak tanıyor. Oysa, bu ekollerin hemen hemen hepsi bilimsel ya da maddeci olan bu felsefi sistemlerden birinin oluşturduğu bir gedigin esdeğeri olarak insani ulaştığı asamalardan sürekli aşağılara doğru çekmekte.

İste bu tutum, Hind'in en yüce aşaması ve tüm Hind dinlerinin temelini oluşturan felsefe, ruh, ahlâk ve yaklaşımdır. Ne var ki orada akli çalışmaz bir durumda donuklaştırılmıştır. Çünkü ilim yalnızca "kendini bulmak"tır. Tabiat donuklaştırılmıştır. Zira tabiat "Mâyâ"dır; ki yollarını açıp serbest bırakmak ve sürekli onun ötelinde olup biten (doğa ötesi) olguları araştırmak gerekir. "Yaşamak" mahkûm olmaktır. Bu, bir bakıma "kendi" kendi sinin örtüsü ve gerçek insan "ben"idir.

İki yönüyle ele alınca görüyoruz ki; insanın iki yarısından biri donuklaştırılmıştır. Orda, yani Batı'da aklın bir yarısı üzerine kudret, gerçekçilik, yasama, mutluluk, refah, ilerleme (önderlik), ilim ve mantık bina edilmiş insanın değerleri yücelikler, sırları ve yücelme kaygısı ve korkuları, insanın içerisinde öldürülmüştür. Hind ise, insanın yücelme kaygısı ve korkuları ve insan ruhunun sürekli yükselisi üzerinde duyarlı kurumlarla değerli temelleri olan rehberlikler kuruyor. Ahlâk, felsefe ve dinsel duyarlılık gibi yüce, temiz ve maddeötesi kavramları önce oluşturuyor; ne yazık ki bunların dışındaki hususlarda insani donuklaştırıyor.

Biz, yalnızca kanatlarının biri diğerini engelleyen iki kanatlık adına değil de kanatları, insani olgunluğa ve 'mutlak zât'a doğru uçarak yükselmeye yardım eden ve her iki kanatla ahenkli olarak uçabilecek insanlığı oluşturan her iki kesime de muhtacız.

ONÜÇÜNCÜ DERS

"Sizden, iyiliğe çağıran, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun..."

İRAN'A GİRİŞ

Hint'ten sonra, İran'a geldiğimizde İran'ın kendine özgü ruhaniyetiyle karşılaşıyoruz; öyle ki, İran'daki ruhaniyetin Hint'te tanıdığımızı tamamen aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Hint ruhaniyeti, çok derin ve yüce; ama karamsar ve gerçeğe ya bancedir. İran ruhaniyeti ise, yüzeysel ve sıradan, fakat gerçekçi ve iyimserdir.

Bu iki ruhaniyetin genel bir karşılaştırmayla iyi ve kötü yönlerinin dökümünü yapabiliriz. Bu arada bir dinin, bir kitabın veya bir şahsın incelenmesinde zaafalarını ve güçlü yönlerini ortaya koymayı, tanımayı ve bu işlemleri tekrarlamayı da öğrenmiş olacağız. Sadece bir zaaf noktasını ele alarak genelleştirme ya gidilmemeli ve böylece olumlu noktalarına da örtü çekilme-melidir. Ayrıca kudretine kapılıp, bütün

zaaflarini görmemezlikten gelme durumuna da düsürmemelidir. Bu derste ögrenece gimiz arastirma yapmanin ilk ilkesi budur.

Iran'da Dinin Baslangici

Iran'da dinle, ilk olarak Aryaîlerin tarihi içinde karsilasi yoruz. Âryaîlerden önce Iran'da yerli kavimler yasiyorlardi. Hint'te oldugu gibi toplum, varliklilar sinifi ile sefiller sinifindan

olusuyordu. Bazilarınca sefiller denince zenciler anlasilmakta dir. Islâm'dan sonra da bunların çoğu, güney bölgelerde yasi yorlardi. Böylelikle Afrika ile ilişkilerinin kolayca var olduğunu da rivayet edebilmektedirler.

Aryaîlerin isgalinden önce her halükârda İran'da yerli kavimlerin yasadiklarından şüphe edilemez. Kirman civarında hâlâ yerli kavimlerin torunları olan aileler yaşamaktadır: Irksal özellikleri, bunların Aryaîler olmayan yerli bir ırk olduğunu göstermekte ve bütün veriler, yerli kavimlerden gelen nesiller olduklarını ortaya koymaktadır.

Iranli Yerliler ve Dinleri

Iranli bedevi kavimler hakkında hiçbir bilgimiz yok. Bu ne denle tahmine ve zanna dayanarak bir hükme variyoruz-Meselâ, bedevi olduklari için fetisizm veya animizme inaniyor lardi, diyemiyoruz. Veya gelismis sekliyle puta tapiyorlardi ve ya tabiat güçlerine tapiyorlardi da diyemiyoruz. Dogrudan ve kesin olarak bir hüküm verilmez. Çünkü çökmüs bir kavimdir ler. Bedevîlik yüzünden de ileri bîr dine sahip olduklari söylene-memektedir. Çünkü Aryaîler, güçlü, savasçi, çok faal, istidatli ve gelismis bir toplumdur. Aryaîlerin hücumunda sürülüp, bir kısmi yok edildi.

Aryaîler Iran ve Hind'in isgalinden sonra büyük kültürler, medeniyetler, sosyal ve siyasî düzenler kurdular. Neticede tari he büyük dinler bagisladilar. Hint'te Veda, Buda dinleri; Iran'da Mitra, Zerdüst, Mâni, Mazdek dinleri tarihe Âryaîler'den kal mistir.

Hint ve Iran Aryaîleri bir irktandirlar. Tahminen ayni za manda bu iki ülkeye yukaridan asagiya dogru indiler. Hint'te birtakim dinler kurmuslardi. Bu dinler, onların Iran'daki kar deslerinin kurdugu dinlerin mukabili ve onlara karsit olma özel likleri tasiyorlardi. Iran Âryaîlerinin ortaya koydugu kültür ve medeniyet ise, kar deslerinin Hint'te kurduklari kültür ve me deniyete aykiridir. Bütün bu ihtilaf ve farklıliklari sebebi neydi?

DINLER TARİHİ

Âryaîler, Hind'e girdikleri zaman verimli ve bereketli bir memleketle karsilastilar. Sik ormanlarla kapli, bol ürünlü arazi ler, genis ve su dolu irmaklar kendilerini bekliyordu. Ama iran'a varinca kuru ve az sulak bir memleketle, yakici güneşle, çetin, zor bir ziraatle karsilasmislardi.

Shpengler, "medeniyet, sadece sakinlerinin fikrî ve bedenî gayretle çetin bir mücadele sonucu yemek yedikleri ve yasaya bildikleri yerde ortaya çikiyor" demektedir.

Insan, hiçbir is yapmadan ve çaba göstermeden istedigini herseyi elde edebildigi bir memlekete varirsa, asla büyük bir mede niyeti kuramayacaktır. Aksine; çok çalismak zorunda kaldigi ve isinin yol almadigini gördüğü bir toprakta gözlerini açarsa da büyük bir medeniyete sahip olmayacaktır. Hiçbir is yapmaksızın herseyi elde ettigi, çare düşünmeye, alet yapmaya, ev yapmaya, teknige ihtiyaç duymadan herseye sahip olabildigi yere örnek olarak Kuzey Avrupa ve Amerika'yi gösterebiliriz. Avru pa'nin ve Amerika'nin kuzeyinde asirlarca yasandi, ama asla büyük bir medeniyet olusturulamadı. Diger bir örneği de Kuzey Kutbu'nda ve Sibiry'a'da yasayanlardır. Geçmiş asirlarda bir medeniyet kurmayı basarmadı bu bölgedeki toplumlar.

Bu coğrafî farklılık ve doğurduğu sonuçlar, bir ölçüde İran'da ve Hint'te de yasanmıştır. Bir irkin, böyle ikili, farklı din yaratmalarına sebep olduğu da söylenebilir... Hint Âryaîleri çok verimli topraklar ve çok rahat bir hayatla karşı karşıya idiler, iktisadî açıdan mükemmel bir refahın içinde olan bir insan gibi, işsiz ve zahmetsiz olarak ekmek elde ediyor, kendiliginden siir, musikî, sanat; çok ince duygular, sapık hayaller veya güzel düşlerin pesine düşüyor; varlığın verdiği imkânlarla rahatça haya tin güncel, iktisadî ve maddî gerçeklerinden, rahatlık ve refahla en yüksek edebî eserleri, en ince sairane duyguları; en güzel musikîleri ve sanatları; en zarif mimari eserleri meydana getirme imkânı buluyorlardı. Ayrıca en derin irfan hazineleri; sofuca ve asıkça incelikler, yücelerde açan idealler ve insanî düşler Hint kültüründe doğal olarak kendiliginden meydana geliyordu. Bunun örneklerini Buda'nın hayatında ve Veda mektebinde gördük.

Iran Âryaîleri, çok dirençli, çetin, susuz, otsuz bir memleke te varmışlardı-Bu şartlarda iç dünyalarındaki yasantılarını ge listirme imkânları yoktu. Rahat bir an bulamıyorlardı. Bu ne denle de sanat, zerafet ve irfandan uzaktılar.

Iran Aryaîl erinin Kavmî Üçgeni

Âryaîler Iran’da üç büyük kavme bölünüyorlar. Bir kısmı, doğuda Horasan’da-yerleşmeyi seçerek “Partiler”i oluşturdular. Diğer bir kısmı kuzey batıda yerleşmeye karar verip, meshur “Madlar”i oluşturdular. Üçüncü kısım da, Fars eyaleti etrafında, merkez ve güneyde kaldılar; bunlar da “Parsîler” olarak isimlendirildiler

İlk hanedanlığı ve imparatorluğu Madlar kurdular. Parsî Kures, ana tarafından Mâdlardandı. Mâd hanedanını yıldı, hü kûmetin Parsî kavmine geçmesini sağladı. Hegamensîler soy yönünden Parsîlere bağlı bir sülâle idi.

Parsîler, Makedonyalı İskender’in saldırısıyla yenilgiye uğ radılar, bir süre İran hükümet başkanlığı İskender’in yerine ge çen Selukiye’nin elinde kaldı. İlk defa, Esk ve Tirdâd gibi Parti kahramanları Selukiyeler’e karşı isyan ediyorlar, Yunan sömü rüsünün İran’daki kökünü kazıyorlar ve Eskânîler hükümetini kuruyorlardı.

Eskânîler hükümeti, ne “Mâdlar”dan, ne de “Parsîler”den dir. Onlara doğudan, yani Partilerdendi diyebiliriz. Partiler, Zerdüst dinini, Mâd ve Parsî dini vasıtasıyla öğrenmişlerdi. Çünkü Zerdüst dini Vistaseb vasıtasıyla İran’da ilgi toplamıştı. Vistaseb, Hegamensili “Dârâ”nın babasıydı. Mûbedleri (Zerdüstîlerin din adamları) ve halka hakim ruhanîleri saltanata ve Hegamensî kudretine bağlı görüyorlardı. Zerdüst dinine, özellikle Zerdüstî Mûbedleri hizmette bulunuyorlardı. Eskânî hükümeti—ne karşı siddetle mücadele veriyorlardı. Din adına halkı, Eskânîlere karşı isyan ettiriyorlardı. Eskânîlere karşı olan hareket İran’da yavaş yavaş yük salıyordu-Bu hareketin merkezi Pars’daydı. Pars, Zerdüst ruhanîyetinin ve Hegamensî kavminin merkeziydi.

DINLER TARİHİ

“Parti” Aleyhtari Hareket

Eskânîlere karsi olan hareket, Zerdüstî mabedlerinin propa gandasıyla baslamisti. Hareket her geçen gün yayiliyor, genisle dikçe de zorluklar daha da büyüyordu. Önceleri partilerin suçü, “kötü dinli” oluslariydi. Simdi de düsman, yabancı ve Turanlı oluslari suç sayiliyordu.

Sasaniler, Parsî halkinin ve mûbedlerin öncülüğüyle iktidari ele geçirmislerdi. Sasaniler de her yeni iktidara geçenler gibi kendilerinden öncekileri karalıyor, kusurlu buluyor, idarecile-riyle de alay ediyorlardı. Partileri, yabancı ve kötü dinli saymak taydılar. Nasıl Hegamensiler, son “Mâd” padisahini zalim bir-sahsiyet olarak görmüsler ve gülünç bulmuslarsa, Sasaniler de bunu yapıyorlardı.

“Sasan Hutayi” ogullari -Estehr Tapmagi’ nin mubedi, büyük müftü ve o zamanki İran’ in büyük ruhanisi mûbedlerin ve Zer düst dinine inananlarinin yardimiyla bir hareket baslattılar. Zer düst dinini canlandirmek ve Ahuramazda’ nin temsilcileri olan Mûbedlerin gücünü ihya etmek dogrultusunda bir hareket orta ya koymaktaydılar. Hegamensilerin övündükleri sahsiyetleri degerlendirmekle Partilerin tamamen ezmeye basladılar.

Sasani hükümeti, millî ve dinî bir hükümettir. Bu hükümet ile Safevî hükümeti arasında her yönden tuhaf bir benzerlik var di. Safevî hareket (“Alevi siasi ve Safevi siasi”nda bahsettigim gi bi) “milliyet ve din” esasina dayaniyordu. Sasaniler de bu iki sia ra dayanarak ayaklaniyorlardı. Safevi padisahlari büyük ruhanî Seyn Safiyuddin Erdebilî’ nin ogullardir. Sasaniler de Sasan Hu-tayi’ nin ogullaridir. Estehr Mabedî’ nin Müftüsü de bütün İran ruhanilerinin lideridir.

Zerdüst dininin Hegamensiler döneminde bir nüfuzu yok tu. Bence o dönemde bir azinlik diniydi. Eskâniler de mûbedleri ciddiye almıyorlardı. Sasaniler zamanında güçleri genislemis, dinî gelenekler yeniden ihya edilmistir. Çok sayida mabetler bas çekiyor; kutsal atesler parlıyor, çok sayida mülkler mabetler vakfediliyordu. Hatta İran’ in ziraî arazilerinin beste biri vakfedilmisti.

Bos ve Çürümüş Bir Din

Tapınakların ve mübedlerin Sasani sultanları tarafından te'yid edilmesi, dinî-siyasî dokuda bir iktidarı, yani "Sasaniler-Mübedler" iktidarını ortaya çıkarıyordu. Zerdüst dinini kudret ve hakimiyetinin zirvesine ulaştıran bir iktidardı bu. Aynı zamanda içinden, mânâ yönünden, hakikat, ruh ve aslî yönden çok yıkılmış ve taslaşmış bir iktidar. Tıpkı Safeviler döneminde Sia'nın basına gelenler gibi.

Çünkü Safeviler, Sia'nın gücünü, kendi siyasetlerinin aleti ve kendi kudretlerini açıklama aracı yaptılar. - Halk kitlelerinin arzusu olan yüzlerce yıllık tarihi mücadele, cihad, şehadet ve hürriyet olan Sia'yi kendi emellerine alet ettiler-Dis yüzüyle Sii mezhebinin ruhaniyet ve mukaddesatına dayandılar, tahlile başladılar. Gerçekte ise, baskıya takva ve Sia kutsallığı elbisesini giydirdiler. "Radha Kriseynan"ın deyimiyile; en büyük facia, bas ki takva ve kutsallık elbisesini giydiği zamandır. Zor ve baskı, hakikatin yanında yer alırsa bu baskı bir güve gibi hakikati içten içe yer, özünü çürütür. Bu durumda artık ne tanınabilir, ne de mücadele için ayaga kalkabilir; hakikat ve din tanınmaz olurlar.

Sasaniler, Zerdüst dinini bu şekilde ve bu tertiple bos, çürü müs, taslaşmış ve sapmış bir duruma getirdiler. Mübedlerin ruhanî ve Sasanilerin de siyasî iktidarlarını sergileyebilmek için, bir güç görüntüsü halinde Zerdüst dinini mübedlere teslim ettiler.

Bu yüzden Zerdüst dininin içi, bosalmış ve çürümüstü. Oysa Zerdüst dini karşısında yeni din olarak Mâni ve Mazdek hareketleri, halk kitlesinin sıcak ilgisini çekiyor ve kabul görüyordu. Sonunda çürümüş ve bos "Sasaniler-Mübed" yapısı, Islâm'ın ilk tekmesi ile yıkıldı. Yıkıldığı zaman kof görüntüsünün zirvesindedir. Islâm da gelmeseydi, İranlılar zorunlu olarak Mâni ve Mazdek dinlerine sığınacaklardı. Mazdek ve Mâni dinleri, halk ve aydınlar arasında gelişmeseydi, kuskusuz İran Islâm'dan önce Hıristiyanlığın kucagina düşerdi. Çünkü Zerdüst dininin iktidarda kalması, artık mümkün değildi. Islâm'dan önce Medaim Zerdüst dini iktidarının ve Sasani siyasî rejiminin baskentinin

DINLER TARİHİ

Hiristiyanlık dünyasının dinî merkezi olduğu gözönüne alınırsa sözkonusu sonuç kaçınılmazdır. İslâm, Hiristiyanlığın yayılması- \ ni durdurmasaydı Hiristiyanlık, Zerdüst İran'ı da yutardı.

İlk İran ve Hint Âryaî Dinlerinin Yakınlığı

İran Aryaîleri ile, Hint Âryaîlerinin birbirinden çok farklı coğrafî özellikleri olan topraklarla karşılaştığını söyledim. Az su, kuraklık, zorluk ve toprağın kabuğu, çalışma, bilim ve tek nik karşısında halledilemeyecek kadar çetin problemler değildi. Bu yüzden İran Aryaîleri İran topraklarına varıp yerleşince, İran tarihinde kırsal yerleşimi ve kentsel yerleşimi oluşturmışlardı. İlk İran ve Hint Aryaîleri arasında, başlangıçta her ikisinin bu iki ülkeye girişlerinde benzerlikler bulursak, bu sasilacak bir şey değildir. Her ikisi aynı köktendir, aynı yerden gelmişlerdir ve farklı topraklara varmışlardır; Toprağın imkanlarının ayrı olması, onları sonradan değiştirmiyor. Din, felsefe ve sanatlarına farklı şekiller kazandırıyor, yalnızca.

Tarih, Hint ilâhlar takimi toplamının Veda dininde Mitraizm dinindeki ilâhların toplamıyla benzer olduğunu gösteriyor. Hint'te "Mitra" ilâhtır. İran'da "Mehr". Orada da dev tanrı, bura da da; "Varuna" her ikisinde de tanrıdır.

İlk dinin bütün tanrıları, örneğin Hint'te Veda dini, İran'da Mehrperestlik (güneşteki Tanrı'ya tapıcılık) veya Mitraizm, su itikada dayanmaktadır: "Mehr" büyük tanrıdır, diğer tanrılar ondan daha küçüktür.⁵⁷

Mitraizm, ateşe tapma; rüzgâr, tufan, yeşillik, bahar, gökyüzü, dağ, orman, gece... gibi tabiat kuvvetlerine tapma; sihir ve büyü ile süslenmekten ibarettir. Bu tabiat kuvvetlerine tapma, dünyada is basında olan kötü ve iyi ruhlara inanmanın gereğidir.

⁵⁷-Hint'in aksine orada Varuna gök tanrısıdır. "Varuna" ters, bas aşağı kelime-sindendir. Asili, asılmış anlamına gelir Büyük tanrıdır. İran'da "Mehr" (Hint'te de tanrılardan biridir) saygı ile yüceltilmekte ve büyük tanrıya dönüşmektedir.

Sihir ve büyü, insanın kötü ruhların serrinden kurtulmak ve iyi ruhları cezbetmek için yaptığı amellerin toplamından ibaret tir. İyi ve kötü ruhlardan kaçmak veya onları cezbetmek için en önemli is, kurban, nezir, hatta çok sayıda cinayettir. Sihir ve büyü, cinayetle daima birlikte görülmüştür; birbirlerine yoldas ol muslardır. Hatta Ortaçağ'da, kirkini çıkarmamıs kirk bebegin cesedi, Versay'da, kilisenin mihrabında terk edilmiş olarak bu lundu. Bu, sihir ve büyüünün cinayetskârlığına bir delildir. Sosyo lojinin iddiasının (meselâ Durkheim gibilerinin) aksine sihir, büyü ve din arasında hiçbir benzerlik yoktur. Sihir ve büyüünün, bi reysel, topluma ters bir yönü vardır. Din ise sosyal ve bireycili gin ziddi olan bir boyuta sahiptir. Bu yüzden büyü (kovulmuş din, kovulmuş seriat ve genel vicdan), gizlilikle beraber, sapma içinde ve günah içinde yasiyor. Halbuki din, daima sosyaldır ve bundan sonra da sosyal olacaktır.

Mitraizmin Temeli: Büyü

Mitraizm'in bugün böylesine yüceltilmesinin esaslarından biri, sihir ve büyücüdür. Çünkü halden uzaklaşmış, geçmisse bağlanarak azamet kazanmıştır. Tipki uzak, güzel ve debdebeli görünen bir köy gibi. Ama içine girildiği zaman, pislik dolu ve berbat kokulu, Önceden yapılmış olan görünüm pislige bulasiyor ve bütün bunlardan geçilmiyor.

Mitraizm, ates ve Mehr'e tapma esasına dayanmaktadır: "Mehr" güneşte yasayan bir tanridir; güneşin kendisi degildir. Mitraizm'in üstünlüğü, büyücüden gelmektedir. Bir toplumda büyücülüğün olup da büyücünün olmaması imkânsizdir. Fazla ca zevk, zekâ ve yetenek sahibi olan, sadece ilmi ve okuma ne deniyle büyücünün yerine konamaz. Eski dinlerde büyücülük irsi, resmî bir teskilat seklinde idare ediliyordu. Büyücüler, dinî islerin mütevellileriydi. Tanrı ve insanın rabita ve aracisiydilar. (Yaratici ile mahlûk arasındaki perdeyi kaldirması, irsî düzeni parçalayıp yenilgiye ugratması Islâm'in iftihar duyulan özelliklerindendir her büyücünün makamının degeri, takva ve ilimle belirlenmiyordu. Degeri irsî olarak aldığı kanında ve zâtin-452

DINLER TARİHİ

daydı. Evlâdına da bunu miras bırakıyordu. Diğer insanlar için de bazıları daha zeki ve daha üstün de olsalar, böyle bîr maktâ ulasmaları mümkün değildi.

Mitrazmde asalet, Mecusî ruhanilerine ve Mehrperestlik dinine bağlı ruhanilere aitti. (Brahmanizm'de asaletin Brahman'da olması gibi). Dinî işleri yerine getirmeleri için, oldukça fazla güçleri vardı. Halk, onların faziletine ve şahsiyetlerine inanmadığı halde, mecburen onları taklid ediyordu, onlara tâbi oluyordu. Çünkü dinî işleri, sadece Mecusî ruhanîlerin tekelindeydi. Mecusî ruhanîleri, dinî tekellerinde bulundukları için kendi çıkarlarına yorumlayıp tefsir edebiliyorlardı. Meselâ, gelir kaynaklarından birisi kurban idi. (Veda dininde de olduğu gibi. Buda bunu lağvetti) Kurban yaygındı; en büyük geçim kaynaklarından biriydi. Islâm'ın aksine, kurban halk için değildi. Tanrı'nın kendisi içindi. Kurban merasimini icra eden, kurbanı taşıyan Tanrı'nın nezdinde(!) Mecusî ruhanîsinden (Mog) başka bir-kimse olamazdı.

Yahudilik dininde de böyle bir durum vardı. Tevrat'ın yedinci babında, sadece Harun'un çocuklarının, yani hahamların bütün merasimleri yerine getirebilecek kişiler olduğunu görüyoruz. Bu yüzden her iş için ağır, karmaşık kanunlar konmuştu. Meselâ Tevrat'ın yetmisten fazla sayfası kurban kesmenin tekniği, yöntemleri ve kurban tabutuyla ilgilidir. O kadar zor ve anlaşılması imkânsizdir ki sadece hahamlar gerçekleştirebilirler. Diğerleri gerçekleştiremezler ve buna hakları da yoktur.

Mehrperestlik dininde de Moglar (ruhaniler) veya "kar-ran"lar Aryaî kabilelere hakim olan en büyük kuvvet idiler. Bü yücünün bugün bedevi kabilelere hakim olması (meselâ Doğu Afrika'da). Hatta kabilenin hani bile onun inancının esiridir ve ona muhtaçtır.

Islâm'da ve Diğer Dinlerde Kurban

Islâm'da kurban, tamamen kendine has bir özellik arzeder. Kurbanın olduğu diğer dinlerdeki şekillerle tamamen zittir. Kur'ân hacdan bahsettiği zaman, iki defa açık ve net olarak kurbanın amacını da ifade ediyor; eğer kurban kesiliyorsa fakir

ve miskinın yemesi içindir, diyor. Islâm'ın kurban konusundaki tavrı diğer dInlerinki gibi değil. Diğer dinlerde kurban etinin yenmesi haramdır. Hatta bir lokması bile insanın hissesi ola mıyor.

“Húm” veya “Haúmâ”

Özel bir bitkidir, Mehrperestler ve Zerdüstiler özünü kay natıyorlardı; ondan “Mi veya Ming” isimli bir içki yapıyorlardı. (Bu istilâh Farsçada şimdi de var. Meselâ, “falan adam mong ol mus” derler, bunamis sersemlemis, sersemletilmiş anlamında kullanılır. Yani “sarhos olmuş” veya “sarhos etmişler” demek is tenir. Bu içkiyi içmekle, ruhanînin cezbelerinden kurtulduklarına ve gaybî esrarın kendilerini ilham edildiğine inanıyorlardı.

Bu içki Veda dininde de var, “Suma” olarak isimlendiriliyor. Bu Mehr “Huma”si veya Veda “Suma”si, sonraları Zerdüst dini ne giriyor. Ondan sonra Mesih'in dininde (Hiristiyanlıkta) “Kut sal Sarap” adını alıyor. “Messe” duası, merasiminde kesik vasıta sılla dağıtılıp, sunuluyor. Onun içinde Mesih'in ruhunun oldu guna inanıyorlar, içmekle, kendilerini kutsallastıracağına inaniyorlar.

“Suma” veya “Huma” Mitraizm dininden Veda dinine, oradan da Katolik Hiristiyanlığına gidiyor. Sonra da bizim edebiyatımıza giriyor.⁵⁸

Ask, irfan, cezbe, sarhosluk, kendinden geçme, bayılma, maddiyattan el etek çekme, yücelme(0 olarak yerleşiyor. Sofiy-ye'nin sarap içerek ulaştıkları derecelere benziyor bu da.

Demek ki Mehrperestlik dininin tarihî köklerini sihir ve bü yüye iman oluşturmaktadır. Mogların asaletine iman ve hakimi yetini Özlemek de tarihî köklerden di. Oysa Moglar çok pis, yikil mis ve mal yiyen insanlardı. Zerdüst'ün siddetli bir saldırısına

58- “Mey”, “Meyhane”, “Mog” ve “Mogçe” edebiyatımızda o kadar çok kullanil mistir ki bu nokta, sunu da hatırlatmaktadır ki; birkaç asir öncesine kadar bile meyhaneleri Zerdüstiler idare ediyordu.

DINLER TARİHİ

maruz kalmışlardı. Su husus bütün peygamberlerin kesin kade ridir: Peygamberlik İçin ayaga kalktıkları zaman karşılarında duran en büyük güç önceki dinlerin ruhanîyetidir. Kur'ân'ın ruhban ve ehbarâ (hahamlara) yaptığı siddetli elestiriyi hatırla yalim: “Ey insanlar! Hahamlar ve rahiplerin çoğu insanların malları ni haksızlıkla yerler, Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüş bi riktirip Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azabi müjdele.” (Tevbe/34) Hz. İsa'nın Ferisiler'e (o zamanki Yahudi ruhanîyeti) saldırısı, bu gerçeğin örnekleridir.⁵⁹

Zerdüst'ün Kiyamının Zaruri Olduğuna Dair Bir Sebep

Zerdüst (M.O.) 660 yılında ansizin kiyam ediyor. Zerdüst'ün isyânı değişik sebeplere dayanıyordu. Sebeplerden biri, medeniyet ve mülkiyet düzeninin insanlığın başına yeni dertler ve ihtiyaçlar açmasıdır. Sonra bazı islahatçılara, çözüm yolları önermeye başlıyor. Konfüçyüs, Lao-Tsu, Buda, Zerdüst, Yunan filozofları ve Yedi Hekimler'inin hepsi aynı asırda yaşamışlardır. Bu da Zerdüst'ün o zamanki İran'ın yeni dertlerine ve ihtiyaçlarına bir cevap olduğunu göstermektedir.

Diger Bir Sebep

Aryaîler, Iran'a ve Hind'e olmak üzere iki farkli ülkeye da gilinca, cografi sartlari farkli; toprak, su ve hava imkânleri farkli olmasına ragmen ayni kökten gelmeleri sebebiyle ortak yeni sartlarla karsilasınca tedricen yeni ihtiyaçlar da ortaya çikti, kus kusuz.

Hint AryaîleriI, kabile hayatında kaldılar. Iran Âryaîleri, çift çilik hayati tarzına girdiler. Hayat sartlarının, sosyal düzenin, sosyal ahlâk duygusunun degismesiyle artık Mitraizm ve Zer-düstten önceki ilkel dinler (Aryaî kabileleri, vahsi İranli ve Hint li düşünüs ve yasayis sekli düzeyinde kalmisti) Iran'in yeni ihti—

59-Bu Is gösteriyor ki yeni din, durumun islahi ve dinin islahi için geliyor, ege men düzene karsi kendiliginden cephe aliyor. Önceki dini hak idiyse tahrif edip bozmuş olan, eger bâtil idiyse halkın ve menfaatlarının aleyhine büyük bir alet ?lark kullanmış ve egemen güçlerin faydasına teslim etmiş olan düzen..

yaçlarına cevap veremiyordu. Yeni şartlara, sosyal, iktisadî ve ahlâkî ihtiyaçlara hitap etmesi gereken ve mevcut durumu açık layabilecek bir din gerekiyordu. Meselâ daha önce hayvancılık yapanlar, artık kabile şeklinde yaşıyorlardı, bu nedenle tanrı için kolayca kurban kesebiliyorlardı. Kurbanı, etinden istifadeyi düşünmeden tanrının yolunda yakabiliyorlardı. Fakat bunlar çiftçilik dönemine geçtiler; böylece sehir hayatına ve köy hayatına girdiler. Çiftçilik düzeninde kurban kesmenin zararlarını görebiliyorlardı. Hayvancılıkla uğraşmayanlar için kurban kesmek, artık iyice zorlaşmıştır. O halde önceki hayvancılık döneminde çok kolayca gerçekleştirilen bir gelenek, artık zor ve gerçektirilmesi imkânsiz bir olay oluyor. Böyle bir geleneğe, ortaya çıkan güçlük nedeniyle ilgi azalır ve tanrı ile ilişki de ken diliginden terkedilmiş olur.

Burada Zerdüşt kıyam ediyor. Tanrı'ya bağlanma için bir din ilân ediyor. Sihir ve büyüye olan ihtiyacı inkâr ediyor. Kur bana da Moglara da toplumun ihtiyacı olmadığını bildiriyor.

Büyüyü iptal edip kurbanı reddederek Karpanların Mogların karşısında en büyük mücadeleyi başlatıyor. Hepsinden önemlisi, önceki dinlerin bütün putlarını, çeşitli ilâhlarının heykellerini dağıtıp kırıyor, mabetlerden dışarı atıyor. (Gerçi sonra Mübedler yeni açıklamalarla tekrar geri getiriyorlardı). Zerdüşt bedevi dinin reformuyla yeni bir din kuruyor. Bu din, çiftçiliğin ve ziraatin siddetli etkisi altındadır; İran'ın yeni hayatının açık-layicisidir.

Zerdüşt dininde inek, çok muhteremdir. Bu nedenle büyük tanrılardan biri olan "Vehumen" aslında inek tanrisidir. Zerdüşt'ün kendisinin adı da "Zoreaster" veya "Zerdüster", yani de ve zenginidir. Bu da kabilevi döneme bağlılık işaretidir. Fakat Hind'in aksine İran'da inek sadece muhteremdir, kendisine tapılmaz ve kutsal sayılmaz. Ineğin yerine, yeraltı su geçidi, su yolu ve su, kutsaldır. Hayvancılık döneminde inek, hayvancılığın ve iktisadî hayatın kaynağını gösteren bir imge olurken çiftçilik döneminde su, ziraat ve iktisadî hayatın kaynağını gösteren bir imgedir; bu yüzden değerlidir. Dolayısıyla Zerdüşt dininde

DINLER TARİHİ

su inegin yerine geçmekte ve kendisine tapılan kutsal addedil mektedir.

Dinler tarihi açısından Zerdüst'ün en büyük hizmeti, tevhi di olmayan bütün dinlerin görüşünü, dinlerin esasi olan tapma yi ve dini, tevhide yaklastirmis olmasidir.

Zerdüst'ün Tanrı İnanci Monoteist mi, Düalist mî?

Zerdüst'ün tanrı inanci monoteist mi, düalist mi meselesin de iki görüş vardır Biri, klasik teoridir. Siradan Zerdüstîlerin (meseleleri tefsir ve te'vil edenler; aydinlar degil) ve taklitçilerin kabul ettikleri görüştür. Bu görüş açısından Zerdüst dini, düa list tanrı inancina sahip bir dindir. “Ahira”nin dini ve “Ehrimen”in dini. “Engermeyi now” dini ve “Spentamei-yi now” dini, iki kisilik; “hayir” ve “ser”.

Kötü olan herkes ve hersey, “engermeyi-yi now”un bir parça sidir. Eger iyi olursa “Spentamei-yi now”un bir parçasidir. Bu iki zât daima savas halindeler. O halde Zerdüst'ün dinine inanç, Zât'in dünyadaki ikiligine inançtir.

İkinci görüş ise, yeni tarihçilere ve yazarlara ait olan görüş tür. Bunlar Zerdüst dinini ihya etme ve bu dine saygi gösterme çabasi içerisinde; bugünkü dünya anlayisinin tevhidi tanidi gini, övdüğünü, tevhide taptigini görüyorlar. Hatta dinsizler bi le mukayese yaptıkları zaman tevhidin, dini görüşün en gelis mis seki oldugunu itiraf ediyorlar. (Bu, apaçik ve tereddüt edil mesi imkânsiz birseydir). Bunlar ilgi duyduklari dinlere tevhidi bir çehre kazandirmak için çaba gösteriyorlar. Dini tefekkür açi sindan bugünkü dünyaca takdir edilenlerden biri olan derin ve büyük yazar “Radha Kriseynan” bu yaklasimla Hindu dinine (bir düzine tanrısı olmasına ragmen) tevhidi bir çehre nakset mek ve çizmek istiyor. Onun çabasi övgüye degerdir, fakat sirk dinini tevhid dini gibi göstermesi ve onu sevimmilestirmesi de kinanacak bir durumdur. Eger kendisi yeni bir dindar olarak inançlarını tekrarlayıp yeniden söyleseydi, kendisinden daha çok memnun olurduk. Bütün gerçeklere, kaynaklara ve belgele re ragmen yanlis açıklamalara girismesinden böyle bir tavir da-DINLER TARİ H I

457

ha iyi olurdu. Gerçi aydin nasıl isterse, hükmü o şekilde çıkara bilir ya!

Merhum “Dr. Muin” de, çok iyi bir insandı, büyük bir adamdı.60

(Bütün korkum sudur: iyiler ve büyükler, hata edip dogru olmayan bir söz söyler ve yazarlarsa, kendilerine gösterilen des tek ve güveni, büyüklükleriyle kanstirirlarsa, kötü bir sonuç or taya çıkar. Yoksa, “Mirza Mülküm Han” gibi piyangoyu iki yer de satıp, dolandiricilikla kazandıklarını yiyen bir adam, eger bir yalan söylerse, kolaylıkla kökten reddedilebilir!) Bu görüşlerin etkisi altında kaldı, Zerdüst dinini saf bir tevhid dini, olarak ni telemeye kalkisti. Halbuki Zerdüst dini sade bir sirk dinidir. Tipki Veda ve Mitraizm dini gibi sirk esasina dayanir. Bu dinde Ahuramazda var, Ehrimen var. Bu ikisi arasında ezelden ebede kadar bir mücadele var. Binlerce melek ve tanrı; emsaspand ve kârpan arasında dünyada savas ve çarpisma halindedir. Ahuraî ve ehrimenî güçler arasında olan daimî bir mücadele sözkonusudur.

Avesta'nin bas tarafında “Gase” veya”Gatlar” adıyla birkaç siir ve ilâhî var. Makam, yani ahenk

anlamina gelmektedir bunlar da. “Damesteter” gibi filologlar, bu kismilerin Zerdüst’ün kendi diline, diger kismilerden daha yakin olduguna inanıyorlar. Veda kitaplarinin yazilmis oldugu lisanla karsilastirma ya parak variyorlar bu sonuca. O halde bunlar ikibinüçyüz, ikibindörtüyüz, hatta ikibinbesyüz yıl önceydi denilebilir. Bazilari bu ilâhîlerin Zerdüst’ün kendi tanrisina hitaben münacaatlari olma sinin muhtemel olduguna inaniyorlar. Her halükârda ister Zer düst’ün kendisinin olsun, isterse ondan sonra olusturulmus olsunlar, Zerdüst’ün asrina çok yakin olduklari ortada. Zerdüst’ün

60-Ben iyi adamlardan daima korkmusumdur. Çünkü onlar hata yaptiklari za man bunun çok korkunç sonuçlari; eserlerin ve zihinlerin üzerinde çok kötü tepkileri olmaktadır. Sonra onunla mücadele etmek de mümkün olmuyor Çünkü bu sapmis fikrin gerisinde kutsal bir çehre gizlenmistir. Herkesin inandigi bir çehre; temiz, dindar ve iyi bir insan, geride böyle saptirici bir fikir, kötü bir kitap biraktigi zaman, pekçok nesil onun kötü etkilerine kapiliyor. Eger herkes onunla zitlasirsa bu sefer de kendini tahrip etmis ve en küçük bir etki birakma mis olur.

DINLER TARİHİ

ilk döneminden kalan kaynak kitaplar olarak görebilir ve tahmini nen onlara dayanabiliriz.

Gatlar'ın son âyetlerinde Zerdüst tanrisına söyle diyor: “Ey Ahuramazda, sen karanlığı yarattın, nuru yarattığın gibi,.” bu cümleden hareketle ilk Zerdüst inancında (yani Mazdapereslikte) iyilik ve kötülüğün yaratıcısı, nûr ve isigin, çirkinlik ve güzelliğin ve herseyin yaraücüsü Ahuramazda olmuştur.

Zerdüst gelince “Mogperestlik/Mecusi” tanrileriyle ve Hintli ilâhlarla (İranlılar ve Hintliler dinlerinde ortak idiler) kavgaya tutustu.

Hintliler ve Moglar “Deyas”, “Deyû” veya “Diyu”yu dünya tanrileri olarak biliyorlardı. Zerdüst ise bunları, kötü heylular, devler olarak isimlendirdi.

“Mehrperestlik” dininde ve “Veda” dininde “Varuna” büyük tanrıydı. “Asura” veya “Ahura” ser, ihanet ve karanlık tanrisiydi. Zerdüst “Varuna”yi sehvet ve sirretlik tanrisi olarak ilân etti. Hint ve İran'ın hesabını ayırmak için böyle yaptı. Tıpkı İranlı ve Hintli'nin ayrı olması gibi. İranlı ruh, sosyal, kültürel ve ruhsal bağımsızlık kazanmıştı. Dinin de bağımsız olması gerekiyordu. Zerdüst “Asura” veya “Ahura”yi “Mezda” için en büyük lâkap olarak seçti. “Mezda” Hintli, İranlı veya Avrupalıların ilâhlarından biriydi. “Ahuramazda”daki mezda, düşünce ve akıl anlamında; “Ahura” ise rab, tanrı ve sahip anlamındadır. “Ahura mazda”; temiz ve büyük akıl sahibi. Yani Ahuramazda'yi “Mehr” ve “Mitra”dan daha büyük olarak kabul etti. Diğer bütün tanrılardan büyük olduğunu söyledi. Bütün dünyanın ilâhi ve hayır tanrisi kıldı.

“Ahuramazda” ve Dünya'nın Yaratılışı

Zerdüst, “Ahuramazda”yi ezelî, ebedî, akıllı, kadir ve âlim olarak biliyor. Dünyayı yaratmak isteyince, ilk önce “Vehumen” adıyla, ebedî ve mutlak bir ruh yarattı. Vehumen, mense, zihin, fikir ve iyi düşünce anlamındaydı. “Vehumen”den sonra dünyanın bütün sembollerini, alâmetlerini yarattı.

Zerdüşt Dîninde ve Islâm Felsefesinde Dünyanın Yararılması

Böyle bir itikat, Islâm felsefesinde de var. Çünkü Allah, ezelî vâcib, mutlak ve yüce zâttir. Dünyanın cinsinden değildir, kadimdir. Kadim olmayan hadis icat edemez. O zaman felsefe, Tanrı için önplana çıkan bu problemi yani felsefenin ürettiği problemi kendi giderir. Çünkü Allah kadimdir ve felsefeye göre kadim olmayan doğrudan yaratamaz. Çünkü kadimden, hâdise (kadim olmayana) ugrarsa, muhtemelen bu hadis, kadimin ken disinde sonradan olmuş olur. Önce “ilk heyûlâ” (herşeyin aslı) dîye bir mevcut yaratıyor {veya heyula-i ũûa}. Bu varlık, bir ta raftan zat-i Kadimle alâkalidir, diğer taraftan da zât-i hadisle -yani bizimle-. O aynı zamanda aynîlik esası üzerine mümkün ve hadisledir -maddî dünyayladır-; dünyayı yaratıyor. “Akl-i ev vel”, (Allah’ın ilk yaratığı) bu akıldır.

Bu Zerdüşt’ün ve Islâm felsefesinin Tanrı için oluşturduğu problemlerdir ve kendileri izale ediyorlar. Ancak bizzat Islâm’da Allah tasavvuru için böyle problemler yoktur. Hadis, o Kadim Zat’dan çıkmaktadır ve bunda da hiçbir problem yoktur. Eger sen anlamıyorsan, anlama! Anlamadığındandır! Sirk o se kilde çıkmıyor; sirk öyle birşeydir ki, simdiki yasantımız gibi!

“Engermeî-yî Now” ve “Spentameî-yi Now”

Zerdüşt inancında, dünyada iki tanrisal düzen; kötü zât “Engermeî-yi now” ve iyi zât “Spentameî-yi now” mevcuttur. “Enger” ser anlamında, “Spenta” da mukaddes, hayır anlamın dadır. “Me-yi now” ise “ben”, “huy” “mantalite” anlamlarına gel mekte. Bunların hepsi tek kelimedir; fikir, düşünce, akıl ve hik metle es anlamlı olarak. “Engermens” ve “Spentainens” (körü zât ve iyi zât) daima savas halindedirler. Herbirinin yardımcıları ve melekleri vardır.”Spentameî-yi Now”un Dostları

Altı melek veya yakın tanrı, dünyadaki ‘iyi zât’ın dostlarıdır. Bunlar “Spentameî-yi Now” ile hayır dünyasını idare ediyorlar. “Engermeî-yi Now” ve yardımcılarıyla savas ediyorlar. Bu altı emsaspent (daimî, ezelî ve ebedî ruh) sunlardan ibarettirler:

DINLER TARİHİ

(Pehlevce deyimini söylemiyorum. Çünkü bunları söylemeye gerek yok. Farsça'sini söylüyorum ki, bunlar dilimizde kullanılmakta olan isimlerdir) 1-Brahman: "Brah" iyi, güzel ve hayır anlamındadır. "Men", huy, tabiat anlamındadır. Yani iyi tabiatlı melektir. 2-Obdibehest: Doğruluk ve adalet. 3-Sehriver: Kudret melegi veya onların kendi deyimleriyle "Kudret Tanrısı". 4-Hurtat: Faydalanma, mutluluk, afiyet. 5-Spendarmez (Esendarmez): "Spend", mukaddes anlamındadır. Nitekim Zerdüst'ün sıfatları rindan biri de "Spendmen"dir. Yani kutsal huy sahibi (mens-i spend). Esendamez, "Esfend" kelimesinin es anlamlıdır. Bere ket, ask ve sevgi tanrısı. 6-Mordâd veya Emertat: Daim olma ve ebedîlik tanrısı.

Bu altı "emsaspend" "Spentame-î-yi Now"un liderliği altında da, yedi kişilik grubu teşkil ediyorlar. Bunlar "Ahuramazda"nın iradesini yürütürler. Ser ile mücadele ediyorlar ve "Ahuramazda"nın yolunda olan insanlara yardım ediyorlar.

Bunlara karşı altı tane de ser melegi vardır. (Bunlara deyim uygunsa azap melekleri de denebilir.) Bunlar "Entegerme-î-yi Now"la beraberdir. Yedi kişilik kötü ruh grubunu teşkil ediyorlar.

"Spentame-î-yi Now", "Engerme-î-yi now" ve dostları, varlık âleminde hayır ve ser saflarında yer almaktadırlar. Bu arada insan, seçme hakkına sahiptir. Elbette bunlardan başka melekler de vardır. (Meselâ, Sorus itaat anlamındadır; bizim dinimizdeki Cebrail gibi).

Zerdüst dininin, metafizik itikadî sisteminin toplamı budur. Bu inanç sistemi, aynı zamanda Zerdüstî dünya görüşünü de simgeliyor.

Burada, şu noktaya dikkatleri çekmek istiyorum: Eğer "Engerme-î-yi now" (ser tanrısı ve dostları) "Ahuramazda"nın yaratıkları olurlarsa, bu itikadî sistem, bizim itikadî sistemimize benzerlik arzeder. Tevhid inancındaki esaslara yaklaşılmış olur. Çünkü Tevhid itikadında da Seytan Allah'ın mahlûkudur. Ayrıca Tevhid mutlak; serin de Allah'ın mahlûku olması gerekir. Ama eğer "Engerme-î-yi now" ser tanrısı olursa ve "Ahuramazda"-DINLER TARİHİ

461

da" da hayır tanrısı olarak gözükmüş ve her ikisi arasında da çarşı tasma sözkonusuysa, o zaman iki zat, bizzat ezelî tanrı sayılmış olur ki, bu ikiliğe tapmak da sirk olur; tevhid değil. Ne Zerdüstî inanç (bizzat olan Tanrı'ya inanıyor) ne de bugünkü aydınların akidesi İslâmî görüş esasına göre; tevhidî bir yorumla bir Zerdüst oluşturmak istiyorlar) doğrudur. Çünkü tevhid, (su anda) halkın zihninde sirkten tamamen ayrılmış, müshahas olarak duyan bir fikir değildir. Aynı fetisizm ve animizm aşamasındaki sirk, en yüce evrensel tevhid şekline çıkarmak istemeleri gibi. Halbuki tevhid, bir tür manevî görüş, çok yüce ve güzel bir dünya görüşüdür.

Bütün ruhî, fikri ve kültürel değişime paralel olarak, dine ait inanç esasları da, medeniyetlerin değişim tarihleri boyunca insanlığın zihninde çeşitli şekillere bürünmüştür. Aslında o yüce ve maveraî anlamıyla tevhidi anlamak İslâm'da ve Kur'ân'da tanıtılan şekliyle tanımak en küçük bir tereddüt ve şüphe olmaksızın tevhide inanan ve Kur'ân'ın yolunda olan toplum için de kolay değildir. Zihnimize ve anlayışımıza yerleşmesi kolay olmuyor. İnsanımızın kapasitesi yeterli gelmiyor. Eğer zihni mizi açıp içine bakan olursa, inancımızda çok sayıda sirk lekesini ve tevhid inancına karışmış sirk unsurlarını görürler.

Tevhid, “Allah, birdir, degildir” demekle basit bir sekilde yorumlanamaz. Tevhid bu kadar basit degildir. Eger böyle ol saydi, zengine sayginin, her tehlike etkeninden korkmanin tev hid inancina hanel getirmemesini ve zihni mesgul etmemesi gerekirdi. Ama böyle degildir: “Kim zenginlige saygi gösterirse, di nin üçte birini kaybetmistir” veya “Herhangi bir tehlike kaynagin dan korkarsan, artık muvahhid degilsin” denilmistir. Bu yüzden ki tevhidin anlami, basit olarak sadece “Allah birdir, iki degil dir” olsaydi, menfa atçilik tan dogan korku ve sayginin tevhide ne üskisi olurdu?

Büyük ve aydin âlim Seyh Cafer Susteri istihza ve saka lisa niyla bizim yalanci muvahhidligimizle alay ediyor: “Bütün peygamberler ve ulema söyle demeye geldiler: “Ey insanlar! Paraya, baskiya, kudrete, kavme, kendinize, topraga, sahis ve puta tapmayı—

niz!Allah ‘a ibadet ediniz.” Ama ben diyorum ki; “bütün bu tapma lar arasında Allah için de bir yer açınız. Bütün bunlara tapıyorsunuz Allah’a da tapınız1.” diyordu.

Tevhidi anlamak (hatta felsefî dünya görüşü ve ahlâkî duyu bakımından), insanî, yüce bir ruhî tekâmülü gerektiriyor. Hiç şüphesiz, berrak, mutlak ve yüce sekliyle tevhid, Zerdüst dinî de gerçekleşmiş ve tecelli etmiş olamaz.

Zerdüst “Engermeî-yi now”unda da “Ahuramazda” gibi ezeli ve ebedi olup olmadığını veya “Ahuramazda’nin yaratığı olup olmadığını açıklığa kavuşturuyor. Eger açıklığa kavuş-tursaydı, müsrük mi, muvahhid mi olduğu belli olurdu. Su anda sahip olduğumuz kaynak ve belgelerde bu durum açık değildir. “Engermeî-yi now”un resmen “Ahuramazda”ya karşı bir zat olup olmadığı açık değildir. Eger Ahuramazda’ya olursa, bu gerçek ve kesin bir sirdir. Bunu ise, ben, kaybolmuş bir halka olarak biliyorum. Zerdüst’ü sirk ile tevhid arasında bir esikte görüyorum. Zerdüst’ün dinini, tevhide en yakın olan tevhidî ol mayan bir din, “sirk dini” olarak kabul ediyorum. Bu hükme, sa hip olduğumuz kaynak ve bilgilere dayanarak varıyorum.

Zerdüst dininde en yüksek makam, “Ahuramazda”ya aittir; tek ve biriciktir, hiçbir gücün onunla mukayesesi mümkün de gildir. Ondaki aşağı makamda iki güç vardır; “Spentameî-yi now” ve “Engermeî-yi now”. Bunlar hayir tanrısı ve ser tanrısıdır. Üçüncü makam ise “Spentameî-yi Now”un yardımcıları olan altı “emsaspend”e ve “Engermeî-yi now”un altı yardımcısı na aittir.

Demek ki bunlar, dünyada karşı karşıya kalmış olan iki güçtür. Birbirleriyle savaşıyorlar. “Gâtlar”da da görüldüğü gibi, bu iki güç birbirleriyle karşı karşıya dir. (Ahuramazda ise bunların üstündedir.) Mûbedlerin dediği, “Ahuramazda”-“Ehri men” güç dengesi şeklinde değil. Bütün bunlara rağmen Zerdüst dini, berrak bir tevhide sahip değildir. Çünkü “Gâtlar” ve Avesta’nin sair bölümleri, tam olarak güvenilebilecek bir kaynak değildir. Çünkü Milâdî üçüncü ve dördüncü asırlarda -Sasaniler zamanında, meydana çıkmışlardır. Bunlara dayan-DINLER TARİHİ

463

mak, tipki son ikiyüz, üçyüz yıl önce meydana gelmiş olan eser lerle, Hz. Peygamber dönemindeki itikadî usulü çizmeye çalışmamıza benzer. Hz. Peygamber zamanının itikadi usulünü anlamak için Kur’ân ve Nehcul-Belagâ’ya dayanmak gerekir. Son ikiyüz, üçyüz yıl önceki eserlere değil.

Zerdüst’ün dini tevhid ve sirkî bünyesinde barındırması açıkça belil değildir. Çünkü sadece “Gâtlar” gibi kaynaklarda ve başka belgelerde açık şekilde belirgin olmayışından değil; bunu, Zerdüst dininin ilk hareketinde de görememekteyiz. Tevhid’in kişilerde belirmesi ve hassasiyet oluşturmaları sadece İbrahimî dinlerde vardır. Çünkü İbrahimî silsilenin bu ilerlemiş dinlerin de tevhid, tam olarak açık ve müshastir. Eger sonradan insanlar yanlış anlaşılabilirlerse, kötü bir amel sergilemeler de bu, diğer dinlerden ve baskalarından kaynaklanıyordu; İbrahimî dinlerin özelliğinden değil. Diğer dinler, kuskusuz sirke tevhid elbisesi giydirmeye çalışıyorlardı. Bu, metinlerinin açık olmamasından değil; çünkü metinleri apaçiktir.

İslâm’da da, Zerdüst dininde olduğu gibi, “Seytan” vardır; ama Allah’a karşı değil, insana karşı savaşıyor. İnsan ve Seytan birbiriyle savaşıyor, Seytanla Allah değil. İslâm’da ahlâk düzleminde hayir ve ser de vardı. Fakat bu çatışma sadece insan ha yatında ve dünyasında gerçekleşmektedir. Fakat evren,

bastan basa mutlak hayirdir. Evrenin bir varligi, bir yolu ve bir yönü vardir. Evrene mutlak hakim bir kudret ve bir tedbir hükme diyor.

Zerdüst Dini: Düalizm Dini

Zerdüst dinini, gerek tevhidî bir din oldugu açisinden ele alalim {“Engermeî-yi now”, “Ahuramazda”nin mahlûkudur di yelim) gerekse sirk ve dualizm esaslarina dayali bir din olarak ele alalim. (“Engermeîyinow” “Ahuramazda” ile ayni zamanda mevcut olmustur diyelim), her iki durumda da dualist özelligini korumaktadir. Muvahhid Zerdüst’ün tevhidi de aslinda düalizmdir. Çünkü bütün varlik âlemini iki esasa indirgiyor. Hayir ve ser, karanlık ve nûr olarak. Kötü, çirkin ve ser olan hersey

DINLER TARİHİ

“Engermeî-yi now”un safındadır. Güzel, iyi, hayir olan hersey ise, “Sentameî-yi now”un safındadır. Bu nedenle Zerdüst dininin dünya görüşü; insanüstü, bütün zerrelere hakim iki hayir ve ser güç arasındaki evrensel bir savaşa dayanmaktadır. Bu ikili dünya görüşü, böylece tabiat ve varlık âlemini ikiye ayırdığı gibi, insan ve dünyayı da iki zıt kutba bölüyor.

Mûbedlerin Zerdüst’ü

Buraya kadar bahsedilenler ilk dönemdeki Zerdüst’ün ve dininin özellikleriyle ilgiliydi. Bundan sonra Mûbedlerin inanışları Zerdüst’ü, Mûbedlerin menfaatleriyle ve savunulmasıyla görevlendirilen dinî ele almaya çalışacağız. Bu şekilde sonuç alınması ve karşılaştırma yapmak mümkün olacaktır.

Zerdüst dini, su, ağaç ve yeşillik dinidir. Başlangıçta, ziraat hayatının özelliklerine dayanmaktadır: “Yeraltında gizli bir su yolu bulan herkes Cennet’e gider.” Bu yüzden Horasan yakınlarında Gonabâd’da suya ulaşmak için elli ilâ yüz metre yer estiklerini görüyoruz. Çok sayıda insan abutçe iş yapmış bu işin yer altındaki kanallardan Cennet’e bir yol bulabilmek uğrunda can vermişlerdi. İmandan başka, hiçbir güç, insanı bu kadar çalıştırmaz, hiçbir bilek -hatta tekniğin bileği bile- iman bileğine sahip olamaz.

Suyun, inegin, öküzün, su yolunun, ağaç ve yeşilliklerin kutlaştırılması su gerçeği göstermektedir: Zerdüst dinî (hayvan cilik dönemi dini olan Mitraizmin aksine) tamamen ziraat karak tere sahiptir.

Zerdüst Dini: Gerçekçiliğe Yönelis Dini

Dünyayı izdirap olarak bilen, hayatı da bir tek unsurdan yani izdiraptan ibaret olarak gören; her bağlılık ve ihtiyacı zillet, eziyet ve yıkılma unsuru olarak tanıyan; dünya, tabiat ve insanı kötümser bir bakış açısıyla gören Buda dininin aksine, Zerdüst dini iyimserlik ve gerçekçilik dinidir. Üretimi ve ziraatı siddetle teşvik ediyor. Ziraat hakkında, pek çok sevaplar sayıyor. Hayat,

evlilik ve komsulara yardım etmeye değer veriyor. Zerdüst dininde ahlâk, aslında pratik ziraî ilişkilere göredir. Maddî hayatı reddetme, iç dünyayı süsleme ve içten tasip tabiatötesine dayanan Budizm ahlâkinin aksine, Zerdüst dininin ruhuna, siddetli bir realizm hakimdir.

Zerdüst Dini: Olumlu Tarih Felsefesi Dini

Zerdüst inancında, bütün tarih üç döneme taksim ediliyor. Her dönem dörtbin yıldır. Tarihinin her döneminin sonunda tarihin dönüyor ve bir "Susiyant" zahir ediyor. En son "Susiyant" (va'd edilen Zerdüsti kurtarıcı) bu dönemin sonunda gelecektir, ondan sonra kıyamet kopacaktır. Hayrin mutlak galibiyeti olacak ve insanın pislikten kurtuluşu gerçekleşecektir.

Dönüşe, ölümden sonra dirilise inanmak Zerdüst dininde de vardır. Sia ve diğer îslâmi mezheplerde olduğu gibi.

"Âdem'in Varisi Hüseyin'in "Intizar: İtiraz Mezhebi" bölümünde Sia'nın dönüşle ilgili intizarının hangi anlamda olduğu nu gösterdim. Zerdüst, kıyametten önce "Susiyant"ların geldiği ne ve hakikat esasına göre insanı kurtardıklarına, dünyada adalet ve iyilik hükümetini kurduklarına inanıyor.

Zerdüst dini, İbrahimî dinlerin dışında kıyameti müsahhas olarak tasvir eden ilk dindir. Dünya ve insanın ölümünden sonra, büyük kıyamet oluyor, ölümler ayakta kalkıyor, "hesap"a duruyorlar. Teraziler ve adalet parlatılmış; "Ahuramazda" teraziyi ele alıyor ve günahları tartıyor. Günahları daha fazla olan, cehennem'e, günahları daha az olan -veya hiç olmayan-Cennet'e gidiyor!

"Cennet", güzel, iyi olan yer; Cehennem, yani kötü olan yer, "kötülük kalesi" gibidir, "kötü yer"dir.

Çinevat (Sinevat) Köprüsü

"Çinevat" köprüsü, Zerdüst dinine özgü bir köprüdür. Bizim avam kitlemizin arasına da nüfuz etmiştir. Müslümanlar arasında da vardır. Cennet ile Cehennem arasında kurulmuştur. Teraziden geçen herkesin, ister kurtulmuş olsun, ister mahkûm

DINLER TARİHİ

olsun, ister gazaba ugramış olsun, ister bağışlanmış olsun, Çine-vat köprüsünden geçmesi gerekir. Orada, Zerdüst geliyor tanrıların ve emsâpendlerin yardımıyla, “Spentameî-yi now”ın elinde olanları Cennet’e götürüyor. Cehennemlik olanları ise arada Cehennem’e atıyor. Çünkü köprü Cehennemden geçiyor. Bu, halkımızın inancında Sirat köprüsüdür. Sirati Arap dilinden almışlardır:

“Bizi doğru yola ilet; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, gazaba uğrayanların ve sapmışlarınkine değil.” (Fatiha, 5/7).

Yani “Allah’ım bizi doğru yola ilet!”. Ama bu ifade de diğer birçok kavram gibi anlamından saptırılmıştır. “Allah’ım, ölümünden sonra bizi doğru yola ilet, yani şimdi nerede olduğunuzu ve nereye gideceğimizi biliyoruz, o halde sizin kılavuzluğunuza muhtaç değiliz, Ölümünden sonra köprüye vardığımızda bize hidâyet buyur!” gibi bir anlam vermişler. Halbuki bundan gafildirler; burada hidâyet edilmesi gerekir ki, oradaki hidâyet kendisine nasip olsun. Bu rada ne olursa olsun, orada hidâyet edip yolunu gösterebilirler anlamında değil. Neyin hatiri için ve niçin gösterebilirler?

Ölümünden önceki bütün el değmemiş meseleleri, böylece ölümünden sonraya nakletmişlerdir-Kendilerini ve çoklarını rahatsızlatmışlardır!

Zerdüst Dîni: Olumlu, Fakat Yüzeysel ve Ruhsuz Bir Din

Buda ve Veda dinlerini hızla geçip, kısaca anlattığım zaman herkes konunun etkisi altında kaldı. İnanan, hareket eden ve coşkulu bir dinî heyecan kazanan herkes, derin bir sefkat, hayal güzelligi ve duygu ile doldu. (Hint dininin bütün karamsarlığına rağmen). Şimdi Zerdüst’ü anlatınca hiç kimsede, hiçbir hareket ve kipirdanma hissedilmedi-Bir “çarpım tablosu” söyledim zannedersiniz! Bu, Zerdüst dininin kendine has özelliğidir. Çünkü ruhsuz bir dindir. Tüm gücüyle akıl ve mantığını kullanmaya ve sosyal hayata dayanan bir dindir. Yapıcı, mutlu, iyimser bir dindir. Ama asiri yüzeysel; alımsız ve âdi. Bu yüzden eski tarihte kudret, debdebe, geniş ve büyük bir medeniyet sahibi olduğunu görüyoruz. Fakat zerâfetten, derin insanî sanattan, yüce ve gü-

zel bir ahlâktan (İslâm ahlâki gibi bir ahlâktan) ne bir haber ne de bir eser vardır.

Eğer “Louvre” müzesini görmeye giderseniz İran’la ilgili ki simda azametler görürsünüz. Çok tantanalı ve debdebeli kâpi üstleri, parsî, parti... adamların heykellerini görürsünüz. Oysa o müzede (İslâm kültürü gibi) derin kültürden, Hint’te olduğu gibi zarif ve çok derin irfani duygudan, Yunan döneminde olduğu gibi çok karmasık felsefî hikmetten bir isaret bulamazsınız.

Zerdüst Dininin Faciası

Zerdüstîlerin besleyip yetistirdikleri facia, İslâm’a “cebr”i getirmeleriydi. Gerçi Zerdüst, insani hayır ve ser arasında serbest bırakıyordu ve ikisinden birini seçme hakkına sahip görüyordu. Ama dünyayı, “Enger” (ser) ve “Spenta” (hayır) diye iki zıt kuvvete bölmeleri, serre bir üstlük bağışladı. Halbuki İslâm’da serrin, ne cevher ne de arizî bir yönü vardır. Allah ve tabiat serri icad etmemiştir. Serli insan serri ortaya çıkarmıştır. Böylece, konunun anlaşılması için bunu ona yüklemek gerekir. Ama düalist dünya görüşünde ser, tipki hayır gibi dünyada bir alt yapıya sahiptir. Âlemin tabii bir boyutudur. Varlığı, mantikî, ezeli ve metafiziktir. Yine varlığı tabii, adi ve aynı zamanda kötü adamin sorumluluk, seçme ve iradesinin ötesindedir.

Diğer bir konu; ben “Hayır” ve “Serr”i seçebilecek özgür bir irade sahibiyim. Ama bizzat seçebilme iradesine sahip olan ben, ya “Engermeî-yi now” veya “Spentameî now”un bir parçasıyım. Bu nedenle hayır ve serri seçebilen ve özgür bir irade sahibi olan ben yaratılışım gereği ahuraî veya ehrimenîyim, yani engereiligi veya spentaîligi seçiyorum.

Zerdüst’ün deyimiyle dünya “hayır ve serrin birikintisidir.” Bu ikisi, karanlık ve aydınlık gibi savaş halindedir. Ahuraî, Spentaî zâttan olanların iyilige eğilimi vardır, iyilik dışında bir şeyi seçmiyorlar. O halde aynı zamanda seçici, tercih edici olan ben, fitratıma uygun olandan baskasını seçmem.

Bu yüzden Zerdüstî irade ve seçme, bu kolaylı ve hızla cebre dönüşüyor. Ve bu İslâm’a giriyor. Emevîler bunu genişletip

DINLER TARİHİ

yapıyorlar. Mûbedlerin ve Sasanilerin aldığı neticeyi almak için yapıyorlar bunu. Halka, talihsizlik ve mahrumiyetlerinin, varlık âleminin, kâinatın düzeninin temel yasasına dayandığını göstermek istiyorlar. Mûbed ve idarecinin menfaatperestlik ve sömürsünün neticesi olduğuna inanmamaları için yapıyorlar.

Emevîler, “cebr’e ilgi toplayınca halka söyle diyebilmişlerdir: “Eger Ali yenilip, mezhebi yok olduysa; biz is basına gelmişsek, siz Islâm ‘dan Önceki gibi talihsiz bir duruma düştüyseniz, bu ne sizin, ne de bizim günahımızdır; ilâhî irade gereğidir; hiçbir kimsenin kabahatinin sonucu değildir, İlâhî iradeye kimse karşı çıkamaz.” Bu hileyle halkın elini bağlıyor, böylelikle yapageldiklerini fark etmesinler diye onları uyutuyorlardı.

Bu cebir, bu facia Zerdüst dininin ve Mûbedlerin, Islâm küllürüne ve müslümanlar arasına getirdikleri beladır. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.) söyle buyurmuştur: “Kaderiyye bu ümmetin Mecusîleridir.” Gerçekten cebirciler, Islâm ümmetinin Mecusîleri, Mûbedleri ve Zerdüstüleridir.

ONDÖRDÜNCÜ DERS

“Sizden, iyilige çağırın, doğruluğu emreden ve kötülükten meneden bir cemaat olsun...”

Asıl konumuza geçmeden önce bir soruya cevap vermeyi gerekli görüyorum. Sizin de zihnimize gelmiş olması mümkünür. Zaman zaman hissetmişsinizdir.

Sabitlik, Değişim Kabul Etmeme, Yani Donma ve Taslaşma

Biz Islâm’ın esas temellerinin, ruh yönünün sabit olduğuna inanıyoruz. Acaba bu sabitliği açıklamak için itikadi delil arayıp ortaya koymamız gerekir mi? Her çeşit yenilik, değişim ve tekâmülle mücadele etmek için herhangi bir silah hazırlamamız gerekir mi?

Hiç şüphesiz gerçek böyle değildir. Tabiat, sabit bir gerçek tir? Kur’ân ve Islâm da, tabiat gibi bir hakikat ve gerçektir. Biz insanlar, bütün tarih boyunca tabiatla ilişki ve tabiatı anlamada tekâmül kazanmışız. Bir Müslüman olarak da sabit bir gerçek olan “Islâm” ve “Kur’ân”la irtibatla, telakki, anlayış ve kendi zamanının ihtiyaçlarıyla intibaklarında değişim kazanıp, tekâmül etmemiz gerekir. Her tekâmül ve değişimin gereği, de gelişimin aslını kabul etmektir. Eskileri (ya değişmişlerdir veya

DINLER TARİHİ

yanlistirlar) dökme ve birakmaktır. Daha dogru olani, simdiki fiili ihtiyacimiza uygun olani almak ve eski harabelerin üstüne bina etmek gerekir; degisimin mânâsi budur.

Bir meslektasim vardi. Benimle arasi iyi degildi. Çünkü söy le dedigimi duymustu: “İlim, degisme ve dönüşme halindedir. Her yıl, bir önceki yilin sözlerini tekrarlamamak gerekir.” Beni elestirerek diyordu ki: “Tarihin eskiligi ve yeniligi yoktur; geç miste olup bitmis olan olaylardir. Daima daha önce söyledikleri mi tekrarlamak zorundayim. Meselâ, tarihte “Safevi hükümdari Sah Ismail attan düstü ve öldü” yaziyorsa yirminci asirda yasadi gimiz, Sah Ismail’in jeti infilak etti ve Atlas Okyanusu’na düstü” dememiz mi gerekir?”

Meslekdasimm tenkidinin, çok da uygunsuz olmadigini gö rüyorsunuz. Eger degisme ve dönüşmeden anladigim onun dü sündüğü gibi olursa, sözünde haklilik payi bulabiliriz. Fakat o en küçük bir neticeyi, büyük bir netice için yanlis bir sekilde ele alip siraliyor; bu yanlistan daha büyük bir yanlisa düşüyor: “Tarih, sabit tarihi gerçeklerdir, degistirilemez” diyor. Oysa tarihçi, tarih uzmani, tarih arastirmacisi ve okuyucusu olarak ben, her yıl tarihi anlamada, çözümleme ve tarihî meselelerin tahlilde, zamanin hareket kanunlarini kesifte, degisip tekâmül kazan mam gerekir. Eger geçen yilin tarihçileri “Sah Ismail attan düsmüs ve ölmüştür” demisse, ben bu sene onu degistirmiyorum. Jetten veya füzeden atmıyorum ki ölsün! Böyle sözleri meddah lar kahvelerde söylüyorlar, bu da tarih degildir. Sunu aydinlat mak için oturuyorum: Sah Ismail isimli sahis kimdir? Onun gibi genç bir delikanli, milliyet gücünü ve mezhep gücünü nasıl kul laniyor ve böyle bir hareketi meydana getirebiliyor? Onun hare keti Iran toplumunun degismesinde ve çağdas Iran tarihinde hangi fonksiyonu tasimistir, simdiki dini düşüncelerde hangi is levi görmüştür ve hangi etkiyi birakmistir?

Bu, tarih bilincindeki degismedir. Tarihî gerçekleri ve olay lari zamana uygun olarak ve günün modasina göre degistirelim anlaminda degil. Bilâkis su gerçegedir ilgi: Sabit gerçege karsi,

insan olan “ben”, degisen bir gerçegim. Degisen ben’de, sabitlik her an renk ve anlam kazanıyor, baska bir cilvesini sunuyor.

Geçmiste toplumumuz kapali bir toplumdur. Kapali toplu mun, kapali dünya görüşü ve kapali tarihi vardır. Dünyası küçük, kapali ve sınırlıdır. Din, Allah ve bütün mukaddesatını zihinde belirgin bir biçime sokuyor; küçük ve sınırlı bir dünyada. Tipki çelow kebab kapları gibi, kapali küçük ve sınırlı; basit ve dibi basit bir belirginlikte. Zaten onun Müslüman veya Hıristiyan, Budist veya gayri Budist, kâfir ya da mü’min olması, kapali veya açık, dar veya geniş dünya görüşü bakımından hiçbir den gesizlik arz etmez,

Dünya görüşümüzün kapali olduğu yüz-iki yıl öncesi geç mis zamanda dünyanın merkezini kendi ülkemiz ve komşu bir kaç ülke olarak görüyor, mitolojilerimizin, efsanelerimizin ve hayallerimizin merkezi olan Hindistan’ı da dünyanın son sınırı olarak kabul ediyorduk. Kendi mitolojik kahramanlarını bir başka dünyaya, fizik ötesine tasimak isteyen destan okuyucuları yüzlerini Hindistan’a çevirirlerdi.

“Kapali dünya görüşü” bakisi açısından tarih de kapalıydı: Adem’den basliyordu Nasih’ut Tevarih’in deyimiyile; yedibin yıl önce! Ve kendi zamanlarında sona eriyor. Simdi de kapali insanların zihninde tarih budur. Adem’den kendisine kadar gelen böyle derli toplu bir silsileye sahiptirler. Tek tek ismen zikre debiliyorlar! Onların, dünyalarının merkezi de Ortadoğu’nun çevresidir. Bunların İslâm tarihi ve Sina tarihi de kapalıdır. Söz gelimi, halkımızın zihninde, tarihin, Muharrem’in başlangıcından ve İmam Hüseyin’in Medine’den hareketinden başladığını görüyoruz. Asuranın ikinci vaktinde tarih sonra eriyor. Gerisi ise hep ağlama, ağlama; baska hiçbir olay yoktur. Öldürülenler, kutsal sandukalar şeklinde zihnimize deldi. Öldürülmeyenler (Dördüncü İmam ve Hazreti Zeynep gibi) ve sağ kalanlar ise Kerbala’dan hareket ediyorlar; ancak kimse onların pesinden gitmiyor. Eger bütün ömürlerini Hz. Zeynep için ağlamakla geçirenlere (Zeynep için ağlamak onların mesleğidir), “Asura günü ikindiden sonra otuz-kirk günlük trajik bir hadiseden baska,

DINLER TARİH

Zeynep hakkında bir sözü yoktur. Ondan sonra, artık tarihte baska haber yok. Ne bir olay meydana geliyor, ne bir hareket, ne de hiçbir degisim.

Bir Sehirden Daha Dar Bir Dünya

Dünya da budur; bu toprakların, bu şahsiyetlerin ve olayların disindakiler, kâfiristan ve karanlıktır.

Bu kapalı bir dünya görüsüdür. Tahran’da, bu dünya görü sünden daha kapalisini bile görüyoruz: Bagirip çağırıyoruz; dünya böyledir, söyledir diyoruz; yirminci asrın insani, İkinci Dünya Savası’ndan sonra yeni bir insan tipi ortaya çıkarıyor. Ye ni bir degisme, ruh, kültür ve medeniyet bu son on, onbes yilda meydana getiriyor... Ve o, tüm bunlara karsin neler söyledigime saskinlikle bakıyor. Çünkü dünya görüsü, Tahran’in genisligin de bile degildir. Eger Cevadiye’de, Selsebil’de ve Pazar’da yasi yorsa, Emirabâd’dan ve Taht’i Cemsid’ten habersizdir. Oralarda, neler olup bittigini, kimlerin; nasıl insanların yasadigini bilmiyor. Üniversiteyi tanımıyor, zaman zaman çocukunun gidip gel digini görüyor ama; nerede oldugunu, niçin gittigini bilmiyor. Orada nasıl düşündüklerini, hangi meseleleri görüstüklerini bilmiyor. Bulundugu bölgenin veya mahallesinin iki kilometre yu karisinda dünyasi bitiyor. Falanca yerlerde din tamamen unutu luyor; bazı güçler bütün inançlarımıza karsi silahlanmış, dünya nin büyük güçleriyle el ele vermişler, sahip oldukun herseyi or tadan kaldirmek istiyorlar; biraz hareketlen! dersek, sasirip ba kmiyor ve uykudan yeni uyanmışin mahmurluguyla söyle İti razda bulunuyor; “Niçin asilsiz, belirsiz ithamda bulunuyorsun? Mescit mamur ve bakimli... Agabeyimle babamin zamanlarında da öyleymis, bendenizin zamanında da böyle. Üstelik su farkla, benim param ve gelirim daha fazla. Babam eziyetle, zorlukla ek mek temin edebilmiş, biz şimdi Sehitlerin Efendisi’nin bereke-tiyle ekmek ve tavuk bile yiyebiliyoruz! Hangi sey ortadan kalk mis? İffet, namus ve dürüstlük mü? Halkin hepsi mü’min. Gençler asurada sine vurmaya geliyorlar, as yiyorlar, duygularini ifa de ediyorlar. Bence neyin sarsildiği asla belli degildir. Bunlar ge reksiz yere halki korkutmak istiyor!”

Tanrı, Fakat Sadece Samiler'in Tanrısı

Bu, genel, dar ve kapalı dünya görüşüdür. Şimdi fikri açıdan üst düzeyde olanlar, ilmî ve dinî açıdan daha büyük ve daha geniş bir dünyada yaşayanlar, söyle düşünüyorlar: Bütün dünya ve insanlık, nesilden nesile Mezopotamya'da ve etrafında yaşamış insanlardır. Allah'ın elçilerinin de sadece Mezopotamya'da ve etrafındaki bölgelerde zuhur ettiğine inanıyorlar. İsimleri belli olan peygamberler ve Allah Resûlü'nün sadece Sami kavimleri için gönderildiğine, Allah ile halkın ilişkisinin sınırlı olduğuna, Samiler'in Allah'la olan ilişkileri dışında diğer bütün peygamberlerin yalan olduğuna inanıyorlar. Diğer milletlerin daha geniş, daha güçlü, daha büyük ve daha eski kültür, tarih ve medeniyetleriyle semalardan itaatsiz ilân edildiğini sanıyorlar. Vahiy kapıları onların yüzlerine kapalıdır, Allah onları kendi hallerinde bırakmıştır diye inanıyorlar.

O halde aklımızı basımıza alalım, İran, Hint, Çin veya diğer herhangi bir yer tarihinden bahsedince, üçbin, dörtbin, besbin yıl tarih, medeniyet, kültür ve din sahibi olan milletlerden, onların rehberlerinden, kurucularından, dinlerinden bahsettiğimiz zaman (bunlara göre) "la'netûkhi aleyhim ecma'in" (Allah'ın laneti onların hepsinin üzerine olsun) demeyi unutmayalım! Çünkü böyle düşünenlerin inancına göre sadece ve sadece Sami peygamberler Allah'ın elçileridir. Allah tarafından seçilmiş olan ve Allah'ın muhatabı olan milletler ancak Samiler'dir! (Gerek ferd ve toplum ve gerekse bütün "insanlık" anlamında)

...

Evrensel Din İslâm

İslâm peygamberi (s.a.v.), şüphesiz özel bir kabilede, millet ve ırktandır, ama risaleti bütün insanlara ve bütün milletlere dir. Hemen başlangıçta, sadece Kureys ve Araplar için veya sadece Samiler ve dogulular için gelmediğini, bütün insanlık için gönderildiğini ilân ediyor.

Başlangıçta "O, insani bir kan phtisinden yarattı." (Alak/2) diyor. Kur'ân insan cinsinin yaratilisi, Yaratan ve yaratılan ilişki, kalem ise Allah'ın insani eğitim vesilesidir. İlk mesajında:

DINLER TARİHİ

“Ey Araplar, Ey Kureys, Ey Samiler!” demiyor. Bilâkis: “Ey in sanlar!” diyor. Dünya’ya ve dünya halkına bir mesaj, özel bir memlekete ve özel bir halka değil: “Ey insanlar! Dogrusu biz siz leri bir erkekle bir disiden yarattik. Sizi milletler ve kabileler kildik ki kolayca birbirinizîe tanisasiniz...” (Hucurât/13)

Ama önceki peygamberlerin, böyle evrensel bir risâletleri yoktu. Mesih, Yahudilerin vaad edilenidir, diger milletlerin va-ad edileni değil-Musa Israilogullari’ni Firavun ve Kiptilerin esa retinden kurtarmak, onlari va’d edilen topraga getirmek ve ora da hür bir toplum kurmak için gönderilmiştir. Risâleti başladı, onun yerine getirdi, sonuçlandırdı. Onun disinda bir is yapma di. Musa, asla dünyanın bütün insanlarını esaretten kurtarmak gibi bir risâlete sahip değildi. Belli bir zamanda, belli ve sınırlı bir mekanda, sınırlı bir savaş alanında Kiptû’ye karşı bir zât. Tevrat’ın kendisi, Yehûd kavminin kitabı olduğunu gösteriyor, onların ihtiyaçları esasına göre nazil olmuştur.

Hz. Muhammed disındaki peygamberlerin hiçbiri, resmen bütün insanları kurtarmak için gönderilmemiştir. Bu doğal bir şeydir. Çünkü geçmişteki toplumları simdinin aksine sınırlı ve kapalıdır. Simdiki sosyal ilişkiler, dünya kültürü, sınıflar, evrensel ilişkiler, milletleri ve kavimleri büyük bir millet haline getirmiştir. Tabiatıyla bugünkü dünyanın bir kösesinde bir hareket meydana gelince dalgaları daha geniş olarak yayılmaktadır. Bu nedenle fikir, kitap, eğitim ve öğretimin yayılma asrında evrensel bir risâlet var olmuştur. Bütün insanlar ve bütün ırklar için bir risâlet

İslâm Peygamberinden öncesi, medeniyetlerin sınırlı ve kapalı olduğu bir dönemdir. Her toplum, komşusunu sadece tanıyarak kalmıyor, belki onu kendi devri şeklinde görüyor. Sehname’ye bakınız; uzak milletleri {Bati’da, Kuzey Kutbu’nda ve Afrika’da yaşayanları) sadece yabancı görmekle kalmıyor; bütün kuzeylileri sadece İranlı saymamakla beraber o insanların cinslerini de tanımıyor. ‘Gil ve Mazend’ devleri olarak isimlendiriyor. Rüstem, Mazenderan’ın büyük kahramanlarına karşı savasa gidince, “beyaz devle savasa gitti”, diyor. Onların da sını-DINLER TARİHİ

475

rin bu tarafındaki İranlılar’i, böyle gördükleri bellidir; bundan bile daha kötü görmüş olmaları muhtemeldir. Böyle bir asırda peygamberlerin risâletlerinin kendi kapalı toplumlarıyla ve kapalı dünyalarıyla sınırlı olması doğaldır. Kendilerine özgü şartları ve istekleri var olup, diğerlerinin şart ve konularından farklıdır.

Peygamberin Risâleti ve Filozof

Bir filozof (meselâ, Aristo) için filozofluğunun bir milletin isine yarar olup yaramadığı önemli değildir. Halkın onu anlayıp anlamadığı onun için fark etmiyor. Diyor ki, bugün anlamazlarsa yüzyıl sonra anlayacaklar, Yunanlılar anlamazlarsa diğer milletler anlarlar. Ben filozofum, halkla ne isim var?

Ama peygamberin halkla ismi vardır. O, evrensel hakikatları istediği şekilde açıklayamaz. Kavminin yakasını (olduğu her düzeyde, suur ve hayat açısından tutmak, onu hareket geçirmek, anlamasını sağlamak ve onu kurtarmakla görevlidir. Bu nun için henüz evrensel bir toplumun olmadığı dönemlerde risale tinin yerli olması gerekir.

Bu yüzden İslâm Peygamberi {Onun risâleti evrenseldir. Evrenselliği, hemen başlangıçtaki ilânından,

sözünün farklılıklarından bellidir) dışında hepsi geçici ve kendi özel kavimlerine özgüdürler. Hepsi vardır ve doğrudurlar. Ama kapalı ve dar düşüncelerde, bütün kavimler Sami kavimleri ile sınırlıdır, Sami peygamberleri dışında doğru peygamber yoktur. Sanki Allah, diğer milletlere darılmış, onları kurtarma ve onlara hidâyet etme düşüncesinde değil. Yoksa nasıl olur da Allah İsrailoğulları için onların siseceği kadar peygamber gönderir; o kadar ki sadece birkaç dakikadan fazla olmayan yalancı doğuş içinde yetmiş peygamberi çekip öldürüyorlar ve hemen de işlerinin başına geliyorlar.

Biz de Kur'ân'dan gafil olarak, Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın diğer kavimler için niteledikleri derde müptela olduk. Kendi ki taplarını unutmuşlardı, ardından girmiyorlardı. Düşünce ve fikirlerini liderlerinden, kuvvetlilerinden, ilgi duyulan nüfuzlu

DINLER TARİHİ

sahsiyetlerinden alıyorlardı. Kur'ân'ın metnini ve rivayetleri unuttuk. Halbuki Kur'ân, bütün dünya kavimlerinin aynı risâlete, peygamberlere ve kitaplara sahip olduklarını belirtmi yor mu? Bu hakikata göz yumuyorlar. Böyle dar ve kapalı dün yada yasayıp, sınırlı bir düzeyde mutaassipça dinî ve fikrî hatlarını idame ettiriyorlar. Sadece bunların peygamberleri var dir, bunların dışındakilerin peygamberleri yoktur. Sadece bun lar peygamberdir, bunların dışındakiler kâfir ve yalancıdır gibi bir inanç tasamak, bizi öyle bir noktaya vardiiriyor ki, biraz tarih ve coğrafya okuyup geçmisi ve medeniyetleri tanıdıktan, çok sa yıda baska yerlerin olduğunu anladıktan, büyük milletlerin, dü süncelerin ve medeniyetlerin olduğunu kavradıktan sonra, tari hin seyri içindeki risâletin aslından ve nübüvvetten, peygamber ler tarihinden ve bu mekteplerin önderliğinden de süphelene rek, zihni karamsarlığa kapılıyorruz. Bu tavir, Islâm'ın ve Kur'ân'ın ruhuna aykırıdır. Çünkü mesele, sadece bir ırk sekin de sunulmuş ve sadece bu kavmin böylesi bir âdete sahip oldu gunu düşünmek zorunda kalıyoruz. Tamamen mahallî ve kav mi bir anlayışla Allah ile insanın ilişkisindeki genel ve insanî yö nü kaybetmiş oluyoruz. Halbuki bu asil, Kur'ân'da tekrarlanarak zikredilmiştir: “Süphesiz Biz seni, müjdeci ve uyarıcı olarak, gerçekle gönderdik. Geçmiş her ümmet içinde de mutlaka bir uyarıcı buluna gelmiştir.” (Fatir/24) “İnkâr edenler: “Rabbinden ona bir mucize indirilmeli değil miydi?” derler. Sen ancak bir uyarıcısın. Her milletin bir yol göstereni vardır.” (Ra'd/7). Nehcu'l-Belaga'da Sa mi olmayan peygamberlerin risâleti ve semavî kitaplar hakkın da çok açık, dikkatli ve kesin bir hutbe var.

Kur'ân ve Hz. Ali'den daha açık bir lisani nereden bulalım? Acaba Kur'ân diğer milletlerin tarihlerinin basına buyruk zorba larına, gaddarlarına, haydutlarına “yol gösteren” mi diyor? Asla. Su metin, Nehcu'l-Belaga'nin metninin aynisidir. Açıklamacıların, te'vilcilerin bile bütün maharetleri (ki âyetleri acaip ve tuhaf ve bir şekilde te'vil edip açıklıyorlar) bu hutbenin açıklamasın da, ise yara ma maktadır.

Allah, halkını (sadece Sami kavmini değil) basibos bırakma mıştır” Neden? “Min nebiyyi mürsel” gönderilmiş peygamberler—

den, “Evkitabun munezzilun” yahut gönderilmiş kitaptan. “Ev hüccetti lazimehu ev muhaccetu kaimehu” - Muhacce, sağlam ve doğru yol anlamındadır. Hüccet, bir delil anlamındadır. Günümüzde de (bu kavramlar) var. Bunlar fertlerin hidâyeti için gerekli olan ölçüdür. -Kendisinin hiçbir milletini ve halkını basi bos bırakmamıştır. Gerekli hücceti, sağlam ve doğru yolu, indirilmiş kitabı, gönderilmiş bir peygamberi, onlar için göndermiştir.

“Resulün lâ tukassint bihim, kületiineduhum ve lâ kesretul-mukezzibine.” Yahut tâbi olanlarının zayıflatmadığı ve çoğunluğun yalanlamadığı peygamberler yoktur.” Min sabik summiye le-hu min ba’dihi ev gâbiri urfihi min kablihi ala zalike sünnet’ul-Ku-run” (Bu tarihin bir sünneti (yasası)dir, nesilden nesile, asırdan asıra insanlık tarihi böyle geçmiştir.) “Ve mediyetu’d-Diihur” (Zamanlar geçmiştir)- Bakiniz bu, ne kadar büyük bir insanî ve tarihî dünya görüşü. Bunda ırk hakkında hiçbir söz yoktur.-“Babalar gittiler, yerlerine oğullar geldiler.” Böyle tarihî bir ya sayla, bu risâletler bütün kavimlerde, bütün asırlar ve nesiller boyunca meydana geldi. Kitaplar nazil oldu, hareketler Allah tarafından asikâr edildi. Her millette, her nesilde ve her asırda ta rih, böyle geçti. Zaman böyle geçti. Ta “ila en be’asellahu subhane-hu” -Bakiniz, hatimiyeti, ne kadar büyük bir tarihî atmosferde; özel bir Sami silsilesi dışında, nasıl ortaya koyuyor:- “Muham-medun Resûlullah la necaz iddetehu ve itmamu nübüvvetehu.” “Muhammed Bin Abdullah’i gönderene kadar; bütün halkın hidâyeti için olan va’deyi, insan için son va’d edileni gönderene kadar, Risâletİ ifâ etsin ve nübüvvet mektebinin hareketini tamamlasın.”

Bu anlayış, tarih vb. değildir, metindir. O halde, Islâm Peygamberi Sami silsilesinin son peygamberi değil, bütün insan kavimlerinin, çeşitli milletlerin, ırkların, asırların, nesillerin, doğunun ve batının en son peygamberidir. Bu hareketin aralarında meydana gelmediği bir millet bulamayacağımız kesindir. Hatimiyet, Sami peygamberler silsilesinde değil, bütün insanlık tarihinde, nübüvvet ve risâletin sona erdiği anlamındadır.

DINLER TARİHİ

Bir arkadaş tanıyordum bir makale yazmıştı. Yazısında hali felerden birine küfür ediyordu. O halifeye, benim bu yazardan daha fazla kinim vardı. Yazarın kini sadece dinî inancından kaynaklanıyordu. Benimse her yönden derin bir kinim vardı, bütün bunlara rağmen sordum: Halifeye doğru olmayan şeylerden dolayı niçin küfretmişsin? Dedi ki: Kendileri yazmışlar, Ehl-i sün-net'ten biri yazmış. Artık doğru ve yanlış olmasıyla ne isim var? Dedim ki: Olsun, kitap senet değildir. Kendilerinin yazdığı da olsa senet değildir. Sağlamlığı, çürüklüğü belli değildir. Bu halıyla de ondan istifade etmeye çalışmamalıyız. Birinin kendi mezhebinden olanlara saldırıp onları ezdiğini gördüğümüzde bizim de onlardan istifade etmemiz ve onu senet olarak almamız doğru değildir.

Sadece bir Budist'in, Buda hakkında bir kitap yazması, bir Brahman'ın, Veda diniyle ilgili bir kitap yazması, bir kesinin fiz. İsa veya Hıristiyanlıkla ilgili kitap yazması veya bir Sünnî'nin halifeyle ilgili... mantıksız, tarihe ve senetlere aykırı olarak kitap yazması nedeniyle onu belge olarak almamız ve saldırmaya başlamamız doğru değildir. Böyle bir isteğe grupsal ve ruhsal inançlar açısından doyum ulaşmamız mümkündür; ama ilmî açıdan sadece ilme ihanet değil, belki inandığımız ve uğruna bu kadar canlarla, mekteplerle, şahsiyetlerle mücadele ettiğimiz hakikata ihanettir.

Mezhebini savunabilecek insan, kendi mezhebinin muhaliflerine veya itikat konusu olan şahsiyetlere saldırdığı zaman mantıklı olabilen, istidlale göre hareket edebilen kimsedir. Ali'nin senede, sihhate, doğruluğa, mantığa dayanmayan bir savunmaya ne ihtiyacı olabilir? Hak ve bâtil endisesi olmayan bir savunmaya ihtiyacı yoktur. Ne de diğer bir düşünceye. Sadece düşüncesini genişletip yaymayı düşünür. Ali, böyle bir savunmaya sadece muhtaç olmadığı gibi, böyle biri, aynı zamanda Ali'nin en büyük düşmanıdır.

Böyle saldırılarla ve savunmalarla dünyada ve düşüncelerin çarpışmasında bir şahsiyet veya bir hakikat korunamaz. Özellikle bu tarz mantık ve istidlal sahibi olan bir mektebin; bütün bu

senet ve iftiharın, sahteliklere ne ihtiyacı vardır. Düşmanın, tarihî ve mantikî açıdan bâtil olusu ispatlandığı halde sadece meselenin şekli ve iddialarda bulunma, bütün mezhebimizi te melden sallamış mı olur?

Meselâ, ben “Vendidad”i (Avesta kitabının bir bölümüdür) seçebilirdim, burada parça parça nakledebilirdim; dinler tarihi yerine bir”soy” icra edebilirdim. Çünkü bu bölüm asiri derecede gülünç ve komiktir. Artık mücadele, cevaplandırma ve muhalefet için bir yer bırakmıyor. Ama eğer böyle bir işe girisseydim, öğretmen olarak öğretim ve ve ilme sadece ihanet etmekle kalmış olmazdım, belki savunmam gereken bir hakikate de ihanet etmiş olurum. Çünkü benim mezhebimi de tenkit etmek isteğin aydının Tahran pazarına, din ve mezhep baskentine gitmesi, resmî kütüphanelere gitmesi; seklen Islâmî ve dinî olan kitapları tedarik etmesi Islâm dininin Alevî Siasî’nin resmî savunucuları ve tebligcileri olan yazarların kitaplarını kendi toplumlarına götürmeleri, halkın yüksek sesle kikir kikir gülmelerini sağlamaları için yeterlidir. Eğer ben; bunlar sahtedir, aslî değildir. Islâm’a ve Sia’ya sonraları böyle konuları eklemişler, dersem ve o da bana cevaben söyle derse haklidir. Diğer dinleri ve mezhepleri tenkit ettiğin zaman, asil-fürû’, hak-bâtil, sahit ve sahit olmayanla niçin senin işin olmuyor, hiçbir kaide ve düstûrun olmuyor da sadece “Gatlar” a gülüyorsun? Bütün o güzelliğe rağmen, “Vendidad” in pesinden gidiyorsun? Halbuki araştırmacılar diyorlar ki, “bu Vendidad -Sasaniler döneminde Müedler va sitasiyla Avesta’ya ilave edilmiştir.- Kaynak özelliği yoktur; dili bile Avesta’nın dili değildir. Görüş ve akaidi Zerdüst dininin ruh ve fikrine aykırıdır.” “Buna rağmen sen diyorsun ki “Bunlar la isim yok, resmî nübedler yazmışlar, bu benim için yeterlidir. Zerdüst’e ait bir metin olarak okurum, alay ederim.” Bunun alay, kamuoyunu tahrik etmek, propaganda, mürit toplamak ve topluluk olusturulması için uygun olması mümkündür. Ancak ilmî ve mantikî bir iş olarak doğru değildir.

O halde eğer ben, diğer dinler konusunda böyle bir iş yapıyorsam, dine karşı olan bir aydının, din ile muhalefette böyle

DINLER TAR I H

bir ise el uzatmaması içindir. Gidip, zahiren dinî şahsiyetlerden sayılan yazarların yeni yazılmış bir kitabını temin edip, bu yazı halkın zihinlerinde olanı ve kendi istediği şeyleri toplayıp, Kur'ân'ın aslına, ruhuna, nesir ve nazmina aykırı olarak hazırladığı kitaptan o din aleyhine istifade etmesin, diyerdir.

Eğer böyle bir iş yaparsa, öyle bir eserden Islâmî bir iş olarak istifade ederse, bu metni kendimiz yazdık, ama bizim kendi mize aykırıdır diye itiraz edebilirim. Bu şeklin dışına, bu girişten almak istediğimiz neticeyi alamam.

Böylece önceki oturumda, Zerdüst adıyla Hint, İran ve Avrupa'da yayınlanmış ve tercüme edilmiş metinlerden faydalanan Zerdüst'ün simasını çizmeye çalıştım. Sonra şu tereddüt anına vardım: Acaba Zerdüst tek tanrı mıdır? Yoksa iki tanrı mıdır? Düalist mi? Muvahhid mi? Çünkü bir yerde tek tanrıdan bahsediliyor, diğer bir yerde "Ahuramazda", "Vehumen"i yapıyor, "Vehumen" yaratıkları yapıyor, Islâm yaratılış felsefesinde ise, Allah "heyûlâ"yı (her şeyin aslı) yapıyor. Heyûlâ diğer mahlûkların mensei oluyor. Bu iki dinin "Buda" diniyle olan farklarına ve benzerliklerine ulaştım.

Bütün bunları, elinizde olan Pelevi Zerdüsti metinlerin esasına göre söyledim. Bu tereddüt de, bu metinlerin incelenmesinden doğmuştur. Acaba şimdi bu metinlerin esasına göre hüküm edebilir miyim?

Acaba Yahudilik, Hıristiyanlık adıyla insanlığın elinde olan kitapların esasına göre bu dinlerin müsrık olmasına hükmedilebilir mi? Eğer sadece bu kitaplara dayanırsak olur.

Yahudi kitaplarında, Allah oğul sahibidir. ("Uzeyr", "Yehova"nın oğludur). O halde Yahudi dini, sirk dinidir. (Oğul ve kızı olan Zeus gibi). Mesih bir tanedir ve üç tanedir. Başlangıçta bir hakikatin, üç çehresidir. Ama sonra üç zâta dönüşüyor diğer zâtlardan ayrılmış üç temel zât; Baba, oğul, Ruh'ül-Kudüs, yani üç tanrı. O halde teslis dinidir.

Islâm'da (son tevhid dini ve onlardan daha mükemmel dini) Allah'ın tesbih ve teccümüne meydana geliyor. Mücessime ve Müsebbihe gibi çoğu fırkalar vardır ki, bunlar zahiren ve sek—

len Müslüman'dır. Ama inançlarında sirk dalgalanıyor. Sia'nın çoğu sapık kollarında imam, ezeli ve ebedi bir zât görünümü alıyor. Tanrının halefi ve vekili oluyor, "Emsaspend" gibi. Tabiat ötesi, beser olmayan kişiler oluyorlar; diğer bir âlemde dirler. Güneş ülkesi ve harikulade âlem gibi bir âlemin zâtları.

Sirk dinlerinde, tanrıların tanrısı olduğu gibi, tabiat unsurlarının ve varlıklarının herbirinin küçük bir tanrısı vardır. Bu tanrılar, büyük tanrının fermanı ve iradesi altındadır. Bizim büyük İslâmî şahsiyetlerimiz bile, sapmış ve sirke bulmuş dinlerin etkisi altında, ilâhının yerine geçen şahsiyete dönüşüyorlar. İnsanın yaratılışında ve dünyanın idare edilmesinde is basında oluyorlar. Böyle bir dinin adı da, İslâm'dır. Sordukça zaman, itiraz ettiğin zaman, söyle bir açıklamada bulunuyorlar: Sadece Allah birdir, ama Allah'ın izniyle ve onun izni altında bunlar yaratılış ve idare işinin içinde olup, is basındadırlar.

Bu düşünceler sirkidir: Tanrılardan biriktirilmiş sirk. Mertebe ve makamlar silsilesiyle bazisi temsilcidir. Bazisi genel müdür. Bazisi reistir, bazisi bakan.

Zerdüsti Doğru Olarak Tanımada Aklî Karineler

Avesta'nın metnine baktığımız zaman; çoğu âyetlerin açık olarak Ahuramazda'yi, herseyin, herkesin, iyi ve kötünün, aydınlık ve karanlığın yaratıcısı olarak gördüğünü farkediyoruz. Ezeli ve ebedi bir varlık olarak arastırdığımız "Spentamei-yi now" ve "Engermei-yi now"u açık olarak Ahuramazda'nın yaratıkları olarak kabul ediyor. Bu lisan ve düşüncede, tevhidi buluyoruz. Ama Avesta'nın diğer bölümlerini ve geleneklerini arastırdığımız zaman, Ahuramazda'nın Ehrimen'e karşı olduğunu, her ikisinin ezeli ve ebedi olduğunu görüyoruz. Burası da sirk kokusu veriyor.

Zerdüst gibi filozof, düşünür ve büyük bir şahsiyetin, bir kipte hem muvahhid hem de müşrik olması mümkün değildir.

O halde bu ikisinden biri doğrudur; her ikisi değil. Bu konuyu anlamak için en eski metinlere müracaat ediyoruz: Eğer

DINLER TARİHİ

eski metinlerde tevhidi âyetler bulursak, bu sirk âyetlerinin top lumun müsrik güçlerinin fazladan bir ilâvesi olduğuna delil ol mus olur. Bu güçler, kudret sahipleri, eseklestirenler ve istibdat-çılardır. Çünkü tevhid daima, bu tefrikacıların, grupçuların, irk çıların, sınıfçıların zararına olmuştur. Söyle ki, din, ilkin dinin berrak olduğu suurlu bir hareket sekinde büyük bir devrimci kurucunun zihninde olduğu zaman kadar tevhiddir. Sonra resmî hükümetlerin, grupların, ruhaniyetin vb.nin eline düşün ce, tamamen bir geleneğe dönüşüyor. Sapıklığa yönelmiş olup, sirk onda yer ve yol ediniyor. Bunlar aklî karinelerdir. Nakli ka rineleri ise, daha açıktır.

Zerdüst'ü Doğru Olarak Tanimada Naklî Karineler Avesta kitabı, altı bölümdür. Eger başlangıçtan sona kadar sayfaları gözden geçirirsek söyledir: Eski zamandan yeniye dog ru gelmiş oluruz, iki bölüm “Gatlar”dı. Benvenist gibi büyük fi lologların inancına göre Gatlar, Zerdüst'ün kendi eseridir; “dinî ilâhîler” adıyla Ahuramazda'ya hitap edilerek söylenmiştir. Filo loglar bu ilâhîlerin dilini en eski dil olarak kabul ediyorlar ki, bi zim aramızda da mevcut kavramlar açısından bu böyledir.

Gatlar'a bazı ilâhîler eklemişler. Bunlar Gatlar'in toplamını ve fazlalıklar olan, “Yisna”yi oluşturu yorlar. Bunlar adalet ve tanrıya tapmayla ilgili ilâhîlerdir. Gatlar'a eklenmiş olanların, yen bir lisani var. Filoloji açısından Hegamensi dönemiyle ilgili dir. Sonra “Vesperd” ve “Vendidad” bölümlerine varıyoruz, filo loji açısından bu bölümler Sasanilerin son dönemiyle ilgilidir. -Ne Eskiniler ve Hegamensiler dönemi ne de Sasanilerin ilk dö nemleriyle ilgili değildir-.

O halde zaman bakımından Avesta, Zerdüst zamanından başlıyor -Gatlar-Sasani döneminin sonuna (Enusirvan zamanı) ve Islâm'in doğusunun esigine kadar varıyor.

Bu, kitabın biraraya toplanması, kitabın yaratılması ve te'lif yılları bakımındandır. Tevhid bakımından, bu kitaba gelince:

Avesta'da Tevhidin Seyri

Avesta'nın mütalaasında, Gatlar'dan uzaklaştıkça, bir ve yegâne olan "Ahuramazda"nın tevhid ve ahenginden, Ahura mazda'ya herşeyin -Isigin, karanlığın, iyilik ve kötülüğün, çirkinlik ve güzelliğin-yaraticisi olarak hitap eden Zerdüst'ten uzaklaşıyoruz. Kitabın sonlarına vardığımız zaman, açık bir şekilde dünya ikiye ayrılıyor. İki ülke, iki sınır, iki ırk, iki reis orta ya çıkıyor. Her ikisi de aynı seviyede ve aynı güçtedir. Karsi karsiyadırlar. Bir taraf Ahuramazda, diğer taraf Ehrimen'dir. Yani seytani ve yezdani, hayır ve serri yaratan tanrıydı. Kendisi düşmüş ve ikiye ayrılmıştır. -Hayır olan yarı, ser olan yarı-Kendisi, kötü olan yarisına karsi durmuştur. Bunun seneviyyet ve ikiye tapma olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle eski Avesta, tevhidî dinî bir metindir. İleriye doğru gittikçe, Sasanilerin zamanına yaklaştıkça çok belirgin olarak ikiye tanrıya tapıcılık esasına dayanan bir sirkle karşılaşıyoruz. O kadar açıktır ki, bunun başka şekilde açıklanması ve yorumlanması mümkün değildir.

Tahriften Korunmuş Kutsal Kitap: Kur'ân

Tevhid düşmanları, sadece Avesta'ya değil, bütün kitaplara karşı bu muameleyi yaptılar. Tahrif ettiler ki, istismarçı dostları na yol açsınlar. Ama Kur'ân'ın harimine yol bulamadılar. Kur'ân'daki İslâm tevhidini sirke bulastıramadılar. Çünkü Kur'ân Milâdî 610 yılında nazil olmuştur. Bu, büyük İran, Roma, Yunan, Çin, Hint, Mısır medeniyetlerinin meydana geldiği bir dönemdir.

Söyle ki, Kur'ân'ın muhafızları sadece zulüm görmüş, yağ malanmış bir azınlık değildir. Belki dünyanın alinyazisini tayin eden kuvvetliler idi. Bu kitabın bir satırını bile değiştiremediler.

Kur'ân, dünyanın en yeni din kitabıdır. İslâm Peygamberi, tarihî şahsiyeti, kayıtlara geçmiş tek peygamberdir; bunda tereddüt edilmesi imkânsızdır. Hatta Zerdüst, Musa ve İsa'nın varlığından bazıları tereddüt edememiştir. Çünkü tarihin açık

DINLER TARİHİ

dönemindedir. Ondan hemen sonra, onun kitabının Kur'ân esa sina göre dünya çapında bir eğitim ve öğretim ortaya çıkmıştır.

Avesta, meydana gelisinin başlangıcından, Sasanilerin son zamanlarına kadar, sadece ve sadece birkaç nüshadır. Herbiri bir köse ve mabette korunuyor. Ama Kur'ân, mabedin, kilisenin, mihrabin, mollanın ve özel bir hükümetin tekelinde değildir; herkes ona ulaşabiliyor ve herkes onu seçebiliyor. Her aile, en azından bir nüshaya sahiptir, herkes sürekli okuyup inceliyor. Diğer dinlerin aksine Islâm'da eğitim ve öğretim, ruhaniyetin tekelinde olmamıştır. Her köylü çocuğu, çölün bağrından en büyük ilmî havzalara ve en yüksek okullara gelebilmiştir. Tarihin on büyük üstadlarının huzurunda ders okuyabilmiştir. Nüfus cüzdanına, makamına, isim yazmaya, kopyaya ve benzer şeylere ihtiyaç duymadan okuyabilmiştir.

Bu yüzden ders okuması ve tahsil görmüş bir kavim aramızda Kur'ân hızla çoğalıyor ve yayılıyor. Bütün bu yaygınlığına rağmen Kur'ân'ın harimine zerre kadar tecavüz edemiyorlar. Ama Müslümanlar'ın görüş ve düşünce tarzlarında, tevhid ve mektepleriyle ilgili düşüncelerinde yol alıyorlar. Bunun neticesinde, kitap değiştirilememişse de bir kenara bırakılmış. Dinî önderlerini tanıyan tarzları, övgüleri, hatta tapma konusunda örnek kabul ettikleri de değişiyor; öyle ki artık onlarla gerçek arasında hiçbir ilgi kalmıyor. Bu yüzden de pek çok toplum, dinlerinin, büyük tarihlerinin oluşturduğu büyük olayları unuttular.

Yani özel gruplar ve aldatıcılar, sermaye ve baskı güçleri, dış düşman, haset ve iç düşmanlıklar... Hepsi birleşmiş; açık, aydın bir kitabı, müshaf bir tarihi, herkesin kolaylıkla açıp okuyabileceği eserleri, bütün dünyanın tanıdığı şahsiyetleri, böylelikle korkunç bir tarzda çirkinleştiriyorlar ve çirkinleştirmelerdir. Şimdi acaba bu çirkinleşmiş ve korkunçlaştırılmış şeyleri esas alıp Islâm'ı tanıması ve tanıtması insafı sağlar mı?

Yine acaba sahtekâr Sasanilerin ve Sasanilerle el ele olan Mübedlerin meydana getirdikleri Zerdüst'ün Avesta'sına ilave ettikleri eserlere binâen, Zerdüst dinini muhakeme etmemiz ve hakkında bir hükme varmamız insafı sağlar mı?

Safeviler ve onların hükümetine bağlı ruhaniler, Islâm, tev hid, imamet, Ali, intizar ve Ehl-I Beyt mektebinden simaları böyle gösterince, Islâm'ın belirgin tarihini, belirgin lider ve li derlerini bu kadar tahrif ettikleri zaman, (Avrupalılar Islâm li derlerini bizden daha iyi tanıyorlar, yazdıkları eserler bizim eserlerden daha iyidirler) artık yazı ve kitabetin olmadığı bir dö nemde, dinin egemen güçler tarafından bütün boyutlarıyla nasıl tahrif edilebileceği belli olmuştur. Sasaniler (eskinin bir çeşit Sa-fevileri) ve Mûbed'ler, bir dini nasıl sağlam bırakmış olabilirler? Sasani mûbedlerinin eserlerinden Zerdüst nasıl tanınabilir? Ve hakkında nasıl hüküm verilebilir. Acaba bu bir çeşit kendini ve baskalarını aldatmak, var olan bir hakikate ihanet etmek değil midir? Özellikle Vendidad'ın gülünçlüğüne ve korkunçluğuna rağmen. Mûbedler vasıtasıyla yazılmış olan Zerdüst dinindeki kelâm kitapları da gülünçtür. Gatlar'da, berrak bir tevhidden damarlar, çok yüce bir tapma duygusu, kendi asrına, zamanının yıkılmış dinine karşı ve halka zoraki yükledikleri bir sirkle dün yaya karşı isyan eden bir ruh görülüyor.

Resmî Ruhaniler: Eski Dîni Metinlerin Hafızları

Müstesriklerden birinin deyişiyle, aslında Sümer ve Akad'dan başka, yani Mezopotamya'nın güneyinde, Orta As ya'da, hatta İran ve Hint'te, dinî kitaplar ve büyük dinî eserler yazılmıyor. Âdeta resmî ruhanîlerin kutsal belgeleri ve metinleri korumaları, onları dinî ayinlerde, siir törenlerinde ve namazlar da okumaları şeklindeydi. Bu yüzden ezberleme, ruhanîlere öz gü yeteneklerden biriydi. İlmî, dinî ve ruhanî bir şahsiyetin en büyük alâmeti, kutsal metinleri ezberlemesi, ezberden okuyabil-mesiydi. En büyük günah, bir metnin, bir kısmının da olsa yanlış okunmasıydı. Çünkü kutsal metinleri, Tanrı'nın zâtından biliyorlardı. Diyorlardı ki; kim yanlış okursa Allah'ın zâtına ihanet etmiştir. Eger biri Kur'ân'ı yanlış okursa -sözgelimi-ona bir kırbaç vurulması gerektiğine inanırlar. İşte bu, insanların kırbaç yememek için, okumaktan kaçmasına sebep olmuştur.

DINLER TARİHİ

İççe Girmis Gelenekler

Bunlar İslâm'dan önceki atalarımızdan mirasla aldığımız geleneklerdir. Bunları, İslâmî inançlarımıza da serpiştirmisiz. Bu sapık maçların seceresini bulmak için, halk arasında Zerdüsti inançların ocagında, İslâm kültürüne girmis sapık inançları, ce sur, korkusuz ve gerçekçi bir şekilde tespit edebilecek kişilerin olması gerekir. Bu yedi sefer kaynamış macun arasından o bü yük ve değerli insanî incileri dışarı çıkarması gerekir; onları kur tarması gerekir, bizi kurtarması gerekir.

İslâm'ın araştırılmasında, berrak kaynaktan uzaklaştıkça, birinci derecedeki dayanaklarımızdan ayrıldıkça gayri İslâmî inançların girişi azalacağına artıyor ve kuvvetleri çoğalıyor. Çünkü başlangıçta bir rivayet nakletmek istediğin zaman, ravi zincirini belirtmen gerekiyordu. Büyük bir müctehid ve tarihçi den icazet aldığı zaman bir hadis nakledebiliyordun. Fakat bu gün soförlük için ehliyet lâzımken hadisleri, dinî inançları, mu kaddesati ve benzerlerini nakletmek için, sadece biraz dekora-törlük yeteneği yeterli görülüyor.

Memnuniyetle söyleyelim ki Avesta'nın en muteber kısmı mevcuttur. Eger "memnuniyetle" diyorsam, var olan inancımın, her bakımdan daha yüksek olduğuna inandığımdandır. O halde inancım, başka bir inancın başka bir inancın karşısında yer alırsa niçin korkayım? Aydın topluluğu için henüz cazibesi olan dinin bir metnini, temel olan ve itikatla alâkali olan tarafına dayanmakla; onu çözümleyip, tahlil etmek ve bir karşılaştırmayı ele vermek için, niçin memnun olmayayım? İnaniyorum ki tartışmalarla vakit harcamaya yerine araştırma, mütalâalar yapma ve farklı firkayı ciltler dolusu kitapla reddetme yerine, o firkanın aslı, gerçek konularını kendi dilimiz ve imkânlarımızla basıp yayınlamamız gerekir. O zaman, kitabı temin etmiş olan herkes, konuyu ilk elden okumuş olur. Böylece, herkes, "meyve ve yu murta bile olsa Horasan'dan her ne ulaşır, haramdır" gibi şeylerle karşılaşır böylece bir kitaba inanmak için deli olması gerektiğini anlar. Ama kitabın yayınlanmasını önlediğimiz zaman, onun propagandacıları, seçkin yerlerini alıp halka söylü-

yorlar ve bazılarını inandırıyorlar. Tıpkı simdiki aydınlarımızı kendi din ve gruplarını seçme etkisi altında bıraktıkları gibi.

Feryat edip, dediler ki: “Yazık! Müslümanlar geldiler, bütün kütüphaneleri ortadan kaldırdılar. Bütün kitaplarımız yok oldu. Hatta isimleri bile kalmadı!” Dünya çapında beyin yıkadılar. Ne kadar düşünürsek düşünelim “Bozorgmehr-i Hakim “den baska si hatirimiza gelmiyor! Memnuniyet verici olan taraf su ki: Av rupalılar, onsekizinci asirda mevcut olan bütün eserler (özellikle Pehlevi, Avestai ve Zerdüst kültürleriyle ilgili olanları) topladılar, hepsini dikkatlice tashih ve tercüme ettiler. Avestai, Pehlevi, Eskani ve Sasani kitaplarını dikkatlice okudular; Fransızca, İngilizce, Almanca ve Hollanda diline tercüme ettiler. Simdi bütün onlar, Farsça’ya tercüme edilmistir. Bunun neticesi: Hasretimiz, daha önceleri “niçin ortadan kalktı” idi-Simdi de hasretimiz, “niçin kaldılar”dır.⁶¹

Her halükârda temel metinleri ve sahte metinleri mevcut tur. Çözümleyip tahlil edebiliriz; karşılaştırabiliriz. Ben sadece bu kültürün toplamından ortaya çıkan temel unsurları ana başlıklarıyla zikrediyorum. Diyorum ki: İbadetlerinin teferruatını, amellerini ve itikatlarının toplamını söylemiyorum, onların ki taplarında görebilirsiniz.

Zerdüst Dini ve Zerdütlük Dini

Sia nasıl iki çeşitse; Alevi Siası, Safevi Siası diye, Zerdüst dini de Zerdüst dini ve Zerdütlük dini olarak iki çeşittir. Bir Zerdüst’ün getirdiği din, diğeri de Zerdüst’ün yerine geçenlerin -idarecilerin ve mübedlerin-yaptığı dindir. Avrupalı müstesrikler, bu ikiligi anlamışlardır. Bazen “Zerasterizm” diyorlar. Bundan amaçları, Zerdütlük dindir. Bazen de “Zeratüsterizm”

61- “Ferverdin Ayı ve Hardad Günü” isimli bir risale var; sayet okursanız söyle dediğini göreceksiniz. İnek (öküz) bizimle aynı anda doğmuştur -dünyadaki en üstün Arya ırkıyla- inekle aynı anda dünyaya gelmiş, inek bizim kardeşimiz-dir.” Aynı grup bütün dinlerin başına getirdiği belâyı Zerdüst dininden başına da getirdi. Sonu olarak daha kötü ve daha korkunç oldu. Çünkü Zerdüst, İslâm’dan daha eskidir.

DINLER TARİHİ

veya Zerdüşt dini diyorlar ki bunlar, araştırmacılar için Zerdüşt'ün gerçek çehresine yaklaşılabilecek belgeler toplamıdır. "Zerasterizm" ise "Avesta" kitabının toplamıdır. -Bu mevcut sekizliyle-Avesta ve "Dinkerd" in ilavesiyle, İslâm'dan önce, hatta İslâm'dan sonra, bütün tarih boyunca, beş, altıncı asırlardan, do kuzuncu asra kadar Zerdüştülüğün diğer kitapları mübedlerin eliyle yazılmıştır.

Zerdüşt'ten ve onun asıl simasından, söylediğimden başka birsey bilmiyorum. Bundan öte söylediğim ise Zerdüştülük dini ile ilgilidir.

Sinifların Asaleti

Veda dini konusunda sunu dedim ki; asalet, sınıflara da yanmaktadır, tanrılar da sosyal sınıfların esasına göre taksim olunuyorlar. Sınıflar ise tenasüh esasına göre dinî ve felsefî bir anlam buluyorlar. Zerdüstilik dininde de sınıflar, dinin alt yapı sını oluşturuyorlar.

“Sirk sosyolojisi” bölümünde (Tahran Edebiyat ve Beserî İlimier Fakültesi’nde yaptığım bir konuşmada ve Hüseyiniye-i İrsad’da “İbrahim’le Randevu” sohbetinde söyî söylemistim: Sirk sosyolojisinde çok tanricilik, sosyal alt yapıyı tanımlayabil mek için fikri alt yapı olmuştur. Yani çok tanricilik sudur: Top lumda kaç grup, kaç ırk, kaç sınıf görüyorsa, tabii, ilâhî, ezelî, degismez ve evrensel bir isarettirler. Çünkü tanrıların, asagi yu kari, büyük ve küçük diye taksim edilmesine ilâhî bir açıklama olmaktadır. Sirkle mücadele birkaç putla mücadele etmek de gildir. Bir grup, tanrılara sapikliklarından böyle inanıyorlar. Gü ze!! Simdilerde mütefekkir bir adam, putlar tanri degildir diye kafalarına bir anlayis sokmus da artık kimse böyle hayal etmi yor. Oysa İbrahimvari bir sekilde, sirk fikrinin alt yapisiyla sa vasmak gerekir.

Zerdüstilik dininde sınıflar, Veda dini kadar fazlaca bö lünmemislerdir, ama her durumda sosyal sınıflandırma, ilâhî bir alt yapı bulmuştur.

Hintli ve İranlı dinlerde -ayrı ülkelere dönüşmelerinden ön ce-iki tanrı mevcuttur: Biri gök tanrısı “Varuna”, biri sevgi, rah met, ay ve yer tanrısı “Mitra”dır. Varuna, hükümette, toplumda ki etkin güçlerde tecellisini bulur. Onların yardımcısidir. Mitra ise, ruhanîyetin, mübedlerin, mogların (mecusî ruhanîlerin), bra limanların tanrısıdır. Bu iki tanrı, Mûbed ve Hüsrev’in ilişkisi -veya Hint’te “Raca” ve “Brahman” ilişkisi-dinî nüfuz ve siyasî güç sahibini açıklamaktadır.

Birinci yerde “Agni” vardır. Ates Tanrısı anlamında. Ates Tanrisından iki tanrı yapılmıştır. Biri Mehr veya Mitra, diğeri Varuna’dır. O halde dinî ve siyasî iki kudretin, aynı yerden ayrıldıkları ve bölünmüş oldukları belli oluyor.

Diğer bir yerde Mitra ile Varuna dünyanın idaresinde bir likte ve el eledir denileceği yerde “Mitravaruna” veya “Varuna-mitra” denilmiştir. Her ikisi birbiriyle kaynaşmıştır, âdeti birdirler. Bu irtibat ve aynı cinsten olma, hatta aynı zâtan olma, aynı kaderi paylaşma, hakim iki siyasî ve dinî kudretin aynı kökene bağlandıklarını açıklıyor.

Üçüncü tanrı ise; “Indra”dır. Indra, savaş tanrısıdır. Kahra manların, pehlivanların, zorbaların, askerlerin ve esrafın (at ve kılıç sahiplerinin) tanrısıdır.

Dünyanın nasıl bilinçli bir şekilde taksim edildiğine baki niz! Mitra, yeri; Varuna, göğü bir egemen güç olarak idare ediyor. Indra yer ile gök arasında gidip gelme halindedir. Yani aris tokrasinin kılıç gücü iki resmî kutup, din ve dünya arasında, din adıyla hükmetmiş gücün -mübedler, brahmanlar veya ne varsa-veya siyaset, iktisat gücü olan her şekliyle tezahür etmiştir. Ba zen bunun elinde, bazen onun elinde alet olmuştur. Bir zaman bunu, diğer bir zaman onu kendi elinde alet yapmıştır.

Dördüncü tanrı ise, köylülerin ve çiftçilerin tanrısıdır, dün yadaki yeşillikleri yaratmaktadır.

Ratu

Mitra ve Varuna, “Ratu”nun muhafızlarıdır. “Ratu” yani kâinatın düzen ve namusu-Yani düzen. Tarihte düzen ve intizam, din adıyla kutsiyet kazanmış sosyal ilişkilerden ibaret ol—

490

DINLER TARİHİ

mustur. Herkes, o düzende isinin hesabını görür. Herkes her şeyi, sosyal hayattaki yerini tanırlar ve sarsılmaması için uğraşır.

Düzen (veya kanun, adalet, itidal ya da genel anlamıyla tanrı "Raf"ın destekleyicisi olduğu şey), toplumun, grupların, insan sınıflarının, bir çeşit ağ gibi örülmesidir. Bu sebeple düzenleme-nin muhafızları, Ratu, Mehr tanrısı ve tanrı Varuna'dır. Olmaz ya bu yalan tanrıların, ne kadar doğru ve var olduklarını, arastırma işine yaradıklarını görüyorsunuz.

Tanrıların bu gruplandırılması ve sınıflandırılması -ki sosyal sınıflandırmanın açıklanmadığıdır-Sasaniler zamanında başka bir şekildeydi. Zerdüşt, bütün tanrıları dışarı atmıştı ve bir tanrıdan, bir "Ahuramazda"dan bahsetmişti. Demişti ki; biriciktir, zengin ve fakirin, mübed'in, mübed olmayanın, herkesin tanrısı sadece bir tanrıdır: Ahuramazda. Ama mübedler, Zerdüşt'ün biricik tanrısına teslim (üçlü) bir özellik verdiler: "Zerdüşt şöyle buyurmuştur: "Ateş, melektir, Ahurai âlemden bir işaret ve semboldür; ateşi kutsallaştırmak gerekir, ateşe hürmet etmek gerekir." dediler.

Böylece mübedler ateşi (Ahurai işaret ve sembolü) üç kısma ayırdılar ve üç ateş yaptılar: Biri Estehr mabedindeki (Fars eyaletinde) ateş; ruhanîlerin, mübedlerin ateşi idi. Biri, Azerbaycan'daydı; şehzadelerin ve savaşçıların ateşiydi. Üçüncüsü, de Rüy'end'dir. Köylülerin ve çiftçilerin ateşiydi.

Mübedler, Zerdüşt'ün tevhidini, sirkine bir alt yapısı şeklini de ortaya çıkardılar. Doğrusu bu hayret edilecek bir maharettir. Hz. Peygamber, sirkini yok etmişti. Buna karşı sirk, tevhid elbise sine bürünerek ortaya çıkmıştı. Fakat o zaman bir şey yapamamıştı. Daha sonra bu montajlı durum karşısında, Ali yenilgiye uğramış ve kurban edilmişti. Sirk ile mücadelede zayıf hisseden bütün liderler ikinci cehennemdir. Çünkü sirk ile mücadele ciddi zor olup yenilgi ve ümitsizlik oluşturabilir.

Ruhanîyetin Aslı

Mübetlik makamı, mirasla geçen bir makamdır. Mübedzade (Zerdüşt'ün ruhanînin oğlu) ister kötü, ister iyi olsun, babasının yerine geçiyordu. Sadece kanunları, hareketleri ve gelenekleri

biraz öğrenmesi yeterlidir. Mübed olmak ve Zerdüsti elbisesiyle ortaya çıkmak için, dini tanıma ilmi lâzım değildi. Sadece kar masik nezir ve kurban merasimini, genel tesrifati bilmesi ve duaları ezberlemesi yeterlidir. Sadece bu yeterliydi.

Bu yüzden bu dinde veya Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık... dinlerinde mübed, kesir, Brahman, moine, kendi dinlerini bir dünya görüşü, bir ideoloji, bir felsefe olarak tanıyan kişiler değillerdi. Hakikat ve gerçeğe ve dinlerinin yönüne nispetle olan suurları fazladır. Belki el ve ayakları hafif olan ruhanîlerdir(!). Ama okuma yazmaları yoktur -bu müphem değildir! Herifin deyişiyle, gerisine sahiptir! O halde yirmi verme, ondokuz ver!- Burası, İslâm'ın değeriyle mukayese yapıldığı zaman durdurulması gereken bir noktadır, İslâm, ruhanîyetin yeline, ilmî gösteriyor. Kuran din üzerinde düşünmeyi te'kid ediyor. Bilgi, aydınlık, suur kazanmak, dini doğru tanımak, fıkıh yani dîni tanıma (din bilimi), sadece gelenekleri, hükümleri, kanunları, merasimleri ve dîni amelleri öğrenmek (meselâ, miras kurban veya çeşitli namazların... hükümlerini öğrenmek) değildir. Bunları herkes tertipli bir şekilde öğrenebilir. Ama o kendini bilme duygusu, suur, doğru şekilde dini anlayış, dinin dayandığı esas yönü tanıma ve onu gösterme, fıkıh adını tasımladığı ve herkesin işi de değildir.

Zerdüsti dininde, her sınıf özel bir tanrıya sahiptir; ruhanîler ruhanî tanrısına! Eğer ben diğer bir sınıftan isem, ne sınıftan çıkma gücüne sahibim, ne de diğer bir sınıfa girme yoluna sahibim. Tevhid, bu sınıfsal, grupsal, kan ve topraga dayanan duvarların yıkılmasıdır.

Doğru Peygamber Zerdüsti, Semavi Kitap Avesta

Bazıları, tevhid ilâhisi olan Yestler'i Zerdüsti'ün kendisi söylemiştir diyorlar? Bazıları bu kelimeyi Kur'ân'daki "Yasin" keli ile mesile bir olarak bilmişlerdir. Çünkü bu kelimenin çeşitli kırı—

atları var; “Yesim”, “Yesema”, “Yesin”, “Yesina”... şeklinde de ya zilmistir.⁶²

“Bihardan ve biraz da, muhterem bir zât, olan sayın Tabata-bai’den (el-Mizan tefsirinden) bazı rivayetler topladım. Hazreti Emir’den (Hz. Ali a.s.) sordular; “Mecusiler Ehl-i Kitap midir? Değil midir?” Açık olarak şöyle cevap veriyor: “Mecusiler Ehl-i Kitap’tır, bir peygamberleri vardı; öldürdüler. Yaktıkları bir ki tapları vardı...”

Hazreti Emir’den (a.s.) başka rivayetler de naklediyorlar: “Zerdüst’ün kitabı, on ikibin inek derisi üzerinde yazılmış idi.” Müstesrikler ve Zerdüst tarihi de böyle yazıyor: Bir padisah bir günah isledi, Mûbedler ve gerçek din bilginleri itiraz ettiler. O da karar aldı ve o kitabı yok etti. Zerdüst dininin ahkâm ve ka nunlarını degistirdi ve simdiki sekle getirdi...” Burada Hz. Ali (a.s.) Zerdüst dininin sapmasını söyle tahlil ediyor: Kitap ve risâlet sahibi hak bir din olmuştur. Açgözlü güçlülerin ve zorba ligi destekleyicilerin elleriyle, zamanla tahrif edilmiştir.

Yemen’in güneyindeki Hicr, İranlı Zerdüstilerin yerleştiği bir bölgeydi. Yemen’in Müslümanlar tarafından fethinden sonra Hz. Peygamberin emriyle Hicr Mecusileri’yle, Zerdüstilerine Ehl-i Kitap muamelesi yaptılar ve onlardan cizye aldılar. Biliyo ruz ki, Islâm sadece, muvahhiden ehli kitap olandan (velev ki sapmış bile olsa), gerek tevhidi dine sahip olan kimselerden ciz ye alıyor. Binâenaleyh Hz. Peygamber, Mecusi sirkini, Yahudi lik ve Hıristiyanlığın sirkıyla aynı cinsten telakki ediyor. Zerdüst dinini, sirk dinli müsrik mecusilerin yaptığı din olarak de gil, Zerdüst’ün dini olarak telakki ediyor.

Ahuramazda: Uzak ve Sevilmeyen Tanrı

Zerdüstilik dininde Ahuramazda çok büyük bir tanrıdır, alısilmiş siradan insanların ona ulaşması mümkün değildir. Ona yaklaşılamaz ve bir ise tevessül edilemez, tapılamaz, birsey iste-

62-Yesller. tanrıların {Izedan) övgüsüyle ilgili ilâhîler ve dualardır “Izedan”. “YezcI” kökiind^ndir. “Yjsona”, “Yest”, “Yezdan” hepsi ortak Yo?.d kökündendir,

Övgü ve tapma anlamındadır.

nemez. Küçük tanrılar el altında olup, halkın ihtiyaçlarına cevap verirler. Bu yüzden mabetleri “Sorus”, “Ageni”, “Nahiyed”, “Mehr” ve “Mitra” ile doluydu.

Yüksek dağlarda, güneşe karşı Allah’a yalvarıs, yakarıs için durulduğu doğrudur. Ama bir mabet yaptıkları zaman tanrılar la doluydu, “Ahuramazda” ile değil.

Yakın İlâh Allah: Simdi Ne Kadar da Uzak ...

Halkımız Zerdüstilik dininden etkilenmiş ki, onların is tek, duygu, yakarıs ve gidis yolu üzerinde Allah’tan

ziyade din önderleri vardır. Meshed yakınlarına “Murad Efendi” diye biri gömülü olup, nasıl biri olduğu belli değildir. Bazıları imamin hizmetçisi diyorlar, bazıları arkadaşı ve müridi diyorlar. Bazıları halifenin memuru ve casusuydu; imamin katli isinde eli vardı, diyorlar. Dindar Meshedli’nin ihtiyacı olduğunda, birsey talep ettiğinde cuma geceleri ve kutsal günlerde kilometrelerce yol alıyor, toz-duman yiyor, Murad Efendi’nin ziyaretine gidiyor. Ne istiyorsa, ondan talep ediyor. Halbuki evden çıkıp, Hz. Imam Rıza’nın (a.s.) kabrinin esigine varması için, birkaç adım yürümesi yeterlidir. Bundan da önemlisi, göreceğ göze sahip olmasın İslâm’ın “Allah”ını, kendi evinde, kendinde görmesi için yeterlidir. Ama ne yapsın, esraflık düzeni, dinî görüşünde de te celli etmiştir. Debdebe ve yüceliğın esiginde, Tavas toprakları nin sultanı Sultan Ali bin Musa el-Rıza’nın medarı velayeti kar sisinde...” Kendisine ait tüm makamlarını raiyyeye ait olarak gö rüyor. O saraya bîr yol mu bulamıyor? O halde reis ve müdürün pesinden gitmek yerine memur, odacı ve hademenin pesinden gidiyor, Allah yerine “Murad Efendi”nin pesinden gidiyor. Hal buki İslâm’la Allah dost idi, lâkabi refik/dost idi. Kur’ân’da hal ka hitap eden bir dost, insanın dostudur sanırsın. Yardım etmen gerekir ki o da sana yardım etsin. Emrederken, “Yehova” gibi, git! gitme! yap! yapma!’...” demek yerine, yöntem sunuyor; hik metni söylüyor, faydalarını sayıyor, hangi sonuçları olduğunu söylüyor. Bu durum nihayette isi Allah ve halkın yakınlığına ulaştırıyor; düşüncelerimizde mertebeler oluşturuyor. Evvelki ler ise İslâm’a giren, İslâm’dan önceki görüşlerdir.

DINLER TARİHİ

Güzel Olan Her Tapma, Allah'a Tapma Degildir

İslâm'da tapma Allah'a mahsustur. “Yalnız, sana ibadet ede riz, yalnız senden yardım isteriz” (Fâtiha/4). O biriciktir ve biz muvahhidiz. Ama Zerdüst dininde, Tanrı bir olmakla beraber yardım isteme ve tapma ona mahsus degildir. Belki güzel iyi ve yüce olan herseye kapılıyor. Bütün “Yestler”in tamamı hep güzel ve Ahurai olan seylelerin, hatta inek ve atesin övgüsüyle ilgili bö lümlerdir.

Gatlar'da, gördüğümüz gibi Ordibehest, Hordad, Espend, (Emsaspendlerin isimleri) Ahuramazda'nin sıfatlarıdır, özel isimler degil. Ama sonraki dönemlerde bu sıfatlar nitelenenden soyutlanıyorlar, Ahura'nin zâtından ayrılıyorlar. Tanrıya yakın melekler ve tanrılar (izedan) şekilde ortaya çıkıyorlar. Bunlar vacibu'l-vücudun ezelî ve ebedî zâtın -yani Allah'in-sıfatları ol dukları için ayrıldıkları zaman, müstakil melekler şeklinde orta ya çıkıyorlar. Öylece ebedîliklerini korumuşlardır; bu ise, artık sirktir.

Diger Tanrilar

Zerdüst dininde Emsaspend'den baska tanrilar da vardir.

1-Sorus: Insanin itaat, takva ve kullugunun tecelli ettigi yerdir. Yeryüzünde tanriya ibadeti, itaati teblig eden ruhanîlerin yardimcisidir.

2-Fere-i izedi: Kutsal ruhtur; bereket ve kutsallik kad et mekte. Girdigi her ruh ve canda basari saglamakta; afiyet, selâmet, saltanat, makam ve kudrete ulastirmaktadir. Dünya ve âhirette kurtulusa erismektedir.

Ahuramazda'ya yalvaris ve tapmayla kutsal ruhu bulabilir. Kutsal ruh eger bir ruha girerse, o ruhun sahibi bahtiyar olmak ta; yoksa zalim ve saki kalmaktadir.

3-Menter: Bu kelime bugün de kullanilmaktadir. "Büyülen mis" diyoruz, yani "Onu büyülemisler."

"Menter" (büyü), kutsal kelimelerden, virdlerden; dil, ayak, elbise, el ve agiz... temiz, okunmus olan dualardan veya bazi

durumlardan, özel dinî ve ruhanî merasimlerden ibaret olup resmî mubed vasıtasıyla, özel bir kiraat ve ahenkle açıklanıp telkin ediliyordu.

Bu kelimeler, sirli ahurî kelimeler gibi telakki ediliyorlardı, içlerinde “mânâ”, gaybî ve gizli ruh mevcuttu. Çünkü kulak yoluyla dinleyicinin ruh ve kalbine giriyordu. Hıristiyanlığın rabbanî aksam yemegindeki kutsal sarap ve ekmeğin yaptığı işi yapıyordu.

Bu kutsal, gizli, esrarlı kelimelerin tekrarı sevaptır ve değerlidir. Hatta bir anlamı olmasa bile. Bu vird kelimelerinin okunması -anlamak için okunan bir metin olarak değil-etki bağışlayıcıdır. Gaybî ve esrarlı bir kutsallığı vardır, insana (dünyada ve âhirette) lâîk olduğundan fazla mükâfatlar veriyor.

Bizim duâ kitaplarımızın hasiyelerinin yazdığı sevaplara ne kadar çok benzediğini görüyorsunuz değil mi? Halbuki Kur’ân’ın kendisi ve İslâmî dualar o kadar çok değerlidir ki başka sevaba ihtiyaç yoktur. Meselâ “Ziyaret” ve “İrs”i okuyan her adam, onurlanıp suur, dünya görüşü ve tarihî bir felsefe buluyor ve öyle bir güç elde ediyor ki, artık her şeyi anlıyor. O zaman, bu insanî suur kanadını kazanmakla söyle diyor: Bu duayı günde üç defa kibleye yönelerek okuyan herkesin yanına birden yetmişbin hürî konulur! (Bunların hepsini ne yapacağım ki?) ve ya günahından da temizleniyor -denizin köpüğü veya çölün kumları kadar olsa bile- (Allah-u Ekber! Eğer adamın Hz. Nuh kadar ömrü olsa ve günah işlememiş bir anı bile olmasa yine bu kadar günah işleyemez; daha az günahı olur!) Artık bu kelime lerin hangi büyümlü etkisi var ki, kâinata ve hayatta bu kadar acaip etki bırakıyorlar, Allah’ı isin içinden çıkarıyorlar!

Zerdüst Dininde Kiyamet

Zerdüst diniyle ilgili elimizde olan ilk kaynaklarda, Kiyâmet’e inanç yoktur. Sasani dönemindeki kaynaklarda (ve bu son sülâlenin iktidarının zamanlarında) ortaya çıkmakta. Kiyamet meselesi dünyanın “Gîtî” ve “Mînú” -yani dünya âlemi ve âhiret-diye taksim edilmesi, sonra terazi, cehennem, cennet

DINLER TARİHİ

veya yakınlarla evlenmenin haram kılınması konusu eski Zerdüşt dininde mevcut olmuş olan meseleler olabilir. -Gerçi Zerdüşt dininde olmaması mümkündür-Ama sonraları İsrail ve Arya kültürleriyle ilişkisinde-Mezopotamya'da ve İslâmî küllerle karşılaşmasında tedricen meydana gelmiş olması mümkündür. Bu, doğrudan acaip hokkabazlıklarla Zerdüşt'ün doğum tarihini M.Ö. 329 ila 600 yılları arasında MÖ. 6000 yılları na hatta İskender'in saldırısından 6000 yıl Öncesine götürerek bununla da ırkçı bir sonuç almak isteyen müstesriklerin gerçek dışı sözlerine benziyor. Çünkü Avrupalı (hangi din ve ideolojiye mensup olursa olsun) bir çeşit egosantrizimle (kendini bütün evrenin merkezi olarak görme eğilimi, ben içincilik, kendine tapıcılık) kendini her din, ideoloji ve felsefenin varlık sebebi görüyor. Bu yüzden çocuklar için -hatta bizim üniversitelerimiz için-yazdıkları kitaplarda bütün ilimler, felsefeler, düşünceler, ahlâklar, dahiler ve bütün sanatlar, Yunan ve Atina'dan başlıyor, Paris ve Londra'da (Müstesrik Avrupa'nın neresinden olur sa olsun) sona eriyor.

Bazı müstesriklerin, meselâ Ebu Ali Sina üzerinde çalışıp; o büyük bir dahidir, demelerine veya, ilk olarak İslâm falanca büyük meseleyi halletmiştir, alkolü Razi keşfetmiştir, ışığın kırılmasını ilk defa İbni Heysem keşfetmiştir, cebir ve karşılaştırma'yı Hayyam yaratmıştır demeleri karşısında aldanmayız. Çünkü bunlar Avrupa'daki resmî ders kitaplarında yoktur. Üniversite hocaları, propagandacılar, konuşmacılar ve yazarlar böyle şeyler söylemiyorlar. Belki üniversitelerden, üniversite hocalarından, resmî eğitim öğretim ve kültürden uzak insanlardan kaçınan Avrupa'daki bazı müstesrikler bunları söylüyorlar. -Bazen bir üniversite veya bir ülkede birkaç kişiden fazla degillerdir-Bunlar da kendilerine özgü Özel gayret ve çabaları sonucu elde ettiklerinin etkisi altındadırlar. Bazıları, insafli olarak doğunun, dogulu felsefe, din, ahlâk... ve sanatın etkisi altındadır. Bazıları nin ise, "koltuğun altına karpuz koymak" gibi bir amacı var. (Onlardan fazla emin olmamak gerekir!) Ama Avrupalı'nın genel kültürü (gerek Hegel olsun, gerek Ernest Renan olsun, ge-

497

rekse Sigmund Freud olsun...) kendi eksenci (egosantrist) ve kendine tapıcıdır. Gerek Yunan'ı asil olarak görmek, diğerlerini barbar ve vahşi görmek şeklinde, gerekse Avrupa'ya asil olarak tanıyan, insanlık medeniyetini Avrupalı gören; gerisini yerli, dogulu ve duygusal kabul eden simdiki şekliyle olsun; Avrupalı'ya geri bildikleri her yerde, riyakârca bir sıçrayışla ileri sürüyorlar, daha önce o toplumda ileride olanları geriye çekiyorlar.

Ama tevhid meselesinde, orta yeri bir zorlunun çıktığını görüyorsunuz. (Tevhid, dinler tarihi ve insanî düşüncenin değişmesi tarihinin en büyük iftiharlarından biridir):

Avrupalılar batı karşısında doguyu, hakir görüyorlar. Bu şekilde hem Samilere, hem Aramilere, hem Araplara, hem Türk lere, hem Mogollara, hem Çinli ve hem de Hintli'ye hakaret edilmiş oluyor. Onların nazarında hepimiz, ikinci sınıf ırk olarak hakarete uğramış oluyoruz.

Bugünkü batı dünya görüşü, ondokuzuncu asır dünya görüşünden ayırıcıdır. Dar bir dünya görüşü olup dünyayı Avrupa'dan-Yunan'a, Yunan'dan, Avrupa'ya kadar bilmekte. Zira Avrupalı üniversite öğrencisi, İran, İslâm ve Hind'e varınca görüyor ki kendi ecdatlarının kuyruğu bile düşmemişken burada büyük medeniyetlere ve kültüre sahip olmuşlar.

İrklar tarihine bakınız. Âryaîler, İranlılar olsun Hintliler olsun Mezopotamyalı Sami ve Aramiler'den

sonra tevhide ulas mislardir. Soylu, asil, insanligini basindaki gül olan Aryailer, “Hegel’in deyimiyle “hatta tanrının bile kendini bilmek ve suur-lanmak için ihtiyaç duyduğu” irk, daha asagi bir irkdir (Avrupa lilara göre). Zira Âryaîler arasinda muvahhid sayilabilecek en büyük Peygamber (sosyolojik anlamiyla) Zerdüst’tür. Ama sa rih, açık tevhid mektebinin kurucusu, baltayi alip mabetlerdeki putlari tek tek kiran Ibrahim’dir. Ibrahim milattan 1800 yil önce dir, yani Zerdüst’ün dogumundan 1200 yil öncedir. (Konfüçyüs, Buda, Mehavİra, Nanek de muvahhid olarak kabul edilemez. Sadece Zerdüst irksal açıdan onların karsisina konulabilir ve muvahhid olarak taninabilir). Ibrahim’den sonra, Musa, Isa ve

DINLER TARİHİ

İslâm peygamberi bu silsileden gelmişlerdir. İbrahim ve Musa, Zerdüst'ten öncedir.

O halde ne yapmalı? Zerdüst için, daha önceki tarihlerden doğum tarihi almak (uydurmak) gerekir. Bu nedenle onu sekiz-binikiyüz yıl geriye götürdüler ki tevhidi Sami irkindan alıp, Arya irkına bağlasınlar!

SORU VE ÇEVAPLAR

Soru: Acaba köle sahipliği ve köle ticareti fesadi (İslâm'da haram kılınan) içki kadar önemli değil miydi ki İslâm resmen tanıdı?

Cevap: “Resmen tanıdı” sözü yanlıştır. Bir zaman vardır ki bir devrim, düzen, din, mektep, ideoloji ve rejim sosyal bir durumu resmen tanıyor; bazen de ona katlanıyor. Bunun ikisi bir değildir. Bir sosyal durumun resmen tanınması su anlama gelir; bu düzen, bu (bu sosyal meseleyi), sağlam olarak kabul ediyor. Ama katlanmak, tahammül etmek ise sudur: Fikrî ve itikadi bakımından onu mahkûm ve kötü olarak biliyor, kabul etmiyor. Ama sosyal yararlar ve sebepler bu alâmete geçici olarak katlanmasına, tahammül etmesine sebep olurlar. Ekseriya yaptıkları kinamalardan biri sudur; falan kitabın yayınlanmasına, falan sözün söylenmesine, falan şahsın sağ kalmasına niçin izin veriyorlar? diyorlar. Bu izin verme değildir. Bazen birini, bu sözleri söylesin diye davet ediyorlarken bazen, bu sözleri söylesin diye izin veriyorlar. Bazen de o, sözlerini söylüyor, onlar da ona tahammül ediyorlar. Bütün bunlar, aynı şeyler değildir.

Ama devrimci sosyolojide yer alan çoğu diğer sosyal durumlar gibi, kölelik meselesine bu düzenlemeye göre tahammül edilmiştir. Söyle ki, devrimci düzenler şimdi de benzer meseleler ve şeylere tahammül ediyorlar. Örnek olarak; hiçbir sosyal düzende “fahişelik” diye bir meseleye izin verilmemiştir, resmen asla tanınmamıştır. Ama katlanıp, tahammül edilmiştir. Bunun için; bu mevcut sosyal olay -fikrî bakımdan mahkûmdur, kötülenmiştir-iki duruma sahiptir: Ya siddetli bir şekliyle onunla

mücadele etmemiz, onu yok etmemiz, ona toplumda zuhur ve görünme izni vermememiz gerekir. Veya tahammül edilmesi gerekir. Bu sosyal durumun meydana gelis köklerinin, bu olayın meydana gelmesine sebep olan iktisadî ve sosyal etkenleri ku rutmamız gerekir. Avrupa burjuvazisi düzenlerinde de -ki çoğu insanî ve hukukî meseleleri (fahiseligi) kabul etmiyorlar, fakat ona tahammül ediyorlar. Sosyal bir gerçek olduğu için, onu, kontrolü , zayıflatılması ve araştırılması mümkün, Özel, sınırlı bir ortamda bırakmışlar. Ancak şimdi toplumlarının bütün be denine yayılmış ve her yere bulasmıştır. Öyle bir hale gelmiş ki, artık kontrolü asla mümkün değildir. Bir realist ile idealist (devrimci bile olsalar) arasındaki fark budur. Idealist bir devrimci diyor ki, toplumda fahiseligin olmaması gerekir. Kudreti ele geçirildiği zaman “kötü isimli mahalleyi” (fuhus yuvalarını) tamamen kapatıp yok ediyor, ortadan kaldırıyor. “Bu “utanç vericilik” toplumdaki kaldırıldığı için mutludur! Sonra bu utanç verici lekenin, her yere yayıldığını görüyor, onunla nasıl mücadele edeceğini bilmiyor. O idealist gibi, bu görünüme muhalif olan bir realist böyle yüzeysel, sekli ve yasal bir mücadele yapmak yerine, ince leyip araştırıyor; böyle bir olayı meydana getiren sosyal, ruhsal ve hukuksal etkenlerin ne olduğunu öğreniyor; etkenlerle mücadele ediyor. Bu kabul etmek değildir; bu olaya *gerçekliğe zahi ren tahammül etmektir. Bir, müddet sonra böyle kötü bir olayı meydana getiren etkenleri kurutabilirse, böyle bir faciayı sadece yüzeysel bir şekilde ezen ve yok eden kimse, bu görüntüyü sadece halkın nazarında ezmistir. Ancak etkenleri kalıyor, sosyal gerçeklik açısından ise onu kuvvetlendirmistir bile.p>*

Küba düzeninde devrim olduğu zaman, sorunlarından biri suydur, bu ülke bütün Amerika kıtasının kumarhanesi olmuştur. Öyle ki seyyar kumarhaneler bile vardı. Özel otomobiller çeşitli dört yollara geliyorlardı, o yerin gençleri iki veya üç saatliğine kumar oynuyorlardı. Sonra otomobil başka bir mahallede duruyordu. Binyediyüz küsür çeşit piyango vardı, çekiliş yapıyorlardı. Her Kübalı genç, sabahdan gece yarısına kadar cafelerde, teleksle gelen yarışma ve piyango çekilişlerinin sonuçlarını bekliyordu. Bütün halk bunu alışkanlık edinmişti. Binlerce insan, bu

DINLER TARİHİ

yoldan geçiniyordu. Birey açısından, toplumun iktisadî kurumlarından biri olmuştur. Fidel Castro iktidarı ele geçince, sosyalist düzen açık olarak kumara karşı olduğundan bir genelgeyle, zorla kumarhaneleri kapatmak yerine kumar ve piyangonun meydana gelmesine sebep olan iktisadî sebeplerle mücadele etti. Bir süre sonra orada usulen kumarın meydana gelmemesini sağladı. Çok az grupların dışında toplumdaki kökü kazandı. Daha önce bu yolla ekmek yiyen kimselerin, geçim yolları değişti. Kumarı doğuran iktisadî düzen değişti, olumlu bir üretim düzeni ne dönüştü. Sonra türlerinden birini, piyangoların bir çeşidini millî düzeyde bıraktılar; ortadan kaldırmadılar. Bunun için; piyangonun meydana gelmesini sağlayan köklerden birini korumakla, sonradan meydana gelen boşluğun başka bir şekilde sapsim olarak ortaya çıkmasını önlemek istediler. Demek ki, tedricen kökünü kazıyabilmek için, birini bıraktılar. O bir taneyi de şu şekilde çıkardılar; meselâ herkes, üç tümen verebilip bir piyango bileti alabilir (bir bilettten fazla da değil, o da haftada yalnız bir defa). Sonra eğer kazanamazsa (ki, çoğunlukla kimse kazanmıyor) o biletler bosa gitmezdi. Bu boş biletler ayrıca belli bir değere sahip olduğundan, taksitler, kıymetli evraklar ve kağıt para şeklinde halk için yapılan teşkilatlara, konut yapan genel sandıklara ödenebiliyordu. Yani öyle bir şekilde aldı ki, kumar ve piyango katılmaları, kumar ve piyangonun anlam ve muhtevası yavaş yavaş ortadan kalktı. Piyango formuna tahammül edip, sonra mücadele ederek kök ve temelde, böylesi hastalıkları meydana getiren iktisadî alt yapıyla mücadele ettikten bir müddet sonra onun da kökünü kazıdılar. Toplumda hiçbir hareket, kimildan ve rahatsızlık meydana gelmeksizin kökünü kazıdılar.

Köleliğin, iktisadî alt yapının, sosyal ilişkilerin bir parçası ve bir grubun ahlâki⁶³ olduğu toplumlarda, devrimci bir düzen

63-Hatta şimdilerde bile öyle adamlar görüyoruz ki, eğer onları odanın baş köşesindeki sedirin üzerine oturttuk "efendi" yapsak bile, yine cahalsiz olurlar. Karpının esigine aidi, el pençe durmak isterler. Daima eğilme (rükû) halinde olmak isterler. Dalkavukluk ve meddahlık yapmadan asla yaşayamazlar! Ahlâkî düzen bu şekilde ortaya çıkmış. İktisadî düzenin, usulün onurlarından biri kölelik olurken sosyal ilişkilerin temellerinden biri, kölelik olmuştur.

geldiği zaman, eğer köleliği bir genelgeyle lagvetmek isterse, onu köklestirmiş olur, üstelik yasal olmayan bir şekilde.

Bu, yüzde yüz köleliğin hizlanması ve genişlemesine doğru götürür; su anda çoğu ülkelerde olduğu gibi. Geri kalmış toplumlarda devlet, seklen köleliği ve kız çocuklarının alim satımı ni yasaklamıştır. Fakat yasal olduğu zaman da kontrolün görün düğünden daha çok gerektiğini görüyoruz. Simdi bir baba bile kızını küçük yasta bir aileye satıyor; parasını alıyor, sonra büyü yünce ona veriyor. Bu aile sahtekârlık yapıp bu ki/m parasını vermezse, sonra onu bir köle olarak alırsa, mahkemeye basvur mak imkânsiz olmakta. Çünkü köle kaçak bir cins durumuna gelmiştir! Alt yapısını yok etmeden köleliği ortadan kaldırırsan, yasal formunu ortadan kaldırırsan kaçak şekilde ortaya çıkacak tır. Gizli kölelik daha çok genişler ve kontrolü mümkün olmaz.

İslâm'da İslâm peygamberinin ve İslâm liderlerinin ilk dö nemlerde, köleliğe karşı yaptıkları siddetli saldırılarla ilgili ka nunlar var. Öyle ki, Allah nezdinde hiçbir is insan alim satımı kadar nefret edilen bir is değildir. Veya insan satan köle tüccari disında Allah'ın herkesi affetmesi mümkündür. -Hem de her çe sit keffareti, her çe sit sosyal ameli veya her çe sit sevabi köleleri azad etmekle tartarak.⁶⁴ Bir de sosyal kanunlar ve iktisadî dü zen bakımından, sonradan belli oldu ki; İslâm sekle geçici olarak tahammül etti. Köleliğin kökünü, iktisadî düzeni degistirmekle, ahlâkî degerlerini degismesiyle öyle bir biçimde degistirdi ve bambaska yaptı ki, bu sorunun tamamen ortadan kalkmasını sağlayacak şekilde davrandı. Fakat ortadan kalkmadığını gör dük: İslâm'ın sahip olduğu programın esasına göre on yirmi se ne zarfında köleliğin mutlak reddine ulasiyorsunuz. Ancak programının uygulanması tamamlanmadı. Isın ortasında esraf lik ve köle tüccari o efendiler, Peygamberin yerine geçme adına, hakim oldular; sonra kölelik fikhini olusturdular. Fikhi bir sekle

sun)_..... ,—

sin. Ne kadar azamete sahip olduğunu anlayamazsin. Nedir? Sudur: bir insanın kölelikten .izad edilmesinde senin elin (katkin) olsun.

DINLER TARİHİ

büründürmelerinden sonra, is Islâmî bir kanun olarak ortaya çıktı. Hâlâ tarif ediliyor, “birakmış” degiller! Bir kölenin yarisi, mescidin malidir. Bir gün mescidde, bir gün efendisinin yanin da çalışması, Cuma günü de tatil yapması gerekir. Cuma günü ne efendisine, ne de mescide aittir. O gün, biri onun basına bir tas atıp basını kanatırsa, kan pahasını ödemek gerekir. Simdi bi le bu “ilmî” bîr konudur. Verdiğim bu kan bedeli, mescide mi gi diyor? (Bu konuda) fikrî ihtilaf fazladır! Ulemâdan bazıları efen dinin, diyorlar; bazıları da mescidin; söyle ki Allah kuldân daha haklidir. Bazıları, efendinin malidir, diyorlar; çünkü efendi yarisini mescide vakfetmiştir. Bazıları da kendi malidir, diyorlar. Bazıları da yarisi efendinin yarisi Allah’a ait; böylece ihtilaf orta dan kalkmaktadır! Sanki su anda Islâm toplumunun bütün meseleleri hal olmuş, derdi, izdirabi sadece bu konunun halledil mesidir.

Bu yüzden eger, sonraları köleliğin ortadan kalkmadığını görüyorsak, koydukları kurumların ve girişimde buldukları şeyin asla olmadığı yürümediği için değildi. Öyleyse niçin böyle oluyordu? Bundan sonra da köleliğin, Avrupa’nın aksine, üretimin bir etkeni olduğunu gördük. -Avrupa feodalitesinde köleler, köylülerin ve işçilerin bir parçası olarak bölük bölük i diler.-Islâm’da esraflığın galip gelmesiyle, bu programların tamamen ortadan kalktığını görüyordu. Sloganların dışında her şey değışti, alt yapı oradan kalktı Bununla beraber, Islâm’in köleliğe karşı iktisadî açıdan açtığı savaş, köleliğin Islâm toplumlarında fiilen ortadan kalkmasına neden oldu. Fakat (domestique) usak kölelik şeklinde kaldı.⁶⁵

Halbuki Avrupa’da kölelik, üretim köleliği şeklindeydi. Yani bir sınıf -milyonlarca köle-daima üretime katılıyorlardı. Bu yüzden Islâm, köleliği bu şekilde resmen tanımadı. Diğer baska şeyleri de, resmen tanımadığı gibi. Ona tahammül etti, bu körü kurumun etkenlerinin kökünü kazımak için onunla mücadele

65-Domestik kölelik, kölelerin üretiminde çalışmadığı bir köleliktir. Bazı aileler “süs”, “gösteri”, kudret ve asalet... isareti olarak ev içi için bir iki tane köleyi evde bırakıyorlar, alıp satıyorlardı. Bu süslenme köleliği, sembolik veya domestik köleliktir (yani hizmetçiliktir.)

etti. Bu program yenilgiye uğramasına rağmen, bu mücadele batı düzenlere göre başarılı oldu.

Sonra: Zerdüst'ün iki özelliği üzerinde durdunuz. O da suydur: Muvahhid idi ve Ahuramazda'yi getirmiştir. O halde bütün bu tanrılar, talimatlar neden olmuştur? Eğer ilave edilmisse Zerdüst ne demistir? Bu kişi dışında ne oluşturmıştır? Siz zımnen Avesta'daki bütün bu tanrıların ismini söylediniz. Sonra söyle buyurdunuz; Zerdüst geldi; Ahuramazda büyük tanrıdır, dedi. Acaba bunlar Zerdüst'ten önce miydiler? -ki Zerdüst, Ahuramazda'yi onların yerine geçirmiştir-yoksa sonradan mı meydana geldiler?

Cevap: Bütün bu tanrılar, Zerdüst'ten önce vardı. Ama herbiri bağımsız birer kişiliğe sahip tanrılar idiler ve küçük-büyük diye sıralanıyorlardı. Zerdüst'ün yaptığı iş suydur; yaratıcı olarak bir tanrıya karar verdi, -Ahuramazda-diger Arya tanrılarını tevhid düzenine aykırı olmayacak şekilde ortaya çıkardı. Nasıl? Bu tanrıların bazılarının zatî gerçekliklerini, fiili varlıklarını inkârla reddetti. Bunlar yoktur (varlıkları yoktur), belki Ahura mazda'nin sıfatlarıdır dedi. Meselâ şimdi, bizim Allah inancımız var, sonra "Rahman", "Rahim", "Cebbar", "Rezzak" diyoruz. Es kiden -Zerdüst'ten önce-Rezzak, rizikle görevli bir tanrıydı. Rahman, rahmetle görevli; Halik, yaratmaya görevli başka bir tanrıydı. Tanrı, büyük mabud anlamında biriydi. Ama Zerdüst geldi ve "Ahuramazda birdir" dedi. "Rezzak" dedi. Yaratıcı isimli bir vekil, görevli yok. Yaratıcılık Ahuramazda'nin kendi sıfatıdır. O halde Emsaspendler-Hordad, Ordibehest, Fer Ferdin ve... Hümen olsalar-melekler ve tanrılar Ahuramazda'dan bağımsız değildir; Ahuramazda'nin sıfatlarıdır.

İkincisi tanrılarıdır. Zerdüst'ten önce onlar da Ahuramazda'nin yanındaki tanrılarıdır. Ama Zerdüst, Ahuramazda'nin daha üst düzeyde olduğuna karar verdi. Bütün bu tanrıların büyük tanrı Ahuramazda'nin yaratıkları ve ona ibadet edenler olduğunu söyledi. Bu şekilde O önceki Aryaî dinin çeşitli ilâhlarını kabul etmekle tanrılar arasındaki ilişkileri ve silsileyi değiştirmekle tevhidi bina etti. Söyle ki, şimdi bizim tevhid inancı-504

DINLER TARİHİ

ncimizda da melekler var, her biri dünyadaki bir isin görevlisi dir -fakat Allah'in yaratiklaridir, O'nun iradesini yerine getiri yorlar. Kendiliklerinden bir irade sahibi degillerdir.- Tevhide darbe vurmuyor. Eger yine Islâmî lisanla sohbet etmek istersek, Zerdüst Aryaî tanrilari, Ahuramazda'nin yaninda meleklerle dö nüştürdü. Ahuramazda'nin emrinde olan melekler.

Soru: Siz bazi yazilarinizda Sami peygamberler halk arasinda da gönderilmis, çobanlik yapmis olan ümmî peygamberlerdir, dediniz. Ama Sami olmayan peygamberler esraf kökenli peygamberlerdi. Zerdüst'ün babasi Mog (Mecusî ruhanîsi) idi. An ne tarafından da dehgan -yani feodal-dir. Buda, böyle; Lao-Tsu böyle;... Mehavira da böyle midir?

Cevap: Bunlar esraf sinifina bagli olduklari için yalancidir demek istemiyorum. Sözüm bu anlamda degildir. Böyle bir so nuç almak istemiyorum. Bu gruplandirmayi sadece ve sadece si nifsal bir tahlil, bunlari bir sosyal düzende kendi siniflarina bagliliklerini göstermek için yaptim. Onlar, mutlaka bâtil üzerindedirler -sifir halkin bir parçasi olmamalarindan-, bunlar da mutlaka hak üzerindedirler, demek için gruplandirma yapma dim. Bu anlamda degildir.

“Sima-yi Muhammed” (Muhammed'in simasi Dr. Seriatî'nin “Islâm Senasi” isimli eserinin bir bölümü) -veya baska bir yerde-Ibrahimî peygamberler halkin bir parçasidir, daima halkin fay dasina, güçlülere karsi zafere ermislerdir. Âryaî, Çinli hatta Yu nanli hekimler, filozoflar esraftandirlar. Bu nedenle onların eko lü ve rehberlikleri seçkinlerin faydasinadir -halkin faydasina de gildir.- Bu, dogrudan dogruya su anlama gelir ki; onlari Allah'in halis elçileri olarak kabul ediyosun, diyerek beni kinayabilirler.

Bunun cevabini vermek istiyorum -eger dogru olarak dik kat ederseniz-ben asla söyle demedim: Zerdüst veya benzeri diger peygamberlerin hiçbir Allah'in hak peygamberidir, deme dim. Asla onlar hokkabaz yalancilardir da dememisimdir. Bun larin ikisinden hiçbirini söylemedim. Bugün veya önceki hafta söylediğim sey sudur; Zerdüst'ün, kitabindan anlasildiği kada riyla sirk ile tevhid arasinda bir konumu vardir. Tevhid esigin-DINLER TARİHİ

505

de, tekâmül etmis bir sirk veya sirkin esiginde tekâmül etmemis bir tevhide sahiptir. Bugün söylediğim sey, su iki meseledir -eger siz böyle sonuca vardiyisaniz artik bu size aittir.- Biri, hak peygamberler sadece Sami peygamberlerdir, diger büyük mil letlerin peygamberleri yoktur diyenlerin sözü Kur'ân'in nass'ina, Ali'nin açık ve sarif sözüne aykiridir. Bizim tarihî dünya görü sümüz sudur; bütün milletler fikrî uyanis ve nübüvveti sahip ol muslardir (bütün milletlere peygamber gönderilmistir). Iran li'nin mutlaka peygamber olmustur, Hintli'nin mutlaka peygamberi olmustur. Konunun birisi bu. Diger mesele de sudur; Buda, Lao-Tsu, Mehavira, Zerdüst veya Mani konusunda-de dim ki; onlari dinsiz ve tanrisizmis gibi görüp böyle tahlil edi yorlar-bunlar kesin olarak Allah tarafından gönderilmislerdir diye bir hüküm vermedim. Yine bunun gibi kesin olarak Allah tarafından gönderilmemislerdir diye de bir hüküm vermedim. Ama Iranli'nin bir peygamberi olmustur dedigim zaman, diger birseyi ispatlamak istiyorum. Acaba konusma sirasinda, Zer düst de tevhid sahibidir, dedigimde bu; Zerdüst Iranli'nin peygamberidir anlamina mi gelir? -Ali'nin deyimiyle, Iranli'nin peygamberi olmustur-Mutlaka da bir peygamberinin olması gere kir, -Kur'ân'in deyimiyle-. Ancak bu kesin olarak Zerdüst mü dür? Bunu bilmiyorum.

Veda dininin peygamberi veya peygamberleri hiç taninma mislardir. Veda dini, en büyük Hint dinidir.

Buda ise bu dinin reformcusudur ve Buda dini azinliktir. Süphesiz Veda dininde ve Upanisadlar'da öyle damarlar var ki bunlar sahte bir zihnin eseri olamazlar. Hatta bir filozof, hekim veya sair böyle seyler söyleyemez. İnsan âdeta baska yerlerden oldugunu hissediyor. Ben simdi Incil, Tevrat ve Upanisadlari tarafsiz olarak -inançla rimizin esaslarina göre degil-okudugum zaman, hangisinin Tevrat, hangisinin Incil, hangisinin Musa'dan hangisinin Isa'dan, hangisinin Mehavira'dan ve Upanisadlar'in meçhul ya zarlarindan oldugunu tanimasam, Upanisadlar'in bu diger iki tanesinden daha fazla vahiy ve hakikate yakin olduguna inani yorum. Burada, zaman zaman büyük bir söze variyorum öyle ki orasi yüce düşüncelerle doludur.

DINLER TARİHİ

Ama Zerdüst'le ilgili sözüm sudur; ne yüzde yüz peygamber olduğuna inanıyorum ne de yalancı olduğuna. Kur'an'ın bahsettiği peygamberin -ki İran'da da gelmiş olması gerekir- ne yüzde yüz Zerdüst olduğuna inanıyorum ne de o değildir diyor. Bunların hiçbirine cevap vermiyorum. Bunun için; verdiğim cevabın aklî, mantikî, naklî veya nassa dayanan bir temelin üzerinde olması gerektiği konusunda taassubum var. Gerçi halk, meselenin çabuk halledilmesini, bir sonucu ulaşmasını sever. Ekseriya diyorlar ki; "Sen hiçbir netice almadın, meseleyi muallakta bıraktın!"

Biz Öyle bir alışkanlık edindik ki bir meseleyi, bir konuşma da, bir derste veya bir kitapta hallederek elimize bir netice vermesini, istiyoruz. Nereye vardığımız ve faydasının ne olduğunu bilelim istiyoruz. (Bu adet ve isteklerimizi) yok etmemiz gerekir ki araştırma dosyasını açık bırakalım,

... ("Evet Böylede Ey Birader" de) Ben tarih araştırmacısı değilim, kelâmcı değilim, filozof değilim, sosyolog değilim, hiç birsey değilim, ben köleyim. Benim artık sununla isim yok; eğer insan, Gatlar'ı incelerse bazı yerlerde eski filozofiyeye rastlar ve bununla da orada tevhidin olduğunu görür. Ancak Vendidad, Visperd ve Vistler'e bakarsa... Beyefendi; kölenin Visperd'le bir ismi yoktur. Bütün tarih boyunca kurtuluşuma yardım etmiş olduğunu gördüğüm şey benim için hak'tır. Bana yardım etmediğini ve beni hatırlamadığını gördüğüm şeyle -hak olsun bâtil olsun- asla bir isim yoktur! Bu yüzden o kuyunun kenarına zaval lica oturan ben, köle unvanıyla konuştum -araştırmacı, tefsirci, kelâmcı, filozof ve tarihçi olarak değil-. Köleyim. Sadece kendimi kurtuluşumu ve ailemi düşünüyorum ve bütün tarih boyunca sınıfımı görüyorum. Orada, kendi derdim olarak dem vuruyorum, bir Müslüman gibi değil. Eğer bir Müslüman gibi konuşsam hangi ismi yapmam gerekir? Orada Musa, İsa ve Hz. Peygamber'i alıp hepsini birbirinin safına koymam gerekir! Yoksa böyle değil midir?

Ben öyle karar vermiyorum; burada bir köle olduğumu görüyorum; besbin yıllık tarih boyunca, Hz. İsa gelmiş, hem de Allah tarafından gönderilmiş (bazen kendisi tanrı oluyor -tanrı ya—

piliyor-bundan daha öte bir şey yok!), ama diyor ki; “baris ya pin, birbirinizin yüzünü öpün, salavat getirin!” Efendi! Hangi salavati getireyim? Köle, Filistinli ve bu ırktan olan benim, bu tün bu besbin yıllık tarih boyunca kanımı emmişler; şimdi, geç miste ve gelecekte kanımı emen kimseye nasıl salavat getireyim, birbirimizi nasıl sevebiliriz?

Allah tarafından gelmiş olsa da benim isime ve derdime ya ramıyor! Ben köleyim, kurtulmak istiyorum. Bu Spartaküs ki, köledir; sadece Allah tarafından gönderilmemiş olmakla kalmı yor, belki okuma yazması bile yoktur, ondan söz ediyorum; li der olarak tarihte onu kabulleniyorum. Ama Israilogulları'nın “yetmişbin peygamberi”ni bizimle ilgili degiller; onlar baska bir ekolün malı. Bu ise bir baska “küçük cep defteri”nin malıdır. Bu nun tasdikinin doğru olup olmadığı bizi ilgilendirmez! Orada Ali'yi de nasıl takdim etmiş olduğumu görüyorsunuz: Tarihte daima yenilmiş olduğumuzu görüyoruz! Bir defa Allah yolunda savaşman gerekir demişler, bir defa Fir'avun'un yolunda... Ben onları artık anlamıyorum. Herkesin gelip sürekli yeni bir hare keti isbasına getirdiğini görüyoruz, bizi uyutmuşlar! Sadece efendiler degişmiş. Zindana saldıranlar beni kurtarmaya gelmiyorlardı. Zindancıyı kovup, onun yerine geçmek için geliyorlar di. O gelenin, iyi veya kötü olmasıyla benim ne isim var! Bu yüzden Ali konusunda eger söyle diyorsam: “Kardes, besbin yıl dan sonra gelmişim ve “Ali'nin Siasi” olmuşum. Tekrar köle ola rak Ali'nin Siasi olmuşum; Ali, bu Ali de olsa ve hak vasi de ol sa. Ama tanıdığım Mesih gibi, birbirinizin yüzünüzü öpünüz, salavat getiriniz de dese, ben yine köleyim. Gerçek hakiki Me sih'in kim olduğunu, ben biliyorum. Ben araştırmacı degilim ki! Ben iki bin yıldır dünyada olmuş (ve olan) Mesih'i tanıyorum. Ben Mesih'i ilmî araştırmalardaki simasından tanımiyorum, ke sislerin yüzünde tanıyorum. Bu kesilerin bizi daima soymuş ol duklarını görüyorum. Tıpkı Romalılar gibi bu beyefendi önce Sezar'di; bizi kamçılamis, vurmuş ve öldürmüştü. Asker edip savasa göndermişti. Bu beyefendi bugün papa olmuş, Sezar'in senatörleriyse kardinal olmuş. Güzel! Benim için ne farketti? O altın ayakkabılar giymisti, şimdiyse balıkçı ayakkabıları giyiyor. Çıplak ayaklı olan ben için ne degisti?

DINLER TARİHİ

Ben, Ali'nin o irfani makamlarını, manevî makamlarını ve azametlerini anlamıyorum. Görüyorum ki, O benden önce gelip, bu sapmaya kurban edilen bir adamdı. Sonra, kılıç adamı oldu bunu görüyorum. Kan, toprak ve kudretlerin hizmetinde olan kahramanlar gibi değildir. Söz adamıdır (hatiptir), ama Demostenes gibi kendi hakkının gerçekleşmesi için çalışan, Bousou gibi Lui'ye karşı hatiplik yapan biri değildi. Soyluluğun ve sosyal haysiyetin adamıdır, ama bir amele gibidir, benim gibi iş yapıyor. Hanımı tarihin ve kendi kavminin en büyük şahsiyetinin kızıdır. Ama senin köle kızkardeşin, benim köle kızkardeşim gibi iş yapıyor. Açlığa katlanıyor, dert ve ızdırap çekiyor, mahrumdur, yoksuldu. Bu yüzden kölesiyim diyorum. Bu, çeşitli dinlerde ve milletlerde çeşitli araştırmalar yapıp, sonra Sia'nın daha iyi olduğunu gördüm demek değildir. Ben onları anlamıyorum; çünkü ben köleyim,66

Eğer ben burada felsefi, kelâmî ve dinî tartışmalar yapsaydım, bu konuları anlatsaydım, köle olmayan benim çenemle köle olan kardeşimle konuşsaydım, bu onun işine yaramazdı; bir kölenin lisanıyla konuşmam gerekir.

Orada enbiya ve evliyanın yolundan Ali'ye gelmedim. Zehire bulanmış tarihi almyazımın yolundan, besbin yıl boyunca birinin evine geldim. Diğerlerinin bir dinin yolundan ona ulaş tıklarını görüyorum. Benimle kilavuzum araştırmalarım, kitaplarım, mantikî istidlalim olmamıştır ki Ali'yi göstereyim.

“Kardese mektup”ta demistim ki, “Kardeş; bu besbin yılda sen yoksun...” Zira peygamberler, hekimler, filozoflar... hep besbin yıl önce ölen kardeşimden sonra geldiler; onun bundan haberi yoktur. Bütün bunlar iki-üçbin yıl önce gelmiştir. O bunların hepsinden önce ölmüştü. Bunun için ben şimdi ona rapor ver-

66-Muhammed Ali Afganinin “Ahu Hanımın Kocası” kitabını gördünüz mü, görmediniz mi? Çok değerli bir kitaptır. Son yıllarda gerçekten ilk defa böyle bir roman sahip oluyoruz.

-Nowel vardı.. Ama birinci derecedeki roman bu “Ahu Hanım'ın Kocası”dır. Orada meselâ görüyoruz “Recep Ali”den bahsettiği zaman, özel bir tip olduğu bellidir, nasıl konuşması gerektiği bellidir. Sonra “T>e ye fendenin agzından” Sokrat. Eflatun.- Heidegger'in sözlerini isitiyoruz. Felsefi tartışmalar yapıyor. Bu yanlışti; simin edebiyat, tarih veya diğerlerinde gösterdiğimiz tipleriyle, bu “Fendenin” suratına çarpması gerekir.

riyorum. Rapordaki haberlerden biri su: “Kardes ben bir yerde sallanıp titredim. Dediler ki; Azerbaycan’da bir peygamber çık mis, nûr ve karanlıktan bahsediyor; nûr ve karanlıktan, kötülük ve iyiligin savasından, ser ve hayrin savasından gündüz ve gece cenin savasından. Aydınlik yanımıza gelmiş dedim. Isıktan, kut sal Ahurai Azer’den bahsediyor. Dedim ki, besbin yıllık bu karanlık gecemizde ayaklarımızın önünde temiz sule parlamış, Ahura’nın bir sulesi. Halbuki hayatımızdaki bütün suleler kızarıp parlıyordu. Nemrudi bir suleydi. İzimizden gelip haberimizi sormasını bekliyordum. Baktım ki Azerbaycan’dan Belh’e (hareket edip) Vistaseb Sah’in yanında yola düşmüş. Bir kızını Camâseb Han’a verdi. Camâseb Han’ın kızını da kendi aldı! Sa dece ve sadece iki tarafın faydasına!

Şimdi siz diyorsunuz ki: “Sen, bu peygamber muvahhidmiş -Gatlar’da-diyorsun...” Hakla beraber olduğu, sonrakilerin bir hokkabazlık yaptıkları belli oluyor. Düzenbazlık yapıp, esraflığı getirdiler ve bu Mezdisna’yla karıştırdılar...” Ben onları nerden bilirim? Arastirmacı değilim ki! Ben ne bileyim ki; o başlangıçta iyiymiş, sonra bozulmuş Onun hayatını etkilemediğini gördüm. Kölelikte, Mesih benim isime yaramamıştır, dedigin za man -O ki artık hüviyeti bellidir!- siz kalkmış Zerdüst’ten bekliyorsunuz?

Soru: Hz. İbrahim’in mücadele ettiği sirk, hem sınıfsal ihtilafı doğurmaktaydı ve hem de mevcut ihtilafı açıklamaktaydı. Biz Müslümanlar’ın bu mücadele hakkında bildiğimiz şey, o malum putlarla olan mücadelesidir. Hepsini kirdi ve gürzü bu yük putun eline verdi. Biz bundan başka bir şey bilmiyoruz, eğer bundan ayrıysa, nereden bilelim?

Cevap: Adamin biri, bir grup ve sınıf hakkında; “Bunların tümü kötü, mezhepsiz, dinsiz, suursuzdurlar!... diye küfrediyordu. Arkadaşı şöyle dedi: “Hepsini bir kenara attığını bu adamla rin arasında, menfaatçiler de var, İyi adam da var.” Öteki: “Birini söyle” dedi. “Hiç tanımadıklarımız olamaz mı? Senin tanımadıkların, benim söyleyemediklerim çok mudur sence?! Böylece mutlaka aralarında bulunabilecek iyi insanların da oldukları belli oldu. Böyle olmasaydı sen ve ben mutlaka bilirdik! Eger

DINLER TARİHİ

bizler kimlerin, neyin ve hangi etkenlerin fikren yıkılmamıza sebep olduklarını öğrenebilsek,⁶⁷ bu etkenlerin girişlerini tarih ve coğrafyadan anlayabilsek; toplumsal veya din açısından eşekles-tirimenin etkenlerini bulur ve böylece sirkle mücadele kendiliğinden belli bir düzeye ulaşmış olurduk. İşte suurlanma budur. İbrahim ve sirk meselesini, açıkladığımız gibi sadece putlar ve kırma olayı oluşturmamaktadır. Kendimden birkaç örnek vermek mecburiyetindeyim: Birincisi, dinlerdeki putların ve tanrıların okunup araştırılmasıdır. Orada sirk sosyolojisi hakkında bir şeyin yazılmamış olduğunu yeni anlamış bulunuyoruz. Örneğin bugünkü ve diğer konuşmalarda da söylediğim gibi; bütün tarih boyunca sirk dinindeki tanrılar, putlar ve ortak kosmalar, sosyal ve tarihî bir fonksiyon tasarımlarıdır. Bu şekildeki bir anlayışla incerseniz tanrılar veya çeşitli tanrılara tapmanın sosyal sınıflar, sosyal sapma ve insanî - sosyal çelişki açısından hangi fonksiyona sahip olduklarını inceleyebilirsiniz. Bunu tanıdığımız ve sirkî fonksiyonunu toplumda tek tek bulduğumuz zaman, inanıyorum ki bu esasa göre gerçek tevhidi bize öğretebilecek en büyük faktör sirkîdir.⁰⁸

Hız İbrahim'in, sirkî tecelli kaynaklarını reddetmek ve ezme suretiyle yaptığı işin değeri sadece felsefî, metafizik bir konu değildir. Belki insanlık toplumunda yayılmış bir hareket olarak tarihin tarihi değişim sürecinde, sınıfsal düzenlerin esasına göre sömürü, istibdat ve toplumsal sirkî tam olarak müşahhas olmasını sağlayarak O'nun işinin ne kadar "pratik", "aleni" ve canlı olduğunu gösteriyor. Tarih ve geçmişle ilgili bir hatıra değil.

İsaret ettiğim gibi, bu konu hakkında Tahran Edebiyat ve Besevî İlimler Fakültesi'nde "Sirk Sosyolojisi" isimli bir konuşma yaptım. Elbette bîr müddet için o konuşma değerlendirilebilir. Ama bütün içeriği bu değildir. Aslında konu şöyle Özetlenebilir:

67-Diyorlar ki: "Simdiye kadar hep konuşuyoruz. Sen hep dertlerden söz ediyorsun. Derman olacak hiçbir şey söylemiyorsun" Hayır! Asla! Biz simdiye kadar dertten bahsetmiyorduk. Belki dertten inleyip sizliyorduk. Dertten inleyip, sizlamak "dertten bahsetmek'ten ayrı bir şeydir.

68-Eğer sirkî anlamazsak, tevhidi anlamamız mümkün değildir. Meger bu tek arladığımız "Allah birdir, birden fazla değildir" dememiz de "bir sınıfta iki öğretmen olamaz"a bir dayanak olması gibidir. Güzel, eğer öyle kalsaydı tevhidi biz de ortadan kalkardı.

Sirk sosyolojisi ve karsiti tevhid sosyolojisi aynı konudan bahsetmektedir. İkincisi “Adem’in Varisi Hüseyin” isimli bir yazım var. Bazılarının onu okuması olmaları, orada ne söylediğimi anlamaları mümkündür. Biri de bu İrsad kurumunda verdiğim “İbrahim ile Randevu” isimli dört konferanstır. Orada, iki konuşmaya sadece, sosyoloji, tarih felsefesi bakımından İbrahim’in ismine, onun beseri sosyal düzen üzerindeki etkisine ve isminin pratik olduğuna ayırdım. Birisi de İbrahimî dinlerde tarih felsefesidir. Bu konuyu da yine burada konferans olarak verdim.

Soru: Kur’ân şöyle buyuruyor: “İyi bilin ki Allah’ın dostları na korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir” (Yunus/62). Defalarca ilim ehlinde isittim; efendimiz Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah’tan çok korkardı, diğerlerini de Allah’tan korkmaya teşvik ederdi. Acaba velayet istidlali üzerine bu âyetten istifade edilebilir mi? Edilemez mi?

Cevap: Kur’ân’da, Allah’ın evliyasına, Allah tarafından korkma, ürkme verilmediği belirtilmiştir. Allah’ın veli kullarına ne bir korku, ne de gam vardır. Halbuki Hz. Ali (a.s.) tarihî rivayetlere göre Allah’tan herkesten daha çok korkuyordu. Süp hesiz bu; su iki anlamı ve kavramı ortaya koymaktadır: İnsan, üst aşamaya ulaştığı zaman, artık onun için Allah’tan bir korku ve gam yoktur. Diğer de aksine insan Allah’i tanıma ve bilmede üst düzeye çıktığı ölçüde Allah’a yaklaşmak yönünden ruhsal gelişme kazanıyor, korkusu daha fazlalıyor. Bu nedenle de sadece bilginler Allah’dan korkuyorlar.

Farsça’da bu iki korku arasındaki fark için, maalesef bir kelime yok: Biri, “Hasyef”dir. Ruhsal tekâmülü artanın, Allah’a daha çok yaklaşıncı, Allah’a karşı duyduğu korku da artıyor. Diğer de “havf”dir. Küfür, sapıklık, pislik, günah ve cinayetten el çekip bu yola ve dine inanan kimse için artık bir korku ve ürkme yoktur. Bu iki kelime, iki ayrı kavramdır. Farsça’da her ikisi de “ters” korku diyoruz. Tıpkı Farsça’da takvaya da Allah’tan korkmak dediğimiz gibi... “İttekullah” “Allah’tan korkunuz” dediğimiz gibi, “Hasyetullah’a da Allah’tan korkma diyoruz. “Sonra kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi; hatta daha da katı oldu. Ni-512

DINLER TARİHİ

tekim taslar arasında kendisinden irmaklar fiskiranlari vardır, yarilip su çikani vardır; Allah korkusundan yuvarlananlar vardır. Allah yap tiklarinizi bilmez degildir.” (Bakara/74) Havf, aynı zamanda kor ku anlamındadır! Halbuki havf ve gam, sapma kaygisından in sanin sarsilmasidir. Bu yüzden deniyor ki, yola geldin mi, artık korku ve havf yoktur. Kur’ân, bu korkunun ve gamin olmayisini sadece evliya için demiyor. Belki Ehl-i Kitap’tan (Yahudiler, Hristiyanlar, Sabiiler) ve Müslümanlardan iyi is yapıp, Allah’a ve kıyamete inanip yola gelenlere su âyeti söylüyor: “Süphesiz, ina nanlar, Yahudi olanlar, Hristiyanlar ve Sabiilerden Allah’a ve Ahiret gününe inanip yararlı is yapanların ecirleri Rableri’nin katindedir. Onlar için artık korku yoktur. Onlar artık üzölmeyeceklerdir de.” (Bakara/62). Allah’tan korkmak, O’nun azameti karsisinde ken dimizi hakir görmemiz anlamındadır. Kendine özgü bir insanî duygudur bu. Mutlak yücelik ve azamet karsisinde ebediyeti hissettiği, kendini korku halinde gördüğü bir durumdur. Bu sa pitmaktan korkmak degildir, belki heyecan, hayret, saskinlik ve bir acizin mutlak bir azamete ve güzellige karsi titremesidir.

Kuskusuz insanin idrâk ve ihsasi ne kadar gelismis olursa, mutlak ebediyet ve azameti daha çok tanıyor, anlıyor, hissediyor. Onun karsisinde daha fazla titriyor; idrâk ve ihsas kü çöldükçe, köreldikçe gönlü daha bir geniş ve daha rahattir. Ben falanca isi yaptım, artık rahat ve temizim diyen adam, iste öyle sine rahattir. Aslında hiç de rahat degil! Tıpkı ilim konusunda göröldüğü gibi; ilim cahilligi, bilmeme cahilliginden farklıdır. Tahsili ve bilgin adamin ilmi gelistikçe “bilmiyorum”lari daha çok artar.öy

İslâm’da takva, daha önceleri zihnimizde varolan anlamıyla karismistir. Bu nereden bellidir?

Tercümesinden... Takvanin geT—

69-Bir Öğrenci vardı. Fizigi yirmi idi. Öğretmenin ise fizigi sıfır idi. Dünyaya baktığı zaman, artık baska problemi kalmiyordu. (Yeni fizik, dünyanın bütün isaretlerini halletmisti.) Gökyüzüne baktığı zaman, hem bulutu tanıyor, hem yıl dizlari, hem de uzayi biliyordu. Niçin mavi oldugunu biliyor, bunlardan baska da bir problem olamazdı. Ama Mav Plank veya Einstein gibi bir adam gökyüzü ne baktığı zaman meçhulden bosanan bir soru yagmuru görüyor. Gökyüzünden yagan soru yagmurlari... “Adam’1 öyle diyordu: “Ben dört temel unsur biliyorum. Digor teferruta ait seyler iin var; bunların disinda birseyin olması da mümkün degildir.”

çek anlamının tam aksi olarak tercüme ediliyor: Takvaya, “perhizkâri” veya “perhizgâri” (kötülüklerden kaçınma, sakın ma) diyoruz. “Perhizi artık çok tatlı! Beyefendi! Isiniz gücünüz ne? Sakiniyoruz, kötülüklerden kaçınıyoruz. (Çünkü “kâr” ve “gâr” ekleri, benzer sıfatları oluşturlar. Yani aslında meslek sahibi olan kimse). İsim sadece bu, korunma ve sakınmadır! Bu, artık tuhaf birseydir.⁷⁰ Gerçekte sakınma ve korunma diye bir is olmayınca, artık hiçbir zaman bir is yapmayan kimse... Böyle ol masına ragmen hangi kötü isi yapmıştır? Sorumluluk tasiyan in san, hayatın kargasası ve mücadelenin ortasında olan kimse, ama sürçmüyor, kendini satmıyor, leke kabul etmiyor, temiz ve soylu kalıyorsa bu adam, değer sahibidir elbette. Onun bu isi, korunma, sakınma değil midir?

Sakınma isi, Meshed’deki Rebi’ Efendi’nin isidir. Hazreti Ali, onu Kazvin’e bir isyani yatıstırmaya gönderdi. Hırsızlar Huzistan’a geldiler, kendisini de soydular. Bu olay üzerine “bu isyani yatıstırmak da ne istir?” dedi. “Zahmet sebepleri üzerinde hüccetin tamamlanmadığı, cahilce ve suursuzca isyan etmiş bir adamın, günaha tutkunluğu ve onu islah etmemiz de nasıl bir istir?” Albert CamuS’un deyimiyle; “eger is yaparsak cellat olu yoruz, eger is yapmazsak çürüyoruz; o halde ne yapalım? Sonra Hz. Ali’nin emrini yerine getirip cihad edeceğine, Kazvin yerine, Meshed yakınlarına geldi. O zamanlar, henüz İmam Rıza yoktu. Meshed’de Hakani kavun -bir cins kavun-varı! Orada bir kabir hazırladı “Re’petition” programına, ölümden sonra Münker ve Nekir’in soracağı sorulara ve vereceği cevaplara hazırlandı! Ora ya gittiklerinde alıstırma yapmış olarak hazır olsunlar, el ve ayakları birbirine dolanmasın, dilleri kekemelik yapmasın ve ne söylediklerini anlasınlar diye. Onun isi buydu. Sonra sekizli za-hidlerin (Zahhadü’s-Semaniye) bir parçası oldu. Sakındı, korun du, başka hiçbir is yapmadı. Gerçekten de temiz kaldı; ama te miz olmasının ne değeri var? Bu perhizkârdır (sakinandır, kötü lüklerden korunandır.) Fakat muttaki degildir. Takva “vikaye” kelimesinden gelmektedir; saklamak, tutmak, alıkoymak anla mina gelir. Korunmak, sakınmak anlamında değil. Takva,

70-Birinden sordular: Ne is yapıyor, nerede çalısiyorsun? Dedi ki: İyiliksever biriyleyim. Peki, o iyiliksever ne is yapar? Dedi ki hiçbir is!...

DINLER TARİHİ

Mâlik, Ester'in yaptığı şeydir: Hz. Ali ile Muâviye'nin mücadele sinin zirvesinde, paraların reddedildiği veya bedel olduğu bir durumun zirvesinde. Beni Ümeyye casus tezgâhlarını, Hz. Ali'nin en iyi subaylarını vesveseye düşürmeye çalıştıkları, bu tür ifsada giretikleri bir dönemde saf akılsızları sununla aldatıyorlar: "Ali, ihtilafa sebep olmuştur." Kurnazları ise parayla aldatıyorlardı; Hz. Ali'nin etrafını bosaltmalarını istiyorlardı. Böyle bir ortamda; herkesi aldattıkları, komploların zirvesinde, Hz. Ali'ye karşı zihinleri karıştırdıkları, bir kargasa ortamında, sade ve cahil halkın imanını sarstıkları, halkın kesin kararını bozdukları, sonra Hz. Ali'yi yalnız bıraktıkları yetmiyormuş gibi, halkın nazarında süpheli ve teshis edilmesi mümkün olmayan bir sima olarak gösterdiler, ona binlerce ithamda bulundular. Hatta "din sizlik" ithamında bile buldukları, sonra da içten her taraftan Talha, Zübeyr ve Haricilerin, darbelerini düzenledikleri, dışarıdan arda Beni Ümeyyeyi başlarına göndererek Medine top raklarına geldiler. Hz. Ali hükümetinin namusunu talan ettiler, sattılar. Böylece tam manâsiyle bir kargasa içindeyken, Mâlik, bir subay olarak kalıyor; komutanlığı kabul ediyor, olayların tam ortasına, fikirlerin karıştırıldığı, tutkuların daimî olmadığı, karanlık bir geleceğin olduğu, Hz. Ali'nin başarı ve galibiyet sansinin olmadığı bir durumda, Mâlik, Ester, duruyor; savaşıyor, kendini satmıyor, aldanmıyor, vefadkar kalıyor. Vikaye (takva) budur, kendi insanlığını korumuştur. Bu, değer sahibi dir ve muttakidir. Eger biri rüzgâr, hava, toz, toprak yemesin diye etrafını camla kaplarsa, öyle temiz kalır! En iyi korunmuş olanlar ve sakinanlar, ceninden noksan olarak gelen ölü çocuklardır. Onları alkolün içinde koruyorlar!

İnsanın düşünce ve yasayisini, tarihi Karl Marx, iktisadî et kene veya toplumsal etkenlere indiriyor: "Ben sonucum, ekonomik ve toplumsal şartlar beni yapıyor, benim onda bir etkim yok," diyor.⁷¹

⁷¹-Karl Marx, zihnin -veya ide'nin-ve insanın, iradeyle, fikirle ve duygularla aynı anlama geldiğine inanır.

Max Weber bunun aksine, düşünce, düşünce tarzı ve “ben”in iradesinin toplumu yaptığına, sosyal ve iktisadî düzeni değiştirdiğine inanıyor. Ben ne Marx’ın söylediğine inanıyorum, ne de Max Weber’e inanıyorum. Fakat ikisinin de katıldığım yönleri var. Max Weber’e inanıyorum, yani gerçeklik ve zihniyet arasında fert ile toplum arasında, çevre ile insan arasında, de vamlı ve karşılıklı bir sebep ve sonuç ilişkisi ve etkileşim mevcuttur.

Toplum ve sosyal çevre dış sebeptir, “ben”i yapıyor ve de gıstiriyor. “Ben”in değişmesi de bir sebep oluyor ve sosyal çevreyi değiştiriyor. Sosyal çevre tekrar ikinci defa benim üzerimde etki bırakıyor, sonra yine benlik, sosyal çevre üzerinde etkide bulunuyor. Tıpkı birbirlerine karşı duran karşılıklı aynalar gibi. Toplumla benim aramda daima karşılıklı sebep, sonuç, illiyet ilişkisi vardır. Devamlı bir gel-git halindedir. Bu bir çeşit “causa-lite”dir; bir çeşit daimî sebep ve sonuç değildir. Yani benliğim çevrenin sonucu olduğu durumda, aynı zamanda çevrenin sebebi de oluyor. Çevre de benim sebebim olduğu gibi, aynı zamanda sonucum olmaktadır. Karşılıklı illet ve malullük etkisi.

Tıpkı bir sairin toplumla ilişkisi gibidir. Toplum-sınıf, toplum-akşam-siir). Bu toplum, sairlerin toplamından teskil olmuş tür. Ben bir sair unvanıyla orada durmuşum, aramızda bir ilişki yoktur; sebep ve sonuç ilişkisi yoktur. Ben bir siir okuyorum; toplulukta heyecan oluşuyor. Topluluğun heyecana gelmesi, ferd olan “ben”in etkisidir. Sonra benim yaptığım çevrede, heyecan oluştu, bu benim için etki sebebi oluyor, üzerimde etki bırakıyor. Siir okumanın üzerinde ses tonu, seçtiğim siirler, söylediğim sözler, düşünce tarzım, ruhumda ve duygumda etki bırakıyor. Bende meydana gelen değişimler, tekrar çevre üzerinde karşılıklı etkiye sahiptir. Ben, sair olarak orada siir okuduğum, siz de dinleyici olarak dinlediğiniz sürece, çevremi oluşturuyor sunuz. Benimle sizin aramızda daimî bir sebep ve sonuç etkisi vardır. Ben, çevre için sebebim, çevre de benim için bir sebeptir.

72- “Objektive”, yani toplum, dışarı, çevre ve tabiat; “Subjektive”, yani ben, benim için, benim düşünce tarzım.

DINLER TARİH I

Ben çevrenin sonucuym. Çevre de benim sonucumdur. Böyle bir ilişkiye inanıyorum. Böyle bir ilişkide, gerçi çevre beni oluş turuyor, ancak ben çevrenin sebebi de olabiliyorum. -Bu konu daki VVeber'in söylediklerini yarisiyla-beni çevre üzerinde olumlu bir sebep olmaktan saptırmak ve çevre üzerinde olumsuz bir sebep seklinde ortaya çıkarmak isteyen seye karsi, kendi mi korumakla sorumluyum. Burada seçmekle sorumlu oldu gumdan sosyal fonksiyonumun sorumlusuyum. Sebep adıyla toplumda rol ifa ediyorum, sebep olduğum o yariyla sorumlu yum. Toplumun sonucu olan o yanda, etkileyici olmadığım için, öyleyse soriunlu da degilim. Toplumda sebep fonksiyonu ifâ et tigem sürece, takva da fonksiyon sahibidir. Ama sakinma ve ko runmanın asla hiçbir fonksiyonu yoktur.

EKLER

Asagidaki konu -Muhtemelen bir soruya cevap olarak bir açıklama madir. Onikinci dersin verilmesinden sonra Sehid öğretmen Dr. Ali Seriatî tarafından yapılmis bir konusmadir. Dersin metniyle dogru dan bir iliskisinin olmamasina ragmen önemine binam burada veri yoruz:

... Hüseyiniye-i Irsad'daki konusmalarda, teksirlerde, kitap larda, notlarda ortaya konmus ve yayınlanmis olan sey iyi veya kötü, dogru veya yanlis tartisma ve tenkidi tahrik eden bir fak tör olmustur. Bu yüzden isimizin hiçbir faydasi olmamissa bile, bu geleneksel mirasçi, monoton toplumda, bu fikrî hareketlilik hakikatin anlasilmasi için düsüncelerin çarpismasini saglamissa, büyük ve degerli bir islevi yerine getirmistir.

Yeni bir hareket veya meseleler sergilemis olan bu sorular, kendiliginden toplumda siddetli veya güzel tenkitler meydana getirmistir. Hatta bazen, tenkitlerden bile daha siddetli kinama lar ortaya çikmistir. Elbette bu tenkidler, gruplandırilabilir.

Elestirilerden bazilari dogaldir; herkes yeni bir söz isitir. Bu yeni söz, bir bilinmeyeni hallederken, okuyucunun zihninde var olan baskaca yüz meseleyle karsilasiyor; haliyle bunlarin halle dilmesi gerekir. Eger bu sorular, tabii ve ilmî olarak ortaya ko—

milmazsa, ilmiligin henüz sekillenmediğini gösterir. O zaman belki sadece tekrar edilen ve sevabının Ahiret'te bizlere nasip olmasi gereken bir merasim yerine getirilmiştir olur! Halbuki dinî merasimin bu dünyada bir değer ve etki tasimasi gerekir. Âhirette de etki ve sevap tasiyabilmesi için bu şarttır, Burada ise yaramayan birsey, orada da bir işe yaramayacaktır! Burada kör olan kimse, orada da kör olarak ayağa kalkar. (Kör, kendini bilmeyen, suursuz anlamında). Yaptığımız her işte, suurlu olmamız gerekir. Her halükârda ekserisi hakikata karşı garazsız, dost, mütecanis ve toplumumuzun en iyi ve değerli düşünürleri olan fikirdas ve aydınlarımızın zihninde bu eleştiriler ve müp-hemlikler vardır. Tenkitlerin birisi, bu çesittendir.

ikinci grup, temaları olmadığı için, havadan hüküm veren gruptur. Tipki Tahran caddelerinde yol yürüdüğümüz zaman bir kusurumuz olmadığı ve bu gazların nerede üretildiğini bilmediğimiz halde havadaki gazları, kirli havayı teneffüs etmemiz gibi. Bazıları da havadan hüküm veriyorlar, görüş ve inanç ediniyorlar! Bu onların akidesinin bir parçası oluyor, sonra evde naklediyorlar; bunlar hüküm vermeyi havadan alan tiplerdir. Çünkü araştırma ile temas âdetleri azdır. Biz hemen başlangıçta dikte ile büyümüşüz. (Bilmem Saidî beyin "Dikte ve Zaviye" isimli piyesini okudunuz mu?) Bu dikte, çocukluktan beri beşeriyetimizi özüllü kılmıştır: Öğretmen dikte etmiş, düzen, müdür, anne, baba, Allah, havuz suyu... Hepsini ve hepsini dikte etmişlerdir, nasihat etmişlerdir. Herkes birinin yakasından tutup nasihat ediyor. Nasihati, hatta hüküm vermeyi bile daima baskaların dan almak bizim âdetimiz olmuştur, kendimiz araştırma, dikkat, mütalaa ve hüküm vermekten kaçıyoruz. Açıkçası küçüklükten itibaren dikte altındayız. "Diktatörlük" de bu dikteden geliyor: Köklü lügat bakımından aynıdır.

Bu öyle bir tiptir ki, insalah fikrî temaslar, tanışmalar, dü şüncenin çarpışması (mücadelesi anlaşma) açıklığa kavuşma da çok inceleme ve okumalardan sonra, havadan ve dikteden hüküm verme sayısı azalacaktır. Hüküm vermeyi, okumak, ve incelemekten alan kimselerin sayısı artacaktır. Bir toplum bu yoldan hareket ederek gelişir.

DINLER TARİHİ

Üçüncü bir grup daha var. Bunlar fikrî atmosferlerinin ve fikrî düzeylerinin sınırlı olması nedeniyle ithamda bulunmaya mahkûmdurlar. Meselâ, bir adam, bir yerde diyor ki: “Falan ki tabii okumayın, o kitap çok kötü, dine aykırıdır!” Çok güzel! Eger bundan sonra dine uygundur deseler de böyle bir adam okumuyor. Zavallinin okuma ve yazması yoktur! Ama hükmü su oluyor; falanca yerde bir kitap yayınlanmış isminin ne olduğu bilmiyorum, ama dine aykırıdır! O, sadece kitabın yazarını dinsiz bir olarak tanıyor ve bu inancı kalbinde saklıyor. Böylelikle de herhangi bir zamanda “dine hizmet”e kosabilirsin. Ona başvurulduğunda, yapacak pek bir şeyi yoktur ve onu büyüklere göndermek gerekecektir!

Bir de bu havaî hüküm vermeleri, fikrî, ilmî... ve dinî Sayıya leri yapan, üreten ve diğerlerinin alması için fezada yayan bir grup var. Onlarla da bir iş yapılamaz. Bir Frenk atasözü şöyle diyor: “Uyumus olan kimse uyandırılabilir, ama kendini uykuzede yapan kişi uyandırılmaz.”

Birinci Cildin Eki 1

Besinci Ders:

Sone Acaba Hazreti Peygamber’in (s.a.v) ömrünün en son anlarında mescidi işaret edip, belli kapılar dışında, bütün kapıları kapatmalarını istediği zaman açık kalmasını istediği kapı Ali’nin kapısı mıydı? Yoksa Ebu Bekir’in kapısı mıydı?

Cevap: “İslâm Sinasi” kitabının Meshed baskısı “Peygamber Oluyor” bölümünde bu noktaya varılıyordu: “Peygamber kendi evinde can verme halindeydi, son sözlerini söylüyordu. Sözlerinden biri şuydu: Ebu Bekir’in odasının -veya evinin-kapısı dışında mescide açılan bütün kapıları kapatınız. Bu, “İslâm Sinasi”de yaptığım hatalardan biridir, -sayet bu eserimin bir değeri varsa, bu hata onun değerini rüzgâra savurmamıştır. Yani gerisini anlamsız ve okunmaz, yapmıştır! Elbette bu yapılması gereken bir tenkidtir, içimden bir yerde cevap vermek geçiyordu. Elbette, kendi şahsıma yapılan tenkidleri sevmem, ama tabii ki cevap ve reyim ki, yavaş yavaş, her şey açıklığa kavussun. Eger ben bir

hata yapmış olsam bile -ki yapmam imkân ve ihtimali fazladır-eserde bu tenkitleri tashih ediyorum. Eger toplum kötü anlamış-sa bile, bilâhare, güzel anlayacaktır. Simdilik problem sudur, ek seriya beni tenkit ediyorlar. “O kitapta yazdığım nedir? Nere de?” diye soruyorum. Sonun da okumadığını görüyorum.

Bu mesele, aslında gereksiz olarak ortaya atılmıştır. Sebebi de su; Peygamber’in ölüm durumu, çevre durumlar, vaziyetler, Ali’nin evinde, Ebu Bekir’in evinde ve bu sözlerin anlamı...

“Devrilmiş ve çarpık” olarak anlaşılmıştır. Bunlar su fikirde dirlir: “Ali’ye karşı bu kadar bağlılığı olan Peygamber, nasıl Öl mek istiyor? Ebu Bekir’in evinin açık kalmasını istiyor. Ama Ali’nin evinin kapısını söylemiyor? O halde bu söz yanlıştır! Ne olması gerekirdi? Ali’nin kapısının açık kalması gerekirdi.”

Hayir beyefendi! Usul olarak isin içinde Ali ve Ebu Bekir ile ilgili bir konuşma yoktur. Bunun fazileti, onun fazileti sözkonusu değildir. Birkaç sayfa önce Ali’nin faziletinden ve Ebu Bekir ve Ömer ile ilgisinden bahsetmiştim. Artık burada da bahset mem gerekmez. Burada olay tarihidir. Su anlamda; usul olarak bir evi gözÖnüne alınız. Peygamber’in evi, mescide varan birkaç odadan ibaret idi. Yani avlusunun sahası, mescid olan bir ev. Bu Peygamber’in evidir. Yani Peygamber’in kadınlarının evidir. Kendisinin şahsî evi yoktu, bu, kadınlarından birinin evi idi. Bu şekilde, mescidin kiblesinde, mescidin batisında, Ayse, Hafsa ve Ümmü’l-Mü’min’in evleri vardı ki, bunlar Peygamber’in hanim lari idi. Ayse’nin bir odası vardı, Peygamber orada ölüm halin deydi, can veriyordu. Bu sözü de orada söylemişti ve şimdi ora da medfundur. Yani o deriden yapılmış sediri kaldırıp, Peygamber’i oraya gömdüler.

Halk, Peygamber’in kabrini ziyarete çok geliyordu ve Ay se’yi rahatsız ediyorlardı. Çünkü o, orada yaşayan bir kadindi. Odasının ortasına duvar çekti. Yani onu böldü; yarısı Peygamber’in kabrine diğer yarısı ise kendisine kaldı. Ölünceye kadar orada oturdu. Ama bu konuşmanın olduğu zaman o duvar mevcut değildi, Peygamber’in ölümünden öncedir. Bu odada Peygamber, ölüm döşegine düsmüştü ve can verme halinde ko nusuyordu. Bu odanın bitisiğinde bir duvar ihtilafıyla -su anda

DINLER TARİHİ

da vardır, giden herkes görmüştür-Ali ve Fatma'nın evi vardı, kapısı mescid tarafındaydı. (Peygamber'in evi gibi) İçeride Ayşe ile Fatma'nın evi -yani Ali'nin evi arasında bir pencere vardı. Bunların avlusunun sahəsi da Peygamber'in mescididir. 60'a, 60 zerâ, 100'e 100 zerâ'dır. Mescid'in dışında, evler veya odalar vardı. Bunlar Peygamber'in bazı sahabelerine ait idi. O odaların, Mescid'in içine açılan yolları vardı. Doğu kısmında Mescid'in dışında Ebu Bekir'in odası vardı. Yolu Peygamber'in mescidine açiliyordu.

Peygamber, çeşitli sahabelerinin evlerinden Mescid'e açılan bütün kapıları kapatın, sadece Ebu Bekir'in evinin kapısını açık bırakın, diye buyurdu. Ali'nin evinin kapısını demiyor. Zira Ali'nin evi bu evin aynisidir, kapısının kapalı veya açık olması nin bir anlamı yoktur! Eğer Ali'nin kapısı kapalı olsaydı, oranın kapısı ortadan kalkardı! Nihayet her ikisi bir binada yaşıyorlar, diğer bir kapısı yoktur ki, hangi kapıyı kapatsınlar?

“Ebu Bekir'in evinin kapısı” dediği zaman, Ali'nin evinin kapısının açık veya kapalı olması asla Sozkormsu değildir, ikinci olarak Ali, Peygamber'in kendi yanında oturuyordu. Peygamber'in başı onun dizinin üzerindeydi. Ali'nin evinin kapısını kapatırsalar ne olur, kapatmasalar ne olur?! Aslında, bunlar sözkonusu mudur? Eğer kapatırlarsa bunlar içeri giremezler, eğer içeri olsalar dışarı çıkmazlar, hepsi bir yerdedir. Ama niçin Ebu Bekir'in evinin kapısı açık olsun, diyor? Onu diğer ashaptan -Ali'den değil- istisna ediyor? Çünkü Peygamber, şimdi Ebu Bekir'in kızının evinde hastadır ve Ölüm yatagına düsmüştür. Söyle demek istiyor: Eğer diğer sahabelerin, mescide olan kapıları açık olursa, gelirler, halbuki ben hanımlarımın yanındayım, Ayşe'nin odasında ölmek üzereyim, onları kabul edebilecek durumda değilim. Onlar yabancidir, rahatsız olurlar. Ama Ebu Bekir, benim hanımımın babasıdır, -Ali'nin ise evinin giriş ve çıkışı burdandır ve burdadır-gelebilir. Böyle değil mi?